5. Baskı

YALAN SÖYLEYEN TARİH UTANSIN

Mustafa Müftüoğlu

İkinci cilt

Çile

DİKKAT

ÇİLE YAYINEVİ'nin neşrettiği ve dağıttığı eserlerin listesi, bu kitabın sonundadır. Okuyucularımızın tetkikini rica ederiz.

TEŞEKKÜRLER

BASKI: ENGİN OFSET 27 79 86

İstanbul 1979

MUSTAFA MÜFTÜOĞLU

YALAN SÖYLEYEN TARİH UTANSIN !..

İkinci Cild
(4'cü Baskı)

ÇİLE YAYINLARI

ÇİLE YAYINEVİ
Beyazsaray, Kitapçılar
Çarşısı No. 14
Tel.: 22 99 94
Beyazıt - İstanbul

BİR AY MÜDDETLE TENZİLATLI ALINIZ.

EMSALSİZ KİTAP

Başlangıcından Günümüze kadar

DEV ESER

İSLÂM TARİHİ

İLÂVELİ BASKI

Yazan : HAYATİ ÜLKÜ

Önsöz :
Veli Ertan
Yüksek İslâm E. E. Md.
Hekimoğlu İsmail
Mustafa Müftüoğlu

KİTAP değil HAZİNE

Peygamberimizin (A.S.) zuhurundan günümüze (Lübnan olaylarına) kadar tam ve tekmil bütün İslâm tarihini haritalarla, endekslerle, hicri-miladi tarihlerin karşılıklı listeleriyle, secerelerle ve akıcı bir üslûbla anlatan bu eseri zevkle, ibretle, merakla okuyacak ve elinizden bırakamayacaksınız.

KÜTÜPHÂNENİZİN ZİYNETİ

Bu muazzam eser Yeryüzünde bulunan bütün İslâm Devletlerini İslâm Medeniyetlerini ve Hz. Muhammed (A. S.)ın hayatını Kurduğu Dinin esaslarını ve büyük mücadelesini anlatmaktadır.

Altın yaldız Lüks Cilt
Büyük Boy 1084 Sahife

İsteme adresi : ÇİLE YAYINEVİ Tel. : 22 99 94
Beyazsaray No. 14 BEYAZIT - İSTANBUL

ÖNSÖZ

Allah'ın inâyetiyle hazırlayıp neşrine muvaffak olduğumuz «Yalan Söyleyen Tarih Utansın» adlı kitabımızın ilk cildine yazdığımız önsözde, gerçek tarihle alâkası olmıyan neşriyatın, tarihi, günlük politikanın oyuncağı haline getirip, ikbâl sahiblerinin arzuları istikametinde yazıp söylemeyi âdet edinen sözde tarihçilerce yapıldığını, ortaya atılan o yalan lâfların, yıllar boyu, mektep sıralarından gazete ve mecmua sütunlarına kadar her yerde devamlı tekrarlandığını ve o yalan lâfların gürültüsünden bugün gerçek tarihin sesinin duyulmaz olduğunu kaydedip devamla: «Bu korkunç hak ve hakikat kalpazanlığı karşısında biz, şu kitabımızla bâzı olaylara ışık tutarak yalan söyleyen tarihi utandırmaya çalıştık. Devam edegelen lâf ü güzaf gürültüsü arasında gerçek tarihin sesini duyurabilirsek, vazife yapmış insanların bahtiyarlığına kavuşacağız» demiştik.

Arzuladığımız bahtiyarlığa bugün —hamdolsun— kavuşmuş bulunuyoruz. «Yalan söyleyen tarih utansın»ın birinci cildinin ilk baskısı, on gün gibi kısa bir zamanda tükenmiş ve kitabın ikinci baskısının henüz piyasaya çıktığı şu günlerde, yazılarımızın yeni bir cildde toplanması muhterem okuyucularımız tarafından ısrarla istenmiş, bu umumi arzu üzerine de «Yalan söyleyen tarih utansın»ın elinizdeki ikinci cildi meydana gelmiştir.

Tarih şuuruna sahip muhterem okuyucularımızın kitabımıza gösterdikleri yakın alâka ve hassasiyeti, ikinci cildimizin şu kısa önsözünde şükranla kaydederken; gerçek tarihe hizmet etmenin sevinci içindeyiz.

23 OCAK 1976
İstanbul
Mustafa MÜFTÜOĞLU

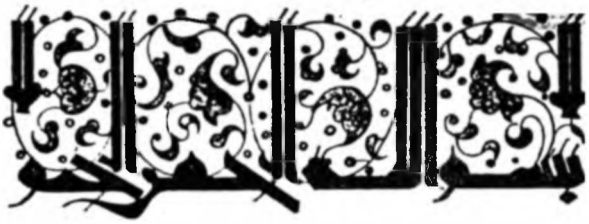

DANDÂNAKAN'DAN MALAZGİRT'E

23 Mayıs 1040 Cuma günü Çağrı Bey ile Tuğrul Bey'in müşteren kazandıkları DANDÂNAKAN ZAFERİ, Türk ve dünya tarihinin dönüm noktalarından biridir. Ecdâdımız, Dandânakan'la açık denizlere inip Yakın-Doğu'yu fethetmiş, Dandânakan'dan sonra Bağdad'a giren Sultan Tuğrul Bey, Şiî ve Fâtımîleri tecâvüzüyle tahakkümünden Sünnîliği kurtarıp Abbasî Halîfesi **El-Kaim bi-Emrillâh** tarafından **«Sultânü'l-İslâm»** ilân olunmuş ve İslâmın Büyük Cihan Hâkimiyyeti böylece Müslüman - Türk'ün eline geçmiştir. Dandânakan'dan sonra Afşin Bey kumandasındaki Türk akıncıları Anadolu'yu alt-üst edip Denizli'ye kadar gelmiş ve Dandânakan'da kazanılan zafer, Malazgirt'de tamamlanarak tarihin seyri değişmiştir. Dandânakan'ı kazanan, Alp Arslan'ı yetiştiren ve Dandânakan Zaferi ile Malazgirt'i hazırlayan iki kardeşi; âdil, dürüst, merhametli ve son derece cesur birer Müslüman olan **Çağrı Bey** ile **Tuğrul Bey**'i rahmetle anmayı mutlak yerine getirilmesi gereken bir vazife sayıyoruz. Nûr içinde yatsınlar.

Dandânakan Zaferi ile hazırlanan Malazgirt Meydan Muharebesi, tarihin kaydettiği en büyük imhâ savaşlarından biridir. Bu büyük savaşla Anadolu'yu Türk fütûhatına açan ve o muhteşem zaferle bu toprakları Müslüman-Türk'e vatan kılan Anadolu Fâtihi Sultan Alp Arslan, Oğuzlar'm Kınık boyundandır. Yirmi dört boya ayrılan Oğuzlar'ın on ikisi «Bozoklar», on ikisi de «Üçoklar» diye anılmış ve Oğuz Hân'ın oğullarından Gün Han, Ay Han, Yıldız Han'dan inen: Kayılar, Bayatlar, Alkaevliler, Karaevliler, Yazırlar, Dodurgalar, Dögerler, Yaparlılar, Avşarlar, Beğdililer, Kızıklar ve Karkınlar «Bozoklar»ı teşkil etmişlerdir.

Yirmi dört Oğuz boyu, muhtelif oymaklara da ayrılmış ve Anadolu'yu fetheden Oğuz boyları: Kayılar, Kınıklar, Avşarlar, Bayatlar, Çepniler, Salgurlar, Yazırlar, Eymürler, Bayındırlar, Kızıklar, Beğdililer, Karkınlar, Dodurgalar ve Çavuldurlar olmuşlardır ki, bugün Anadolu'da bir çok köy ve kasaba, bu Oğuz boylarının adlarıyla anılmaktadır.

«Üçoklar»ın Kınık boyunun beyi: Selçukoğullarıdır. Selçuk Bey'in beş oğlundan Mikâil Bey'in evlâdları, Çağrı Bey ile Tuğrul Bey'dir. Meşhur Dandânakan zaferi, baştarafta kaydettiğimiz gibi, bu iki kardeşin sevk ü idaresiyle kazanılmıştır. Sultan Alp Arslan, Çağrı Bey'in oğludur. Amcası Tuğrul Bey'in çocuğu olmadığından Tuğrul Bey'in vefatını müteâkıp 27 Nisan 1064'de tahtda çıkmış ve saltanatı boyunca «az zaman içre çok iş etmiş», **«Cihan Sultânı», «Âdil Sultan», «Fetih Babası»** gibi adlarla tarihe mal olmuştur.

Selçuklular tarihini derin bir vukufla inceleyen muhterem Prof. Dr. Osman Turan, Anadolu Fâtihi'nin şahsiyyetine temasla: **«Alp Arslan, Tuğrul Bey gibi çok dindar idi. Hâkimiyyet ve saltanatlarının, İslâmiyetin ve Sünnîliğin zaferine bağlı olduğuna inanıyor, bu dinî ve millî vazifeyi haleflerine ve Osmanlı sultanlarına mîras bırakıyordu. Erdem Bey farkına varmadan, Bâtınî bir kâtip kullandığı için Sultan onu azarlamış ve Râfızîleri kullanmamaları için de etrafındakilere nasihatte bulunmuştur. Böylece gizli hüviyyet ve maksatlarla çalışan müfrit Şiî ve Bâtınî fesadının kendi devletleri, İslâm din ve medeniyyeti için teşkil ettiği tehlikeyi daha o zaman kavramıştır»**, diyor.

Şahsiyyetine böyle kısaca temas ettiğimiz Sultan Alp Arslan'la Bizans İmparatoru Romanos Diogenes arasındaki meşhur Malazgirt Meydan Muharebesi, 26 Ağustos 1071 Cuma günü, Van Gölü'nün kuzeyinde Murad suyu yakınlarında bulunan Malazgirt sahrasında cereyan etmiştir.

Din-i İslâm ile müşerref olan ve kazandığı bu yepyeni ruh ile İ'lâ-yı Kelimetullah uğruna devamlı şehâdet ve gazâ peşinde koşan Müslüman - Türk'ün, Dandânakan'la başlayan Yakın - Doğu fütûhâtını durdurmak üzere yola çıkan ve İstanbul'dan ayrılmadan evvel tebaasına: «Size büyük bir zaferle döneceğime söz veriyorum. Ordumuzun karşısına çıkmak cesaretinde dahi bulunamıyacaklardır!» diyen mağrur Bizans İmparatorunun ordusu: Slavlar, Franklar, Normanlar, Gürcüler, Ermeniler ve hattâ henüz İslâm dairesine girmemiş Peçenekler ve Uzlar'dan müteşekkildi.

Din, milliyet ve mefkûre birliğinden mahrum olan bu iki yüz bin kişilik Bizans ordusu, Malazgirt sahrasına girdiği zaman, kırk beş veya âzamî elli bin kişilik Türk ordusu ile karşılaşmış ve Sultan Alp Arslan bütün ihtimalleri düşünerek kumandanlarından Sav Tigin başkanlığındaki heyetle Bizans İmparatoruna sulh teklifinde bulunmuştur. Fakat Diogenes, bu teklifi kabul etmemiş ve mağrur imparator öylesine hayal âlemine dalmıştır ki, Sav Tigin'e:

«— İmparatorunuza söyleyin, kendisiyle sulh müzakerelerini Rey'de yapacağım. Ordumu Isfahan'da kışlatacak, hayvanlarımı Hemedan'da sulayacağım!» demek küstahlığında bulunmuş ve Sav Tigin'den şu cevabı almıştır:

«— Atlarınızın Hemedan'da kışlayacağından ben de eminim. Fakat sizin nerede kışlayacağınızı bilemiyorum!»

Sulh teklifinin böylece reddedilmesi üzerine savaş için gerekli son hazırlıklar tamamlanırken; Sultan Alp Arslan, imamı, Muhammed bin Abdülmelik'e mukadder harb hakkındaki fikrini sormuş ve ondan şu keramet müjdesini almıştır:

«— Sultanım, sen İslâmiyet uğrunda cihad yapıyorsun. Bütün Müslümanların minberlerde duâ ettiği Cuma günü savaşa giriş. Ben, Allah'ın, zaferi senin adına yazdığına inanıyorum.»

Sultan Alp Arslan, bir taraftan bu müjdeyi alırken; diğer taraftan da Halife, bütün İslâm dünyasının kaderiyle alâkalı bu

mühim savaş için camilerde okunmak üzere şu duâ metnini her tarafa göndermiştir:

«Allah'ım! İslâm'ın sancaklarını yükselt ve hayatlarını sana kulluk için esirgemeyen mücahidlerini yalnız bırakma. Alp Arslan'ı düşmanlarına muzaffer kıl ve askerlerini meleklerin ile te'yîd eyle. O, senin rızanı kazanmak için vârını, cânını ve her şey'ini fedâdan sakınmıyor. Sen onu koru ve düşmanlarını kahret!»

Halîfe, bu duâ metninin halka hitab eden kısmında da: **«Ey Müslümanlar! Temiz bir kalb ile sultâna duâ ediniz. Küfrün kökünü kazımak ve İslâmın bayraklarını yükseltmek için yalvarınız!»** diyordu.

Sultan Alp Arslan, 26 Ağustos 1071 Cuma günü ordusunu toplamış ve atından inip secdeye kapanarak: **«Yarabbi! Seni kendime vekil yapıyor, azametin karşısında yüzümü yere seriyor ve senin uğrunda savaşıyorum. Allah'ım! Niyyetim hâlistir, bana yardım et, sözlerimde hilâf varsa beni kahret!»** diyerek duâ etmiş ve sonra askerleriyle kumandanlarına şu kısa hitabede bulunmuştur:

«— Burada, Allah'dan başka Sultan yoktur, emir ve kader tamamiyle onun elindedir. Ben, sultanlığımı değil, şehâdetimi düşünüyorum. Benimle birlikte savaşmakta veya savaşmayıp uzaklaşmakta serbestsiniz. Ey askerlerim! Eğer şehîd olursam bu beyaz elbise kefenim olsun. Melikşâh'ı yerime tahtda çıkarınız ve ona bağlı kalınız. Savaşı kazanırsak, önümüzde çok hayırlı günler olacaktır.»

Baştarafta kaydettiğimiz gibi, tarihin en büyük imhâ savaşlarından biri olan Malazgirt Meydan Muharebesi, o gün öğleden sonra başlamış ve Alp Arslan, mâneviyatı çok yüksek olan ordusunu bir hilâl şeklinde açarak, mühim kuvvetleri sağ ve sol kanatlara yığıp merkezi zayıf bırakmıştır. Düşman, zayıf bulduğu merkeze bütün kuvvetleriyle hücum etmiş ve bu noktada savaşı kabul etmeyerek geri çekilen Türk ordusunun peşine düşüp karargâhından çok uzaklaşmıştır. Savaşı kazandığını zanneden Bizans İmparatoru, bütün kuvvetlerini ileri hatlara sürmüş ve böylece hilâl şeklindeki savaş hattımızın içerisine tamamen yerleşmiştir. Akşamın yaklaştığı saatlerde, Sultan Alp Arslan, sağ ve sol kanatlara taarruz emrini vermiş ve bir anda Tekbîr ses-

leriyle hücuma geçen ordu, yıldırım hızıyle iki yandan Bizanslıları çevirivermiştirl..

Böylece, 26 Ağustos 1071 Cuma günü, gün batarken, Allah'ın inâyeti ve Sultan Alp Arslan'ın askerî dehâsiyle iki yüz bin kişilik haçlı ordusu imhâ edilmiş, Anadolu, Türk akınlarına açılmıştır.

Malazgirt'ten sonra Anadolu toprakları, daha nice zaferlerimizle haçlı âlemine mezar olmuş ve bu toprakları Müslüman - Türk'ün muhteşem medeniyetiyle aydınlatan ecdâdımız, Malazgirt'teki ruh ile taa Viyana kapılarına varıp, sonra da müdhiş bir bozgunla yine Anadolu'ya dönmüştür!

Malazgirt'teki muhteşem zaferi kazanan ruhu ve sonraki kahkarî ric'ati hazırlayan gizli âmilleri evlâdlarımıza mutlak tanıtmak ve onları bu topraklara ebediyyen sahip olabilmenin şuuruna erdirmek mecburiyetinde bulunduğumuzu unutmayalım.

Ecdâda hürmet, cümle şühedâya rahmet, kahraman orduya şükran ve minnet.

—« ☆ »—

SULTAN MELİK-ŞAH'IN VEFATI

Sultan Melik-Şah, Anadolu'yu Türk'e vatan kılan Malazgirt kahramanı Sultan Alp Arslan'ın oğludur. Kıymetli şahsiyyetine daha evvel temas ettiğimiz «Cihan Sultanı» Alp Arslan, vefatından evvel oğlu Melik-Şah'ı büyük merasimle veliahd ilân etmiş ve Melik-Şah, Tuğrul Bey ile Alp Arslan'dan sonra üçüncü büyük Türk hâkanı olmuştur.

6 Ağustos 1055'de doğan ve on sekiz yaşının ilk günlerinde tahtda çıkıp, yirmi yıllık saltanatı boyunca Selçuklu İmparatorluğunu azamet devrine ulaştıran Sultan Melik-Şah, babasının muktedir veziri (başvekili) Nizâmü'l-Mülk'e sahip olmasını bilmiş, onu yerinde bıraktığı gibi kendisine Ata-bey tayin etmiş ve Nizâmü'l-Mülk, vefatına kadar muhafaza ettiği makamında devlete unutulmaz hizmetlerde bulunmuştur.

Sultan Melik-Şah, amcası Kirman meliki Kavurd'un isyânını bastırmakla işe başlamış, bilâhare, inandığı Türk'ün büyük cihan hâkimiyyetini gerçekleştirmek üzere büyük fütûhat devrini açarak Selçukluları şevket ve azametin zirvesine ulaştırmağa muvaffak olmuştur.

«Sultânü'l-A'zam / En Büyük İmparator» ünvanıyle anılan Melik-Şah devrinde, Anadolu haçlı sürülerinden temizlenip feth olunmuş ve Türkiye Devleti onun devrinde kurularak «MELİK-ŞAH» adı ebedîleşmiştir.

İran, Afganistan, Narbada nehrine kadar uzanan bütün Kuzey Hindistan, Doğu ve Batı Türkistan, Güney Kafkasya, Dağıstan, Anadolu, Irak, Suriye, Filistin, Lübnan ve Arabistan'ın tamamı Sultan Melik-Şah devrinde Selçuklu İmparatorluğu hudutları içine katılmış ve bu devirde Türk hâkimiyyeti, Balkanlardan Çin'e; Umman Denizi'nden Kafkas Dağları'na kadar uzanmıştır.

Sultan Melik-Şah, yirmi yıllık saltanatı boyunca devamlı Türk'ün cihan hâkimiyeti mefkûresi peşinde koşmuş ve kazandığı nice zaferlerle **«Ebu'l-Feth»** ünvanına hak kazanmıştır. Bu büyük fütûhatı yanı sıra, adalete hürmetkâr idaresiyle de şöhret bulan Melik-Şah, babası Alp Arslan gibi **«Âdil Sultan»** ünvanıyle de anılmıştır.

Büyük Türk Hâkanı'nın devrini inceleyen Yılmaz Öztuna «Türkiye Tarihi»nde Sultan Melik-Şah'ın şahsiyyetine temasla der ki:

«Sultan Melik-Şah, bir cihan imparatoru olarak her milletten ilim ve san'at adamlarına en büyük himâyeyi gösterdi. Ona izafeten anılan «Celâlî Takvimi»ni meydana getirtti ki, bu takvim, mühim ıslahatı havi idi. Fakirleri, ilim ve san'at adamlarını korumak için devlet bütçesine yılda üç yüz bin altın dinar bir tahsisat konmuştur. Bu tahsisata itiraz eden ve Harbiye Nâzırı mevkiinde olan Kumlu Tâcü'l-Mülk, bir gün Sultan'a: «Bu tahsisat ordu bütçesine ilâve edilirse, Bizans surlarını açmak mümkün olur» demiş, fakat Sultan Melik-Şah, muhtaçların ve âlimlerin korunmasının Bizans sûrlarını açmak derecesinde mühim bir devlet işi olduğu cevabını verip, kumandanını susturmuştur.

Nizâmü'l-Mülk'ün bizzat meşgul olduğu ve adına izafeten **«Nizâmiye Medreseleri»** denen üniversiteler, Bağdad, İsfahan, Basra, Nişâbur, Herât, Merv, Belh, Amul, Musul şehirlerinde kurulmuştu. Yüksek öğretim bedava olduktan başka, talebeye yiyecek ve mesken de tahsis edilirdi. Bağdad'daki Nizâmiye Medresesi'ne altmış bin dînar harcanmıştı. Bu madresenin vakıfları çiftlikler, köyler, hanlar, hamamlar olup, vakıfların kıymeti yüz binlerce dînardı. Burada yetişen talebe, en yüksek ilmî ve idarî makamlara yükselmişlerdir. 1072'den 1083'e kadar on bir sene dünyanın en büyük üniversitesi olan Bağdad Nizamiyesi'nin rektörlüğünü, büyük âlim Şirazlı Cemaleddin Ebû İshak yapmıştır. Bu âlimin cenaze namazını 6 Kasım 1083'de bizzat Halîfe kıldırmıştır.

Prof Dr. Osman Turan ise, «Selçuklular Tarihi» adlı mühim eserinde: **«Melik Şah devri, yalnız Selçukluların değil, Türk - İslâm tarihinin de en parlak ve mes'ud devirlerinden birini teşkil eder»** demekte ve şunları ilâve etmektedir:

«Melik-Şah'ın adaleti, din ve mezhep farkı gözetmeden bütün tebaasına şefkati, müslüman ve hıristiyan kaynaklarının ittifakıyle sabittir. Geçtiği memleketlerin halkına şefkatiyle bir baba gibi idi. Isfahan'dan Antakya'ya ve oradan Bağdad'a seferinde büyük ordusunun gittiği her yerde, derhal pahalılık başladığı halde, askerler kimsenin malına dokunmamıştır. Bu, onun adaleti ve ordunun disiplini bakımından mühim bir misaldir. Dinî ve içtimaî müesseselerin çokluğu yanında devrinde hastahâneler ve salgın hastalıklar zuhurunda halka ilâç tevzii ve tedavisi meccanî idi.»

Kıymetli şahsiyyetine ve büyük fütûhatına böyle kısaca temas imkânı bulduğumuz Büyük Türk Hâkanı Sultan Melik-Şah, muktedir vezîri Nizâmü'l-Mülk'ün katlinden hemen bir ay sonra, 20 Kasım 1092'de Bağdad'da vefat etmiş ve cenazesi Isfahan'a naklonularak, medresesinin yanındaki türbeye gömülmüştür.

— « ☆ » —

ÇELEBİ SULTAN MEHMED'E DAİR...

Çelebi Sultan Mehmed, Osmanlı Devleti'nin ikinci müessisi ve Osmanlı pâdişahlarının beşincisidir. Ankara Meydan Muhârebesi bozgunu ile başlayan **«Fetret Devri»**, Çelebi Sultan Mehmed'in 5 Temmuz 1413 Çarşamba günü kazandığı Çamurlu-Ova zaferine kadar, on sene, on bir ay, sekiz gün sürmüş ve tarihimize **«fasıla-i** saltanat» diye geçen bu uzun devrede, Yıldırım Bâyezid'in evlâdlarından Süleyman, İsâ, Mûsâ ve Mehmed Çelebiler arasında saltanat mücadelesi devam etmiştir.

Yıldırım'ın altı oğlundan Mustafa ve Mûsâ Çelebi, Ankara Savaşı'nda babalarıyle birlikte esir düşmüşlerdir. Bunlardan Mûsâ Çelebi; babasının vefatı üzerine âzâd edilerek kardeşleriyle mücadeleye başlamış; Mustafa ise, Mehmed Çelebi'nin hâkimiyyetinden sonra meydana çıkarak **«Düzmece»** ünvanını alıp, İkinci Murad devrinde de devletin başına gaaile olmuştur.

Ağabeyi Süleyman Çelebi tarafından rehine olarak Bizans'a bırakılan ve ölünceye dek orada kalan Kasım Çelebi ise, «Fetret Devri» mücadelesinin dışında kalmış, böylece Yıldırım Bâyezid'in evvelâ esâreti, sonra da vefatiyle başsız kalan devletde ilk saltanat mücadelesi, Yıldırım'ın üç oğlu arasında, yâni Süleyman, İsâ ve Mehmed Çelebi arasında geçmiştir.

Bu üç kardeşten Süleyman Çelebi Edirne'de, Mehmed Çelebi Amasya'da, İsâ Çelebi ise Bursa ve Balıkesir havalisinde saltanat sürmüş, bilâhare bunlar arasına —baştarafta kaydettiğimiz gibi— Mûsâ Çelebi de katılmıştır!..

On bir yıl kadar devam eden bu uzun saltanat mücadelesinde evvelâ Mehmed Çelebi, İsâ Çelebi'yi tasfiye etmiş; sonra Mûsâ Çelebi, ağabeyi Süleyman Çelebi'yi mağlûb ederek Rumeli'ye hâkim olmuş ve böylece devlet 1411 yılı başlarında, Mûsâ ve Mehmed Çelebiler elinde kalmıştır.

Batılı bâzı tarihçiler Osmanlı pâdişahlarını sayarken, Edirne'de saltanat süren Süleyman Çelebi ile onun yerine geçen Mûsâ Çelebi'yi «Sultan Birinci Süleyman» ve «Sultan Mûsâ» ünvanlariyle zikretmekte iseler de, doğru değildir!.. Zira, «Fet-

ret Devri»nde birbirleriyle mücadele eden bu şehzâdelerden hiçbiri, Çelebi Sultan Mehmed'in «Çamurlu-Ova» zaferine kadar, Anadolu ve Rumeli'ndeki Osmanlı topraklarının tamamma sahip olamamış, dolayısıyle rakipsiz bir şekilde saltanat sürememişlerdir. Ancak, Çelebi Sultan Mehmed'dir ki, kazandığı Çamurlu-Ova zaferiyle Mûsâ Çelebi'yi tasfiye edip, Anadolu'dan sonra Rumeli'ye de hâkim olmuş ve Osmanlı tahtının tek vârisi sıfatiyle tahtda oturmuş, böylece Osmanoğulları Çelebi Sultan Mehmed neslinden yürümüştür.

Bu itibarla —yukarıda temas ettiğimiz gibi— Çelebi Sultan Mehmed, Osmanlı Devleti'nin ikinci müessisi ve Osmanlı pâdişahlarının beşincisidir. Takriben yirmi dört yaşlarında devlete hâkim olmuş ve kısa süren saltanatında fevkalâde bir gayretle «Fetret Devri» anarşisine son verip, devleti yeniden kurmayı başarmıştır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, «Osmanlı Tarihi»nde Çelebi Sultan Mehmed'in şahsiyyetinden bahisle: **«Osmanlı pâdişahlarının büyüklerinden olan Çelebi Mehmed, âzîm ve metaneti, yüksek ahlâkî faziletleri, sözüne, ahdine riayet etmesi, tab'an nezaket ve itidali ve siyasî görüşleri, devlet siyasetine aid işlerde ifrata gitmeyerek durumu takdir etmesi ve programlı hareket eylemesi, herhangi bir tehlikeye karşı uyanık bulunarak seri hareketi sayesinde Osmanlı devletini bir idare altında toplamıya muvaffak olmuştur.»** diyerek gerçeğe temas etmiş; yerli - yabancı daha pek çok tarihçi, Çelebi Sultan Mehmed'in meziyyetlerinden bahisle onu, devletin ikinci müessisi saymışlardır.

Osmanoğulları arasında **«Sultan»** ünvanını ilk defa resmen kullanan Çelebi Sultan Mehmed, çocuk denecek bir yaşta ve «Fetret Devri» gaailesi içinde mücadeleye atılıp, güçlüklerin tamamını yenerek devletin geleceğini kurtarmayı bilmiş, bu arada, Ankara Savaşı'nı müteâkıp kaybettiğimiz toprakların mühim bir kısmını elde etmiş ve bu devamlı mücadele dolayısıyle pek çabuk yıpranmıştır. 4 Mayıs 1421 Pazar günü otuz iki yaşında vefat eden Çelebi Sultan Mehmed'in ölüm sebebi olarak, Edirne civarında atla gezerken nüzûl isabet edip attan düştüğü ve ertesi gün öldüğü rivayet edilmektedir.

Çelebi Sultan Mehmed'in ölüm döşeğinde vüzerâsına söy-

lediği aşağıdaki sözler, bu büyük pâdişahın şahsiyyetini tesbit bakımından mühimdir... Okuyalım bu vasiyyeti: **«Tiz oğlum Murad'ı** (İkinci Murad) **getirin. Ben hod bu döşekten kurtulmazım, Murad gelmeden ben ölürüm, memleket birbirine tokuşur. Tedârük edin, benim vefatım duyulmaya!»**

Ölüm döşeğinde dahi devletin varlığı ve bekasını düşünen Çelebi Sultan Mehmed'in vefatı, o yıllarda Amasya Valisi olan Şehzâde Murad (İkinci Murad) Edirne'ye gelinceye dek büyük bir maharetle kırk bir gün gizlenmiştir. Ki Osmanoğulları arasında ölümü gizlenen ilk pâdişah, Çelebi Sultan Mehmed'dir.

Edirne'de tahta çıkıp, sekiz yıllık bir saltanattan sonra yine Edirne'de vefat eden Çelebi Sultan Mehmed'in cenazesi, bilâhare Bursa'ya nakledilip meşhur «Yeşil Türbe»ye gömülmüştür. Türk mimarîsinin şaheserlerinden olan bu «Yeşil Türbe» ile karşısındaki «Yeşil Cami», Çelebi Sultan Mehmed devri vezirlerinden mimar İmâdeddin Hacı İvaz Paşa'nın eseridir. İkinci Murad devrinin meşhur şairlerinden Atâyî de aynı âileye mensubtur.

— « ☆ » —

Dev bir şahsiyyet:

KARAMÂNİ MEHMED PAŞA!..

Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinin mümtaz sîmalarından biri olan **«Nişânî»** yahut **«Tevkiî»** lâkablarıyla da anılan **Karamânî Mehmed Paşa,** Hazret-i Mevlânâ sülâlesindendir. İlim adamı ve tarihçi olarak şöhret bulan, muhtelif kanunlar tedvin ederek mühim hizmeti görülen, ayrıca «Nişânî» mahlâsı ile üç dilde şiir yazan **Karamânî Mehmed Paşa,** şu, yalan söyleyen tarihin «büyük asker» diye pek yükseklere uçurduğu Gedik Ahmed Paşa'nın azil ve hapsini müteâkıp Vezâret-i-uzmâ makamına getirilmiştir.

1477 yılından, 3/4 Mayıs 1481 Perşembe/Cuma gecesindeki şehâdetine kadar Vezâret-i-uzmâ mevkiini muhafaza eden ve îstisnaî olarak meslek-i ilmiyyeden vezîr-i-a'zam olan **Karamânî Mehmed Paşa,** Yeniçeriler tarafından parçalanıp öldürülen ilk sadrâzamdır ve o müstesna şahsiyyete bu fecî âkı-

beti hazırlayanlar, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın âni vefatiyle doğan siyasî buhranda, Şehzâde Bâyezid'den yana olanlardır!..

Fâtih'in üç oğlundan Şehzâde Mustafa, babası hayatta iken vefat etmiş ve büyük Türk Hâkanı'nın ölümünde diğer iki oğlu, Bâyezid ile Cem arasında başlayan mücadele Devlet-i Aliyye'yi uzun yıllar meşgul ederek büyük kayıblara sebeb olmuştur!..

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın âni vefatında, büyük oğlu Bâyezid Amasya'da, küçük oğlu Cem Sultan ise Konya Valiliğinde bulunmakta ve Fâtih'in «Kanunnâme»sinde, küçük oğlu Cem Sultan'dan **«Vâris-i Mülk-i Süleymanî»** diye bahsedilmektedir. Gerek bu «Kanunnâme»deki kayıt, gerek Konya gibi Anadolu'nun mühim bir merkezine büyük şehzâde yerine küçük şehzâdenin tayini, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın, küçük oğlu Cem'i kendisine veliahd tayin ettiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu sarahate rağmen, şu, Rum mu, Hırvat mı ne olduğu bilinmeyen eski vezir-i-a'zam İshak Paşa ile, kendisine benzeyen yoldaşları, Cem Sultan'ın kuvvetli şahsiyyetinden korkmaktadırlar ve beklenmiyen bir zamanda, Fâtih'in âni vefatiyle doğan buhranda, Veliahd Cem Sultan yerine, Şehzâde Bâyezid'i tahtda çıkarabilme peşindedirler!..

Hüviyetleri malûm olan İshak Paşa ile avanesinin bu gayretlerine mukabil, Fâtih'in son vezir-i-a'zamı **Karamânî Mehmed Paşa**, Cem Sultan'dan yanadır!.. Daha evvel kaydettiğimiz gibi, Fâtih Sultan Mehmed Hân, hususî hekimliğine kadar yükselen Yakup Paşa (!!!) adlı bir Yahudi dönmesi tarafından zehirlenmiş ve Doğu-Roma Fâtihi bu zehirlenme neticesi Üsküdar'la Gebze arasında bulunan Hünkâr-Çayırı (Maltepe) mevkiindeki ordugâhta —Âşık Paşa-zâde'nin tâbiriyle— ciğerleri parçalanarak ve kan kusarak vefat etmiştir!.. O günlerde vezâret-i uzmâ makamında bulunan **Karamânî Mehmed Paşa**, bu durumda, hemen ordugâh ile İstanbul'un irtibatını kesip Üsküdar'dan İstanbul'a geçmeyi yasak etmiş, ancak bu yasağa rağmen, ordugâhta bulunan Bâyezid taraftarları, Amasya'ya gönderdikleri bir haberci vasıtasiyle Şehzâde Bâyezid'i tahtda dâvet ederken, diğer taraftan da, Fâtih'in vefatı haberini hemen ertesi gün İstanbul'a duyurmağa muvaffak olmuşlardır!..

Bâzı iddialara göre, Bâyezid taraftarlarının Amasya'ya ha-

ber gönderdikleri gün, Vezir-i-a'zam **Karamânî Mehmed Paşa** da, Fâtih'in vefatını Veliahd Cem'e haber vermek üzere Konya'ya gizli olarak bir ulak çıkarmışsa da, bu haberci Bâyezid taraftarlarınca yolda yakalanıp öldürülmüş, böylece İstanbul'a Cem Sultan'dan evvel gelebilen Şehzâde Bâyezid'in saltanatı te'min olunmuştur!..

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vefatiyle doğan buhranın derecesini ve uzun yıllar devam edip devlete pek pahalıya mal olan Bâyezid - Cem Sultan mücadelesinin sebeblerini **Karamânî Mehmed Paşa** gibi dev bir şahsiyyetin şehâdeti için, Çandarlı Halil Paşa'nın azil ve idâmını müteâkip başlayan vezâret-i uzmâ makamını ele geçirebilme kavgası iyice tedkik edilmeli, bu mücadele içindeki şahıslar içyüzleriyle bilinmelidir!..

Meselâ, yukarıda adı geçen İshak Paşa, bu adama dâmâd olan Gedik Ahmed Paşa, Rum Mehmed Paşa, Hersek dukası Stipan Kossariç'in oğlu Hersek-zâde Ahmed Paşa gibi şahıslarla, bu tip kimselerin karşısına çıkan **Karamânî Mehmed Paşa**, Çandarlı İbrahim Paşa, Hamza Beyoğlu vezir Kara Mustafa Paşa gibi kıymetli vatan evlâdları tanınmalı, bu iki grup arasında başlayıp asırlar boyu devam eden mücadelenin sebeb ve neticeleri ibretle düşünülmelidir!.. Bâyezid'e taraftar olanların Yeniçerileri neden tahrik ettikleri, bu tahrik neticesi konağı yağma edilen **Karamânî Mehmed Paşa**'nın Yeniçeriler tarafından niçin parçalanıp şehîd edildiği, yukarıdaki mes'elelerin muhasebesi neticesinde bütün dehşetiyle görülür ve acı gerçek olanca açıklığıyla sırıtıp kalır!..

Karamânî Mehmed Paşa'nın şehâdetinden sonra, hüviyyetini baştarafta kaydettiğimiz İshak Paşa, Vezâret-i-uzmâ makamına oturmuş, dâmâdı Gedik Ahmed Paşa denilen o sözde büyük asker, kaynatasının bu zaferi (!) üzerine alelâcele Otranto'dan İstanbul'a çıkagelmiş ve bu tip kimselerin Vezâret-i-uzmâ makamını ele geçirip sürdükleri saltanat, Yavuz Sultan Selim Hân'ın Pîrî Mehmed Paşa gibi dev bir şahsiyyeti o makama getirmesiyle sona ermişse de, Kanunî devrinde «Makbûl» ünvanlı İbrahim Paşa'nın sadâretiyle hâkimiyyet —maalesef— yine o tip kimseler eline geçmiştir!..

—« ☆ »—

HADIM SİNAN PAŞA'NIN ŞEHÂDETİ

Tarihimizin en büyük kahramanlarından biri olan Yavuz Sultan Selim Hân, meşhur ÇALDIRAN ZAFERİ'nden tam iki yıl sonra, 24 Ağustos 1516 Pazar günü MERC-İ DÂBIK MEYDAN MUHAREBESİ'ni kazanmış ve bu büyük zaferle muzaffer Türk ordusuna Mısır yolu açılmıştır.

Merc-i Dâbık zaferinden dört gün sonra Haleb'e giren Yavuz Sultan Selim Hân, Hama ve Humus'un işgalini müteâkip 27 Eylül günü Şam'a varmış ve iki ay, on dokuz gün Şam'da kalarak bu müddet zarfında, Sina Çölü'nü geçecek ordumuzun gerekli hazırlıkları ile meşgul olmuştur!..

Yavuz, bu hazırlık içinde iken Mısır Sultanı Tumanbay, bir taraftan Mısır halkına: **«Topları sayesinde Merc-i Dâbık'da muzaffer olan Osmanoğlu çölde perişan olacaktır!»** müjdesini (!) verirken; diğer taraftan da Canbirdi Gazâli kumandasındaki on bin kişilik kuvveti Gazze üzerine sevketmiş, böylece ordumuzun çölü geçmesine mâni olmak istemiştir!..

Yavuz Sultan Selim Hân, Şam'dan hareketinden iki hafta evvel Vezir-i-a'zam Hadım Sinan Paşa'yı beş bin atlı ve bir kaç topla yola çıkarmış ve Sinan Paşa, Gazze civarındaki Hân-Yunus/Yunus Hanı kasabasında Mısırlılarla karşılaşıp 21 Aralık Pazar günü parlak bir zafer kazanmıştır. O gün ikindi vaktine kadar devam eden bu savaşta Memluk beylerinden pek çoğu telef olmuş, bir kısmı esir edilmiş ve Canbirdi Gazâli, maiyyetindeki bin atlı ile soluğu Mısır'da almıştır!..

Hadım Sinan Paşa'nın kazandığı bu mühim savaşta, Mısır kuvvetlerinin onda biri ancak kurtulabilmiş ve bu zafer müjdesi ordugâha ulaştığı gün, Yavuz'un emriyle şenlikler yapılıp zafer topları atılmıştır. Hân-Yunus zaferiyle Mısır askeri Asya'dan temizlenip Afrika'ya sürülmüş ve Vezir-i-a'zam Hadım Sinan Paşa bu zaferiyle Mısır kapılarını açmıştır!..

Yavuz Sultan Selim Hân, 15 Aralık günü Şam'dan hareketle 30 Aralık'da Kudüs'e ulaşmış, Mescid-i Aksâ'da namaz kılıp şehri gezen Pâdişah, 2 Ocak günü Gazze civarındaki Ayn-us-safâ mevkiinde Sinan Paşa tarafından karşılanmış ve Sinan Paşa, Hân-Yunus zaferi dolayısıyle büyük iltifata mazhar olmuştur.

Üç gün Gazze'de kalan Yavuz, 9 Ocak'da Gazze ile Hân-Yunus arasındaki Deyre'l-Belah'a gelmiş ve burada çölü geçmenin imkânsızlığından bahisle geri dönülmesini isteyen Vezir Hüseyin Paşa'yı, çadırını başına yıktırıp idâm ettirmiştir!..

Yavuz Sultan Selim Hân, 9 Ocak 1517 Cuma gününden itibaren günde ortalama otuz km.'lik bir yürüyüşle on üç günde Sîna Çölü'nü geçmiştir ki, bu hareket, hiçbir cihangire nasib olmamış misilsiz bir zaferdir!.. 11 Ocak günü El-Ariş'e varan ordu, beş gün sonra Salihiyye'ye ulaşıp çölün en tehlikeli kısmını geçmiş, Arablarm müteaddid baskınları kolaylıkla önlenerek 21 Ocak Çarşamba günü Kahire'ye bir kaç saat mesafedeki Birketü'l-Hacc konağına varmıştır.

Mısır Sultâni Tumanbay, Birketü'l-Hacc'den Kahire'ye giden yol üzerindeki Riddâniyye köyü önünde mevzi almış ve elinde bulunan iki yüz İtalyan topunu, o civardaki Âdiliyye mevkiinin hendekleriyle siperlere yerleştirip, aklınca, bu yoldan geçmek mecburiyetinde olan ordumuzu top ateşiyle imha etmeyi tasarlamıştır!..

Ancak, Tumanbay'ın bu plânı, Sinan Paşa'nın kuvvetli istihbaratiyle keşfedilmiş ve Yavuz Sultan Selim Hân, seyyar olmayıp çakılı bulunan, yâni, istenen istikamete çevrilemiyen bu iki yüz topu işlemez hale getirmek için, bir kaç alayı, bir gösteri taarruzu yapmak üzere Tumanbay önünde bırakırken; kendisi esas ordu ile Mukattam Dağı'nı dolaşıp Mısır kuvvetlerinin arkasına düşmüş ve o gece yapılan bu hareketten sonra 22 Ocak 1517 Perşembe günü kuşluk vakti başlayan Riddâniyye Meydan Muharebesi, yedi sekiz saat devam edip akşama yakın şanlı ordumuzun zaferiyle nihayet bulmuştur.

Riddâniyye savaşında Tumanbay kuvvetleri yirmi beş bin zayiat vermiş, mühim miktarda esir alınmış ve selâmeti firarda bulan Mısır Sultanı Tumanbay'ın çadırı ile hazînesi de ele geçirilmiştir!..

Bu büyük meydan muharebesinde, ordumuzun sağ cenahına Anadolu askeri başında kumanda eden Vezir-i-a'zam Sinan Paşa şehîd düşmüş ve bu muhterem insanın ertesi günkü cenaze merasiminde, Yavuz Sultan Selim Hân teessüründen ağlamıştır!..

Şecâatiyle şöhret bulan Hadım Sinan Paşa, 26 Nisan 1516 Cumartesi günü, Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın azli üzerine Vezâret-i-uzmâ makamına getirilmiş ve şehâdetine kadar sekiz ay, yirmi altı gün mevkiini muhafaza etmiştir.

Hadım Sinan Paşa (Sinanüddin Yusuf Paşa) devşirmedir!.. Ancak, bu muhterem zât, devşirme vezirler arasında ihânet bataklığına yuvarlanmamış nâdir devşirmelerdendir!.. Hayatı, devlete ve millete hizmetle geçen, nihayet Riddâniyye Meydan Muharebesinde: **«Devlete can borcumuz var, ölmek ne gün içindir? Elimiz tutuncaya dek vuruşmak ve rütbe-i şehâdeti ihraz etmek isteriz!»** diyerek erkekcesine döğüşen Hadım Sinan Paşa, hayatını böyle şerefli bir şehâdetle savaş meydanında kapamış ve her devirde rahmetle anılmaya hak kazanmıştır!..

Yavuz Sultan Selim Hân'ın: **«Mısır'ı aldık amma, Sinan'ı kaybettik!»** diyerek teessürünü izhar ettiği muhterem Hadım Sinan Paşa'yı rahmetle anıyor, bu vesile ile cümle şühedâ ya şükran ve minnet hislerimizle rahmet diliyoruz. Nûr içinde yatsınlar...

— « ☆ » —

KEMAL PAŞA-ZÂDE ŞEMSEDDİN AHMED EFENDİ

Şeyhülislâm Kemal Paşa-zâde Şemseddin Ahmed Efendi, aslen Tokatlıdır. «İbni-Kemâl» lâkabiyle de anılan bu zât, Vezir Kemal Paşa'nın torunu, ümerâdan Süleyman Bey'in oğludur. Annesi, Fâtih Sultan Mehmed Hân devri ulemâsından İbni-Küpeli'nin kızıdır. Şemseddin Ahmed Efendi, dedesinin adı dolayısıyle «Kemal Paşa-zâde» ve «İbni-Kemal» lâkablarıyle anılagelmiştir.

Kemal Paşa-zâde, gençliğinde, babası ve dedesi gibi evvelâ askerliğe intisab etmiş ve İkinci Bâyezid devrinde bâzı seferlere katılıp yararlık göstermişse de, bilâhare askerliği terk ederek ilmiyye sınıfına geçmiştir. Bu meslek değiştirmesi, kendisinin anlattığına göre şöyle olmuştur: İbni-Kemal, İkinci Bâyezid devrinde genç bir sipahi olarak katıldığı bir sefer-i hümâyûnda, Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın maiyye-

tinde bulunuyormuş. Ordu Filibe'ye vardığında, İbrahim Paşa'nın huzurunda yapılan bir toplantıya meşhur âlim Molla Lûtfi Efendi de iştirâk etmiş. Bu zâta, o gün huzurda bulunan ünlü paşaların, beylerin ve bilhassa Evranos-zâde Ali Bey gibi meşhur bir kumandanın hürmet etmesi ve Molla Lûtfi Efendi'nin başköşeye oturtulması, genç İbni-Kemal üzerinde derin bir tesir hâsıl etmiş ve âlime gösterilen bu itibar, onun meslek değiştirmesine sebeb olmuş...

Bu kararla, ordunun Edirne'ye dönmesini müteâkip askerlikten ayrılarak medreseye devama başlayan Kemal Paşa-zâde, Molla Lütfi Efendi'nin derslerini tâkib etmiş, onun vefatı üzerine Kestelli namıyle ma'ruf Muslihiddin Mustafa Efendi, Hatip-zâde Muhiddin Mehmed Efendi ve Muarraf-zâde Sinâneddin Yusuf Efendi gibi tanınmış ilim adamlarından usûl ve tefsir okumuştur.

Tahsilini tamamladıktan sonra, evvelâ, Taşlık diye tanınan Ali Bey Medresesine müderris tayin edilen Kemal Paşa-zâde, bilâhare Üsküp'de İshak Paşa Medresesi ile Edirne'de Üç Şerefeli Medresede bulunmuş, daha sonra da Edirne'deki meşhur Sultan Bâyezid Medresesi Müderrisliğine tayin edilmiştir.

İkinci Bâyezid, Yavuz ve Kanunî devirlerinde yaşayan Kemal Paşa-zâde'nin, Yavuz Sultan Selim Hân'ın meşhur Çaldıran Seferi arifesinde, umumî efkârı İranlılara karşı hazırlamak gaayesiyle kaleme aldığı risâle pek meşhurdur ve Yavuz'un, İbni-Kemal'e derin bir hürmet beslemesinde bu risâlenin tesiri olmuştur.

Çaldıran Seferi dönüşünde Yavuz Sultan Selim Hân tarafından evvelâ Edirne Kadılığına, bilâhare Anadolu Kazaskerliğine getirilen İbni-Kemâl, Mısır Seferi'ne Anadolu Kazaskeri olarak iştirâk etmiş ve bu sefer boyunca günlerinin mühim bir kısmını Yavuz'un huzurunda geçirmiştir.

Yavuz Sultan Selim Hân'ın son seferi olan Edirne yolculuğunda Pâdişaha refakat eden Kemal Paşa-zâde'nin, Yavuz'un vefatı üzerine yazdığı mersiye, onun şiirlerinin en meşhurudur:

«Şems-i asr idi asrda şemsin
Zılli memdûd olur, zamânı kasîr
Tâc ü tahtıyle fahreder beyler
Fahr ederdi ânınla tâc ü serîr»

Yavuz hakkında bu mısra'ları yazan zâtın Mısır Seferi dönüşünde atının ayağından sıçrayan çamurla Pâdişahın kaftanı bulanmış ve: **«Bir âlim atının ayağından sıçrayan çamur, benim için şereftir. Öldüğüm zaman bu kaftanı böylece sandukamın üstüne koysunlar!»** diyen Yavuz'un vasiyeti yerine getirilip, o çamurlu kaftan sandukaya örtülmüştür!..

Kemal Paşa-zâde Şemseddin Ahmed Efendi, Kanunî devrinde, meşhur Zenbilli Ali Efendi'nin vefatı üzerine Meşîhat makamına getirilmiş ve ölümüne kadar sekiz yıl Şeyhülislâmlık etmiştir.

Kanuni'nin İran üzerine açtığı seferlerde tesiri olan ve Şah Tahmasb'a yazılan mektupları bizzat kaleme aldığı söylenen Kemal Paşa-zâde, o devirdeki meşhur **«Molla Kaabız Vak'ası»** nın da kahramanıdır. İbni-Kemal'in Şeyhülislâmlığının ilk yıllarındaki bu «Molla Kaabız Vak'ası»nda Kemal Paşa-zâde'nin hizmeti mühimdir ve bu münasebetle yazdığı üç risâle meşhurdur.

«Müfti-s-Sakaleyn» ünvaniyle de anılan İbni-Kemal, tefsir, hadîs, fıkıh, edebiyat, tıb ve lisaniyyata aid üç yüze yakın eser sâhibidir. Bunlar arasında bulunan on cildlik büyük «Osmanlı Tarihi» çok mühim bir kaynaktır. Üç dilde şiir yazan Kemal Paşa-zâde'nin Türkçe «Divan»ından başka, on bin beyitlik «Yusuf ve Züleyha»sı da vardır.

1534 yılının 16 Nisan Perşembe günü İstanbul'da vefat eden Kemal Paşa-zâde'nin cenaze namazı Fâtih Camii'nde kılınmış ve Edirnekapı dışındaki kabristana gömülmüştür. Son yıllarda Boğaz Köprüsü ile alâkalı çevre yolunun açılması sırasında, bu kabristandaki mezarlar Topkapı dışına naklolunmuşsa da, Kemal Paşa-zâde'nin kabri muhafaza edilmiştir.

— « ☆ » —

İLK KAPİTÜLÂSYON VE SONRASI..

Osmanlı tarihinde kapitülâsyon ilk defa, Kanunî Sultan Süleyman devrinde ve şu «Makbûl» diye anılan ne idüğü belirsiz İbrahim Paşa'nın sadâreti zamanında Fransızlara verilmiştir.

«Johan de la Forest» adlı «Haçlı Yuhanna Ordusu»na mensup bir papaz, Kanunî'nin İrâkayn seferinde ordugâha kadar gelerek, Fransa Kralının Almanya'ya hücum edebilmek için harb masraflarını karşılayabilecek parası olmadığından, fakat Sultan Süleyman gibi bir pâdişahın Fransa Kralına bir milyon altın ihsan ederek onu bu sıkıntıdan kurtarabileceğinden, Kralın sadakatla hizmet edeceğinden, kara kuvvetlerinin harekâta başlamasını müteâkip Barbaros Hayreddin Paşa'nın da Türk donanmasını harekete geçirdiği takdirde muvaffakiyetin muhakkak olduğundan ve büyük pâdişahın bu lütuflarına mukabil Fransa Kralı'nın Türkiye'ye her sene muayyen bir haraç vererek minnet ve şükranlarını ödeyeceğinden bahisle Kanunî Sultan Süleyman'a el açmış ve Kanunî seferden İstanbul'a dönüşünde Fransa'ya ilk imtiyaz fermânını ihsân etmiştir!.. Bu fermânla Fransa'ya bâzı ticarî imtiyazlar bahşediliyor ve ayrıca bugünkü rayiçle üç milyarın üstünde bir yardımla Fransa Kralı Birinci Fraçois'in elinden tutuluyordu. **Ve bu imtiyaz, Türk Cihan İmparatoru Kanunî Sultan Süleyman Hân'ın bâzı siyasî ve askerî mülâhazalarla zayıf ve muhtaç bir millete lütfen vermiş olduğu müsaade mahiyetinde idi!..** Böyleyken, gerçek bu iken, sonraları bâzı Fransız tarihçileri bu imtiyaz fermânını fuzulî bir gayretkeşlikle, Kanunî ve Birinci François arasında müsavi şartlarla imzalanmış bir ittifakmış gibi gösterme yoluna gitmişlerdir!..

Bu iddia saçmadır!.. Zira, o devirde, muhteşem İmparatorluğumuzun o haşmet yıllarında, Devlet-i Aliyye başındaki Osmanoğlu, Almanya İmparatoru ve İspanya Kralını dahi sadece «Beç Kralı» sayar ve dünya üzerinde yegâne imparatorluğun, Türk Cihan İmparatorluğu; kendisinin de yegâne İmparator olduğunu ilân eder, bu gerçeği de Müslüman-Türk'ün büyük fütûhatı ve muhteşem medeniyetiyle isbat ederken; Fransa gibi her devirde elinden tutup himâyesine aldığı bir devletle iki taraflı muâhede akdine tenezzül etmemiş, bahşolunan ticarî imtiyazları bir «Hatt-ı Hümâyûn» ile bildirivermiştir!.

Bildirivermiştir amma, bu tek taraflı imtiyaz, Devlet-i Aliyye zayıf düşünce bir gaaile olmuş ve vaktiyle lütfen, âdeta sadaka şeklinde ihsan olunan bu imtiyazlar, devleti türlü buhranlar içine sürüklemiştir!..

İlk defa Fransa'ya, böyle âdeta sadaka şeklinde verilen imtiyazlar bilâhare başka devletlere de bahşedilmiş ve Müslüman-Türk'e düşman şer kuvvetler daha sonraki yıllarda bu kapitülâsyonlardan istifade ile her türlü mel'aneti irtikâbdan çekinmemişlerdir!.. Çeşitli karanlık işler peşinde koşup nice ihânetleri tesbit olunan hainler, yakayı ele verecekleri ân, kapitülâsyonlara sığınıp hemen soluğu bir yabancı sefârethâne veya bir yabancının kucağında almışlar ve böylece tâkibattan kurtulmuşlardır!.. Bu zillet, gayr-i Türkler için tabiî görülmüşse de, maalesef zaman zaman bâzı sözde Türkler de, bu kapitülâsyonlardan istifadeye tenezzül etmişlerdir!..

Mel'anetlerine daha evvel temas ettiğimiz misyonerler, hani şu, yalnız Hıristiyan dininin telkin ve propagandasına memur olmayıp, mensup oldukları devletin birer ajanı, casusu olan ve o devletin siyasî, askerî, iktisadî emperyalizmi uğruna çalışan misyonerler, bu kapitülâsyonlardan fazlasıyle yararlanmışlardır!.. Memleketimizdeki misyoner faaliyetleri incelenirken bu gerçek olanca dehşetiyle görülür ve Türk'ün vaktiyle bir zayıf devlete lütfen verdiği imtiyazların, bizim zayıf olduğumuz an, nelere yol açtığı bütün çıplaklığıyla sırıtıp kalır!..

Baştarafta kaydettiğimiz gibi, kapitülâsyonlar, «Makbûl» ünvanlı ne idüğü belirsiz İbrahim Paşa'nın sadâreti sırasında Fransızlara verilmiş ve bu kapitülâsyonlar Makbûl İbrahim Paşa'nın son zaferi (!!!) sayılmıştır!.. «Haçlı Yuhanna Ordusu»na mensup Papaz Johan de la Forest, kapitülâsyonlar mevzuunda Vezir-i-a'zam Makbûl İbrahim Paşa ile gizli pazarlığa girişmiş, bilâhare bu pazarlık Kanunî tarafından bütün içyüzü ile öğrenilmiş ve **«Makbûl»** ünvanlı İbrahim Paşa'nın **«Maktûl»** olmasında bu husus mühim rol aynımıştır!..

İlk defa 18 Şubat 1536 Cuma günü Fransa'ya bahşolunan, sonraları bâzı Avrupa devletlerine de lütfedilen kapitülâsyonlar 9 Eylül 1914 günü, 1 Ekim tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere kaldırılmış ve bu karar bütün Avrupa devletlerince

protesto edilmişse de, dünyanın içine yuvarlandığı «Harb-i Umumî», büyük devletleri daha ileri gitmekten alakoymuştur!..

Kapitülâsyonlar, bilâhare Lozan'da da ele alınmış ve Batılı devletlerin üzerinde ısrarla durdukları bir mevzu olmuştur.

—« ☆ »—

PREVEZE ZAFERİ

Akdeniz'de Türk hâkimiyyetini gerçekleştiren ve dünya tarihinin en mühim olaylarından biri olan meşhur PREVEZE ZAFERİ'miz. bu yıl yine yanlış olarak 27 Eylül günü kutlandı. Evet, yanlış olarak kutlandı, zira, Preveze Zaferi, 1538 yılının 27 Eylülünde değil, 28 Eylül Cumartesi günü kazanılmıştır.

Kıymetli müdekkik merhum İsmail Hâmi Bey'in muteber kaynaklara dayanarak yaptığı esaslı tedkike göre: **«Barbaros'un birinci muharebe günü** (27 Eylül) **donanmasını Arta körfezinden dışarı çıkarmasına sebeb olan hâdise, bir kaç düşman gemisinin körfez medhaline gelip orsa-alabanda ederek bir iki top atmak suretiyle yaptıkları nümayiştir. İşte bunun üzerine donanma engine açılıp altı mil kadar gittikten sonra, harb nizâmı alarak hilâl şeklinde bir saf teşkil etmiş ve bütün gemilerin başlarında bulunan üçer top birden ateşlenerek düşmana taarruz edilmiştir. Bu sırada Andrea Doria'nın yanlış bir manevra yaparak kendi donanmasını tehlikeli bir vaziyete düşürmüş olmasından bahsedilir. Barbaros, düşmanın bu şaşkınlığından derhal istifade ederek kırk gemilik bir filoyu Hıristiyan donanmasına saldırtıp ikiye ayırmak üzere ileri sürmüş ve işte bu vaziyet üzerine Andrea Doria derhal ric'at emri vermiştir. Bu işaretten müttefik filo kumandanlarının memnun olmadıkları ve hattâ Andrea Doria'yı ihanetle ithama başladıkları rivayet edilir. Herhalde müttefikler arasında millî ihtilâflarla şahsî rekabetler bulunduğu muhakkak olmakla beraber, Barbaros'un manevralarına mukabele edebilecek kabiliyette olmadıkları da muhakkaktır. Bu vaziyet üzerine düşman donanması Korfu istikametine doğru çekilmiş ve ortalığı karanlık bastığı için Osmanlı donanması da Arta körfezinin dışarısında ve Preveze önlerinde mevzi almıştır.»**

İşte, 27 Eylül Cuma günü yapılan harekât budur ve o âna kadar misli görülmeyen haçlı donanmasına vurulan darbe, ertesi günü, yâni, 28 Eylül 1538 Cumartesi günü vuku bulmuştur.

Akdeniz'i bir Türk gölü haline getiren ve tesiri yıllar boyu Hıristiyan âlemini perişan eden Preveze Zaferi, Hilâl - Salib mücadelesinin mühim olaylarındandır. Hayâl peşinde koşan haçlı dünyası; Almanya, İspanya, Venedik, Portekiz, Ceneviz, Malta, Floransa ve Papalık devletlerinin iştirâkiyle meydana gelen muazzam donanma sayesinde Barbaros'u dize getireceğini ummuş (!) ve bu mevzuda öylesine kendinden geçmiştir ki, Devlet-i Aliyye eyâletlerinin ne şekilde paylaşılacağı dahi hesap edilmiş ve gaafil Hıristiyan dünyası, Andrea Doria kumandasındaki donanmanın zaferine muhakkak gözüyle bakmıştır!..

O yıllarda, Salih Reis'in İskenderiyye'den İstanbul'a getirmekte olduğu muhteşem Hind hazînesini ele geçirebilmek gaayesiyle evvelâ kırk parçalık bir İspanyol donanmasiyle Akdeniz'e açılıp, Girit açıklarına kadar gelen Andrea Doria'nm bu hareketi İstanbulca duyulmuş ve Barbaros Hayreddin Paşa, bu soyguna mâni olmak için 7 Haziran 1538 günü İstanbul'dan ayrılmıştır.

Barbaros'un İstanbul'dan hareketinden bir ay sonra, devrin Pâdisahı Kanunî Sultan Süleyman, Boğdan Seferi'ne çıkmış, Pâdisahtan hemen yirmi beş gün sonra da, Süleyman Paşa, Süveys'den hareketle Hindistan yolunu tutmuştur. İki ay içersinde böylesine mühim üç seferi hazırlayabilen Devlet-i Aliyye, o devirde gerçekten «Cihan İmparatorluğu»dur ve bu olay, devletin o yıllardaki ihtişamını izah için kâfidir!..

Salih Reis'in elindeki muhteşem Hind hazînesine göz diken Andrea Doria adlı ünlü (!) amiral, Barbaros Hayreddin Paşa emrindeki Donanmay-ı Hümâyûn'un hareketini duyar duymaz, selâmeti firarda bulmuş ve derhal Girit sularını terketmiştir.

Ege denizini haçlılardan temizleyerek yoluna devam eden Barbaros, İstanbul'dan hareketinden otuz altı gün sonra Salih Reis'le birleşmiş ve o yıllarda Venedikliler elinde bulunan Girit Adası, bir hafta içinde öylesine müdhiş bir darbe yemiştir ki, bu adaya daha evvel yapılan Türk akınları, Barbaros'un bu defaki harekâtı karşısında hiç mesabesinde kalmış, içlerinde Ve-

nedik kuvvetleri de bulunan haçlı donanması, en ufak bir müdahaleye cesaret edememiştir!.. Ada halkının dağlara ilticaya mecbur olduğu o müdhiş harekât sonunda on beş bin esir yanı sıra, muazzam bir ganimet toplanmış ve Barbaros'un bu Girit seferi, Hıristiyan âlemini yeni tedbirler almağa mecbur etmiştir.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Preveze'de perişan ettiği haçlı donanması, işte bu Girit taarruzundan sonra Papa'nın gayretiyle kurulmuş ve öylesine bir deniz kuvveti o tarihe kadar görülmemiştir!.. Altı yüzden fazla gemiden teşekkül eden haçlı donanmasında sayısız forsa yanı sıra, altmış bin asker bulunuyordu. Fransa ve İngiltere dışındaki Avrupa devletleri bu yeni ittifaka katılmış ve Hıristiyan âlemi o haçlı donanmasının zaferine inanmıştı!..

Kapdân-ı Deryâ Barbaros Hayreddin Paşa kumandasındaki Donanmay-ı Hümâyûn ise, yüz yirmi gemiden müteşekkildi ve bu gemilerde forsalar dışında yirmi bin asker vardı.

Andrea Doria denilen ünlü (!) amiral, daha bir kaç ay evvel «Barbaros» adını duyunca Girit sularını terkedip kaçtığını unutmuş, bu kerre elindeki muazzam donanmaya güvenerek Preveze'yi bombardımana yeltenmişti!.. Arta körfezinin kuzey-batı ucundaki burun üzerinde bulunan Preveze'yi muhasaraya teşebbüs edip, aklınca bu mühim Türk deniz üssünü ele geçirmeyi tasarlayan Andrea Doria, o günlerde Ağrıboz'da bulunan Barbaros'un hareketini öğrenir öğrenmez, hemen giriştiği muhasara hareketinden vazgeçerek Korfu'ya çekilivermiştir!..

Andrea Doria kumandasındaki haçlı donanmasının Yunan Denizi'nde bulunduğunu haber alan Barbaros Hayreddin Paşa, Turgut Reis'i kırk parçalık bir filo başında öncü olarak göndermiş, bir müddet sonra da kendisi, Andrea Doria'nın bırakıp kaçtığı Preveze'ye gelip Arta körfezine girmiştir.

Burada, Donanmay-ı Hümâyûn'da bulunan Salih Reis, Seydî Ali Reis, Hasan Reis gibi meşhur Türk denizcilerini Kapdân-ı Deryâ kadırgasında toplayan Barbaros, hâli hazır durumu arkadaşlariyle görüşmüş, bâzılarının körfezden çıkılmaması yolundaki fikirlerine rağmen, Barbaros'un karariyle, 27 Eylül günü Arta körfezi terkolunup düşmana hücum edilmiştir.

Kıyıdan on km. kadar uzaklaşıp, Donanmay-ı Hümâyûn'u hi-

lâl şeklinde açarak Turgut Reis'i geride bırakan Barbaros, bu meşhur savaşta, orta kanada kendisi kumanda etmiş, sağ kanadı Kazdağlı Salih Reis'e, sol kanadı ise, Seydî Ali Reis'e bırakmış, Turgut Reis de, ihtiyat filo başında kalmıştır.

28 Eylül Cumartesi günü, sabahın ilk ışıklariyle beraber karşı karşıya gelen bu donanma o gün, on altıncı asrın en büyük deniz savaşını yapmış ve Kapdân-ı Deryâ Barbaros Hayreddin Paşa'nın dehâsiyle muazzam haçlı donanması perişan edilmiştir.

Altı yüz küsur gemiden müteşekkil düşman donanmasının yarısından fazlası Preveze'de, ya Türk toplarının ateşiyle sulara gömülüp gitmiş, ya da zabtolunmuştur. İsabet almıyan hiç bir düşman gemisinin kalmadığı o günkü savaşta, Donanmay-ı Hümâyün'dan sadece bir kaç gemi hasar görmüş, Hıristiyan âleminin zaferine inandığı (!) Andrea Doria denilen ünlü (!) amiral de, o günün akşamı fener söndürme emri vererek zor kaçabilmiştir!..

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Preveze'de kazandığı zafer, yukarıda da temas ettiğimiz gibi Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirmiş ve Türk'ün cihan hâkimiyyeti, karadan sonra denizde de gerçekleşmiştir. Barbaros'un Preveze'deki tâbiye dehası daha sonraki yıllarda bütün dünya denizcilerine örnek olmuş ve Preveze ile gerçekleşen Akdeniz hâkimiyyetimiz yıllar boyu Avrupa'yı korku ve dehşet içinde bırakmıştır. Bu tarihten çok değil, hemen üç sene sonra, yine böyle muazzam bir haçlı donanması Cezayir önlerinde, Barbaros-zâde Hasan Bey tarafından yok edilecek ve bu Cezayir hezimeti bütün Avrupa'yı mateme boğacaktır!..

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Preveze'de kazandığı muhteşem zaferi, devrin pâdişahı Kanunî, Boğdan Seferi dönüşünde konakladığı Yanbolu'da duymuş ve Pâdişahın emriyle İmparatorluğumuz dahilinde yapılan parlak merasimlerle Preveze'de kazanılan zafer kutlanmıştır.

Preveze Zaferi'nin bundan böyle olsun gününde kutlanması temennisiyle, Barbaros'un bugünkü torunlarına selâm...

— « ☆ » —

MİMARÎMİZ ŞAHESERLERİNDEN SÜLEYMANİYE CAMİİ

Mimarîmizin dev üstadı Koca Sinan tarafından İstanbul'un yedi tepesinden biri üzerine kurulan Süleymaniye Camii'nin temel atma merasiminde devrin pâdişahı Kanunî Sultan Süleyman'la bütün devlet erkânı hazır bulunmuş ve muhteşem mâbedin ilk temel taşı, ünlü Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi tarafından konulmuştur.

«Tezkiretü'l-Bünyân» adlı eserinde: **«Bir vakt-i şerîf ve bir sâat-i saîd ü lâtîfde ol câmi-l münîfe temel uruldu!»** diyen Mimar Koca Sinan, muhteşem eserin hangi yıl ve günde başladığını sarahatle kaydetmemiş ve bu husus muhtelif rivayetlere yol açıp, ihtilâf mevzuu olmuştur. Bâzı kaynaklarda, temel atma merasiminin 5 Haziran veya 13 Temmuz günlerinde yapıldığı ileri sürülmüş, hattâ bu arada yıl olarak 1549'dan bahsedenler dahi görülmüştür. Temel atma merasimindeki bu ihtilâfa, camiin ikmali ile açılış merasimi tarihinde de rastlanmaktadır. Ancak, en son tedkiklerle Türkçe ve Arapça tarih mısralarına göre: Süleymaniye Camii'nin inşasına 1550 yılının 12 Haziran günü başlanmış ve 7 Haziran 1557 Pazartesi günü inşaat ikmâl edilip, bu ulu mâbed ibâdete açılmıştır. Bu hesaba göre, Süleymaniye'nin yapılması, altı sene, on bir ay, yirmi dört gün sürmüş ve bu uzun müddet, Mimar Sinan'ın düşmanları tarafından dedikodu mevzuu edilerek «cami-i şerîfin kubbe-i lâtîfi»nin durmasının şüpheli olduğu etrafa yayılmış, hattâ bu dedikodu Kanunî Sultan Süleyman'a dahi duyurulmuştur. Mimar Koca Sinan, bu dedikodunun nerelere vardığını ve nelere sebeb olduğunu yukarıda adı geçen eserinde şöyle anlatmaktadır:

«Bu hakîr dahi o ahvalden gaafil, mihrâb-ı şerîfin ve minber-i münîfin tarh u taksîminde iken saâdetlû pâdişah geldiler. Edeb-birle selâmlayıp makam-ı hidmetde durdum. Merhûm ve mağfûrün leh rûy-i celâl ile bu hakîr-i zaîfü'l-hâlden ol binâların ahvâlinden suâl idüp: **«Niçin benüm camiim ile mukayyed olmayup, mühim olmayan nesneler ile tatil-i evkaat eylersün? Ceddüm Sultan Mehmed Hân mi'mârı sana nümune yetmez mi?»** dedi ve: **«Bana bu bina ne zamanda tamam olur, tiz**

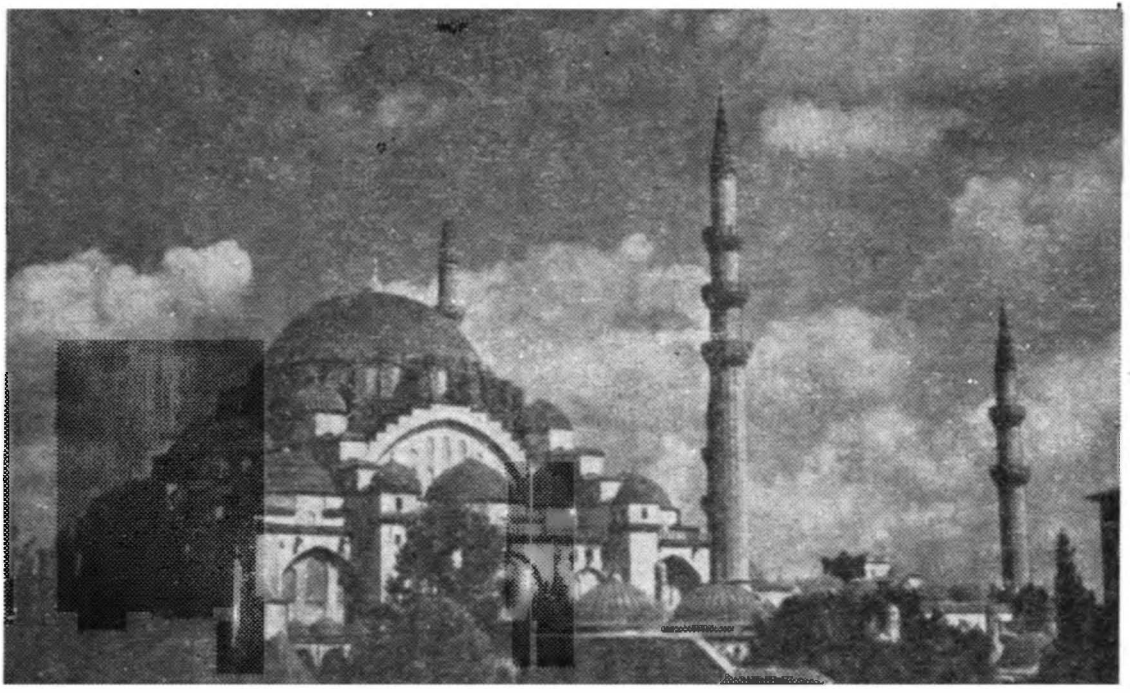

Mimarimiz şâheserlerinden: **Süleymaniye Camii.**

haber vir! Yoksa sen bilürsün!» dediler. Çünkü bu şiddet ü hiddetle pâdişah cihan-penâhda kemâl-i gazabı müşâhede eyledüm, bu mûr-i zaîfü'l-hâl mebhût u lâl oldum. Âhir kudretullah ile lisânuma bilâ tereddüd bu câri oldu ki: **«Saâdetlû pâdişâhumun devletünde iki ayda inşâallahü Teâlâ tamam olur!»** Tekrar suâl buyurduklarında ağalar dahi: **«Mimar Ağa, Saâdetlû pâdişah ne buyurdular işitir misin? Bu bina kaçan kapusu kapaya tamam olur?»**, «İki ay tamam olunca bu bina da tamam olur,» didüm. Hâzır olan ağaları merhum (pâdişah) şâhid tutup: **«Mi'mar! Hele iki ay olunca tamam olmazsa senünle söyleşirüz!»** diyüp saray-ı hümâyûnlarına revân oldular. Saraya varduklarında Hazînedâr-başı'ya vesair ağalara buyururlar ki: **«Mi'mârun cünûnu zâhir oldu. Hiç iki ayda bir nice yıllık kâr mümkün müdür? Herif, başı korkusundan aklunu aldurdu. Çağırup siz de suâl edinüz, görün ne cevap virir. Eğer halt-ı kelâm iderse bina ahvâli müşkil olur!»** diye buyururlar. Ol mahalde hakîre âdemler gelüp saray ağaları davet iderler diyü alelâcele saraya vardım. Yine ağalar binânun ne zamanda tamam olması mümkündür, deyû suâl buyurduklarında: **«Pâdişah Hazretlerine iki ayda tamam diyû cevab virdüm, şâhid tuttular; inşâallahü Teâlâ iki ayda tamam idüp sahife-i rüzgârda bir nâm koyam!»** didüm...»

Koca Sinan, Allah'ın inâyetiyle cami-i şerîfi, o tarihten sonra iki ayda tamamlamış ve kendi eserinden öğrendiğimize göre, Kanunî: **«Bu binâ eyledüğün beytullahı sıdk u safâ ve duâ ile yine sen açmak evlâdur»**, deyip, camiin açılmasını Koca Sinan'a teklif etmiş, o da **«Yâ Fettâh!»** diyerek Süleymaniye Camii'nin kapısını bizzat açmıştır!..

Süleymaniye Camii, elliyedi metre uzunluğunda ve altmış metre genişliğindedir. Kubbesi, yirmialtı metre kutrunda olup, elli üç metre yüksekliktedir. Cami-i şerîfin inşasında kullanılan malzeme, İstanbul'un çeşitli semtleriyle İmparatorluğumuzun muhtelif yerlerinden getirilmiştir. Dört büyük mermer istinad sütunlarından biri İskenderiye'den, biri Balbek harâbelerinden, biri Saray-ı Âmire civarından, bir diğeri de Kıztaşı mahallesinden alınmıştır.

Kapıları abanozdan olan Süleymaniye Camii'nin minber ve mihrabı mermer oymacılığının, va'z kürsüsü ise tahta işçiliği-

nin şâheserleridir. Yüz otuz sekiz penceresinden giren ışık akisleriyle camiin içindeki sadâ aksi, pek mükemmel hesaplanmıştır. Kubbedeki âyet-i kerîme Karahisarlı Şemseddin Ahmed Efendi tarafından yazılmıştır.

Süleymaniye Camii'nin ikmalinde altmış yedi yaşında olan Mimar Koca Sinan, bu şâheserin etrafına yaptığı medrese, hastahane, kütüphane ve imaret gibi binalarla Süleymaniye Külliyesini tamamlamıştır. Camiin bahçesinde bulunan Kanunî'nin türbesi de, Koca Sinan'ın eseridir.

— « ☆ » —

ŞEHZÂDE BÂYEZİD'İN İDAMI!..

Kanunî Sultan Süleyman'ın sekiz oğlundan üçü: Murad, Mahmud ve Abdullah küçük yaşta ölmüş; hayatta kalan diğer beş oğlundan Şehzâde Mehmed ecel-i mev'ud ile vefat etmiş, Şehzâde Mustafa ise, Hurrem Sultan'ın mel'anetiyle idâm edilmiş, en küçük oğlu Cihangir de, ağabeyisi Mustafa'nın acısına dayanamayıp hastalanarak Haleb'de ölmüş, böylece Kanunî'nin Selim ve Bâyezid adlı iki oğlu ile kızı Mihrimah Sultan hayatta kalmışlardır.

Tarihimize «fâcia» olarak geçen kıymetli Şehzâde Mustafa'nın idâmı, Hurrem Sultan, Mihrimah Sultan ve Hırvat Rüstem Paşa üçlüsü tarafından hazırlanmış, hazırlanan bu oyunla da Hurrem Sultan'ın pek sevdiği Şehzâde Bâyezid'e taht yolu açılmak istenmiştir!.. Oyun ustalıkla tatbik mevkiine konmuş ve Şehzâde Mustafa, âdînin bayağısı tertiblerle şehîd edilmiştir ama, taht yolu, aşağıda görüleceği gibi, Bâyezid'e değil, Selim'e açılmıştır. Şöyle ki:

Kanunî'nin uzun süren saltanatının otuz dokuzuncu yılında, Şehzâde Selim Manisa Valiliğinde; Bâyezid ise, Kütahya'dadır. Ve «ekberiyyet» kaidesine göre Selim, Veliahd'dır... Selim, mevcud «ekberiyyet» an'anesine göre kendisini tahta vâris sayarken; Bâyezid de, anası Hurrem Sultan'ın nüfuzuna dayanmaktadır! . Bu iki şehzâde hakkında umumî kanaat odur ki: Büyük Şehzâde Selim, âtıl, bâtıl bir tiptir, Bâyezid ise, zeki ve kuv-

vetli bir kültür sahibi olduğu gibi, kıymetli bir askerdir... Ancak, Şehzâde Bâyezid'in dayanağı Hurrem Sultan 1558 yılında ölmüş ve onun ölümünden hemen bir yıl sonra da, Kanunî, Selim'i Manisa Valiliği'nden Konya'ya almış; Bâyezid'i de Kütahya'dan Amasya'ya göndermiştir!.. Kuvvetli bir rivayete göre, Kanunî Sultan Süleyman, Bâyezid'den ziyade Selim'e mütemayildir ve yukarıdaki tayinle, Bâyezid'i Amasya'ya göndermek suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırırken; Selim'i de, Manisa'dan Konya'ya alarak payitahta yaklaştırmış, böylece, o yıllarda altmış yaşını geçen Kanunî'nin ölümünde, Selim'in, İstanbul'a daha evvel gelebilmesi kolaylaşmış ve böylesine bir tayin, kınalı parmaklarını pek büyük bir ustalıkla devlet işlerine sokabilmesini bilen Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra gerçekleşebilmiştir.

Babalarının henüz hayatta bulunmasına rağmen, iki şehzâde arasında başlayan taht kavgası, yukaridaki tayinle alevlenip uzun müddet devletin başına bir gaaile olmuş ve bu gaaileyi, geleceklerini Selim veya Bâyezid'in saltanatlarında arayan bâzı kimseler çeşitli oyunlarla hazırlanmışlardır. Bu mevzuda bilhassa Lala Mustafa Paşa'nın mühim rolü olmuştur!... Gözünü Vezâret-i uzmâ makamına diken ve bu makama Selim sâyesinde kavuşacağını uman Lala Mustafa Paşa, nice tertiplerle Bâyezid'i iğfâl etmiş, anası Hurrem Sultan'ın ölümüyle Saraydaki dayanağını kaybeden, bahusus, yukarıdaki tayinle ağabeyi Selim'e taht yolunun açıldığını gören Bâyezid, Lala Mustafa Paşa'nın tahrikine uyup, mücadelesini savaş alanına intikal ettirmiştir!... İki kardeş arasındaki ilk savaş, 30 Mayıs 1559 Salı günü Konya ovasında cereyan etmiş ve bu savaş, Bâyezid'in ric'ati ile neticelenmiştir. Kanunî, iki oğlu arasındaki kavganın bu ilk safhasında, Selim'i desteklemiş, gönderdiği asker ve kumandanlarla büyük oğlu emrindeki kuvveti takviye etmiştir.

Konya'dan Amasya'ya çekilen ve Lala Mustafa Paşa tarafından aldatıldığını bu sırada anlayan Bâyezid, babasına yazdığı bir mektupla affını istemişse de, bu mektup Kanunî'ye ulaşmamış, yolda Lala Mustafa Paşa'nın adamları elinde kalmıştır!... Yukarıda kaydettiğimiz gibi, iki şehzâde arasındaki mücadeleden kendi menfaatlerine bir şeyler bekleyenler bu arada Kanunî'ye de hulûl etmesini bilmişler ve nice oyunlarla pâdişahı yeni bir sefer-i hümâyûna hazırlamışlardır!.. Bu oyunlar neticesidir ki

Kanunî ,5 Haziran Pazartesi günü ordusu başında Üsküdar'a geçmiş, ancak bunu haber alan Bâyezid, maiyyeti ve on bin kişilik ordusuyla Amasya'dan ayrılıp İran yolunu tutmuş, böylece Şehzâde Bâyezid'in İran'a ilticasiyle mücadele yeni bir safhaya intikal etmiştir.

Bâyezid'in İran'a ilticası Cem Sultan vakasına pek benzer!.. İran Şahı Birinci Tahmâsb, şehzâdenin İran'a ilticasına çok memnun olmuş, bu olayı çeşitli yönden kendi menfaatleri yolunda kullanmasını bilmiş ve neticede tıpkı Cem Sultan vak'asında olduğu gibi, Bâyezid'i evvelâ hapsetmiş, sonra da dokuz yüz bin altın karşılığında ve Kars kalesinin de Şah'a verilmesi şartıyle şehzâdeyi babasına teslim etmiştir!..

Bâyezid'i Birinci Tahmâsb'dan Selim'in adamları teslim almış ve 1561 yılının 25 Eylül Perşembe günü, şehzâde ve dört oğlu Kazvin'de idâm edilmişlerdir!..

Şehzâde Bâyezid'le dört oğlunun katlinde ve Devlet-i Aliy ye'nin bir gaaile içine yuvarlanmasında, başta devrin Vezir-i a'zamı Hırvat Rüstem Paşa olmak üzere, o yıllarda henüz üçüncü vezir olan Sokoflu Mehmed Paşa'nın ve Lala Mustafa Paşa'nın büyük hisseleri vardır!.. Bâyezid'in katli ile, Osmanlı tahtı Şehzâde Mustafa'dan sonra ikinci bir kıymetli şehzâde kaybetmiş ve böylece Selim (Sarı Selim), tahtın yegâne vârisi olmuştur.

Çeşitli meziyetleri yanı sıra «Şâhî» mahlası ile şiir de yazan Bâyezid'in, babasına gönderdiği manzum afvnâmesi edebiyat tarihimize mal olmuştur. Okuyalım bu yedi kıt'alık meşhur şiirin iki kıt'asını:

Ey serâser âleme sultan Süleymânum baba
Tende cânum, cânumun içinde cânânum baba
Bâyezidine kıyar musun benüm cânum baba
Bi-günâhım Hak bilir devletlü sultânum baba

Enbiyâ serdefteri ya'ni ki Âdem hakkıçün
Hem dahî Mûsâ ile İsâ-i Meryem hakkıçün
Kâinâtun serveri ol Rûh-i a'zam hakkıçün
Bi-günâhum Hak bilir devletlü sultânum baba.

Kanunî'nin bu şiire verdiği manzum cevabın iki kıt'ası da şudur:

Ey demâdem mazhar-ı tuğyân u isyânum oğul
Takmıyan boynuna hergîz tavk-ı fermânum oğul
Ben kıyar mıydum sana ey Bâyezid-Hânum oğul
Bî-günâhum deme bârî tevbe kıl cânum oğul.

Enbiyâ vü evliyâ ervâh-ı a'zam hakkıçün
Nûh u İbrahîm ü Mûsâ İbnü Meryem hakkıçün
Hatm-i âsâr-ı nübüvvet Fahr-i âlem hakkıçün
Bî-günâhum deme bârî tevbe kıl cânum oğul.

— « ☆ » —

DON - VOLGA KANALI TEŞEBBÜSÜ VE BİR GERÇEK!..

Sultan İkinci Selim (Sarı Selim) devrinin en mühim olaylarından biri de: Devlet-i Aliyye'nin, 1569 yılındaki meşhur **Astırhan/Ejderhan Seferi** ile Don - Volga kanalını açıp Karadeniz'le Hazar Denizi'ni birleştirme teşebbüsüdür.

Astırhan Hanlığı, Hazar Denizi'nin şimalinde bir Türk devletidir. Osmanlı müelliflerinin «Ejderhan» diye de andıkları bu hanlık, 1554 yılında Ruslar eline geçmiş ve bu kayıp **«Peçevî»** ile **«Kâtip Çelebi»**nin de kaydettikleri gibi, bütün Müslüman - Türkler arasında umumî bir teessür uyandırmıştır. Böylesine bir teessüre sebep olan Astırhan Hanlığının kaybı, zulmünden dolayı «Müthiş İvan» diye anılan «Dördüncü İvan»ın Moskof'un başında bulunduğu devre rastlar. 1552'de Kazan Hanlığını zaptedip oranın halkını tamamen imhâ eden İvan, bu tarihten hemen iki yıl sonra Astırhan Hanlığı'nı da ele geçirmiş, böylece Hazar Denizi'ne dayanıp bir taraftan İran'ı, diğer taraftan da Kırım'ı tehdide başlamış ve bu durumda Rusların Karadeniz'e inebilmeleri için ortada bizim himâyemizdeki Kırım Hanlığı'ndan başka engel kalmamıştır.

İşte Astırhan Seferi, bu vahîm hâlin muhtemel tezahürlerinden doğmuştur. Sefer, Karadeniz'le Hazar Denizi'ni birleş-

tirmek gayesiyle açılmış, gayenin tahakkuku için de, evvelâ Don ve Volga nehirlerinin bir kanalla birbirine bağlanması düşünülmüştür. Bilindiği gibi, Don nehri Azak Denizi'ne, Volga nehri ise Hazar Denizi'ne dökülmektedir. Kanal, bu iki nehrin birbirine en çok yaklaştıkları noktada bulunan Stalingrad civarında açılacak, böylece Karadeniz'in şimalindeki Azak Denizi'nden Don nehrine girecek olan Türk gemileri açılacak kanaldan Volga nehrine geçip Hazar Denizi'ne inebileceklerdir.

Bu mühim teşebbüsün tahakkuku halinde: 1) Astırhan Hânlığı, Moskof istilâsından kurtarılacak ve Rusların Karadeniz'e inebilmeleri önlenecek, dolayısıyle Kırım Hânlığı da Moskof tehdidinden kurtulacaktır.

2) Kafkasya'nın şimali ile Don ve Volga nehirlerinin cenubunda bulunan Hazar ve Azak denizleri arasındaki arazinin Devlet-i Aliyye'ye ilhakı kolaylaşacaktır.

3) Karayolları yanı sıra deniz yoluyla da İran abluka altına alınacak ve İran seferlerinde ordunun mühimmat ve iaşesi deniz yolundan koylaylıkla temin edilecektir.

4) Hazar Denizi hâkimiyeti ile Türkiye'nin Orta-Asya yolu üzerindeki İran engeli kalkacak ve muvâsala kolaylaşacaktır.

Görüldüğü gibi, Don - Volga kanalını açarak Karadeniz'le Hazar Denizi'ni birleştirme teşebbüsü, her yönü ile mühimdir!.. Yalan söyleyen tarih, müdhiş bir hak ve hakikat kalpazanlığı ile böylesine mühim bir işi Sokollu Mehmed Paşa denilen ve boyundan gayri büyüklükle hiç bir alâkası olmayan devleştirilmiş cüceye mal edivermiştir!.. Yalan söyleyen tarihin iddiasına göre, ehemmiyetini yukarıda izaha çalıştığımız Don - Volga Kanalı'nı açma teşebbüsü Sokollu'nun **«dâhiyane bir fikri»**dir!!! Sokollu denilen **«cüce»**yi **mutlaka «dev»**leştirmek sevdasında olanlan bu müdhiş hak ve hakikat kalpazanlığında öylesine kendilerinden geçmişlerdir ki, uydurdukları yalan lâfları mektep kitaplarına kadar sokmuşlar ve tekrarından utanmadıkları bu yalan lâflarla bir «cüce»yi, evlâdlarımıza «dev» diye tanıtmaya muvaffak olmuşlardır!..

Gerçek odur ki: Sokollu Mehmed Paşa denilen cüce, bu kanal açma fikrini ortaya atan kimse olmadığı gibi, aksine o mühim işi —devrin vezir-i a'zamı olarak— ehline vermeyerek baltalayan adamdır!.. Büyük işleri büyük adamlar yapar. Don - Vol-

ga kanalı gibi, siyasî ve askerî yönü kadar teknik cephesi de mühim olan bir işi, boyundan gayri «büyüklük»le alâkası olmamıyan bir cüce elbette beceremezdi!.. Kâtip Çelebi, bu mühim gerçeğe parmak basmasını bilmiş ve: **«Kıssadan hisse budur ki, küçük adamla büyük işe mübâşeret câiz değildür. Maslahatın münasip ser-kârı gerek»** diyerek Sokollu'nun bu işdeki aczine temas etmiştir!..

Don - Volga Kanalı'nı açmak fikri Sokollu'ya aid değildir!.. Değildir, çünkü Sokollu'nun sadâretinden iki sene evvel, daha Kanunî devrinde ve Semiz Ali Paşa'nın sadâreti yıllarında kanal işine teşebbüs edilmiş, ancak Malta Seferi ve Avusturya meseleleri teşebbüsün tahakkukuna mâni olmuştur. Böylece Kanunî devrinden, İkinci Selim devrine intikal eden Don - Volga Kanalı meselesi, baştarafta temas ettiğimiz Rusların Karadeniz'e inebilmeleri tehlikesi karşısında bambaşka bir ehemmiyet kazanmış ve İkinci Selim'in hassasiyetle üzerinde durduğu bu mühim iş, devrin vezir-i-a'zamı Sokollu'ya havale edilmiştir! Kanunî'nin Szigetvar Seferi'nden beri posta hükûmet merkezine serip İstanbul dışına çıkmayan ve buna niyeti de olmayan Sokollu, Don - Volga Kanalı gibi mühim bir işi, ikinci derecede bir devlet memuru olan ve kanal meselesinin ne siyasî, ne de teknik yönünü bilmeyen Şıkk-ı Sâni Defterdârı (Maliye Müsteşarı) Kasım Bey'e vermek suretiyle en büyük hatâyı irtikâb etmiştir!.. Alelâcele Kefe Beylerbeyliğine getirilerek paşa oluveren Kasım Bey, maliyecilikten yetişmiştir, gideceği memleketi tanımayan bu adam üstelik hiç bilmediği bir işle vazifelendirilmiştir!.. İşte, Sokollu Mehmed Paşa, fevkalâde mühim olan Don - Volga Kanalı işini böylesine bir kimseye havale ederek, teşebbüsü baltalayan kimsedir!..

Karadeniz'le Hazar Denizi'ni birleştirmek gayesiyle Astırhan Seferi'ne çıkan donanma, 4 Ağustos 1569 Perşembe günü İstanbul'dan ayrılmıştır. Donanmaya, Kapdân-ı Deryâ Müezzinzâde Ali Paşa kumanda etmiş ve bu zat, donanma ile götürdüğü otuz bin kadar askerle, bir kaç bin işçiyi Azak limanına çıkarmıştır. Ancak, Müezzin-zâde Ali Paşa'nın kanal işi ile alâkası yoktur. Kanalı, maliyecilikten yetişme Kasım Bey/Paşa açacak, Kırım Hânı Devlet-Giray da kendisine yardımcı olacaktır.

İddia edildiğine göre, yerli halktan temin olunan işçilerle

birlikte, kanal açılması ve Astırhan'ın fethi için toplanan asker ve işçi sayısı yüz bine bâliğ olmuş ve Maliyeci Kasım Bey kumandasındaki bu kuvvet, Eylül ayı gibi, o ülkedeki iklime hiç münasip olmayan bir zamanda kanalın kazılması hazırlıklarına başlamış, fakat dondurucu soğuk işçi arasında korkunç bir paniğe sebep olmuştur!.. Bu arada, kanalın açılması halinde Kırım'ın ehemmiyetini kaybedeceğini anlayan Devlet-Giray'ın takındığı tavır da, o mühim teşebbüsün akamete uğramasında rol oynamış, tuttuğunu koparabilen bir adam olmıyan Maliyeci Kasım Bey, Kırım Hânı'na da söz geçirememiş ve bütün emekler boşa giderek Don - Volga Kanalı'nı açıp Karadeniz'le Hazar Denizi'ni birleştirme fikri suya düşmüştür!.. Bu mühim işin, bu şekilde yarıda kalması, devrin pâdişahı İkinci Selim'i fazlasıyle üzmüş ve Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa'yı: **«Cümle masârif ve zâyiat görülüp senden tazmîn olunmalıdır!»** diyerek tekdir etmiştir!..

Tekrar edelim: Don - Volga Kanalı'nın açılması fikri Sokollu'ya aid değildir!.. Üstelik Sokollu, bu mühim işi, maliyecilikten yetişme ikinci derecede bir kimseye vermek suretiyle baltalamış, bu gafletiyle de mühim bir fırsatı heba etmiştir!.. Bu arada şu hususu da ilâve edelim ki: Karadeniz'le Hazar Denizi'nin Don - Volga Kanalı vasıtasıyle birleştirilmesine pek ehemmiyet veren İkinci Selim, bu mühim işi, şayet Sokollu gibi **«cüce»**ye değil de, ehline havale edebilseydi, elbette sefer serdârlığı işden anlayan birisine verilir, böylece işe zamanında başlanır, Kırım Hânı Devlet-Giray'ın endişesi türlü yollarla bertaraf edilir ve Kanal teşebbüsünde muvaffak olunurdu!.. Bu bakımdan, o mühim teşebbüsün yarıda kalmasından İkinci Selim de mes'uldür!.. Ve bu olay, Kanun' ile başlayan inhitat devrinin çeşitli tezahürlerinden sadece biridir!..

— « ☆ » —

BİR BOZGUN VE SONRASI

7 Ekim 1571 Pazar günü vuku bulan meşhur İnebahtı deniz fâciasının yegâne mes'ulü, büyük devlet adamı (!) diye pek yükseklere uçuruluverilen Sokollu Mehmed Paşa'dır!..

İkinci Selim (Sarı Selim) in bütün saltanatı boyunca —ni-

ce tertiplerle— Vezâret-i uzmâ makamını devamlı işgâl eden ve boyundan gayri «büyüklük»le hiç bir alâkası olmayan bu «Sokollu» adlı sözde büyük adam şahsî ihtirasları uğruna Donanmay-ı Hümâyûnu, Müezzin-zâde Ali Paşa ve İkinci Vezir Pertev Paşa gibi denizcilikten anlamıyan iki kara askerine teslim etmiş, bu arada büyük denizci Piyâle Paşa'yı da donanma serdârlığından uzaklaştırmıştır!.

Niçin uzaklaştırmıştır, Sokollu denilen o sözde büyük adam, bu Piyâle Paşa'yı donanma serdârlığından?.. İzah edelim: Sokollu Mehmed Paşa'nın rakibe tahammülü yoktur!.. Ve bu sözde büyük adam, Piyâle Paşa'nın başarılarını çekememekte, onu kendisine rakip saymaktadır!. Üstelik, Barbaros Hayreddin Paşa'nın talebesi olan bu büyük denizci, Kıbrıs seferinden Sokollu'ya ganimet getirmemiş, Sokollu'nun aç gözünü doyuramamıştır!..

Piyâle Paşa, işte bu suçları (!) dolayısiyle Donanma Serdârlığından azledilmiş ve onun yerine tayin olunan Pertev Paşa, kendisi gibi karadan yetişen Müezzin-zâde Ali Paşa ile elele verip, İnebahtı bozgununa beraberce sebep olmuşlardır!.

Gerçek tarihin şehâdeti odur ki, Sokollu denilen «büyük» değil, «küçük» adam, şahsî menfaatini, memleketin emniyet ve selâmetinden üstün tutmuş ve bir sandal idaresinden dahi âciz olan kimseler eline Donanmay-ı Hümâyûnu teslim etmekle o büyük deniz fâciasını hazırlamıştır!..

İnebahtı bozgunu, baştan başa bir fâciadır ve sayısız vesika ışığında tebellür eden gerçek, bu fâciaya Sokollu'nun sebeb olduğudur! İnebahtı bozgununa kadar, Türklerin denizde ve karada mağlûb edilemeyeceğine inanan Haçlı âlemi, bu bozgundan sonra şımarmış ve Hammer tarihini Fransızcaya çeviren mütercim Hellert: «**İnebahtı, Türklerin yenilmez olmadığını isbat etmiştir**» hükmüne varmıştır ki, İnebahtı bozgununun en mühim tarafı işte budur!..

Devrin pâdişahı İkinci Selim, İnebahtı bozgununu, kışı geçirmek üzere gittiği Edirne'de haber almış ve bâzı tarihçilerce (!) «Sarhoş Selim» diye pek küçümsenen bu pâdişah, o müdhiş bozgun dolayısiyle üç gün, üç gece uyuyamayıp hemen İstanbul'a dönerek donanmanın yeniden inşasına bizzat nezaret etmiştir!..

İnebahtı zaferinden (!) sonra pek şımaran ve akıllarınca Türklerin bir daha Akdeniz'e çıkamıyacaklarını zanneden haçlı dünyası bir bayram havası içinde gülüp eğlenirken, İstanbul'da başta pâdişah olmak üzere bütün devlet erkânı donanmanın ihyâsı için feragat yarışına girmiş, hattâ daha fazla kadırga inşası için İkinci Selim, has bahçesine aid araziyi Tersâne'ye bağışlamıştır!..

Donanmay-ı Hümâyûn'un bu, yeniden inşası sırasında Deryâ Kapdanlığı makamını büyük Türk denizcisi Kılıç Ali Paşa işgal etmiş, Barbaros'un yetiştirdiği bu temiz ve muktedir Türk evlâdı, takriben on beş yıl Donanmay-ı Hümâyûn başında bulunmuştur.

Devlet-i Aliyye'nin bütün malî ve iktisadî gücü, Tersâne Ser-mimarı Mustafa Ağa'nın gayretiyle birleşip, Haliç Tersânesinde yepyeni bir donanma inşa olunurken; Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin, Piyâle Paşa'nın, Kapdân-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa'nın büyük yardımları görülmüş ve İnebahtı bozgunundan bir kış mevsimi sonra, Türk donanması ihyâ olunmuştur!..

Kapdân-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa'nın iki yüz kırk beş harp gemisiyle İstanbul'dan ayrıldığı haberi Avrupa'ya ulaştığı gün, Haçlı âlemi, âdeta bir mucizeyi andıran bu hâle evvelâ inanmamış, fakat Türk donanması önünden kaçıp Avrupa limanlarına zor sığınabilen haçlı donanmasının perişan durumunu görünce dehşete düşmüştür!..

Bu müdhiş paniğin neticesidir ki, Venedik Cumhuriyetini Devlet-i Aliyye ile bir sulh muâhedesi akdine mecbur etmiş ve imzalanan bu muâhede hükümlerine göre, Venedik bize harp tazminatı olarak üç yüz bin duka altını ödemiş, Zanto adası için ödemekte olduğu vergiyi beş yüz dukadan, bin beş yüz dukaya çıkarmış, ayrıca Dalmaçya'daki Supeto kalesini de bize iade etmiştir!..

Böylece İnebahtı bozgununun intikamı alınmış ve imzalanan sulh muâhedesini inceleyen Voltaire: **«İnebahtı savaşının Türkler tarafından kazanıldığı sanılırdı!»** demiştir.

—« ☆ »—

TARİH BOYUNCA KIBRIS'DA TÜRK ADALETİ

[Yayınladığımız üç tarihî vesika, Müslüman Türk'e düşman şer kuvvetlerinin cümlesine, bu arada bilhassa Rum asıllı Amerikan Kongresi üyelerine ithaf olunur!..]

Anadolu'nun tabiî bir parçası olan Kıbrıs Adası, bilindiği gibi, Sultan İkinsi Selim (Sarı Selim)in saltanatı yıllarında feth olunmuş ve bu zaferle alâkalı meşhur fetvâ, devrin ünlü Şeyhülislâmı Ebussuûd Efendi tarafından verilmiştir.

Kıbrıs seferinde Lala Mustafa Paşa sefer serdârlığına, meşhur Piyale Paşa ise donanma başkumandanlığına getirilmiş ve 15 Mayıs 1570 Pazartesi günü İstanbul'dan ayrılan Donanmây-ı Hümâyûn, 1 Temmuz'da Limasol koyunda demirlemiş, hemen ertesi gün karaya asker çıkarılarak Leftari kalesi alınmış, 22 Temmuz günü başlayan Lefkoşe muhasarası 9 Eylül'de neticelenip şehir işgal edilmiş ve nihayet Magosa'nın fethiyle 1 Ağustos 1571 Çarşamba günü Kıbrıs'ın fethi tamamlanmıştır.

Görüldüğün gibi Kıbrıs Seferi, 15 Mayıs 1570 tarihinden 1 Ağustos 1571 gününe kadar cem'an bir sene, iki ay, on yedi gün sürmüş ve fethin tamamlanmasıyle birlikte Ada'ya Türk «göç»ü başlamış, bu arada Karaman eyâletinden onbinlerce yörük Kıbrıs'a gitmiş ve bu göç neticesinde Ada'nın nüfusu kısa bir zamanda üç yüz altmış bine yükselivermiştir.

Kıbrıs Adası, 4 Haziran 1878 tarihine kadar tam üç yüz altı sene, sekiz ay, on dokuz gün Türk hâkimiyyetinde kalmış ve bu müddet zarfında, her gittiği yere îman, ahlâk, kültür ve medeniyet götüren ecdâdımız Kıbrıs'a da Müslüman - Türk'ün mührünü basmış, Ada'yı Türkleştirmiştir. Barbar Rumların nice mel'anetlerle yaptıkları korkunç tahribata ve misilsiz soyguculuğa rağmen, ecdâdımızın Kıbrıs'daki muhteşem eserleri bugün dahi olanca ihtişamiyle dost düşman bütün dünyanın gözleri önündedir!..

Fethi müteâkıp Kıbrıs'a başlayan Türk «göç»ünü ve Ada'-

nın Türkleştirilmesini kaydederken şu hususu bilhassa belirtelim ki, Türk adaleti bütün tarih boyunca Kıbrıs'a hâkim olmuş, Ada'nın yerli halkına, yazılıp söylendiği şekilde hiç bir zaman zulmedilmemiştir. Aşağıya alacağımız üç tarihî vesîka bu gerçeği sarahatle ortaya koymaktadır. Bu vesîkalar düne aittir. Bugün ise, Türk bölgesindeki Rumların, Türk idaresinden gördükleri insanî muamele çeşitli tezahürleriyle meydandadır. Haçlı âleminin devam edegelen yaygaralarına karşı neşrini lüzumlu gördüğümüz bu üç tarihî vesikayı, Müslüman-Türk'e düşman şer kuvvetlerin cümlesine, bu arada bilhassa Rum asıllı Amerikan Kongresi âzalarına ithaf ediyoruz!..

Okuyalım, İkinci Selim'in 23 Zilhicce 979 (1571) tarihli ve «Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve Kadısı'na ve Defterdarı'na hüküm ki» başlıklı fermânını:

«Kıbrıs Adası benim kaahir kuvvetimle fetholunmuş bir memlekettir. Yerli halk, savaşlar dolayısıyle zayıf düşmüştür. Bunlara zulüm olunmayıp adalet üzere hareket edilmelidir. Allah'ın emirleri harfiyyen tatbik edilmeli ki, memleket ve vilâyet eski hâli üzere ma'mur ve âbâdan olsun. Bu babda her biriniz bizzat mukayyed olacaksınız. Tâife-i reâya (gayr-ı müslim tebaa) ki bize Allah'ın vediasıdır. Onları himâye ve sıyânet eyleyiniz. Kimseye zulüm ve tecazüz ettirmeyiniz.

Şer'î hükümleri yerine getirirken, vergi tahsil ederken adaletle hareket olunup reâya'ya tefrika verir hususlardan kaçınınız ki, reâya, benim âdil hükümdarlığım zamanında her biri rahat ve huzur içinde işlerine baksın. Ada'nın eski hâli gibi ma'mur ve yerli halkın da refah ve güven içinde olması benim baş arzumdur. Bu hususta gereği gibi mukayyed olup, Ada'yı her veçhile şenlendirip ma'mur ve âbâdan olması bâbında dakika fevt eyleyemeyesiniz. Şöyle ki, yerli halka zulüm olunur, ağır vergiler konur ve bu şekilde hoşnutsuzluk verildiği duyulursa, beyan olunacak özrünüzün kabul olunmak ihtimali yoktur. Ona göre gaflet eylemeyesiniz.»

Ve ikinci bir fermânla misilsiz bir adalet örneği daha... 981 (1573) yılında gönderilen bu fermân «Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve Defterdarı'na hüküm ki» başlığını taşımakta, yerli halkın mal, mesken ve toprakları hakkında adalet üzere muamele yapılma-

sı emrolunmaktadır. Malûm çevrelerin kör olası gözleri önüne bu vesikayı da serelim:

«Hâlen kul tâifesinden ve gayrıdan bâzı kimselerin reâya yerlerini satın aldığı, reâya ise bunları değer bahasıyla satın almak istediği halde ziyade baha talep edildiği, bu yüzden reâyanın yer almakta müşkülâta uğradığı duyulmuştur.

Memleket ve vilâyetin ma'mur olması, reâyanın gelip yerleşmesi, ziraat ve ticaret etmesiyledir. O gibi satın alınmış reâya yerlerini almağa talip olanlara ne bahaya almışsa ol baha ile reâya'ya satmasını emrediyorum. Bu hususta mukayyed olup reâya değer bahasıyle yer almak murâd ederse, değerinden ziyadesine almayalar, ziyade baha talep ettirmeyesin. Amma aslından ziyade nesne içün dahi küllî baha talep ettirmeyüp ol hâl ile satın almak murad edenler, değer bahasıyle alıversin.

Reâya yerleştirip ziraat ettirip koruyasın. Memlekete yararlı olan yerlerde şimdiye kadar kul tâifesinin ve gayrınm ellerinde olan yerleri reâyaya aldırmamak içün değer bahasından ziyade bir şey yaptırmayasın.

Velhâsıl memleket ve vilâyetin ma'mur olması reâya iledir. Ona göre mukayyed olup reâya'ya Ada'dan nefret ettirmeyesin. Ada'nın her gün biraz daha ma'mur olması ve şenlenmesi neyi gerektiriyorsa anı eylesin.»

Ve bir vesika daha... 23 Receb 979 (1571) tarihini taşıyan bir fermânla, Kıbrıs Beylerbeyi'ne, Kadısı'na ve Defterdarı'na bakınız, neler emrediliyor:

«Orada senin emrinde olan bölük halkının, Kıbrıs kızlarını ve oğlanlarını tutup: «Lefkoşe fethinde esirimdin, kaçmışsın» diye yanlarına almak istedikleri duyulmaktadır. Bu hareket benim irâdelerime muhaliftir. Bu gibi dâvâlara bakılmaması, men olunması için Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve Kadısı'na emir gönderilmiştir. İmdi, bu gibi hareketler tekerrür ederse, senin beceriksizliğinden doğacaktır. Bu irâdemi alır almaz seninle olan bölük tâifesini muhkem zaptedesin; emrime muhalif hareket ettirmeyesin.

Kıbrıs Beylerbeyi münasip gördüğü yerlerde Ada halkının ekin ekmesine, ticaretine devam eylemesine müsaade edecektir. Ada'da yerli halkın daima işlerinde, güçlerinde, ticarethanelerinde serbest olmalarını temin eyleyesin. Bu tenbihten sonra Kıbrıs halkına kötü muamele edenleri, onları muhafazaya memur olanların hizmetlerinde kusur edenleri isimleriyle arzedesin.»

Üç tarihî vesikayı böylece naklettikten sonra hemen ilâve edelim ki, haklarında böylesine şefkat gösterilen yerli halk, Kıbrıs'ın fethi boyunca korsanlara yataklık etmiş, savaş sırasında Türk esirlerine akla hayâle gelmeyecek işkenceleri yapmış olmalarına rağmen, Müslüman - Türk'ün ezelî müsamaha ve adaletine mazhar olmuşlardır!.. Tıpkı bugünkü gibi!..

—• ☆ •—

ÜÇÜNCÜ MURAD TAHT'DA ÇIKARKEN...

4 Temmuz 1546 Pazar günü doğan ve Osmanoğulları'nın on ikincisi olarak yirmi dokuz yaşında tahtda çıkan Üçüncü Murad, İkinci Selim (Sarı Selim)in büyük oğludur. Annesi ise, meşhur Nûr-Bânû Sultan'dır.

On dört seneye yakın Manisa Valiliği'nde bulunan Üçüncü Murad, babasının vefatından bir hafta sonra, 21/22 Aralık geçesi geç vakit İstanbul'a gelebilmiş ve yeni pâdişahın Topkapı Sarayı'na girmesini müteâkıp yapılan ilk iş, İkinci Selim'in hayatta bulunan beş erkek evlâdının **«Nizâm-ı âlem içün»** katli olmuştur!..

Üçüncü Murad'ın cülûsunda Topkapı Sarayı'nda bulunan erkek kardeşleri: Süleyman, Mustafa, Cihangir, Abdullah ve Osman'dır... Eski devirlerde olduğu gibi Anadolu valiliklerine gönderilmeyip İstanbul'da kalan bu beş şehzâde, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın kanunnâmesindeki **«Nizâm-ı âlem»** kaydı gereğince katlolunmuşlardır.

Bu münasebetle kaydedelim ki: Fâtih devrinden evvel de görülen bu çeşit siyasî idâmlar, ilk defa Fâtih zamanında kanunî bir mahiyet almış ve şehzâdelerin saltanat kavgasını ön-

lemek gayesiyle **«Kanunnâme-i Âl-i Osman»**a şöyle bir madde konulmuştur:

«Ve her kimesneye evlâdumdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem içün katletmek münâsibdür; ekseri ulemâ tecvîz etmüşdür, onunla âmil olalar.»

Bu usûl, dünya tarihinde yalnız Osmanoğulları'nda görülmüş değildir!.. Doğuda, batıda Müslüman ve Hıristiyan çeşitli hânedanlar, şehzâdeler kavgasıyle devlet bünyesinin sık sık sarsılmasına mâni olmak için aynı yola başvurmuşlardır!..

«Nizâm-ı âlem içün» katledilen şehzâdeler mes'elesi, bugünkü dünya şartlarına ve zihniyetine göre değil, beş yüz yıl evveli nazar-ı itibara alınarak mütalâa edilmelidir.

Osmanlı tarihindeki şehzâdeler mücadelesi, meselâ Fâtih'in bahtsız şehzâdesi Cem Sultan'm hazîn macerasının Devlet-i Aliyye'ye nelere mal olduğu insafla düşünülürse, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın **«Kanunnâme-i Âl-i Osman»**a koyduğu **«Nizâm-ı âlem içün»** maddesinin ehemmiyeti ve zarureti olanca aydınlığıyla görülür. Bu zarurete rağmen, zaman zaman pek fecî bir hâl alan **«Nizâm-i âlem içün»** kardeş katli an'anesi, 1603 yılının 21 Aralık günü tahtda çıkan Birinci Ahmed'le sona ermiş ve ilk olarak Sultan Birinci Ahmed, kardeşi Mustafa (Birinci Mustafa'yı), Fâtih'in «Kanunnâmesi»ne rağmen öldürtmemiştir!..

22 Aralık 1574 Çarşamba günü tahtda çıkan Üçüncü Murad'a bîat merasimi, Topkapı Sarayı'nın «Bâbü's-Selâm» ile «Bâbü's-Saâde» arasındaki bahçesinde yapılmış ve o günkü bu biât merasiminde, adı «büyük»e çıkan şu, Sokollu Mehmed Paşa adlı «cüce», Osmanlı tarihinde ilk olarak yeni pâdişahın eteğini öpmüştür!.. O günlerde vezir-i-a'zam olan Sokollu'nun mevkiini muhafaza için yaptığı bu dalkavukluk, bir âdet hâlinde son bîat merasimine kadar devam edegelmiştir!..

Üçüncü Murad'ın kızkardeşlerinden Esma-Hân Sultan, Sokollu'nun karısıdır ve dolayısiyle Üçüncü Murad, Sokollu'nun kayınbiraderidir. Bu yakınlığa rağmen Üçüncü Murad, Sokollu'ya hiç bir zaman îtimad etmemiş, hattâ Manisa'dan İstanbul'a döndüğü gece, Sokollu'nun ihânetinden dahi çekinmiştir ki, Üçüncü Murad'ın bu endişesi, yeni pâdişahın maiyyetinde bulunan Tiryaki Hasan Paşa tarafından ünlü tarihçi Peçevî'ye biz-

zat anlatılmıştır!.. Kayınbiraderi tarafından sevilmediğini bilen Sokollu Mehmed Paşa adlı «cüce», o günkü bîat merasiminde etek öpmek suretiyle, İkinci Selim'in saltanatı boyunca işgâl ettiği Vezâret-iuzmâ makamını muhafazaya çalışmış, dalkavuklukla buna muvaffak da olmuş, daha sonra ise, haremdeki kadınlar partisi ile Yeniçeri Ocağına dayanarak katline kadar hâkimiyyetini sürdürmüştür!..

Üçüncü Murad devri, imparatorluğumuz sınırlarının en geniş olduğu, Asya, Avrupa ve Afrika'da cem'an, yirmi üç milyon km² toprağın Türk hâkimiyyetinde bulunduğu bir devirdir!.. Bu azamete rağmen, Kanunî Sultan Süleyman zamanında İmparatorluk bünyesine giren mikroplar, ilk tezahürlerini, göze batacak bir şekilde Üçüncü Murad devrinde ortaya koymuş, fakat yazık ki, hastalık teşhis edilememiştir!..

Üçüncü Murad'ın saltanatı yıllarına kadar azledilmeyen Şeyhülislâmlar, ilk olarak Üçüncü Murad devrinde azledilmeye başlanmış ve devrin şeyhülislâmlarından Müeyyed-zâde Abdülkadir Şeyhî Efendi, ilk azledilen şeyhülislâm olmuştur. Ki daha sonraki devirlerde bu, şeyhülislâmların azli meselesi Devlet-i Aliyye içinde büyük buhranlara yol açmıştır.

Ordunun esasını teşkil eden tımarlı sipahi sınıfı bu devirde ihmâle uğramış ve yine bu devirde Yeniçeri Ocağı şımarıp kelle istemeye başlamıştır.

Vergi geliri bu devirde düşmeye başlamış, bu devirde malî ve iktisadî kriz kendini göstermiş ve yine bu devirde ihtiyat hazînesi boşalmaya yüz tutmuştur.

— « ☆ » —

SULTAN ÜÇÜNCÜ MURAD'IN ÖLÜMÜ VE...

İkinci Selim (Sarı Selim'in) büyük oğlu olan ve 22 Aralık 1574 Çarşamba günü, yirmi dokuz yaşında tahta çıkıp yirmi sene, on beş gün saltanat süren Üçüncü Murad, kırk dokuz yaşında İstanbul'da ölmüştür.

Üçüncü Murad, İstanbul'da ölen ikinci pâdişahtır. Feth-i Mübîn'den sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân, Maltepe civarında; İkinci Beyezid Dimetoka yolunda; Yavuz Sultan Selim Hân,

Edirne'ye giderken Sırt köyünde; Kanunî Szigetvar önlerinde vefat etmiş iken; İstanbul'da ölen ilk pâdişah İkinci Selim olmuş, İkinci Selim'i de oğlu Üçüncü Murad tâkip etmiştir.

Şahsiyetine, cülûsu dolayısiyle kısmen temas imkânı bulduğumuz Üçüncü Murad, Osmanlı pâdişahları içinde kuvvetli bir kültür sahibi olarak tanınmıştır. **«Fütûhât-ı Sıyâm»** adlı eserin müellifi Üçüncü Murad'dır. «Murâdî» mahlası ile şiir de yazan Üçüncü Murad'ın dört Dîvânı vardır. Bu dört dîvandan ikisinde Türkçe, diğer ikisinde de Arapça ve Farsça şiirlerini toplamıştır.

Üçüncü Murad, kuvvetli edebî şahsiyetine ve on dört yıl devam eden Manisa valiliği esnasında, idare işlerinde kazandığı tecrübeye rağmen, Kanunî Sultan Süleyman devrinde İmparatorluğumuz bünyesine giren inhitat mikroplarının ilk tezahürlerine mâni olamamış, hastalığı vaktinde teşhis edip tedavi tedbirleri alamamıştır!..

Daha evvel kaydettiğimiz gibi, Üçüncü Murad devri, İmparatorluğumuz sınırlarının en geniş olduğu, Asya, Avrupa ve Afrika'da cem'an yirmi üç milyon kilometrekare toprağın Türk hâkimiyyetinde bulunduğu bir devirdir!.. İşte bu azamet, hastalığın ilk alâmetlerinin görülmesine mâni olmuş ve inhitat mikropları İmparatorluğumuz bünyesini için için kemirmeye devam etmiştir!..

Bilindiği gibi, Üçüncü Murad'ın ilk vezir-i-a'zamı, şu, adı «büyük»e çıkan Sokollu Mehmed Paşa'dır!.. Fasılasız on dört sene, üç ay, on beş gün Vezâret-i-uzmâ makamını işgâl eden Sokollu'nun sadâretinin ilk bir sene, üç ay, iki günü Kanunî devrinde geçmiş, bilâhare İkinci Selim'in bütün saltanatı boyunca sekiz sene, iki ay, yirmi iki gün makamını muhafaza eden «Sokollu» adlı sözde büyük adam, daha sonra Üçüncü Murad devrinde de, dört sene, dokuz ay, yirmi bir gün sadâret makamında kalmış ve gariptir, bu «cüce»nin böyle birbiri peşi sıra üç pâdişah devrinde vezâret-i-uzmâ makamını işgâl etmesi, onun büyüklüğüne (!!!) delil diye öne sürülmüştür!..

Tekrar edelim: İnhitat mikroplarının İmparatorluğumuz bünyesine ilk musallat olduğu Kanunî devrinde, kendisi gibi birinden, şu Semiz Ali Paşa adlı Dalmaçyalı İslâv'dan sonra, elli dokuz - altmış yaşlarında vezir-i-a'zam olan Sokollu, ele geçirdiği

bu makamı muhafaza için nice mel'anetlere başvurmuş, İkinci Selim'in tahtda çıkışını incelerken kaydettiğimiz gibi, Yeniçeri Ocağı'na dayanarak pâdişahı tehdid etmekten utanmamış, daha sonra Üçüncü Murad'ın culûsunda dalkavuklukla etek öpüp bir bid'ata vesile olmuş ve karısı Esma-Hân Sultan'ın haremdeki kadınlar partisine hulûl ederek çevirdiği entrikalarla Üçüncü Murad devrinde de, hâkimiyyetini sürdürmek istemişse de, buna muvaffak olamamıştır!..

Üçüncü Murad, evvelâ Sokollu'nun avanesini dağıtmış, bu arada, meselâ, amcasının oğlu Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı idâm ettirmiş, Feridun Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmış, hattâ Sokollu'nun arz tezkerelerini dahi reddetmeğe başlamış ve günün birinde (12 Ekim 1579), Sokollu bir Boşnak derviş tarafından katledilmiştir!..

Sokollu Mehmed Paşa denilen sözde büyük adamın böyle bir su'i-kasdle ortadan kaldırılıvermesi Üçüncü Murad Hân'ın tertibidir!.. Bir taraftan Yeniçeri Ocağı'na dayanan, diğer taraftan karısı marifetiyle haremdeki kadınlar partisinden kuvvet alan Sokollu, bu tertiplerle makamını muhafazaya çalışırken; Üçüncü Murad onu azledemeyip bir su'i-kasdle ortadan kaldırıvermiş ve böylece o sözde büyük adamın saltanatı son bulmuştur!..

Kanunî'nin Szigetvar seferinden sonra hiç bir sefere çıkmayan ve türlü tertiplerle İstanbul'da keyf süren Sokollu'nun Üçüncü Murad devrinde bu şekilde bir su'i-kasdle temizlenivermesi mânidardır ve görüldüğü gibi, Sokollu'nun mel'anetlerine saltanatının ilk dört yılında sabredebilen Üçüncü Murad, onu ancak bir su'i-kasdle yok edebilmiştir!.. Bu itibarla, Sokollu'nun üç pâdişah devrinde fasılasız sadâret makamını işgâl edebilmesi, onun büyüklüğünden değil, mel'anetlerinin neticesidir!.. Yalan söyleyen tarihin dilinde «büyük» diye göklere çıkarılan ve maalesef, ilk mektep sıralarından itibaren evlâdlarımıza da böyle tanıtılan bu sözde büyük adamın, ilk defa Kanunî devrinde neden, niçin ve nasıl Vezâret-i-uzmâ makamına getirildiği, sonra İkinci Selim devrinde hangi tertiplerle bu makamı muhafaza edebildiği, nihayet Üçüncü Murad'ın saltanatı yıllarında neler yaptığı ve niçin öldürüldüğü iyice tedkik olunmalı

ve yalan söyleyen tarihe değil, gerçeğe itibar edilerek Sokollu denilen o «cüce»ye bol keseden «büyüklük» pâyesi verilmemelidir!..

Sokollu'yu ortadan kaldırmasını bilen, buna rağmen İmparatorluğumuzdaki büyük çöküntüye mâni olamıyan Üçüncü Murad, 14 Ocak 1595 Cumartesi günü mesane hastalığından vefat etmiş ve cenaze namazını Şeyhülislâm Bostan-zâde Mehmed Efendi kıldırmıştır.

Üçüncü Murad, Ayasofya Camii avlusunda, babası İkinci Selim'in türbesi yanında, çinileriyle meşhur türbesine gömülmüştür. Üçüncü Mehmed'in cülûsunda «Nizâm-ı âlem için» idâm edilen on dokuz şehzâde de ayak ucunda yatmaktadır.

— « ☆ » —

ÜÇÜNCÜ MEHMED'İN CÜLÛSU VE İDÂM EDİLEN ON DOKUZ ŞEHZÂDE!

Osmanlı pâdişahlarının on üçüncüsü olarak yirmi sekiz yaşında tahtda çıkan Üçüncü Mehmed, Sultan Üçüncü Murad'ın oğludur. Anası, meşhur Safiye Sultan'dır. Tarihimizde «halîm», «selîm», «kerîm» ve «vakuur» vaşıflarıyla anılan ve bilhassa Peygamber Efendimizin ism-i şerîfleri her anıldığında ayağa kalkacak derecede «hassas» olan Üçüncü Mehmed, şehzâdeliğinde kuvvetli bir tahsil ve terbiye görmüştür.

Üçüncü Mehmed, şehzâdeliğinde valilik eden son pâdişahtır. 16 Aralık 1583 Cuma günü merasimle İstanbul'dan ayrılıp Manisa valiliğine giden ve babasının vefatına kadar bu vazifede kalan Üçüncü Mehmed, anası Safiye Sultan'ın, Bostancıbaşı Ferhad Ağa ile gönderdiği saltanat müjdeleyen mektubu alır almaz, şiddetli kışa rağmen hemen yola çıkmış ve 27 Ocak 1595 Cuma günü kuşluk vakti Sarayburnu'nda karaya ayak basmıştır.

Üçüncü Mehmed'in Sarayburnu'nda karaya çıkmasıyla birlikte culûs topları atılmaya başlamış ve o günkü Cuma namazında bütün camilerde hutbe, Üçüncü Mehmed namına okunup, Cuma namazını müteakip cümle devlet erkânı Saray'a gelerek

yeni pâdişaha bîat etmişlerdir. İlk bîat eden zat, Yavuz Sultan Selim Hân'ın meşhur nedîmi Hasan Can'ın oğlu olan ve Üçüncü Murad'a hocalık etmesi dolayısıyle «Hâce-i Sultanî» diye anılan Hoca Sâdeddin Efendi olmuştur. «Tâcü't-Tevârih» müellifi olan bu zat, bilindiği gibi, meşhur Haçova Meydan Muharebesinin de kahramanıdır.

Üçüncü Mehmed'e bîat edildiği gün, ikindi namazından sonra Üçüncü Murad'ın tabutu Harem'den çıkarılıp vüzerâ ve ulemâ tarafından karşılanmış ve «Helvahâne» önünde Şeyhülislâm Bostan-zâde Mehmed Efendi tarafından kıldırılan cenaze namazına Üçüncü Mehmed de iştirâk etmiştir.

Sultan Üçüncü Murad'ın vefatında, hayatta kalan kırk bir evlâdından, yirmisi erkek, yirmi biri kızdır. Ve yirmi erkek evlâdın en büyüğü «Üçüncü Mehmed» ünvanıyla tahtda çıkan Veliahd - Şehzâde Mehmed'dir.

Üçüncü Mehmed'in bu on dokuz erkek kardeşinden çoğu henüz kundakta olup, sadece dördü yetişmiş şehzâdelerdir. Naîma'ya göre, bu dört yetişkin şehzâdenin adları: Mustafa, Bâyezid, Osman ve Abdullah'dır ve en büyükleri Mustafa, iyi yetişmiş kültürlü bir genç olup, aynı zamanda kuvvetli bir şairdir. Ancak, on dokuz şehzâdenin hayatta bulunması, **«Kanunnâme-i Âl-i Osman»ın** saltanat kavgalarını önlemek gayesiyle konulan meşhur **«Nizâm-ı âlem»** maddesine muhaliftir!.. Bundan evvelki saltanat değişmelerinde olduğu gibi, bu kerre de bu on dokuz şehzâdenin «Nizâm-ı âlem» gereğince ortadan kaldırılmaları şarttır!..

Daha evvel bir münasebetle kaydettiğimiz gibi, «Kanunnâme-i Âl-i Osman»ın bu meşhur maddesi bugünkü dünya şartlarına ve zihniyetine göre değil, beş yüz yıl evveli nazar-i itibare alınarak mütalâa edilmelidir. Nitekim bu usûl, dünya tarihinde yalnız Osmanoğulları'nda değil, Müslüman ve Hıristiyan çeşitli hânedanlarda hep görülmüş, böylece şehzâdeler arasındaki saltanat kavgasıyle devlet bünyesinin sık sık sarsılması önlenmiştir.

Üçüncü Mehmed, işte bu «Kanunnâme-i Âl-i Osman»ın meşhur «Nizâm-ı âlem» maddesi hükmünce on dokuz erkek kardeşini boğdurarak idâm ettirmiştir!.. Babalarının cenazesinin kaldırıldığı günün gecesinde, servi ağacından on dokuz tabutla bü-

tün cenaze levâzımı hazırlanmış ve o gece, on dokuz şehzâdenin çoğu ana kucağından alınarak saraydilsizleri tarafından idâm edilmişlerdir!..

Bu şekilde işleri bitirilen on dokuz şehzâdenin, murassa' sorguçlar, şallar ve kavuklarla süslü tabutları 29 Ocak 1595 Pazar günü sarayın mutbak kapısından Helvahâne kapısına kadar sıralanmış, Şeyhülislâm Bostan-zâde Mehmed Efendi tarafından kıldırılan cenaze namazında bütün devlet erkânı hazır bulunmuş, feryâd u figan arasında saraydan çıkarılan bu «Nizâm-ı âlem» kurbanları hazîn bir merasimle babalarının Ayasofya'daki kabrinin ayak ucuna defnedilmişlerdir.

İdâm edilen on dokuz şehzâdenin en büyüğü olan Mustafa'nın, babasının vefatını duyduğunda, sanki âkıbetini sezmiş gibi söylediği şu beyit pek meşhurdur:

«Nâsıyemde kâtib-i kudret ne yazdı bilmedüm
Âh kim bu gülşen-i âlemde hergîz gülmedüm»

— « ☆ » —

KÖSEM SULTAN'IN MARİFETLERİ!..

Sultan Birinci Ahmed'in vefatı üzerine Osmanoğulları'nın on beşincisi olarak yirmi beş yaşında tahtda çıkan Birinci Mustafa, Üçüncü Murad'ın torunu ve Üçüncü Mehmed'in oğludur.

Birinci Mustafa, **«Kanun-u kadîme mugaayir bir bid'at»** ile pâdişah olmuş ve ona saltanat yolunu yengesi meşhur Kösem Sultan açmıştır!..

Osman Gazi'den beri babadan oğula intikal eden saltanat, Sultan Birinci Ahmed'in vefatında birdenbire **«Ekberiyyet»** kaidesine bağlanmış ve tahtda, Sultan Ahmed'in oğlu yerine, kardeşi geçmiş veya daha doğru bir tâbirle, geçirilmiştir!..

Birinci Ahmed'in vefatında, yedi oğlu hayatta olup, bunların en büyüğü Şehzâde Osman (Genç Osman)dır. Ve devam edegelen verâset kanununa göre de, saltanat, Şehzâde Osman'ın hakkıdır... Hakkıdır amma, ortada Osmanlı tarihinin en muhteris kadınlarından biri olan meşhur Kösem Sultan vardır!..

Kösem Sultan, Birinci Ahmed'in karısıdır ve Veliahd durumundaki Şehzâde Osman'ın anası değildir!.. Şehzâde Osman, Mâhfîrûze Sultan'ın oğludur. Kösem Sultan'dan doğan Birinci Ahmed'in oğulları ise: Murad (Dördüncü Murad) ile İbrahim (adı yanlış olarak «deli»ye çıkan Sultan İbrahim)dir.

Kösem Sultan, saltanat yolunu kendi oğullarına açabilmek için, kocasının vefatında Veliahd Osman'ın tahta çıkmasına mâni olmuş, hattâ Birinci Ahmed'in daha hastalığında faaliyete geçerek Ocak Ağaları ile bâzı devlet adamlarını elde edip, Şehzâde - Veliahd Osman'a saltanat yolunu kapamıştır!..

Kösem Sultan, Şehzâde Osman (Genç Osman)ın kuvvetli şahsiyyetinden çekinmekte, Osman'ın tahtda çıktığında onun oğullarını izale etmesinden korkmakta ve Kösem Sultan, işte bu endişe ile Birinci Mustafa'nın tahtda çıkmasını arzulamaktadır!..

Birinci Mustafa, ağabeyi Birinci Ahmed'in on dört yıl devam eden saltanatı boyunca, sarayın iki odalı bir dairesinde devamlı cellât korkusu ile yaşamış ve bu yüzden muvazenesi bozulmuş bir kimsedir. Böyle, muvazenesi bozuk bir şahsın tahtda çıkmasını arzulayan Kösem Sultan, vakit kazanmak ve o muvazenesiz pâdişah devrinde, kendi oğullarından Murad (Dördüncü Murad)ın saltanatını temin etmek gaayesindedir!..

Birinci Mustafa'nın Hilâfet makamına geçmesi şer'an câiz olmadığı halde, bu gaaye uğruna tahtda çıkarılmış ve saltanatı, muvazenesizliği dolayısiyle ancak üç ay, dört gün sürmüştür.

Birinci Mustafa, Osmanoğulları içinde şuuru bozuk olan tek şahıstır!.. Bu, şuur bozukluğunun nerelere vardığını Kâtip Çelebi şöyle anlalatıyor:

«— Pâdişah-ı fenâ-meşreb az zamanda hiffet-i akl ile meşhûr olup evza'ı garîbe ile beyne'n-nâs şöhret buldu. Türbeleri gezüp deryâda mâhîlere altun atmak ve abes yere yollarda dirhem ü dinar döküp saçmak gibi halleri halk-ı âlem müşahede idüp adem-i rüşdünü bildiler.»

Böyle, denizdeki balıklara altın saçacak derecede şuuru bozuk olan Birinci Mustafa, doksan altı günlük bir saltanattan sonra, Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin **«Muhtelli's-şuûr olanın hilâfetinin câiz olmıyacağına»** dair verdiği fetvâ ile hal' edilmiş

ve Birinci Ahmed'in büyük oğlu Osman (Genç Osman) tahtda çıkmıştır.

Genç Osman'ın bu şekilde Osmanlı tahtına oturması, Kösem Sultânı gaayesinden uzaklaştırmamış, baştarafta kaydettiğimiz gibi, Osmanlı tarihinin en muhteris kadınlarından biri olan Kösem Sultan, nice entrikalarla meşhur **«Genç Osman Vak'ası»**nda, şu, tarihimize «Hâile-i Osmaniyye» diye geçen kanlı ve karanlık olayda da rol oynamıştır!..

Hâile-i Osmâniyye'nin ikinci günü, Genç Osman'ın hal' edilmesi üzerine Birinci Mustafa, ikinci defa tahta çıkmış ve Genç Osman'ın saltanatı boyunca (dört sene, iki ay, yirmi bir gün) Topkapı Sarayı'ndaki dairesinde âdeta mahbus kalan Birinci Mustafa şuurunu tamamen kaybettiğinden onun bu, ikinci defa tahtda çıkışı memleket için pek acı olmuştur!..

Birinci Mustafa'nın ikinci saltanatında, âsilerle ulemâ arasında pek şiddetli bir mücadele cereyan etmiş, şuuru bozuk olan Birinci Mustafa'nın şer'an tahta geçemiyeceğini söyleyen ulemâya, cülûs peşinde koşan âsiler kılıç çekmişler ve ulemâyı Birinci Mustafa'ya kılıç zoru ile bîât ettirmişlerdir!.. Böylece âsiler, Sultan Birinci Ahmed'in vefatından sonra evvelâ Birinci Mustafa'dan, sonra Genç Osman'dan, bilâhare yine Birinci Mustafa'dan olmak üzere üç defa cülûs bahşişi almayı becermişlerdir!..

İkinci saltanatı, bir sene, üç ay, yirmi iki gün süren Birinci Mustafa, Osmanlı tarihinde ikişer defa tahta çıkan üç pâdişahdan biridir. Ondan evvel, İkinci Murad'la Fatih Sultan Mehmed Hân da ikişer defa saltanat sürmüşlerdir.

Birinci Mustafa, 1623 yılının 10 Eylül Pazar günü Vezir-i a'zam Kemankeş Ali Paşa'nın gayretiyle ikinci def'a hal'edilip Topkapı Sarayı'ndaki eski dairesine kapatılmış ve bu kerre tahtda, yeğeni Şehzâde Murad (Dördüncü Murad) çıkmıştır.

Sultan Dördüncü Murad Hân, on bir yaşını bir ay, on beş gün geçe tahtda çıktığından annesi Kösem Sultan «Saltanat nâibesi» olmuş ve böylece muradına eren Kösem Sultan, oğlunun çocukluk ve gençlik çağlarında tam sekiz yıl, sekiz ay saltanat nâibeliğinde bulunup, kınalı parmaklarını devlet işlerine sokmayı sürdürmüştür!..

Dördüncü Murad, ancak yirmi yaşında devlet idaresine hâ-

kim olabilmiş ve ilk işi de, annesi Kösem Sultan'la onun dayandığı Ocak zorbalarını tasfiye ederek Birinci Mustafa devri anarşisine son vermek olmuştur!..

Birinci Mustafa, ikinci defa hal'inden sonra, on beş yıl, dört ay, dokuz gün daha yaşamış ve Dördüncü Murad'ın saltanatı yıllarında ölmüştür. Hiç çocuğu olmıyan Birinci Mustafa Ayasofya'daki türbesine defnedilmiştir.

— « ☆ » —

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA VE İKİNCİ VİYANA MUHASARASI

Türk taarruz ve istilâ hareketinin sona erip müdafaa devrinin başlamasına dönüm noktası olan «İkinci Viyana Muhasarası», Dördüncü Mehmed'in saltanatı ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadâreti yıllarının en mühim olaylarından biridir.

Sultan İbrahim'in büyük oğlu olan ve yedi yaşında Osmanoğulları'nın on dokuzuncusu olarak tahta çıkan Dördüncü Mehmed, «Avcı» lâkabı ile meşhurdur. Saltanatının mühim bir kısmı evvelâ ninesi Kösem Sultan, sonra anası Turhan Sultanın saltanat nâibeliği ile geçen Dördüncü Mehmed, Köprülü Mehmed ve Fâzıl Ahmed Paşalardan sonra, Vezâret-i uzmâ makamına Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı getirmiş ve Osmanlı tarihinin en büyük vezirlerinden biri olan bu zâtın sadâreti yıllarında açılan Avusturya Seferi «İkinci Viyana Muhasarası» ile neticelenmiştir.

Yine tekrar edelim, Osmanlı tarihinin en büyük vezirlerinden biri olan Kara Mustafa Paşa, aslen Merzifon'un Marınca köyündendir. Babası Oruç Bey, Sultan Dördüncü Murad Hân'ın Bağdad Seferinde şehîd düşmüş Sipahi beylerindendir. Annesinin adı ise, Âbide Hatun'dur. 1634 yılında doğan ve dört yaşında yetim kalan Kara Mustafa Paşa, Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın kayınbiraderidir. Onunla beraber yetişmiş, muhtelif valiliklerde bulunmuş, Diyarbekir Beylerbeyi iken Kapdân-ı Deryâ olup, dört yıl kadar bu vazifede kalmış, kayınbiraderinin sadâreti yıllarında rikâb-ı hümâyûn kaymakamlığında bulunmuş ve Fâzıl Ahmed Paşa'nın ölümü üzerine 4 Kasım 1676 ta

rihinde vezir-i-a'zam olmuştur. «Kemankeş Kara Mustafa Paşa» ile karıştırılmaması için «Merzifonlu» diye anılan ve sekiz yıla yakın (yedi sene, bir ay, on gün) sadâret makamında kalan Kara Mustafa Paşa, Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra, Viyana'yı ikinci defa muhasara eden ve bu muhasara sonunda düşmanlarının mel'anetiyle idâm edilen adamdır.

Dördüncü Mehmed'in Avusturya Seferine karar vermesi, 1682 yılının 12 Ekim günüdür. O gün hususî maiyyetiyle İstanbul'dan ayrılan ve av ibtilâsını tatmin ede ede ancak bir ay, yirmi altı günde Edirne'ye varabilen Dördüncü Mehmed, kendisinden bir hafta sonra İstanbul'dan hareketle çoktan Edirne'ye gelmiş olan vezir-i-a'zamla diğer devlet erkânı tarafından karşılanmıştır.

1 Nisan 1683 Perşembe günü, bir yabancı tarihçinin ifadesiyle: **«O tarihe kadar hiç bir devletin bir araya getiremediği kudrette bir ordu»** başında Edirne'den hareketle «Avusturya seferi»ne çıkan Dördüncü Mehmed, 23 Mayıs'da Belgrad'a varıp yanında bulunan oğulları Şehzâde Mustafa (İkinci Mustafa) ve Şehzâde Ahmed (Üçüncü Ahmed) le Belgrad'da kalarak sefer sonunu bu şehirde beklemiye karar vermiştir!..

Serdâr-ı Ekrem sıfatıyla 24 Mayıs Pazartesi günü Belgrad'dan ayrılan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kumandasındaki Orduy-i Hümâyûn hakkında Batılı kaynaklar pek gülünç iddialar ortaya atmışlar, Hıristiyanlık gayretiyle ordu mevcudu mevzuunda birbirleriyle âdeta yarışa çıkmışlardır!.. Yedi yüz bin askerden (!) ve elli bin araba ile taşınan ağırlıktan (!) bahseden Batılı kaynakların bu gülünç iddialarına rağmen Türk ordusunun mevcudu âzamî yüz yirmi bin civarındadır.

Kara Mustafa Paşa, 26 Haziran günü Balaton Bölü'nün kuzey-doğusunda bulunan ve Budin eyâletine bağlı mühim bir sancak merkezi olan İstolni-Belgrad'a varmış ve buraya kadar kendisine muhtelif konaklarda beş hükümdar katılmıştır. Bunlar: Kırım Hân'ı ile Eflâk ve Boğdan voyvodaları, Orta-Macar Kralı ve Erdel prensidir ki, hepsi de Türk tâbiiyyetinde bulunan hükümdarlardır!..

İstolni-Belgrad'da toplanan harp meclisinde, Serdâr-ı Ekrem Kara Mustafa Paşa ile Reîsü'l-Küttâb (Hariciye Nâzırı) Telhîsî-zâde Mustafa Efendi doğrudan doğruya Viyana üzerine

yürünmesini; Kırım Hân'ı Murad Giray'la Budin Beylerbeyi Koca İbrahim Paşa ise, o yıl yalnız Yanık ve Komran kalelerinin fethiyle iktifa edilmesini müdafaa etmişlerdir. Neticede, Vezir-i-a'zam ve Serdâr-ı-ekrem Kara Mustafa Paşa'nın fikri uygun görülmüş ve toplanan harb meclisi Viyana'nın muhasarasına karar vererek dağılmıştır.

Merzifonlu'nun Viyana muhasarası mevzuundaki görüşünü Silâhdar Fındıklı Mehmed Ağa pek ağır bir dille tenkid ederek Serdâr-ı-ekrem hakkında: «Kavga kaçağı», «Mütekebbir», «Tama'kâr» gibi tâbirler kullanıp Merzifonlu'ya «mağrur Türk» demekten kendini alamamış, böylece daha sonraki bozgunu tamamen Kara Mustafa Paşa'ya mal ediverme yoluna gitmişse de, Avrupa'nın o yıllardaki ahvali ve Müslüman-Türk aleyhine başlayan yeni Hıristiyan ittifakı tedkik edildiğinde görülür ki, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, harp meclisinde müdafaa ettiği muhasara fikrinde haklıdır.

1683 yılının 14 Temmuz Çarşamba günü başlayan İkinci Viyana Muhasarası, 12 Eylül tarihine kadar altmış bir gün devam etmiş ve Avrupalı bu Viyana Muhasarasını unutamayıp 1683 senesine **«Türk Yılı»** demiştir!..

— « ☆ » —

SAKIZ ADASI'NIN İSTİRDADI VE MEZEMORTA HÜSEYİN PAŞA...

Sultan İkinci Mustafa Hân devrinin ilk zaferi 17 Şubat 1695 Perşembe günü kazanılmış ve tarihimize «Koyun Adaları Zaferi» diye geçen bu parlak başarı ile Sakız Adası, Venediklilerden geri alınmıştır.

Sultan İkinci Mustafa Hân, Osmanoğulları arasında kahramanlığıyla temayüz etmiş gayretli bir pâdişahtır. Kuvvetli bir tahsil ve terbiye görmüştür. Şair, musikişinas ve hattatdır. Meşhur Vanî Mehmed Efendi ile onun dâmâdı Şeyhülislâm Erzurumlu Feyzullah Efendi elinde yetişmiştir.

Dördüncü Mehmed (Avcı Sultan Mehmed)in büyük oğlu olan ve otuz bir yaşının içinde Osmanoğullarının yirmi ikincisi olarak tahtda çıkan İkinci Mustafa, ordu ve donanma Sakız önlerinde iken cülûs etmiş ve amcası İkinci Ahmed'in saltana-

tının son aylarında düzenlenen bu Sakız Seferi, onun ilk zaferi olmuştur.

Sakız Adası, 21 Eylül 1694 Salı günü «vire» ile Venediklilere teslim edilmişti. Papalık'dan ve Malta Hükûmeti'nden yardım gören Venedik donanması o yılın 7 Eylül günü Sakız önlerine gelmiş ve ertesi günü de, karaya on üç bin asker çıkarmıştır. O sırada Adada bulunan Türk askerinin mevcudu, bin üç yüz yetmiş kişiden ibarettir. Venedikliler, asker ve donanma üstünlüğünün yanısıra Ada'daki Hıristiyanları da elde etmişler ve yirmi gün devam eden muhasara boyunca kaleyi, hem karadan, hem denizden şiddetli bir ateş altında tutmuşlardır. Ada'da bulunan bir avuç Türk, kaleyi türlü kahramanlıklarla savunurken, Sakız Muhafızı Silâhdar Hasan Paşa'nın yardım talebine, o günlerin Kapdân-ı Deryâsı Palabıyık Yusuf Paşa omuz silkmiş ve böylece mukavemet imkânı kalmayınca, Ada «vire» ile Venediklilere teslim edilmişti!..

Bu acı olay, devrin Pâdişahı Sultan İkinci Ahmed'i pek üzmüş ve Ada'nın istirdâdına Anadolu Beylerbeyi Mısırlı-zâde Vezir İbrahim Paşa tayin edilirken, Sakız Muhafızının yardımına koşmayan Deryâ Kapdânı Palabıyık Yusuf Paşa azledilerek yerine, Amca-zâde Sarhoş Hüseyin Paşa getirilmiştir!..

Bu, Amca-zâde denilen adam Köprülülerdendir ve denizcilikle alâkası yoktur!.. Köprülüler saltanatından istifade ederek sadârete kadar çıkabilmiştir!.. Sakız Adası'nın geri alınması sırasında, her ne kadar bu Amca-zâde denilen adam Kapdân-ı Deryâ idiyse de, donanmaya Mezemorta Hüseyin Paşa kumanda etmiş ve zafer bu zâtın sevk u idaresi ve gayretiyle kazanılmıştır!..

Mezemorta Hüseyin Paşa, denizcilik tarihimizin en büyük kahramanlarından biridir ve maalesef nisyana terkedilmiş, tanınmamış, daha doğrusu tanıtılmamıştır!.. Nice zaferlerin kahramanı olan, Bahriyemizin ıslahında unutulmayacak hizmetleri bulunan, hattâ bâzı kanunlar tanzim eden bu yiğit Türk evlâdının adını şaşkın şaşkın dinleyen, şahsiyyetini bilmeyen, hattâ denizciliğinden dahi haberi olmayan bugünkü nesil, yalan söyleyen tarihin göklere çıkardığı Sokollu Mehmed Paşa'nın ve yine meselâ şu, Hırvat Rüstem Paşa denilen adamın kardeşi Koca Sinan Paşa'nın Kapdân-ı Deryâlıklarından haberi vardır da, Mezemorta Hüseyin Paşa'yı tanımamaktadır!..

Neden?.. Çünkü, okutulmamış ve öğretilmemiştir!.. Sokollu Mehmed Ağa denilen bir adam türemiş, şanlı Türk denizcisi Barbaros'dan sonra Kapdân-ı Deryâ olmuş, dört yıl bu makamda kaldığı halde hiçbir varlık gösterememiş; sonra yine «Kehle-i İkbâl» diye şöhret bulan ve Hurrem Sultan'ın entrikalariyle Kanunî'ye dâmâd olan Rüstem Paşa adlı vezir-i-a'zamın kardeşi Sinan Paşa, kardeşinin sayesinde Deryâ Kapdanhğına getirilmiş ve o da, dört sene kaldığı bu makamda Turgut Reis'in fütûhatiyle caka satmış, böyleyken... Gerçek bu iken, bu adamlar «denizci» (!!!) diye tarihe geçmiş, bilinmeyen zaferleriyle (!) şöhret sahibi olmuş; öte tarafta Mezemorta Hüseyin Paşa gibi iki defa Kapdân-ı Deryâ olan büyük bir Türk denizcisi nisyâna terkedilivermiş; yâni, «cüce»ler «dev», «dev»ler ise «cüce» olmuştur!.. Ne diyelim... Yalan söyleyen tarih utansın!..

Sakız Adası, tam beş ay, bir gün Venedik işgâlinde kaldıktan sonra, 18 Şubat 1695 Cuma günü geri alınmış ve bu parlak zaferin kahramanı Mezemorta Hüseyin Paşa, Sultan İkinci Mustara tarafından Kapdân-ı Deryâlıkla taltif olunmuştur.

Sakız'ın Venediklilere «vire» ile teslimine pek üzülen İkinci Ahmed, 6 Şubat 1695 tarihinde vefat ettiğinden Ada'nın istirdâdını görememiş, zafer, yeğeni İkinci Mustafa'ya nasib olmuştur!..

—• ☆ •—

BALTACI'NIN PRUTH SEFERİ VE BİR PROFESÖRÜN HEZEYANLARI!..

Gerek günlük makalelerimiz, gerek konferanslarımız dolayısıyle bize en çok sorulan suallerden biri de, Baltacı Mehmed Paşa'nın Pruth Seferi'dir!.. Neden, niçin bu derece alâkalıdır günümüzün genç adamı, Baltacı'nın Pruth Seferiyle?.. El-cevap: Yalan söyleyen tarih, Baltacı Mehmed Paşa'nın şahsiyyeti ve serdâr-ı-ekrem olarak başında bulunduğu «Pruth Seferi» mevzuunda öylesine kendinden geçmiş, öylesine âdinin bayağısı iftiralar savurmuştur ki, bu yalan lâfların gürültüsünden

gerçek tarihin sesi duyulmaz olmuş, üstelik, yalan söyleyen tarihin bu hezeyanlarını mekteblerimizde ders diye okuyan evlâdlarımız şaşkın bir halde gerçeği aramak mecburiyetinde kalmışlardır!..

Kimdir Baltacı Mehmed Paşa?.. Kısaca kaydedelim: Baltacı Mehmed Paşa, aslen Çorum'un Osmancık kazâsındandır. «Teberdar» lâkabıyle de anılan Mehmed Paşa, Saray'a baltacılıkla intisab etmiş, güzel sesi ile musiki tahsil ederek müezzin olup, «Pâkçe-müezzin» diye anılmıştır. Baltacı'nın iki sadâreti vardır. İlk sadâreti, 25 Aralık 1704'dedir. Deryâ Kapdânlığından Vezâret-i-uzmâ makamına getirilmiş ve bu ilk sadâreti, bir yıl, dört ay, dokuz gün sürmüştür. Pâdişahın maiyyetinden bâzılariyle geçinemiyen ve bu sebeble azledilen Baltacı, 1710 yılının 18 Ağustos Pazartesi günü ikinci defa sadrâzam olmuştur. Baltacı'nın Pruth Seferi bu ikinci sadâreti devresindedir.

Pruth Seferi, «Deli» ünvaniyle mâruf Moskof Çarı Birinci Petro'nun yürüttüğü Kuzey'den Baltık Denizi'ne, Güneyden Karadeniz'e hâkim olabilme siyasetinin neticesidir. Deli Petro'nun, o yıllarda bize iltica etmiş olan rakibi İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın Devlet-i Aliyye hududları dışına çıkarılması yolundaki isteğinin tarafımızdan reddini bahane ederek Kırım'a tecavüzü, Osmanlı-Rus sulhü hükümlerine aykırı olarak Azak Denizinde donanma kurmuş olması ve İstanbul'daki Moskof elçisinin, İsveç Kralı'nın hududlarımız dışına çıkarılması mevzuundaki küstahça talebleri, Pruth Seferi'nin sebebleri arasındadır.

Moskof'un bu mütecaviz tutumu, devrin Pâdişahı Sultan Üçüncü Ahmed huzurunda toplanan fevkalâde bir meclisde müzakere olunmuş ve neticede Rusya'ya harb ilân edilip, harb sebebleri bir beyannâme ile Avrupa devletlerine de duyurulmuştur.

Orduy-ı Hümâyûn başında Serdâr-ı-Ekrem olarak 9 Nisan 1711 Perşembe günü İstanbul'dan hareket eden Baltacı Mehmed Paşa, 19 Temmuz'da Pruth üzerindeki Falçi geçidinin bulunduğu Kartal Sahrası'na varmış ve hemen o gece kurdurduğu dört köprü ile ordusunun mühim bir kısmını karşı yakaya, Çar Deli Petro'nun bulunduğu Çuçura mevkiine geçirmiştir. 20 Temmuz günü, ordunun geri kalan kısmıyla Baltacı da, karşı

yakaya geçip düşmana cepheden taarruz etmiş, bu arada Kırım Hân'ı Devlet Giray ise, Rusları arkadan çevirmiş ve böylece Çar Deli Petro, Pruth nehri ile civarındaki bataklıklar arasında kalmıştır!..

Böyle ümidsiz bir durumda çadırına çekilip, hiçbir teşebbüse cesaret edemiyen Moskof Çarı'nı, bilâhare İmparatoriçe olarak Rusya'nın başına geçen Petro'nun meşhur metresi Birinci Katerina kurtarmıştır!.. Ordusunun bütün erkânını toplayarak onları teslim olmaktan başka çare kalmadığına iknâ eden ve kendi mücevherleriyle birlikte ordu içinden topladığı bütün değerli eşyayı, iki yüz bin ruble ile beraber sulh fidyesi olarak gönderip Baltacı'dan aman dileyen, Birinci Katerina olmuştur!..

Baltacı Mehmed Paşa, Rus murahhaslarının getirdiği sulh teklifini, topladığı harp meclisinde müzakereye koymuş ve neticede **«Cümle vükelâ-yı devletin re'y ü ittifaklarıyla düşman teklifinin kabûlü takarrür etmiştir.»**

Bâzı tarih kitaplarında (!!!), Katerina'nın, Baltacı'nın çadırına bizzat geldiği, getirdiği rüşvetle ve işvekâr tutumu ile Baltacı Mehmed Paşa'yı sulha razı ettiği yazılıp çizilmiş, hattâ «Profesör» ünvanlı bir zât aşağıdaki satırları yazmaktan utanmamıştır!.. Ankara'daki Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof. Akdes Nimet Kurat, Fakülte yayınları arasında neşredilen «Pruth Seferi ve Barış »adlı kitabının birinci cildinde diyor ki: **«Arnavut kıtalarının kumandanı Mahmud Bey'in tâbiri veçhile, Baltacı Mehmed Paşa ve erkânı beceriksiz, kabiliyetsiz ve namus bakımından da pek sağlam olmıyan birer puşt idiler. Buna mukabil Rus ordusunu idare edenler —Rus Çarı ve Rus generalleri de dâhil olduğu halde— bu sefer cereyan ettiği müddetçe Rusya'nın büyümesi ve menfaatleri yolunda bütün varlıkları ile hizmet ettiler ve bunun için en büyük fedakârlığı yapmağa ve hattâ kendilerini feda etmeğe hazır olduklarını isbat ettiler.»**

Tarih okutan bir Fakülte başındaki Dekanın bu korkunç hezeyanı, bâzı roman yazarlarına cesaret vermiş ve Baltacı ile Katerina mevzuunda allı - morlu pek çok kitap yazılıp yayınlanmıştır!..

Pruth Seferi esnasında her iki tarafın tuttuğu ruz-nâmelerle, savaşa katılan —Türk ve Rus— muhtelif kimselerin yaz-

dıkları hâtırat, rapor ve şehâdet bugün elde mevcuttur. Ve bu vesikaların ışığında gözler önüne serilen gerçek odur ki, Pruth savaşında Yeniçeriler gevşek davranmış ve askerin bu fecî hali Baltacı'yı düşündürmüştür. Pruth seferiyle alâkalı eserler incelendiğinde bu hakikat olanca dehşetiyle görülür. Baltacı Mehmed Paşa'nın, Pruth Savaşı hakkında Valide Sultan'a yazdığı mektup, Topkapı Sarayı Müzesi'nce yayınlanan **«Arşiv Kılavuzu»**nda neşredilmiştir. Baltacı'nın mektubunun fotokopisi bu

Baltacı Mehmed Paşa'nın, «Pruth Seferi» mevzuunda Valide Sultan'a yazdığı mektubun son kısmı ve Baltacı'nın mührü.

«Arşiv Kılavuzu»nda mevcuttur ve Yeniçerilerin Pruth Savaşındaki fecî tutumu, o mektubda bütün açıklığıyle anlatılmıştır. Bu mevzuda daha başka şehâdetler de vardır. Meselâ, savaşı Baltacı'nın karargâhından tâkib etmiş olan Fransız seyyahı Aubry de la Motraye, seyahatnâmesinin ikinci cildinde **«Yeniçerilerin daha sulh muâhedesi imza edilmeden evvel aç Moskof askerine yiyecek taşıdıklarını»** yazmış, Rus karargâhında bulunan hâin Kantemir ise, Yeniçerilerin Pruth'daki durumunu Fransız seyyahını te'yid eder mahiyette anlatmıştır.

Katerina ile Baltacı'nın buluşmaları, tarih kitaplarına değil, masal veya romanlara yakışır!.. Zira, sulh esasları, Ordu Reisü'l-Küttâbı Ömer Efendi ile, Petro'nun şansölyesi Baron Şafirov arasında tesbit olunmuş, Katerina, ne Baltacı Mehmed Paşa ile, ne de başka bir Türk'le yüz yüze gelmemiştir!..

Baltacı Mehmed Paşa'nın Ruslardan «rüşvet» almadığı, getirilen hediyelerin «rüşvet» değil; «fidye» olduğu, o devirde mağlûb tarafın gaalib tarafa böyle hediye vermesinin umumi ve alenî bir âdet olduğu, üstelik bu «fidye»ye Baltacı'nın el sürmediği, nitekim Katerina'nın yüzüğünün bir müddet sonra Sadâret Kethüdâsı Osman Ağa'nın —bu zât Pruth Seferine katılanlardandır— terekesinden çıktığı, Pruth Savaşı mevzuunda Doğu'da ve Batı'da yayınlanan eserlerde yer almış, Baltacı Mehmed Paşa'nın zengin olmayıp fakir öldüğü sarahatle kaydolunmuştur!..

Böyleyken, sayısız vesika ışığında gerçek bu iken, bizdeki «Millî şuur» yoksunu gaafiller, yukarıda görüldüğü gibi, türlü hezeyanlarla Baltacı Mehmed Paşa'yı lekelemekten utanmamışlardır!..

Gerçeği —sayfalarımızın müsaadesi nisbetinde— böylece kaydederken, Baltacı Mehmed Paşa'yı rahmetle anıyoruz.

—• ☆ •—

«PATRONA İHTİLÂLİ» VE NEVŞEHİRLİ'NİN İDÂMI!..

«Patrona ihtilâli», Sultan Üçüncü Ahmed devrinin mühim olaylarındandır. **«Lâle Devri»** diye tarihe geçen Sultan Üçüncü Ahmed Hân devri, bizdeki «Batıcılık» hareketinin de başlangıcıdır.

«Edirne Vak'ası» ile hal'edilen ağabeyi Sultan İkinci Mustafa'dan sonra tahtda çıkan Üçüncü Ahmed, cülûs tarihi olan 22 Ağustos 1703'den 1718 yılının 21 Temmuz günü imzalanan Pasarofça Muâhedesine kadar geçen on beş yıla yakın devrede, Karlofça ile Rusya ve Venedik'e verilen toprakları geri alabilmiş, fakat Banat ve Belgrad'ı elden çıkarmıştır.

Üçüncü Ahmed'in Pasarofça Muâhedesi'nden hal'ine kadar geçen on iki sene, iki ay, on bir günlük saltanatı ise, İstanbul'da birbirini kovalıyan felâketlerle başlamış, 1718 yılı Temmuzundaki meşhur Cibali yangınını, bir yıl sonraki Gedikpaşa yangını tâkib etmiş, aynı yıl üç dakika devam eden zelzele İstanbul ve civarında büyük hasar yapmış, 1729'daki Balat yangını ise, İstanbul'un sekizde birini kül etmiştir.

Böylesine felâketlerle başlayan, Üçüncü Ahmed'in bu ikinci saltanat devresi, **«Lâle Devri»** adını almış ve felâketlerle başlayan bir devir, yine felâketle sona ermiştir!..

Lâle devrinde sadâret makamını, Nevşehirli Dâmâd İbrahim Paşa işgâl etmiş ve bu devirde Avrupa ile artan kültür temasımız sonunda Fransız kültürü İmparatorluk bünyesine hulûl etmeye başlamıştır.

Türkiye'de ilk mason locasının kurulması da Üçüncü Ahmed devri vukuatındandır!.. Galata'da Fransız masonlarına bağlı olarak kurulan bu ilk mason locasının âzaları arasında: İbrahim Müteferrika ile Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi'nin oğlu Said Çelebi bulunduğu gibi, aslen Fransız olan, fakat devlet hizmetine girerek Kumbaracıbaşılığa kadar yükselen Ahmed Paşa (Comt de Bonneval) da aynı locanın âzalarındandır.

Lâle devri sadrâzamı İbrahim Paşa, şimdi adı Nevşehir olan «Muşkara»da doğmuştur. Nevşehir, İbrahim Paşa tarafından ihyâ olunmuş ve Lâle devrinin bu meşhur sadrâzamı Nevşehirli diye anılagelmiştir. Zekî bir zât olarak tanınan İbrahim

Paşa, Kanunî devrinde İmparatorluğumuza musallat olan mikrobun menfî tezahürlerini görmüş ve devlet bünyesinde esaslı bir ıslahat yapmanın zaruretine inanıp bu yolda bâzı adımlar atmışsa da, teşebbüsleri hep taklidde kalmış, dolayısıyle müsbet bir neticeye ulaşamamıştır!..

Nevşehirli İbrahim Paşa'nın **«Asâkir-i Nizâmiyye»** adıyle bir ordu teşkiline teşebbüs edip Üsküdar'da kurduğu kışlada yeni askerin talim ve terbiyesine başlaması, bozulmaya yüz tutan Yeniçeri Ocağı'nı devrin hükûmetine düşman etmiş, yangın ve zelzele ile harap olan İstanbul'un imârı için konan vergiler bir çok kimselerin işine gelmemiş, bu arada Nevşehirli'ye düşman, eski İstanbul kadısı Zülâlî-zade Ahmed Efendi ile Ayasofya vaizi İspiri-zâde Hasan Efendi'nin tahrik ve teşvikleri Yeniçeri Ocağı üzerinde büyük tesir yapmış, türlü dedikodulara sebep olan Lâle devri eğlenceleri memnuniyetsizliği artırmış ve 1730 yılı Temmuz ayında vuku bulan Safavî taarruzu sonunda Nihâvend'in işgâli pek mübalâğalı bir şekilde İstanbul'a ulaşınca, güya pâdişaha değil, sadrâzam Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa'ya karşı harekete geçilmiş ve Bâyezid hamamında tellâllık yapan Patrona Halil adında bir baldırı çıplak etrafına topladığı kendi gibi serserilerle Devlet-i Aliyye'ye başkaldırmıştır!

Bu Patrona Halil adlı baldırı çıplağın peşine takılan serseriler, Abdî tarihine göre: **«ipten kazıktan halâs olmuş»** kimselerdir!.. 28 Eylül günü bu tip serserilerin başlattığı harekete, ertesi günü Yeniçeri Ocağı da katılmış ve hapishanelere hücum edip mahkûmları serbest bırakan âsiler, silâhlandırdıkları bu hapishane kaçkınlarını da yanlarına alarak şehir içinde yağmaya başlamışlardır!..

30 Eylül 1730 Cumartesi günü pâdişaha gönderdikleri bir liste ile, içlerinde Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa'nın da bulunduğu otuz yedi kişinin kendilerine teslimini isteyen âsilerin bu talebi üzerine Sultan Üçüncü Ahmed Nevşehirli'yi sadâret makamından azl' ile sarayda mevkuf tutmuş ve ertesi günü de idâm ettirmiştir.

Nevşehirli Dâmâd İbrahim Paşa'nın cesedi, âsilerce bir beygir kuyruğuna bağlanarak cadde ve sokaklarda dolaştırılmış ve

Nevşehirli'nin idâmı gününü tâkib eden gece, Sultan Üçüncü Ahmed Hân da taht'dan ferâgate mecbur edilmiştir!..

— « ☆ » —

TEPEDELENLİ ALİ PAŞA'NIN İSYÂNI !..

Tepedelenli Ali Paşa isyânı, İkinci Mahmud devrinin mühim olaylarındandır. Mısır'a vali olan Kavalalı sergerde Mehmed Ali'ye özenen Tepedelenli Ali Paşa, Arnavutluğun güneyi ile Yunanistan'da büyük nüfuz kazanmış, kendisi Yanya'daki sarayında hükümdarlar misâli debdebeli bir hayat sürerken; oğulları Muhtar ve Veliyüddin Paşalar da, mutasarrıflıkla Mora ile Güney Yunanistan'a hâkim olmuşlardır.

Bir rivayete göre, Kütahyalı bir Türk âilesine mensub olan; başka bir rivayete göre, Arnavutluğun fethinde ihtidâ etmiş bir âileden inen Ali Paşa, muhteris, zâlim, zekî ve entrikacı bir adamdır. Nüfuz sahasında kendi adına bir devlet kurabilmek için çırpınan ve bu yolda bir hayli mesafe kat'eden Ali Paşa, zaman zaman pâdişaha hulûs çakarak gûya itâatkâr davranmakta ve böylece isyâna hazırlanmaktadır!..

Sultan İkinci Mahmud devri, Devlet-i Aliyye'nin türlü iç ve dış gaaileler içinde bocaladığı bir devirdir. Ve böylesine bir keşmekeş içinde Babıâli, Tepedelenli Ali Paşa'nın isyân hazırlıklarından haberdardır. Haberdardır ama, birbirini kovalayan mühim mes'eleler arasına bir yenisini daha ilâve etmemek için müteyakkız bulunmakta ve yaşlı bir adam olan Ali Paşa'nın ölümü beklenmektedir!..

Tepedelenli Ali Paşa'nın isyân hazırlıkları içinde bulunduğu bu devrede, İmparatorluğumuzun Nişancılık (devlet bakanlığı) makamında meşhur Hâlet (Mehmed Said Hâlet) Efendi bulunmaktadır. İkinci Mahmud üzerindeki büyük nüfuzu ile tanınan bu adamın maceraları dillere destan olmuş ve bugün dahi çeşitli fıkra kitaplarının mühim bir kısmını bu Hâlet Efendi işgal etmiştir.

Tepedelenli Ali Paşa üzerine kuvvet gönderilmesini, pâdişah üzerinde büyük nüfuz sâhibi olan Hâlet Efendi hazırlamış-

tır. Tarihimizde karanlık bir yeri olan Hâlet Efendi'nin, Tepedelenli'den senede bin kese rüşvet istediği ve bunu alamayınca Ali Paşa'ya düşman olduğundan bahsedilmektedir!.. Tepedelenli'nin niyetinden ve hazırlıklarından haberdar olup, yeni bir mes'ele çıkarmaktan kaçınan Babıâli'yi, Ali Paşa'nın bir ân evvel tenkili hususunda harekete geçiren adam, Hâlet Efendi olmuş, neticesiz bir su'i-kasd olayını bahane ederek, bâzı devlet adamlarıyle pâdişahı, Tepedelenli aleyhine tahriki Hâlet Efendi ustalıkla becerebilmiştir!..

Devrin mühim adamı bu Hâlet Efendi'nin, Tepedelenli Ali Paşa üzerine kuvvet gönderilmesindeki rolü, muteber bütün kaynaklarda yer almıştır. Ancak bu mühim rol, istenilen rüşvetin alınamamasından mı tevellüd etmiş, yoksa her ân isyâna hazır bir adamın daha fazla kuvvet kazanmadan tepelenmesinden mi doğmuştur?.. Bu husus henüz meçhuldür...

Girişilen tenkil hareketinde evvelâ Ali Paşa ve çocukları vazifelerinden azl'edilmişlerse de, isyân için fırsat bekleyen Tepedelenliler bu emri dinlememişlerdir. Bunun üzerine Mora Valisi Hurşid Ahmed Paşa, Serâskerlikle âsilerin tenkiline memur edilmiş, ayrıca Nasuh-zâde Ali Bey kumandasında bir filo da Arnavutluk sahillerine gönderilmiştir.

Ötedenberi ikiyüzlü bir politika tâkib eden Tepedelenli Alı Paşa, Babıâli'nin bu âni ve kat'î tutumu karşısında şaşırmış ve beklemediği bu harekât üzerine bir taraftan pâdişaha mektuplar yazarak affını isterken, diğer taraftan da Rusya ile Fransa'dan yardım taleb etmiş, bu arada Balkanlardaki Hıristiyan unsurları kışkırtmayı da ihmâl etmemiştir!..

Tepedelenli Ali Paşa, bu çeşit faaliyetiyle ilerlemiş yaşına bakmadan, üç buçuk günlük dünya saltanatı için küffarla işbirliği etmekten utanmamış, bizzat Rus Çarı tarafından plânlanan Yunan isyânını kolaylaştırmış ve şu meşhur «Ethniki Heteria» adlı Rum ihtilâl cemiyetinden dahi medet ummuştur!.. Bu şekilde, Yunan istiklâli uğruna hazırlanan Rumlarla işbirliği eden Ali Paşa, adamlarını Mora, Adalar, Sırbistan, Eflâk ve Boğdan havalisine yayarak umumî bir isyânın patlak vermesine de çalışmış ve neticede Ethniki Heteria'cılarla Yanya'da müzakerelere girişip fecî bir ittifak dahi imzalamıştır!..

Bütün bu olup bitenlere rağmen, mel'anetinde muvaffak olamıyan ve oğullarının teslimini müteâkip Yanya'yı yakıp yıkarak kaleye çekilen Ali Paşa, bu kalede, bir sene, dört ay, yirmi beş gün Türk muhasarasına dayanabilmişse de, sonunda teslim olmuş ve Tepedelenli'nin bu kadar uzun müddet mukavemet edebilmesinde, emrindeki Arnavut, Rum, Fransız, İtalyan ve İsviçreli beş bin ücretli askerle, iki yüz topun ve dört senelik erzakın mühim rolü olmuştur!..

Teslimini müteâkip 24 Ocak 1822 tarihine kadar Yanya gölü kenarındaki bir manastırda yaşayan Tepedelenli Ali Paşa, bu tarihte İstanbul'dan gönderilen bir fermân üzerine öldürülmüş ve kesilen başı payitahta gönderilmiştir. Öldürülen oğullarıyla birlikte Silivrikapı dışındaki mezarlığa gömülen Ali Paşa, isyânıyle devleti yıllar boyu uğraştırmış ve bu isyânıyle o âsi, Yunan istiklâl hareketine yardımcı olmuştur.

— « ☆ » —

NAVARİN BASKINI!..

Tarih, Türk düşmanlığının çeşitli tezahürleriyle doludur. İnceleyeceğimiz «Navarin Baskını» ise, bunlardan sadece biridir.

12 Şubat 1821 günü Mora'da patlak veren Yunan ihtilâl hareketinde, on bin silâhlı Rum'a, Patras Başpiskoposu Germanos kumanda etmiş ve İstanbul'daki Ortodoks Patriği Grigorios da bu âsilerle işbirliği yapmıştır...

Kimlerdir bu, Devlet-i Aliyye aleyhine kıyam edenlerle işbirliği eden Patrikler?..

Bu patrikler, Feth-i Mübîn'i müteâkip Topkapı'dan şehre girerek Ayasofya'ya gelen Fâtih Sultan Mehmed Hân önünde ağlayarak yerlere kapanan ve genç Türk hükümdarının:

«— Ayağa kalk!.. Ben, Sultan Mehmed, sana ve arkadaşlarına ve bütün halka söylüyorum ki, bugünden itibaren artık ne hayatınız, ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmaymız», diyerek, o devir insanının duymadığı, görmediği, bilmediği bir âlicenablıkla din ve mezheb hürriyetlerini Türk kanunlarının himâyesi altına aldığı, üstelik yapılan patrik seçi-

mini de tasdik ederek. patriklere protokolda «Vezir» rütbesini verdiği adamlardır!..

İstanbul'da bulunabilişlerini Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın zihniyet ve müsamahasına borçlu olan ve her devirde Devlet-i Aliyye'den himâye gören bu sözde din adamları, gördükleri bu insanca muameleye —cibilliyetleri iktizası— daima nankörlükle mukabele edegelmişler ve bakınız neler yapmışlardır!.. Sayalım, bunlardan bir kaçını:

1) Papalık makamının tahrik ve teşvikiyle kurulan ve her seferinde, Niğbolu'da, Varna'da, Kosova'da, Mohaç'da param parça olan Haçlı Ordularının bu korkunç bozgunlarından sonra, Türk düşmanlığının unutulmaması için, kilise çanlarının öğle üzeri de çalınması, Papa Üçüncü Kalixtus tarafından Hıristiyan âlemine tamim edilmiştir Ki bugün bu emir hâlâ yürürlüktedir!..

2) Sultan İkinci Murad Hân'ın saltanatının son yılları ile Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinde, sarp Arnavutluk arazisinde gerilla harbi ile Devlet-i Aliyye'yi uzun yıllar uğraştıran âsi Arnavut Prensi İskender Bey'in isyânını Papa İkinci Paul, para ve asker yardımıyle desteklemiş, yıllar boyu bu âsi prense muzahir olmuştur!..

3) Fâtih'in bahtsız şehzâdesi Cem Sultan'ı katolik yapmak ve sonra onu bir haçlı ordusunun başında kardeşi Sultan İkinci Bâyezid üzerine göndererek Devletin başına yeni bir gaaile çıkarmak ve hattâ, şehzâde katolik olursa, oğlunun Mısır'dan getirtilerek ona Kardinallik verileceğini Cem Sultan'a teklif etmekten utanmıyan adam: Papa Sekizinci İnosan'dır ve Cem Sultan'dan aldığı cevab meşhurdur:

«— Ne Osmanlı pâdişahlığı ve ne de cihan saltanatı için ben dinimi değiştirmem!..»

4) Sultan Dördüncü Mehmed devrinde, İmparatorluğumuzun içinde bulunduğu büyük güçlükleri fırsat bilip, Eflâk ve Boğdan Voyvodalarını el altından isyâna teşvik eden ve Eflâk Voyvodasına: **«Müddet-i devr-i İslâm tamam olmağa az kalmıştır. Velvele-i din-i İsevi tekrar âlemgir olacaktır. Ona göre tedarikte olasınız. An-karib cümle vilâyetler Mesihiler eline geçip, ashab-ı salib ve paakus tamamen memâlike mâlik olsalar gerektir»,** diye mektup yazan ise: Patrik Üçüncü Parneios'dur!.. Ele geçen bu mektubu dolayısıyle bizzat devrin sadrâzamı ta-

rafından sorguya çekilen ve ihâneti sabit olarak 24 Mart 1657 tarihinde Parmakkapı'da idâm edilen bu Patriğin cesedi üç gün asılı kaldıktan sonra denize atılmış ve Rumlar tarafından aranıp bulunan cesed bilâhare Heybeliada'daki Pamolfia Manastırı'na gömülmüştür!..

5) Baştarafta kaydettiğimiz Mora isyânında âsilerle işbirliği eden ve bu ihâneti dolayısıyle Fener Patrikhanesi'nin Orta Kapısı'nda 22 Nisan 1821 günü asılan hâin de: Patrik Grigorios'dur. İhanet yaftası göğsüne takılan ve lâşe-i habîsi üç gün teşhir olunan bu patriğin idâmından sonra, yeni patriğin emriyle Grigorios'un önünde asıldığı Orta - Kapı kapatılmış ve bir Türk Devlet veya Hükûmet Başkanı aynı yerde asılıncaya kadar bu kapının açılmamasına karar verilmiştir. Ki, bu kapı, bugün hâlâ kapalıdır!..

Asılan bu patriğin cesedi bilâhare denize atılmış, limanda bulunan bir Rum gemisinin kaptanı bu cesedi alıp Odesa'ya götürmüş ve orada, şehrin büyük kilisesinde yapılan âyin ile gömülmüştür. Bilâhare Yunan hükûmeti, Meclis-i Meb'usan kararıyle patriğin lâşe-i habîsini Odesa'dan Atina'ya nakletmiş ve gariptir, Lozan muâhedesinin müzakereleri esnasında Patrikhâne mes'elesi görüşülürken Yunan murahhası, bu asılan patrik işini ortaya atıp, Lozan'da o hâinin müdafaasını yapmıştır!..

Patriklerin ve bütün Hıristiyan âleminin bu çeşit ihânetlerini birer birer kayda sayfalarımız müsait değil... Bu bakımdan geçelim medenî (!) denilen Avrupa'nın yüz karası «Navarin Baskını»na ve onun evveliyatı olan Mora isyânına...

Mora'da başlatılan ve Moskof'un da himâyesiyle bir ânda genişleyip civar adalara sıçrayan Yunan ihtilâlinde, binlerce mâsum Türk —yeni doğmuş çocuklara kadar— öldürülmüş, bu zulüm ve katliamın devam ettiği günlerde, Kapdân-ı Deryâ Nasûhzâde Ali Paşa, Sakız Adası'na çıkarak âsileri imhâya girişince, bütün Avrupa ayağa kalkmış ve Türk'ün «barbar»lığından bahisle yaygaraya başlamışlardır!..

Bu ne menem medeniyettir ve bu yaygaracılar nasıl medenîlerdir ki, Rum çetecileri, sözde din adamları idaresinde, yeni doğmuş çocuklara kadar Mora'daki mâsum Türkleri öldürürlerken, kılları dahi kıpırdamamıştır da, devlete başkaldıran

âsilerin tepelenmesi üzerine Türk'ün «barbar»lığından söz edilmeğe başlamıştır!..

Mora'daki isyân ve «Navarin Baskını», İkinci Mahmud devrinin mühim olaylarındandır ve —bilindiği gibi— o devir, devletin türlü gaaile içinde bocaladığı bir devirdir. Yeniçeri Ocağı'nın son günlerini yaşadığı o devirde, Avrupa'nın çeşitli yardımlarıyle beslenen Yunan ihtilâl hareketi tefessüh eden Yeniçeri Ocağı ile söndürülememiş ve ne kadar acıdır ki, Mısır'a vali olan Kavalalı sergerde Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya Mora Valiliği verilerek âsilerin tepelenmesi ona bırakılmıştır!..

Yunan ihtilâl hareketi, 5 Haziran 1827 Salı günü tamamen bastırılmış ve bu isyânla umduğuna kavuşamıyan Hıristiyan âlemi birleşip Babıâli'yi tazyike başlamışlardır!.. İçişlerinde bağımsız kalacak Türkiye'ye tâbi bir Yunan Prensliği peşinde koşan İngiltere, Fransa ve Rusya bize cephe alarak 6 Temmuz 1827 günü Londra'da imzalanan bir protokol gereğince, deniz kuvvetlerini İngiliz amirali Codrington emrine vermişler ve böylece kurulan Müttefik Donanma ile Yunanlıların haklarını (!) müdafaayı üzerlerine almışlardır!..

Devlet-i Aliyye'yi tehdid gaayesiyle Navarin önlerine gelen bu Müttefik Donanma, 20 Ekim 1827 Cumartesi günü Navarin limanına girmiş ve o sırada limanda bulunan Çengeloğlu Tahir Paşa kumandasındaki donanmamıza, beynelmilel hukuk kaidelerini bir tarafa fırlatıp atarak âniden ateşe başlamıştır!.. Limanda demirli bulunan elli yedi gemimiz bu kahbece taarruz sonunda batmış, üç buçuk saat devam eden şiddetli top ateşi o gün sekiz bin Türk'ün şehâdetine mal olmuştur!..

Medenî (!) Avrupalının yüz karası olan «Navarin Baskını»ndan sonra, Yunan ihtilâl hareketi, İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından resmen himâye altına alınmış, hattâ Moskof Çar'ı Birinci Nikola, doğan bu fevkalâde halden istifade ile Osmanlı Devleti'nin aralarında ortaklaşa bölüşülmesini İngiltere ve Fransa'ya teklif etmiş, fakat siyasî rekabet dolayısıyle Moskof'un bu teklifine diğer iki devlet itibar etmeyince, Moskof Çarı bize ilân-ı harb ederek, Devlet-i Aliyye'yi bir gaaile içine sürüklemiştir.

— « ☆ » —

ISLÂHAT HATT-I HÜMÂYÛNU VE ÂLİ PAŞA !..

Islâhat Hatt-ı Hümâyûnu, Sultan Abdülmecid'in saltanatı ve Âli Paşa'nın ikinci sadâreti yıllarında yayınlanmıştır. Bilindiği gibi, «Tanzimâtın Üç Rüknü» diye anılanlardan biri de. bu Âlı Paşa'dır!..

Tanzimât hareketinin kahramanı, nasıl o «büyük» ve «koca» gibi ünvanlarla anılagelen «küçük» Mustafa Reşid Paşa ise, bu «Islâhat Hatt-ı Hümâyûnu»nun kahramanı da, Âli Paşa'dır!.. Ve elbette Âli Paşa da, yalan söyleyen tarihin dilinde «büyük adam» (!) dır!..

Görelim şimdi bu «büyük adam»ın (!) mârifetini!.. Âli Paşa'nın neşrine muvaffak olduğu Hatt-ı Humâyûnun adı, görüldüğü gibi «Islâhat Hatt-ı Hümâyûnu»dur ve gerçekten Âli Paşa, Tanzimât'ı ıslâh etmiştir!..

İşte, Tanzimât Fermânı'nı ıslâh eden fermânın esasları: **«Tanzimât Fermânı hükümleri kaldırılmamıştır, Hıristiyan teb'aya bahsolunan imtiyazlar yürürlüktedir. Hıristiyan teb'a, Müslümanlarla aynı hukuka sahib olacaktır. Hıristiyanları küçültücü tâbirler suç olup, yasaktır. Yâni, gâvura «gâvur» denmiyecektir!.. Hıristiyanlar, kendi dilleriyle tedrisat yapan her çeşit mektep açabileceklerdir. Hıristiyanlar, «dini mektep hariç» diledikleri Türk mektebine girmekte serbesttirler. Hıristiyanlar, devlet memuru da olabileceklerdir. Hıristiyanlar, yeni kilise ve vakıf yaptırmak için Babıâli'den izin alacaklardır amma, eskilerini ihyâda serbesttirler. Bundan böyle Hıristiyan teb'a da askere alınacak, ancak dilerse bedel vermek suretiyle mükellefiyetten kurtulacaktır. Hıristiyan ruhanî şefleri teb'alarından «aidat» diye para toplayamıyacaklardır. Hıristiyanlar askerlikle mükellef oldukları için gayri «cizye» denen vergiyi vermeyeceklerdir. Hıristiyanlar...!»**

Evet... Bu Hatt-ı Hümâyûn, bu şekilde, Hıristiyanlar, Hıristiyanlar, Hıristiyanlar... diye devam eder ve Engelhard'ın dediği gibi: **«Âli Paşa, Osmanlı teb'asına siyasî, medenî ve mezheb hakları bahşeden Islâhat Fermânı'nı büyük devletler murahhaslarına tebliğ ettiği günden itibaren Türkiye, siyasî vesâyet altına girer.»**

Derler ki: Âli Paşa, bu «Islâhat Hatt-ı Hümâyûnu»nu Rusların, İmparatorluğumuz dahilindeki Ortodoksları himâye iddialarına sed çekmek ve ayrıca Avrupa hıristiyanlığını tatmin ile lehimize bir cereyan uyanmasını temin için ilân etmiş imiş!.. Binaenaleyh, bu mühim bir hizmet imiş!.. Yakında, «Paris Sulh Kongresi» toplanacakmış da, o Kongre'ye böyle bir Islâhat Fermânı ile gitmekte devletin sayısız menfaatleri var imiş!..

Hangi menfaat? Ve böylesine bir fermânla yapılan iş ne menem bir hizmet?..

Lütfen, bu Islâhat Fermânı'nın şu ilk maddesini okuyunuz: **«Müttefiklerin «himmet ve muavenet»leriyle haricî vaziyet** (Kırım harbi kasdolunuyor) **sağlamlaştığı sırada dahili ıslâhat icrası, yeni ve hayırlı bir devre mukaddime teşkil edecektir.»** Görüyorsunuz ya, **«müttefiklerin himmet ve muavenetleriyle»** deniliyor!.. Muhteşem İmparatorluğumuz o sözde müttefiklerin her vasıtadan istifade ile yürüttükleri düşmanlık sonunda, şu veya bu devletin veya devletlerin **«himmet ve muavenetine»** muhtaç oluyor da, Âli Paşa Hazretleri hâlâ o sözde müttefiklerden meded umuyor ve onları tatmin için Islâhat Fermânı yayınlıyor!.. Hangi ıslâhat?.. Sadrâzam Paşa Hazretleri, bozulmağa yüz tutan ahlâkı ıslâh etmiyor!.. Ordunun, iktisadiyatın, ziraatin, maârifin ve sairenin ıslâhına yanaşmıyor da, Hıristiyanlara müsavat hakkı tanımakla ıslâhat yaptığını veya yapacağını sanıyor!..

Böylesine bir Islâhat Fermânı'nın ilânı günü: **«Atalarımızın kanı ile kazanılmış olan mukaddes hukukumuzu bugün kaybettik. Millet-i İslâmiyye, bir millet-i hâkime iken böyle mukaddes bir haktan mahrum kaldı. Ehl-i İslâmın ağlanacak bir günüdür.»** diye göz yaşı döken gerçek müslümanlar, Âli Paşa'nın ölümünde, bu «Islâhat Fermânı» kahramanını tezkiye etmemişlerdir!.. Bu mevzuda, Cevdet Paşa «Mâruzat» da der ki:

«Âli Paşa fevt oldukda, namazı Yenicami'de kılındı. Lâkin garibdir ki, müezzinler birbirlerinin seslerini yanlış anlamakla cami-i şerîf içindeki cemaat, yoliyle cenaze namazını kılamadılar. Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi Osman Efendi, tezkiyeye kıyâm ile üç defa: «Bu zâtı nasıl bilirsiniz?» diye sordu. Ve arada: «Büyük bir zât idi. Devlete çok güzel hizmetleri vardır», dedi. Kimesne tarafından lâ ve neam bir cevap zuhur etmedi.

Halbuki cenazenin birinci ve ikinci safı hep anın müteallikatı ile dolu idi. Sanki herkesin ağzı kilitlendi. Bu sükût-i umumî huzzâra bir acaib dehşet verdi! Böyle tezkiyesine sükût-i tâm ile mukabele olunan bir cenaze görülmemiş ve işitilmemiş olması, evlâd ve akrabasına ne mertebe tesir eylediği beyandan müstağnîdir. Bu hâli görenler, ondan sonra efkâr-ı umumiyeye dokunacak tavır ve mişvardan sakınır oldular.»

— « ☆ » —

«KULELİ VAK'ASI» NEDİR ?:.

Tarihimize «Kuleli Vak'ası» diye geçen olay, Sultan Abdülmecid'in saltanatı yıllarında cereyan etmiştir. Bilindiği gibi Sultan Abdülmecid, İkinci Mahmud'un büyük oğlu, Sultan Aziz'in ağabeyisi ve kendilerine birbiri peşı sıra taht müyesser olan dört Osmanlı pâdişahının (Beşinci Murad, İkinci Abdülhamid, Sultan Reşad ve Sultan Vahideddin'in) babalarıdır.

1839 yılının 1 Temmuz Pazartesi günü on yedi yaşının içinde tahtda çıkan ve Osmanlı pâdişahlarının otuzbirincisi olan Abdülmecid, «Tanzimât Devri»ni açan adamdır!.. Muhtelif vesilelerle karanlık şahsiyyetine temas ettiğimiz devleştirilmiş cüceler zincirinin mühim halkalarından olan ve yalan söyleyen tarihin dilinde «Büyük», «Koca» gibi ünvanlarla anılan, «büyük» değil, «küçük Mustafa Reşid Paşa» Abdülmecid'in cülûsunda, Hariciye Nezâreti de uhdesinde olarak Londra Sefâreti'nde idi. Büyük Britanya Locası'nın ileri derecedeki masonlarından olan bu cüce Mustafa Reşid Paşa, Abdülmecid'in cülûsunu tebrik için alelâcele İstanbul'a gelmiş ve gelirken mason biraderlerinden ve o devirde «İngiltere'nin kaderini elinde tutan şahsiyetlerden eğer Osmanlı İmparatorluğu çağ şartları içine girerse, bilhassa Rusya'ya karşı müdafaa edileceği vaadini alıp» yola düzülmüş ve İstanbul'a geldiğinde Abdülmecid'i ikna ile Tanzimât'ın ilânını temin etmiş, Tanzimât'ın ilânı ise, o cüce Mustafa Reşid Paşa'ya «Büyük» ve «Koca» gibi ünvanlar kazandırıp bir sahte kahramanın türemesine vesile olmuştur!..

Nedir bu, hakkında pek çok lâf edilen Tanzimât'ın memlekete getirdikleri?!.. Sayalım:

1) Herkes hayatından emîndir, mahkeme kararı olmaksızın kimse idâm edilemez.
2) Müsadere usulü kalkmıştır, kimsenin serveti elinden alınamaz.
3) Memuriyet bedel mukabilinde satılamaz, rüşvet yasaktır.
4) Askerlik, muvazzaf ve redif olmak üzere, biri sefer, diğeri hazer için ikiye ayrılmıştır.
5) Tebaa beyninde tam bir müsavat vardır, Hıristiyanlar da, Müslümanlar gibi aynı hak ve hukuka sahip olacaklardır!..

İşte, Mustafa Reşid Paşa'nın Avrupa'dan getirdikleri bunlardır ve o adamın adı, bu getirdikleri dolayısıyle «büyük»e çıkmıştır da, bugün hâlâ mekteblerde evlâdlarımıza «Büyük Mustafa Reşid Paşa», «Koca Reşid Paşa» diye tanıtılmakta, adı mekteb, cadde ve sokaklara verilerek yaşatılmaktadır!..

Sormak gerek: İmparatorluğumuzun o pek nazik günlerinde hani iktisadiyat? Hani ziraat politikası? Hani ticareti ihyâ tedbirleri?.. Hani sanayi kalkınması?.. Hani, nerede malî politika? Yok!.. Bütün bu hayatî ihtiyaçlara cevap yok da, sanki Hıristiyan tebaa İmparatorluk dahilinde hak, hukuk sahibi değilmiş gibi, Hıristiyanların da Müslümanlar gibi aynı hak ve hukuka sahip olabilmeleri var!..

Bu münâsebetle kaydedelim ki, Necip Fazıl Bey'in dediği gibi **«Tanzimât, İslâma zıd dünyanın maddeye hâkimiyyeti ve fennî terakkileri önünde, bu dünyayı İslâm gözü ile muayene ve tefahhus** (derinden inceleme) **edip, onun bütün marifetlerini İslâma mâl etmek yerine ona körükörüne teslim ve mahkûm olmak, sonra da hâlâ İslâmiyeti itibarda tutmaya çalışmak gibi, beşerî şaşkınlık ve ahmaklıkların en büyük âbidesi olarak kurulmuş»** ve Tanzimât, memleket dahilinde karşılaştığı muhalefet yanı sıra dışarıda dahi akisler uyandırmıştır!..

Tanzimât'ın dışarıdaki akislerini, ayrı bir yazımızda incelemek vaadiyle bugün memleket dahilinde karşılaştığı muhalefetin biri üzerinde duracağız: 14 Eylül 1859 Çarşamba günü meydana çıkarılan «KULELİ VAK'ASI», arşivdeki vesikalara göre: Tanzimât'ın ve daha sonraki Islâhat Hatt-ı Hümâyûnu'nun **«İslâm efkâr-ı umumiyyesinde uyandırdığı aksü'l-amel»**dir!.. Kuleli Vak'asının başında Şeyh Ahmed adında biri vardır. Musul'-

un Süleymaniye sancağından olan ve o yıllarda kırkbeş yaşında bulunan bu Şeyh Ahmed, evvelâ, Rumeli ordusu feriklerinden Hüseyin Dâim Paşa ile okuyup yazma bilmeyen Cafer-dem Paşa'yı elde etmiş, bilâhare İ'malât Meclisi âzasından binbaşı Rasim ile Tophane kâtiplerinden Arif Beyler de bunlara katılmış ve böylece kurulan bu gizli cemiyet, Sultan Abdülmecid'le etrafındaki Tanzimât erkânına karşı bir su'i-kasd düzenlemişlerdir. Gizli cemiyete, Şeyh Feyzullah ve Kütahyalı Şeyh İsmail Efendiler, müridleriyle yardımcı olmayı vaadetmişlerdir. Bir iddiaya göre, bu su'i-kasdde o yıllarda veliahd olan Abdülaziz Efendi'nin (Sultan Aziz'in) de parmağı vardır. Hattâ, Ebüzziya Tevfik Bey, şair Şinasi'yi de su'i-kasdle alâkalı göstermektedir.

Hazırlanan plâna göre, Tophane'deki Kılıç Ali Paşa camiinde toplanıp, pâdişahın Tophane-i Amire'ye geldiğinde su'i-kasdi gerçekleştirecek olan gizli cemiyet mensupları, plânlarını tatbika imkân bulamadan yakalanmışlardır. Su'i-kasdciler, Mirlivâ Tatar Hasan Paşa'nın ihbariyle derdest edilmişler ve Kuleli Kışla-i Hümâyûnuna hapsolunmuşlardır. Su'i-kasd teşebbüsünün tahkikatı, Kuleli'de yapılmış ve olay, bu sebeble **«Kuleli Vak'ası»** adını almıştır. Aslında Kuleli'de patlak veren bir olay yoktur.

Gizli cemiyet mensubları yakalanıp Kuleli'ye götürülürken, yukarıda okuyup yazma bilmediğini kaydettiğimiz Cafer-dem Paşa, korkusundan kendisini denize atarak boğulup ölmüş, diğerlerinin sorgusu ise yirmi beş günde tamamlanmıştır. Bu vesileyle şu hususu bilhassa kaydedelim ki, Kuleli Vak'ası sanıklarının, müstantikliğini, yâni, sorgu hâkimliğini bizim meşhuur Midhat Paşa'mız yapmıştır!.. O devirde henüz «Paşa» olmayıp Midhat Efendi diye anılan «Hürriyet kahramanı ve de şehiti» (!!!) Midhat Paşa, Abdurrahman Âdil Bey'in **«Hâdisat-ı Hukukiyye»** adlı eserinde yazdığına göre; o sorgu hâkimliği sırasında öylesine kendinden geçmiş ve sanıklara o derece tazyik ve tahakkümde bulunmuştur ki, günümüzdeki işkence yaygaracılarının kulakları çınlasın, nihayet sanıklardan Hüseyin Dâim Paşa'nın sabrı taşmış ve bangır bangır haykırmıştır:

«— Sarı sakallı efendi! Sarı sakallı efendi! İşi uzatma, biz yaptık!..»

«Hürriyet Kahramanı» (!) Midhat Paşa, işte böyle, daha efendiliği sırasında yaman bir hürriyetçi, hak ve hukuk kahramanıdır!!!..

Halkın kısaca **«gâvura gâvur denmeyecek»** şeklinde hulâsa ettiği Tanzimât'a ve Islâhat Hatt-ı Hümâyûnuna karşı ayaklananlar, muhakemeleri sonunda dördü idâm olmak üzere muhtelif hapis cezalarına çarptırılmışlarsa da, Abdülmecid idâm mahkûmlarının cezalarını müebbed küreğe tahvil etmiştir.

Kulelik Vak'ası bâzı kaynakların yazıp çizdikleri şekilde bir ilericilik hareketi değil, yukarıda izahına çalıştığımız gibi, Tanzimât'a ve Islâhat Hatt-ı Hümâyûnu'na karşı **«İslâm efkâr-ı umumiyesinin aksü'l-ameli»**dir ve görüldüğü gibi, bu aksü'l-amel bir su'i-kasde teşebbüs derecesinde genişlemişse de muvaffak olamamıştır!..

— « ☆ » —

BİR TALEBE NÜMAYİŞİ VE SONRASI...

Sultan Abdülaziz Hân'ın saltanatının son aylarında ve «Nedimof» ünvanıyle meşhur Mahmud Nedim Paşa'nın ikinci ve son sadâreti devresinde vuku bulan bir «talebe-i ulûm» nümayişi, Sultan Abdülaziz Hân'ı al-aşağı edebilme peşinde koşan «hal' erkânı»nın eseridir!..

Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'i mes'elesini, güya tedavi kasdiyle gittiği Avrupa'da İngilizlerle gizlice görüşüp onların muvafakatini alan Eşekçi Ahmed'in oğlu Hüseyin Avni Paşa, yurda dönüşünde Midhat Paşa, Mütercim Rüşdü Paşa, Şeyhülislâm Hayrullah (Abdülhamid Hân'ın tâbiriyle: Şerrullah) Efendi, Bahriye Nâzırı Kayserili Ahmed Paşa ve bunlara benzer daha niceleriyle anlaşmış, böylece kurulan «hal' çetesi», meş'um kararını tatbik için müsait gün ve saati beklerken cereyan eden hâdisat bu adamlara yardımcı olmuş ve fırsatdan istifade etmesini bilen «hal' çetesi», kendisini bir ânda re's-i-kârda bulmuştur!..

O günlerde Sadrâzam Mahmud Nedim Paşa hükûmeti «6 Ramazan Kararnâmesi» ile dış borç faizlerinin yarıya indirildiğini tek taraflı olarak ilân etmiş ve bu Kararnâme'nin ilânından evvel bizim meşhuur Midhat Paşa'mız elindeki bütün tahvilleri

satıp büyük bir kazanç temin etmiştir!.. Tek taraflı olarak alınan bu karar, İngiltere ve Fransa gibi alacaklı devletler tarafından şiddetle protesto edilirken; ellerinde tahvil bulunan pek çok vatandaş bu kararla zarar görmüş ve bu hâl o günlerde müdhiş bir huzursuzluk doğurmuştur!..

Bosna - Hersek isyânının devam ettiği o günlerde, evvelâ Bulgaristan'da bir ayaklanma patlak vermiş, bunu meşhur «Selânik Vak'ası» tâkib etmiş ve Devlet-i Aliyye bu gaailelerle bocalarken, «büyük devlet adamı» (!!!) diye anılagelen Midhat Paşa, medrese talebelerini tahrik ederek gûya sadrâzam aleyhine, aslında ise «hal' çetesi»nin menfaatleri uğruna bir nümayiş yaptırmıştır!.. Bu nümayiş için pek çok para harcanmış ve harcanan bu para —maalesef— Veliahd Murad Efendi'den (Beşinci Murad'dan) çıkmıştır!..

Gazeteci Âgâh Efendi'nin idare ettiği bu «talebe-i ulûm» nümayişine, muhtelif kaynaklara ve hattâ Midhat Paşa'nın hâtıratına göre, ekserisi Rumeli muhacirlerinden olan bin kadar talebe iştirâk etmiş, bunlar arasına ilmiyye kisvesine bürünerek halktan da katılanlar olmuş ve yukarıda görüldüğü gibi, para ile toplanan bu kalabalık Bâb-ı Meşîhat'e, Babıâli'ye, Bâb-ı Seraskerî'ye ve Sultan Aziz'in o günlerde oturduğu Yıldız Sarayı'na giderek: «Mahmud Nedim Paşa sadârette duracak mı?» diye bağırıp Sadrâzamın istifasını istemişler, üç gün üç gece sokaklarda dolaşarak âsâyişi ihlâl etmişlerdir!..

Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın hâtıratında; **«Bir takım cahil hocalar arasından kadr ü haysiyyeti olmayan asker kaçkını yobaz makulesi birer mecidiyeye toplanarak»** şeklinde kaydettiği nümayişçiler arasına Ziya Paşa, Şirvani-zâde Ahmed Hulûsi Efendi, Veliahd Murad Efendi'nin sarrafı Hristaki ile hususî hekîmi Kapolyon dahi katılmış ve böylesine bir kalabalığı pek az bir kuvvetle dağıtabilmeğe Sultan Abdülaziz Hân muktedir iken, bunu yapmayıp, nümayişçilerin yaygaralarına itibar ederek Başmâbeyincisi ile Başyâverini gönderip «talebe-i ulûm»un arzularının yerine getirileceğini va'd etmiş, böylece «hal' çetesi» hedefine ulaşmıştır!..

Sultan Abdülaziz Hân'ı hal' edip, Osmanlı pâdişahları içinde tek mason olan Veliahd Murad Efendi'yi (Beşinci Murad'ı) tahtda çıkarmak için çırpınan İngilizlerden yardım gören «hal'

çetesi», o günlerde böyle her hâdiseden istifade etmesini bilirken, bâzı şayialarla efkâr-ı umumiyeyi bulandırmayı da ihmâl etmemişler; Sultan Aziz'in verâset usûlünü değiştirerek büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi veliahd ilân edeceğini, bu değişikliğe halk itiraz edecek olursa, pâdişahın İstanbul'a kırk bin Rus askeri getirteceğini çeşitli vasıtalarla etrafa yayarak gaayelerine hızla ulaşmayı becermişlerdir!..

Talebe-i ulûm başında nümâyişi idare eden gazeteci Âgâh Efendi!..

«Talebe-i ulûm nümâyişi», Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'i yolunda atılan mühim bir adımdır. Bu nümayişle Mahmud Nedim Paşa sadâret makamından uzaklaştırılmış ve «Hal' Çetesi» iş başına gelmiştir!..

— « ☆ » —

«HAL' ERKÂNI» İŞ BAŞINDA !..

Daha evvel temas ettiğimiz «talebe-i ulûm nümayişi» sonunda sadâretten azledilen Mahmud Nedim Paşa, eski vezirlerden Mehmed Necib Paşa'nın küçük oğludur. İki sadâreti vardır: İlk sadâreti, on ay, yirmi dört gün; ikinci sadâreti ise, sekiz ay, on altı gün sürmüş ve «Nedimof» ünvanıyla şöhret bulan Mahmud Nedim Paşa, cem,an bir yıl, yedi ay, on bir gün sadâret makamında kalmıştır.

Her iki sadâreti de Sultan Aziz devrine rastlayan Mahmud Nedim Paşa, Yılmaz Öztunaya göre, Sultan Abdülaziz Hân'ın fecî âkıbetini hazırlayan adamdır!.. Bu iddiayı öne süren Yılmaz Öztuna «Türkiye Tarihi»nde: «Yeğeni Sultan Vahideddin'i nasıl Dâmâd Ferid Paşa felâkete sürüklediyse, Sultan Aziz'in başını yiyen de, bu Mahmud Nedim oldu. Rus dostu olduğu için milletçe nefret edilen bu adamı, Rusya'ya karşı bir siyâseti olan İngiltere de tutmuyordu. Bu suretle, dünyanın en güçlü devleti de Türkiye'ye karşı değilse bile, Mahmud Nedim Paşa'yı ikinci defa iktidara getiren Sultan Aziz'e karşı cephe aldı» diyor.

Muhtelif vesilelerle kaydettiğimiz gibi, Eşekçi Ahmed'in oğlu Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'i mevzuunda İngilizlerle gizlice görüşüp anlaştıktan sonra «hal' çetesi»ni kurmuş ve bu çete mârifetiyle «talebe-i ulûm nümayişi» sahneye konup, Mahmud Nedim Paşa istifaya zorlanmıştır.

Mahmud Nedim Paşa, Veliahd Murad Efendi'nin (Beşinci Murad'ın) parası ve Midhat Paşa'nın teşvikiyle ayaklanan «talebe-i ulûm» patırtısının ikinci günü azledilmiş ve elinden «Mühr-i Hümâyûn» alınan Mahmud Nedim Paşa, Babıâli'den yayan çıkarak evvelâ İran Sefârethânesi'ne sığınmış, sonra da getirttiği bir araba ile yalısına canını zor atabilmiştir!.. Mahmud

Nedim Paşa, ikinci ve son sadâretinden bu şekilde azlini müteâkip bir müddet ma'zul kalmış, bir ara Musul Valiliği'nde bulunmuş, bilâhare Dahiliye Nâzırı olmuş ve Sultan Abdülhamid Hân'ın saltanatı yıllarında ölüp, Cağaloğlu'nda cadde üzerindeki türbeye gömülmüştür.

Mahmud Nedim Paşa'dan sonra dördüncü defa sadâret makamına getirilen Mütercim Rüşdü Paşa —bilindiği gibi— Eşekçi Ahmed'in oğlu Hüseyin Avni Paşa tarafından kurulan «hal' çetesi»ne mensubtur!.. Son derece kurnaz, menfaatlerini bilen ve mes'uliyetten korkan bir kimse olarak tanınmıştır. Bir mes'ele dolayısıyle Mütercim Rüşdü Paşa'ya kızan Sultan Abdülaziz Hân'ın: **«Benim ecdadım bu gibilerin aklı ile hareket etmiş olsaydı, Konya ovasında koyun sürüleriyle çadırda yaşamaktan kurtulamazdık!..»** dediği meşhurdur!..

Böylesine bir adama, hem de «hal' çetesi»ne mensup bir kimseye Devlet-i Aliyye'nin en yüksek ve mühim mevkii olan Sadâret-i-uzmâ makamı teslim edilirken; yine «hal' çetesi»nden: «Hayrullah (Abdülhamid Hân'ın tâbiriyle: Şerrullah) Efendi Şeyhülislâm olmuş, Eşekçi Ahmed'in oğlu Hüseyin Avni'ye Serâskerlik verilmiş, Midhat Paşa ise, Mecâlis-i Aliye'ye (Devlet Bakanlığı'na) getirilmiştir!..

Sultan Abdülaziz Hân'ın yaptığı bu tayinler, amcasının hal' edilmesinden doksan üç gün sonra tahtda çıkan Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın kurduğu ve idaresini bizzat eline aldığı **«Yıldız İstihbârat Teşkilâtı»**nın, İmparatorluğumuzun o nazik devresinde ne büyük bir ihtiyaç olduğu hakikatini sarahatle ortaya koymaktadır!.. Çeşitli meziyetlere sahip olan ve pek çok hayırlı işler gören Sultan Abdülaziz Hân, şâyet yeğeni Abdülhamid Hân'ın kurduğu İstihbârat Teşkilâtı gibi bir teşkilâta sâhip olabilseydi, elbette düşmanlarını iş başına getirmez, kendi eliyle kendi felâketini hazırlamaz, dolayısıyle hal'e teşebbüs edenler muvaffak olamaz ve memleket kısa zamanda türlü beliyye içine yuvarlanmazdı!..

Sultan Abdülaziz Hân «Yıldız İstihbârat Teşkilâtı» gibi, İngilizlerin İntelligence Service'sini dize getiren bir teşkilâttan mahrum olduğu için aleyhindeki faaliyetten haberdar olamamış

ve yukarıda gördüğümüz tayinlerle devletin bütün askerî, mülkî ve siyasî işlerini düşmanları eline teslim edivermiştir!..

Talebe-i ulûm nümayişini incelerken kaydettiğimiz gibi, Sultan Aziz, Midhat Paşa'nın tahrik ve teşvikiyle sokağa fırlayan «birer mecidiyeye tutulmuş» «talebe-i ulûm»u az bir kuvvetle dağıtabilecek iken bunu yapmamış ve sokağa dökülen nümayişçilerin arzularını is'af yoluna gidip, Mahmud Nedim Paşa'yı azl' ile Mütercim Rüşdü Paşa'yı Sadâret makamına getirmiş ve bu yeni Sadrâzamı huzuruna kabul ettiğinde: **«Sizi halk istediğinden me'mur ettim!»** diyerek, yeni Kabinenin kendi itimadiyle iş başına gelmediğini belirtmek istemişse de, «Mühr-i Hümâyûn» düşman eline geçmiş ve ileride temas edeceğimiz gibi, Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'i, bu, Mütercim Rüşdü Paşa'nın sadâretinin on sekizinci günü, vuku bulmuştur.

— « ☆ » —

SULTAN ABDÜLÂZİZ HÂN'IN HAL'İ !..

İkinci Mahmud'un ikinci oğlu olan ve ağabeyi Sultan Mecid'in vefatı üzerine otuz ikinci pâdişah olarak, otuz bir yaşını dört ay, on altı gün geçe tahtda oturan Sultan Abdülaziz Hân, on dört sene, on ay, beş günlük bir saltanat devresinden sonra 30 Mayıs 1876 Salı günü, kırk yedi yaşının içinde hal' edilmiştir.

Sultan Aziz'in hal'ine, «Eşekçi Ahmed'in oğlu» ünvaniyle mâruf Serasker Hüseyin Avni Paşa teşebbüs etmiş ve bu son derece ahlâksız, sefîh, hal' için, —mükerreren yazdığımız gibi— İngilizlerin muvafakatini almıştır!..

Hüseyin Avni denilen Sadrâzam eskisi ve yeni Serâsker, mel'aneti yolunda, şahsiyyetlerine daha evvel temas ettiğimiz Midhat Paşa, Mütercim Rüşdü Paşa, Kayserili Ahmed Paşa ve Şeyhülislâm Hayrullah Efendi ile işbirliği etmiş ve bu «hal' erkânı»nın iğfaliyle Sultan Aziz'in hal'ini, Harbiye Nâzırı/Kumandanı Süleyman Paşa gerçekleştirmiştir!..

30 Mayıs günü, sabahın erken saatlerinde hal' edilen ve o sabah âilesi efradiyle bâzı yakınları yanında bulunduğu halde sandallarla Dolmabahçe Sarayın'dan metrûk Topkapı Sarayı'na götürülen Sultan Abdülaziz Hân, —bir dikkatsizlik eseri mi,

Yusuf Kâmil Paşa'nın tâbiriyle: «Ayağından başına kadar Osmanlı pâdişahı olan» **Sultan Abdülâziz Hân.**

yoksa kasden mi, ne olduğu bilinmez!— Topkapı Sarayı'nda Üçüncü Selim'in şehîd edildiği daireye yerleştirilmiştir!..

Yağmurlu bir havada cereyan eden bu nakil esnasında Sultan Aziz'in elbisesi ile çamaşırları tamamen ıslanmış, yedek elbise ve çamaşır daolmadığından Hâkan-ı sâbık, Dolmabahçe Sa-

rayı'ndan yenileri gelinceye dek, bir sandalye üzerinde oturmuştur. Mâbeynci Fahri Bey «İbretnümâ» adını verdiği hâtıratında, Sultan Aziz, Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılırken, Esvabcıbaşı Mehmed Bey'den şemsiye istenildiği, adı geçenin ise şemsiyeyi vermemekte ısrar ettiğini yazıyor ki, bu olay, o günlerde bâzı kimselerdeki Sultan Aziz düşmanlığını tesbit bakımından mühimdir!.. Yine bu nakil esnasında, orada hazır bulunan bir zabit, Neş'erek Kadın-Efendi'nin omuzundaki şalı, altında mücevher saklı olabilir (!) şüphesiyle çekip almış ve bu Kadın-Efendi, yağmur altında ıslanarak bilâhare hastalanıp ölmüştür!..

Sultan Abdülaziz Hân'ın serveti de, hal'ini müteâkip yağma edilmiştir!.. Nakid parası, Beşinci Murad'ın cülûs atiyyesi olarak çar-çur edilmiş, gûya dış borçlara ödenmek üzere elkonulan esham ve demiryolu tahvilleri ise kapanın elinde kalmıştır!.. «Hal' erkânı»nın eline geçen bütün mücevherat ise, satılmak üzere Beşinci Murad'ın Hristaki adındaki Rum sarrafına verilmiş ve o muazzam serveti çantasına yerleştirip, Avrupa'ya giden Hristaki, kayıplara karışıp bir daha dönmemiştir!.. Böylece, eski sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa'nın tâbiriyle **«Ayağından başına kadar Osmanlı pâdişahı olan»** Sultan Abdülaziz Hân'ın serveti bir Rum'un elinde kalmıştır!.. Serveti, böylesine bir hâyâsızlıkla yağma edilen Sultan Aziz'in çocuklarına, bilâhare Sultan İkinci Abdülhamid Hân, maaş bağlamış ve oturabilmeleri için saray/konak tahsis etmiştir.

Beşinci Murad'ın cülûsu dolayısıyle yapılan şenlikleri, atılan topları Topkapı Sarayı'ndan duyan ve bir kısmını da gören Sultan Aziz'in bu münasebetle söylediği şu sözler onun şahsiyyetini tesbit bakımından mühimdir. Hâfız Mehmed Bey'in hâtıratına göre, Abdülaziz Hân şunları söylemiştir:

«— Eslâf-ı izâmım zamanında bu gibi haller zuhur etmiş ve pek büyük fenalıklar tevlidine sebebiyyet vermiştir. Bu yolda yakılan canlar, dökülen kanlar bir araya gelse başlı başına bir millet, bir deniz teşkil eder. Benim hilâfgirlerim olduğu gibi, beni sahihan sevenler ve muhabbet edenler dahi vardır. İki tarafın zıd fikirleri maazallahü teâlâ bir büyük kargaşalığın zuhuruna sebebiyet verir. Bu da, Rabbim göstermesin encâmı, nâkaabil-i indifa bir ihtilâl ika edebilir. Eğer bir hal vuku bulursa,

hem benim yüzümden bir çok mazlum kanı heder olur, hem de vücudumun hilâfgiran elinde lime lime olmasına intaç eder.»

Sultan Aldülaziz Hân, Topkapı Sarayı'nda üç gün kalmış ve bu müddet pek sıkıntılı bir şekilde geçmiştir. **«Burası amcam Sultan Selim'in dairesidir. Beni de Sultan Selim gibi burada itmâm etmek isterler!»** diyen Abdülaziz Hân, Sultan Murad'a üç mektub yazarak: **«Allah ve Resûl aşkına beni buradan halâs eyle»** sözleriyle Topkapı Sarayı'ndaki daireden şikâyet etmiş, bu mektubu okuyan Beşinci Murad ise, Saray Müşîri Dâmâd Nuri Paşa'ya:

«— Bu hareketi amcam hakkında asla kabul etmem. Topkapı Sarayı'na gönderilmesine râzı değildim. Vükelâ gönderdiler. Sarayların hangisini talep buyurur ise, oraya nakil buyursunlar», demiştir ki, bu söz «hal' erkânı»nın mel'anetinde (Sultan Aziz'in katlinde) ne derece kararlı olduğunu tesbit yönünden mânidardır!..

Abdülaziz Hân, 2 Haziran 1876 Cuma, günü Beşinci Murad'ın tasvibiyle Topkapı Sarayı'ndan deniz yolu ile Ortaköy'deki Fer'iyye Sarayı'na (Bugün Kabataş Erkek Lisesi olan bina) naklolunmuş ve bu nakil esnasında, Serasker Hüseyin Avni denilen alçak, yeni bir oyuna, âdinin bayağısı bir oyuna tevessül ederek, Sultan Abdülaziz Hân'ı, vaktiyle pâdişahın kendisine ihsân ettiği beş-çifteye bindirtmiş ve verdiği emirle Kuzguncuk civarındaki Paşa Limanı'nda bulunan yalısı önünden bu beş çifteyi geçirtip, pencereden seyreylemiştir!..

— « ☆ » —

SULTAN ABDÜLÂZİZ HÂN'IN KATLİ !..

Hal'ini müteâkip Hey'et-i Vükelâ kararıyle metrûk Topkapı Sarayı'nda Sultan Üçüncü Selim Hân'ın şehîd edildiği daireye yerleştirilen Sultan Aziz, bilâhare kendi müracaatı ve Beşinci Murad'ın irâdesiyle Ortaköy'deki Fer'iyye Sarayı'na geçirilmiştir.

Fer'iyye Sarayı'nın üst katında, Kuruçeşme tarafındaki ikinci büyük odaya yerleşen Abdülaziz Hân, bu sarayda kaldığı iki gün içinde pek ıstırablı bir hayat geçirmiştir!.. Pencereden bakmasına dahi müsaade edilmeyen ve vaktini odasında Kur'an-ı Kerîm okuyarak geçiren Sultan Aziz'e bakınız neler lâyık görülmüştür... Hâkan-ı sâbıkın yanında bulunan Mâbeynci Fahri Bey anlatıyor:

● Feriyye Sarayı'nın sokak tarafındaki selâmlık dairesinin zemini yüksek olduğundan taş merdivenle daire kapısına çıkılırdı. İşbu kapının taş ile örülmüş olduğunu gördüğümüz gibi, mezkûr merdivenlerin dahi amele tarafından yıkıldığı görüldüğünden: **«Bu amele nedir?»** diye Edhem Bey'e sual ederken yanları sıra birkaç zabit ile birkaç nefer dahi gelerek içlerinden birisi: **«yasaktır!»** demesiyle Efendimiz Edhem Bey'e hitâben: **«Galiba sizin Başmâbeynci olduğunuzu bilmiyorlar, kendinizi anlatsanız a!»** diye emir buyurduklarında Edhem Bey cevab vermek üzere iken içlerinden bir zabit: **«Aziz Efendi değil mi? Biliyoruz, girsinler içeri, bize emir böyledir!»** dedi. Bu lâkırdıyı söyleyenin Kürt Mustafa isminde bir yüzbaşı olduğu muahharen tahkik olunmuştur.

● Bu sırada efendimize vermek için iyi su bulamadık. Zira daire (Fer'iyye Sarayı) yapılıp ve içinde oturulmadığından iyi su olmadığı gibi, kurşun borularda hayli zamandır kalmış sular bir ağırlıkla beraber taaffün dahi ediyordu ve içilmek kaabil değildi. Bir taraftan da, bodrum kattaki pencerelerden rıhtım tarafında gezinmekte olan zâbitana Ortaköy'den bir kaç fıçı iyi su getirilmesi için Kalfadar tarafından parası verilerek suların taaffününden bahisle rica ediliyorduysa da, maatteessüf bu ricalara asla ehemmiyet verilmiyordu. O gün akşama kadar bütün saray halkı bir içim suya hasret kaldık. Ricalarımızın ehemmiyetsiz kalması ise, orada bulunan Tabur Binbaşısı İzzet Bey'in eser-i insâniyyeti olarak zâbitana: **«Aldırmayın, iyi su ne imiş, dairede bulunan musluklardan içiversinler»**, diye söylemiş olmasıdır. Bu susuzluk hali, akşama kadar, saray halkının feryadına sebeb olduğundan Binbaşı Beyefendi, merhamete gelmiş olmalı ki, akşam geç vakit su gelmiştir. Bu binbaşı İzzet Bey, Miralaylık rütbesine terfi etmiş ise de, bâdehu bizimle beraber

Taif kal'asında mahbus olduğu halde hastalandığında insaniyyet namına üç kişi elimizden geldiği kadar baktıksa da, ishalin kesretinden çaresiz pislik içinde ölmüştür!..

• O gece yatsıdan sonra, efendimiz, dairenin üst katında Karakol cihetindeki baştaki odanın penceresinden baktığında rıhtım üzerinde bulunan zâbitler ellerinde sigara bulunduğu halde efendimize dokunacak bir takım münasebetsiz lâkırdılar söyleyerek kah-kah gülmekte idiler. Deniz kapısındaki nöbetçi olan askerlerle ve o arada bulunan devriye ile birkaç zâbite hitâben, askere olan teveccüh ve muhabbetini beyan ve askeri kendi eliyle teslîh eylediğini yâd ederek: «Beni Rus taraflısı diyorsunuz, bu söz bana kizb ve iftiradır, inşâallah Rus elinde esîr olursunuz!» diye inkisâr eylemiştir. Ve: **«Allah'dan dilerim ki, Hüseyin Avni Paşa da parça parça olur inşâallah»** buyurdular.

• Akşam üzeri, yakacak şamdan bulunmadığından rıhtım üzerinde gezinen zâbitandan bir şamdan talep edilmekte idi. Güç hal ile geç vakit beş kollu bir fakfon şamdan verdiler. Garibi şudur ki, o vakit Mâbeyn Müşîri bulunan Nuri Paşa'ya: **«Şamdan istiyorlar, verelim mi?»** diye sual etmeleri üzerine, müşârünileyh: **«Gönderilecek şamdanı ben göreyim»,** demesi üzerine, bir gümüş şamdan getirdiklerinde: **«Bu olmaz, âdi bir şamdan bulup getiriniz»,** diye emir verdiğini ve bir fakfon şamdan getirdiklerini ve: **«Ona böyle şamdan yakışır»** diye mezkûr şamdanın gönderildiğini Nuri Paşa, Taif kal'asmda hikâye eyledi.

• Orada (Karakolda) kaldığım müddet zarfında bir kaç defa Haremağaları gelip: **«Çabuk, seni efendimiz istiyor»,** diye bana haber getirmişlerse de, Binbaşı İzzet Bey: **«Efendimiz kimdir? Aziz Efendi deseniz e!»** diye şiddetle sebb ü şetm ederek: **«Patlamadılar a, yavaş yavaş»,** deyip Haremağalarını kovardı. Orada bulunduğum müddet zarfında Beşiktaş ve Topkapı Saraylarından gelen eşyalar meyanındaki çekmeceleri kırarak ve hurçları açarak derununda bulunan mücevherat ve altuna, gümüşe dair her ne buldularsa, İzzet Bey'in odasına getirirlerdi. Ve oraya gittiğim zaman dahi odada bir takım zî-kıymet eşya ve mücevherat mevcut idi. Bunların defterini tutan,

Nuri Efendi namında bir zabit idi. Defterde münasebet düştükçe **«Sultan Aziz»** lâfzını söylerken İzzet Bey şiddetle: **«Onun sultanlık neresinde? Aziz Efendi diye söyle»** demiştir.

Sultan Abdülaziz Hân, Fer'iyye Sarayı'nda geçirdiği böylesine ıstıraplı iki günden sonra, 4 Haziran 1876 Pazar günü, Eşekçi Ahmed'in oğlu Serâsker Hüseyin Avni ile avanesi tarafından öldürtülmüş ve Sultan Aziz'in iki bileğinin damarlarını kesmek (!) suretiyle intihar ettiği (!) enti-püften bir raporla sözde tesbit edilerek, bu rapor «Resmî Tebliğ»le birlikte yayınlanıp cinayet ört-bas edilmek istenmiştir!..

Sultan Abdülaziz Hân'ın intihar ettiği veya öldürüldüğü bir asra yaklaşan bir zamandanberi münakaşa edilegelmiştir!.. Ancak, bu münakaşa fuzulîdir ve Abdülaziz Hân'ın intihar etmeyip katledildiği, aşağıdaki delillerle bugün için inkâr kabul etmez bir hakikat olarak gözler önündedir. Sayalım bu delillerden bâzılarını:

1) Sultan Aziz'in intihar ettiğine dair yayınlanan hekim raporu, Hüseyin Avni denilen Serâsker'in tehdidi altında yazılmıştır!.. Son vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey'e göre: Doktorlar, Sultan Aziz'in na'şını etraflıca muayene etmek istediklerinde, Hüseyin Avni denilen alçak, buna mâni olmuş ve kapıya dikilip kılıcına dayanarak:

«— Bu cenaze Ahmed Ağa, Mehmed Ağa değildir, bir pâdişahtır. Onun her tarafını açtırıp size gösteremem!» demiş, bu durumda muayeneye iştirâk etmek istemiyen Mâbeyn doktorlarından Ömer Paşa'yı:

«— Edebsizlik ediyorsun!» diyerek alenen tekdir eylemiş, sonra da rütbelerini sökerek askerlikten tardedivermiş, yine muayeneden istinkâf eden başka bir doktoru da Trablusgarb'a sürmüştür!..

Böyle, Sultan Aziz'in yalnız bileklerinin muayenesiyle yazılan rapor, dahilde ve hariçte tenkid mevzuu olmuş, Fransız muharrirlerinden Charles Mismer'den, Dr. Ali Süha Delilbaşı'na kadar çeşitli kimselerce incelenmiş ve öylesine enti-püften bir raporun «Tıbb-ı Adlî»ye mugaayir olduğunda ittifak edilmiştir!.. Hattâ şu meşhuur Midhat Paşa dahi, Yıldız Mahkemesi dolayısıyle yapılan sorgusunda verilen hekim raporuna te-

masla, Sultan Aziz'in vefatının **«kendi eser-i fi'li idüğüne pek de kuvvet görememiş»** olduğunu, ancak bu rapora kimse itiraz edemediğinden (!) kendisinin de susmuş olduğunu itiraf etmiştir!..

«Eşekçi Ahmed'in oğlu» **namıyle ma'ruf, sadrâzam eskisi ve Serâsker katil Hüseyin Avni Paşa!..**

Bu durumda sormak gerek: Sultan Abdülâziz Hân'ı hal' eden, bu hal' keyfiyyeti için İngilizlerin muvafakatini alan, sonra mahlu' pâdişahı Devlet Reisi Beşinci Murad'ın rızası hilâfına, yağmurlu bir havada türlü hakaretle Topkapı Sarayı'na gönderen ve Topkapı Sarayı'nda Üçüncü Selim'in şehîd edildiği daireye —başka münasip hiç bir yer kalmamış gibi— yerleştiren ve Beşinci Murad'ın rızasıyla bilâhare Fer'iyye Sarayı'na nakl eden ve orada yukarıya sıraladığımız hakaretleri Sultan Aziz'e lâyık gören, katlini müteâkip mahlu' pâdişahın cesedini vak'a mahallinden kaldırtıp Karakol'daki ot minderler üzerine yatırarak, Karakol penceresinden kopardığı perdeyi cesedin üzerine örtüveren, Eşekçi Ahmed'in oğlu bütün bu işleri irtikâb eylerken, Sultan Aziz'in **«Ahmed Ağa, Mehmed Ağa olmadığını»** düşünmemiş de, hekim muayenesine sıra gelince mi o cesedin pâdişah cesedi olduğunu hatırlayıvermiştir?!..

Serâsker Hüseyin Avni alçağı, **«takke düşüp kel görüneceği»** endişesiyle, Sultan Aziz'in na'şını doktorlara göstermemiştir!.. Zira, bilâhare kurulan Yıldız Mahkemesi'nde, Abdülaziz Hân'ın techiz ve tekfini ile meşgul olan imamların şehadetleri, pâdişahın sakalının sol tarafının yolunmuş olduğu, iki dişinin kırıldığı ve sol memesinin altında büyük bir çürük bulunduğu yolundadır!.. Eşekçi Ahmed'in oğlu işte bu delilleri saklamak gaayesiyle Sultan Aziz'in cesedini doktorlara göstermemiştir!.. Yıllar boyu Sultan Abdülaziz Hân'ı öldürtebilmek için nice mel'anetlere baş vuran, bu yolda Sarayın Eczacıbaşısı ile Kilercibaşısını elde eden, hattâ, belli olmayacak bir zehir tedariki için Eczacıbaşı'nı İngiltere'ye (dikkat buyurunuz, başka yere değil, İngiltere'ye) gönderen; daha sonraları Sadâreti devresinde, kendi Kabinesindeki Adliye Nâzırına, Sultan Aziz'in katli için bir kiralık kaatil bulunmasını teklif eden Hüseyin Avni adlı sefîh, nice mel'anetlerden sonra Sultan Aziz'in katline muvaffak olmuş ve mel'anetini ört-bas edebilmek için de, yukarıda görüldüğü gibi, cesedi doktorlara göstermemiş, muayeneden ve imzadan istinkâf edenleri ise, askerlikten tard veya sürgün edivecek derecede kendisinde kuvvet bulmuştur!..

Sultan Aziz'in gûya intihar ettiğine dair verilen rapor, Yılmaz Öztuna'nın «Türkiye Tarihi»nde kaydettiğine göre: «Hüseyin Avni Paşa'nın on dokuz doktora imzalattığı meşhur ra-

porda, eski hâkanın sol bileğindeki yaranın beş santim uzunluğunda ve üç santim derinliğinde bir kesik olduğu beyan edilmiştir. Sağ bilekteki yara ise, iki buçuk santim uzunluğunda bir kesiktir. Sol bilekte bu derece vahîm bir yara açıldıktan sonra, bu sol bileğin parmaklarıyla makas tutulup, sağ bilekte de derin bir yara açılmasını tıp otoriteleri **«imkânsız denecek derecede müşkül»** addetmektedirler. Üstelik raporda, Sultan Aziz'in **«cubital»** damarlarının kesildiğinden bahsedilmektedir. Halbuki intiharlarda bu damarların kesilmesi, pek nadir vak'alardan olup, müntehir, ekseriya **«radial»** damarlardan ötesine nüfuz edememektedir.»

Sultan Abdülaziz Hân'ın intihar etmeyip, öldürüldüğü yolundaki iddialardan birini de, İbnülemin Mahmud Kemal Bey'den dinleyelim. Bu zât «Son Sadrâzamlar» adlı mühim eserinde diyor ki:

«O devrin ekâbiriyle ihtilâf eden ve bir çok hakikate vâkıf olan üdebadan Veys Paşa-zâde Beynel-âbidin Reşit Bey merhum, Haleb'den bana gönderdiği mektuplardan birinde diyor ki:

«Adliye ümur-ı hukukiyye müdürü iken çend sene evvel vefat eden Sirozlu Niyazi Efendi, pederimin kâtibi hususisi idi. Kayınpederi Rodoslu Dr. Ahmed Paşa'nın mahremiyet ve münasebetinden dolayı Hüseyin Avni Paşa, ona öz evlâdı gibi muamele ederdi. Niyazi derdi ki: **«Bir gece misafirler gittikten sonra paşa,** (Hüseyin Avni) **beni çağırttı. Dereden tepeden konuştuk. Kendi, büyükle büyük, küçükle küçük idi. Hususî meclisi pek rindâne idi: «Oğlum Niyazi, bugünlerde vücudum, hastadır denilecek derecede yorgundur. Geceler oldu ki, yarım saat uyuyamadım. Sen bu gece benim hatırım için uyumayacaksın. Ben şimdi gidip kanepeye uzanacağım. Uyuyabilirsem ne âlâ. Uyuyamazsam biraz dinlenip rahat etmiş olurum. Şu dürbün yanında bulunsun, şafak sökerken Abdülaziz'in ikâmet ettiği saraya bak. Önünde, etrafında insanlar gezinmeğe başlar başlamaz gelip beni uyandır. Kayığımı daha evvel hazırlat», diye tenbih etti idi.»**

İbnülemin Mahmud Bey merhum, bu şehâdeti nakilden sonra şunları ilâve ediyor: «Niyazi Efendi'nin kendine «öz evlâdı» gibi muamele eden bir âdeme iftira etmesine ihtimâl verilemez. Bu sebeble sözünü doğru olarak kabul etmek lâzım gelir.

Hakân-ı mahlûun ikamet ettiği sarayın etrafında o sabah insanlar gezineceğini Hüseyin Avni Paşa nasıl biliyor?.. Acaba kerametle mi keşf etti, yoksa ricalülgayb mı gelip haber verdi?!..

O sabah için müretteb ve vukuu muntazar bir hareket olmasa sarayı gözetlemeği, kayık hazırlatmağı tenbihe lüzum görür mü?.. Bu ma'kûl sualleri irad etmekte haklı olan şehâdet kanilerine ancak Hüseyin Avni Paşa vecap verebilir!..»

Abdülaziz Hân'ın katli —yukarıda görüldüğü gibi— Hüseyin Avni Paşa tarafından hazırlanmış ve Eşekçi Ahmed'in oğlu cinayetine bâzı kimsleeri de ortak etmesini bilmiştir. Hattâ, bizim şu meşhuuur Midhat Paşa'mız dahi Hüseyin Avni'nin cinayetini alkışlamış, Sultan Aziz'in katlini isabetli görmüştür!.. Meşrutiyetten, hürriyetten, insan haklarından yana olan (!!!) Midhat Paşa, sorgusunda bakınız ne cevherler yumurtlamaktadır: **«Hâkan-ı müşârünileyhin** (Sultan Aziz'in) **muhafazası pek müşkil ve tehlikeli olduğundan bu veçhile vuku'u vefâtı pek eyü oldu!..»**

Ve yine aynı Midhat Paşa'ya göre, Sultan Abdülaziz Hân'ın katli: **«Gayret-i milliyye»** ve **«Hamiyyet-i vataniyye»**den doğmuş!.. Bu iddiayı (!) kemal-i iftiharla hâtıratına geçiren Midhat Paşa, Yıldız Mahkemesi'nin ilk celsesinde hâkimler hey'etine şunları söylediğini kendisi itiraf ediyor... Diyor ki:

«— Evvelâ Cenâb-ı Hakk'a hamd-ü şükr ederim ki, böyle bir muhakemeye da'vet olunmaklığım ahlâk ve fezâil-i insâniyyeyi lekedâr edecek sirkat ve irtikâb-ı rüşvet ve ifsâd-ı memleket misillü bir töhmete mebnî olmayıp, sahîh olsa bile gayret-i milliyye ve hamiyyet-i vataniyyeden münbais olmak iktizâ eder bir madde içindir» !!!

İsmail Hami Bey, Midhat Paşa'nın bu itirafına temasla der ki: **«Tahtından indirildikten sonra habsedilmiş ve beş yüz askerle kordon altına alınmış müdafaasız ve âciz bir mevkufun katli ne «Gayret-i milliyye» ile, ne de «Hamiyyet-i vataniyye» ile zerre kadar alâkadar değildir. Osmanlı tarihinde şahsî ihtirâsâtın «Vatan ve Millet» terâneleriyle süslenmesi bilhassa işte o tarihten itibaren taammüm etmiştir.»**

Sultan Abdülaziz Hân'ın intihar etmeyip öldürüldüğü mevzuundaki deliller, ancak cilt cilt kitaplarla izah edilebilir. Bu ma'kul iddiaları birer birer nakle sayfalarımız müsait olmadığından bu mevzuu, olayın cereyan tarzını naklederek bitirelim.

Sultan Abdülaziz Hân'ın kaatilleri: Başta Eşekçi Ahmed'in oğlu Serâsker Hüseyin Avni olmak üzere, Bahriye Nâzırı Kayserili Ahmed Paşa, Beşinci Murad'ın eniştesi Dâmâd Mahmud Celâleddin Paşa, yine pâdişahın eniştesi olan Mâbeyn Müşîri Dâmâd Nuri Paşa, İkinci Mâbeynci Fahrî Bey ve Cezâyirli Mustafa Pehlivan, Yozgatlı Pehlivan Mustafa Çavuş, Boyabadlı Hacı Mehmed Pehlivan, Muhafız Taburu Kumandanı Binbaşı Necib Bey, muavini Kolağası Ali Efendi, Kızlararağı Süleyman Ağa ile yardımcıları Reyhân ve Râkım Ağalardır!..

Olay günü, bu adamlardan Reyhân ve Râkım Ağalar, kaatillerin odaya girmesinden sonra kapı önünde gözcü kalmışlar, odaya girenlerden Fahri Bey, Abdülaziz Hân'ın kollarını arkadan tutmuş, Cezâyirli Mustafa ile Boyabatlı Mehmed pehlivanlar Pâdişahın dizlerine oturmuşlar, Yozgatlı Mustafa Pehlivan da beyaz bir çakı ile Sultan Aziz'in bilek damarlarını kesmiştir!..

Böylece cinayet gerçekleşmiş ve resmî kayıtlara göre olaydan sonra yukarıdaki kaatillerden Cezâyirli Mustafa, Yozgatlı Mustafa ve Boyabadlı Mehmed Pehlivanlara ayda yüz altın maaş bağlanmıştır!.. Dikkat buyurunuz, bir asır evvel yüz altın maaş!.. Bugünkü rayiçle ayda otuz bin liraya yakın!.. Sormak gerek: Bu adamlar hangi meziyetlerine veya hangi hizmetlerine (!) mukabil bu maaşa hak kazanmışlardır?!..

Sultan Abdülaziz Hân'ın kaatillerinin âkıbetlerine, şu, Eşekci Ahmed'in oğlu Hüseyin Avni'nin ve diğerlerinin fecî ölümlerine ileride temas edeceğiz. Yazımızı, Sultan Aziz'in katli dolayısıyle söylenen şu mısralarla bitirelim:

Seni tahtdan indirdiler
Üç-çifteye bindirdiler
Topkapı'ya gönderdiler
Uyan Sultan Aziz uyan
Kan ağlıyor bütün cihân.

— « ☆ » —

MEŞRUTİYETÇİLİK OYUNUNDAN BİR SAHNE!..

Sultan Abdülaziz Hân'ı hal'edip devlet idaresine hâkim olanlarla bilâhare ilân edilen «Kanun-i Esâsî» hakkında bir iddia vardır... Derler ki: «... Meşrutiyetin babası, hâdiselerin seyrindeki maddî âmil teşhisine göre, Midhat Paşa değil, Çerkes Hasan'dır. Eğer Çerkes Hasan, Beşinci Murad devrinde sürmeğe hazırlandığı saltanattan gayet memnun ve mes'ut olan Serâsker Hüseyin Avni Paşa'yı öldürmemiş olsaydı, müstebid Serâsker, Midhat Paşa'ya asla «Kanun-i Esâsî»yi ilân ettirmezdi!..»

Bu iddiayı, Beşinci Murad'ın cülûsunun ilk günlerindeki vukuat doğrulamaktadır. Eşekci Ahmed'in oğlu Serâsker Hüseyin Avni Paşa, güya meşrutiyet tesisi gayesiyle bâzı kimseleri mel'anetine âlet etmiş ve İngilizlerin muvafakatiyle giriştiği «hal'» işini, o iğfal ettiği eşhasın gayretiyle gerçekleştirmiştir!.. Sultan Abdülaziz Hân'ı evvelâ hal', sonra da katl' eden Hüseyin Avni adlı alçak, bu basarısından (!) sonra pek şışarmış ve **«bıyığını balta kesmiyen», «bulunduğu meclislerde söz söylemeye dahi tenezzül etmeyip başını tahrik ve işaretle muameleye başlayan»** bir hale gelmiştir!..

Kendisini böyle dev aynasında gören Serâsker Hüseyin Avni adlı sefîhle «hal' erkânı»ndan bâzıları arasındaki ilk ihtilâf, Beşinci Murad'ın cülûs Hatt-ı Hümâyûnu ile başlamış ve Hatt-ı Hümâyûn müsveddesindeki meşrutiyet va'dine Eşekci Ahmed'in oğlu Hüseyin Avni ile Sadrâzam Mütercim Rüşdü Paşa itiraz etmişlerdir!.. İşin garibi şudur ki, bugün hâlâ «hürriyet kahramanı» (!) diye anılan ve bu meziyeti (!!!) dolayısıyle kemikleri merasimle yurda taşınıp «Hürriyet-i Ebediyye» tepesine gömülen meşhuuuur Midhat Paşa da, bu itiraz üzerine Sadrâzamla Serâskere ayak uydurmuş ve Beşinci Murad'ın cülûs Hatt-ı Hümâyûnunda meşrutiyetten, sudan birkaç cümle ile bahsedilivermiştir!..

Gûya meşrutiyet uğruna Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'ine kıyam edenlerin bu ilk mağlûbiyetlerinden iki gün sonra, yeni Pâdişah Beşinci Murad'ın riyâsetinde Dolmabahçe Sarayı'nda Hey'et-i Vükelâ toplanarak meşrutiyet mes'elesini tekrar müzakere etmişse de, bir netice alınamamış ve nihayet 1876 yı-

lınm 8 Haziran Perşembe günü Bâb-ı Fetvâ'da (Meşîhat Dairesinde) ikinci bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Vükelâdan başka, Mekâtib-i Askeriyye Nâzırı Süleyman Paşa (ki iğfal olunarak hal'i gerçekleştiren bu adamdır), Fetvâ-emîni Kara Halil, Kazasker Seyfeddin İsmail Efendi, Âmedci Mahmud Celâleddin ve Sadâret mektupçusu Memduh Bey de katılmışlardır. O günkü toplantıyı Sadrâzam Mütercim Rüşdü Paşa açmış ve Meşrutiyet idaresi aleyhinde yaptığı uzun konuşmayı şöyle bi-

Harbiye talebesini arkasına takıp sabahın alaca karanlığında Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'ini gerçekleştiren Süleyman Paşa, bilâhare aldatıldığını anladı ama, ba'de harabü'l-Basra!..

tirmiştir: **«Biz ahaliye bâzı müsaadeler verelim. Onlar da, devletten haklarımızı elde ettik sansınlar. Lâkin aslında hiçbir şey vermemiş olalım!..»**

Sadrâzamın yaptığı bu konuşmaya Mekâtib-i Askeriyye Nâzırı Süleyman Paşa itirazla: **«Çünkü meram bu imiş ve Kanun-i Esâsî yapılmayacak imiş, biz niçün bu işe âlet olduk?.. Eski hâlin ne fenalığı var idi?..»** demiş ve devamla: **«Paşa hazretleri! Tebdil-i saltanat hal-i istibdâdı muhafaza için olmadı. Herkes milletin istikbalinin temini için bu fedakârlığı deruhte etti. Bu işi yapanların ne Sultan-ı mahlûa** (Sultan Aziz'e) **bir garez-i şahsîleri ve ne de şimdikine** (Beşinci Murad'a) **bir nisbet-i mahsusaları vardı.»** sözlerini ilâve etmişse de, Eşekci Ahmed'in oğlu Serâsker Hüseyin Avni tarafından: **«Sen sus! Asker siyasete karışmaz!..»** diye susturuluvermiştir!..

Gaafil Süleyman Paşa, meşrutiyet tesisi sözü ile iğfal edilip, hal' günü arkasma taktığı Harbiye talebesiyle sabahın alaca karanlığında gelip Dolmabahçe Sarayı'nı kuşatarak Sultan Abdülaziz Hân'ın al-aşağı edilmesinde en mühim rolü oynamış ve işte sonunda böyle sert bir ihtarla susturuluvermiştir!..

Meşrutiyetçilik oynayanların Bâb-ı Fetvâ'daki bu toplantısında en ma'kûl konuşmayı «Mecâlis-i Aliyyeye memur» Namık Paşa yapmış ve isabetli bir görüşle gayrimüslim unsurların Osmanlı Parlâmentosunda temsil edilmesinin tehlikeli olacağından bahisle İngiltere Parlâmentosunu misâl gösterip içinde yabancı unsurların bulunmayacağı bir meclisin toplanmasını teklif etmiş, fakat Sadrâzam tarafından, ihtilâlci fikirler beslemekle itham olunmuştur!..

Vükelâdan pek çoğunun Hüseyin Avni Paşa'dan korkarak ağızlarını açamadıkları Bâb-ı Fetvâ'daki meşrutiyet münâkaşası da bir netice vermemiş ve o günkü toplantıdan sonra Eşekci Ahmed'in oğlu Hüseyin Avni Paşa daha da şımararak, Pâdişahla doğrudan doğruya görüşmeyi men'edip huzura çıkacakların evvelâ kendisine başvurmalarını isteyecek derecede küstahlığını ileri götürmüştür!.. Böylesine bir küstah olan Hüseyin Avni Paşa, —ileride temas edeceğimiz gibi— Bâb-ı Fetvâ'daki toplantıdan hemen bir hafta sonra, 15/16 Haziran gecesi, Çerkes Hasan Bey tarafından öldürülmüş, böylece Midhat Paşa hazretlerine «Hürriyet kahramanlığı» (!!!) yolu açılıvermiştir!..

BEŞİNCİ MURAD'DA CİNNET ALÂMETLERİ!..

Sultan Abdülmecid'in büyük oğlu ve Sultan Aziz'in yeğeni olan Beşinci Murad, otuz altı yaşında otuz üçüncü Pâdişah olarak tahtda oturmuştur.

Muhtelif vesilelerle temas ettiğimiz gibi, Beşinci Murad'a taht, nice karanlık işlerden sonra nasib olmuş ve yıllar boyu amcasının hal'ini bekleyen, hattâ, bu arzusunu içki masalarında açıkça söyleyebilen Beşinci Murad'a, beklediği saltanat, felâket getirmiştir!..

İsrafı seven, çok işret eden ve bu halleri halk tarafından hoş görülmeyen, üstelik Osmanoğulları içinde tek mason olan Beşinci Murad, saltanat uğruna «Yeni Osmanlılar»la işbirliği yapmış, «Hal'erkânı» ile birleşmiş ve senelerce etek dolusu para sarfederek amcasının felâketini hazırlayıp tahtda kavuşmuşsa da, «saltanat» süresememiştir!..

Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'ine İngilizlerin muvafakatıyle karar veren ve gerekli hazırlıkları yapıp, darbe için 31 Mayıs gününü tesbit eden «Hal' erkânı», yâni şu Eşekci Ahmed'in oğlu Hüseyin Avni, Midhat, Mütercim Rüşdü gibi Paşalarla, Şeyhülislâm Hayrullah, (Abdülhamid Hân'ın tâbiriyle: Şerrullâh) adlı yobaz, tesbit ettikleri bu darbe tarihini Veliahd Murad Efendi'ye haber vererek onun da muvafakatini almışlardır. Bilâhare bu tarih Süleyman Paşa'nın ısrariyle 30 Mayıs gününe alınmış, fakat bu değişiklikten —nedense— Murad Efendi haberdar edilmemiştir!..

İşte bu, darbe tarihindeki değişikliğin Veliahd Murad Efendi'ye haber verilmemesi, bir felâketin başlangıcı olmuş ve 30 Mayıs 1876 Salı günü, sabahın alaca karanlığında askerin Saraya dolduğunu gören Beşinci Murad, darbe teşebbüsünün amcası Sultan Aziz tarafından haber alındığını ve askerin kendisini tevkif etmek üzere geldiğini sanarak müdhiş bir buhran geçirmiştir!.. Bu buhran, esasen içkiden asâbı bozuk olan Beşinci Murad'ın muvazenesini alt-üst etmiş ve Sultan Abdülaziz Hân'ın 4 Haziran günü şehîd edilmesini müteakip daha da artarak bir cinnet halini almıştır!..

Beşinci Murad'daki bu cinnet hâli, hususî doktoru Kapol-

yon'un yanlış tedavisiyle kısa zamanda pek vahim bir hal almış, tedavi kasdiyle Pâdişahı sıcak banyoya sokan, bilâhare şakaklarıyle boynuna ve kulaklarının arkasına yetmiş kadar sülük sordıran Kapolyon'un bu yanlış tedavisi Beşinci Murad'ı perişan etmiştir!..

Sultan Beşinci Murad, cülûsunun daha haftası dolmadan: **«Kan istemem!.. Pâdişahlık istemem!..»** diye feryad ederek gayri-tabii hâller göstermeye başlamış, Pâdişahın bu hâli dolayısıyle Cuma selâmlığı ve Kılıç kuşanma merasimi yapılamamış bu arada bütün devlet işleri «Hal' erkânı» denilen çete elinde kalmış, nihayet 31 Ağustos 1876 Perşembe günü Beşinci Murad hal' edilerek devlet idaresi Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın muktedir eline intikal etmiştir.

— « ☆ » —

HÜSEYİN AVNİ PAŞA'NIN SONU !..

Tarihin **«Eşekci Ahmed'in oğlu»** diye andığı Sadrâzam ve Serâsker eskisi Hüseyin Avni Paşa'yı Çerkes Hasan Bey öldürmüştür.

Çerkes Hasan Bey, Sultan Abdülaziz Hân'ın dördüncü haremi Neş'erek Kadın-efendinin kardeşidir. Neş'erek Kadın-efendi, Sultan Aziz'in hal' edildiği gün Saraydan ayrılırken ağır hakarete maruz kalmış ve omuzlarındaki şal, altında mücevher sakladığı şüphesiyle (!) çekilip alınmış, böylece açık-saçık kalan Kadın-efendi, türlü hakarete uğrayıp şiddetli yağmur altında ıslanarak hastalanmış, Sultan Abdülaziz Hân'ın katlinden sonra da büsbütün fenalaşarak ölmüştür!..

Bilindiği gibi, Sultan Abdülaziz Hân, Serâsker Hüseyin Avni ile avanesi tarafından katl'olunmuştur!.. Bu katl olayını müteakip **«bıyığını balta kesmeyen», «bulunduğu meclislerde söz söylemeye dahi tenezzül etmeyip, hazır bulunanlara başını tahrik ve işaretle muameleye** başlayan» kaatil Serâsker, Neş'erek Kadın-efendinin ölümünden sonra, onun kardeşi Çerkes Hasan Bey'in İstanbul'da kalmasını tehlikeli görüp Bağdad'a tayin etmişse de, Çerkes Hasan Bey ayak diretip gitmemiş ve emre muhalefetten Serâsker'in arzusu ile tevkif edilip mahfuzan Bağ-

dad'a gönderilecek iken, ertesi gün hareket edeceğinden bahisle Birinci Ordu Kumandanına verdiği söz üzerine serbest bırakılmıştır.

Ötedenberi Serâsker Hüseyin Avni'ye diş bileyen Çerkes Hasan Bey, serbest bırakıldığı gün, enistesi Kapdân-ı Deryâ Ateş Mehmed Paşa'nın Cibali'deki konağına gitmiş, bilâhare Üsküdar'a geçerek Paşalimanı'nda oturan Serâsker Hüseyin Avni Paşa'nın konağına varıp Paşa'yı aramışsa da, onun Midhat Paşa'nın konağında olduğunu öğrenip hemen Sirkeci'ye geçerek Bâyezid'e çıkmıştır.

Midhat Paşa'nın Bâyezid'de Soğanağa semtindeki konağında o akşam, Sadrâzam Mütercim Rüşdü, Serâsker Hüseyin Avni, Bahriye Nâzırı Kayserili Ahmed, Hariciye Nâzırı Raşid, Maârif Nâzırı Cevdet, Şûray-ı Devlet Reisi Midhat, Defter-i Hâkânî Nâzırı Yusuf, Sadâret Müşteşarı Kabzımal-zâde Said, Amedci Mahmud Celâleddin gibi bâzı zevat toplanmış ve yemeği müteakip bahçeye nâzır büyük odaya çekilen bu devlet erkânı henüz sohbet halinde iken, Çerkes Hasan Bey, bir elinde tabanca, bir elinde kama bulunduğu halde birdenbire içeri girip:

«— Davranma Serâsker!..» hitabından sonra, elindeki tabancayı Hüseyin Avni'nin üzerine boşaltarak onu göğsünden ve karnından yaralamış, can havliyle salona fırlayan Serâsker'in ölmediğini görünce, bu kerre kama ile Hüseyin Avni'yi delik deşik ederek cansız yere sermiştir!..

Bu baskın ânında Midhat Paşa soluğu konağın harem dairesinde almış, Hariciye Nâzırı Râşid Paşa ölmüş, Kayserili Ahmed Paşa ise ağırca yaralanmıştır.

Divân-ı Harb tarafından askerlikten tard edilip, idâmma karar verilen Çerkes Hasan Bey, Bâyezid Meydanı'nda şimdiki Üniversite kapısı önünde asılmıştır.

Sultan Abdülaziz Hân'ın katline fazlasiyle üzülen halk, Pâdişah kaatili Hüseyin Avni'nin öldürülmesi dolayısıyle Hasan Bey'i kahraman bilmiş, onun için mersiyeler yazılmış, hattâ hükûmete dahil bâzı vükelâ memnuniyetlerini izharla rahat bir nefes almışlardır.

Hasan Bey'in Edirnekapı Mezarlığı'ndaki kabri, bilâhare Sultan İkinci Abdülhamid Hân tarafından yaptırılmış ve kitâbesine: **«Genç yaşında veliyyün-nimeti uğrunda feday-ı can eden»** ibâresi yazılmıştır.

«Eşekci Ahmed'in oğlu» Hüseyin Avni'nin öldürülmesiyle Sultan Aziz'in intikamı alınmış ve bu katl' olayından sonra meşhuuur Midhat Paşa'mız yine **«Hürriyet»**, **«Meşrutiyet»** diye sayıklamaya başlamıştır!..

—« ☆ »—

MİDHAT PAŞA'NIN ÖLÜMÜ...

Sultan Abdülaziz Hân'ın katli ile alâkalı dâvâyâ bakan Yıldız Mahkemesi 29 Haziran 1881 Çarşamba günü kararını bildirmiş ve bu karara göre, suçlular arasında bulunan Midhat Paşa idâma mahkûm olmuştur. Bilâhare bu idâm kararı Sultan İkinci Abdülhamid Hân tarafından müebbed hapse çevrilmiş ve Midhat Paşa, diğer mahkûmlarla birlikte Mekke'nin sayfiyesi olan Taif'e gönderilmiştir.

28 Temmuz 1881 tarihinden, 1884 yılının 6 Mayıs Salı gününe kadar iki sene, on ay, yedi gün Taif'de kalan Midhat Paşa, altmışiki yaşında ölmüş ve yalan söyleyen tarihin dilinde «büyük adam» (!) diye anılan Midhat Paşa, ölümüyle de «hürriyet şehiti» (!!!) oluvermiştir!..

Midhat Paşa eceli ile mi öldü, yoksa öldürüldü mü?.. Öldürüldü ise, bu cinayet kimin eseridir?.. Bir asra yaklaşan bir zamandan beri bu sualler defalarca sorulagelmiş ve cevab olarak da, Midhat Paşa'nın Sultan Abdülhamid Hân tarafından öldürtüldüğü pek çok yazılıp söylenmiştir!.. Bu safsatayı, ikbâl sahiblerinin arzuları istikametinde tarih yazan (!) bâzı tarihçiler de (!) kabul etmiş, hattâ mekteplerde evlâtlarımıza bu safsata tarih diye okutulmuştur!..

Hâtıratında, Midhat Paşa'nın ölümüne de temas eden Abdülhamid Hân der ki: «Midhat ve Mahmud Paşaların bir gece, isimleri mazbut zabitlerle efrad-ı askeriyye tarafından Taif kalesindeki mahbeslerinde boğulmuş olduğunu iddia ediyorlar!.. Doğru olsa bile, benim bunda medhalim değil, hattâ rızam da yoktur. Hatırıma gelen bir vak'ayı burada olduğu gibi naklederek tarihi tenvir etmek isterim:

Mahkûmlar Taif'e gönderildiği zaman Mekke Emîri Şerif Abdülmuttalib idi. Ve Şerîf'in, hal' erkânına ve bilhassa, Mid-

hat ve Mahmud Paşalara husûmet-i aleniyyesi vardı. Ayaklarına zincir vurdurduğunu işitmiş ve fena muameleden tevakki etmesini hemen emretmiştim.

Şerîf Abdülmuttalib malûm olduğu veçhile, Hicaz Valisi ve Kumandanı Osman Paşa tarafından tevkif olunarak emaretten azl'edildi. Şerîf, o zaman bana yazdığı bir arîzada: **«Midhat ve Mahmud Paşaları Mısır'a kaçırmak için bâzı ecnebiler tarafından teşebbüs vaki olduğunu, kendisinin bu teşebbüse vâkıf ve mâni olmak istediğini, düçar olduğu muamelenin bundan doğduğunu»** söylüyordu. Şerîf Abdülmuttalib'in hiçbir hal ü kâline itimat etmezdim. Bununla beraber iddiası nazar-ı dikkate alınmayacak kadar ehemmiyetsiz değildi. Bu paşalar firar ederlerse muhafızlarını şahsen mes'ul tutacağımı ve hiçbir özür ve bahane kabul etmeyeceğimi Osman Paşa'ya ihtar ettim. İrâdemi tebliğ eden, o zamanki başkâtibim Rıza Paşa, özü ve sözü doğru bir adam olduğundan bu münasebetle mahkûmlar hakkında fazla tazyik ve eziyet gösterilmemesinin de ihtar olunmasını hasbelinsaniye istizân etti. Takdir ile tasvib ettim. Sarayın evrakı arasında müsveddesi hâlâ mevcud olsa gerek... **Şimdi düşünüyorum: İhtimâl ki, muhafızlar başlarından korkarak böyle bir emr-i vâki ihdâs etmeyi kendi menfaat ve selâmetlerine muvafık görmüşlerdir.** Maamafih, bana gelen raporlarda her ikisinin ecel-i mev'ut ile öldükleri bildiriliyor ve etibbânın şehâdetiyle bu iş'ar tevsik ediliyordu.

İşte, Midhat Paşa hakkında söyleyeceğim sözler bunlardır. Tekrar ederim ki, nefsimi, namımı haksız hicivlerden muhafaza için şu sahifeleri yazdım. Dünyada daha ne kadar kalacağım belli değildir. Ölüm bana o kadar yaklaşıyor ki, âdeta hatvelerinin seslerini duyuyorum. Bu hakikatlerin herkese malûm olacağı bir günün geleceğine emin olsam, pek müsterih bir vicdan ile gözlerimi kapayacağım. Daima îman etmiş olduğum Allahımın huzuruna adl ü elta'fından emin olarak çıkacağım.»

Sultan Abdülhamid Hân'ın «Hâtırat»ının son kısmındaki arzusu bugün tahakkuk etmiş ve pek çok zevat, Midhat Paşa'nın ölümünde Abdülhamid Hân'ın parmağı olmadığı hakikatini yazmışlardır. Meselâ Atsız, «Türk Ülküsü»nde der ki: **«Çok iffetli ve dindar bir adam olduğu için asla kan dökmemiştir. Midhat Paşa'yı öldürdüğü hakkındaki söylenti iftiradır. Gerçi o,**

Midhat Paşa'dan şüphe ediyor, onun Sultan Aziz'i öldürtmüş olduğuna inanıyordu. Fakat dindar bir insan olarak kan dökmekten bütün hayatınca çekinmiş, Midhat Paşa ile arkadaşlarının idâm kararlarını müebbet hapse çevirmiştir. İsteseydi idâm kararını imzalayamaz mıydı? Buna kim mâni olabilirdi? Bunu yapmıyarak sonra Taif'de su'i-kasd yaptıracak kadar basit zekâlı mıydı?..»

Midhat Paşa'nın ölümünü inceleyen Nahid Sırrı Örik, «**Taif zindanındaki Esrar**» başlıklı tedkikinde: «Bu hususdaki emri (Midhat Paşa'nın boğdurulmasındaki emri) İkinci Abdülhamid mi vermiştir?.. Bu husus daima iddia edilmiş, hattâ hiçbir «acaba?» ileri sürülmeksizin keyfiyet kabul olunmuş bulun-

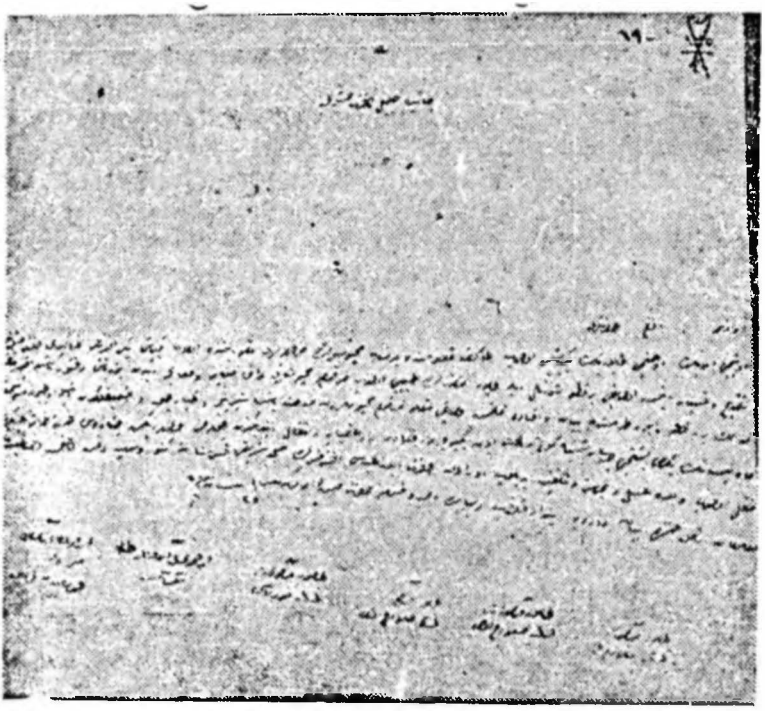

Midhat Paşa'nın ölümü hakkında Tâif Askerî Heyetince hazırlanan rapor.

makla beraber, hüküm ve kanaat hiçbir vesikaya dayanmamakta, Sultan Hamid'in böyle bir emir verdiğine dair hiçbir yazı, tek satır mevcud bulunmamaktadır. İmdi: Acaba o iki Paşayı (Midhat ve Mahmud Celâleddin Paşalar), o tarihte Hicaz Vali ve Kumandanı olan Osman Nuri Paşa boğdurtmamış mıdır? Zira, Osman Nuri Paşa, pek cür'etkâr bir adamdı. Ve bir müddet evvel tatbiki çok daha güç ve neticelerinin çok daha tehlikeli nisbetler alması mümkün bir işi başarmıştır. Uydurma bir Hatt-ı Hümâyûn okutup, Mekke Şerîfi Abdülmuttalib Efendi'yi, bir istiklâl hareketine teşebbüs ithamı ile tevkif ve hapsetmiş, yine uydurma diğer bir Hatt-ı Hümâyûnla da, yerine başka bir şerîfi Emîr yapmıştı!.. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Arşiv'deki vesaiki neşredip «Belleten» mecmuasında hikâye ettiği bu hareket karşısında da Yıldız Sarayı, oldu-bittiyi kabul zaruretinde kalmış, yalnız uydurma Hatt-ı Hümâyûn'la Emarete geçen şerîfin yerine biraderini tâyin edip, İstanbul'dan yollamıştı. Bu kadar şümullü bir harekete cesaret eden bir Vali ve Kumandanın, Pâdişahı memnun etmek ümidiyle birkaç kaatil satın almaya kalkışması pek mümkün değil midir?.. Sultan Abdülhamid'in, kan dökmekten bütün saltanatı boyunca nasıl çekinmiş olduğu bugün artık kabul edildiğine göre, Midhat Paşa'nın öldürülmesinde bir sun u taksiri bulunmadığına hükmetmek, akıl ve mantığa çok daha uygundur.

Her halde, İkinci Abdülhamid devri, bütün vesikalar ortaya çıktıktan ve tarafsız bir zihniyetle tedkik edildikten sonra yazıldığı zaman, Taif zindanında iki Paşanın bir gece boğduruluşları vak'asının da başka bir ışık içinde görünmesi ve Sultan Hamid'in, Midhat ve Mahmud Celâleddin Paşaların kaatili olduğu hakkındaki iddianın, Marmara sularına gömülmüş siyaset mazlûmlarının kaatilliği (!!!) tarzında ve ayarında bir iftira derekesine düşmesi pek mümkündür», diyor.

Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın, Midhat Paşa'nın şu veya bu şekildeki ölümünde katiyyen parmağı olmadığı yolunda pek çok şehâdet vardır. Sayfalarımızın darlığı dolayısıyle bunların hepsini nakle imkân olmadığından, kıymetli müdekkik İsmail Hami Bey'in yazdıkları ile mevzuu tamamlamak istiyoruz. Diyor ki bu zât:

«İbnülemin Mahmud Kemal'in Yıldız evrakı içinde bulup

«Son Sadrâzamlar»ında suretini neşrettiği bir telgraf müsveddesi iyi tedkik edilmediği takdirde Sultan Hamid'in aleyhine bir vesika sayılabilir. Hicaz Vali ve Kumandanı Osman Paşa'ya hitaben yazılan bu telgrafda Midhat ve Mahmud Paşalar, İngilizler tarafından kaçırılmağa teşebbüs edildiği takdirde vurulmaları emredilmektedir. Telgrafın altındaki Rumî 25 Şubat 1299 tarihi, Milâdî ve Hicrî takvimlerde 1883/1300 senesi 9 Mart/29 Rebî'ül âhır Cuma gününe müsadiftir. Bu hesaba göre o telgraf, Taif cinayetinden tam bir sene, bir ay, yirmi dokuz gün evvel yazılmış demektir ve zaten paşaların zindanda boğulmaları için değil, kaçmıya teşebbüs ettikleri takdirde vurulmaları için yazılmıştır. Buna mukabil, Pâdişahın cinayetten haberdâr olmadığını gösteren iki vesika da vardır. Sadrâzam Said Paşa'nın «Hâtırat»ının birinci cildinde şu fıkraya tesadüf edilir: «Üçyüzbir senesi Receb'inin on dördüncü günü Mâbeyn Başkitâbetinden bir tezkire alındı. Meâlinde: Midhat Paşa'nın irtihali şâyi olduğundan tahkikat icrası lüzumu beyan olunuyordu. Meşarünileyhin 25 Nisan tarihinde vefat ettiğine dair Hicaz vilâyetinden Dahiliye Nezâreti'ne gelen telgraf arz olundu.»

Eğer Sultan Hamid, Taif Faciası'nın mürettibi olsaydı, her halde vak'anın vukuundan üç gün sonra Sadrâzama bir «tezkire-i hususiyye» yazdırıp «Tahkikat icrası»nı emretmemesi lâzım gelirdi. Efkâr-ı Umumiyyeyi iğfal için böyle bir tezkire yazılmış olması da kaabil değildir, çünkü bu tezkire o zaman mahrem tutulmuş ve yalnız Hicaz Valisi'nin telgrafı neşredilmiştir. Hattâ Pâdişah, Paşaların ölümüne inanmayıp kaçtıklarına hükmettiği için Hicaz Vilâyeti'ne de ayrıca bir telgraf çektirmiştir. Bu telgraf şudur: «Bunlar kaçmıştır. Eğer vefat etmiş iselerse ne suretle hasta olmuşlardır ve hastalıkları ne ise, memurlar, hekimler ve ağaları tarafından bir mazbata tanzim olunarak mühürlensin ve Mâbeyn'e gönderilsin.»

Her halde kendi emriyle işlenmiş bir cinayet hakkında bir Pâdişahın aklını kaybetmedikçe bir taraftan Sadârete, bir taraftan Vilâyete bu gibi tahkikat emirleri vermemesi lâzım gelir. O zaman efkâr-ı umumiyyeden gizli tutulmuş olan bu resmî vesikaların müstakbel müverrihleri iğfal etmek üzere uydurulmuş olmak ihtimali de akla sığacak şeylerden değildir!..

Zaten Sultan Hamid bu cinayetle hiçbir alâkası olmadığını

muhtelif kimselere ve hattâ Midhat Paşa'nın oğlu Ali Haydar'a da söylemiştir. Birgün ziyaretine gittiğim Abdülhak Hâmid bana, biraz evvel yanından ayrılan Ali Haydar'ın Midhat'ın, Taif faciasından bahs açarak, babasının felâketinde Sultan Hamid'in «Hiçbir dahli olmadığına kaani olduğunu» söylediğinden bahsetmişti.»

Yukarıdaki gerçeklere ve daha nicelerine rağmen bugün hâlâ, yalan söyleyen tarihin dilinde Midhat Paşa, «hürriyet şehiti»dir ve onu Sultan İkinci Abdülhamid Hân, boğdurtup öldürtmüştür!!!

— « ☆ » —

BEŞİNCİ MURAD'IN HAL'İ !..

Beşinci Murad, Sultan Abdülmecid'in büyük oğlu ve Sultan Aziz'in yeğenidir. 21 Eylül 1840 Pazartesi günü «Şevk-efzâ Kadın-efendi»den doğmuş ve otuz altı yaşının içinde Osmanlı pâdişahlarının otuz üçüncüsü olarak 1876 yılının 30 Mayıs Salı günü tahtda çıkmıştır.

Beşinci Murad, Osmanoğulları arasında Mason olan tek pâdişahtır!.. Oğlu Selâhaddin Efendi de masondur!.. Amcası Sultan Aziz'in Avrupa seyahatine Veliahd olarak katılan ve bu seyahat esnasında Londra'da İngiltere Veliahdı Prens Edvard'la görüşen Beşinci Murad, yurda dönüşünde mason olmuş ve kendisine daha başlangıçta on sekiz derece verilmiştir!.. Beşinci Murad'ın masonluğa giriş merasiminde Kleanti İskaliyeri, Dr. Minos Volonaki, Dr. Yanis Eşamelos gibi loca üstadları hazır bulunmuş ve tekris/yemin merasimi Şair Ziya Paşa tarafından yapılmıştır!.. Hattâ bir iddiaya göre, bu yemin merasiminde Beşinci Murad'a giydirilen gömlek saklanmış ve bilâhare mason olan oğlu Selâhaddin Efendi'ye de giydirilmiştir!.. Yine bir iddiaya göre, Beşinci Murad, kardeşi Reşad Efendi'yi (Sultan Reşad'ı) mason yapabilmek için bir hayli uğraşmışsa da muvaffak olamamıştır!..

Osmanlı pâdişahları içinde tek mason olan Beşinci Murad, bu meziyeti (!!!) yanı sıra, Osmanlı tarihinde en kısa saltanatın da (doksan üç gün) sahibidir. Yine aynı Beşinci Murad pâdi-

şahlığına rağmen, ecdadının tarihî tahtına da oturamamıştır!.. Serâsker Hüseyin Avni Paşa denilen Eşekci Ahmed'in oğlu'nun yaptığı saltanat darbesiyle tahtda çıkan Beşinci Murad'a bîat merasimi evvelâ Serâsker Kapısı'nda yapılmış, bilâhare bu merasime Dolmabahçe Sarayı'nda devam edilmiş ve o günkü keşmekeş içinde Topkapı Sarayı'ndaki tarihî taht getirilmediğinden, Beşinci Murad alelâde bir taht üzerinde bîat kabul etmiştir!..

Otuzüçüncü Osmanlı Pâdişahı Beşinci Murad, amcası Sultan Aziz'in hal'i üzerine tahtda çıkmış ve muhtelif vesilelerle kaydettiğimiz gibi, **«Eşekci Ahmed'in oğlu»** diye anılan Serâsker Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'ini İngilizlerin muvafakatini alarak gerçekleştirmiştir!.. Bu hal' vak'asında Eşekci Ahmed'in oğluna, Sadrâzam Mütercim Rüşdü Paşa, meşhuuur Midhat Paşa, Şeyhülislâm Hayrullah (Abdülhamid Hân'ın tâbiriyle: Şerrullah) Efendi ve Bahriye Nâzırı Kayserili Ahmed Paşa yardımcı olmuşlardır!.. Sultan Aziz'in hal'inin o devirde nasıl bir fâcia olduğunu tesbit gayesiyle şu kadarını kaydedelim ki, eski sadrâzamlardan meşhur Yusuf Kâmil Paşa, Beşinci Murad'a bîat için Dolmabahçe Sarayı'na geldiğinde devrin Sadrâzamı Mütercim Rüşdü Paşa'yı herkesin içinde:

«— Rüşdü Paşa, iyi bo... yediniz!» diyerek azarlamış, sonra Sadrâzamı alıp salona bitişik odaya geçerek, Rüşdü Paşa'yı orada:

«— Bunca yıldanberi unutulmuş olan bir fiil-i meş'umu (hal' vak'asını) **tecdid ettiniz. Menafii ayaklar altına aldınız. Bu yüzden dahilde ve hariçde birçok fenalıklar zuhur edeceğini hatıra getirmediniz. Allah cezanızı versin!»** sözleriyle tekdir etmiştir!..

Böylesine bir hal' vak'asını müteakip tahtda çıkan Beşinci Murad, 31 Ağustos 1876 Perşembe gününe kadar cem'an doksan üç gün gûya saltanat sürmüştür!.. Gûya diyoruz, çünkü Beşinci Murad, cülûsunun yedinci gününde aklî muvazenesini kaybetmiş ve neticede bu hastalığı dolayısıyle hal'edilmiş, hal' fetvâsını da kendisini tahtda çıkaranlar arasında bulunan Hayrullah (Şerrullah) Efendi vermiştir!..

Henüz Veliahdlığı sırasında, Şair Ziya Paşa ve Namık Ke-

mal gibi şahıslarla içki masasına oturup, amcası Sultan Aziz'le alay eden ve amcasından sonra, süreceği saltanatı bekleyen Beşinci Murad, beklediği saltanata kavuşmuş, fakat o saltanat hem kendisi, hem de memleket için bir fâcia olmuştur!.. O devir türlü karanlık olaylarla doludur. Sultan Abdülaziz Hân'ın serveti hal'ini müteakip çar-çur edilmiş, hattâ sekiz yüz bin altın değerindeki mücevheratı, Beşinci Murad'ın sarrafı Hristaki'ye verilip satılmak üzere Avrupa'ya gönderilmiş, bu muazzam serveti çantasına yerleştirip yola düşen Hristaki, bilâhare kayıplara karışıp dönmemiş ve Yusuf Kâmil Paşa'nın tâbiriyle: «Ayağından başına kadar Osmanlı Pâdişahı olan» Sultan Abdülaziz Hân'ın serveti bir Rum'un elinde kalmıştır!..

Sultan Abdülaziz Hân, Beşinci Murad'ın cülûsunun beşinci gününde, Eşekci Ahmed'in oğlu'nun tertibiyle katl'edilmiş, bu katl' olayından on bir gün sonra da, Pâdişah kaatili Eşekci Ahmed'in oğlu Hüseyin Avni, Çerkes Hasan Bey tarafından öldürülmüştür!.. Beşinci Murad'ın tecennününde bu olayların tesiri vardır: Amcasının katlinden sonra:

«— Kan istemem, pâdişahlık istemem!..» diye feryada başlayan, bir Cuma selâmlığında ata ters binmeye çalışan, bir ara kendini Yıldız Sarayı'ndaki havuza atan Beşinci Murad'ın bu sözde saltanatı boyunca devlet idaresi, Midhat Paşa ile Mütercim Rüşdü Paşa elinde kalmış, pek hâris bir kadın olan Beşinci Murad'ın anası Şevk-efzâ Kadın-Efendi'nin bütün gayretine rağmen, Pâdişahın hastalığına şifa bulunamamış, bu arada Viyana'dan getirilen Dr. Leidersdorf adlı Akliyye Mütehassısı, Beşinci Murad'ı Viyana'ya götürüp orada tedavi etmek istemişse de, buna cesaret edilememiş, böylece Beşinci Murad, özlediği saltanatın tadını duyamadan al-aşağı edilivermiştir!.. Onun hal'i dolayısıyle söylenen şu beyit meşhurdur:

«Doksan üçde doksan üç gün pâdişah-i dehr olup
Göçdü uzletgâhına Sultan Murâd-ı nâmurâd.»

Beşinci Murad, hal'ini müteakip Çırağan Sarayı'na yerleştirilmiş ve «Çırağan Baskını'ndaki Sır!» başlıklı yazımızda incelediğimiz gibi, orada geçirdiği hayat da, devletin başına gaaile olmuş, mahlû mason pâdişahın saltanatından meded uman iç ve dış düşmanlar onu Çırağan'dan çıkarıp tekrar pâdişah yapabilmek için çeşitli tertiplere başvurmuşlardır!..

Beşinci Murad, Çırağan Sarayı'nda yirmi yedi sene, on bir ay, yirmi dokuz gün yaşayıp, 29 Ağustos 1904 Pazartesi günü, altmış dört yaşının içinde ölmüş ve anası Şevk-efzâ Kadın-Efendi'nin Yenicami'deki türbesine gömülmüştür.

Bilindiği gibi, Beşinci Murad'ın hal'ini müteâkip, Sultan İkinci Abdülhamid Hân tahtda çıkmış ve Müslüman-Türk'e düşman şer kuvvetlerin cümlesine «Dur!» diyerek İmparatorluğumuzu otuz üç yıl daha ayakta tutmaya muvaffak olmuştur!..

—« ☆ »—

Rahmetle Anılan Bir Zât:

YUSUF KÂMİL PAŞA

Eserleriyle yaşayan ve adı rahmetle anılan bahtiyarlardan biri de: Sadrâzam Arapgirli Yusuf Kâmil Paşa'dır.

Sultan Abdülaziz Hân devrinin mühim sîmalarmdan olan Yusuf Kâmil Paşa, aslen Arapgirli olup, Akkoyunlu hânedânının Gök-beyi sülâlesinden İsmail Bey'in torunu, Mehmed Bey'in oğludur.

1808 yılında doğan Yusuf Kâmil Paşa, pek küçük yaşta babasını kaybettiğinden amcası Vezir Gümrükçü Osman Paşa'nın himâyesinde yetişmiş ve ülemây-ı benamdan Kayseri Müftüsü Kasım Âlim Efendi'den bir müddet okuduktan sonra İstanbul'a gelerek tahsilini tamamlamıştır.

Gördüğü bir rüya üzerine 1833 yılında Mısır'a giden Yusuf Kâmil Paşa, orada istikamet ve liyakatiyle temayüz ederek memuriyeti yanı sıra Fransızcayı mükemmelen öğrenmiş ve teveccühünü kazandığı Mehmed Ali Paşa'nın üçüncü kızı Zeyneb Hanım'la evlenmiştir.

1849'da İstanbul'a dönen Yusuf Kâmil Paşa, bir yıl sonra Rumeli Beylerbeyliği payesiyle Meclis-i Vâlâyi Ahkâmı Adliye ve Maârif-i Umumîye âzalıklarına tâyin edilip, kendisine rütbe-i vezâret tevcih olunmuş, bu arada Encümen-i Daniş'in dahili âzalığına getirilmiştir.

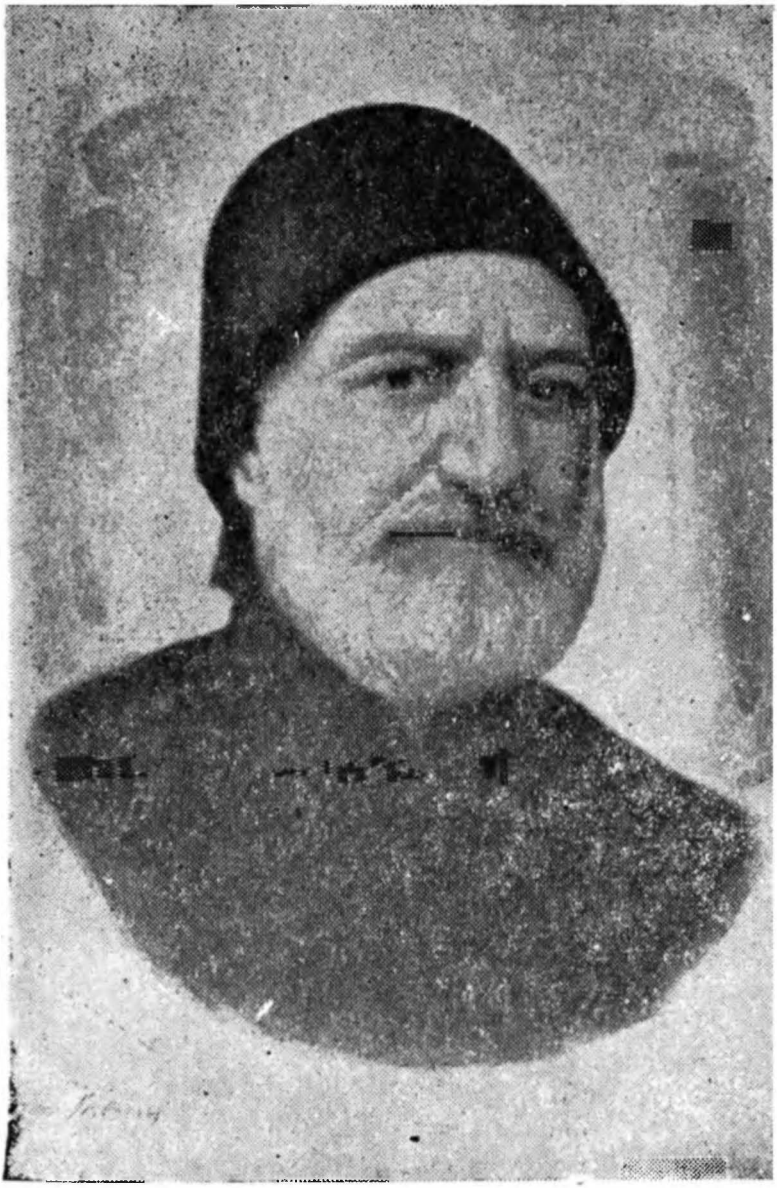

Yusuf Kâmil Paşa.

Bir müddet Ticaret Nâzırlığı da yapan Yusuf Kâmil Paşa, bilâhare Meclis-i Vâlâ riyasetine getirilmiş ve bu vazifede iken 5 Ocak 1863 Pazartesi günü Sadrâzam olmuştur.

Sultan Abdülaziz Hân'ın Mısır seyahatinde Payitaht Kaymakamı tayin edilip İstanbul'da kalan Yusuf Kâmil Paşa'nın sadâreti, aynı senenin 1 Haziran gününe kadar, dört ay, yirmi yedi gün devam etmiş ve o tarihte azl' olunarak tekrar Meclis-i Vâlâ riyasetine getirilmiştir. Bilâhare çeşitli vazifelerde mühim hizmeti görülen ve pâdişah dahil, cümle devlet erkânı tarafından pek sevilen Yusuf Kâmil Paşa, 11 Ekim 1876 (22 Ramazan 1293) Çarşamba günü, Bebek'deki yalısında vefat etmiştir.

İbnül'emin Mahmud Kemal Bey'in «Son Sadrâzamlar» adlı mühim eserinde kaydettiğine göre: «Yusuf Kâmil Paşa, orta boylu, geniş ve beyaz vücudlu, büyük başlı, siyah gözlü, gözünün biri biraz şehlâ, top ve beyaz sakallı idi», «Haysiyyetini muhafazaya pek ziyade itina ederdi», «Gaayet vakur ve o nisbette mütevazi idi. Vekarına bakanlar, azametine kaani olurlardı. Fakat hakikat öyle değildi», «Kâmil Paşa, irfan sahibi idi. İrfan ile kibir ve azametin bir vücudda içtima edemiyeceğini erbâb-ı irfan bilir», «Paşa: «Üstümdeki izafî rütbe ve memuriyet mâni olmasa, bir camide tefsîr-i şerîf yahud Mesnevî okutmayı pek ziyade arzu ederim», dermiş. O devirde camilerde, cemaat ile oturmağı değil, hattâ yan-yana namaz kılmayı, haysiyetlerine (!) yakıştıramıyan bir takım haysiyetsizlere karşı, Kâmil Paşa'nın camide cemaate tefsîr ve Mesnevî okurtmak gibi halisâne ve fazilâne bir arzuda bulunması, kendisinin kibr ve azametten berî olduğunu ispat eder.»

«Paşa, bulunduğu memuriyetlerde âdilâne ifay-ı hizmet ederek hiçbir suretle lekelenmedi. Devlet ve millet onun yüzünden hiç bir zaman zarar görmedi», «Müddet-i hayatında bir ferdi ızrar etmedi. Bilâkis her ferd, ondan müstefid oldu. Kimse hakkında kin ve garaz beslemezdi. Kimsenin de kendine adaveti yoktu», «Pek müstakîm bir âdemdi. İnsan, minare gibi doğru olmamalıdır. Selvi gibi, doğruluğu muhafaza ile beraber biraz da, rüzgâra mümaşat etmelidir», dermiş. Bu doğru söz, kendinin meslekî hikmetini gösterir. Zarar-ı âmmeyi mucib olmıyacak yerlerde selvi gibi rüzgâra mümaşat ederdi (uyardı).

Fakat, hak ve adli imha edecek yerlerde minareden daha doğru, daha salâbetli bulunurdu.»

«Hâfızası fevkalâde metin ve zekâsı gaayet keskin olduğundan gördüğünü, işittiğini, okuduğunu unutmasına imkân yoktu», «Meclisi, âdeta Encümen-i Dâniş idi. Şark ve Garb ulemâsı, şuarâsı ve zürefası o encümende toplanır, ilmî ve edebî mübahaseler ve müsahabeler cereyan ederdi.»

«Paşa, hakikaten ashab-ı keremden idi. Fukara, her zaman, bâhusus Ramazanlarda, kapısına yığılırdı. Nefîs yemekler yer, atiyyeler alırlardı. Her sene Ramazandan bir iki gün evvel, Topkapı, Silivrikapısı gibi fukara mahallelerine arabalar dolusu erzak gönderir, muhtacîne tevzi ettirir, nice biçâreyi meserrete gark ederdi.»

İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in eserinden aldığımız yukarıdaki satırlardan sonra hemen kaydedelim ki, Yusuf Kâmil Paşa, Sultan Abdülaziz Hân'ın hal'edildiği gün, Dolmabahçe Sarayı'na geldiğinde Sadrâzam Mütercim Rüşdü tarafından kemâl-i hürmetle karşılanmış, fakat salonda bütün devlet erkânı huzurunda sadrâzamı: «Rüşdü Paşa iyi b... yediniz!» diye azarladıktan sonra, onu yanına alıp bir odaya girerek, pek ağır sözlerle Rüşdü Paşa'yı tevbih etmiş, Memduh Paşa'nın «Hal'ler-İclâslar» adlı eserinde kaydettiğine göre: «Yetmiş seksen yıldan beri uyutulmuş fitne yeniden uyandırıldı. Meş'um bir iş yapıldı. Edvâr-ı kadîmenin nuhûsetine rücu' etmiş oldunuz. Her hal'i müteâkip Devlet-i Aliyye'nin başına mesâib çöktüğünü tarih yazıyor. Şimdi de politika karma karışık olacak. Korkarım bir muharebe açılıp nice kanlar akacaktır», diyerek hal'i gerçekleştirenleri tel'in etmiştir.

Yusuf Kâmil Paşa'nın pek çok hayratı vardır. Bâyezid'deki Fen ve Edebiyat Fakültelerinin bulunduğu meşhur konak onun yadigârıdır. Bir müddet «Darülhayr» namındaki mektebe, bilâhare Fen ve Edebiyat Fakültelerine tahsis olunan bu saray tipi meşhur konak —bilindiği gibi— 1 Mart 1942 Pazartesi günü yanmış ve arsası üzerine bugünkü fakülte binaları inşa olunmuştur.

Üsküdar'daki «Zeyneb Kâmil Hastahanesi» de, Yusuf Kâmil Paşa'nın eseridir. Adı evvelâ «Gureba Hastahanesi» iken, bânilerinin vefatından sonra «Zeyneb Kâmil» diye anılagelen

bu hastahaneye: «Zeyneb ve Kâmil» veya «Kâmil ve Zeyneb» adının verilmesinin daha doğru olacağını, İbnülemin Mahmud Kemal Bey yukarıda adı geçen eserinde kaydetmektedir.

Rahmetle andığımız Arapgirli Yusuf Kâmil Paşa, Üsküdar'da âilesiyle beraber, inşa ettirdiği hastahânenin bahçesindeki türbede medfundur.

—• ☆ •—

«93 HARBİ» VE MİDHAT PAŞA !..

Babıâli'de toplanan «Meclis-i Umumî»nin Tersâne Konferansı tekliflerini müzakereye başlaması 20 Ocak 1877 Cumartesi gününe rastlar.

Tersâne Konferansı, İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya - Macaristan, İtalya ve Türkiye'nin iştirâki ile 23 Aralık 1876 günü Haliç'deki Bahriye Nezâreti'nde toplanmış, aynı gün Kanun-i Esâsî ilân edilmiş, o günlerde sadâret makamında bulunan Midhat Paşa, Kanun-i Esâsî ilânını kasden konferansın toplandığı güne rastlatıp bu hareketiyle âdeta bir nümayiş yapmak istemiş, ancak, konferansa katılan yukarıdaki devletler murahhasları, o yıllarda bizde Kanun-i Esâsî ilânına **«Çocuk oyuncağı!.»**. deyivermişlerdir!..

Çalışmaları yirmi dokuz gün süren ve bu müddet zarfında dokuz celse akdeden Tersâne Konferansı, Sırbistan, Karadağ, Bosna - Hersek ve Bulgaristan'da ıslahat yapılması için Babıâli'yi zorlamış ve o günlerde henüz ilk Meclis-i Meb'ûsan açılmadığı için bu «Tersâne Konferansı»nın tekliflerini tedkik ve müzakere etmek üzere Babıâli'de bir «Meclis-i Umumî» toplanmıştır.

Altmışı gayr-i müslim olan bu, iki yüz kırk kişilik «Meclis-i Umumî»de, Sadrâzam Midhat Paşa, Serâsker Redif Paşa ve Tophane müşîri Dâmâd Mahmud Paşa harp lehinde bulunmuşlardır!.. Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın saltanatının ilk aylarına rastlayan bu mühim mes'elede, aklınca pâdişaha karşı efkâr-ı umumiyyeyi kazanıp mevkiini tahkim etmek peşinde koşan Midhat Paşa, «talebe-i ulûm»u tahrik ve teşvikle harp lehine nümayişler tertiplemiş, aldatılan yüksek tahsil talebesi Abdülhamid

«93 Harbi»nin acı hâtırası!.. Yeşilköy'e kadar gelen Moskof'un zafer nişânesi olarak diktiği âbide!.. Halk, Yeşilköy'deki bu âbideyi 1914 yılında yıkıp, yok etmiştir.

Hân'ın penceresi altında «Harb!.. Harb!..» diye bağırmış, bâzı gazetecilere heyecanlı yazılar yazdırılmış, harbe taraftar olmıyan yeni Pâdişah Abdülhamid Hân'ın «Moskof taraftarı!..» olduğu yolunda kesîf bir propagandaya girişilmiş, bu arada Dâmâd Mahmud Paşa, mahlûʾ Pâdişah Beşinci Murad'ın oturduğu Çırağan Sarayı'na kadın kıyafetiyle iki kişi sokup gûya bunları yakalattırarak, Abdülhamid Hân'a, halkın Beşinci Murad'ı tekrar tahtda çıkarmak istediğinden bahisle gözdağı verilmiştir!..

Midhat Paşa, bu çeşit faaliyeti yanı sıra yayınladığı bir beyannâme ile «Meclis-i Umumî»ye halihazır durumu gûya izâha çalışmış ve bu beyannâmede: **«Devlet-i Aliyye'nin beş, altı yüz bin askerle cenge hazırlandığı»**ndan, donanmanın Karadeniz hâkimiyyetinden, savaşın, **«Devlet ve milletin kadr ü şânına muvâfık olduğu»**ndan bahsedip, Tersâne Konferansı tekliflerinin reddini istemiş, Meclis-i Umumî'de okunan bu beyannâmeye **«Dudu kuşu gibi talimli»** kimseler de alkış tutmuşlardır!..

Meclis-i Umumî, bu çeşit tertiplerle Tersâne Konferansı tekliflerinin reddine karar vermiş ve saltanatının ilk aylarında bu karara karşı çıkamıyan Sultan İkinci Abdülhamid Hân da, o fecî kararı tasdik etmek mecburiyetinde kalmıştır!..

Hâtıratında bu mühim mes'eleye temas eden Abdülhamid Hân der ki: **«Ben ne gibi şerâit dahilinde ve nasıl bir zamanda cülûs ettim? Bunu hatırlatmak isterim: Bosna - Hersek kıyam etmiş; Karadağ, ordumuzu sarmış ve mağlûb etmiş; Sırbistan, muntazam ve tehlikeli bir kuvvetle ilân-ı harb eylemiştir.**

Bu bâdireden o müdhiş Rus muharebesi (93 Harbi) **doğdu. Bu muharebeyi tevlid eden vekayi-i dahiliyye ve hariciyye benim zamanımda tahaddüs etmemişti. Ben iki hal'den ve doksan üç günlük bir fasılayı saltanattan sonra pâdişah olmuştum.**

Millet, rüşdünü iddia ediyordu. Umumun itimadına mazhar olan Midhat Paşa'yı derhal sadârete getirdim. Rusya'nın teklif ettiği mevaadı veya Rusya ile muharebeyi kabul edip etmemeği yine millete bırakmıştım. Bunu müzakere için toplanan Meclis-i Umumî'ye de, milletin o kadar sevdiği ve itimad ettiği Midhat Paşa riyaset etti. Binaenaleyh 93 Muharebesi ile bunun neticelerinden ben, ne şahsen, ne de mevkien mes'ulüm.»

Harb isteyen ve aklınca, Moskof'un Balkanlara inmesini istemiyen İngiltere'nin savaşta bizim yanımızda yer alacağını, böylece harbi kazanıp mevkiini sağlamlaştırmayı hayâl eden gaafil Midhat Paşa ile avanesinin bu harb mevzuunda söylediklerine bakınız:

«— Harb etmek için askerin kuvvetine bakılmaz, bunda istitâat (güç) **aranmaz; biz Anadolu'ya dört yüz elli atlı ile geldik, yine dört yüz kişi kalıncaya kadar harbetmek lâzımdır!»**

İşte, Tersâne Konferansı'nın teklifleri böylesine bir demagoji havası içinde reddolunmuş ve Meclis-i Umumî toplantısının hemen ertesi günü bu red kararını inceliyen Konferans delegeleri, o gün yaptıkları dokuzuncu ve sonuncu toplantıdan sonra İstanbul'u terk etmeye başlamışlardır. Bu arada, Konferansa katılan devletlerin İstanbul'daki Büyükelçileri de bir siyasî nümayişle Sefâretlere birer Maslahatgüzar bırakıp yurdumuzdan ayrılmışlardır!..

Rumî takvime göre **«93 Harbi»** adını alan 1877 Türk-Moskof savaşına —yukarıda görüldüğü gibi— Midhat Paşa ile avanesi sebeb olmuş ve bu savaş sonunda, Balkanlardaki beş yüz küsur yıllık Türk hâkimiyyeti zedelenmiş, Moskof ordusu Ayastefanos'a (Yeşilköy'e) kadar gelmiş ve benzeri daha nice felâketleri, Sultan İkinci Abdülhamid Hân büyük devletler arasındaki rekabetten faydalanmasını bilerek siyasî dehasıyle önlemiştir.

—« ☆ »—

BİR KUYRUKLU YALAN!..

19 Mart 1877 Pazartesi günü açılıp, on ay, yirmibeş gün faaliyette bulunan ilk Meclis-i Meb'usan, içtima devresinin bitmesine bir ay kala, ahvalin fevkalâdeliğinden bahisle kapatılmış, fakat Kanun-i Esâsî (Anayasa) ilga edilmeyip, devlet salnâmelerinin başında her yıl yayınlanmıştır.

Yalan söyleyen tarihin iddiasına göre: Sultan İkinci Abdülhamid Hân, Meclis-i Meb'usanı, şahsî istibdâdını sürdürebilmek için kapatmış ve o tarihten İkinci Meşrutiyete kadar memleketi keyfemâşa idare etmiştir!!!

İlk Meclis-i Meb'usanın kapatılmasından bu yana bir asra yakın bir zaman geçmiş ve bu müddet içinde yukarıdaki kuyruklu yalan ilkmekteb sıralarından itibaren evlâdlarımıza ders olarak öğretilip, her fırsattan azamî istifade ile o kadar çok tekrarlanmıştır ki, günümüzün sözde münevveri o kuyruklu yalanı gerçek olarak kabullenmiş ve Sultan Abdülhamid Hân bu istibdâdı (!) dolayısıyle en büyük müstebid oluvermiştir!!!

Abdülhamid Hân, müstebid mi idi?.. Hayır!.. Bakınız, bu mevzuda ne diyor Abdülhamid Hân, İngiliz gazetecisi M. De Bolwitz'e: **«Beni hürriyet aleyhtarı, hürriyet düşmanı göstermek haksızlıktır. Ben, bir memleketin içinde bulunduğu asır seviyesine yükselmesi lüzumunu takdir edenlerdenim. Fakat, ruhu ve kullanılış tarzı bilinmeyen bir hürriyetin taşkın mevcudiyeti de, büsbütün yokluğu kadar tehlikelidir!.. Kullanılması bilinmeyen bir memlekette hürriyet, nasıl kullanacağını bilmeyen bir kimseye verilen silâha benzer. O kimse, böyle bir silâhla anasını, babasını, kardeşlerini, sonra da kendisini öldürebilir... Bu yüzdendir ki, hürriyet ihtiyacının bahis mevzuu olduğu bir memlekette her şeyden evvel, o memleketin hürriyet kültürüne karşı hazırlanmış olup olmadığı tedkik edilmelidir!..»**

Dikkat buyurunuz, «hürriyet kültürü»nden bahsediyor Abdülhamid Hân!.. Bir asır evvel, var mıydı memleketimiz münevverinde bu kültür?.. Yoktu! Yok olduğunu ilk Meclis-i Meb'usan müzakereleri olanca dehşetiyle ortaya koymuş ve Sultan İkinci Abdülhamid Hân, devletin varlığı ve bekâsını temin için yerinde bir kararla Meclis-i Meb'usanı kapatıvermiştir!.. Sultan Abdülhamid Hân'ın en büyük hizmetlerinden biri, o ilk Meclis-i Meb'usanı kapatması olmuştur. Bu hizmetin ne derece mühim olduğu, ilk Meclis-i Meb'usan zabıtlarında bütün açıklığıyle görülür!.. Yalan söyleyen tarihin tekrarından utanmadığı lâflara değil, bu zabıtlara itibar edilmeli ve ilk Meclis-i Meb'usandaki gayr-i müslim meb'usların sözleriyle hareketleri ibretle tedkik edilmelidir!.. Bu zabıtlar merhum Hakkı Tarık Us tarafından yayınlanmıştır. Bugün piyasada mevcudu yoktur ama, kütüphanelerimizde vardır. Bu zabıtların tedkiki, Abdülhamid Hân'ın ilk Meclis-i Meb'usanı neden ve niçin kapattığını ve bu hareketiyle ne büyük bir hizmette bulunduğunu sarahatle ortaya koymaya kâfidir. O zabıtların değerine böyle birkaç satırla temas ettikten sonra, geçelim bir başka gerçeğe..

İlk Meclis-i Meb'usan'ın İmparatorluğumuz bünyesine neden uymadığı mevzuunda Yılmaz Öztuna «Türkiye Tarihi»nde der ki: «Meşrutiyet, 1878 Türkiye'sinin gerçeklerine asla uygun değildi. Osmanlı Türk İmparatorluğunu yıkıma götüren hususlardan biri, bir anavatan ile anavatan çevresinde toplanan ülkeler ayırımı yapılmamış olmasıdır. 1878'de İngiltere, pek çok ülkeyi elinde tutuyordu: Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, Güney Afrika ve daha bir çok yer... Ancak, Büyük Britanya parlamentosunda sadece İngiltere, Galler, İskoçya ve İrlanda milletvekilleri vardı. Anglo-Saksonlar'la meskûn, İngilizce konuşan Kanada, Avustralya; Yeni Zelanda gibi ülkelerin bile, bir tek milletvekilini Londra parlamentosuna sokmak hakları yoktu. İngiltere, geniş anavatan dışı topraklarını, tam bir sömürge gibi idare ediyordu. Örnek demokrasinin hüküm sürdüğü İngiltere'de böyle olduğu gibi, diğer devletlerde de böyleydi. Almanya İmparatorluğu gibi Alman'dan başka nüfusu pek az olan homojen bir devlette bile parlamentonun rolü, bu günkü anlayışımıza göre, devlet idaresine iştirak etmekten çok uzaktı. Meselâ, hükûmeti düşüremezdi. İmparatorluğu doğrudan doğruya Kayzer ve onun itimadına mazhar olan şansölye (Federal Başbakan), mutlak yetkilerle idare ederdi.»

Bu satırlardaki gerçeğe, hâtıratında, Sultan Abdülhamid Hân, da temas etmiş ve «Bizim Jön-Türkler boş kuruntulara kapılmış mahlûklardır. Bizde bir meşrutî idare ve Kanun-i Esâsî'nin ilânı demek, umumî bir mücadele ve halkı birbirine saldırtacak bir muharebe ilânı demektir, bu hal bütün Osmanlı İmparatorluğunu temelinden sarsacaktır. Ne garibtir ki, İngilizler bu «nimet»i Hindistan'a bahşetmek istemedikleri halde, bizim Jön-Türkler'e karşı hiçbir müzaherette kusur etmiyorlar ve memleketimizi bir parlamento ve bir Kanun-i Esâsî (Anayasa) ile techiz için her vasıtaya müracaat edip duruyorlar!..» demiştir.

İngiltere'nin, meşrutî idare mevzuunda bizdeki gaafillere neden yardımcı olduğu yukarıdaki satırlarda düğümlüdür ve unutmayalım, o devrin «hürriyet mücahidi» (!) Midhat Paşa, bugün hâlâ «büyük adam»dır!!!

— « ☆ » —

DİPLOMAT MI, AT CANBAZI MI ?!..

Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın siyasî dehası, dost düşman bütün çevrelerce kabul edilmiş bir gerçektir!.. Biz bu yazımızda, Abdülhamid Hân'ın siyasî dehasını bir olayla izaha çalışacağız. Şöyle ki:

Muhtelif vesilelerle temas ettiğimiz gibi, Sultan İkinci Abdülhamid Hân meşhur **«Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»nı** kurmuş ve İngilizlerin ünlü İntelligence Service'ni dize getirecek derecede mükemmel çalışan bu istihbarat teşkilâtı vasıtasiyle dünyanın her tarafında olup bitenlerden muntazaman haberdar olmuştur!.. Bir iddiaya göre, «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»nın birçok Sefâretlerde ajanları vardır ve nakledeceğimiz olay, bu iddiayı teyid etmektedir. Şöyle ki: Ermeni Komitelerinin mel'anetlerine karşı Müslüman-Türk'ün hak ve menfaatlerini korumasını bilen ve aldığı sert tedbirlerle bütün Ermeni komitacılarını sindiren Abdülhamid Hân'ın bu tutumu, Ermeni ayaklanmalarından meded uman Avrupa devletlerini tedirgin etmiş ve İstanbul'daki sefirler sık sık bir araya gelip, çeşitli yollarla Pâdişahı tazyik çarelerini aramıya başlamışlardır. O devrin tabirince «Süfera/Sefirler Meclisi» adı verilen bu toplantılardan Abdülhamid Hân «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı» ajanları vasıtasıyle haberdar olmuş ve işbu «Süfera Meclisi» kararlarını, siyasî dehasıyle hep boşa çıkarmıştır!..

İmparatorluğumuz dahiiindeki azınlıkların haklarından bahisle bu mevzuda Pâdişahtan teminat istemeyi «Şüfera Meclisi»nde kararlaştıran ve her toplantıda aldıkları yeni yeni kararları, aralarında bulunan en yaşlı elçi İspanya Sefiri «Marki Dö Kampo Sograd» vasıtasiyle Abdülhamid Hân'a arzeden elçilerin bu teşebbüsleri daima akamete uğramış, Türk Devlet Reisi, yaşlı İspanyol sefirini her defasında Saraydan eli boş göndermiştir!..

Sık sık toplanan ve aldıkları kararları devamlı Abdülhamid Hân'a arz etmelerine rağmen bir neticeye ulaşamıyan elçilerin şaşkın ve perişan durumları devam ederken, günün birinde Fransa'nın eski Dahiliye Nâzırlarından Mösyö Konstans İstanbul'a elçi olarak gelmiş ve meslekdaşlarının beceriksizliğine fena halde kızarak «Süfera Meclisi»nin son toplantısındaki ka-

Fransız elçilerinden Maurice Bompard'ın : «Bütün Avrupa'da onun ayarında tek bir diplomat yoktu» **dediği Sultan İkinci Abdülhamid Hân bir Cuma Selâmlığında...**

rarları Pâdişaha arzetmek üzere Saray'a kendisinin gitmesine müsaade istemiştir. Yeni Fransız elçisine istediği müsaade verilmiş ve bu «Konstans» isimli sefir, daha Yıldız Sarayı'na gitmek üzere hazırlanırken, durum ajanlar marifetiyle Abdülhamid Hân'a bildirilmiştir!..

Nice hayâl ile Yıldız Sarayı yolunu tutan ve bu vesileyle kendisinde vehmettiği politik mahareti meslekdaşlarına gösterebileceğini uman Fransız elçisi, Saraya varıp Başmâbeyinci vasıtasıyle huzura girdiğinde, sakalını değirmende ağartmıyan Türk Devlet Reisi Abdülhamid Hân'ı odanın açık bulunan balkon kapısı önünde buldu!.. Buradan bahçenin karşı tarafında dolaştırılan pekmez köpüğü renginde bir atı seyreden Pâdişah, Fransız elçisini karşısında görünce:

«— **Buyurun sefir cenâpları»**, diyerek onun elini sıkmış ve **«ne güzel tesadüf, sizi alâkalandıracak bir mevzu var»**, sözleriyle balkona çıkmış ve tabiî sefir de kendisini tâkib etmiştir!.. Burada, bir seyisin bahçede dolaştırdığı atı elçiye gösteren Abdülhamid Hân:

«— Şu hayvanı görüyor musunuz?.. Bunlar bir çift olarak Mösyö Feliks Fer tarafından bana hediye gönderilmişti. Bu hayvanlar «Perşeron» kırmalarıdır, renkleri de nadir tesadüf edilen Aonlardır. Bu rengi, demir kır kısrakları al renkte aygırla çiftleştirmek suretiyle elde ediyorlar. Benim gerek binek, gerek araba hayvanlarına çok merakım vardır. Bunların renkleri kadar tırısları da güzeldir. Hayli zaman kullandım, onları pek sevdim. Fakat ne yazık ki, eşi geçenlerde öldü. Acaba, aynı renkte ve aynı cinste bir hayvan tedariki mümkün olur mu ki?..»

Burada şu hususu bilhassa kaydedelim ki, Abdülhamid Hân'la görüşen Avrupalılar, onun pek çekici ve bağlayıcı bir nezaket ve şahsiyyeti olduğu kanaatinde birleşmişlerdir. Hattâ, Abdülhamid Hân'a düşman Hüseyin Cahid Yalçın dahi **«Abdülhamid'deki bu büyük cazibeyi ben yakından gördüm»**, diyerek gerçeği itirafa mecbur olmuştur!.. İşte Fransız elçisi de, Abdülhamid Hân'ın «bu **büyük cazibesi»**ne kapılmış ve Pâdişahın yukarıdaki sözlerine:

«— Haşmetpenah! Malûm-ı şâhâneleri Fransa'da hayvan yetiştiren büyük harâlar vardır. O kadar ki, bir çift araba atı sipariş edildiği zaman alnındaki akıtmalara, ayaklarındaki seki-

lere kadar temin etmek mümkündür. Fransız ırkı, kısmen Arap ve kısmen de yerli ırkla melezleştirilen bir cinstir. Arap atındaki nehafeti, yerli hayvanlardaki resaneti birleştirmek suretiyle güzel bir ırk elde edilmiştir», cevabını vermiştir.

Fransız elçisinin bu izahatına teşekkür eden Abdülhamid Hân, hemen esas meseleye geçerek:

«— O halde tavassutunuzu benden esirgemiyeceksiniz», sözü üzerine zile basarak içeriye giren mâbeyinciye:

«— Beş yüz Napolyon getiriniz!» emrini vermiştir.

Bu para, istenilen at bedelinden çok fazladır. Fazladır ama, Pâdişah, o meblâğın mühim bir kısmını dolambaçlı bir yolla sefire ihsan etmiştir. Getirilen paranın elçiye teslimini müteakip Abdülhamid Hân hemen saatine bakmış ve Pâdişahın bu hareketi üzerine Mösyö Konstans huzurdan ayrılmaya mecbur olmuştur!..

«Süfera Meclisi» kararlarını Abdülhamid Hân'a arzetmek üzere Yıldız Sarayı'na gelen ve görüldüğü gibi, bu mevzuda eli boş, fakat ihsan-ı şâhâne ile cebi dolu dönen Fransız elçisi, kendisini bekleyen meslekdaşlarına ziyaretinin neticesini aynen şöyle anlatmıştır:

«— Hiç bir iş göremedim, Pâdişah beni at canbazı yaptı!..»

Yazımızı Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın dış politikadaki mahareti mevzuunda yine Fransız sefirlerinden Maurice Bompard'ın bir sözü ile bitirelim. Diyor ki, bu sefir:

«— Bütün Avrupa'da onun (Abdülhamid Hân'ın) **ayarında tek bir diplomat yokdu.»**

— « ☆ » —

PARTİ DEĞİL ÇETE!..

Muhteşem İmparatorluğumuzun başını yiyen İttihad ve Terakki adlı çeteyi, İkinci Meşrutiyet devri partileri arasında sayanlar ve bu çete başındaki sergerdeleri parti idarecileri kabul edenler, o çetenin **«Teşkilât-ı Dâhiliyye Nizamnâmesi»**ni bilmem okumuşlar mıdır? Ve yine, bilmem, çete başındaki sergerde-

lerin **«cinayetleri»**ni de bütün sebeb ve neticeleriyle tedkik etmişler midir?.. İttihad ve Terakki'yi «parti» sayanlar ve onun başındaki kaatilleri «parti idarecileri» kabul edenler, yukarıdaki zahmeti ihtiyar etmiş olmalarına rağmen, bu hükme varmışlarsa, esefle kaydedelim, o kimseler, ya okuduklarını anlamıyacak derecede başka işlerle meşguldürler veya bu mevzuda İttihad ve Terakki'yi mutlaka temize çıkarmak gayretindedirler!..

İttihatçı sergerdelerin cinayetlerine daha evvel muhtelif vesilelerle temas edip, o cinayetlerin hangi gaye uğruna işlendiklerini teferruatıyle kaydettik. Bu bakımdan biz bugün, çetenin yalnız «Teşkilât-ı Dâhiliyye Nizamnâmesi»nden bahisle, İttihad ve Terakki'nin **«parti»** değil **«çete»** olduğunu izaha çalışacağız. Okuyalım şimdi, bir iddiaya göre: **«Makedonya - Edirne İhtilâlci Dâhilî Teşkilâtı»** adındaki **Bulgar Komitesi** programını takliden hazırlanan ve 1908 yılında yayınlanan «Ana Tüzük»ün teşkilât kısmındaki birinci maddeyi... Bu maddede, İttihad ve Terakki'nin **«maksad»**ı izah edilmektedir. Sadeleştirerek vereceğimiz bu maddedeki Türkçe hatâları bittabi programı hazırlayan İkinci Meşrutiyet devri münevverine (!) aiddir!..

«Madde: 1) Vatanı, bugünkü korkunç tehlikeli durumdan, milleti, düşmüş olduğu zulüm ve esâret pençesinden kurtararak insanlığa yaraşır bir şekilde yaşamak, cins ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün Osmanlıların mukaddes vazifesi ve apaçık menfaatleri gereğinden olması sebebiyle, bu mukaddes hakların ve millî menfaatlerin elde edilmesi ve yerleşmesi ve milletinin siyasî ve esas haklarını korumayı üzerine alan 1293 Kanun-i Esâsî'sinin (Anayasa'nın) tam olarak tatbiki ve yürürlükte kalması Cemiyet'in (İttihad ve Terakki'nin) esas maksadıdır.»

Bu maddeye göre, İttihad ve Terakki, Anayasa'nın «tam olarak tatbiki»ni ve «yürürlükte kalması»nı gaye edinmiştir, binaenaleyh İttihad ve Terakki'ye «parti» değil «çete» demek yanlıştır fikri öne sürülebilirse de, Tüzüğün «Teşkilât» kısmında görülen aşağıya alacağımız maddeleriyle İttihad ve Terakki'nin bütün icraatı sarahatle ve katiyetle ortaya koymuştur ki, Ana Tüzüğün birinci maddesindeki «esas maksad»a İttihatçılar hiç bir zaman itibar etmemişler ve her hareketleriyle o «tam olarak tatbiki»ni ve «yürürlükte kalması»nı gaye edindikleri Ana-

yasa'yı çiğnemişlerdir!.. **«Vatanı düşmüş olduğu tehlikeli durumdan; milleti, zulüm ve esâret pençesinden kurtarmayı»** va'd edenler —bilindiği gibi— getirdikleri rejimle, şikâyet ettikleri **«zulüm ve esâret pençesini»** mumla aratmışlar ve vatanı düşman çizmeleri altında bıraktıktan sonra firarı irtikâb ederek defolup gitmişlerdir!.. Bu bakımdan, birinci maddedeki «esas maksad» bir lâfü güzâftır ve İttihatçıların Anayasa ile alâkaları yoktur!..

Bakınız, Anayasa'nın «tam olarak tatbiki»ni ve «yürürlükte kalması»nı gaye edinen adamların kurdukları teşkilâta ve yaptıkları işlere... Tüzüğün «Teşkilât» bölümünün 48'ci maddesinde deniliyor ki: **«Cemiyet'e** (İttihad ve Terakki'ye) **giren bütün fertler gerektiği zaman Cemiyet'in mukaddes maksadı uğruna hayatlarını feda etmeye mecbur ise de, hususî işler için sırf vicdanî arzusuyle fedâî olarak yazılmak isteyen fertler, bağlı bulundukları şubenin rehberi vasıtasiyle ismini İdare Hey'eti'ne bildirmelidir.»**

«Madde: 49) İdare Hey'eti, fedâî yazılan fertlerden meydana gelmek üzere ayrıca FEDÂÎ ŞUBELERİ kurarak hususî işleri ve Cemiyet'in zabıta vazifelerini bu fedakârlara bırakacaktır.»

Bu iki maddeyi okuduktan sonra, İttihad ve Terakki'yi «parti» sayanlara sormak gerek: **«Sırf vicdanî arzusu ile fedâî olanlar»** kimlerdir ve fedâîlerden kurulan **«Fedâî Şubeleri»**ne bırakılan **«hususî işler ve Cemiyet'in zabıta vazifeleri»** acaba nelerdir!.. Meselâ, Selânik'de öldürülmesi kararlaştırılan fakat —tesadüfen— yaralanmakla su'i-kasdi atlatan şu Merkez Kumandanı Nâzım Bey vak'ası, «Fedâî Şubeleri»nce mi hazırlanmıştır ve bu olayın failleri, Enver Bey/Paşa, İsmail Canbolat, Mustafa Necip adlı kimseler «fedâî» midir?!.. Ve yine meselâ, Manastır Postahanesi önünde vurulup öldürülen Şemsi Paşa «Fedâî Şubeleri» tarafından hazırlanan su'i-kasdle mi yok edilmiştir ve Şemsi Paşa'yı vuran Mülâzim Âtıf (Kamçıl) «fedâî» midir? Tatar Osman Paşa, kimin emriyle dağa kaldırılmıştır ve bu olayın failleri kimlerdir?!.. Resneli Niyazi denilen sergerde ile Eyüb Sabri'nin İttihad ve Terakki içindeki vazifeleri nedir?!.. Üç gazeteci sırasiyle şu Hasan Fehmi, Ahmed Samim ve Zeki Bey, «Fedâî Şubeleri» emriyle mi öldürülmüşlerdir ve bunların kaatilleri «fedâîler»den midir?!.. Ankara Valisi diye anılan Ab-

dülkadir, Yakup Cemil, İzmitli Mümtaz, Sapancalı Hakkı, Ömer Naci ve benzerleri kimlerdir, bu adamların İttihad ve Terakki içindeki vazifeleri nelerdir?!.. Ve bu cinayetlere, hangi Anayasa cevaz vermiştir?!..

Dahası var, bakınız 53'cü maddede ne deniliyor: **«Fedâî olan bir fert veya bir şubenin vazifesinde bir gevşeklik ve tembellik görülürse Hâkimler Hey'eti'nce verilecek karar nihayet yirmidört saat içinde ve İdare Hey'eti'nce tayin olunacak vasıtalarla yerine getirilecektir.»** Bu maddeden hemen sonra, Tüzüğün «Muhakeme ve Cezalandırma Usulü Kısmı»ndaki **«Cezalandırma»** ile alâkalı 6'cı maddesini de okuyalım.

«Madde: 6) Cemiyet veya fertleri aleyhinde işlenen cürümler üç derece olup, birincisi **«kabahat»**, ikincisi **«suç»**, üçüncüsü **«cinayet»**tir.

Kabahatin cezası: **«Azarlama ve paylama»**, suçun cezası: **«Para cezası.** (Mikdarı yarım liradan elli liraya kadar olup, yapılan işin şiddetine ve mahkûmun bırakacağı maddî tesire göre hükmolunur). Cinayetin cezası: **İdâmdır.»**

Müteâkip maddelerde, kabahat, suç ve cinayet cürümleri izah olunmakta ve verilecek cezaların infazı mevzuunda aynen şöyle denilmektedir: **«Kabahat ve Suç derecesinde Merkez Hey'eti'nden çıkan hükümlerle Cinayet derecesinde çıkıp Umumî Merkez Hey'eti'nce tasdik olunan hükümlerin sür'atle ve her ne suretle olursa olsun ve hattâ sanık uzak bir memlekete kaçmış bulunsa dahi, hükmü muhakkak yerine getirmeye Merkez Hey'etleri mecburdurlar.»**

Defalarca kaydettiğimiz bir gerçeği bugün bu vesileyle tekrar edelim ki, İttihadçılar, karanlık işleri masonlardan; adam öldürmeyi ise, Balkan komitacılarından öğrenmişler ve yukarıdaki program dahilinde çalışarak Muhteşem İmparatorluğumuzun başını yemişlerdir!.. Ne garip tecellidir ki, bu faaliyet devresinde mensublarına verdikleri cezayı, sanık yurt dışına kaçmış olsa dahi muhakkak infaz edenler, aynı âkıbetten kendi yakalarını kurtaramamışlar ve kaçıp gitmelerine rağmen, günün birinde her biri bir başka memlekette sokak ortasında can vermişlerdir!..

İttihad ve Terakki denilen **«çete»**yi **«parti»** kabul edenler, izaha çalıştığımız yukarıdaki «gerçek»e ne buyururlar acaba?!..

— « ☆ » —

«Hürriyet Kahramanı!» Denilen Biri :

RESNELİ NİYAZİ BEY !..

İkinci Meşrutiyet hareketinin meşhuuur bir Resneli Niyazi Bey'i vardır. İnkılâb denilen 1908 Meşrutiyetini müteâkib boy boy resimleri elden ele dolaşan ve bu resimleriyle kıraathanelerin ve hattâ bâzı evlerin duvarlarını süsleyen işbu Resneli Niyazi Bey, 1873 yılında Resne'de doğmuş, ilk tahsilini doğduğu yerde yaptıktan sonra Manastır Mülkiye İdadisi'ne girmiş, oradan Askerî Rüşdiye'ye geçmiş, bilâhare İstanbul'da Harbiye'ye devam etmiş ve 1896'da teğmen olarak mektebi bitirip, Makedonya'ya çete takibine gönderilmiştir.

Üçüncü Ordu emrine verilen Resneli Niyazi Bey, Makedonya yolunu tutarken şöyle bir halet-i ruhiye içindedir. Diyor ki: «Mektebe büyük bir şevk ve muhabbetle girdiğim halde, zabit (subay) üniformasını giyerken; mektep idare hey'etinin, yâni, bir sürü casusların, bir sürü düzenbaz vatan hâinlerinin mühürlerini taşıyan diplomayı elime aldığım ve hele mektebi terkettiğim zaman, beni yetiştiren mektebe ve hele İstanbul'a hiddet ve nefretle veda ederek ayrıldım.»!.. Feyz aldığı Şanlı Harbiye'ye böylesine dil uzatan ve kendi ifadesiyle: «Bir sürü casusların, düzenbaz vatan hâinlerinin mühürlerini taşıyan» diploma ile ordu içinde mevki sahibi olup karnını doyuran Resneli Niyazi'yi böyle bir halet-i ruhiye içine atan, ezberlediği Namık Kemal'in şiirleriyle hocası «Osmanlı Müellifleri» adlı meşhur eserin sahibi Bursalı Tahir Bey olur!.. Bilindiği gibi, bu Bursalı Tahir Bey, Selânik'de kurulan ilk İttihad ve Terakki'nin kurucularındandır ve bu zatın Resneli Niyazi'ye olduğu gibi, Enver Bey/Paşa üzerinde de tesiri görülmüştür!..

Resneli Niyazi, henüz teğmen iken 1897 Türk - Yunan Savaşına iştirak eder ve bir rütbe terfi ile usteğmen olur. Hattâ harbdeki fedakârlığına mükâfaten İstanbul'a dahi gönderilir. Bilâhare Manastır'a döner ve Resne'de redif debboy memurluğuna tayin edilir. 1903 yılındaki Makedonya isyânında debboy memurluğundan alınarak çete takibine gönderilir ve bu arada Önyüzbaşı (Kolağası) olur.

Enver Bey'in/Paşa'nın İttihad ve Terakki'ye girip teşkilât kurmak üzere Manastır'a gittiği günlerde, Resneli Niyazi Bey

de İttihatçılar arasına katılır. Bu devre, İttihad ve Terakki içindeki genç subayların pek faal olduğu bir devirdir!.. Bir an evvel hükûmeti devirmek, Pâdişahı (Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ı) alaşağı etmek için sabırsızlanan bu genç subayları o günlerde yatıştıran ve yapılacak işlerin bir usul, sistem ve metod içinde yürütülmesini sağlayan (!) adam, meşhuuur Yahudi Emânuel Karaso'dur!.. Mel'anetlerine zaman zaman temas imkânı bulduğumuz bu Emânuel Karaso adlı Yahudi, o devirde İttihad ve Terakki başındakilerin akıl hocasıdır!.. Bu akıl hocalığı yıllar boyu nice mel'anetlerle devam etmiş ve beynelmilel masonluğun ünlü üstadlarından olan bu Karaso hâini, gayesi uğruna İttihatçıları kullanıp muhteşem İmparatorluğumuzun başını yedikten sonra soluğu İtalya'da almıştır!..

Resneli Niyazi, İttihad ve Terakki'nin Manastır teşkilâtına girip orada kendisi gibi daha nice gaafille hürriyet (!) peşinde koşarak, İttihad ve Terakki adlı Komitenin Manastır teşkilâtında şöhrete kavuşmuş, bilâhare dağa çıkan sergerdeler arasına katılıp bir gece yarısı Tatar Osman Paşa'yı Manastır'dan alıp dağa kaldırmış ve İkinci Meşrutiyetin ilânında Enver Bey/Paşa ile «hürriyet kahramanı» (!) ilân edilmiş, ancak İttihatçıların Selânik yârânı Resneli Niyazi Bey'e değil, Enver Bey'e sahip çıkarak Resneli Niyazi'nin pabucunu pek çabuk dama atıvermişlerdir!..

Resneli Niyazi'nin pabucunun nasıl dama atıldığına aşağıda temas edeceğiz... Görelim şimdi, Niyazi'nin, İttihad ve Terakki Manastır teşkilâtı içinde nasıl şöhrete erdiğini ve «hürriyet kahramanlığı» (!) mevzuunda Enver Bey/Paşa ile arasındaki rekabeti!.. Muhtelif vesilelerle temas ettiğimiz gibi, İttihatçıların İkinci Meşrutiyet arifesinde istismar edebildikleri en mühim mes'ele: **«Reval Mülâkatı»** olmuştur!.. Bu mevzu etrafında Enver Bey'in/Paşa'nın buram buram muğalâta kokan sözleri yanı sıra, bakınız Niyazi Bey de neler diyor:

«— Artık kuvvetimizi ve sabrın faziletini göstermek zamanı gelmişti. Bu arada Cemiyet (İttihad ve Terakki), haberleri gelen Reval Mülâkatı'ndan vatan için doğması mümkün olan tehlikeleri önlemek için, Avrupa'ya karşı iyi niyetlerini, aldığı kararlarla göstermeye mecbur oldu. Ve hazırladığı beyannâmeyi,

Makedonya'nın muhtelif yerlerindeki konsolosları vasıtasiyle büyük devletlere takdim etti.»

Resneli Niyazi'nin bu sözleri baştan aşağı muğalâtadır!.. Evet, bugün açıklanmış bulunan Reval Mülâkatı zabıtlarına göre diyoruz ki, muğalâtadır!.. Zira Reval'de, İmparatorluğumuzun paylaşılacağını propaganda eden İttihatçıların bütün yazıp çizdikleri, o mülâkat zabıtlarının neşrinden sonra sırıtıp kalmış ve olanca dehşetiyle ortaya çıkan hakikate göre: Reval'de İmparatorluğumuzla ilgili hiç bir mesele görüşülmemiştir. Reval Mülâkatı zabıtlarında bizimle alâkalı tek cümle yoktur!.. Buna, bu gerçeğe rağmen, İttihatçılar Reval Mülâkatı'nı gayeleri yolunda mükemmelen kullanmışlar ve giriştikleri propaganda ile bilhassa genç subaylar üzerinde korkunç tahribat yapmışlardır!..

Reval Mülâkatı'ndan bahisle yabancı konsolosluklara verilen beyannâme «Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Manastır Merkez Hey'eti» imzasını taşır. On büyük sayfadan fazla olan bu beyannâmeyi nakle sayfalarımız müsait değil. Bizim bu vesileyle söylemek istediğimiz odur ki, Resneli Niyazi o günlerde, yabancı devletlerden yardım isteyecek derecede kendinden geçmiş, çeşitli yollarla da halkı tahrikten geri kalmamıştır!.. Niyazi, halkla yaptığı konuşmalarda, devrin hükûmetlerinden **«Alçak ve rezil hükümet»** diye bahseder ve halkı açıkça **«umumî isyâna»** çağırır!.. «Hâtırat-ı Niyazi»de, onun İkinci Meşrutiyet arifesindeki faaliyeti teferruatıyla kaydolunmuştur. Resneli Niyazi denilen sergerde, halkı hükümet aleyhine tahrik ederken, «vatan», «millet», «namus» sözlerini ağzından hiç eksik etmez!.. Bu sözlerle bâzı gaafilleri avlar ve avladığı bu kimselerle Devlet-i Aliyye'ye isyân edip dağa çıkar. Böylece gûya devleti, milleti kurtaracağına inanır!.. Fakat aynı Niyazi Bey, o yıllarda bizim hâkimiyyetimiz altında olan Arnavutluk'daki Toska İhtilâl Reisi Çirşis ile işbirliği yapmaktan utanmaz!.. Resneli Niyazi'nin başındaki külâhda «Vatan Fedâisi» yazılıdır. Yazılıdır amma, işbu «Vatan Fedâisi», hâinlerle beraber çalışmakta bir mahzur görmemektedir!.. «Hâtırat-ı Niyazi»de, Toska İhtilâl Reisi ile işbirliği yaptığını bizzat yazan Resneli Niyazi'nin yine kendi itirafına göre, bu sergerdenin çetesi kısa zamanda çeşitli iltihaklarla bin kişiyi bulmuştur ve Niyazi'nin tâbirince bunlar arasında **«Hayvânât-ı vahşiyye gibi»** kimseler mevcuttur!..

Resneli Niyazi, böyle **«Hayvânât-ı vahşiyye gibi»** kimselerden kurulu çetesiyle henüz dağa çıkıp Devlet-i Aliyye'ye başkaldırmadan evvel Makedonya'da çete takibinde iken Bulgar çetelerine karşı kazandığı başarıyı hâtıratında pek garip bir şekilde anlatmakta ve **«Hükûmetin** (Osmanlı hükûmetinin) **istibdâdına karşı hürriyetleri, kavmiyetleri için silâha sarılan bir kuvveti mahvediyordum»** diyerek öldürdüğü Bulgar çetecilerinin matemini tutmaktadır!..

İkinci Meşrutiyet arifesinde ve bilhassa Meşrutiyet sarhoşluğunun ilk günlerinde Resneli Niyazi Bey, «geyik»i ile şöhret bulmuştur!.. Dağda gezdiği günlerde yanından hiç eksik etmediği bu geyik, «Hâtırat-ı Niyazi»ye göre, efendisi gibi meşrutiyetçidir!.. Tatar Osman Paşa'yı dağa kaldırdıktan sonra Paşa'ya bu geyiği gösteren Niyazi Bey bakınız o geyik için neler der:

«— Maksad-ı ulvi-i Cemiyette hizmeti, hayvanlar bile şeref biliyor!.. İşte görülüyor ki, hayvânât-ı vahşiyyeden olan şu geyik âdeta bize rehberlik ediyor.»!..

Hayvânât-ı vahşiyyeden bir geyiğin rehberliğinde, «Hayvânât-ı vahşiyye gibi» kimselerden kurulu çetesiyle dağda gezen Resneli Niyazi'nin icraatı, «Hayvânât-ı vahşiyye»nin yapabileceklerinden öteye geçmemiş ve işbu nevzuhur hürriyet kahramanı, İkinci Meşrutiyetin ilânından bir gece evvel Manastır Fevkalâde Kumandanı Tatar Osman Paşa'yı dağa kaldırarak meşhur oluvermiştir!..

Şahsiyyetine zaman zaman temas imkânı bulup «Koca Nankör» diye andığımız kaht-ı rical devrinin sözde büyük adamı Sadrâzam Said Paşa hâtıratında Tatar Osman Paşa'nın dağa kaldırılmasına temasla der ki:

«— Sadrâzamlığa tayinimin (Koca Nankör'ün bu yedinci sadâretidir) **ikinci günü Saraya çağrıldım. Gittiğimde, Harbiye Nâzırı Rüşdü Paşa, Maârif Nâzırı Haşim, Tophane Müşîri Zeki, Erkânıharb Reisi Şakir Paşaları nâzırlar odasında buldum. O sırada Pâdişahın** (Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın) **huzuruna istendim. Pâdişah:**

«— Manastır'da Müşir Osman Paşa'yı dağa kaldırmışlar, sebeb nedir?» dedi.

«— Bilmiyorum!»

«— Ben bilirim de, sen neden bilmezsin?..»

Devrin Pâdişahı Sultan İkinci Abdülhamid Hân, olup biten işlerin hepsinden haberdardır ama, muktedir devlet adamı diye anılan Said Paşa olaylardan habersizdir veya habersiz görünmek lüzumunu duymaktadır!.. Said Paşa'nın hâtıratına göre, gelen bütün telgraflar evvelâ Saraya verilirmiş de, Pâdişah münasip gördüklerini Hey'et-i Vükelâ'ya (Vekiller Hey'eti'ne) gönderirmiş de, Said Paşa hazretlerinin bu sebeble olup bitenlerden haberi olmazmış!..

Milletin haklarını muhafaza ve müdafaada son derece hassasiyet gösteren Sultan İkinci Abdülhamid Hân, bütün işleri ve bilhassa meşhur «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»nı doğrudan doğruya kendisine bağlayıp düşmanın «Hasta Adam» dediği İmparatorluğumuzu otuz küsur yıl böyle idare edebilmiş, devrin «büyük» denilen nice devlet erkânı da, ancak onun aldığı isabetli tedbirlerle hükûmet edebilmişlerdir!.. Abdülhamid Hân'ın bu isabetli icraatını çok iyi bilen ve Pâdişah sayesinde sayeban olan Said Paşa, Rumeli'de cereyan eden olayları bu sebeble bilmemezlikten gelmekte ve acaib tutumunu da Pâdişaha atfetmekten çekinmemektedir!..

Pek çok gaafilin **«deva-i devlet»** diye sarıldığı 1908 Meşrutiyeti, Resneli Niyazi'nin Tatar Osman Paşa'yı dağa kaldırdığının ertesi günü ilân olunmuş ve Meşrutiyetin ilânı başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun muhtelif yerlerinde türlü çılgınlıklarla kutlanmıştır!.. Hürriyet sarhoşluğunun her tarafı kapladığı o günlerde Niyazi Bey, Resne'dedir. Niyazi Bey'in de dahil olduğu Manastır teşkilâtı, Selânik'dekilerden evvel davranıp hürriyet ilânı şerefine (!) sahip çıkmak isterler ama, beceremezler bu işi!.. Selânik yâranı alelâcele Enver Beyi/Paşa'yı Tikveş'den Selânik'e çağırır ve böylece Manastır - Selânik mücadelesi başlar!..

Bilinen gerçek odur ki, İttihatçıların Manastır teşkilâtı İngilizlerden yanadır; Selânik yâranı ise, Alman taraftarıdır. Manastır teşkilâtında söz sahibi olan Miralay Sadık Bey, İttihad ve Terakki'ye aldığı kimselere malûm yemin maskaralığından başka, Almanlarla mücadeleyi de şart koşmuş ve bu adam meşhur 31 Mart Vak'ası'nda İngilizler hesabına faaliyet gösterip İntelligence Service adına çalışmıştır!..

Meşrutiyetin ilânı günlerinde başlayan bu Manastır - Selânik mücadelesi gün be gün alevlenerek türlü olaylarla Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesine kadar gelmiş, bu arada Manastır teşkilâtına mensup pek çok İttihatçı, Komite'den ayrılıp muhalefet safına geçmiş ve Talât Paşa'nın sadâretten istifasiyle iktidardan düşen İttihad ve Terakki'den sonra, devlet idaresine Manastır teşkilâtı hâkim olmuştur!..

Resneli Niyazi Bey diye anılan nevzuhur hürriyet kahramanının pabucunun nasıl dama atıldığına geçmeden evvel, onun İkinci Meşrutiyetin ilânı günlerindeki halini bir görgü şâhidinin yazdıklarıyla tesbit edelim... «Doğmayan Hürriyet» müellifi Hasan Amca, İttihatçıların «Mehd-i hürriyet» veya «Kâ'be-i hürriyet» diye andıkları Selânik şehrine yaptığı seyahati anlatırken der ki:

«... Bir aralık «Hürriyet kahramanı» Niyazi göründü. Arkadaşlar beni takdim ettiler. Çok sevdiğim bir arkadaşım onu da bana, kulağıma fısıldayarak tanıttı ve:

«— Olup bitenin ben ne kadar farkında isem, o da bencileyin o kadar farkında!» dedi.

Niyazi'nin o günlerin şerefine koyuverdiği sakalı, uzun bıyıkları ile biraz tuhaf kıyafetini hoş görürseniz, doğrusu güzel ve yakışıklı bir zabit... Sade bir hali vardı, henüz tevazuunu kaybetmemiş. Arkadaşlarıyla şakalaşıyor:

«— Hürriyetin koşaladık ninesini», derken, ifadedeki mecazî işaret için gözleriyle yukarıya, İstanbul'a doğru baktı. Kırbaciyle çizmesini döverek, ayak üstü kısa bir iltifat duruşundan sonra ayrıldı, başka bir masaya doğru gitti.»

Meşrutiyetin ilânında, kendi ifadesiyle: **«Hürriyetin ninesini koşalayan»** Resneli Niyazi, meşhur 31 Mart Vak'ası'nda Hareket Ordusu ile İstanbul'a gelmiş ve Balkan Komitacılarıyla birlikte gûya «mahvolan meşrutiyeti» kurtarmış (!), sonra da pabucu dama atılıvermiştir!..

31 Mart Vak'ası'nı müteâkip «Hareket Ordusu» ile İstanbul'a gelen Resneli Niyazi adlı nevzuhur hürriyet kahramanı, Bulgar çetecileriyle birlikte Babıâli civarında Avcı Taburlarıyla döğüşmüş ve o günkü çatışmayı bizzat gören A. Sorron adlı bir Fransızın yazdığına göre, insan boğazlamakta büyük maharet göstermiştir!.. Bu, A. Sorron adlı Fransız binbaşısı, hâtıratında, Res-

neli Niyazi'nin de içinde bulunduğu Hareket Ordusu kuvveti hakkında «Makedonyalılar» tâbirini kullanır ki, bu ifade pek mânidardır!..

Bilindiği gibi, 31 Mart adlı irticâ oyununu İngilizlerin içimizden yetiştirdikleri ajanları sahneye koymuş, ancak oynanan oyunun parsasını İngilizler değil, İttihatçıların Almanlardan yana olan Selânik yâranı toplamıştır. İttihad ve Terakki içindeki Manastır - Selânik rekabetinde, Selânik yâranının Manastır teşkilâtına vurduğu ikinci darbe budur!.. İlk darbeyi hürriyetin ilânında yiyen Manastır teşkilâtı 31 Mart'da da bir şey elde edememiş, üçüncü darbeyi ise, Mahmud Şevket Paşa su'i-kasdinde yiyerek perişan olmuştur!.. Daha evvel kaydettiğimiz gibi, Resneli Niyazi nam hürriyet kahramanı Manastır teşkilâtındandır. Ancak Resneli Niyazi, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a hâkim olmasından sonra diğer İttihatçı sergerdeler gibi, politikaya atılıp İstanbul'da kalmamış, Rumeli'ye dönmüştür!..

Bâzı kaynaklara göre, Niyazi Bey, rakibi Enver Bey/Paşa gibi ihtiras adamı değilmiş de onun için politikaya atılmamış!.. Bu iddia üzerinde durmak gerek: Acaba Resneli Niyazi Bey, ihtiras sahibi olmadığı için mi bir kenara çekilmek lüzumunu duymuş, yoksa Selânik yâranının Manastır teşkilâtı üzerindeki tazyikini görüp mü ortadan silinivermiştir?.. «Hâtırat-ı Niyazi»de Enver Bey'den/Paşa'dan: **«Sebeb-i feyz-i rif'atım»** diye bahseden, yâni yetişmesi ve yücelmesini Enver'e borçlu olduğunu yazan, Enver'e böylesine hürmet gösteren Niyazi Bey'e, Meşrutiyetin ilânında Enver Paşa'nın çektiği şu yavan telgrafa bakınız: «Manastır'da Niyaziye, Kardeşim tebrik ederim. Yaşasın vatan, yaşasın millet, yaşasın hürriyet!..»

Niyazi'nin Enver hakkındaki yazdıklarıyla, Enver'in Niyazi Bey'e çektiği telgraftaki ifade, Meşrutiyetin ilânında «Hürriyet kahramanı» ilân edilen bu iki meşhur sergerdenin durumunu tesbit bakımından mühimdir ve Niyazi'nin bilâhare bir kenara atılıvermesi bu noktada düğümlüdür!.. Hürriyet sarhoşluğu içinde boy boy resimleri elden ele dolaşan, isimlerine türküler düzenlenen, hattâ bir ara adlarına birer kruvazör yapılmasına teşebbüs edilen (bu teşebbüs gerçekleşmemiş, toplanan para o yıllardaki Çırçır yangınına sarf olunmuştur) o iki «Hürriyet kahramanı»ndan birinin mevcudiyetine tahammül edilememiş ve İtti-

hatçıların Selânik yâranı Manastır teşkilâtını tasfiye ederken Resneli Niyazi Bey'i de ikinci plâna atmış, daha sonra da onu ademe mahkûm edivermiştir!..

Meşrutiyet arifesinde Devlet-i Aliyye'ye başkaldırıp dağa çıkan, mevcut hükümetten «**alçak ve rezil hükûmet**» diye bahseden ve muhtelif yerlerde halkla yaptığı konuşmalarda onları «**umumî isyân**»a teşvik eden, kendisinde bu derece kuvvet gören; meşrutiyetin ilânından sonra ise, Selânik gazinolarında elindeki kırbacı sallayarak «**hürriyetin koşaladık ninesini**» diye caka satan Resneli Niyazi, sergerdeliğini Selânik yâranı karşısında gösterememiştir!.. Devlet-i Aliyye'yi istibdâd idaresinden (!) kurtarabilmek için, yabancı devletlerden yardım dilenecek kadar alçalan, Manastır halkının başına geçip dağa çıkarak hürriyet mücadelesine (!) atılan ve mahvolan meşrutiyeti (!) kurtarmak uğruna pek çok insan boğazlayan Resneli Niyazi Bey, Selânik yâranının keyfî idaresine karşı koyamamış ve «hürriyet kahramanlığı»nı diğer sergerde Enver Bey'e/Paşa'ya bırakarak bir kenara çekilmek mecburiyetinde kalmıştır!.. Niyazi Bey'in tasfiyesi bu noktadan, yâni, İttihatçıların Manastır - Selânik rekabetinden incelenmeli ve Niyazi'nin pabucunun dama atılmasının sebebi bu rekabette aranmalıdır!..

Tarih gösteriyor ki, zulüm hiçbir zaman pâyidar olamamış ve zâlimlerin âkıbeti daima zilletle neticelenmiştir. Uzağa gitmeden, Sultan Abdülaziz Hân'ı evvelâ hal', sonra da katl' edenlerin sonu düşünülmelidir!.. Hal'i gerçekleştirenlerin, bilâhare Sultan Aziz'i öldürenlerin sonları pek berbat olmuştur!.. Sultan Aziz'i hal' ve katl' edenlerin sonu nasıl berbat olmuşsa, onun yeğeni Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ı —türlü dış kuvvetlerin yardımıyle— al-aşağı etmesini bilenlerin âkıbeti de meydandadır!.. Bu arada Resneli Niyazi de, bilâhare her ne kadar bir kenara atılmışsa da, sokak ortasında can vermekten kurtulamamış, hem de hemşehrisi olan bir Arnavudun kurşunu ile Avlonya iskelesi üzerine yığılıp kalmıştır!..

Balkan Harbi'nin bütün dehşetiyle gün be gün aleyhimize inkişaf ettiği devrede hastalanan ve tedavisi için İstanbul'a gitmek üzere Avlonya'ya gelen Resneli Niyazi, 17 Nisan 1913 tarihinde, Avlonya'da vapura binmek üzere iken öldürülmüştür. Niyazi'nin ölümünde Esad Toptanî'nin parmağı vardır!.. Evvelâ

meb'usu bulunduğu devlete, yâni Osmanlı İmparatorluğuna ihânet ederek İşkodra müdafii Tosyalı Hasan Rıza Paşa'yı kahbece katlettiren Esad Toptanî, daha sonra hemşehrileri olan Arnavutlara da ihânet etmiştir!..

Esad Toptanî Arnavut'tur. Resneli Niyazi de Arnavut olduğuna göre, herhalde bu iki adam arasında Arnavutluğun geleceği mevzuunda bir ihtilâf vardır ve Resneli Niyazi, bu ihtilâf neticesi Esad Toptanî'nin adamlarınca vurulup öldürülmüştür... Şu veya bu... bilinen gerçek odur ki, muhteşem imparatorluğumuzun yıkılmasında —bilerek veya bilmeyerek— Müslüman - Türk'e düşman şer kuvvetler elinde birer oyuncak olanların her biri cezasını bulmuş, bu arada Resneli Niyazi de —yukarıda kaydettiğimiz gibi— Avlonya iskelesi üzerinde can vermiştir!..

Bugün hâlâ «hürriyet kahramanı» (!) diye anılan Resneli Niyazi Bey'in, uğrunda mücadele ettiği hürriyet, niceleri gibi onun da başını yemiş, bu arada o sergerdeler marifetiyle muhteşem imparatorluğumuzun da başı yenmiştir!..

Veyl, böylesine hürriyet kahramanlarına (!) alkış tutanların hâline!..

— « ☆ » —

İKİNCİ MEŞRUTİYETİN İLK MECLİS-İ MEB'ÛSANI !..

Yalan söyleyen tarihin iddiasına göre: Sultan İkinci Abdülhamid Hân, İttihatçıların Balkanlardaki kanlı su'i-kasdlerinden, **«Reval Mülâkatı»** dolayısıyle girişilen kesif propagandadan ve birkaç bin Arnavudun Firizovik'de toplanıp yaptıkları nümayişten, bu nümayişçilerin Meşrutiyet ilân olunmadığı takdirde elli bin Arnavudun İstanbul üzerine yürüyeceği yolunda Saraya çektikleri telgrafdan, ayrıca **«Tecdîd-i bîat»**tan bahisle birbiri peşî sıra Rumeli'den gelen diğer telgraflardan korkmuş (!) ve bu korku ile mevkiini muhafaza için (!) Kanun-i Esâsî'yi (Anayasa'yı) yürürlüğe koyup, Meşrutiyeti ilân ile Meclis-i Meb'ûsânı açmıştır...

Yarım asırdan fazla bir zamandanberi yazılıp söylenegelen yukarıdaki yalan lâflar, tekrar edile edile pek çok kimse tarafından maalesef benimsenmiş ve yalan söyleyen tarihin bu yalan şehâdeti «gerçek» gibi itibar görür olmuştur!..

Halbuki gerçek şudur: Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'nın hâtıratında yazdığı gibi, Sultan İkinci Abdülhamid Hân, değişen dünya şartlarını görmüş ve bu şartlar içinde İmparatorluk bünyesine uygun bir Kanun-i Esâsî'nin hazırlanması için teşkil olunan komisyona, Avrupa'nın bütün anayasalarını Türkçeye tercüme ettirmeğe başlamıştır.

Aldatılmış bir sürü gaafil, Meşrutiyetin ilânı için Yıldız Sarayını telgraf yağmuruna tutarken, Abdülhamid Hân'ın, Başkâtibine söyledikleri arasında şu gerçek de vardır:

«— Muhtelif âmâl ü efkâr besleyen unsurların içtima ettikleri yerlerde Fırka/Parti münâzaalarından memlekete daima zarar gelir. Bizim ilk Meclisde bunun acı tecrübeleri olmuştur.»

Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın temas ettiği bu gerçek, 1908 yılının 17 Aralık Perşembe günü açılan İkinci Meşrutiyetin ilk Meclis-i Meb'usan'ında olanca dehşetiyle tecelli etmiş ve İşkodra'dan Basra Körfezi'ne; Karadeniz'den Sahra-yı Kebîr'e kadar uzanan koskoca Osmanlı İmparatorluğu, Meşrutiyetten meded umanlar elinde batmıştır!..

Ehl-i insaf, açılan o 1908 Meclis-i Meb'usanı'nı tedkik etmelidir!.. Kimler yok ki, bu Meclisde?.. Meselâ: Balkan Harbinde Edirne'nin müdafaa plânlarını Bulgarlara teslim eden Bulgar asıllı Pançederof Efendi bu Meclisdedir!.. Arnavutluğu İtalyanlara teslim için çırpınan ve İşkodra müdafii Hasan Rıza Paşa'yı öldürten Esad Toptanî bu Meclis'de Draç meb'usudur!.. Bir İstanbul meb'usu Kozmidi Efendi vardır ki, un ve değirmenciler kralı olarak tanınmıştır. «İstersem İstanbul'u aç bırakırım!» diyecek derecede küstahlaşan bu adam, bilâhare servetini Yunanistan'a aktarmış ve sonra da gidip oraya yerleşivermiştir!.. Müstakil Ermenistan uğruna yemin eden Karakim Pastırmacıyan Efendi de aynı Meclis'de Erzurum meb'usudur!.. Ege havalisinin Rumluğunu (!) isbata çalışan Karoldi Efendi, yine bu Meclis'de İzmir meb'usudur!.. 1894 Sason isyânının lideri olan ve o yıllarda kaçıp hayatını kurtarabilen Hamporsum Boyacıyan ise, Harput meb'usudur!.. Devlet-i Aliyye'nin sırlarını İngilizlere ulaştıran ve bu hâli Lâvrens'in hâtıratında itiraf edilen Mekke meb'usu Abdullah da aynı Meclis'tedir!.. Yine bu Meclis'de Selânik meb'usu Emanuel Karaso adlı Yahudi de vardır!.. Arnavutluğun Türk hâkimiyyetinden kurtulması ve Arnavutluk'da, İtalyan, Yu-

nan, Avusturya devletlerinin her birine birer nüfuz mıntıkası ayrılması yolunda çalışan, bunu temin için de, üç devletin üçünden de, büyük bir maharetle para sızdırmasını bilen İsmail Kemal, yine aynı Meclis'de Berat meb'usudur!.. Ve nihayet bu Meclis'de: «Ben Osmanlı Bankası kadar Türk'üm!» diyebilen hâinler vardır!..

İçlerinde bu tip kimselerin de bulunduğu Meclis-i Meb'usan, 17 Aralık 1908 Perşembe günü —bilâhare yanan— Ayasofya'daki Adliye binasında toplanmış ve o gün yanına Şehzâde Burhaneddin Efendi ile Sadrâzam Kâmil Paşa'yı alan Abdülhamid Hân, dört atlı bir saltanat arabasıyle Meclis'e gelişinde, askerle halktan yakın alâka ve hürmet görmüştür.

Abdülhamid Hân'ın Meclisi açış nutku, Başkâtip Ali Cevad Bey tarafından okunmuş ve bu nutuk, şu mânidar cümle ile sona ermiştir:

«— İnşâallah Meclis-i Meb'ûsânımız, devletimize ve milletimize hayırlı işler görür de, vatanımız saadete nâil olur!..»

İkinci Meşrutiyetin ilk Meclis-i Meb'usanındaki meb'us sayısı hakkında ihtilâf vardır: Said Paşa'ya göre 266 olan bu rakam, bâzı yabancı kaynaklarda 275 ve 228 olarak gösterilmiştir. Bu ihtilaflı rakamlara rağmen, bilinen gerçek şudur ki, Türk Meclis-i Meb'usanındaki gayr-i muslim ve gayr-i Türk meb'us sayısı, Müslüman - Türk meb'uslarından çok fazladır!..

Bu gayr-i Türk ve gayr-i müslim meb'usların ekseriyet teşkil ettiği Meclis'in ilk içtimaında, İngiltere parlamentosu tarafından gönderilen: «Dünyanın en eski parlamentosunun, dünyanın en genç Millet Meclisine» başarılar dileyen tebrik telgrafının okunması coşkun tezâhürata vesile olmuş ve bu hâl, İngiliz taraftarlığıyle tanınan Sadrâzam Kâmil Paşa'nın zaferi sayılmıştır!..

— « ☆ » —

İRTİCÂ OYUNU PROVALARI!..

Meşhur «31 Mart» irticâ oyununun provalarından biri, İkinci Meşrutiyetin ilânını müteâkip, Hicrî takvim hesabiyle Ramazan-ı Şerîf'in on birinci günü cereyan etmiştir. «Kör Ali» adındaki tertipçi, Halıcılar Camii müezzini olup, nasılsa çıkabildiği Fâtih Camii kürsüsünde Kanun-i Esâsî ve Meşrutiyet aleyhine atıp tutmuş ve böylece tahrik edebildiği bir kısım cemaatle Yıldız Sarayı'na gidip bâzı taleblerde bulunmuştur.

Bu esrarengiz olayı, o günlerde Mâbeyn Başkâtibi olan Ali Cevad Bey, hâtıratında şöyle anlatıyor:

«Ramazan-ı Şerîf'in on birine müsadif olan çarşamba günü saat on raddelerinde Efendimiz beni çağırarak: «Bir çok Fâtih hocaları saray-ı hümâyûn pîşgâhına gelmişler. Mutlak beni görmek istiyorlarmış. Başmâbeynci Nuri Paşa geldi, söyledi. Bir kere de sen gör», buyurdular.

Sarayın kapısı önüne çıktım; arakiyyenin üstüne bir sarık sarmış, göğsü bağrı açık, pejmürde kıyafetli, şaşı gözlü, meczub tavırlı bir adamın, koltuğuna iki kişi girmiş ve etrafına da ellerinde bayraklar kırk-elli kadar adam toplanmış. Seyirci olarak bir çok halkın da bunlara takılarak gelmiş olduğunu gördüm. Bunların yanlarına sokuldum. Yakından tedkik ettim. Hoca Ali Efendi namında olan bu adam: **«Meyhaneler kapanmalı, resim çıkarmak men' olunmalı, İslâm kadınları sokaklara çıkmamalı»,** diyordu. Ali Efendi'nin koltuğunda bulunan kırmızı yüzlü, seyrek sakallı ve sarıklı genç bir adama, hoca efendinin ne istediğini sordum. «Kanun-i Esâsî'yi istemiyoruz», dedi.

Hemen avdet ederek: «Efendimiz, bu gelen adam, Ali isminde bir meczub imiş... İçlerinde Fâtih Ders-i âmlarına benzer hiç kimse yoktur. Nuri Paşa kulunuzun dediği gibi, pek çok kalabalık varsa da, bunlar ulemâdan ve talebeden olmayıp, Ramazan-ı Şerîf ve bahusus akşam üstü olması münasebetiyle sokaklarda bulunan işsiz güçsüz bir takım adamlardır. Beşiktaş'daki aşçı ve tablakârlar da bu herifin arkasına takılarak buraya gelmişler. Zabtiye Nâzırı Sami Paşa, İttihad ve Terakki Cemiyeti âzasından Talât Bey kulları da buradadırlar. Bunları mülâyemet ve sükûnetle dağıtırlar. Efendimiz zahmet buyurmayınız. Yine

tekrar ederim: İçlerinde ulemâdan, hocalardan kimse yoktur, rica ederim, zahmet buyurulmasın», dedim. Bu arada Nuri Paşa da geldi. Efendimiz, müşarünileyhe tekrar sual buyurdular: «Efendimiz, bini mütecaviz sarıklı adamlar görüyorum. Ben başımdan korkarım», demesi üzerine, zât-ı şâhâneleri mâbeyn dairesine teşrif buyurdular. Pencereyi açtım. Ali Efendi pencerenin önüne gelerek savt-ı bülend (yüksek sesle): **«Pâdişahım, çoban isteriz. Çobansız sürü olmaz. Şeriat emrediyor. Meyhaneler kapanmalı. İslâm kadınları açık saçık sokaklarda gezmemeli. Resim çıkartılmamalı. Tiyatrolar kapanmalı. Korkma, tecelliyat var. Evliyâ perde altında tecelli ediyor»**, dedi. Bunun üzerine zât-ı şâhâneleri de: **«İcab eden emir verilir. Mukteza-yı şeriat icra olunur. Müsterih olun hoca efendi»**, buyurdular ve daire-i hümâyûnlarına avdet eylediler. Esnâ-yı avdetlerinde bana mütebessimâne bakarak, muamileyh hakkındaki mâruzatımın muvafık-ı hakikat olduğunu zımnen tasdik buyurdular.»

Aynı kalabalığı Galata civarında gören Sadâret Mektupçusu Ali Fuad (Türkgeldi) Bey ise: **«Köprüden geçerken elinde koca bir bayrak, arkasında bir cemm-i gafir olduğu halde, kızıl çehreli ve sarıklı bir adamın kan-ter içinde Galata cihetinden gelmekte olduğunu gördüm»**, diyor ve bu kalabalığın Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi'nin arabasına tecavüzle camlarını kırdıklarını kaydediyor.

Aynı gün, Üsküdar'daki Yenicami'de yatsı ve terâvih namazının kılınmasını müteâkip, camiin Abdülkadir adındaki imamı, cemaate kendisine uyacaklarına dair yemin ettirmiş ve peşine taktığı büyük kalabalıkla gidip tiyatroları ve karagöz oynatılan yerleri basarak, büyük hasar yapmışlardır.

İlk bakışta İslâmî bir gayretle yapıldığı sanılan bu hareketler, yukarıda kaydettiğimiz gibi, meşhur «31 Mart» adlı irticâ oyununun provalarıdır!.. Böylesine bir davranışla Yıldız Sarayı kapısına kadar varabilen «Kör Ali»yi bilâhare nice Kör Aliler takib etmiş ve bütün hazırlıkların ikmalinden sonra, hâlâ dillerde dolaşagelen meşhur irticâ (!) oyunu sahneye konup **«31 Mart Vak'ası»** diye tarihe geçmiştir!..

— « ☆ » —

BİR LÜPÇÜLÜK ÖRNEĞİ!..

Sultan İkinci Abdülhamid Hân hâtıratında: «Hareket Ordusu'nun Selânik'den hareket ettiğini bana en evvel Osmanlı Bankası haber verdi. Gelecek kuvvetin derme çatma şeyler olduğunu ve gönüllü namıyle peşlerine takılan kaafilenin mahiyyetini anlamakta da duçâr-ı teehhür olmadım. Hâssa Ordusu'nun payıtahtdaki efradı cidden hazırlanmış, hem makam-ı Hilâfete, hem şahsıma sâdık güzîde askerlerdi. Hareket Ordusu'nun yolda tevkif olunmasını, başlarında Nâzım Paşa olduğu halde bir takım eseddika-yı ricâl tavsiye ettiler. Kabul etmedim. Edirne'deki ordunun kısmen Hareket Ordusu'na istirâk etmiş olduğunu da haber verdiler, hiç telâş etmedim. Çünkü efâlimde beni korkutacak birşey yoktu. Ayastefanos'dan (Yeşilköy'den) İstanbul üzerine yürüdükleri zaman, İstanbul'daki askerlerin kışlalardan çıkarılmamasını ve bir mukabele olmamasını şiddetle arzu ve tembih ettim. Kışla dahilinden çıkıp da, meselâ Kâğıthane sırtlarına yayılsalardı, bu askeri, Selânik'in derme çatma kuvveti mi mağlûb ederdi?..» diyor. Bu satırlar, gerçeğin tam ifadesidir!.. Zira, gelen kuvvetin **«derme çatma»** olması bir yana, Hareket Ordusu içindeki muntazam asker, pâdişahın hayatı tehlikede olduğundan bahisle kandırılıp yola çıkarılmıştır!.. Ve bu gerçek, Meclis-i Meb'usan Reisi Ahmed Rıza Bey'in hâtıratındaki itirafiyle sabittir!..

Yeşilköy'e gelip Hareket Ordusu başına geçen Mahmud Şevket Paşa, Âyan ve Meb'usan'ın, pâdişahın hal'i mevzuunu görüştüğünü haber alınca Ahmed Rıza Bey'i çağırtıp:

«— Ben, maiyyetimdeki askeri Meşrutiyeti ve Pâdişahı kaldırmak isteyenleri te'dib edeceğiz, pâdişahın ve milletin canı tehlikededir diyerek buraya getirdim. Hal'in bizim taraftan vuku bulacağını asker duyarsa isyân eder, mahvoluruz. Siz âyân ve meb'ûsana gizlice anlatınız. Şimdilik ses çıkarmasınlar. Bu işi müzakere etmek zamanı gelince ben size haber veririm!» diyerek ikaz ve ihtarda bulunmuştur!.. Binaenaleyh, pâdişahın hayatını tehlikeden kurtarmak gayesiyle İstanbul'a gelen Hareket Ordusu içindeki muntazam asker, gerçeği öğrenebilseydi, pâdişahı al-aşağı etmek isteyenlere elbette âlet olmaz ve Mahmud Şevket Paşa da, bir zafer (!) kazanamazdı!..

Abdülhamid Hân'ın «büyüklüğü» sayesinde zafer (!) kazanan Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşal..

Hareket Ordusu'nun öncü kuvvetleri 24 Nisan 1909 Cumartesi günü, sabahın ilk ışıklarıyla beraber şehre girmiş ve bu öncü kuvvetler başında: Enver Bey (Paşa), Fethi (Okyar), Binbaşı Muhtar Bey, İsmet (İnönü), Hâfız Hakkı gibi genç subaylar bulunmuştur. «Hürriyet kahramanı» (!) diye anılagelen şu meşhuuur Resneli Niyazi de, çetesi başında İstanbul'a ilk girenler arasındadır!..

Hareket Ordusu'nun Yıldız Sarayı etrafındaki ucuz zaferini, yâni lüpçülüğünü, Mâbeyn Başkâtibi Âli Cevad Bey'den dinleyelim. Diyor ki, bu zât:

«Ortalık aydınlanmağa, yâni Cumartesi sabahı olmağa başladığı sırada Yıldız Sarayı'na karşı, Hareket Ordusu tarafından Derviş Paşa arsası (Nişantaşı'nda Topağacı semti) ile diğer mahallere toplar vaz'edilmiş ve İkinci Fırka'ya mensup askerlerin de tabyalara ve hendeklere yatmış olduklarını gördük. Top ve tüfek sesleri de Taşkışla'da müsademe başlamış olduğunu ihbar eyliyor ve Yıldız civarındaki asker mukavemet eder de, müsademe burada dahi başlarsa, işin nereye varacağı mes'elesi hepimizi düşündürüyordu. Zât-ı Şâhâne ile Sadrâzam ve Harbiye Nâzırı Paşalar askerin bilâ mukavemet terk-i silâh etmelerine son derece sa'yü gayret ettiler. Fırkaya mensub çavuşları saraya celb ile şevketmeâb efendimizin askerlere selâm buyurduğunu ve **«İlk önce beni vursunlar, sonra diğer kardeşlerine kurşun atsınlar»**, dediğini söyledik. Ve bu irâdât-ı seniyye, fırka-i mezkûre kumandanı Memduh ve muavini Mirliva Veli Paşalar marifet ve vesatetiyle askerlere tebliğ ve tefhim olunurdu. İşte bu irâdât-ı seniyye ve tedâbir-i müttahaze üzerine hayatlarının masun kalacağı zan ve ümidinde bulunan askerler, evvel emirde münferiden ve bâdehu takım takım, fakat kemal-i teenni ve müşkilât ile Ihlamur Köşkü'ndeki merkeze giderek teslim-i silâh etmeğe başladılar. Bu hal akşama kadar devam etti. Nihayet Balmumcu cihetinde bulunan iki taburun silâhlariyle bir semt-i meçhule müteveccihen oradan uzaklaşmış oldukları haberi geldi.»

Yıldız Sarayı işte böyle, pâdişahın **«büyüklüğü»** sayesinde kolayca ele geçerken; en korkunç mücadele Taşkışla'da cereyan etmiş ve bu korkunç mücadele esnasında bando subayı olarak Taşkışla'da bulunan Mustafa Turan «31 Mart Fâciası» adlı

kitabında, o günkü vukuata temasla pek fecî olaylardan bahsetmiştir!.. Taşkışla'da olup bitenler hakkında yazılıp söylenenler pek çoksa da, bu zâtın anlattığı korkunç durumdan bahseden yoktur!.. Keza, 31 Mart oyunu ile Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini adım adım tâkib eden bir Fransız generalinin Babıâli civarındaki savaşa dair yazdıkları da mühimdir. Ayrıca, Sadrâzam Tevfik Paşa'nın hususî kâtibi Ali Şevki Bey'in Sadrâzamın Avrupa'da bulunan oğullarına yazdığı mektuplarda da, Hareket Ordusu'nun durumu hakkında geniş bilgi vardır.

—« ☆ »—

DÜŞEN TAKKE ALTINDA SIRITAN KEL!..

Meşhur «31 Mart Vak'ası»nı müteâkip yakalanan ve devrin Örfî İdare Mahkemesince idâma mahkûm edilip asılanlardan biri de: Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın Başmusâhibi Cevher Ağa'dır. Niçin idâm edilmiştir Cevher Ağa?.. İddiaya göre: Cevher Ağa, 31 Mart'ın tertipçilerindendir!.. Abdülhamîd Hân'ın keyfî idaresinin (!!!) İkinci Meşrutiyetten sonra da devamı için saray dışından bâzı kimselerle temas kurmuş, sağa sola para dağıtıp irticâ (!) olayını hazırlamış ve bu faaliyeti dolayısıyle de idâma mahkûm edilip asılmıştır!.. Yalan söyleyen tarihin altmış küsur yıldır tekrarından utanmadığı bu iddia gerçeğe aykırıdır!.. Cevher Ağa, 31 Mart'ın tertipçilerinden olduğu için değil, takke altında saklanan kel'i olanca çıplaklığıyle bildiği için asılmıştır!.. Görelim şimdi, düşen takke altında sırıtan kel'i:

İttihad ve Terakki başındaki komitacılar, Sultan İkinci Abdülhamid Hân tarafından kurulan meşhur **«Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»**nı 1908 Meşrutiyetini müteâkıp ortadan kaldırmışlar ve bu mühim teşkilâtın vazifelerini Miralay Galip Bey idaresindeki «Emniyet-i Umumiye»ye devretmişlerdir. Burada esefle kaydetmek mecburiyetindeyiz ki, İttihatçıları «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»nı tasfiyeye teşvik eden ve bu teşebbüsünde muvaffak olup o muazzam teşkilâtı dağıttıran adam: İstanbul'a yeni tayin edilen İngiltere Büyükelçisi Sir Lovther olmuştur!..

Yeni Büyükelçiyi İttihatçıları böyle bir işe teşvike zorlayan sebeb veya sebebler nelerdir ve İngiltere buna neden lüzum

görmüştür?.. Bu sualin cevabı şudur ki: İngilizlerin dillere destan olan o meşhur «Intelligence Service»i, Yıldız İstihbarat Teşkilâtı'nın faaliyeti karşısında âciz kalmış, iş göremez durumuna düşmüş ve ancak, Sultan Abdülhamid Hân'ın kurup bizzat idare ettiği «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»nın tasfiyesinden sonra rahat bir nefes alabilmiştir!..

İttihatçılar, İngiltere Büyükelçisinin tahrik ve teşvikine uyarak «Yıldız İstihbarat Teşkilâtı»nı ortadan kaldırmışlar ve yıllar boyu bu teşkilât vasıtasiyle Abdülhamid Hân'a verilen jurnallara el koyup, alelâcele kurdukları bir hey'et marifetiyle o jurnalların tedkikine başlamışlardır. Başlamışlardır ama, daha ilk günde şaşırıp kalmışlardır!.. Zira, Meşrutiyetden sonra «hürriyet!..» diye nâra atan nice hürriyetperverânın (!) daha düne kadar Abdülhamid Hân'a jurnal verdikleri, o tedkikatın ilk gününde meydana çıkmış ve bizim meşhuur hürriyet kahramanlarının (!) takke altında sakladıkları kel, olanca çıplaklığıyle görünüvermiştir!..

Kimler yoktur ki, bu jurnalcılar içinde?!.. Meselâ, İttihatçıların meşhur Polis Müdürü Azmi, düne kadar sarayın baş jurnalcılarından biridir!.. Yine meselâ, İttihatçılık gayretiyle Sultan İkinci Abdülhamid Hân'a «Baykuş!» ve «heykel-i zulm ü i'tisaf!..» gibi ağır tâbirlerle çatan meşhur İttihatçı, hem de İttihad ve Terakki'nin Merkez-i Umumî âzası Tahsin (Uzer) de, Drama'ya bağlı Pursisan'da Nahiye Müdürü iken Abdülhamid Hân'a jurnal yağdıran bir başka hürriyet kahramanıdır!.. Ve yine şu meşhur Yahudi, İttihatçıların akıl hocası hâin Emanuel Karaso da, Saraya jurnal verenler arasındadır!..

Bu isimler daha pek çoktur... Hattâ Hareket Ordusu'nun meşhuur ve muzaffer (!) kumandanı Mahmud Şevket Paşa'nın dahi jurnallarına rastlanmış ve neticede hürriyetperverânın (!) bu jurnal rezaleti o hâle gelmiştir ki, jurnalları tedkik eden hey'et arasında bulunan «Osmanlı Müellifleri» adlı mühim eserin sahibi ve Bursa meb'usu Tahir Bey, karşılaştığı iğrenç manzaraya tahammül edemeyerek: **«Jurnalları tedkike devam edersem memlekette selâm verecek adam bulamıyacağımdan korktum!..»** diyerek istifaya mecbur kalmıştır!..

Bu jurnal rezaleti, bilâhare Meclis-i Meb'usan'da da görüşülmüş ve o günlerde Maliye Nezâreti koltuğunu işgal eden İtti-

hatçıların mühim adamı dönme Cavid, Meclis kürsüsünden yaptığı açıklamada: Yıldız İstihbarat Teşkilâtı'na mensup yedi yüz elli altı kişiye resmen aylık ödendiğini, bunun dışında «ihsân-ı şâhâne» olarak verilen meblâğın bilinmediğini söylemiş, fakat ne hikmetse (!) bütün ısrarlara rağmen, devlet bütçesinden maaş alan jurnalcıların isimlerini açıklamamıştır!..

Meclis müzakereleri esnasında yeni diktatör Mahmud Şevket Paşa'nın yaptığı konuşma oldukça mânidardır!.. Hareket Ordusu'nun muzaffer (!) kumandanı yaptığı konuşmada, kapanmakta olan bir devrin üzerinde münakaşa etmenin fayda yerine zarar getireceğini söyler!.. Bu konuşmaya cevab veren Rıza Tevfik, jurnalcıların adlarının herhalde açıklanmasını, aksi halde ahlâksızlığa tâviz verilmiş olacağını iddia eder. Kastamonu meb'usu İsmail Mahir Efendi de aynı kanaattedir: Ne için verilmiş olursa olsun, jurnal sahiblerinin adları okunsun, der amma, dinleyen olmaz!.. Bu müzakereler sonunda Meclis, jurnalların Harbiye Nezâreti'ne teslimi temayülünü gösterince, Tokat meb'usu Mustafa Sabri Efendi isyân eder: Jurnalların Harbiye Nezâreti'ne değil, Maârif Nezâreti'ne tesliminin münasib olacağını söyler. Fakat İttihatçılar çoktan karar vermişlerdir, jurnallar Harbiye Nezâreti'ne teslim olunacak ve böylece nice hürriyetperverânın (!) marifetleri ört-bas edilecektir!.. Nitekim, Meclis-i Meb'usan'ın kararı bu yolda tecelli eder ve doksan üç sandık içindeki jurnaller Harbiye Nezâreti'ne teslim edilir!.. Bu jurnallar, bilâhare Mahmud Şevket ve Enver Paşaların emriyle Harbiye Nezâreti (şimdiki Üniversite merkez binası) bahçesinde yakılır ve bu olay, devrin gazetelerinde kısa bir haberle efkâr-ı umumiyeye duyurulur!..

İşte, Başmusâhib Cevher Ağa'nın idâmı bu jurnallerle ilgilidir: Sözde hürriyet kahramanları Abdülhamid Hân'a verilen jurnalleri yakmak suretiyle imhâ edivermişlerdir ama, Başmusâhib Cevher Ağa jurnal sahiblerini tanımaktadır!.. Ve Cevher Ağa hayatta bulunduğu müddetçe jurnallerin yakılması bir mânâ ifade etmeyecek, günün birinde Cevher Ağa'nın yapacağı ifşaat, takkeyi düşürüp keli meydana çıkarabilecektir!.. Binaenaleyh, Cevher Ağa da, jurnallerin âkıbetine uğramalı, yâni, ebediyyen susturulmalıdır!..

Ve Cevher Ağa susturulmuştur da... Baştarafta kaydettiği-

miz gibi, Abdülhamid Hân'ın Başmusâhibi, 31 Mart'ın tertipçileri arasına ithal olunmuş ve zavallı Cevher Ağa, vazifesi icabı öğrendiği gerçekleri söyleyememesi, yapacağı ifşaatla hürriyetperverânın mârifetlerini (!) gözler önüne sererneınesi için idâm edilmiştir!..

Jurnal rezâletini bitirirken bir noktaya daha temas edelim: Sultan İkinci Abdülhamid Hân'a verilen ve Meşrutiyeti müteâkip İttihatçılar eline geçen jurnalların acaba hepsi gerçekten yakılmış mıdır?.. Hayır!.. Olayın cereyan ettiği yıllarda Merkez Kumandan Muavini olan Süvari Binbaşısı Asaf (Tugay) Bey, jurnallerin mühim bir kısmını ve jurnalcıların isimleriyle, jurnalların hulâsalarını havî defteri ateşten kurtarmış ve daha sonra bunları yayınlayarak hürriyetperverânın takke altında sakladıkları keli meydana çıkarıvermiştir!.. Yalan söyleyen tarih, bu jurnallar mevzuunda tekrarından utanmadığı lâfları günümüzde de mırıldana dursun, gerçek budur ve ötesi lâf ü güzaftır!..

— « ☆ » —

ENVER PAŞA SARAYA NASIL DÂMÂD OLDU ?..

Nevzuhur «Hürriyet kahramanı», meşhur «Babıâli Baskını»nın başfedâisi ve de «Edirne Fâtihi» (!) Enver Bey/Paşa, 1881 yılında doğmuştur. İstanbul'da Divanyolu'nda doğduğu rivayet edilir. Romanya'nın Kilye kasabasından Ahmed Efendi adında birinin oğludur. Kıymetli müdekkik İsmail Hâmi Bey'in kaydettiğine göre: «Bu Ahmed Efendi'nin büyük dedesi «Killi Abdullah» isminde bir Macar yahut Gagavuz dönmesidir.» İşbu «bir Macar yahut Gagavuz dönmesi» âileden inen Ahmed Efendi, Enver'in annesi Ayşe Hanım'ın ikinci kocasıdır. Amele çavuşu olan bu Ahmed Efendi oğlu Enver'in «hürriyet kahramanı» (!) ilân edildiği günlerde «Ahmed Bey» diye anılmaya başlamış, aşağıda görüleceği gibi, Enver, Harbiye Nâzırı olunca, Ahmed Bey de «Ahmed Paşa» oluvermiştir!..

Muhtelif vesilelerle kaydettiğimiz gibi, Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra devlet idaresine hâkim olan İttihad ve Terakki başındaki **«üç çılgın»** şu, Talât, Enver ve Cemal Paşalar, tâkib ettikleri politika ile şikâyet ettikleri Sultan İkin-

Naciye Sultan ve Enver Paşa.

ci Abdülhamid Hân istibdâdını (!!!) mumla aratmışlar ve keyfî idareleriyle muhteşem imparatorluğumuzun başını yemeyi becermişlerdir!..

Bu, imparatorluğumuzun başını yiyen **«üç çılgın»**dan Enver, parmakları tabancalarının tetiğinden ayrılmıyan İttihatçı sergerdelerin gayretiyle 3 Ocak 1914 Cumartesi günü kaymakam (yarbay)lıktan Mirlivâ (Tuğgeneral)liğe yükselivermiş ve bu türediye aynı gün Harbiye Nâzırlığı da tevcih edilmiştir!.. O günlerde Enver'in böyle bir anda «Paşa» ve «Harbiye Nâzırı» oluvermesini, devrin Pâdişahı Sultan Reşad'ın gazete haberlerinden öğrendiği ve: **«Bizim Enver, paşa olmuş, mahzuziyyet-i şâhânemi mûcib oldu!»** dediği yazılıp söylenirse de, bu iddia doğru değildir. Sultan Reşad, her ne kadar İttihatçılar elinde esâretten beter bir saltanat sürmüşse de, Kabinedeki bir değişiklik, yâni, Enver'in Harbiye Nâzırı olması elbette pâdişahın tasdikinden geçmiş, Anayasa'ya göre Başkumandan olan pâdişah, Enver'in «paşa»lığından elbette haberdar olmuştur!..

Enver'in Nâciye Sultan'la evlenmesi, «Paşa» ve «Harbiye Nâzırı» olmasından sonradır. Nâciye Sultan, Sultan Abdülmecid'in oğullarından Süleyman Efendi'nin kızıdır. Ayşe Tarz-ı Ter hanımefendiden doğmuştur. Naciye Sultan'ın Enver Paşa ile evlendiğinde babası Süleyman Efendi hayatta değildi. Bu bakımdan Nâciye Sultan'ın düğününü amcası ve devrin pâdişahı Sultan Reşad yapmıştır.

Nâciye Sultan'la Enver Paşa'nın düğünleri 10 Mayıs 1914'de Nişantaşı'ndaki Sultan konağında (şimdiki Işık Lisesi'nde) yapılmış, böylece otuz üç yaşının içinde «Paşa» ve «Harbiye Nâzırı» olan Enver, bu kerre de **«Dâmâd-ı Hazret-i Pâdişâhî»** ünvanını kazanıvermiştir!.. Naciye Sultan, Enver'le evlendiğinde on yedi yaşında olup, Paşa ile aralarında on beş yaş fark vardı. Enver Paşa; yeryüzündeki son Türk İmparatorluğunu batırıp, kendi gibi sergerdelerle yurt dışına kaçıp giderken Mâhpeyker ve Türkân adlarında iki kız çocuğu babası idi. Enver'in firarından bir müddet sonra Nâciye Sultan da Berlin'e gitmiş ve oğlu Ali, 29 Eylül 1921'de Berlin'de doğmuştur. Enver Paşa, Ali'nin doğumundan evvel Berlin'e gelip eşini ve kızlarını görmüşse de, oğlu Ali daha sonra dünyaya geldiğinden Enver Paşa'ya oğlunu görmek nasib olmamıştır.

Enver Paşa'nın Türkistan macerasına daha evvel temas ettiğimizden, bu mevzu üzerinde durmayacağız. Ancak şu kadarını kaydedelim ki, Enver Paşa, Türkistan'da telef olduğunda Nâciye Sultan yirmi altı yaşında dul kalmış ve bir yıl sonra Enver Paşa'nın kardeşi Kâmil Bey ile evlenmiş, 1952'ye kadar yurt dışında kalmış, bu arada Kâmil Bey'den de Rânâ adında bir kızı olmuştur. Hânedânın kadın âzalarının yurda dönmelerine müsaade edilmesi üzerine 1952'de İstanbul'a gelen Nâciye Sultan, 5 Aralık 1957 tarihinde Nişantaşı'nda altmış bir yaşında vefat etmiştir.

Bu arada, tek parti devrinin Millî Şeflik günlerinin garip olaylarından birini de kaydedelim: Hânedânın erkek âzalarının Türkiye'ye dönebilmeleri büyük gürültülerle ancak geçen yıl kabul edilmesine rağmen, İsmet Paşa'nın reisicumhur olduğu devrede İnönü, Enver Paşa'nın oğlu Ali'nin yurda girmesine hususî olarak müsaade etmiş ve Ali, Harp Okulu'nda okuyup pilot olmuş, Harp Akademisi'ne girmek istemişse de, Akademi'ye kabul edilmemiş ve bunun üzerine ordudan istifa ederek yurt dışına çıkmıştır. Hânedânın erkek âzalarından pek çoğu dünyanın dört bir tarafında vatan hasreti içinde yaşarken, Enver'in oğlunun hususî müsaade ile Türkiye'ye girmesinin hikmeti acaba ne ola ki?!.. İsmet Paşa bu hareketiyle İkinci Meşrutiyet arifesinde İttihad ve Terakki'ye girerken karanlık bir odada ettiği yemini mi yerine getirdi ki!..

Enver Paşa, Nâciye Sultan'la evlenirken, İttihatçılardan Hâfız Hakkı Paşa (Harb-i Umumî'de Kafkas cephesi kumandanlarından) da saraya dâmâd olmuştur. Bir iddiaya göre, böyle genç subayların hânedâna mensup kızlarla evlenmeleri, İttihad ve Terakki'nin **«Fikir babalığı»**nı yaptığı söylenen Ziya Gökalp'e aitmiş!.. Ziya Gökalp'e göre, bu çeşit evliliklerle hânedân arasında iyi bir ıstıfa (elenip ayrılma) vücude gelecek, böylece hânedânın dejenere olmasının (!!!) önüne geçilecekmiş!.. Ziya Gökalp'ın bu parlak fikriyle, Enver ve Hâfız Hakkı Paşalar Saraya dâmâd olmuşlarmış!.. Hattâ, Midhat Paşa'nın oğlu Ali Haydar'a da bu mevzuda bir teklif yapılmış ve Sultan Vahideddin'in kızlarından biri ile evlenmesini Talât Paşa arzu etmiş! Midhat Paşa-zâde Ali Haydar bu teklife evvelâ itibar etmemiş, bilâhare «eski usûlde dâmâd rolü oynamıyacağı, kendi prensiplerine gö-

re bir âile ocağı kuracağı, doğacak evlâdlarının onun adını taşıyacağı» gibi şartlarla Talât Paşa'nın teklifini kabul eylemiş amma, bu şartları da, o yıllarda henüz veliahd olan Sultan Vahideddin kabul etmemiş, böylece Midhat Paşa-zâde'nin dâmâdlığı suya düşmüşmüş!.. İttihatçıların, hele Talât Paşa'nın Midhat Paşa'nın oğluna karşı takındığı tavır ve hâtıratında yukarıdaki satırları karalayan Ali Haydar'ın bu dâmâdlık mevzuunda sarih bir şey yazmayışı, meselâ Sultan Vahideddin'in hangi kızını alacağını, dahi kaydetmemesi Midhat Paşa-zâde'nin dâmâdlığının hayâl mahsulü olduğuna, «aç tavuğun kendini buğday anbarında görmesi»ne delildir!..

Nâciye Sultan'la evlenerek saraya dâmâd olan ve bu hânedâna sıhriyyetini Türkistan macerası sırasında dahi kullanan Enver Paşa'nın hâtıratı, hâlen Ankara'da bulunan iki kızı tarafından Türk Tarih Kurumu'na teslim edilmistir. Türk tarihine hizmet gaayesiyle kurulan Türk Tarih Kurumu'nun bu hâtıratı bir an evvel tasnif ederek yayınlaması, Muhteşem İmparatorluğumuzun başını yiyen **«üç beyinsiz»**den biri olan Enver'in karanlık icraatını tesbit bakımından arzuya şâyândır!..

—« ☆ »—

ENVER PAŞA VE ALMANLAR!..

Ordumuzun ıslahı için çağrılan Alman askerî mütehassıslarından müteşekkil hey'etin yurdumuza gelmesi, İttihad ve Terakki başındaki **«üç beyinsiz»**in devlet idaresine hâkim oldukları devreye rastlar. Mahmud Şevket Paşa'ya yapılan su'i-kasdi müteakip tam bir terör havası içinde devlet idaresine hâkim olan İttihad ve Terakki başındakilerin, yıllar boyu çeşitli yollarla asker arasına soktukları tefrikayı unutup, bu kerre ordunun ıslahı gayesiyle memleketimize getirdikleri bu mütehassıslar hey'etinin adı: **«Alman Hey'et-i Askeriyye-i Islâhiyyesi»dir!**..

Ordumuzun, Alman askerî mütehassıslarınca ıslahı işine evvelâ, Sadrâzam ve Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa teşebbüs etmiş, Paşanın katlinden sonra Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Baron Von Wangenheim bu neseleyi ele almış ve Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm'in muvafakatiyle «Alman Hey'et-i Askeriyye-i Islâhiyyesi»nin yurdumuza gelmesi, «üç beyinsiz» devrinde gerçekleşmiştir!..

Daha evvel temas ettiğimiz gibi, Mahmud Şevket Paşa kendi ifadesince Golç Paşa'nın **«sâdık talebesi»**dir!.. Enver ise, İkinci Meşrutiyetin ilânını müteâkip, Ataşemiliter olarak gittiği Berlin'de bizzat imparatorun iltifatlarına mazhar olmuş ve bakınız bu iltifat nerelere kadar varmıştır!.. Amiral Afif Büyüktuğrul bu mevzua temasla diyor ki:

«— Enver Paşa yarbay rütbesinde iken, Berlin Büyükelçiliğimiz nezdinde kara ataşesi atanmıştı. Onun İttihad ve Terakki ile yaptığı özel gayretler de, imparatorun bilgisi içinde idi. İkinci Dünya Savaşı arifesinde Hitler'in Mussolini'ye yaptığı gibi, Birinci Dünya Savaşı arifesinde imparator da Enver'in gururunu okşayacak bir hareket hazırlamıştı. Berlin'de bulunan bütün Sefâretlere mensup kara ve deniz ataşelerine bir yemek vermiş ve bu ziyafette baş misafir yerini Yarbay Enver'e ayırmıştı. Diğer ataşelere: «Sizin rütbeleriniz Enver'in rütbesinden daha büyük; fakat yakında büyük bir imparatorluğun başına geçeceği için Enver'e baş yeri verdim», **diyecekti... Bu da yetmeyecek, yemekten sonra koluna girerek Enver'i özel bir odaya götürecekti.»**

Almanya İmparatorundan böylesine yakın alâka (!) gören Enver'in yurda dönüşü, meşhur «31 Mart Vak'ası» sonunda «Hareket Ordusu»nun İstanbul üzerine yürüdüğü günlere rastlar!.. Alelâcele Berlin'den Selânik'e dönen ve sonra Hareket Ordusu'na katılıp kumanda hey'etinde vazife alan Enver, bilâhare «Babıâli Baskını»nda **«çılgınlık derecesinde İngiliz taraftarı»** olan Sadrâzam Kâmil Paşa'yı devirmiş ve Mahmud Şevket Paşa'nın katlinden sonra da, diğer iki arkadaşiyle şu Talât ve Cemal'le beraber memleket idaresine hâkim olmuştur!..

İttihad ve Terakki'nin, İngiliz taraftarı Manastır teşkilâtı ile Alman taraftarı Selânik yârânı arasındaki mücadeleyi, 31 Mart Vak'ası ve Babıâli baskını ile Almanlardan yana olan Selânik yârânı kazanmış, memleket bu yâran elinde iken «Alman Hey'et-i Askeriyye-i Islâhiyyesi» yurdumuza gelmiş ve bu hey'etin gelmesinden hemen sonra «Paşa», «Harbiye Nâzırı» ve «Başkumandan-vekili» oluveren Enver Paşa, Harb-i Umumîde Almanlar yanında yer alıp, yeryüzündeki son Türk İmparatorluğunun başını yemiştir!..

Dünya görüşünden ve fikir çilesinden mahrum olan İttihat-

çıların Almanlara olan yakınlığı ve tarafsız kalabilmemiz imkânı var iken Almanlar yanında Harb-i Umumî'ye katılmaları mevzuu incelenirken Almanya'nın, İmparatorluğumuzla alâkalı niyyetlerinin bilinmesinde fayda vardır. Bu husus, çeşitli Alman gazete

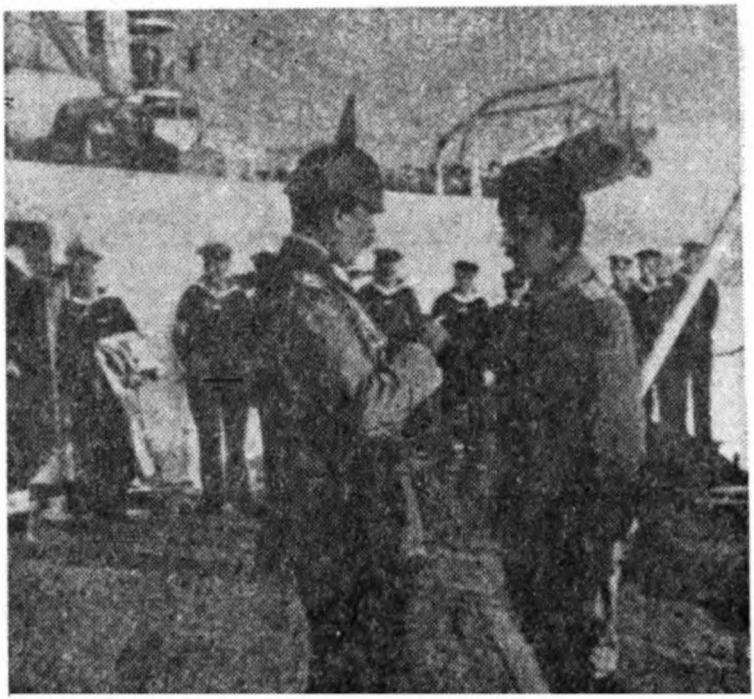

Enver Paşa'nın İkinci Wilhelm önünde esas vaziyette duruşunun resmidir!..

ve dergileriyle kitaplarında bilâhare açıklanmıştır ki, bu yazılanlar bir kelime ile korkunçtur!.. Ve bu korkunç ifşaat, Almanya İmparatorunun Enver'e gösterdiği yakın alâkanın sebeblerini bütün açıklığıyle ortaya koymaktadır!..

Devlet-i Aliyye'yi, Balkan komitacılarından öğrendikleri usûllerle idareye kalkan İttihad ve Terakki başındaki gaafiller, Almanların bu korkunç niyyetlerinden habersiz (!) bir halde 14 Aralık 1913 Pazar günü «Alman Hey'et-i Askeriyye-i Islâhiyyesi»ni yurda getirmişler ve «İ'tilâf-ı Müselles» denilen İngiltere, Fransa, Rusya devletlerinin protestolarına rağmen, zamanla bu askerî mütehassısları daha da arttırarak, orduyu, Alman subayları eline teslim edivermişlerdir!..

Ordunun ıslâhı gayesiyle yapıldığı yazılıp söylenen bu hareketin gaflet mi, ihânet mi, yoksa iddia edildiği gibi hizmet mi olduğu yarının gerçek tarihçisinin himmetine kalmıştır!..

— « ☆ » —

HARB-İ UMUMÎ'DE SARIKAMIŞ FACİASI !..

Meşhur «Babıâli Baskını»ndan ve bilhassa Mahmud Şevket Paşa'nın sokak ortasında vurulup öldürülmesinden sonra, Devlet-i Aliyye başına çöreklenen İttihatçı üç çılgından biri olan şu meşhuur Enver Paşa, bilindiği gibi, Harb-i Umumî'nin hemen arifesinde evvelâ «Paşa» olmuş, bilâhare «Harbiye Nezâreti»ni ele geçirip «Başkumandan-vekili» ünvanını almış, bu arada Sultan Mecid'in oğullarından Şehzâde Süleyman Efendi'nin kızı Nâciye Sultan'la evlenip Hânedâna dâmâd oluvermiş ve Birinci Dünya Savaşı boyunca bütün kara ve deniz kuvvetlerimizin idaresi bu nevzuhur dâmâd paşa elinde kalmıştır!..

Enver Paşa, Harb-i Umumî'nin mes'ulleri arasındadır ve bu adamın askerî değeri, bizzat dostlarınca da itiraf edildiği gibi, sıfırdır. **«Nüfuz-ı nazar, tecrübe ve tahsil»**den mahrum olan, bu haline rağmen Napolyonluğuna inanıp, aldığı çılgınca kararlarla nice büyük felâketlere yol açan Enver Paşa adlı gaafilin müdhiş çılgınlıklarından biri de, Kafkas Cephesi'ndeki meşhur Sarıkamış harekâtıdır!..

Bu cephede Moskof'un taarruzu, 31 Ekim 1914 Cumartesi günü başlamış ve Kars'dan hareketle Pasin'e doğru ilerleyen Ruslar altı gün devam eden Köprüköy savaşı sonunda geri atılmışsa da, hatâlı bir hareketle düşman tâkib edilmemiş, böylece Moskof eski hududunda bırakılmıştır!..

Kafkas cephesindeki Üçüncü Ordu'nun başında Hasan İzzet Paşa bulunmakta ve bu cephede mevsim dolayısıyle müdhiş bir kış hüküm sürmektedir... Bu müdhiş kışa rağmen, Enver Paşa, yanındaki Alman generaliyle 14 Aralık günü Köprüköy'e gelmiş ve askeri teftiş ettikten sonra şöyle bir tamim yayınlamıştır:

« Askerler! Hepînizi gördüm. Ayağınızda çarığınız, sırtınızda paltonuz olmadığını gördüm. Lâkin karşınızdaki düşman sizden korkuyor. Yakın zamanda taarruz ederek Kafkasya'ya gireceğiz. Siz orada her türlü nan ü nimete kavuşacaksınız!..»

Enver Paşa'nın çılgınlıklarını ve askerî değerini tesbit bakımından mühim bir vesika olan bu tamimin neşrinden sonra, Üçüncü Ordu Kumandanı'na taarruz emri verilmiş, fakat Hasan İzzet Paşa, Başkumandan-vekilinin bu emrine:

«— Etrafı görüyorsunuz. Kış, kar başlamıştır. Bu şartlar içinde yapılacak taarruz lehimize neticelenmez. Kış şiddetini kaybetsin... Şartlar harekâta müsait olduğu gün, ben düşmanı imhâ edeceğim» diyerek itiraz etmişse de, Enver Paşa, Üçüncü Ordu Kumandanını azledip, kumandayı bizzat üzerine almış ve 20 Aralık 1914 Pazar günü, Onbirinci Kolordunun Aras'ın kuzeyine geçmesiyle meşhur Sarıkamış harekâtı başlamıştır!..

Yüz bin kişilik ordumuzun Ardahan - Sarıkamış hattına taarruzu, Onbirinci Kolordumuzun geri püskürtülmesine, Dokuzuncu Kolordunun geri çekilmeyerek esir olmasına yol açmış, Onuncu Kolorduyu cebrî yürüyüşle Sarıkamış'a sevkeden Enver Paşa, 25/26 Aralık gecesi Sarıkamış'ı kısmen işgâl edebilmişse de, savaş sonunda Onuncu Kolordu da erimiş ve Enver Paşa'nın bu çılgınlığı, altmış bin Türk evlâdının hayatına mal olmuştur!..

Birinci Dünya Savaşı'nda, Moskof ordusuna Doğu Anadolu kapılarını açan adam, Sarıkamış harekâtının kahramanı (!!!) Enver Paşa'dır ve işbu Enver Paşa, harekât sonunda Moskofun karargâhımıza çok yaklaştığını yaralı bir askerden duyduğu ân, son

sür'atle kaçıp soluğu evvelâ Erzurum'da, sonra da İstanbul'da almıştır!..

Enver Paşa, İstanbul'da yeni yeni çılgınlıklar plânlarken Van düşman istilâsına uğramış, bilâhare Muş ve Bitlis'i ele geçiren Moskof, Ermeni komitacılarıyla beraber o havalide görülmemiş bir katliâma girişmiş, böylece Sarıkamış harekâtı bir taraftan altmış bin askerin hayatına mal olurken; diğer taraftan da, bu katliâmda binlerce Türk öldürülmüştür!..

Enver Paşa'nın İstanbul'a dönmesinden sonra, azledilen Üçüncü Ordu Kumandanı Hasan İzzet Paşa'nın yerine Hâfız Hakkı Bey tâyin edilmiştir ki, bu zâtın gerek İstanbul'daki durumu, gerek cephedeki tutumu ayrı bir tedkik mevzuudur!..

Rusları yeni bir cephede oyalamak ve böylece Almanların işini kolaylaştırmak gayesiyle girişildiği yazılıp söylenen Enver Paşa'nın Sarıkamış harekâtı, tarihimize **«fâcia»** olarak geçmiş ve Napolyonluğuna inanan Enver'in **«çılgınlığı»** şeklinde yazılagelmiştir!..

Sarıkamış harekâtına iştirâk eden bâzı zevat, bu savaşla ilgili hâtıralarını yazmışlardır. Gerek bu hâtıratta, gerek Birinci Dünya Savaşı safahatını inceleyen muhtelif eserlerde yazılanların tamamı Enver Paşa aleyhindedir ve bunların cümlesi, böyle bir fâciaya sebeb olan dâmâd paşa hakkında pek ağır ithamlarla doludur!..

— « ☆ » —

TALÂT VE ENVER PAŞALARIN MALÎ NAMUSU !..

Muhteşem İmparatorluğumuzun başını yiyen İttihad ve Terakki adlı çetenin **«üç beyinsiz»**i, şu: Talât, Enver ve Cemal Paşalar hakkında bugün hâlâ söylenegelen bir söz vardır. Derler ki: Bu üç adam, ikbal günlerinde ellerindeki sayısız imkânlara ve nice fırsatlara rağmen çalmamışlar, parasız ölmüşlerdir!.. Bu iddianın ilki, yâni, ellerindeki sayısız imkânlara rağmen çalmadıkları belki doğrudur!.. Parasız ölüp ölmedikleri ise, ayrı bir tedkik mevzuudur...

Evet, Talât, Enver ve Cemal Paşalar ellerine geçen nice fırsatlara rağmen belki çalmamışlardır ama, göz göre göre çaldırmışlardır!.. Ve çalmakla, bile bile çaldırmak arasında hiç bir fark yoktur!.. Biz bu yazımızda, bu iddiamızın yalnız Talât ve Enver Paşalarla ilgili kısmını izaha çalışacak, Cemal Paşa'nın durumunu ayrı bir yazıda inceleyeceğiz.

Evvelâ Enver Paşa'yı ele alalım ve bu meşhur sergerdenin hırsızlığa nasıl göz yumduğunu, şunun bunun değil, bizzat Talât Paşa'nın itirafıyle gözler önüne serelim. Mondros Mütarekesini/Teslimnâmesini müteâkip bir gece yarısı kaçarak soluğu Berlin'de alan Talât Paşa, orada hâtıratını yazmaya başlamış ve tamamlanamıyan bu hâtırat, bilâhare Hüseyin Cahid Yalçın tarafından derlenerek yayınlanmıştır. Talât Paşa, bu hâtıratında Harb-i Umumî su'i-istimallerinden bahisle diyor ki:

«— Su'i-istimalleri müsbet şekilde meydana çıkan subaylar ibret nümunesi olarak ve cezalandırılmak üzere Harbiye Nezâreti'ne teslim ediliyor, fakat bütün şikâyet ve ricalar neticesiz kalıyordu. İsmail Hakkı Paşa kendi adamlarına son derece geniş salâhiyetler vermişti ve bütün kudretini öyle harekete geçirmişti ki, sivil makamlar tarafından ileri sürülen iddialar neticesiz kalıyordu. Maalesef bu zihniyet, Nezâretin başka kısımlarına da sirayet etmişti.

Kumandanlar hakkında ve bilhassa Levâzım Âmiri İsmail Hakkı Paşa hakkında Enver Paşa'ya sık sık şikâyetler vâki oluyordu. Enver Paşa harb devamınca İsmail Hakkı Paşa'ya şiddetle ihtiyacı olduğunu ve İsmail Hakkı Paşa olmaksızın ordunun iaşe edilemiyeceğini, binaenaleyh harbe devam etmenin imkânsızlaşacağı cevabını veriyor, şikâyette ısrar edilmesi halinde istifa etmekle tehdid ediyordu. Böyle nazik bir zamanda Enver Paşa'nın istifası bütün orduyu müşkül bir vaziyete sokmuş olacağından kimse bunu kabule cesaret edemiyordu.

Anadolu'daki nakil vasıtaları tamamıyle gayr-i kâfi idi. Yegâne seri' nakil vasıtası Konya - Bağdad demiryolu idi. Bunun da lokomotif ve vagonları yetmiyordu. İyi araba ve vagon bulunmadığından hemen tekmil nakliyatın deve, eşek veya kağnılarla yapılması icab ediyordu. Büyük ısrarlardan sonra Alman ordu idaresi bâzı nakil malzemesi ve vagon teslim etti. Ancak bu vagonların bir kısmının kendi ihtiyaçlarına tahsisi şart koşulmuştu. O sırada bu şartı reddetmiye de imkân yoktu.

Almanya'nın verdiği nakil vasıtalarına rağmen demiryolları ordunun ihtiyacı olan cephane ve gıda maddelerinin nakline yetmiyor ve tüccarlara da hiç bir vagon tahsis edilemiyordu. Cephane ve gıda maddeleri naklinden tasarruf edilen vagonların sayısı, haftada iki, üçü geçmiyordu. Bunlar da tabiî olarak ne Adana'daki pamukların ve ne de Ankara'daki yünlerin taşınmasına yetmiyordu. **Aynı zamanda iltimas ve imtiyazlar da başladı. Vagonlar satın alınıyor ve satılıyordu. İki vagon için müsaade almış kimselerin binlerce liralık menfaat temin ettikleri söyleniyordu. Meselâ, para temin ve gizliden gizliye ticaret yaptığını öğrendiğim için vazifesine nihayet verdiğim (.....) valisi (.....) Bey, Enver Paşa'ya müracaat ederek acınacak halini anlatmış ve kendisine yardım edilmesini istemişti. Vali, Meşrutiyetten evvel Enver Paşa ile dosttu. Eski dostluk icabı olarak kendisine bir veya iki vagon için izin verildi. Derhal kendisinin bu vagonlar sayesinde beş bin lira menfaat temin ettiği şâyi' oldu.»**

Harb-i Umumî su'i-istimallerini hâtıratında bu şekilde itiraf eden Talât Paşa, devamla diyor ki: **«Bu su'i-istimaller karşısında İttihad ve Terakki daima temiz kalmıştır. Yapılan bütün hücumlar haksız ve sebebsizdir»!..**

Sormak gerek: Bu nemenem bir müdafaadır ki, bu satırların hemen üst tarafında, vagon su'i-istimallerini olanca iğrençliğiyle itiraf eden Talât Paşa, Enver Paşa'nın eski bir dostu olan valiye, bir yardım olmak üzere iki vagon için izin verildiğini ve o valinin bu vagonlar sayesinde beş bin lira (dikkat buyurunuz, bu beş bin lira, elli küsur yıl evvelinin beş bin lirasıdır ve o devirde bu miktar para muazzam bir servettir) menfaat temin ettiğini kaydederken; hemen bir kaç satır sonra İttihad ve Terakki'nin temizliğinden nasıl bahsedebilir?!..

Sonra kimdir bu, Levazım Âmiri İsmail Hakkı Paşa?.. Hangi meziyetlere sahiptir ki, o olmaksızın ordunun iaşe edilemiyeceği iddia ediliyor ve Enver Paşa, bu İsmail Hakkı adındaki Levazım Âmiri'ni neden himâye ediyor?.. Talât Paşa: **«İsmail Hakkı Paşa'nın azli imkânsızdı»** derken; koskoca Devlet-i Aliyye'nin Pâdişahını —Sultan Reşad'ı— ellerinde oyuncak yaptıklarını, Balkan komitacılarından öğrendikleri usûllerle sokak ortasında, hattâ Babıâli içinde adam öldürüp, istemedikleri şahısları kolayca tasfiye edebildiklerini, Mahmud Şevket Paşa su'i-

Harb-i Umumî'de halkın açlığına rağmen dostlarını koruyan
Enver Paşa!..

kasdini bahane edip bütün muhaliflerini susturabildiklerini, yâni, arzu ettikleri zaman ellerini kana bulaştırmak pahasına da olsa, pek çok işleri becerebildiklerini unutmuş muydu acaba?!..

Talât, Enver ve Cemal üçlüsü —mâruf tâbiriyle: «Osmanlı Triyomvirası»— koskoca İmparatorluğumuzu babalarının çiftliği gibi idare ederlerken; su'i-istimali ayyuka çıkan bir Levâzım Âmirini isteselerdi azledemezler miydi?!.. Bu, İsmail Hakkı Paşa denilen Levazım Âmirini, bütün mel'anetlerine rağmen yerinde tutmakla onun su'i-istimallerine İttihatçı çete başındakiler de iştirâk etmiş olmuyorlar mı?!.. O rezaletlerden, Enver kadar, Talât da mes'ul değil mi?..

Hani nerede o, Enver'i Harbiye Nâzırı yapabilmek için elleri tabancalarının tetiğinde semt semt gezen fedâiler?.. Nereye gitti, Babıâli koridorlarında vazifelileri tek kurşunla bir kütük gibi devirip, cansız yere serenler?.. Nerede o, Devleti bir cihan savaşına sokup da, Devlet Reisine haber vermiye lüzum görmeyenler?..

Neden, niçin ve nasıl oluyor da, milletin açlığına ve büyük ıstırabına rağmen bir Levazım Âmiri yerinde oturabiliyor ve keyfe mâyeşa hareketleriyle şunu bunu zengin edebiliyor?.. Ve sonra bu Levazım Âmiri'ne İttihatçı çete başındakiler diş geçiremiyorlar da, millet açlıktan kırılıyor!.. Talât Paşa, gurbet elde yukarıdaki gülünç müdafaa ile İttihat ve Terakki'yi temize çıkarmıya çalışmıştır amma, bu sözde müdafaaya, acı gerçekler olanca dehşetiyle gözler önünde iken, yalan söyleyen tarihden gayri itibar eden olmamıştır!..

Gelelim sadede: Baştarafta görüldüğü gibi, bizzat Talât Paşa'nın —evet, başkasının değil, bizzat Talât Paşa'nın— itirafiyle sabittir ki, Enver Paşa, su'i-istimali ayyuka çıkan Levazım Âmiri İsmail Hakkı Paşa'yı himâye etmiş, hattâ kendisi bizzat su'i-istimali irtikâb ederek, eski dostu olan bir valiye usulsüz vagon verdirip onun binlerce lira kazanmasını temin eylemiştir!.. Bu durumdan, çalıp çırpmadığı iddia edilen Enver Paşa mes'ul değil midir?.. Enver Paşa bizzat çalmış, veya çalana bile bile göz yummuş... Çalmakla ,çaldırmanın farkı nedir ve malî namus bu işlerin neresindedir?!..

Enver Paşa'nın malî namusunu, Talât Paşa'nın itirafiyle ortaya koyduktan sonra, geçelim İttihatçı çetenin mühim adamı

Talât Paşa'nın hırsızları nasıl koruduğunu, o yıllarda İstanbul Şehremînliğinde/Belediye Reisliğinde bulunan Operatör Cemil (Topuzlu) Paşa'nın hâtıratında yazdıklarıyle izaha... Diyor ki, Cemil Topuzlu:

«Cihan Harbi patlak verince işler alt-üst oldu. Çünkü fırsatı ganimet bilen Kara Kemal (İttihatçılar içinde Talât Paşa: Büyük Efendi; bu Kara Kemal de: Küçük Efendi'dir) İstanbul'un iaşesini kâmilen üstüne almak istiyordu. Evvelâ ortaya bir un meselesi çıkardı. Bakınız nasıl: Şehirde pek az un stoku vardı. Halkın gıdasız kalmamasını temin için, Dahiliye Nâzırı Talât Bey'in/Paşa'nın Romanya'ya gitmiş bulunmasından istifadeyi düşündüm. Nâzıra telgrafla müracaat ederek Şehremaneti/Belediye namına un siparişine tavassutunu rica ettim. Bu suretle çuvalı yirmi dokuz kuruştan olmak üzere, ilk partide yüz bin çuval un getirttim. Talât Bey verdiği cevabda, aynı fiyat üzerinden ne zaman müracaat edersek, bize un göndereceklerini de bildiriyordu. Bu suretle şehirde kıtlık çıkmasına mâni olmuş, ekmeğin okkasına beş para bile zam etmeden halkın bu başlıca gıdasını temin eylemiştim.

Bir gün Emanet Makamında/Belediye'de meşgul bulunduğum bir sırada Merkez-i Umumî'den (İttihatçıların Genel Merkezi, karargâhı) iki zatın geldiğini haber verdiler. Bunlardan biri, ticaret sahasının ve o devrin mâruf sîmalarından; diğeri de Merkez-i Umumî'nin faal uzuvlarından biri idi. Ki, her ikisi de elyevm hayattadırlar. Bana dediler ki:

«— **Bundan sonra Romanya'dan sipariş edeceğiniz unların yerine bizim unlarımızı tercih etmenizi ricaya geldik. Şehremâneti'ne derhal yüz bin çuval un vermeye hazırız.»**

Ben, teşekkür etmekle beraber, fiyat vesaire hususlarda da anlaştığımız takdirde sizin unlarınızı tercih edeceğimde şüpheniz olmasın cevabını verdim. Her ikisi de, bu tatlı vaadin neşesiyle güldüler ve:

«— **Unların beher çuvalını, İstanbul'a teslim edilmek şartıyle otuz iki franga vermeğe hazırız»,** dediler.

Bu suretle teklif sahiblerinin verecekleri unların beher çuvalı arasında üç franklık bir fiyat farkı olduğu anlaşılıyordu. Bu miktar, yüz bin çuvalda üç yüz bin frank, yâni, bizim paramızla on beş bin altın tutuyordu. **Tabii, Emânet'in menfaatine mu-**

gayir olan bu teklifi kabul edemezdim. Muhatablarım, red cevabım üzerine muğber olarak gittiler.

Dâhiliye Nâzırı Talât Bey/Paşa, ertesi gün mutad hilâfına Emânet'e geldi. Pek pratik olan Nâzır, hiçbir mukaddemeye lüzum görmeden, doğrudan doğruya maksada girdi: Kara Kemal namına Şehremâneti'ne teklif edilen yüz bin çuval unu neden satın almak istemediğimi sordu. Mes'eleyi anlattım. Talât Bey şu cevabı verdi:

«— Paşa! Emanet'i hiçbir zarara sokmak istemem. Kemal Bey ile aranızı bulmak arzusundayım. Düşündüm, taşındım, şu çareyi buldum: Ekmeğin okkasına on para zam ediver!.. Emanet mutazarrır olmaz, Kemal Bey de gücenmez. Beni kırma!..»

Bunun üzerine: Havayic-i zaruriyeden (mutlaka giderilecek ihtiyaçlardan) olan ve halkımızın yegâne gıdasını teşkil eden ekmeği, başkalarının kazanç temin etmelerine hizmet için pahalılaştıramam. Maateessüf bunu kabul edemiyeceğim» dedim. Talât Bey biraz içerledi ama, ne beni gücendirecek bir söz söyledi, ne de muğber bir tavır aldı. Bir kaç samimî cümleden sonra kalkıp gitti.

Bu vesile ile Talât Bey'in ikinci müracaatını da anlatayım: Merkez-i Umumî'ye mensup yüksek maaşlı bir mühendis işine devam etmez, fakat aylığını tıkır tıkır alırdı. Onu azl' ile, Merkez-i Umumî'nin bu zâtı tekrar işe almaklığım hakkındaki müracaatlarını da reddetmiştim. Talât Bey, bu hususu iltimas için de geldi. Un mes'elesinde olduğu gibi, bu defa da red cevabı verdim. Ne yalan söyleyeyim, Nâzır gene tavrını bozmadı ve beni gücendirecek tek kelime de söylemedi.

Gelelim bahsimize: Kara Kemal, İstanbul'un iaşesini tamamen üstüne alamıyacağını, beni istediği yola getiremiyeceğini ve böylece halkı soyup soğana çeviremiyeceğini anlayınca, aleyhimde harekete başladı.

Hâl bu merkezde iken, bir gün, eski Adliye Nâzırlarından Necmeddin Molla, Emanet'e geldi. Bana, Talât Bey ile görüştüğünü ve onun, Emanet'ten çekilmekliğimi istediğini söyledi. Derhal «Peki!» dedim. İki satırlık bir istifanâme yazdım, doğruca Dahiliye Nezâreti'ne gittim...

Ertesi günü yerime, eski muavinim İsmet Bey getirildi. Üç gün sonra da, ekmeğin okkasına on para zam edildi. Çuvalı

otuz iki franktan olmak üzere, yüz bin çuval unun alındığını da duydum.

Şehremaneti, bütün harp müddetince Kara Kemal'in elinde kaldı. Zavallı İstanbul halkı lüzumsuz yere senelerce aç bırakıldı. Ekmek yerine mısır koçanı yedi ve sefalet yüzünden birçok ölüm hâdisesi de vuku buldu.»

Şehremîni'nin anlattıkları burada bitiyor... İşte yukarıdaki iğrenç olayların kahramanıdır, muhteşem imparatorluğumuzun başını yedikten sonra yurt dışına kaçıp giderken, devrin Sadrâzamı Ahmed İzzet Paşa'ya yazdığı mektubda **«malî namus»**dan bahseden Talât Paşa!.. Şunun bunun menfaatleri uğruna, halkın en zarurî ihtiyaç maddesi olan ekmeğe zam yapmak isteyen, teklifini raddeden Belediye Reisini istifaya zorlayan ve bunda muvaffak olup avanesini zengin ederken, millete ekmek yerine mısır koçanı yediren Talât Paşa'nın «malî namus» anlayışı budur!.. Aynı Talât Paşa —yukarıda görüldüğü gibi— vazifesine devam etmeyen, buna rağmen, Şehremîni'nin tâbirince: «Maaşını her ay tıkır tıkır alan» İttihatçı mühendisin de hâmisidir!.. Ve bütün bu işlerin yanı sıra daha nicelerinin kahramanı olan Talât Paşa, yalan söyleyen tarihin dilinde, elindeki geniş imkânlara rağmen çalmayan ve parasız ölen adamdır!!!.. İkbal günlerinde belki çalmayan, fakat Şehremîni'nin sarih ve kat'î ifadesinde görüldüğü gibi, bile bile çaldıran Talât Paşa'nın çalmaması ile göz göre göre çaldırması arasındaki fark acaba nedir ki?!..

«Siyasî namusu» ile yeryüzündeki müstakil son Türk İmpaparatorluğunu batıran, **«malî namusu»** ile de yukarıdaki olayların ve daha nicelerinin kahramanı olan Talât Paşa'yı, varsın «mütefekkir» diye anılan Ziya Gökalp, «Yeni Hayat» adlı kitabındaki «Talât Paşa» şiirinde onun için: **«Sen olmasan öksüz kalır bu millet»** dedikten sonra, Talât Paşa'yı Türk tarihi ile bir tutarak:

«Türk tarihi gibi namus heykeli,
Hiçbir zaman sarsılmayan bir kalbsin»

diye pek yükseklere uçurmuş bulunsun; ilâhî adalet pek çabuk tecelli etmiş ve şunun bunun keyfine halkın ekmeğiyle oynayan Talât Paşa, günün birinde Berlin sokaklarında vurulup öldürülmüş, cesedi de resmî tahkikat dolayısıyle üç saat kaldırımlar

üzerinde kalmıştır!.. Himâye ettiği, menfaatleri uğruna ekmeğe zam yaptığı Kara Kemal ise, İzmir su'i-kasdi dolayısiyle köşebucak saklanırken, kıstırıldığı evin tavuk kümesine sığınıp orada intihar etmiştir!..

— « ☆ » —

ESRARENGİZ BİR YANGIN!..

Sultan Abdülâziz Hân tarafından yaptırılan meşhur **«Çırağan Sarayı»**nın esrarengiz bir şekilde yanması, İkinci Meşrutiyet devrine ve İbrahim Hakkı Paşa'nın sadâretinin ilk haftasına rastlar.

1908 Meşrutiyeti'nin ilk Meclis-i Meb'ûsânı Ayasofya'daki binada toplanmış iken, sonradan Meclis Reisi Ahmed Rıza'nın ısrarıyla Çırağan Sarayı'na taşınmıştır. Bu nakil işine devrin pâdişahı Sultan Reşad muhalefet etmişse de, Meclis Reisi Ahmed Rıza, işi bir oldu-bittiye getirmiş ve gazetecilere verdiği beyanatta yalan söyleyerek, Çırağan Sarayı'nın Zât-ı Şâhâne tarafından Meclis-i Millî'ye ihsan edildiğini bildirivermiştir;.. Oysa Sultan Reşad'la beraber vükelânın mühim bir kısmı da, bu nakil işine razı değillerdi. Bu mevzuda yapılan müzakereleri anlatan Mâbeyn Başkâtibi Ali Fuad Türkgeldi, hâtıranda der ki:

«Ahmed Rıza Bey, Çırağan Sarayı'nın Meclis-i Meb'ûsân ittihaz edilmek üzere terkini talep edip Sadrâzam buna mümaşât eylediği (uyduğu) **halde Sâhib Bey itiraz etmiştir. Ertesi gün, keyfiyet Meclis'i Vükelâ'da** (Vekiller Heyetinde) **mevki-i tezekküre konuldukta itirazını teşdîd ederek bir hayli münakaşa cereyan eyledi. Müzakere masasına yumruğu ile vurarak:** «Bir takım..... oraya el atacaklar; olmaz efendim, olmaz!.. Korkuyorsanız benim üzerime atın, Şeyhülislâm razı olmuyor deyin.» **diyordu. Serdeylediği itirazlara cevab verildikçe yeni yeni esbab-ı müdafaa dermeyan edip nihayet** «Bunu da hal'edersek nerede oturtacağız?» **dedi. Fakat gene işin önüne geçemedi. Çırağan Sarayı güya suret-i muvakkate de olmak üzere Meclis-i Meb'ûsâna tahsis kılındı. Meb'ûsan dairesi haline ifrağ olunmak için külliyetli masarif-i tamiriyye îta olunarak ikinci devre-i içtimaiyya, pek mükellef surette orada küşâd edildi.»**

Böylece, bir oldu-bitti ile Meclis Reisi Ahmed Rıza tarafından âdeta cebren ele geçirilen Çırağan Sarayı, büyük masraflarla tamir olunmuş, ayrıca Yıldız Sarayı'ndaki kıymetli san'at eserleri de buraya taşınmış ve bu şekilde Meclis-i Meb'ûsan ittihaz edilen Çırağan Sarayı, şu, Roma sefâretinden Sadâret makamına getirilen İbrahim Hakkı Paşa zamanında sözde elektrik kontağı yüzünden 19 Ocak 1910 Çarşamba günü yanmış, muhteşem bina ile beraber nadide san'at eserleri ve İlk Meclis-i Meb'ûsan zabıtlarının bir kısmı, iki saat içinde kül olmuştur!..

Bu esrarengiz yangını ve kül olan millî serveti, İttihatçıların kontrolündeki «İkdam» gazetesi «Tesellinâme» başlığıyle yayınladığı yazıda: «Çırağan Sarayı yandı ise, yaşasın Meclis-i Ümmet... Kâğıdlar yandı ise, pâyidar olsun Ruh-ı Meşrutiyet...» gibi demagoji kokan satırlarla bildirmişse de, «Servet-i Fünun»-da Ahmed Şuayıb: **«Binaya mı acırsın, mefruşata mı acırsın? Ya o kıymetli tablolar?.. İşittiğimize göre Ayvazofski'nin kıymettar tabloları da zayi olmuş. Zayi olan eşya meyanında Yusuf Kâmil paşa tarafından ihda edilen gayet kıymettar, nadide bir saat dahi vardır. O eşya-yı kıymetdârın, nâdir tabloların bir içtimagâh-ı umumiye nakline hacet var mı idi? Nevâdir-i eşya, Meclis-i Meb'ûsan odalarına getirilmez, müzelerde saklanır!..»** diyerek gerçeğe parmak basmasını bilmiştir!..

Meclis-i Meb'ûsan'ın, pâdişahın ve bir kısım hükûmet âzalarının muhalefetine rağmen, Ahmed Rıza'nın ısrarıyla ve bir emr-i vâkî halinde Çırağan'a nakli, sonra da bu muhteşem binanın esrarengiz bir şekilde yanması, o günden bu güne çeşitli neşriyata sebeb olmuş ve bu neşriyatla İttihatçılar pek fena hırpalanmışlardır!..

Meclis-i Meb'ûsan, Çırağan yangınını müteâkıp Fındıklı Sarayı'na (şimdiki Güzel San'atlar Akademisine) taşınmış ve kapanıncaya dek faaliyetine bu binada devam etmiştir.

Gûya elektrik kontağı ile yanan ve deniz suyundan dahi istifade edilmeden iki saat içinde kül olup, bugün bir yangın yeri manzarasiyle duvarları ayakta duran Çırağan Sarayı'nın eski muhteşem hâlini bugün bu vesileyle bir hâtıra olarak okuyalım:

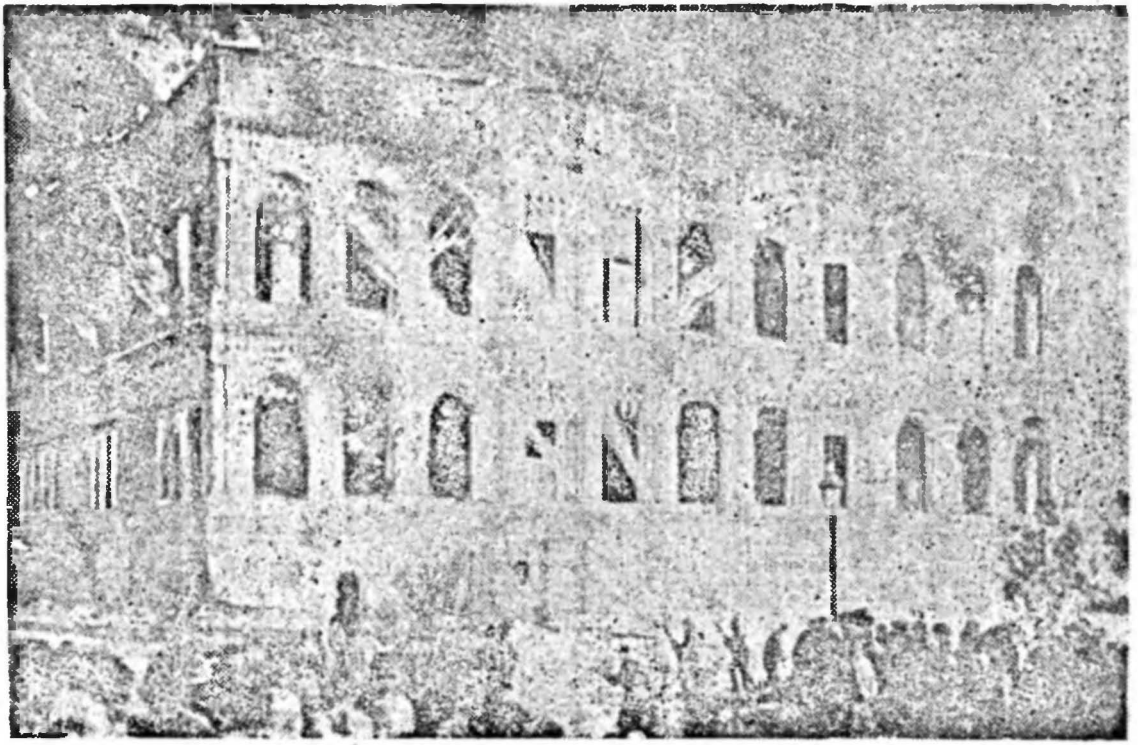

Çırağan Sarayı alev alev yanıyor!..

«İnşaat, Abdülâziz devrinde ve 1871'de Serkis Balyan usta tarafından yapılmıştır. Dört milyon liraya inşâ edilen Çırağan Sarayı, müştemilâtı hariç, üç daireden ibaretti. Boğaziçi tarafında bulunan daire, «Hünkâr Dairesi» ismini alıyordu. Burada «Hünkâr Sofası» adıyle anılan çok büyük bir salon vardı. Diğer odaların tezyinatı da, göz alıcı bir ihtişamda idi. Tavanlar, tahta ve nakış işçiliğimizin en güzel örneklerini teşkil ediyordu. Duvarlar someki mermerlerle yahut nakışlarla süslenmişti. Salonlarda kıymetli mermer sütunlarla, taş işçiliği göz alıcı bir mükemmeliyette idi. Bilhassa bâzı koridorlarda arka arkaya açılan mermer başlıklı kapılar, Saray'a müstesna bir zerafet veriyordu...

Çırağan'ın orta kısmındaki daireye, deniz cephesinden iki taraflı büyük mermer merdivenlerden çıkılarak giriliyordu. Burada «direkli sofa» yahut «orta sofa» diye anılan salon, kırk metre uzunluk, yirmi metre genişlik ve ondört metre yükseklikte idi. Buradaki odalar da itina ile tezyin olunmuştu. Binanın orta kısmında direkli ve tavanı göbekli sofaya inen merdivenlerin manzarası Saray'a büyük bir azamet veriyordu...

Çırağan Sarayı'nda, evvelce «Billûr Köşk» diye anılan bir limonluk da vardı. Halk arasında âdeta efsaneleşen ve kısa bir müddet sonra yıktırılan bu köşk hakkında bir tarihçimiz şunları yazmaktadır: «Çırağan Sarayı'nın arka tarafında Yıldız Parkı'nın caddeye nâzır seddi üzerinde billûr levhalarla üç katlı bir cam saray yaptırılmıştı. Tıpkı peri masallarında olduğu gibi, bu köşkün içi sokaktan görülürdü. Ömrü az devam etti. Sultan Aziz, bir gün anlaşılmayan bir sebeble burasını yıktırıverdi.»

Çırağan Sarayı'nın tarihinde, Beşinci Murad'ın hal'ini müteâkıp burada geçirdiği hayat, Ali Suâvi vak'ası ve eski hükümdârı kaçırmak gaayesiyle girişilen diğer bâzı teşebbüsler mühim bir yer almaktadır. Bilindiği gibi, Beşinci Murad hal'inden ölümüne kadar yirmi yedi yıl Çırağan'da oturmuştur.

— « ☆ » —

Örnek bir Adliye Nâzırı:

ABDURRAHMAN NUREDDİN PAŞA

Sultan İkinci Abdülhamid Hân devrinin ünlü Adliye Nâzırı Abdurrahman Nureddin Paşa, Germiyanoğulları'ndan Vezir Hacı Ali Paşa'nın oğlu, Hacı Mir-zâde Mustafa Ağa'nm torunudur. 1833 yılında Kütahya'da doğmuştur.

Tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli devlet memuriyetlerinde, bu arada muhtelif valiliklerde bulunan Abdurrahman Paşa, son defa Bağdad Valiliğinden İstanbul'a alınıp Umûr-ı Nafia Komisyonu âzalığına getirilmiş ve şu **«koca nankör»** Said Paşa'nın ikinci sadâretinden azli üzerine 2 Mayıs 1882 Salı günu «Başvekil» ünvanıyle sadâret makamına getirilmiştir.

Abdurrahman Nureddin Paşa'nın sadâreti pek kısa olup, iki ay, on gün devam etmiştir. Kendisine sadâret teklif edildiğinde, Pâdişaha yazdığı mektubun suretini İbnülemin Mahmud Kemal Bey, «Son Sadrâzamları»nda yayınlamıştır. Paşa'nın şahsiyyetini tesbit bakımından pek mühim olan bu arîzayı inceleyen Mahmud Kemal Bey, Abdurrahman Paşa'nın durumuna temasla: **«Paşa'nın, başvekâlet hidmeti mühimmesini der'uhde etmeğe nefsinde kudret bulamadığını itiraf etmesi, munsıfane ve hadşinâsâne bir hareket olduğu için takdire lâyıktır.»** diyor.

Kırk dokuz yaşında Sadrâzam olan ve ancak yetmiş gün devam eden bu sadâretinden 11 Temmuz 1882 Salı günü istifa etmek suretiyle ayrılan Abdurrahman Paşa, bilâhare Kastamonu, Aydın ve Edirne valiliklerinde bulunmuştur. Eski Dahiliye nâzırlarından Ebubekir Hâzım (Tepeyran) Bey, «Canlı Tarihler»in ilk cildinde Abdurrahman Paşa'nın bu vilâyetlerdeki müsbet icraatına geniş yer vermiştir. Uzun yıllar Paşa'nın maiyyetinde bulunan Ebubekir Hâzım Bey'in yazdıkları, Abdurrahman Paşa'yı tanımak bakımından mühimdir ve şâyân-ı tavsiyedir.

1895 yılında Sadrâzam Kâmil Paşa'nın ikinci sadâretinden azli üzerine, 7 Kasım Perşembe günü Halil Rifat Paşa tarafından kurulan Kabineye Adliye Nâzırı olarak giren Abdurrahman Nureddin Paşa, o tarihten İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar on üç yıl bu makamda kalmış ve Abdurrahman Paşa, Türk adliyesi başında bulunduğu bu on üç yıl zarfındaki namuslu hareketiyle ilelebed rahmetle anılmaya hak kazanmıştır.

Abdurrahman Nureddin Paşa.

Abdurrahman Nureddin Paşa geniş şöhretini, Adliye Nâzırlığı sırasındaki dürüst davranışıyle kazanmış ve Sultan İkinci Abdülhamid Hân bu muhterem zâtı on üç yıl bu makamda tutmak suretiyle büyük bir kadirşinaslık göstermiş, Abdurrahman Paşa'nın icraatına kat'iyyen müdahalede bulunmamıştır.

Abdülhamid Hân devrinin Mâbeyn Başkâtiblerinden Tahsin Paşa hâtıratında, pâdişahın tâkip ettiği merkeziyyet siyasetine temasla der ki: «Sultan Hamid, bidayet-i cülûsundan başlayarak devletin bütün umûrunu Saray'a toplamak siyasetini tâkip etmiştir. Sultan Hamid, her mes'eleyi öğrenmek ister, her şeyi sorar, herkesin ahvalini sorup soruşturur, tayinleri irâde-i seniyyeye bağlı olan her memurun tercüme-i hal varakasını okutturur ve bâzan bunlardan birinin muhteviyatı nazar-ı dikkatini celbedecek olursa, o memurun tâyini irâdesini vermezdi. **Sultan Hamid'in müdahale etmediği bir sınıf memurîn vardı ki, o da hâkimler idi. Bu tâyinleri, arzolundukları veçhile aynen ve bilâ tereddüt tasdik ederdi. Hattâ bir defasında Adliye Nâzırı Abdurrahman Paşa, münhal bir hâkimliğe birkaç isim teklif ve bunlardan birinin tercihini arzettiği halde, Abdülhamid bu tezkereyi reddetmiş ve o makama kim münasip ise, onun arzını emreylemişti.»**

Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'nın bu mühim şehadeti üzerinde yarının gerçek tarihçisi elbette duracak ve yalan söyleyen tarihin dilinden düşmeyen Sultan İkinci Abdülhamid istibdâdının (!!!) sebeb ve neticelerini incelerken; Sultan Hamid'in hangi ahvalde, nelere, niçin müdahale ettiğini kat'iyyetle tesbit eyleyecektir!..

Halil Rif'at Paşa'nın hastalığı dolayısiyle bir müddet Sadâret Kaymakamlığıyle Sadrâzama vekâlet eden Abdurrahman Paşa'ya, bilâhare Halil Rif'at Paşa'nın vefatı üzerine ikinci defa sadâret teklif edilmişse de, kabul etmemiştir.

İkinci Meşrutiyet'in ilânını müteâkıp tekaüd edilen ve sonra teklif olunan Âyan âzalığını kabul etmeyen Abdurrahman Paşa, 1912 yılında vefat etmiş, Fâtih türbesi bahçesine defnolunmuştur.

Kendisi gibi muhterem bir zât olan oğlu Ârif Hikmet Paşa, Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın kızlarından Naile Sultan'la ev-

lenip saraya dâmad olmuş, kızı Pâkize hanım ise, Sâdeddin Arel ile evlenmiştir.

Sadâretinin ilk günlerinde maaşına yapılan zammı kabul etmeyecek derecede dürüst bir zât olan Abdurrahman Paşa, hayatının son yıllarında tekaüd maaşıyle geçinemiyerek zarurete giriftar olmuştur!..

Abdurrahman Nureddin Paşa'nın uzun Adliye Nâzırlığı, Türk adalet tarihinde başlı başına bir tedkik mevzuudur. Kıymetli şahsiyyetine bugün böyle kısaca temas imkânı bulduğumuz Abdurrahman Paşa'yı rahmetle anıyor, afv ve mağfiret niyaz ediyoruz.

— « ☆ » —

TEVFİK FİKRET'E DAİR

Tevfik Fikret adlı şair, ölümünün bilmem kaçıncı yıldönümü dolayısiyle yine anıldı!.. Bizim, bir yazımızda **«Öldürülecek Ölüler!..»** arasında andığımız Tevfik Fikret hakkında sütun sütun makaleler yayınlandı ve bâzı san'at (!) mecmuaları, onun adına hususî nüshalar düzenledi!.. Bu münasebetle biz de, o, yazdığı **«Tarih-i Kadîm»** manzumesiyle bütün mukaddesata söven, **«Toprak vatanım, nev'-i beşer milletim»** mısra'ı ile fikriyatını ortaya koyan, Mehmed Âkif Bey'in dediği gibi: **«Protestanlara zangoçluk eden»**, asîl gençliğe örnek (!) diye gösterdiği oğlu Halûk, İslâm ve Türk dairesi dışına çıkan, kütüphanesini Robert Kollej adlı misyoner ocağına bağışlayan ve bugün Rumelihisarı sırtlarındaki evi müze olan (!) Tevfik Fikret hakkında söylenenlerden bâzılarını naklederek onun içyüzünü izaha çalışacağız... Derler ki, Tevfik Fikret için:

● **«Tevfik Fikret de, arkadaşları da, bütün yazdıklarından belli, Türkçeyi hiç sevmemişlerdir. Tevfik Fikret, Türkçe yazmaz. Frenkçe de yazmaz, olmıyan bir dille yazar. Onun için kelimelerin kendilerine göre birer değeri yoktur, mânası olsun da hangisi olursa olsun... Türkçeyi o kadar hor görmüş bir adama biz de kalkıp «Büyük Türk Şairi» demişiz!.. Dahası var: Beylik hükümlere pek bağlı olan bu adamı ihtilâlci de saymışız... Allah günahımızı affetsin.»** Nurullah Ataç.

● «Tevfik Fikret'e millî şair vasfı verilemiyeceği tabiîdir.»

Âgâh Sırrı Levend.

● «Fikret, kâinat ölçüsünde büyük muhayyeleli şair değildir. Fikret, dünya edebiyatının çatısını taşıyan ölmez san'atkârlardan biri de değildir. Kanaatleri ancak Coppée gibi basit bir Fransız şairinin muhayyelesinden örneğini almıştır.»

Celâleddin Ezine

● **«Fikret, kendi mağrur benliğini ve galiba rahatını, bütün başka meziyetlerden üstün tutarak sık sık yabancı koltuklara yaslanmaktan çekinmemiştir.»** Nihad Sami Banarlı.

● «Fikret vatanperver değildir. Milletinin bütün insanlar ve vatanının dünya olduğunu söyleyen bir adamın vatan hakkındaki sözleri elbette bütün dünyaya racidir. Binaenaleyh o, kozmopolit bir şairdir.» **Nihal Atsız.**

● «Vatana hudud çizmeyen insaniyetçilere asla vatanperver sıfatı verilemez... Bosna-Hersek, Girit, Sarkî Rumeli, Trablus ve koskoca Balkan fâciası için onun yazılmış nesi var? Vatan aşkıyla yanan bir kalb, maşukasının bağrından tonlarla kan fışkırırken nasıl oldu da, bir damla mürekkep harcayamadı?.. «Vatanın fazilet ve ahlâk ile muhafaza edilebileceğine» bütün ömrünce kaani bulunduğu söylenen bu fazilet ve ahlâk neden fedakârlık emretmedi? Silâha sarılıp hududa koşsun demiyorum. Fakat susuşuna da akıl erdiremiyorum.»

Hakkı Süha.

● **«İngilizler bir zamanlar alâ rivayetin, dum-dum kurşunları da kullanarak Cenubî Afrika'daki Boerleri mağlûp ve perişan ederken ve bu hareket bütün âlem-i insaniyyetin nefret ve hiddetini celbederken, İstanbul'daki İngiliz Sefârethanesine bu hâdise için gönderilen lüzumsuz bir tebriknâmenin altına Tevfik Fikret dahi imzasını vermiştir.»** K. Elker .

● «Tevfik Fikret'in annesinin babası da, annesi de Sakız rumlarından olup, bilâhare ihtida' etmişlerdir.»

Kemaleddin Şükrü.

● **«Halûk'un Defteri'nin şairi, memleket gençliğine bir çok nasihatler sunarken, çocuğunu bile tam bir Türk vatanperveri veya vatandaşı olarak yetiştirmemek bahtsızlığına uğramış bir insandır.»** Nihad Sami Banarlı.

● «Halûk'un Amentüsü'nü yazan Fikret, oğlunun manevî kayboluşu karşısında hiç şüphe etmiyorum ki, derin bir iç acısı ve pek çok da pişmanlık duyacaktır. Evet, öyle bir «Amentü» yazdığına için için yanacaktır. Çünkü bir gün bir adam çıkıp: Öyle «Amentü»nün böyle «mü'mini» olur! diyebilir.»

Hakkı Süha.

● «Tevfik Fikret'in «Bir Lâhza-i Teahhur» adlı ünlü manzumesi bu vesileyle (Sultan İkinci Abdülhamid Hân'a atılan bomba hâdisesi) yazılmıştır ve İkinci Abdülhamid bu olayda ölmediği için şair teessürlerini ve hıncını terennüm eder:

Ey şanlı avcı, dâmını bîhûde kurmadın,
Atdın, fakat yazık ki, yazıklar ki, vurmadın!

şeklinde Ermeni komitecilerinin şânını tebcil eder ve bu komitecileri:

«Her yerde hiss-i hakk u halâsın muharriki»

mısra'ı ile ulular. **Doğu Anadolu'yu Ermenilere vermediği için başına bu haller gelen İkinci Abdülhamid'e küfürler eder.»**

Yılmaz Öztuna.

● «Türk milletinin hükümdar mevkiinde bulunan bir ferdine karşı bir gün Türk hâkimiyyeti ve istiklâlini içinden yıkmak isteyen yabancı unsurlara mensup bir el, bir bomba atınca (bombayı atan Ermenidir), bunu ilk önce alkışlamak gafleti de yine Fikret'e nasib olmuştur. **Nihad Sami Banarlı.**

● **«Tevfik Fikret'in fazileti ucuz bir fazilettir. Biraz karışık görünen bir hâdiseye hiç karışmamak, biraz çamurlu görünen yola hiç düşmemek, burnuna koku gelmeden üflemiye başlamak, bir karı-koca titizliğinden başka bir şey değildir. Mârifet ve fazilet odur ki, batakta çabalıyan bir cemiyet veya ferd görünce hodbin bir endişe ile kendimizi bir tepenin üstündeki «Aşi-**

yân»ımıza atmaz, hemen o bataklığa dalar, o cemiyet ve ferdin elinden tutmağa, bir uçtan kurtarmağa uğraşırsmız. Ayağmız kirli, fakat alnınız ak... Ancak cidal ve buhran bittikten sonra bir köşeye çekilirsiniz.» Behçet Kemal Çağlar.

● «Türk milleti için en lüzumlu, en ihtiyaç karşılığı olan tek ve mutlak bir ideal tanımamış olan Fikret'i bizim de bir idealist olarak tanımamız kaabil değildir.» **Nihad Sami Banarlı.**

● **«Fikret, hiç bir zaman bir îman adamı olabilmiş değildir. Onda her mezhep ve telâkkinin dövizleşmiş mısralarına rastlanır.»** Behçet Kemal Çağlar.

● «Ahlâk kürsüsünden cihana ahlâk ve fazilet dersi veren bir adamın —ister inansın - ister inanmasın— kalkıp da halkın ahlâk mesnedi varlığına ulu-orta sövmesi... İşte bu, akılların kabul edemiyeceği bir şeydir.» **Mehmed Âkif.**

● **«Bugün Allah'a söver, sonra biraz bol para ver, hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder.»** Mehmed Âkif.

● «Âkif, Fikret'le ilk defa Darülfünun'da görüştü. Meşrutiyette ikisi de orada hocaydı. Âkif'e **«Sende ne te'sir yaptı Fikret?»** dedim. Âkif: **«Sevemedim bu adamı»** dedi, sebebini de anlattı: **«Benim gibi ilk görüştüğü adama yirmi senelik arkadaşlarını çekiştirdi!»**

Bu, tuhafıma gitti, inanmıyacaktım, fakat Âkif söylüyordu, istemiye istemiye inandım. Ancak o kadar istemiyerek inandım ki, bu, bende yer etmedi. Aradan bir kaç sene geçti. Abdülhak Şinasi Bey'e rica ettim, beni «Âşiyan»a götürdü. Fikret'i ilk defa orada görüyordum. Ve ilk gördüğüm Fikret, bana da, yirmi senelik arkadaşlarını çekiştiriyordu. Bu arkadaşlarından biri o sırada Nâfia Nâzırı olmuş, nutkunda: «Namussuzluk eden memurları kovarım» gibi bir şeyler söylemiş, bunu da gazeteler yazmıştı. Fikret, nutkun burasına kızıyor: «O mu namustan dem vuruyor? Ben onu burnundan tutup sallarsam, namus namına nesi varsa yerlere düşer» diyordu. **Midhat Cemal Kuntay.**

● «Fikret, Allah'a ilân-ı harb etmiştir. Bu, dalâletlerin en büyüğüdür.» **Mehmed Ali Aynî.**

● **«Tevfik Fikret, vaktiyle çok mûtekid ve mü'min bir Mehmed Tevfik Efendi iken, bilâhare bukalemunun renk değiştirmesi gibi, fikrini tebdîl ederek milletin dini ve îmanı ile alay etmeğe başlamıştır. Filhakika kimsenin vicdanına karışmağa hakkımız yoktur. Fakat aynı surette Tevfik Fikret'in de vicdanımıza karışmağa ve küfretmeğe hak ve salâhiyeti yoktur. Maal'esef Fikret, Müslümanların vicdanî fikriyatına ve mukaddesatına «Tarih-i Kadîm» şiiri ile taarruz etmiştir.»** K. Elker.

⁂

Yazımızı Hüseyin Cahid Yalçın'ın, Tevfik Fikret'e yazdığı mektuptan alacağımız bir kaç satırla bitirelim. Diyor ki, Hüseyin Cahit:

«Dünyada herkes namus ve vicdandan bahsedebilir. Fakat bu hak, hiç bir zaman size verilemez! Siz, bu namus ve vicdan teranelerini sizi bilmeyenlere, yakından bilmeyenlere anlatınız. Onlar belki göğsünüzde kalb yerine bir bataklık çırpındığını bilmedikleri için aldanırlar. Fakat, Cahid'e namus ve vicdanınızdan bahsederseniz, o size sadece güler!..»

— « ☆ » —

SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİD HÂN'IN BEYLERBEYİ SARAYI'NDA GEÇİRDİĞİ GÜNLER!..

Osmanlı pâdişahlarının en büyüklerinden biri olan Sultan İkinci Abdülhamid Hân, Müslüman - Türk'e düşman şer kuvvetlerin cümlesinin İttihatçı sergerdelere yaptıkları çeşitli yardımlarla 27 Nisan 1909 Salı günü hal' edilmiş ve hemen o gün alelâcele Selânik'e gönderilmiş, daha doğru bir tâbirle, sürgün edilmiştir!..

Abdülhamid Hân'ın hal'ine ve sonra hangi şartlar altında Selânik'e nasıl sürgün edildiğine muhtelif vesilelerle temas etmiştik. Bu yazımızda, bu vesileyle tekrar kaydedelim ki, 28 Nisan 1909 Çarbamba günü Selânik'e varan ve bu tarihten itibaren 1912 yılının 1 Kasım Cuma gününe kadar Selânik'in Allatini köşkünde tam üç yıl, altı ay, üç gün pek acı günler geçiren Ab-

dülhamid Hân, Balkan Harbi'nin bütün dehşetiyle gün be gün aleyhimize inkişaf ettiği günlerde, Selânik'in düşman eline geçmesi tehlikesinin belirmesi üzerine, alelâcele İstanbul'a getirilmiş ve Boğaz'ın Anadolu yakasındaki Beylerbeyi Sarayına yerleştirilmiştir.

Bu arada şu hususu bilhassa kaydedelim ki, İttihatçı sergerdeler, Abdülhamid Hân'a Selânik'de bulunduğu müddetçe pek çok eziyet etmişler, nice mel'anetleri yanı sıra mahlû (hal' edilmiş, tahtından indirilmiş) pâdişahın gazete okumasına dahi müsaade etmemişlerdir!.. Bu bakımdan Abdülhamid Hân, Balkan Harbi'nin fecî safahatını ve Selânik'in düşman eline geçmesinin gün mes'elesi olduğunu öğrendiğinde:

«— Sefaretlerde elçiler, ataşemiliterler var, bunlar şimdiye kadar uyumuş mu? Dört devlet ittifak etmiş de, bu olan biten şeyler haber alınmamış mı? Ben makamda bulunduğum müddetçe bunların arasına nifak ilkaasına çalıştım!» demiş, **«Kiliseler mes'elesi»**nin ne olduğunu sormuş, halledildiğini öğrenince:

«— Allah, bu hallere sebeb olanları Kahhâr ismiyle kahretsin» bedduâsında bulunmuş, Selânik'ten ayrılmak istememiş:

«— Ben de bir silâh alır, askerle beraber müdafaada bulunurum, ölürsem şehîd olurum», diyerek direnmiş, ancak kendisini almıya giden dâmadlarının, Mehmed Şerif ve Ârif Hikmet Paşaların istirhamları üzerine İstanbul'a dönmeye razı olmuştur.

Abdülhamid Hân'ın Beylerbeyi Sarayı'na yerleşmesi, Ali Fuad Türkgeldi'ye göre şöyle cereyan etmiştir: «Görüp - İşittiklerim»de diyor ki Ali Fuad Bey:

«Hâkan-ı sâbık (Abdülhamid Hân) sâlimen İstanbul'a muvasalat ederek Beylerbeyi Sarayı'nda misafir edildi. Zât-ı Şâhâne de (Sultan Reşad) Başmâbeynciyi îzam ile kendisine beyân-ı hoşâmedî eyledi. Fakat müşarünileyhin (Abdülhamid Hân'ın) suret-i dâimede nerede ikaamet edeceği bir mes'ele oldu. Kendisi orada oturmak arzu etmediğinden Çırağan'da Selâhaddin Efendi'nin ikaamet eylediği dairenin tahsisi düşünülmüşse de, Selâhaddin Efendi, Zât-ı Şâhâneye bir arîze takdim ederek: «Köpeklerin bile ikaamet edecek birer yerleri olduğu halde beni âilemle sokağa atmak reva mıdır?» diye şikâyette bulundu. Nişantaşı'nda Şakir Paşa-zâde Cevad Paşa konağının tah-

sisi hâtıra gelmişse de, o da bir telgraf keşidesi ile «Mevki-i hatta bulunan bir kumandanın evi elinden alınır mı?» diye tazallumda bulundu. Bir aralık Meclis-i Meb'ûsan riyasetine mahsus olan Maçka'da kâin konağın tahsisi mevzu'-ı bahs edilmişse de, ona karşı da ben: «Hükûmet Meclis-i Meb'ûsan'ı dağıttı; şimdi de riyasete tahsis olunan konağı istirdad ediyor, artık Meclisi açmayacak» gibi dedikodulara mahal vereceğini ve halkda hüsn-i tesir hâsıl etmiyeceğini ihtar ettiğimden bundan da vazgeçildi. Nihayet Dâmad Ârif Hikmet Paşa (Abdürrahman Paşa-zâde): «Kendisi soğuktan çok korkar. Benim dairemde kalorifer vardır, her surette istirahati temin olunur», diye orasını teklif eylemişse de, bunu da arzu eylemediler. O sırada ise, gavâil-i harbiyenin iştidadı ve düşmanın İstanbul'a tekarrübü hasebiyle bu mes'ele ile uğraşmaya meydan kalmadı. Kendisi de Beylerbeyi Sarayı'na alışıp artık o yolda müracaatta bulunmadığından vefatına kadar orada ikamet eyledi.»

Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın kuvvetli şahsiyyetinden korkan İttihatçı sergerdeler, mahlû' pâdişahın Beylerbeyi Sarayı'na yerleşmesini müteâkıp Saray etrafında çok sıkı emniyet tedbirleri almışlar, yaptıkları doksan maddelik talimatnâmenin tatbikine de fedailerinden bâzılarını memur etmişler, hattâ halkın kendilerinden hoşnutsuzluğunu sezip bir ara Abdülhamid'i öldürtmeye dahi teşebbüs etmişlerse de, Sultan Reşad'ın muhalefeti üzerine bu mel'anetlerinde muvaffak olamamışlardır!.. İttihatçılar elinde esâretten beter bir saltanat süren Sultan Reşad, bu katl' işinde direnmiş ve İttihatçıların Meclis-i Meb'ûsan Reisi Ahmed Rıza vasıtasiyle yaptığı bu iğrenç teklifi şiddetle reddetmiştir. Bu mevzuda Sultan Reşad'ın eski sadrâzamlardan Tevfik Paşa'ya söylediklerini İbnülemin Mahmud Kemal Bey «Son Sadrâzamlar»ına almıştır. Bu bir gerçektir. Ancak, adam öldürtmekte pek usta olan İttihatçı sergerdeler, bu maharetlerini o günlerdeki fevkalâde ahval dolayısıyle Abdülhamid Hân'ın öldürülmesinde gösterememişler, Sultan Reşad'ın şâhâne jestiyle bu kerre yaya kalmışlardır!..

Sultan İkinci Abdülhamid Hân, Beylerbeyi Sarayı'nın «Harem Dairesi»nin alt katında, sarayın arka cephesindeki nisbeten küçük bir odada oturmuştur. Bu oda, sokak kapısından harem sofasına girilince karşıya rastlayan büyük merdivenlerin

hemen sol tarafındaki bir koridor üzerinde bulunmaktadır. Aynı koridorun sağında küçük bir istirahat odası, solunda bir apdeshâne ile servis merdivenine çıkan bir kapı vardır. İkinci Abdülhamid, bu servis merdiveninin altına bir banyo ve duş tertibatı yaptırmıştır.

Sultan Hamid'in iki kanatlı bir kapıdan girilen müstatil şeklindeki yatak odasının arka bahçeye bakan bir büyük penceresiyle Boğaz'ı alan üç penceresi mevcuttur. Odanın tavanı pembe nakışlarla ve yaldızlarla süslüdür. Duvarlarda da aynı tezyinat bulunmaktadır. Oda, geceleri, on iki kollu, mavi, beyaz billûrdan bir avize ile aydınlanmaktadır. Pencerelere altın yaldızlı kornişlerle bej üzerine toz pembe çiçekli Hereke kumaşından perdeler asılmıştır.»

Beylerbeyi Sarayı'nın bu mükemmel mefruşatına rağmen, Sultan İkinci Abdülhamid Hân, bu sarayda uzun müddet rahat yüzü görmemiş, daima İttihatçıların tazyiki altında yaşamış, bu tazyik Birinci Dünya Harbi'nin acı günlerine kadar devam etmiş, Harb-i Umumî'nin tâkip ettiği seyir karşısında Abdülhamid Hân'ın siyasî dehâsını nihayet anlayabilen (!) İttihatçılar, ancak o günlerde Saray etrafındaki sıkı emniyet tedbirlerini gevşetmişler, hattâ zaman zaman onun tecrübelerinden istifadeye dahi teşebbüs etmişlerse de, ba'de harâbü'l-Basra!..

Sultan İkinci Abdülhamid Hân, ömrünün beş sene, üç ay, dokuz gününü Beylerbeyi Sarayı'nda geçirmiş —daha doğru bir tâbirle— geçirmek mecburiyetinde kalmış ve onun hal'inde İşkodra'dan Basra Körfezi'ne, Karadeniz'den Kuzey Afrika'ya kadar uzanan koskoca Osmanlı İmparatorluğu'nun gün be gün batışını acı ile görmüştür!..

Enver Paşa adlı türedinin tertibiyle girdiğimiz Birinci Cihan Savaşı'nın buhranlı günlerinde ne yapacaklarını şaşıran fikir çilesinden ve dünya görüşünden mahrum İttihatçı sergerdeler bâzı mühim olaylarda, sakalını değirmende ağartmıyan ve Fransız sefirlerinden Maurice Bompard'ın tâbiriyle: **«Bütün Avrupa'da onun ayarında tek bir diplomat bulunmayan»** Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın siyasî dehâsından istifade etmek istemişlerdir!.. Bu mevzuda, İsmail Hami Bey'in: **«Tarihe aynen tevdi etmeyi vazife bilirim»** diyerek naklettiği bir olay, hem Ab-

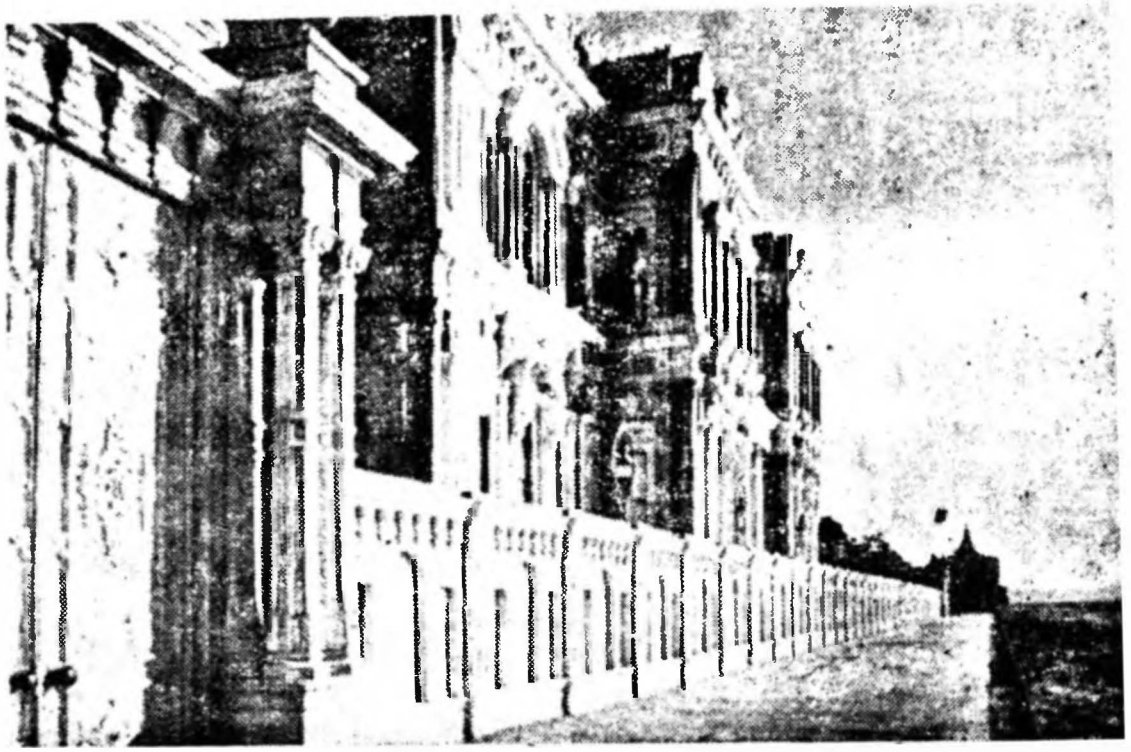

Beylerbeyi Sarayı.

dülhamid Hân'ın siyasî dehâsını, hem de İttihatçıların beyinsizliğini tesbit bakımından mühimdir!.. Diyor ki, İsmail Hami Bey:

«— Birinci Cihan Harbi'nde kumandanlıkla Trablusgarb'a gönderilmiş olan İshak Paşa'nın anlattığı bir hâtırayı aynen tarihe tevdi etmeyi vazife bilirim. O meş'um harbin en buhranlı günlerinden birinde devletin hayatıyle alâkadar çok mühim bir mes'ele hakkında Sultan Hamid'in malûmatından istifade için her nasılsa fikrini anlamak isteyen Talât ve Enver Paşalar, İshak Paşa'yı Beylerbeyi Sarayı'na göndermişlerdir. O zamanki tâbiriyle: «Hâkan-ı sâbık»ın verdiği cevab aynen şöyledir: **«Bu vaziyette artık benim verebileceğim hiç bir fikir ve tavsiye edebileceğim hiç bir tedbir kalmamıştır. Çünkü bu zavallı devlet Harb-i Umumî'ye sürüklendiği gün münkarız olmuştur** (batmıştır)!.. **Sizi bana gönderenler, o çılgınlığı irtikâb etmeden evvel göndermeliydiler. Bütün dünya denizlerine hâkim olan devletlere karşı Almanya ve Avusturya gibi kara hudutları içinde mahbus yaşayan iki devletle beraber ateşe atılmak tarihin kaydettiği en büyük hamakattir.»**

İshak Paşa'dan bu hâtırayı nakleden İsmail Hami Bey, «Daha başka kimselere de bu meâlde sözler söylediğini kızlarından Ayşe Sultan'dan işittim.» diyor. Yılmaz Öztuna da aynı mevzua temasla: **«Eski Hâkan'ın** (Abdülhamid Hân'ın) **tecrübe ve zekâsını artık anlayan İttihatçılar, bilhassa Enver Paşa, bilvâsıta ve bir iki defa da bizzat giderek, siyasî durum hakkında fikirlerini öğrenmek istemişlerdir»**, demektedir.

Harb-i Umumî'de hükûmet merkezini İstanbul'dan Eskişehir'e nakletmek isteyen, hattâ bunun için Eskişehir'de bir takım hazırlıklar da yapan İttihatçıların bu hareketini Sultan İkinci Abdülhamid Hân önlemiş, nakil işini bildirmek üzere kendisine gönderilen heyeti sükûnetle dinleyen Abdülhamid Hân, devrin Pâdişahına, yânî, Sultan Reşad'a şu haberi göndermiştir:

«— Ceddim Fâtih Hazretleri İstanbul'u alırken son Bizans İmparatoru şehirden kaçmayı düşünmemiş, ordusu başında ölmüştür. Biz, Bizans İmparatorları kadar da mı olamıyoruz ki, şehri terketmeyi düşünüyoruz?!.. Osmanlı hânedânı İstanbul'u terkederse bir daha buraya dönemez. Muhterem biraderime söyleyin, İstanbul'dan bir adım dahi dışarı atmam.»

Bu şahane jesti ile hükûmet merkezinin nakline mâni olan

Sultan Abdülhamid Hân, Harb-i Umumî sonlarında Beylerbeyi Sarayı'nda vefat etmiş ve muazzam bir cenaze merasimiyle Divanyolu'ndaki Sultan Mahmud Türbesi'ne gömülmüştür. 21 Eylül 1842 Çarşamba günü doğan ve 10 Şubat 1918'de vefat eden Abdülhamid Hân, yetmiş beş sene, dört ay, on dokuz gün yaşayıp, yetmiş altı yaşının içinde ölmüş ve bu yetmiş altı yılın otuz iki sene, yedi ay, yirmi yedi gününü Devlet-i Aliyye başında geçirip Müslüman - Türk'ün hak ve menfaatlerini hassasiyyetle korumuş, hal'inden sonra ise, sekiz sene, dokuz ay, on üç gün sürgün hayatı yaşamıştır. İsmail Hami Bey, Abdülhamid Hân'ın cenaze merasiminden bahisle: **«Bizzat şahid olduğum bu muhteşem merasim esnasında Ayasofya'dan Türbe'ye kadar iki sıra asker dizilmişti. Cadde ile caddeye çıkan sokaklar, pencereler, damlar, ağaçlar ve hattâ Türbe mezarlığının etrafındaki duvarlar mahşer gibi halk kütleleriyle dolmuştu. Bütün halk derin bir teessür içindeydi. Ağlayanlar, hıçkıranlar ve hattâ:**

«— Bizi bırakıp nereye gidiyorsun?» diye haykıranlar oluyordu. Bu heybetli ve umumî teessür içinde lâübali tavırlı tek bir kişi vardı: Sarıkamış'ın hazin kahramanı Enver Paşa'nın elleri arkasındaydı!»

Cenazesi böylesine bir merasimle kaldırılan Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın bıraktığı miras, bilâhare bir mes'ele olmuş, o tarihte henüz veliahd olan Vahideddin Efendi'nin riyasetinde kurulan ve Abdülmecid Efendi (Son Halîfe) ile devrin Sadrâzamı ve Harbiye Nâzırı'nın da dahil oldukları bir hey'et bu veraset işini halle çalışmış, bu arada garip bir olay da cereyan etmiştir!.. Abdülhamid'in kızlarından Şadiye Sultan bu garip olaya temasla der ki:

«— Babamın Beylerbeyi Sarayı'nda vefat ettiği odada bulunan eşyaları arasındaki «Su Çantası»nın hikâyesi, daha bir müddet meraklı safhalar arzederek devam etmiştir. Çanta, Beylerbeyi'nde mühürlü olarak bir iki ay kalmıştı. Muhteviyatı herkes tarafından merak ediliyor ve bir an önce açılması, âile efradı tarafından arzu ediliyordu. Diğer taraftan çantanın dedikodusu, mübalâğalı şekilde Saray'ın hademelerine kadar kulaktan kulağa yayılmıştı. Hânedân Meclisi de, herşeyi bırakmış, «Su Çantası»nın bizim elimize geçmesine engel olacak bir takım itirazlar icad ediyordu. Bir gün Sadrâzam bize geldi. Bu çanta me-

selesi hakkında: **«Kimse duymadan, bir an evvel çantayı yerinden alın, vakit geçmesin!..»** dedi... Zevcim: «Nasıl olur, üzerinde on tane mühür var», şeklinde mukabele ettiği zaman, Sadrâzam: **«Üstü mühürlü ise, altı da değil ya!»** diye cevap verdi.

Tavsiyeye uyarak çanta alındı. Bir müddet sonra muhamminler (eşyaya, emlâke fiyat takdir edenler) ve âilemiz efradı huzurunda açıldı. Muhteviyatı mirasçılara taksim edildi. **«Yalnız, çantanın altı kesilerek açılmış ve içindeki çok nâdide parçaların değiştirilmiş olduğu da yapılan dikkatli bir muayene neticesinde anlaşılmıştı...»**

«Su Çantası»nın hikâyesini böylece naklederken hatırlatalım ki, Abdülhamid Hân'ın hal' edildiği gün alelâcele Selânik'e nakli esnasında da, böyle içi servet dolu bir çanta kayıblara karışıvermiş ve daha evvel kaydettiğimiz gibi, hayatı boyunca biriktirdiği para da Mahmud Şevket Paşa'nın tehdidi ile elinden alınmıştır!..

—« ☆ »—

SULTAN VAHİDEDDİN'E DAİR...

Vahideddin, Sultan Abdülmecid'in sırayla saltanat süren Beşinci Murad, İkinci Abdülhamid ve Sultan Reşad'dan sonra tahtda çıkan dördüncü oğludur. 2 Şubat 1861 Cumartesi günü doğan Vahideddin'in annesi, Gülistû Kadın-efendidir.

Henüz dört, beş aylık iken yetim kalan Vahideddin, Sultan Aziz'in büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümünden sonra **«Veliahd»** olmuş ve Sultan Reşad'ın vefatını müteâkip 4 Temmuz 1918 Perşembe günü, Osmanlı pâdişahlarının otuz altıncısı olarak elli sekiz yaşında **«Altıncı Mehmed»** ünvanıyle tahtda çıkmıştır. Saltanatı dört sene, üç ay, yirmi sekiz gün devam eden Sultan Vahideddin —bilindiği gibi— Osmanlı pâdişahlarının sonuncusu ve bu sülâleye mensub İslâm halîfelerinin yirmi sekizincisidir.

Saltanatı, yurt dışına çıkışı ve vefatı başlı başına bir tedkik mevzuu olan Sultan Vahideddin'in şahsiyetini, Sultan Reşad ve Vahideddin devirlerinde Mâbeyn Başkâtibliği yapan merhum

Ali Fuad Türkgeldi'nin hâtıratında yazdıklarıyle aydınlatmıya çalışacağız. Dost ve düşmanı tarafından son derece namuslu bir adam olarak tanınan Ali Fuad Bey, hâtıratında, Sultan Reşad'la Vahideddin'i mukayese ederken der ki:

«Sultan Reşad fıtraten zekî sayılmazsa da zannolunduğu gibi, idraksiz de değildi. Şuuru yerinde ve hâfızası metin idi. Harekâtındaki betaat ve fikrindeki rehavetten vaktiyle hafif bir nüzül geçirmiş olduğu istidlâl edilir ise de, adamları bunu ketm etmekte idiler. **Sultan Vahideddin ise, bil'akis cin fikirli ve seri'-ül-intikal olup, yanına girince insanın ruhundaki inbisat ve inkibazı gözlerinden hisseder ve:** «Bugün sizin canınızın bir sıkıntısı var» **derdi. Fakat ifrat derecedeki tevehhüm ve tereddüdü bu meziyetlerini setr ederdi.**

Sultan Reşad'ın kalbi daha temiz, tab'ı daha halim olup, kendisi kimseyi incitmezdi. «Ben birine hiddet edersem kalbini kırmamak için derhal namaza dururum, o vakte kadar hiddetim geçer» derdi. **Sultan Vahideddin ise, asabiy ül-bünye ve hadid ül-mizac olup, arasıra adamlarına bağırır ve fakat hiddeti çabuk geçerdi.**

Sultan Reşad, uzun sözden sıkılıp dinlemek istemezdi. **Sultan Vahideddin ise, kendisine söylenilen bir sözü sonuna kadar dinlerdi. Dairesinde ne kadar nazik ise, hariçte de o kadar bârid görünürdü. Selâmlığa azimet ve avdet ederken başını önüne eğip hiç kimseye iltifat etmeksizin çatık çehre ile geçerdi. Vükelâyı müctemian kabul ettiği sırada gözlerini kapayıp her kelime ağzından birer ikişer dakikada çıkmak suretiyle ve hafif bir sesle birkaç söz tefevvüh ederdi. Ekser vükelâ kendisinin iyi söz söylediğine değil, hattâ lâkırdı söyleyebildiğine bile kani değillerdi. Fakat bir adamı birkaç kere yanına kabul edip alıştıktan sonra gittikçe açılarak bazan bir saat muntazaman söylerdi.**

Sultan Reşad, zamanına göre tahsil etmiş olduğundan farisî, bir dereceye kadar arabî lisanlarına vâkıf idi. Mesnevi-i Şerîf'i çok okumuştu. İfade-i meram edecek derecede de kitâbeti vardı. **Sultan Vahideddin, biraderi kadar arabî ve farisiye vakıf değilse de, onun da «fıkıh»a intisabı vardı, okuduğunu iyi anlardı. Kitâbeti ve imlâsı düzgündü. Fikirlerini kâğıt üzerine koymakta zahmet çekmezdi. Yazıyı kurşun kalemle yazardı.**

Sultan Reşad, ömrünü hâl-i uzlette geçirip ne ahvâl-i âleme ve ne de memleketin haline kesbi vukuf etmişti. Âhır-ı ömründe suûd eylediği tahtı saltanat kendisine yabancı kalmıştı. Maamafih, menfaat-ı nefsiyyesine taalluk eden ahvalde işin içinden sıyrılıp çıkmanın yolunu bilirdi. **Sultan Vahideddin, daha aklı başında ve daha vukuflu olduğu halde inad ve ısrarının ve vehhamlık ve kararsızlığının kurbanı olup, ahvâlin vehametinden nefsini kurtarmak şöyle dursun, her türlü tehlikeyi üzerine davet etti.»**

Ali Fuad Bey'in bu şehâdetini, Başmâbeynci Lûtfi Simavî Bey'in «Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim» adlı eserinden nakledeceğimiz satırlarla tamamlayalım... Vahideddin, veliahd iken Avusturya İmparatoru Fransuva Josef'in cenaze merasiminde bulunmuş ve Veliahdda bu seyahatinde Başmâbeynci Lûtfi Simavî Bey refakat etmiştir. Bilâhare, bu seyahatle ilgili olarak Sadârete bir rapor veren Başmâbeynci, bu raporunda Veliahd'ın **«devlet ve milletin şanü şeref ve haysiyyetini i'lâ buyurduklarını ve kendileriyle temasda bulunanlara kıymetli bir hâtıra bıraktıklarını arz etmeği bir vazife-i vicdaniyye olarak»** bildirmiştir.

Lûtfi Simavî Bey diyor ki: **«Bu raporu Sadrâzam Said Halim Paşa'ya vermeden evvel Kabinenin en nafiz uzvu olan Dahiliye Nâzırı Talât Bey'e/Paşa'ya irae ettim. Kemal-i dikkatle okuduktan sonra:** «Size bütün memleketin emniyet ve itimadı vardır. Bu satırları başkası yazmış olsaydı inanmazdım. Demek ki, Vahideddin Efendi, tahminimiz gibi değilmiş» **dedi.**

Şahsiyetine böyle kısaca temas imkânı bulduğumuz Sultan Vahideddin, altmış altı yaşında San Remo'da vefat edip Şam'da Sultan Selim Camii'nin bahçesine defnedilmiştir.

—• ☆ •—

TALÂT PAŞA'NIN SULTAN VAHİDEDDİN'İ HAL' TEŞEBBÜSÜ !..

Osmanlı pâdişahlarının otuz beşincisi olarak 27 Nisan 1909 Salı günü, altmış beş yaşının içinde tahtda çıkan Sultan Reşad, İttihatçı sergerdeler elinde dokuz sene, iki ay, altı gün esâretten beter bir saltanat sürmüş ve 1918 yılının 3 Temmuz Çarşamba günü ölmüştür. Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın vefatıyle Sultan Reşad'ın ölümü araşında dört ay, yirmi bir gün geçmiş ve Sultan Reşad'dan sonra tahtda «Altıncı Mehmed» ünvanıyle Sultan Vahideddin çıkmıştır.

2 Şubat 1861 tarihinde doğan ve Sultan Abdülmecid'in sıra ile tahtda çıkan dört oğlunun sonuncusu olan Sultan Vahideddin, 4 Temmuz 1918 Perşembe günu cülus etmiştir. Mâbeyn Başkâtibi Ali Fuad Bey'in tabirince: **«Cin fikirli ve seri-ül-intikal olup yanına girince insanın ruhundaki inbisât-u inkibâzı gözlerinden hisseden»** Sultan Vahideddin'in tahtda çıktığında, İttihatçıların bir numaralı adamı Talât Paşa sadâret makamında bulunuyordu. Sultan Vahideddin, tâ şehzâde ve veliahdlığından beri İttihatçıları sevmez, İttihad ve Terakki başındakiler de, ondan hoşlanmazlardı. Hattâ, İttihatçıların Kâtib-i Umumîsi olan ve Cumhuriyet devrine intikal eden Midhat Şükrü Bleda'nın hâtıratına göre: İttihatçı çete başındaki sergerdeler, Sultan Reşad'ın vefatında, Osmanlı tahtına Veliahd Vahideddin'in yerine mason olan Beşinci Murad'ın oğlu Şehzâde Selâhaddin Efendi'yi geçirmeyi düşünmüşlerse de, buna muvaffak olamamışlardır!..

Mâbeyn Başkâtibi Ali Fuad Bey, meşhur eseri «Görüp İşittiklerim»de Sultan Vahideddin'in cülûsundan ve bîat merasiminden bahisle: **«O gün sabahleyin vükelâ Topkapı Sarayı'na, Mustafa Paşa köşkünde toplanmışlardı. Sadrâzam Talât Paşa gelince** «Fena oluyorum» diye ağlamaya başladı» der!.. Acaba, Talât Paşa'nın o günkü fenalığına ve ağlamasına sebeb neydi?.. Talât Paşa, her istediğini yaptırdığı Sultan Reşad'ın ölümünden mi müteessirdi, yoksa İttihad ve Terakki'den kat'iyen hoşlanmıyan Sultan Vahideddin'in cülûsu ile sadâreti kaybedeceğine mi gözyaşı döküyordu?!..

Aşağıya alacağımız olaya bakılırsa, Talât Paşa'nın o gün ağlaması, başında bulunduğu İttihad ve Terakki Komitesi'nin defterinin dürülmesinin yakın olduğunu hissetmesinden doğmuştur!.. Zira, bugün bilinen bir gerçektir ki, Talât Paşa sadâret makamından kendi arzusu ile çekilmemiş, istifaya zorlanmış ve hattâ Talât Paşa, kurulacak yeni Kabineye iki İttihatçının alınması şartı ile istifa etmiştir!..

İddiaya göre, Talât Paşa, İttihatçıları sevmeyen Sultan Vahideddin'in hal'ine teşebbüs etmiş, bu hususta İttihatçıların **«Teşkilât-ı Mahsusa»**sına mensub bâzı kimselere vazife vermiş, Sultan Vahideddin'in yerine Abdülmecid Efendi'yi geçirmeyi düşünmüş, ancak bütün hazırlıklara rağmen, bu teşebbüs gerçekleşmemiştir!..

«Teşkilât-ı Mahsusa» mensublarından meşhur Dr. Bahaaddin Şakir ile Erzurumlu Cafer Bey'i Sultanahmet'deki evine davet edip, bunlarla gizli bir görüşme yapan Talât Paşa: **«Herşeyden sonra başımıza bir de Vahideddin derdi çıktı!»** diyerek düşündüklerini bu iki adama anlatmış, Erzurumlu Cafer Bey, yirmi arkadaşıyla harekâta hazır olduğunu bildirirken, Dr. Bahaaddin Şakir, Sultan Vahideddin'in öldürülmesini ileri sürmüş, ancak Talât Paşa bu «öldürmek» fikrini tasvib etmeyip işin kansız halledilmesinde ısrarla onları, İsmail Canbolat ve Hüseyin Tosun'la görüşüp, plânın hazırlanmasına memur etmiştir!.. Bilindiği gibi bu iki şahıs, şu İsmail Canbolat'la Hüseyin Tosun İttihatçıların fedâilerindendirler!.. İsmail Canbolat, İkinci Meşrutiyet arifesinde Saray'a bağlı olan Selânik Merkez Kumandanı Nâzım Bey'in öldürülmesi işinin kahramanlarındandır. Nâzım Bey'in ölmeyip yaralandığı o sûikasd olayından sonra, daha nice kanlı ve karanlık işlerde boy gösteren bu İsmail Canbolat, sonraları İttihatçıların iktidarı devresinde bir ara Dahiliye Nâzırlığı yapmış, Cumhuriyet devrinde de İzmir Sûi'i-kasdi Dâvâsında idâm edilmiştir. Hüseyin Tosun ise, İkinci Meşrutiyet arifesinde dağa çıkıp Devlet-i Aliyye'ye kafa tutan sergerdelerden biridir!..

Talât Paşa'nın evinde yapılan bu ilk toplantıyı müteakip gerekli temaslardan sonra ikinci bir gizli toplantı daha yapılmış ve bu toplantıya Dr. Bahaaddin Şakir'le Erzurumlu Cafer Bey yanı sıra İsmail Canbolat'la Başmâbeynci Lûtfi Simâvî Bey de

katılmışlardır. O günkü toplantıda bir ara Talât Paşa ile Dr. Bahaaddin Şakir Bey, ayrı bir odada başbaşa görüşmüşlerdir. Bu görüşmeden sonra Bahaaddin Şakir, Talât Paşa'nın evinden ayrılmış ve onun görüşünü, hazır bulunanlara Talât Paşa şöyle anlatmıştır:

«— Bahaaddin Şakir, Vahideddin'in öldürülmesinde ısrar ediyor. Ben ise, kan dökmek taraftarı değilim. Bize lâzım olan, Sultan Hamid'in hal'inde olduğu gibi Vahideddin'i tahtından uzaklaştırmaktır. Bu durumda, hazırlıklardan Bahaaddin Şakir'in haberi olmasın.»

Balkan komitacılarından öğrendikleriyle sokak ortasında adam öldürerek ve dünya masonluğundan yardım görerek «inkılâp» denilen İkinci Meşrutiyeti gerçekleştiren Komitacı Talât, Dr. Bahaaddin Şakir'in durumunu böylece anlattıktan sonra, İsmail Canbolat'la Erzurumlu Cafer Bey'i, Sultan Vahideddin'in alaşağı edilmesine memur etmiş ve hemen ilk iş olarak Abdülmecid Efendi ile temasa geçilmiştir!.. Bu temas saraydan bâzı kimselerin tavassutu ile gerçekleşmiş, ancak Abdülmecid Efendi, Talât Paşa'dan gelen teklifi:

«— Böyle bir zamanda (Harb-i Umumî kasdolunuyor) **cebir yoluyle Vahideddin'i atıp, yerine benim geçmem doğru değildir. Ben sıramı bekler ve sıram gelince tahta çıkarım»** diyerek reddetmiş, böylece Talât Paşa'nın Sultan Vahideddin'i hal' teşebbüsü suya düşmüştür!..

Sultan Vahideddin'in Meclis-i Mebûsan'daki yemin merasimi günü, bütün fedâilerini seferber edip Meclis'in dinleyici locasını işgâl eden, ayrıca Meclis dışında da tertibat alan Talât Paşa, daha o günlerde bir hâdise çıkarmaya teşebbüs etmişse de, Vahideddin'in o gün gür ve metin bir sesle **«Şer'i şerif ve Kanun-i Esâsi ahkâmına riayet ve vatan ve millete sadakat edeceğime ben yemin ettiğim gibi, sizden de yemin taleb ederim»** demesi meb'uslar üzerinde hüsn-i tesir yapmış ve Talât Paşa, Vahideddin'in bu tutumu karşısında bir iş görememiş, daha sonraki hal' teşebbüsü de —yukarıda görüldüğü gibi— suya düşmüş ve Harb-i Umumî keşmekeşi içinde eski kabadayılığını gösteremeyen Komitacı Talât, bilâhare kendi başının derdine düşerek, vatanı gizlice terk edip soluğu yurt dışında alabilmiştir!..

Burada şu sual akla gelebilir: Sultan İkinci Abdülhamid Hân gibi kuvvetli bir şahsiyyeti al-aşağı edebilmeyi beceren İttihad ve Terakki Komitesi, acaba Sultan Vahideddin'in hal'ini neden gerçekleştirememiştir?.. Hemen cevap verelim: Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın hal'inde Müslüman - Türk'e düşman bütün şer kuvvetler olanca mel'anetleriyle çalışmışlar ve İttihatçı sergerdeleri de birer maşa olarak kullanıp, Müslüman - Türk'ün hak ve menfaatlerini titizlikle korumasını bilen Abdülhamid Hân'ı devirmişler, sonra da kolaylıkla muhteşem İmparatorluğumuzun başını yiyivermişlerdir!.. Binaenaleyh, Harb-i Umumî'nin neticesinin ve İmparatorluğun âkıbetinin belli olduğu bir devrede, Sultan Vahideddin hal'ine dışarıdaki şer kuvvetler yardımcı olmamış ve bu yardımlardan mahrum kalan Talât da hal'i gerçekleştirememiştir!..

— « ☆ » —

GAZİ AHMED MUHTAR PAŞA'NIN VEFATI

Meşhur «93 Harbi»nin Doğu cephesi kahramanı Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Bursa'nın Katırcıoğulları âilesinden Hacı Halil Efendi'nin oğludur. 1839 yılının Ekim ayında (23 Şaban 1255'-de) Bursa'da doğmuştur.

On iki yaşında Bursa Askerî İdadisi'ne devama başlayan, bilâhare İstanbul'a gelip Harbiye'ye giren ve 1861'de Erkân-ı harb yüzbaşısı olarak tahsilini tamamlayan Ahmed Muhtar Paşa, Hersek isyânının bastırılmasında bulunmuş, Karadağ savaşlarına katılmış ve Ostrok muharebesinde yaralanmıştır. Sonraları bir müddet Harbiye'de hocalık eden Paşa, bilâhare Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'nin muallimliğine tayin edilmiş ve Sultan Abdülaziz Hân'ın Avrupa seyahatinde Şehzâde ile beraber maiyyeti seniyyede bulunmuştur.

Sultan Abdülâziz Hân'ın saltanatının son yıllarında bir ara Nafia Nâzırlığı da yapan Ahmed Muhtar Paşa, Dördüncü ordu müşiri ve Anadolu harb ordusu kumandanı olarak Doğu cephesinde kazandığı başarılarla şöhrete ermiştir.

Sebeblerini daha evvel incelediğimiz meşhur «93 Harbi»n-

de, Kars ile Gümrü arasındaki Gedikler mevkiinde kazandığı zaferle Moskof'u bozguna uğratan Paşa'ya, Sultan Abdülhamid Hân tarafından «GAZİ»lik ünvanı tevcih edilmiş murassa Osmanî nişanı verilmiş, ayrıca kıymettar bir de kılıç hediye olunmuştur.

25 Ağustos'da kazanılan Gedikler savaşını 4 Ekim'deki Yahniler Meydan Muharebesi takip etmiş ve bu savaşda Moskof on bin zayiat vermiştir. Bilâhare son ihtiyatlarını da Kafkas cephesine yığan Moskof, Yahniler savaşından on bir gün sonra, bizden kat kat üstün kuvvetleriyle Alacadağ Meydan Muharebesi'nde bâzı başarılar elde ederek ilerlemiye başlamışsa da, Ahmed Muhtar Paşa savaşı kabul etmeyip çekilmeye başlamış ve Paşa bu çekilmeyi, orduyu dağıtmadan öylesine bir başarı ile yürütmüştür ki, bilâhare bu başarı, Avrupa Harb Akademilerinde erkân-ı-harb namzedi subaylara örnek olarak okutulmuştur!..

«93 Harbi»nin Doğu cephesi kahramanı Gazi Ahmed Muhtar Paşa, aynı harbin Tuna cephesi harekâtının vehamet kesbetmesi üzerine İstanbul'a dâvet olunarak Çatalca Hattı kumandanlığına getirilmiş, bir müddet sonra da Erkân-ı Harbiyye-i Umumîye Reisi olmuştur.

1892'de Mısır Fevkalâde Komiserliğine tayin edilen ve bu tayin dolayısıyle Abdülhamid Hân'a düşman kesilen Ahmed Muhtar Paşa, 1908 yılında İstanbul'a dönmüş, Sultan Reşad'ın cülûsu dolayısıyle Avrupa'ya gönderilen hey'ete başkanlık etmiş ve 1911'de Âyan Reisi, 1912'de ise Sadrâzam olmuştur.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa, askerlikte kazandığı büyük başarıyı siyaset sahasında gösterememiş, üç ay, sekiz gün devam eden sadâreti, Balkan Harbi'nin çeşitli felâketleriyle geçmiştir!..

22 Temmuz 1912 Pazartesi günü Sadâret makamına getirilen Katırcı-oğlu Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın kurduğu Kabine, tarihimize **«Büyük Kabine»** diye geçmiştir. Eski sadrâzamlardan Kâmil Paşa, Avlonyalı Ferid Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın iştiraki dolayısıyle «Büyük Kabine» adını alan Gazi Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi'nde, Paşa'nın oğlu Mahmud Muhtar Paşa da bulunduğundan bu Kabine, **«Baba-oğul Kabinesi»** olarak da anılmıştır.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın Sadârete tayini ile alâkalı irâdeyi duyar duymaz takındığı tavır pek mânidardır!.. Devrin Mâbeyn Başkâtibi Halid Ziya (Uşaklıgil) bu mânidar hali şöyle anlatıyor:

«— ... Hemen Ahmed Muhtar Paşa dâvet edildi, bir kısa zaman sonra, o, Mâbeynde benim odamda hazır bulunmuş oldu. Bittabi hiç bir şeyden haberdar değildi... Tâ ki, Başmâbeynci ile Başkâtip karşısında, ayakta, irâde-i seniyyeyi tebliğ ettiler. Bu dakika, hatırlardan hiç bir zaman silinmeyecek bir dakika oldu. **Bunu ayrıca hikâye etmek zahmetine değer: Şu dakikada, birden bir ışık demeti isabetiyle can bulmuş bir levha vuzuhu içinde cereyan eden hali görüyorum: İhtiyar Müşir odamda, iki pencere arasındaki kanapede oturuyordu. Biz ikimiz, karşısında ayakta, irâde tebliğ edecek vazife sahiblerine mahsus resmî bir vaziyette idik. Böyle zamanlarda lisanına fazla tutukluk gelen Başmâbeynci tane tane söyledi:**

«— Şevketmeab efendimiz, Said Paşa'nın istifası üzerine inhilâl eden sadâreti uhdei fahimanenize tevcih buyuruyorlar.»

O, gözlüklerinin altında bulanık gözlerle bir saniye durduktan sonra, oldukça zor bulunmuş bir kuvvet hamlesiyle ayağa kalktı, dizleri, elleri titriyordu. Kesik kesik, boğuk bir sesle:

«— Hikmeti Rabbaniye», dedi, «demek bugün için nasib imiş!»

Halid Ziya'nın kaydettiği bu mânidar hali inceleyen İbnülemin Mahmud Kemal Bey:

«— Malûm olduğu üzere, hissini izhar etmemek ve inbisat, yahud inkıbaz halinden muhatabına renk vermemek, diplomatlığın mukteziyatı esasiyyesinden olduğu gibi Muhtar Paşa kâ'bında eski ve büyük bir askerin, yıllarca siyasî, idarî ve askeri hidemat-ı mühimmede bulunarak zamanında emsali kalmıyan bir devlet âdeminin, bir şeyhul vüzeranın sadârete hasret çekmesi, sadâreti beklediğini itiraf etmesi diplomatlığına, ağırbaşlılığa, bâhusus hâiz olduğu mertebe-i bülende yakıştırılmayacak hallerdendir.» diyor.

Ahmed Muhtar Paşa, işte bu diplomatlığa yakıştırılmayan halleri dolayısıyle siyaset sahasında muvaffak olamamış ve Balkan Harbi'nin kötü idaresiyle acı neticeleri «Büyük Kabine» kararlarından doğmuştur!..

Politikada bu başarısızlığa rağmen, kırkdan fazla savaşa katılıp iki defa yaralanan ve bu askerî muvaffakiyetleri yanı sıra kıymetli bir Matematik ve Astronomi âlimi olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın bu vadideki eserlerinden bâzıları Arapça ve Fransızcaya çevrilmiştir.

Darüşşafaka'nın da kurucularından olan Katırcıoğlu Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 21 Ocak 1919 Salı günü Feneryolu'ndaki köşkünde vefat etmiş ve cenazesi 23 Ocak günü kaldırılarak büyük merasimle Fâtih Camii avlusuna gömülmüştür.

İbnülemin Mahmud Kemal Bey, «Son Sadrâzamlar»ında Gazi Ahmed Muhtar Paşa ile alâkalı yazısını şöyle bitiriyor:

«Hasbelbeşeriyye bâzı kusurlarıyle beraber, milletimizin yetiştirdiği kıymetli âdemler sırasında ismi hürmetle yad olunmağa lâyık ve emsaline faik bir merdi meziyyetmend olduğunu söyleyerek:

«Ahmedi Muhtare rahmet eylesün Rabbül-eman
Cenneti alâda ihsan eylesün âli makam»
dûasıyle söze nihayet veriyorum.»

İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in bu dûasına biz de iştirakle Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı rahmetle anıyoruz.

— « ☆ » —

«AĞLA REZİL AĞLA !..»

Kabul etmek lâzımdır ki, bizde henüz İkinci Meşrutiyet devrinin mühim bâzı olayları karanlıktadır ve bu karanlık içinde muhteşem imparatorluğumuzun başını yiyen sergerdeler birer **«büyük adam»**dırlar!.. Meselâ, İttihad ve Terakki denilen Komite'nin başındaki **«üç beyinsiz»**den biri olan ve İttihatçılar tarafından **«Büyük Efendi»** diye anılan TALÂT PAŞA, yalan söyleyen tarihin dilinde «Büyük devlet adamı»dır!.. Halbuki başkasının değil, uzun yıllar beraber çalıştıkları ve nice mel'anetleri müştereken tertibledikleri Meclis-i Meb'usân Reisi Ahmed Rıza'nın tâbirince **«yaman bir çeteci»** olan Talât Paşa'nın tâ Posta Memurluğu'ndan, Berlin'de sokak ortasında vurulup öldürülüşüne kadar geçen bütün icraatı, tarihî vesikaların ışığında tarafsız bir şekilde incelendiğinde görülür ki: Talât Paşa, **«bü-**

yük» değil, **«küçük»** adamdır ve bizim bir yazı serimize başlık yaptığımız **«Öldürülecek** ölüler»dendir!..

Korkunç hak ve hakikat kalpazanlığına sık sık temas etmek mecburiyetini duyduğumuz yalan söyleyen tarih, İttihatçıların Talât Paşa'sı hakkında türlü yalanlar uydurmuş ve bu yalan lâflar bâzı sözde tarihçilerce benimsenip zaman zaman yazılıp söylenmiş, böylece nice tarihî gerçekler ört-bas edilmek istenmiştir!..

Yalan söyleyen tarihin çeşitli lâf ü güzafına, uydurma vesikalarına ve dostça medihlerine itibar edip, çeteci Talât'ı pek yükseklere uçuruverenler, gerçek tarihin bangır bangır haykırdığı hakikatlere cevap vermek mecburiyetindedirler!.. Kimdir bu adam?.. Nerde yetişmiş, devlet adamlığı vasfını nasıl kazanmıştır?!. Hangi fikir çilesine ve dünya görüşüne sahibtir?.. Basit bir Posta Memurluğu'ndan devletin sadâret makamına kadar nasıl çıkabilmiş ve bu yolda ona kimler yardımcı olmuşlardır?.. Talât Paşa'nın devlet idaresinde söz sahibi olmasında, Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın hal'ini müteakip kordon ve önlüklerini takıp Selânik sokaklarında sevinç gösterilerinde bulunan masonlar arasına İttihatçıların da katılması mı sebeb olmuştur?.. Ve Talât Paşa, Müslüman - Türk'ün değil, Müslüman - Türk'e düşman şer kuvvetlerin zaferi sayılan İkinci Meşrutiyet'den sonra, **«Kadîm İskoç Riti'nin esas nizâm ve kanun larına bağlı kalacağına»** yemin edip nasıl **«Üstâd-ı-A'zam»** payesine erivermiştir?.. «Devr-i hürriyet»de İttihad ve Terakki muhalifleri sokak ortasında neden, niçin öldürülmüş ve bu cinayetleri kim plânlamıştır?.. Yeniden iktidar olabilme hırsıyle Balkan Harbi'ndeki korkunç bozgunculuğu kim yapmış ve sonra yine iktidar hırsıyle Babıâli Baskını'nı kim tertiblemiştir?.. Mahmud Şevket Paşa'nın katlini müteakip kurulan terör rejimi hangi **«çete başı»**nın eseridir?.. Harb-i Umumî'deki su'i-istimallere kim göz yummuş ve muhteşem imparatorluğumuzun başını yiyip «Mondros Teslimnâmesi»ne yol açan, sonra da bir gece yarısı vatanı terkedip yurt dışına kaçan kimdir?..

Talât Paşa'ya **«büyük devlet adamı»** vasfını cömertce yakıştırıverenler, bunlara ve benzeri daha nice suallere cevap vermek mecburiyetindedirler!.. Ancak, bu mecburiyet unutulmuş ve Talât Paşa'yı temize çıkarmak gayesiyle düzülen çe-

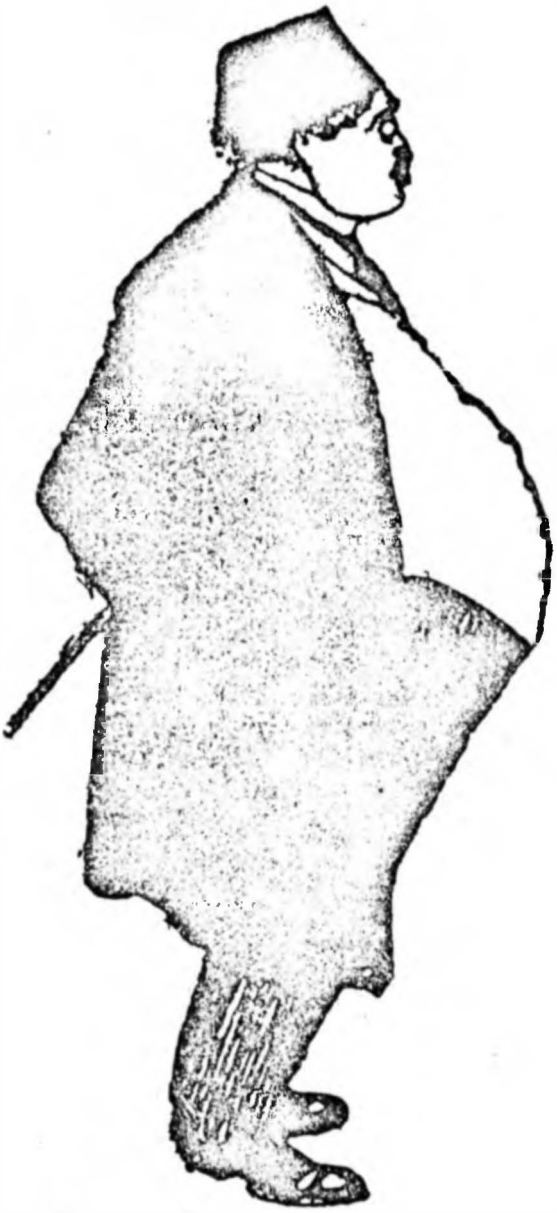

Devrinin ünlü karikatüristi Cem'in fırçasıyla Talât Paşa.

şitli fıkralar sık sık yazılıp söylenmiş, bu arada Komitacı Talât'ın ikbal günlerinde elindeki çeşitli imkânlara rağmen çalmadığı, gurbet elde parasız öldüğü devamlı tekrarlanmıştır!.. Bu son iddiayı «Talât ve Enver Paşaların Malî Namusu» başlıklı yazımızda inceledik... Bugün bu bahis üzerinde durmayacak, **«çete reisi»** Talât Paşa hakkındaki başka bir iddiaya temas edeceğiz... Bu iddia, Talât Paşa'nın döktüğü gözyaşlarıdır!.. Yazılıp söylendiğine göre, İttihatçıların «Büyük Efendisi» Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın cenaze merasiminde ağlamıştır!.. Enver Paşa'ya yakınlığıyle tanınan bir İttihatçı subayın hâtıratına göre: **«Cenazenin arkasında sükûnetle yürüyen Talât Paşa, Sultan Mahmud Türbesi'nin köşesini dönerken dayanamamış, sağ elini yüzüne kapayarak hıçkıra hıçkıra ağlamış»**tır!..

İttihad ve Terakki'nin mühim simalarından Halil (Menteş) Bey'in oğlunun yazdığına göre ise, «Büyük Efendi», Harb-i Umumî sonunda da gözyaşı dökmüştür!.. Mondros Teslimnâmesi'nin imzalandığı günlerde Halil Menteş'in Meclis-i Meb'usan Reisi olarak işgâl ettiği Nişantaşı'ndaki konağa gelen ve Halil Bey'in oğlunu dizinin dibine oturtturup ondan **«Osmancık yurdu, mübârek vatan ne güzelsin»** türküsünü söylemesini isteyen Talât Paşa, o sırada odaya giren Halil Bey'in boynuna sarılıp: **«Ah Halil... Halilciğim! Kaybettik memleketi...»** diyerek hüngür hüngür ağlamış!..

Bu iki iddia, yalan söyleyen tarihin Talât Paşa lehine uydurduğu ve bunca vesikaya rağmen günümüzde dahi tekrarından utanmadığı fıkralara benzemektedir!.. Zira Talât Paşa, yurt dışına kaçıp gittikten sonra Abdülhamid Hân gibi Osmanlı Pâdişahlarının en büyüklerinden biri olan zatın cenaze merasiminde ağlayan Talât Paşa değildir!.. Hele muhteşem imparatorluğumuzun batışına gözyaşı döken Talât Paşa hiç değildir!.. Talât Paşa yazdığı o notlarda hep Komitacı Talât'dır ve gurbet elde dahi türlü mugalâta ile İttihad ve Terakki'yi müdafaayla meşguldür!.. Bir an için bu müdafaa ma'kul görünse dahi, Bade harab-ül-Basra, koskoca imparatorluğumuz yıkıldıktan sonra Talât Paşa'nın döktüğü gözyaşları ne ifade eder?!.. Bu durumda söylenecek söz, tarihin derinliklerinden gelen meşhur cümleyi tekrardan başka bir şey değildir: **«Ağla rezil ağla!..»**

— « ☆ » —

DÂMÂD FERİD PAŞA VE SEVR FÂCİASI !..

Nice mel'anetlerden sonra 22 Eylül 1922 Cuma günü yurt dışına kaçan ve 6 Ekim 1923 tarihinde Nis şehrinde ölen Dâmâd Ferid Paşa'nın kapkara şahsiyyetine evvelce temas etmiştik. Bugün de o, Balkan serserisinin Sevr fâciasındaki rolünü tesbitle bâzı olayları aydınlatmıya çalışalım. Şöyle ki:

Birinci Dünya Savaşı galiplerinin, mağlûblara zorla kabul ettirdikleri barış andlaşmalarında, bizim hissemize düşen ve Paris'de imza edildiği mahallin adına izafeten **«Sevr»** diye anılan o meş'um muâhede, Dâmâd Ferid Paşa'nın son sadâretinde imzalanmıştır. Osmanlı Devleti'ne sadrâzamlık değil, İngilizlere uşaklık eden bu Dâmâd Ferid'in himmetiyle (!) hazırlanıp sahneye konan Sevr fâciasının evveliyatı şöyle cereyan etmiştir:

«San Remo» konferansında tesbit olunan barış şartlarını tebliğ için (!) bizden bir hey'et isteyen galip devletlerin bu talebi üzerine eski sadrâzam Tevfik Paşa'nın riyasetinde, Dahiliye Nâzırı Reşid, Maârif Nâzırı Fahreddin Beylerle, Nafia Nâzırı Cemil (Topuzlu) Paşa'dan kurulu heyetimiz trenle Paris'e hareket eder. İngiliz, Fransız ve İtalyanlar gûya yardımcı (!) olmak üzere bir grup subayı da, hey'etimiz arasına katarlar. Gerek bu yolculuk esnasında, gerek yapılan toplantılarda heyetimize yapılan muamele, kısaca, yürekler acısıdır!.. Bu yürekler acısı hali, heyetimizde bulunan Nafia Nâzırı Cemil (Topuzlu) Paşa'dan dinleyelim:

«— Göz hapsine alınmış bir halde ve yolda hiç kimse ile görüşmeden Paris'e vardık. Fakat, Fransızlar, heyetimizi Paris'deki büyük istasyonda indirmediler. Gerisin geri gittik. Diğer bir tren yolundan âdeta mahfuzen Versay'a vardık. Orada Hotel de Reservoires denilen tarihî bir binaya indik.

Fransızlar, Alman delegelerini de galiba bu otelde misafir etmişler. İçeriye biz girdikten sonra, kapıya süngülü bir asker konuldu. Bu suretle Fransa, misafirperverliğini bizden esirgememiş oldu!.. Lâkin, «misafirperverlik» sözü sizi yanıltmasın, otel masraflarını biz ödüyorduk! Ve sıkı bir kordon altına alınmıştık. Değil Paris'e gitmek, hattâ yanımızda bulunan Versay bahçesine bile çıkmamıza müsaade etmiyorlardı. Nerede kaldı ki, her

hangi bir şahıs ile münasebette bulunalım ve görüşelim... Esâret hayatımız, ertesi güne kadar devam etti. Fakat artık sabrımız kalmamıştı. Vaziyeti protesto ettik. İrtibat subaylarına:

«— Dünya siyaset tarihinde, şimdiye kadar bir hey'eti murahhasaya bu tarzda muamele yapıldığı görülmemiştir», dedik. **«Biz buraya hapsolunmaya mı geldik, yoksa sulh konferansında bulunmaya mı?»**

Nihayet, Klemanso'nun lûtfen bezlediği müsaade neticesinde serbest olduğumuzu bildirdiler!..

Birkaç gün sonra, İ'tilâf Devletlerinin murahhasları Versay'ın tarihî salonunda bizi kabul ettiler. Loyd Corc, Klemanso ve o devrin hemen hemen bütün diplomatları hazır bulunuyorlardı. İçeri girdiğimiz zaman, ayağa kalkmak nezaketini lûtfen gösterdiler. Hepimizi, hususî surette hazırlanmış ve salonun bir köşesine yerleştirilmiş bulunan kürsü gibi bir yere çıkardılar!.. Halbuki ben, sulh konferansı için ayrılmış olan salona girince, yeşil çuha örtülmüş büyük bir masanın etrafında toplanacağımızı, İ'tilâf Devletleri murahhasları ile karşı karşıya oturacağımızı ve muâhedenin her maddesi için ayrı ayrı müzakere ve münakaşada bulunacağımızı zannediyordum!..

Meğer bu bir hayâlden ibaretmiş ve hakikat, acı hakikat başımıza inen bir tokmak gibi bu hayali silip süpürecek imiş!..

Nitekim, heyet-i hâkime huzuruna çıkan bir maznun gibi muamele görüyor ve muâhedenin maddeleri etrafında münakaşa ve müzakere yerine, ültimatom alıyorduk!.. Bakınız, kısa bir vakfeden sonra, elinde bir tomar kâğıt olduğu halde ayağa kalkan Klemanso ne diyordu:

«— Efendiler! Siz harbe sebebsiz girdiniz. Çanakkale'yi yıllarca kapattınız. Muharebenin dört sene uzamasına, milyonlarca insanın ölümüne sebebiyet verdiniz! Bundan dolayı, bugün size teklif etmekte olduğumuz muâhede şartları çok ağırdır. İçindeki maddeleri asla müzakere ve kat'iyyen münakaşa etmiyeceğiz! Onların bir kelimesini bile değiştirmeyeceğiz!.. Kül halinde ve aynen —birkaç gün içinde tedkik ettikten sonra— kabul eylemenizi istiyoruz!»

Klemanso'nun bu sözlerinden sonra muâhede metnini, daha doğrusu idâm hükmümüzü havi dosyayı bize uzattılar.

Tevfik Paşa ayağa kalktı, verilen bir deste kâğıdı eline aldı. Fakat zavallının zaten titrek olan vücudu, zangır zangır oynamağa başlamıştı. Ahmed Reşid Bey ve benim yardımımız ile iskemlesine oturabildi!..

Manzara, hakikaten çok fecî idi: Bir taraftan, Klemanso'nun söylediği çok ağır sözlerin kâbusu karşısında idik. Bir taraftan da, İ'tilâf Devletlerinin murahhasları arasında yer alan Venizelos ile Nobar Paşa'nın (Mısır Ermenilerindendir ve orada nâzırlık yapmıştır) keyf ve neş'e ile bize bakarak gülmekte olduklarını görüyorduk!..

Bu vaziyetten o kadar müteessir olmuştum ki, ben de Tevfik Paşa gibi oturduğum yerde titremeye, ter dökmeye başlamıştım. Buraya geldiğime de, geleceğime de bin kere pişman olmuştum. Utanmasam, bir çocuk gibi hüngür hüngür ağlayacaktım. Orada duyduğum yeis ve ıstırabı, bu tarifi kaabil olmayan derin acıyı hiç bir zaman unutmaklığıma imkân yoktur.

Tevfik Paşa, heyecanını biraz teskin ettikten sonra, muâhedeyi tedkik ile cevap vereceğimizi ancak birkaç kelime ile söyleyebildi. Ve salonda sanki bir cenaze varmış gibi, derin bir sükût hâsıl oldu. Bu sükûtun eziciliği, galip ile mağlûbun ne demek olduğunu pek güzel ihsas ve isbat ediyordu.

Nihayet murahhaslar hep birden ayağa kalktılar. Biz de bir reverans yapıp salondan çıktık. Artık idâm hükmümüzü tebellûğ etmiş bulunuyorduk.»

Cemil (Topuzlu) Paşa, devamla diyor ki: «Paris'de bir buçuk ay kaldık. Bu esnada, bir taraftan da Fransız Meclisi âzasının ileri gelenlerini Ikna etmeye çalıştık. Neticede, Fransız ve İtalyan gazeteleri bize yapılan muâhede teklifinin haksızlığına ve adilâne olmadığına dair bâzı makaleler yazmağa başladılar.

1920 Haziranında Dahiliye Nâzırı Ahmed Reşid Bey'le birlikte, muâhedeye karşı hazırladığımız cevabı, Vükelâ Meclisi'nde müzakere ve tasdik ettirmek üzere muvakkaten İstanbul'a döndük. Lâkin Dâmâd Ferid'i makamında bulamadık!.. Meğer bu megaloman ve dar görüşlü adam, Fransız ve İtalyan gazetelerinden bâzılarında çıkan makaleleri okumuş, muâhedenin lehimize tadil olunacağını sanmış ve sırf hayalî olan bu muvaffakiyeti üstüne mal edinmek için Paris'e gitmiş!.. Biz de, Dâmâd

Ferid'in bu âni seyahatinden haberimiz olmadığı için, onunla köşe kapmaca oynuyor gibi İstanbul'a gelmişiz!..

İstanbul'da çok durmak için vaktimiz yoktu. Dâmâd Ferid'in yokluğundan istifade ederek derhal Ahmed Reşid Bey'le birlikte bâzı icraatta bulunduk. İlk iş olarak «Kuvayi inzibatiye» denilen çapulcu gürûhunun mukannen tahsisatını kestik. Hattâ, İ'tilâf devletlerinin arzuları hilâfına az sonra da bu teşkilâtı küllîyen ilga etmek cesaretini gösterdik. İşte o zaman Ali Kemal haini küplere bindi. Peyam-Sabah gazetesinde aleyhimize çok ağır makaleler yazmağa başladı!..

Birkaç gün daha geçer geçmez, Trakya'yı müdafaa eden Cafer Tayyar Paşa'yı gizlice İstanbul'a getirmek ve onunla temasta bulunmak hususunu yine, Dahiliye Nâzırı Ahmed Reşid Bey'le kararlaştırdık. Cafer Tayyar Paşa'nın İstanbul'a celbolunmasını Ahmed Reşid üzerine aldı ve Fransız mümessilinin yardımı ile buna muvaffak da oldu.

Sonra, muâhedeye karşı hazırlanan cevabı Vükelâ Meclisi'ne tasdik ettirdik. Tekrar Paris'e gitmeye hazırlandık. Bu sırada İ'tilâf Devletleri, bilhassa İngilizler, geç kaldığımızdan dolayı şikâyet ediyorlardı. Yolda da gecikmiyelim diye, Karadok kruvazörünü heyetimize tahsis ettiler. Böylece iki günde İtalya'nın cenubundaki Tarant'a vardık. İlk seyahatimizde olduğu gibi, yanımızda yine, İngiliz, Fransız ve İtalyan irtibat zabitleri vardı. Vazifelerinin, gardiyanlık ve casusluk olduğunu tabiî tahmin edersiniz. Kendimi, daima nakledilen bir mücrim sanıyordum. Tarant'da trene bindik. Fakat bu tren doğruca Paris'e gitmediği için Roma'da indik. Ertesi günü Paris yolunu tuttuk.

Dâmâd Ferid'le Versay'da yüzyüze geldik. Meğer, Dâmâd cenapları, Reşid Bey'le İstanbul'daki icraatımızı Kuvayı İnzibatiye'yi ilga ve Cafer Tayyar Paşa ile temas ettiğimizi duymuş! Bize öyle bir surat etti ki, sormayın!..

Böylece, İ'tilâf devletlerinin iki, üç gün içinde istedikleri cevabı, iki ay sonra vermiş oluyorduk!.. Fakat galipler, bizim üzerinde aylarca çalıştığımız mufassal cevabı evvelce tahmin ettiğim gibi, zerrece nazar-ı itibara almadılar. Muâhedenin bir maddesinin bile değiştirilmesini kabul etmemekte ısrar gösterdiler. Biz de, mecburen münasebatı kat'etmemek için, Ahmed Reşid Bey'i irtibatı temin maksadıyle orada bıraktık. Tevfik Pa-

şa, Dâmâd Ferid ve murahhas heyetimize dahil diğer zevat ile birlikte geri döndük.»

İşte, olayların içinde bulunmuş bir zâtın, hâtıratına göre, Sevr'den evvel durum budur.

Ahmed Reşid Bey'in Paris'de kalıp, diğer hey'et âzalarının İstanbul'a dönmesinden sonra, pâdişahın da tasvibiyle 22 Temmuz günü Yıldız Sarayı'nda bir toplantı yapılmış, Meclis feshedilmiş olduğundan, muâhede ile alâkalı hususlar bu toplantıda ele alınmıştır. Askerî erkân ile ilmiyye ricâlinin ve Veliahdin iştirâk ettiği bu toplantıda: Paris'de bulunan Reşid Bey'den gelen iki telgraf okunmuş, galip devletlerin tadil teklifimizi reddettikleri görüşülmüş ve bâzı kimseler söz alıp konuşmuşlarsa da, bir netice alınamamış, nihayet muâhedenin imzasını kabul edenlerin ayağa kalkmaları pâdişah tarafından emrolununca, Âyandan Topçu Feriki Rıza Paşa hariç, hazır bulunanların cümlesi ayağa kalkmıştır!..

Yıldız Sarayı'nda bu toplantı yapılırken, Batı Anadolu'daki Yunan harekâtı hızla genişlemiş, bu arada Edirne ve civarı dahî işgâl olunmuş ve düşman, buralardaki sivil halka —cibilliyetinin icabı— görülmemiş zulüm yapmıştır!..

Bu arada, hükûmet âzalarıyle Dâmâd Ferid arasındaki —barış muâhedesiyle alâkalı— ihtilâf büyümüş, istifa edip yeniden hükûmet kuran Dâmâd Ferid, bu kerre Âyandan Hadi Paşa ve Rıza Tevfik'le, Bern Sefiri Reşad Halis Beyleri barış muâhedesinin imzasına memur ederek, bir Fransız torpidosu ile Hadi Paşa ve Rıza Tevfik'i yola çıkarmış, Reşad Halis Bey'e de, hey'ete iltihakı için talimat yazılmıştır.

İşte Sevr Muâhedesi, 10 Ağustos 1920 Salı günü bu hey'et tarafından imzalanmış, fakat Dâmâd Ferid'in bütün ısrarlarına rağmen, Sultan Vahideddin, işbu Sevr Muâhadesini tasdik etmemiştir!.. Ahmed Reşid Bey, hâtıratında bundan bahisle: **«Zât-ı Şâhâne'nin** (Sultan Vahideddin'in) **bu muâhedeyi Sadrâzam'ın** (Dâmâd Ferid'in) **ibrâmma** (fazla ısrarına) **rağmen tasdikten suret-i kat'iyyede içtinâb ettiği şüpheden berîdir»** diyor.

—« ☆ »—

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK ANADOLU'YA NASIL GEÇTİ ?..

Mareşal Fevzi Çakmak, Sultan Vahideddin'in saltanatının son yıllarında İstanbul'dadır. Dâmâd Ferid Paşa denilen Balkan serserisinin üçüncü sadâretinden istifasını müteâkip, hükûmet, Ali Rıza Paşa tarafından kurulmuş ve o kabinede Harbiye Nâzırı Mersinli Cemal Paşa'nın İngilizlerin tazyiki ile Nezâretten uzaklaştırılmasından sonra bu makama 3 Şubat 1920'de Fevzi Paşa getirilmiştir. Bilâhare Ali Rıza Paşa'nın istifasıyle kurulan Salih Paşa kabinesinde de Harbiye Nâzırı olan Fevzi Paşa, Ankara'ya Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra geçmiş ve aşağıda görüleceği gibi, pek hoş karşılanmamıştır!..

Fevzi Paşa'nın Anadolu'da ilk karşılaştığı zât: Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'dır. O tarihî ânı Ali Fuad Paşa, «Millî Mücadele Hâtıraları»nda şöyle anlatıyor:

«— Saatlerce at üzerinde devam eden bir yolculuktan sonra geç vakit Lefke (Osmaneli)ye gelmiştik. Ertesi günü sabahın erken saatlerinde Geyve'ye hareket edecektik. Lüzumlu emniyet tedbirlerini alıp istirahate çekileceğimiz sırada telâşla odaya giren yâverim:

«— **Fevzi Paşa Hazretleri teşrif ettiler, görüşmek istiyorlar»** dedi. Bu hangi Fevzi Paşa olabilirdi?.. Sual sormağa lüzum kalmadan yâverim, sözlerini tamamladı:

«— **Eski Harbiye Nâzırı Ferik Fevzi Paşa efendim.»**

Yerimden sevinçle fırladım. Paşa'yı kapıda istikbal ettim. Yüzünden yorgun olduğu anlaşılıyordu. Elimi sıktı:

«— Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur derler.»

Fevzi Paşa'ya yer gösterdim. Otururken:

«— **Birbirimize kavuştuk amma, galiba biraz geç oldu»,** dedi.

«— Ne ziyanı var paşam, tekrar birleştik ya» cevabını verdim.

Fevzi Paşa, ayrılmadan evvelki İstanbul ahvaline dair malûmat verdikten sonra Anadolu'ya nasıl geçtiğini şöyle anlatmıştı:

«— İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek kararını verdiğim za-

man Üsküdar Jandarma Kumandanı Binbaşı Remzi Bey'in, İstanbul Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Anadolu'ya gidecek zevatın bu seyahati emniyetli yapabilmesi için tedbirler almağa memur edildiğini duymuştum. Remzi Bey'i eskiden tanırdım. Haber göndererek rica ettim. Beykoz'daki evime geldi. Konuştuk: Ankara'ya gitmek istediğimi, iki atımı da beraberimde götüreceğimi söyledim. Her türlü kolaylığı göstereceği vaadinde bulundu. Paşabahçe Jandarma Müfrezesi Kumandanı Mülâzım Salih (Kılıç) Efendi'yi refakatime vereceğini ve kendisini talimat almak için derhal bana göndereceğini ifade etti. Teferruat üzerinde de mutabık kalmıştık. Bilâhare öğrendiğime göre, refakatime memur edilen Salih Efendi ve müfrezesi, şeklen bir âsâyiş müfrezesi olarak görünmekle beraber, hakikatte İstanbul'dan Ankara'ya gitmek isteyenlerin seyahatlerini sağlama ve Boğaz'ın Anadolu sahil kışlalarından temin edilen esliha (silâhlar) ve cephaneyi içerilere sevke memur gizli bir merkez teşkilâtı imiş.

Binbaşı Remzi Bey'le kararlaştırdığımız gibi, Mülazım Salih Efendi 17 Nisan'da Beykoz'daki evime gelerek müfrezesinin emrime hazır olduğunu bildirdi. Atlarımı sordum. Paşabahçe'ye getirmiş olduğunu söyledi. Bunun üzerine gece yarısı Abraham Paşa korusunun kapısında birleşerek harekete geçmeğe karar verdim. Bir ân evvel İstanbul'dan ayrılmak istiyordum. Genç mülâzım, bütün emirlerime harfiyen riayet edeceğini söyleyerek müsaade isteyip ayrılmıştı. Randevu yerine gittiğim zaman herşeyi hazır buldum. Gece çok karanlıktı. Evvelâ Polonez Köyü yolunu tâkib ettik, sonra ormanlar içinden geçerek şafakla Alemdağı'na geldik. Gündüz Alemdağı'nda saklandık, akşama doğru Paşaköy üzerinden tekrar yola koyulduk.»

Fevzi Paşa, gece yürümek, gündüzleri mümkün olduğu kadar gizlenmek suretiyle Kartal ve Gebze'nin gerilerinde bulunan köylerin arasından geçerek Kandıra'ya geldiklerini ve geceyi orada geçirdiklerini anlattıktan sonra sözlerine şöyle devam etmişti:

«— Ertesi günü Kandıra'dan hareketle Adapazarı'na yakın bir köye gelmiştik. Kasabanın son vaziyetini öğrenmeden içerisine girmeyi doğru bulmadık. O sırada Adapazarı'ndan gelen bir zâbit, kafilemize yaklaşarak beni sordu. Kendimi tanıttıktan

sonra görüşmeğe başladık. Vermiş olduğu malûmat pek sathî şeylerdi ve hakikate uymuyordu. Ortalığı sütliman gösteriyordu. Adapazarı'na emniyetle girebileceğimizi söylüyordu. Kandıra'dan gelirken köylülerden duyduklarımız, bu zâbitin anlattıklarının tamamen aksi idi. Mülâzım Salih Efendi'yi birkaç atlı ile Adapazarı'na gönderdim. Salih Efendi, endişe verici haberler getirmişti: Mahmud Bey müfrezesi Düzce yolunda dağılmış ve kendisi de şehîd edilmişti. Kasaba Millîciler tarafından kâmilen boşaltılmıştı. Aleyhimize olan bu vaziyet karşısında tarlalar içinden gizli bir yol bulmak suretiyle Geyve boğazına geldik. Boğazda tam bir emniyet vardı. Burası, Ankara'nın kıtaları ve millî müfrezelerce tutulmuştu. Geyve istasyonundan buraya da drezin ile geldik.»

Ali Fuad Paşa, Fevzi Paşa'nm Anadolu'ya geçişini bu şekilde naklettikten sonra devamla diyor ki:

«— Fevzi Paşa'nın Ankara'ya karşı vaziyetini derhal düzeltmek zarureti vardı. Bunu benim yapmam lâzımdı. Fakat teşebbüsümü hissettirmek istemiyordum. Paşa'nın yanından uzun müddet ayrılmam nazar-ı dikkatini çekebilirdi. Dışarıya çıkarak Erkân-ı Harb Reisim Binbaşı Saffet Bey'e şu talimatı verdim:

«— Hemen telgrafhaneye gidiniz, Mustafa Kemal Paşa'nın pek mühim bir mes'ele için telgraf başına gelmesini rica ettiğimi bildiriniz. Geldiği zaman, eski Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa'nın Lefke'de bulunduğunu haber verdikten sonra namıma şunları arzediniz: **«Fuad Paşa, Fevzi Paşa'yı yalnız bırakmadığı için makine başına gelemedi. Hürmetlerini arza beni memur etti. Vaziyetimizde bir değişiklik yoktur. Bir ân evvel Geyve boğazına giderek orasını kuvvetlice tutmak tasavvurundayız. Fevzi Paşa'nın daha on beş gün evvel Harbiye Nâzırı iken Ankara'yı tanımamak hususunda aldığı vaziyet, Anadolu'da duyulmuştu. Bilhassa isyân mıntıkalarında Fevzi Paşa'nın bu muhalif vaziyeti aleyhimize bir hayli istismar edilmiştir. Paşa'nın birdenbire kendiliğinden bize geçmiş olması, isyân mıntıkalarında lehimize iyi bir vaziyet meydana getireceği şüphesizdir. Bu hali her tarafa işaa etmekte** (duyurmakta) **gecikmeyeceğiz. Paşa'nın eski vaziyetini bırakıp kendiliğinden bizim tarafa geçmesinden bütün arkadaşlarımızla beraber memnun kaldığınızı ve Ankara'da kendisine intizar buyurduğunuzu bir telgrafla bildirirseniz, hem mu-**

hit üzerinde iyi bir tesir bırakacak, hem de kendiliğinden Anadolu'ya geçen Paşa, sizden beklediği hüsnü- kabulü görmekle memnun olacaktır.» Fuad Paşa biraderinizin ricası bundan ibarettir. Emrinizi bekliyoruz.»

Ankara'dan müsbet cevap bekliyordum. Fakat biraz sonra beni dışarıya çağıran Saffet Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın şu kısa cevabı verdiği haberini getirmişti:

«— Fevzi Paşa'yı geldiği yere iade edersiniz!»

Hâtıratında bu kısa cevabı kaydeden Ali Fuad (Cebesoy) Paşa diyor ki: «Hiç beklemediğim bu cevap karşısında çok müteessir olmuştum. Bu meselenin hemen o gece halledilmesini günün şartlarına göre lüzumlu görüyordum. Bir bahane ile Fevzi Paşa'nın yanından ayrılarak telgrafhâneye gittim. Mustafa Kemal Paşa makine başında beni bekliyordu. Fevzi Paşa hakkındaki noktai nazarımı tekrarladıktan sonra, kabul ve tasvib buyurmasını eski bir arkadaşı sıfatıyle ısrarla rica ettim. Mesele şu şekilde halledilecekti: Saffet (Arıkan) Bey makine başında, Mustafa Kemal Paşa'dan almış olduğu aşağıda yazılı telgrafı Fevzi Paşa'ya verecekti: **«Saffet Bey vasıtasıyle Fevzi Paşa'ya. Anadolu'ya geçtiğinize memnun olduk. Hoş geldiniz. Ankara'ya teşrifinize intizar ediyoruz. Mustafa Kemal»**

Diğer taraftan bana da: **«Hissettirmeden Fevzi Paşa'yı nezaret altında âcilen trenle Ankara'ya gönderiniz»** emrini verdi.

Makine başındaki muhaberemiz şifre ile yapıldığı için bir hayli uzun sürmüştü. Telgrafhâneden döndüğüm zaman Fevzi Paşa henüz istirahate çekilmemişti. Adapazarı ahvali hakkında konuşmağa başlamıştık. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa tarafından not ettirilen telgraf Saffet Bey tarafından kendisine verilmişti. Telgrafı okuyan Fevzi Paşa:

«— Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Lefke'de bulunduğumu acaba nasıl haber aldı?» diye sordu. Binbaşı Saffet Bey yüzüme baktı. Vaziyeti Paşa'ya hissettirmemek lâzımdı. Derhal şu cevabı verdim:

«— Geyve'ye hareketimizden evvel her konak mahallinde Mustafa Kemal Paşa ile telgraf başında muhaberede bulunmayı kararlaştırmıştık. Saffet Bey sizin Lefke'ye geldiğinizi hürmetlerinizle Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiş, o da not olarak size şimdi verdiğimiz telgrafı yazdırmıştır.»

Fevzi Paşa gerek bu izahattan ve gerekse Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da kendisine intizar ettiğinden çok memnun kalmıştı. Hareket saatimizi kararlaştırdık. Paşa hemen ertesi günü, yâni, 26 Nisan'da trenle hareket edecekti. Kendisine Ankara treninde güzel bir kompartıman hazırlatmış, maiyetine bir zabit ile bir hizmet neferi vermiştim. İşlerimiz bittiği zaman gün ağarıyordu. Trenin hareket vaktini sorduk, daha bir saat varmış. Biz de erkenden yola çıkacaktık. Arkadaşlarıma icab eden tâlimatı vermek üzere yanından ayrıldım. Biraz sonra tekrar birleşerek beraberce sabah kahvaltısı yaptık. Bu suretle sabaha kadar hiç uyumamıştık. Yorgunluğum kalmamıştı, neş'eli ve ümitli idim. Çünkü Ankara, daha doğrusu bütün millet, bir gün sonra tecrübeli, bilgili, mazisi şan ve şerefle dolu bir kumandana kavuşacaktı. Trene binerken muvaffakiyetler diledim. Heyecanla boynuma sarıldı:

«— Eğer millet idare ve mukadderatını eline almış ise, bu sizlerin himmet ve gayretiyle olmuştur» dedi. Tren, istasyonda toplanmış olan halkın alkışları arasında hareket etmişti.»

Görüldüğü gibi, Ali Fuad Paşa'nın Fevzi Paşa hakkmdaki kanaati müsbettir. O günlerde Yirminci Kolordu Kumandanı olan ve başından beri Millî Mücadele'nin içinde bulunan Ali Fuad Paşa'nın bu müsbet kanaatine rağmen, Ankara'nın Fevzi Paşa'ya karşı ilk anlardaki tutumu acaba neden menfî olmuştur da, Mustafa Kemal Paşa **«Fevzi Paşa'yı geldiği yere iade edersiniz!»** emrini vermiştir?.. Bu sualin cevabı Fevzi Paşa'nın o yıllardaki durumunu tesbit bakımından mühimdir!.. Şöyle ki: Aşağıda görüleceği gibi Fevzi Paşa, Anadolu'ya geçmek kararını verinceye kadar İstanbul hükûmetine bağlıdır. Hattâ çok evvel Harbiye Nâzırı olarak Bursa'da Ellialtıncı Fırka Kumandanlığına verdiği bir emirde, İstanbul'un düşman tarafından işgâlini Mütareke ahkâmına aykırı görmemiş ve Millî Mücadele başındaki zevattan **«bazı sergerdeler»** diye bahsetmiştir!.. Fevzi Paşa, bu tarihten bir yıl kadar evvel de, Sivas'da Mustafa Kemal Paşa'yı tevkif etmek istemiş, fakat Kâzım Karabekir Paşa buna mâni olmuştur. Olayı Karabekir Paşa hâtıratında şöyle anlatır:

«— 25 Teşrinisâni/Kasım 1335/1919 Sivas'da Millî İstiklâlimizi kurtarmak için Heyet-i Temsiliye ve Kumandanların pek hararetli müzakereleri sırasında, Cafer İlhami Bey riyasetinde-

ki bir Hey'etin rüknü olarak Fevzi Paşa Hazretleri de Sivas'a teşrif buyurdular.

26 Teşrinisâni 1335 Çarşamba sabahı, yalnız olarak kendisiyle görüştüm. Aramızda şu muhavere cereyan etti:

Fevzi Paşa:

«— Mustafa Kemal ve Ali Fuad Paşalar muhteris ve menfaat düşkünüdürler, yalnız şana istinat ediyorlar. Şunu iyi bil ki, eğer Mustafa Kemal Paşa re's-i kâra (işbaşına) geçerse, ilk işi seni imhâ olacaktır. Bu hususta tanıdığım birçok zatlar ve hususiyle senin en emniyet edebileceğin İsmet (İnönü) Bey ve Samsunlu Şefik Bey de aynı kanaattedirler. Mustafa Kemal Paşa'nın derdest (yakalanması) **ve i'zamı** (götürülmesi) **vazifemdir. Muhalefet etme, kendilerini derdestle İstanbul'a götüreyim.»**

Cevabım:

«— Millet esarete girerken, onun istiklâlini kurtarmak için hayatını tehlikeye koyan kaç arkadaş varız, görüyorsunuz. Birçok ricalarıma ve bugün de gördüğünüz vaziyete rağmen, Anadolu'ya koşup vazife alınacağına, müdafaa saflarımızda rahne (gedik) **açmak ne elîm bir şeydir!.. Bu tertibatla uğraşılarak, Türk milletinin ölümünü tesri' etmektense** (çabuklaştırmaktansa), **bir an evvel Anadolu'ya koşup saflarımızdaki boşlukları doldurmanızı çok rica ederim. Eğer iş, bir Millî Hükûmet teşkiline gider ve Mustafa Kemal Paşa re's-i kâra geçer ve dediğiniz gibi, benim mahvıma giderse, istiklâlini kurtarmak için hayatımı vakfettiğim milletimizin böyle bir fâciaya müsaade edeceğine şüphe etmeğe hakkım yoktur. Ben size rica ediyorum; Ön safımız zayıftır. Kıymetli şahsiyyetinizle bunu kuvvetlendiriniz. İlk adım olmak üzere, içtimaamıza teşrif buyuracaksınız ve orada Mustafa Kemal ve Ali Fuad Paşalarla sarışıp öpüşeceksiniz. Ben de aranızda Millî cidalimizin bir samimî bağı olacağım.»**

Bu sözlerimin tesiriyle Fevzi Paşa Hazretleri, bugün müzakeremize iştirak ettiler ve ben de, üç paşayı kucaklaştırıp birbirine bağlamak için bir samimî bağ oldum.»

Kâzım Karabekir Paşa böyle diyor ama, üç paşa arasındaki bağ, onun zannettiği kadar **«samimî»** olmasa gerek!.. Zira, baştarafta kaydettiğimiz gibi, Fevzi Paşa, İstanbul'da birbiriyle ha-

lef - selef olan Ali Rıza ve Salih Paşaların kurdukları Kabinelerde Harbiye Nâzırlığı yapmış ve bu Nezâret başındaki tutumu Anadolu'daki Millî Kıyam aleyhine olmuştur.

Okuyalım şimdi, Fevzi Paşa'nın Harbiye Nâzırı olarak Anadolu'daki harekât başında bulunanlar hakkında **«bazı sergerdeler»** tâbirini kullanıp, düşmanın İstanbul'u işgâlini Mütâreke ahkâmına aykırı bulmayan meşhur telgrafını... 19 Mart 1336 tarihini taşıyan ve bir İngiliz torpidosu ile getirilip Ondördüncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzed Paşa'ya teslim edilen telgraf şudur:

«Kuvay-i mütelife Karadeniz başkumandanı Amiral Galtrob'un Harbiye Nezâreti'ne bir ültimatom vererek Anadolu'da husule gelen hâdiselerden, merkezi hükûmeti tanımamak yoluna girdiklerinden dolayı tedabiri şedide ittihaz edeceği bildirilmiştir. **Mütâreke şeraitine münafi olmıyan İstanbul'un işgâli yüzünden Anadolu'da bâzı sergerdelerin** hareketlerinin menafi-i hakikiye-i Osmaniyeye muhalif olduğu ve Anadolu'da tarafı şâhâneden mensup en kıdemli kumandan olan Yusuf İzzed Paşa'nın Harbiye Nâzırı namına bu emri bütün kıtaata tebliğ etmesini ve bütün ordunun İstanbul hükûmetini tanımasının teminini rica ederim.»

«Harbiye Nâzırı Fevzi» imzasıyle gelen bu emri, Yusuf İzzed Paşa her tarafa tamim eder ve der ki: **«Bugün İstanbul'dan bir torpido ile gelen Harbiye Nezâreti emrinin sureti birinci maddededir. Bu emrin derhal infazı. Bunu yapmağa muktedir olmıyacak arkadaşların yerlerine birer vekil tayini ile kıtalarını derhal terketmelerini emir ve rica ederim.»**

Bu emri reddedenler olduğu gibi, kabul edenler de bulunur... Meselâ, o günlerde Ellialtıncı Fırka Kumandanı olan Bekir Sami Bey, Yusuf İzzed Paşa'nın emrine itibar etmez!.. Fakat, Onikinci Kolordu Kumandanı Miralay Fahreddin (Altay) Bey, Yusuf İzzeddin Paşa'yı makine başına dâvet ederek: «İstanbul'da Harbiye Nezâreti ile muhabere edemediğimden ve Ankara'daki Heyet-i Temsiliye Riyaseti de kavanini devletin muhafazai ahkâmı matlup olduğunu bildirmesine binaen merciim olan Harbiye Nâzırı ile muhabere edemeyince benden büyük kumandanın emri altına girmek mecburiyetl kanuniyesindeyim. Zâtıâlileri ise, elyevm tarafı şâhâneden mansup mirliva rütbesini haiz en kı-

demli kolordu kumandanı bulunmanız hasebiyle temini muhabere edinceye kadar kemali mutavaatla tahtı emri kumandanilerine girdiğimi arzederim» der!.. Böylece Harbiye Nâzırı Fevzî Paşa'nın emri, kumandanlar arasında yeni bir ihtilâf mevzuu olur. Ali Fuad (Cebesoy) Paşa hâtıratında, o günlerdeki bu ihtilâfa temasla:

«— İktidarda daha ne kadar kalabileceği malûm olmayan, fakat her halde son günlerini yaşayan Salih Paşa Kabinesinin bu hareket tarzı bizi ziyadesiyle üzmüştü. Biz, İstanbul'un işgalini bütün âlemi medeniyette en şiddetli bir lisan ile protesto ederken, İstanbul'daki arkadaşlarımızın, işgâli mütâreke hükümlerine münafi görmemeleri ve Anadolu'daki millî kıyamı idare edenlere «sergerde» tâbirini kullanmaları cidden çok acı idi. Hâdiseye muttali olur olmaz, Karargâhımdan kalkarak Heyet-i Temsiliye binasına gitmiş, Mustafa Kemal Paşa ile vaziyeti uzun uzadıya müzakere etmiş, bâzı lüzumlu tedbirler almıştık.» diyor.

Kumandanlar arasındaki ihtilâfı halledebilmek gayesiyle alınmasına lüzum görülen bâzı tedbirler, o nazik devrede başlı başına bir gaaile olurken; Fevzi Paşa'nın Harbiye Nâzırı sıfatıyle verdiği emirler birbirini takip etmiştir. Ondördüncü Kolordu Kumandanlığı'na hususî surette verilen ve Kumandan Yusuf İzzed Paşa tarafından Yirminci Kolordu Kumandanlığı'na tebliğ edilen bu telgraflar, 25, 27 ve 28 Mart 1920 tarihlerini taşır. Bu telgraflar da, baştaraftaki telgrafa benzer! Dikkat edilirse bu telgrafların taşıdığı tarihle, Fevzi Paşa'nın İstanbul'dan Anadolu'ya geçişi arasında çok değil, bir aylık bir fark vardır... Fevzi Paşa'nın Harbiye Nâzırı olarak içinde bulunduğu Salih Paşa Kabinesi, 1920 yılının 8 Mart Pazartesi gününden 2 Nisan Cuma gününe kadar ancak yirmibeş gün iktidarda kalabilmiş ve Salih Paşa'nın istifasını müteakip kurulan dördüncü Dâmâd Ferid Paşa Kabinesi'nde Harbiye Nezâretini bizzat Dâmâd Paşa elinde bulundurmuştur!.. Salih Paşa Kabinesi'nin istifasından onbeş gün sonra Anadolu'ya geçen Fevzi Paşa, yukarıda izahına çalıştığımız tutumu dolayısıyle, Ankara tarafından tereddüdle karşılanmış ve Mustafa Kemal Paşa: **«Fevzi Paşa'yı geldiği yere iade edersiniz!..»** emrini, Fevzi Paşa'nın Harbiye Nezâreti'ndeki icraatı dolayısıyle vermiş, hattâ Ali Fuad Paşa'nın ısrarı üzerine Binbaşı Saffet (Arıkan) Bey vasıtasıyle Fevzi Paşa'ya çekilen telgrafta da pek samimî bir dil kullanmamıştır.

Fevzi Paşa, Anadolu'ya bu şekilde geçmiş ve İlk Meclis'e Kozan meb'usu olarak girip, Millî Müdafaa Vekili olmuştur.

Fevzi Paşa'nın İstiklâl Savaşı'ndaki icraatı ayrı bir tedkik mevzuudur. Cumhuriyet tarihinde «Mareşal Fevzi Çakmak» diye anılan ve yirmi dört yıl devlet hizmetinde bulunan Mareşalın bu hizmet müddetinin yirmi bir yılı Genel Kurmay Başkanlığı'nda geçmiş ve —bilindiği gibi— Fevzi Paşa, 1944 yılının ilk ayında, yaş haddini doldurduğu öne sürülerek İsmet İnönü tarafından tekaüde sevkedilmiştir. Bilâhare politikaya atılarak Demokrat Parti listesinden meb'us seçilen Mareşal, daha sonra Millet Partisi başına geçmiş ve vefatına kadar bu Parti başında kalmıştır.

—« ☆ »—

İlk Meclis'den bâzı sîmalar :

ALİ ŞÜKRÜ BEY

Birinci Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'da açılmış ve bu Meclis 1 Nisan 1923'de aldığı bir kararla kendi kendini feshedip yeni seçimlere gidinceye kadar, Millî Mücadelenin bütün meselelerini —türlü namüsait şartlara rağmen— muvaffakiyetle idareyi başarmıştır. İlk Meclis, çeşitli sebeblerle hiçbir gün tam kadro halinde toplanamamıştır. Zira, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin bâzı âzaları Malta'da İngilizler elinde mevkuf idiler. Bir kısım meb'uslar ise, asker olup cephede bulunmaktaydılar. Bâzıları «Hey'et-i nasiha» olarak yurdun muhtelif bölgelerine dağılmışlardı. Bâzı meb'uslar da, şurda burda patlak veren dahilî isyânları bastırmak üzere muhtelif müfrezeler başında vazife almışlardı. Bu hale rağmen, o günlerin bütün mes'elelerine eğilen ve kendi seçtiği Bakanları hassasiyetle kontrol eden bu İlk Meclis, vazifesini yapmış, muhalifiyle muvafıkıyla Millî Mücadeleyi zafere ulaştırmıştır.

Din adamlarının, askerlerin, eşrafın, bâzı gazetecilerin, hukukçuların, doktorların, hattâ tahsilini Batı'da tamamlamış çe-

şitli meslek sahiplerinin bulunduğu ilk Meclis'de zaman zaman pek sert münakaşalar olmuş, en ufak hatâlı hareketlerin dahi hesabı sorulmuş, Mustaf Kemal Paşa'ya karşı çıkanlar bulunmuş, ancak bütün bu sert münakaşalar, hep devletin varlığı ve bekası uğruna yapılmış, icab ettiği ân, bu İlk Meclis tam bir tesanüd halinde salim kararlar almasını bilmiş, düşmanı sevindirip güldürecek tefrika, ayrılık hatâsına düşmemiştir. Cumhuriyet tarihi tetkik olunurken Birinci Büyük Millet Meclisi'nin bu büyük fedakârlığı, feragati ve ferasati üzerinde bilhassa durulmalı, o günlerin pek ibretâmiz olayları dikkatle tetkik edilmeli ve tarihten ders alınarak, icabında her çeşit fikir ayrılıkları, anlaşmazlıklar bir tarafa fırlatıp atılarak, devletin varlığı ve bekası mevzuunda birleşilmeli, düşmana fırsat verilmemeli, geçmişten hisse kapmak masal olmamalıdır!..

Biz, İlk Meclis'in çalışmalarına zaman zaman temas etmekteyiz. Muhtelif vesilelerle daha da temas edecek ve bu arada İlk Meclis'in bâzı mühim sîmalarını da tanıtacağız. Bugün bu vazifeye başlarken bir «şehîd» üzerinde duracak ve Trabzon meb'usu Ali Şükrü Bey'in şahsiyyetini tesbite çalışacağız.

Ali Şükrü Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin muhafazakâr grubuna mensuptur. İstanbul'daki Meclis-i Meb'usânın İngilizler tarafından basılıp kapatılmasını müteakip Ankara'ya geçerek İlk Meclis'e katılmıştır. Tahsilini İngiltere'de tamamlayan ve Bahriye binbaşılığından emekliye ayrılan Ali Şükrü Bey kuvvetli bir kültür sahibi olduğu gibi, yaman bir hatiptir de... Ali Şükrü Bey'in kuvvetli kültürüne ve yüksek hitabetine İlk Meclis'in zabıtları delildir. Bu meziyetleri yanı sıra cesaretiyle de temayüz eden Ali Şükrü Bey'in İlk Meclis'deki hayatı devamlı bir mücadele içinde geçmiş ve merhum, fikirlerini, endişelerini açıkça söylemekten hiçbir zaman çekinmemiştir!..

İddiaya göre: Ali Şükrü Bey, saltanatçı ve hilâfetçidir. Bu iddiayı öne süren Samed Ağaoğlu: **«Trabzon meb'usu Ali Şükrü Bey, Atatürk'ün daha Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı ilk günlerde yaptığı konuşmalardaki sözler arasından devletin gelecekteki şeklini sezerek: «Fakat bu Cumhuriyettir» diye bağıran»** adamdır, diyor.

Bu mevzuda Mahir İz merhumun anlattıkları da, Samed Ağaoğlu'nu te'yid etmektedir. Okuyalım, Mahir İz'in yazdıklarını:

«Hilâfetin lâğvı lüzumuna dair bir teklifin müzakeresine gizli celsede başlanmıştı. Çok hararetli müzakereler oldu, gece yarısına kadar devam etti. Teklif eden tarafın sözcüsü —sonradan «Yavuz - Havuz Dâvası»nda mahkûm olan Bahriye Vekili— İstiklâl Mahkemesi Reisi İhsan Bey'di. Buna muhalif olan karşı tarafın da kendiliğinden meydana çıkan sözcüsü Trabzon meb'usu Ali Şükrü Bey'di. Muhalifler, söz sırası gelince kürsüye çıkıp fikirlerini söylediler, meselenin müdafaasını yaptılar. Ancak Ali Şükrü Bey, teklif sahibleri tarafından kim söz söyledi ise hemen kürsüye çıkıp cevaplandırdı. İş o hale geldi ki, Ali Şükrü Bey kürsüye belki on beş kere çıktı.

Artık vakit çok geç olmuş, herkes de yorulmuştu. Fakat Ali Şükrü Bey ayakta hatibi dinliyordu. O sırada yine kürsüye yaklaşarak, konuşan hatibe cevap vermek üzere söz istedi ve kürsüye yaklaşmaya başladı. O anda Mersin meb'usu Selâhaddin Bey'in her zaman oturduğu kürsüye yakın ilk sırada, Rauf (Orbay) Bey oturuyordu. Hamidiye kahramanı Rauf Bey, herkesin istisnasız hürmet ve muhabbetini kazanmıştı. Onun kesin ve keskin sözleri hiçbir zaman redde uğramamıştı. Önüne doğru gelen Ali Şükrü Bey'in belinden tutarak: **«Şükrü! Yeter, yeter! Şükrü, artık söz alma»** deyince, Ali Şükrü Bey birdenbire Rauf Bey'e dönerek: **«Rauf! Ben bu işin fedâisiyim, anladın mı?»** dedi ve kürsüye çıktı.

O sırada ben, zabıt müdürü Zeki Bey'e: **«Ali Şükrü Bey, bu gece idâm fetvasını eliyle imza etti»** dedim. Nitekim o sözüm de çıktı.»

Mahir İz Bey bu fıkranın altına bir dip notu da koymuş. Diyor ki, bu notta: «Ali Şükrü Bey'in iddiası şuydu: Bütün dünyadaki İslâm âlemi tekmil ruhuyla, vicdanıyle Makam-ı Hilâfet'e bağlıydı. Bu kuvveti ihmal etmek âdeta bir hiyanet-i vataniyye idi. Hafî (gizli) celsede Ali Şükrü Bey'in Rauf Bey'e dönerek: **«Ben bu işin fedâisiyim, anladın mı?»** demesi, bu büyük kuvvetin âlem-şûmûl tesirine inandığı içindi. İngilizlerin de yıpratmak istedikleri bu kuvvet idi. Bu parçalanınca, kavmiyet üzerine kurulan milliyet mefhumu, dinleri müşterek milletler üzerinde ya-

vaş yavaş tesirini gösterecek ve istenen parçalanma hâsıl olacaktı.»

Kültürü, hitabeti ve cesaretiyle tanınan Ali Şükrü Bey, o yıllarda «**Tanyeri**» adıyle bir gazete de çıkarmış ve Meclis'deki muhalefetini, bu gazetesinde de sürdürmüştür.

Birinci Büyük Millet Meclisi'nin mühim sîmalarından olan Trabzon meb'usu Ali Şükrü Bey, bilindiği gibi, Rauf (Orbay) Beyin Başbakanlığı sırasında bir gün ânsızın ortadan kaybolmuş ve cesedi birkaç gün son bulunup namazı Hacı Bayram Camii'nde kılınarak, cenazesi memleketine götürülmüştür.

Ali Şükrü Bey'in katli, Cumhuriyetin ilk yıllarının en mühim olaylarından biridir. Bu mühim olayı biz, bûtün sebeb ve neticeleriyle «**Cumhuriyet devrinde siyasî cinâyetler, sûikasdler ve idâmlar**» adlı kitabımızda inceleyeceğiz. Bugünlük şu kadarını kaydedelim ki, Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi, Meclis'de çok sert münakaşalara sebeb olmuş, bu arada Erzurum meb'usu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in yaptığı konuşma mevcut heyecanı son derece arttırmış, «**Rauf Bey! Kaatilleri biz sizden istiyoruz!**» diye bağıran Hüseyin Avni Bey'e, devrin Başbakanı: «**Kaatilleri, mutlaka Meclis-i Âli'ye getireceğim**» şeklinde cevap vermiş ve yapılan tahkikat sonunda, Ali Şükrü Bey'in Topal Osman tarafından öldürüldüğü tesbit edilmiş, neticede o da öldürülerek cesedi Ankara'da Taşhan önündeki meydana asılmıştır!..

Ali Şükrü Bey'in katli mevzuunda çeşitli neşriyat yapılmış, türlü iddialar ortaya atılmış, ancak şu sual sarahatle cevablandıralamamıştır. Acaba Ali Şükrü Bey, muhalefeti dolayısıyle bâzı müfrit Halk Partililerin Topal Osman'ı tahrikl neticesi mi öldürülmüş, yoksa Topal Osman, hemşehrisi olan Ali Şükrü Beyi şahsî bir düşmanlıkla mı katl'etmiştir?!..

Bu sualin cevabını ayrı bir yazımızda cevablandırmaya çalışacağız.

⁂

HÜSEYİN AVNİ «ULAŞ» BEY

Birinci Büyük Millet Meclisi'nin mühim sîmalarından biri de: Erzurum meb'usu Hüseyin Avni Bey'dir. Bilâhare «Ulaş» soyadını alarak Hüseyin Avni Ulaş diye anılan bu muhterem insanın vefatı dolayısıyle Hüseyin Sîret Bey yazdığı şiiri:

«Târih-i hamiyyetde makamın Samedânî,
Şükran ile millet anacaktır seni Avnî.»

diye bitirir. Haklıdır Hüseyin Sîret Bey... Hüseyin Avni Ulaş, gerçekten şükran, minnet ve rahmetle anılmaya hak kazanmış bahtiyarlardandır.

Hüseyin Avni Bey, 1887 yılında Erzurum'un Kümbet köyünde doğmuştur. Gençağa-zâde Mûsâ Bey'in oğludur. Tahsilini İstanbul'da yapmış, Mekteb-i Hukuk'u bitirip avukatlığa başlamışsa da, Harb-i Umumî'de silâha sarılıp vatan müdafaasına koşmuş ve Kafkas cephesinde dört yıl savaşmıştır. Son Osmanlı Meclis-i Mebu'sanı'na seçilen, bilâhare «Erzurum Kongresi»nin toplanmasında unutulmayacak hizmeti görülen Hüseyin Avni Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Erzurum meb'usu olarak katılmıştır.

Hüseyin Avni Bey, İlk Meclis'in «İkinci Grup»una, yâni, muhalefete mensuptur. Meclis Başkan-vekilliği de yapmıştır. Bâzı kimseler, onun, istediği bir valiliğin kendisine verilmediği için muhalefet safına geçtiğini söylerlerse de bu iddia asılsızdır. Mahir İz merhum, bu asılsız iddiayı: **«Hüseyin Avni Bey muhalefet kanadında olmayıp da «uydum kalabalığa» diyen soydan olsaydı ona vekâlet koltukları hazırdı»** diyerek pek güzel cevablandırmıştır!.. Mahir İz merhumun bu kanaatini, İlk Meclis'in zabıtları da te'yid etmektedir!..

Evet, Hüseyin Avni Bey muhalefete mensubtu... Neye muhalifti bu muhterem insan?.. Bu suali kendisi cevablandırmış ve kurucularından olduğu «Millî Kalkınma Partisi»nin açılışı dolayısıyle irad ettiği nutkun sonunda, muhalefetini şöyle açıklamıştır:

«Evet, ben yirmi beş senedir muhalifim.

— Ama kime?

— Haksızlığa, kanunsuzluğa ve istibdâda muhalifim.»

Hüseyin Avni Bey'in sebeblerini bizzat açıkladığı bu muhalefet, onun İlk Meclis'deki çalışmalarında olanca açıklığıyle görülür. Samimî bir dâvâ adamı olan, medenî cesareti yanı sıra hitabetiyle de şöhret bulan Hüseyin Avni Bey, dâvâsına aykırı her olayda Meclis kürsüsüne çıkmış ve —zabıtların tetkikinde görüleceği gibi— onun Meclis kürsüsünde yaptığı her

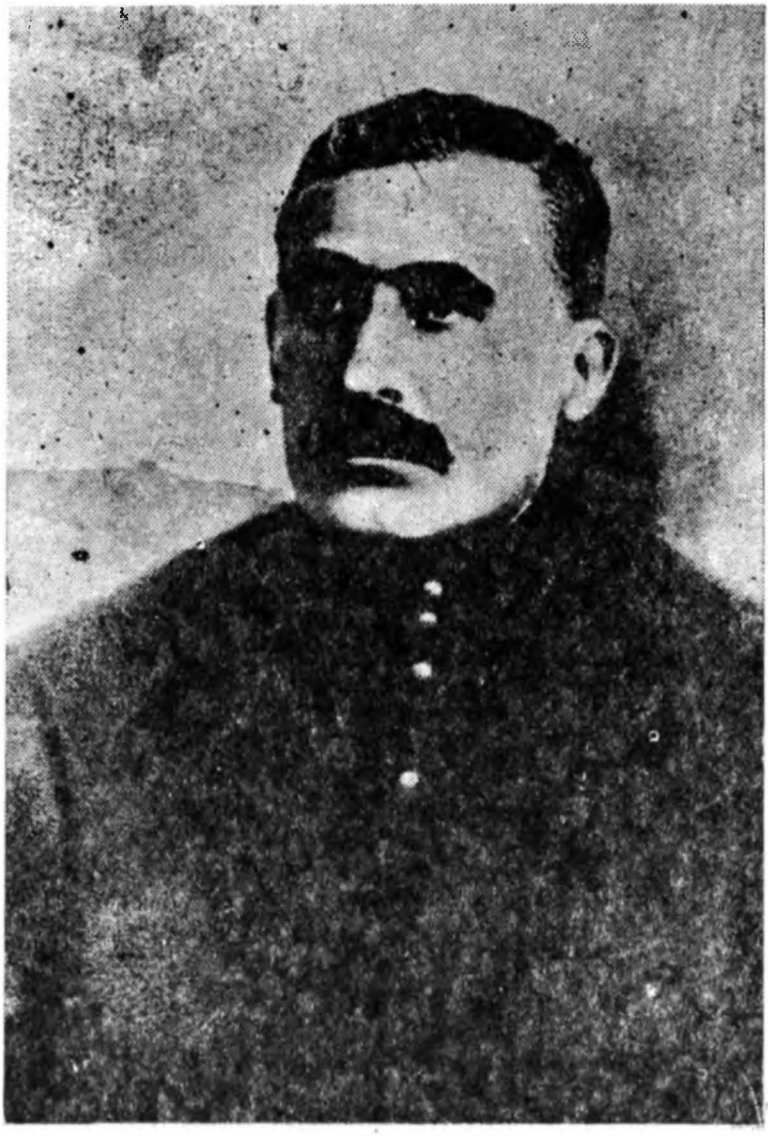

İlk Meclis'in mühim sîması: Hüseyin Avni (Ulaş) Bey.

konuşma, umumî bir tasvible karşılanmıştır. Meselâ, Meclis'in üçüncü yılının 29 Ocak 1923 günkü 183'cü toplantısında yaptığı konuşma bunlardan biridir. O yıllarda İzmir meb'usu olan ve Ankara'da «Yenigün» adlı bir gazete çıkaran Yunus Nadi (şimdiki «Cumhuriyet» gazetesinin kurucusu), «Yeni Bir Cidal» başlığı altında yayınladığı makalede: Yeni bir döğüş devrinin başladığını, bu döğüşün, memlekette saltanat ve pâdişah lehine beslenecek fikirlere karşı olduğunu, böyle bir fikre sahip olanların Büyük Millet Meclisi âzâsı bulunsalar dahi kafalarının koparılacağını, zaten Meclis'in bir zamana ve şekle bağlı olduğunu, meb'usların her şeyi yapabileceklerini zannetmemeleri gerektiğini yazmış ve Yunus Nadi'nin bu makalesi bâzı meb'usların isteğiyle Başkanlık Divânı tarafından tedkik edilip «Yeni Bir Cidal» başlıklı yazıda Meclis'e hakaret unsuru bulunmadığı bildirilmiş, bu münasebetle söz alıp konuşan Hüseyin Avni Bey, Yunus Nadi'yi pek fena hırpalamıştır!..

Biz, sayfalarımızın darlığı dolayısıyle Hüseyin Avni Bey'in İlk Meclis'deki konuşmalarının hepsinden ayrı ayrı misaller veremeyecek, yalnız Trabzon meb'usu Ali Şükrü Bey'in kaybolduğu ve öldürüldüğünün henüz bilinmediği günlerde onun Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmanın bir kısmını nakledeceğiz... Okuyalım şimdi, Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü içtima yılının onüçüncü toplantısında Hüseyin Avni Bey'in yaptığı meşhur konuşmayı:

«— Efendiler! Sizden bir istirhamım var: Heyecanımı zaptedemiyorum. Sözümü kesmeyiniz. Biraz beni dinleyiniz. Hepinizin samimiyetine, kaniim. Hepinizin vicdanına, îmanına kanaat getirmiş bir arkadaşınız sıfatıyle hissiyatınıza tercüman olacağım. Arkadaşlar beni serbest bırakınız. Arkadaşlar, efendiler, Türk milletinin kurtuluşu için bayrak çektik. Memleketi düşman istilâ ediyordu. Millet kat'iyyen ümidini kırmıyor, azminde sabit kadem oluyor, îmanından onun kurtuluşunu bekliyordu. İşte silâhbaşı denildiği zaman, Türk köylüsü bütün mevcudiyetini feda ederek ve eline silâhını alarak, ırzını, namusunu, hayatını kurtarmakta tereddüd etmedi ve muvaffak da oldu. Muvaffakiyeti, onun hâkimiyetidir. Hâkimiyeti demek, onun reyini memleket dahilinde serbest istimal etmesi demektir. Bir millet namusundan bir meb'us koparır. O meb'usun ağzı, kalemi, o milletin namusudur. Bu namusa tecavüz eden eller kırılsın. **(Kahrolsun sesleri).** Bu

milletin ismetidir. Hüseyin Avni murdar bir katre kan değildir. Tecavüz, arkadaşlarımıza değil, bir milletin namusunadır. Böyle namussuzlar yaşamamalı efendiler, kahrolmalı. **(Kahrolsun sesleri).** Yaşamasın, yaşamamalı, kahrolmalı efendiler.

Efendiler! Ali Şükrü Bey iki gündenberi kayıbtır. Efendiler, memleketin sahibi, azametli bir tarih sahibi, namusuna hâkim bir milletin meb'usu kayboluyor, hükümet bulamıyor. İki gündür kayıptır, bulamıyor. **(Böyle hükümet olmaz sesleri).** Efendiler! Allah'dan isterim ki, memleketin elîm zamanlarında bu hâl bir cürm-i adi neticesi zuhur etsin! Evet, adiyen zuhur etsin. Ya siyasî ise efendiler, ya siyasî ise? Demek ki, bu memlekette her hangi bir fikrin serdârı ölecektir. Hiç bir zaman ölmez.

Efendiler! Bu elîm sahnede bu şeni' cinayete içinizde titremiyen bir fert tasavvur etmem. Öyle bir fert varsa alçaktır. Meydana çıksın. **(Yoktur sesleri, olamaz).** Yoktur olamaz. Bir fikrin timsali, bir grubun mensubu olan bir insanın kendi kanaat-ı zâtiyesinden, kanaat-ı vicdaniyesinden milletin selâmeti ve saadeti uğrunda söyleyeceği söz, yazacağı yazı kıymetlidir. Efendiler! Bu kalem kırılmaz, bu fikir ölmez efendiler!

Efendiler! Benim hayatım heyet-i umumiyemizin tahtı tekeffülündedir. Heyet-i umumîyemizin emniyeti, benim tahtı tekeffülümdedir. Buna tecavüz kanuna tecavüzdür. Yine çok temenni ediyorum ki, esrarengiz mahiyeti haiz olan cürüm inşaallah meydana çıksın da, bütün cihan bizi siyaseten, fikren, içtihattan, serbestî efkârdan mahrum bir heyülâ görmesin. Temennim budur efendiler. Yoksa Hüseyin Avni bu sancağın uğruna bin kerre feda olsun. Bu milletin istiklâlinin uğruna, bayrağın şerefine yüz bin paşa, yüz bin Ahmed, yüz bin hoca ölsün. Yalnız bir şey yaşasın. O da istiklâl-i millet, hâkimiyyet-i millîye!..

Efendiler! Bu saat, belki ellinci, altmışıncı saat oluyor. Ali Şükrü biraderimiz, Ankara denilen köy kadar bir yerde zabıtasıyle, ordusuyla, milletiyle, meclisiyle, hükûmetiyle, hepsi mevcud olan Ankara'da Ali Şükrü Bey kaybolmuştur ve bulunamamaktadır. Rica ederim, bu milletin kabiliyeti bu değildir. Bizim açtığımız bayrakla gittiğimiz hedef bu değildir. O hedef gayet yüksektir. Bu şekilde bu yola gidilmez. Hükûmetten çok rica ediyorum: Henüz mahiyeti meçhul olan bu cürmü meydana çıkarsın. Ben, Meclis'in kanunu muhafaza, vekar-ı millî ve namusu millîyi mu-

hafaza edeceğine kaniim de onun için buraya çıktım, söz söylüyorum. Ben hayatımı feda etmiş, buraya gelmişim, Bizim siyanet için, muhafaza için yaptığımız kanunlara riayet eden vekiller buraya çıkmalı, bu cürmü meydana çıkarmalı ve meb'usların masuniyeti olduğunu bir daha burada söylemeli. Aksi takdirde efendiler, burada müzakere olamaz. Vekiller kendilerini değiştirsinler. Onların kudretleri yoksa, heyet-i celîle âciz değildir. Şerefinizi, namusunuzu, kanunumuzu muhafaza edecek bir hükûmet teşkil edersiniz. Bu suretle müzakereye imkân vardır. Aksi takdirde paydos efendiler, paydos.

Biz mademki üzerimize aldığımız vazifeyi idare edemiyoruz, onun için biz paydos edelim. Millete hakkını verelim. O, hakkını da, şerefini de, dinini de muhafaza eder. Ben de onun bir ferdi olarak iftihar ediyorum, efendiler.»

Ali Şükrü Bey'in kaybı dolayısıyle ilk Meclis'de böylesine feryad eden Hüseyin Avni Bey, İkinci Meclis'e seçilemeyip tekrar avukatlığa başlamış, Rauf Orbay, Kâzım Karabekir ve arkadaşlarınca kurulan «Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası/Partisi»ne girip İstanbul teşkilâtında mühim hizmeti görülmüş, Şeyh Said İsyânı dolayısıyle sorguya çekilmiş, İzmir Sû'ikasdi'nde İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılıp beraat etmiş ve böylece sahne-i siyaseti terk ederek Noterlik yapmış, acı günler geçirmiş, fakat kat'iyyen eğilmemiştir. Onun şu sözü meşhurdur: **«Karımla çocuğumu, Köprü üzerinde gaz dökerek yaksalar yine bu dâvâdan vazgeçmem!..»**

Hüseyin Avni Bey, 1945 yılında Nuri Demirağ'la birlikte «Millî Kalkınma Partisi»ni kurmuşsa da, kısa bir zaman sonra bu Parti'den ayrılmış, yeni bir Parti için hazırladığı program, bilâhare bâzı değişikliklerle Millet Partisi'nin programı olmuştur.

Hayatının son yıllarında şeker hastalığından ve gözündeki kataraktan mustarip olan Hüseyin Avni Bey, 24 Şubat 1948 tarihinde vefat etmiş, Kandilli Kabristanı'na gömülmüştür.

Yazımızı, Hüseyin Avni Bey'in vefatı dolayısıyle kendisine ta'ziyede bulunulan eski Mersin meb'usu Selâhaddin Bey'in şu sözüyle bitirelim: **«Biz birbirimizi değil, hep birlikte milleti ta'**ziye edelim.»

MEHMED ÂKİF «ERSOY» BEY

Birinci Büyük Millet Meclisi'nin mühim simalarından biri de: İstiklâl Marşı şairimiz Mehmed Âkif Bey'dir. Mütârekede İstanbul'da bulunan ve Dârül-hikme âzalığı yanı sıra, Eşref Edib'le birlikte «Sebilürreşad» dergisini yayınlayan Mehmed Âkif Bey, Anadolu'daki Millî Kıyam üzerine hemen Ankara'ya koşmuş ve İstanbul'dan ayrılırken Eşref Edib'e:

«— Artık burada duracak zaman değildir, gidip çalışmak lâzım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla, «Sebilürreşad» klişesini al, arkamdan gel» deyip yola düzülmüş ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Ankara'ya varıp Tâceddin Dergâhı meşrûtasında misafir olmuştur.

Mehmed Âkif Bey, İlk Meclis'de Burdur meb'usudur. Ancak o, Meclis kürsüsünde pek görünmez. Eşref Edib'in Karadeniz yolu ile İnebolu'ya, oradan da Kastamonu'ya varması üzerine o da Kastamonu'ya gider. Orada hem «Sebilürreşad»ı yayınlar, hem de camilerde halkı tenvire çalışır: Kastamonu'nun Nasrullah Camii'nde yaptığı meşhur konuşmada;

«— Ey cemaat-i müslümin! Düşmanlarımızın bugün bizden istedikleri, ne filân vilâyet, ne filân sancaktır, doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, devletimizdir.

Ey cemaat-i müslimin! Ağyar eline geçen Müslüman yurtlarının hali bizim için en müessir bir levha-i ibrettir!.. İslâmın son mültecası olan bu güzel toprakları düşman istilâsı altında bırakmıyalım. Yes'i, meskeneti, ihtirası, tefrikayı büsbütün atarak azme, mücadeleye ,vahdete sarılalım. Cenâb-ı Kibriya, hak yolunda mücahede için meydana atılan azim ve îman sahipleriyle beraberdir» diye haykırır... Mehmed Âkif Bey'in gerek Kastamonu'da, gerek kazalarında yaptığı bu çeşit konuşmalar «Sebilürreşad»'da da yayınlanır, yurdun her tarafına dağıtılır, hattâ birçok yerlerde teksir edilerek en ücra köşelere kadar tevzi olunur.

Meclis kürsüsünde pek görünmeyen, fakat kasaba camilerine kadar her yerde halkı bu şekilde tenvir eden Mehmed Âkif Bey, bir müddet sonra Ankara'ya dönüp yine Tâceddin Dergâ-

hı'na yerleşir. Bilindiği gibi, İstiklâl Marşı'mızı burada yazar. Devrin Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver), İstiklâl Marşı'mızı Meclis kürsüsünden okur ve bütün meb'uslar Millî Marşı ayakta dinlerlerken Âkif, kendi eserine gösterilen bu yakın alâkadan sıkılır, mahcubiyetinden başını kollarının arasına sokup, sıranın üstüne kapanıverir!.. Yine bilindiği gibi, İstiklâl Marşı için verilen beş yüz lira nakdî mükâfatı almaz, Sarıkışla Hastahanesi'ndeki yaralı gazilere hibe eder!..

Mehmed Âkif Bey, İlk Meclis'de Burdur meb'usu olarak bulunmuş ve onun meb'usluğu İlk Meclis'le birlikte sona ermiştir. Âkif'in İkinci Meclis'e seçilmediği günlerde Eşref Edip ona: **«Artık siyaset adamı oldun, siyasetten ayrılmak biraz gücüne gider galiba»** dediğinde, Mehmed Âkif Bey bu söze şu cevabı vermiştir:

«— Şu siyasetten, siyaset sözünden, siyaset mânâsmdan, siyaset sözünün ağızdan çıkan her harfinden, siyaset namına içten geçen her hayâlden, siyaseti öğrenen, yahut siyasetle aklını bozan, yahut siyasetle akıllaşan herkesten, siyaset kelimesinin kökünden ve o kökten çıkan iştikakların hepsinden Allaha sığınırım.»

Âkif bu cevabında haklıdır... O, bütün hayatı boyunca politika nedir bilmemiş, «Safahat»'ında:

«Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek.»

diyen şair, daima gerçeği haykırmış, bu haliyle de politikaya ayak uyduramamıştır. Binaenaleyh Eşref Edib'e verdiği cevabda, Âkif samimîdir.

Rahmetli Hasan Basri Çantay, Mehmed Âkif Bey'le alâkalı eserinde: **«İstiklâl Savaşı'nın devam ettiği sıralarda Âkif'i görmeli idiniz. O, kafesleri yırtan arslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı sırada Âkif hiç istifini bozmadı, onun kuvve-i mâneviyyesi zerre kadar sarsılmadı. Etrafındakilere hep ümid, hep îman, hep cesaret telkin etti. Sanki o, kocaman bir dağ idi!..»** der ve o günlere aid bir hâtırasını anlatır. Diyor ki, merhum Hasan Basri Hoca:

«— Bir sabah elli yaşlarında yakışıklı, fakat gözlerinden şeytanet akan hoca kıyafetli biri üstadı (Âkif'i) ziyarete geldi. Bu

Mehmed Âkif Bey.

zat henüz tanışmadığımız biri idi. Pek uzun bir başlangıçla mevzua giren o adamı Âkif huzurundan öyle bir recm-ü tard etti ki, o asabî ve kaahir sesin tanîni (çınlaması) hâlâ kafa tasımın içinde tınlar. O adamcağız Âkif'i kendisi gibi sanıyordu. Ona «Cemiyyet-i Diniyye» namı altında bir teşekkül teklifinde bulunmuştu. Âkif'in verdiği cevap şudur:

«— Anadolu'da da, bir 31 Mart mı çıkartmak istiyorsun? Böyle bir teşebbüs halinde karşınızda evvelâ Âkif'i bulursunuz! Haydi def ol şuradan!»

Hasan Basri Çantay merhumun bu hâtırasını, Mehmed Âkif Bey'e «gerici» diyenlere ithaf ederken; Âkif'in bir sözünü daha nakledelim... Mahir İz merhum anlatıyor:

«— Bir sabah, bir gün evvel Meclis'de geçen çok hararetli bir toplantıdan bahsettim. O müzakerelerde söz söylemek daha çok «Hoca Efendi»lerimize düşüyordu, mevzuun icâbı öyle idi. Ben müzakere sırasında zabıtta bulunurken bu sükûta tahammül edemeyip, o geceki toplantımızda arkadaşlara karşı heyecanla içimi dökmüş ve hararetle tenkidde bulunmuştum. Müftüler, dersiâmlar, meşâyih hepsi susmuştu. İnandığını her zaman olduğu gibi söylemekten çekinmeyen Erzurum meb'usu Hüseyin Avni Bey ve emsâli birkaç kişiden başka cesaretle konuşacak kimse çıkmamıştı. Ben ulemâmızın bu mutâdî sessizliğine tahammül edemediğim için, üstadın (Âkif'in) huzurunda da aynı heyecanla konuştum. Başını önüne eğip, sol elinin yumruğunu sağ avucuna aldıktan sonra: **«İşte adam onlar, Avni Beyler, Selâhaddin Beyler... Bize şeytan-ı ahres derler.»** dedi. Ben sözlerimde kendisini hiç hatırımdan geçirmemiştim. Çünkü o, gerektiğinde sözünü sakınmazdı. Her ne kadar alenî celselerde konuştuğu görülmedi ise de, hafi (gizli) celselerde icab edince çok konuşmuştu. Bahusus koskoca altı cild «Safahat»'iyle bütün memlekete karşı haykırdığını herkes bildiği halde, ben onu nasıl kasdedebilirdim? «Hâşâ, sizi kasdetmiyorum» da diyemedim, bir müddet sâkit kaldık.» Ve Mahir İz ilâve ediyor: Âkif Bey'in sözü bir Hadîs-i Şerîf'e işaretti: **«Haksızlık karşısında hakkı söylemeyen dilsiz şeytandır.»**

Yazımızı, Mehmed Âkif Bey'in İlk Meclis'deki bir esprisiyle bitirelim... Şöyle ki: Bütçe müzakereleri sırasında mazbata muharriri **«memurîn»** (memurlar) kelimesini, yanlışlıkla **«memu-**

reyn» (iki memur) şeklinde okur. Mehmed Âkif Bey bu yanlışlığı farkeder ve oturduğu yerden bağırır: **«Memureyn** (iki memur) **olsaydı şekerle beslerdik»!..**

—« ☆ »—

RAUF «ORBAY» BEY

Bilmem bugünkü nesil Rauf Orbay Bey'i tanır mı?.. Hiç zannetmem!.. Zira, tarihimize **«Hamidiye Kahramanı»** diye geçen Millî Mücadele'nin bu mühim sîması, bilâhare politikanın garip bir cilvesiyle kenara itilivermiş ve onun yerini bâzı nevzuhur kahramanlar alıp Rauf Orbay adı unutulmuş, böylece bugünkü nesil Rauf Bey'i tanımamış, tanıyamamıştır!..

Rauf (Orbay) Bey, Talât Paşa denilen sergerdenin sadâretten istifasını müteakip kurulan Ahmed İzzet Paşa Kabinesine Bahriye Nâzırı olarak girmiş ve Mondros Mütârekesi (Teslimnâmesi)ni imzalayan üç kişilik hey'et arasında bulunmuştur. Rauf Bey'in Mondros Mütârekesini imzalayan hey'et arasında bulunması, onun «Terakkiperver Fırkası/Partisi»ni kuracağı günlerde, İsmet (İnönü) yâranı tarafından, şu «Kel Ali» namıyle marûf Ali Çetinkaya tarafından Meclis kürsüsüne getirilmiş ve korkunç bir mugalâta ile bakınız neler söylemiştir:

«— Rauf Bey, Mondros Mütârekenâmesi'ni akdetmiştir. Bu öyle bir mütârekenâmedir ki, bugüne kadar milletçe dökülen kanların yegâne sebebidir. Bence, Sevr Muâhedenâmesi'ni doğuran işte bu mütârekenâmedir. Vatan ile alâkası olan yüksek ruhlu adamlar, bunu imza edemezdi. Rauf Bey, üç kişilik hey'etle gidip İngiliz Amiralinin karşısına oturmuş, doğrudan doğruya Sultan Vahideddin'den almış olduğu tâlimat dairesinde bu mütârekenâmeyi imza etmiştir. Şimdi bunu düşünelim: Nasıl oldu da, ondan sonra aramızda bu mertebelere kadar çıkan Rauf Bey'i arkadaş olarak tanıdık? Evet... Biz, bu vatanın hatırı için böyle yaptık. Kendisi paçavra gibi İstanbul'dan atılmıştı.»

«Kel Ali»nin bu sözlerini inceleyen yarının gerçek tarihçisi, bizim, «korkunç bir mugalâta» dediğimiz bu beyana bilmem ne ad verir?!. «Kel Ali» bu konuşmayı yaparken düşünmeliydi ki. Rauf Bey, Mondros Mütârekesi'ni Ahmed İzzet Paşa hükû-

meti namına imzalamıştır. Böylesine bir mütâreke akdini tasvib eden aynı hükûmette Fethi (Okyar) Bey de, Dahiliye Nâzırı idi... Rauf Bey'i yukarıdaki lâflarla suçlayan «Kel Ali», Mondros Mütârekesi'ni tasvib eden hükûmetin diğer âzası Fethi Bey için bir şey söylemiyor, söyleyemiyor!.. Neden?.. Çünkü, Fethi Bey, henüz muhalefet safına geçmemiştir!.. Nitekim, Fethi Bey de «Serbest Fırka/Parti» macerasına atıldığında aynı muameleye, hattâ daha ağırına muhatap olmuş ve bilindiği gibi Partisini kapatmak mecburiyetinde kalmıştır!..

Aynı «Kel Ali» yine Rauf Bey'e: «Sen bu toprakta otura-

Rauf (Orbay) Bey
hayatının son yıllarında.

mazsın. Ecdadının babanın ev dedenin geldiği yere gidersin. Bu toprak bunu istiyor» diyecek kadar kendinden geçmiş, Ahmed İzzed Paşa Kabinesi'ni Mondros Mütârekesini imzaya mecbur eden ahvali bilmemezliğe gelmiştir!.. İttihad ve Terakki başındaki «üç beyinsiz»in memleketi batırıp, yurt dışına kaçtıklarını unutur görünmüş, o günkü fecî durumda Mondros Mütârekesi'nin imzasından başka çıkar yol kalmadığını ve bunun mes'ullerinin de, Mütâreke'yi imzalayanlara değil, devleti öylesine bir mütâreke akdine mecbur edenlere aid olduğunu anlamamazlığa gelmiştir. Evet... Mondros Mütârekesi, Osmanlı İmparatorluğunun o tarihe kadar imzaladığı mağlûbiyet vesikalarının en ağırıdır!.. Bu bir gerçektir ama, bu mütârekenâmenin imzasında Rauf Bey'in suçu nedir?.. Hayır!.. Rauf Bey, Mondros Mütârekesi'ni imzaladığı için değil, Millî Mücadele arkadaşlarından bâzılarıyla bir muhalefet partisi kurmak istemesi dolayısıyle suçludur (!) ve «Kel Ali», bundan dolayı Rauf Bey'e çatmaktadır!..

Korkunç bir mugalâtayı böylece naklettikten sonra, geçelim Rauf Bey'in İlk Meclis'deki faaliyetine: Rauf (Orbay) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden bir müddet sonra, İstanbul'dan ayrılıp Bandırma yolu ile Anadolu toprağına ayak basmıştır. O günlerde Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'da; Ali Fuad (Cebesoy) Paşa da, Ankara'dadır. Rauf Bey, evvelâ Ankara'da Ali Fuad Paşa ile görüşmüş, bilâhare Amasya'ya geçip Mustafa Kemal Paşa'ya mülâki olmuş, daha sonra da Paşa ile birlikte Erzurum'a gitmiş ve Erzurum Kongresi'nin toplanmasında pek mühim hizmetleri görülmüştür. Bu vesileyle o günlere aid bir hâtırayı nakledelim: Mustafa Kemal Paşa'nın istifa suretiyle ordudan ayrıldığı o günlerde, Karargâhın Erkân-ı Harbiye Reisi Kâzım (Dirik) Bey, koltuğu altındaki bir dosya ile Mustafa Kemal Paşa'nın odasına girmiş ve Rauf Bey'le oturmakta olan Paşa'ya:

«— Paşam, askerlikten istifa ettiğinize göre, bundan sonra benim vazifede devam etmeme imkân kalmadı. Evrakı kime teslim etmemi emir buyurursunuz?» diye sormuştur... Karargâh Erkân-ı Harbiye Reisi'nin bu hali, o gün Mustafa Kemal'e pek giran gelmiş ve:

«— Ya öyle mi? Pekiy efendim. Evrakı, Hüsrev Bey'e devrediniz» diyerek Kâzım (Dirik)i yanından savdıktan sonra, Rauf Bey'e:

«— Gördün mü Rauf? Rütbe ve makamın ehemmiyetini anladın mı? Düne kadar benimle asla şüpheye yer vermeyecek bir samimiyet ve bağlılıkla çalışarak azamî gayret gösteren bu adamın şu hareketi, görüşümü te'yid etmiyor mu? Bu böyle gidersе, seninle beraber yapacağımız bir iş kalır, o da ayak altında ezilmekten korunmak için, emin bir yere çekilmektir.»

Rauf Bey, Mustafa Kemal'e şu cevabı verir:

«— Hayır Paşam, hiçbir tarafa çekilmeyeceğiz. Çünkü o zaman yalnız biz değil, bütün memleket, bütün millet ezilmeğe mahkûm olur. Siz, Kâzım Bey'e bakmayın. Bu çeşit zayıf unsurların, böyle işin başında saf dışı oluşları, daha çetin zamanlarda ayrılmalarından çok hayırlıdır.»

Netekim, bu konuşmadan biraz sonra aynı odaya Kâzım Karabekir Paşa girer ve o günlerde Kolordu Kumandanı olan Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'in karşısında selâm vaziyeti alarak aynen şunları söyler:

«— Kumandamda bulunan zabitlerle (subaylarla) **askerlerin saygı ve tâzimlerini getirdim. Siz, bundan evvel olduğu gibi, bundan böyle de bizim muhterem kumandanımızsınız. Hepimiz emrinizdeyiz Paşam.»**

Millî Mücadele'nin ilk günlerinde durum budur ve görüldüğü gibi **«tek dağ başı mezar oluncaya kadar»** mücadeleye azmeden kumandanlar birbirleriyle bu derece samimîdirler!..

Erzurum Kongresi'nin toplanmasında mühim hizmeti görüldüğünü yukarıda kaydettiğimiz Rauf (Orbay) Bey, bilâhare İstanbul'da toplanan son Meclis-i Mebûsan'a Sivas milletvekili olarak katılmış ve bilindiği gibi, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgâli ve Meclis-i Mebûsan'ın basılması üzerine Kara Vâsıf Bey'le birlikte yakalanıp, Malta Adası'na sürülmüş, Meclis-i Mebûsan da kapatılmıştır!..

Rauf Bey'in ilk Meclis'e iltihakı, işte bu yirmi aylık Malta esâretinden sonradır. «Krizantem» adlı bir İngiliz vapuru ile yurda dönen ve İstanbul'a çıkmayıp, İnebolu yolu ile Ankara'ya giden Rauf Bey, hâtıratında Ankara'daki ilk günlerini şöyle anlatır:

«— O akşam, yemeği, ikametgâh haline getirilmiş olan istasyon binasında Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fethi (Okyar) Bey'le birlikte yedik ve gece yarısına kadar dertleştik, hasbı-

hal ettik. Beni, Mustafa Kemal Paşa'nın ikamet ettiği istasyondaki daireye misafir ettiler. Cevad ve Yâkup Şevki Paşalar, Fevzi Paşa'ya misafir oldular. Ertesi gün de, eskiden tanıdığım bir çok meb'uslar ziyaretime geldiler. Ve Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fethi Bey'le uzun uzadıya görüştük. Ankara'ya varışımın üçüncü günü, 15 Kasım Cumartesi sabahı, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Büyük Millet Meclisi'ne giderek Umumî Hey'et müzakerelere iştirâk ettik. Meb'uslardan çoğunu İstanbul Meclisinden tanıyordum. Şahsen tanımadığım yeni meb'usları, Mustafa Kemal Paşa tanıttı. Bundan sonra bir de Umumî Hey'ete, resmen takdim merasimi yapıldı.

Riyaset makamını işgal eden Reis-Vekili Hasan Fehmi Bey:

«— Sivas meb'usu kahraman Rauf Bey'in, Malta'dan gelerek yüksek Meclisimize iltihak ettiğini arz eylerim» demesi üzerine, meb'uslar hep bir ağızdan:

«— Kürsüye! Kürsüye buyursunlar, kendisini görmek isteriz» arzusunu izhar ettiklerinden, kürsüye çıkıp bir kaç söz söylemek zorunda kaldım. Meb'us arkadaşlar, o gün yüzlerini ilk defa görüp tanıdıklarım da dahil olmak üzere, hakkımda hararetli tezahüratta bulunurlarken, bilhassa bâzıları **«Hamidiye Seferi»**nden de bahisle uzun uzadıya sitayişlerde bulundular. Bilhassa Çankırı meb'usu Hacı Tevfik Efendi'nin konuşması, beni o kadar mütehassis etti ki, Malta'da geçen sürgün günlerimin acılarını unutturdu.

Fakat, Ankara'daki ilk günlerin müşahadeleri arasında, Mustafa Kemal Paşa ile bâzı meb'usların çeşitli sebeblerle anlaşmazlıklara düşmüş olduklarını da sezerek müteessir oldum. İçinde bulunulan şartların ve zamanın tesiriyle olduğu şüphesiz olmakla beraber, bu anlaşmazlıklar, benim hiç de arzu ve tahmin etmediğim şeylerdi.

Meclis'deki muhalefet, her fırsattan istifade ve her vesile ile hükûmeti tenkid hususundaki şiddetini arttırarak, Mustafa Kemal Paşa ile aralarındaki anlaşmazlıkların genişlemesine yol açıp duruyordu.

Bu arada, Kâzım Karabekir Paşa da Ankara'da alınan veya alınması düşünülen bâzı kararları tasvib etmediğini belirten işarlarda bulunuyordu. Ben, anlaşmazlıkları gidermek için taraflar

arasında uzlaşmayı sağlamak maksadıyle durmaksızın çalışmak zorunda kalıyordum. Muhaliflerin başında görünen Hüseyin Avni, Çolak Selâhaddin ve onlara iltihak eden Kara Vâsıf Beyler, benim de, Mustafa Kemal Paşa'nın da arkadaşlarımızdı. Bunların başlıca muhalefetleri **«Devlet ve hükûmet işlerinin Meclis murakabesinden sıyrılarak, tek elden yürütülmeğe doğru gittiği»** kanaatlerinden doğup, bunu önlemeğe mâtuf görünüyordu.»

Millî Mücadele'nin ilk yıllarında Ankara'nın durumunu tesbit bakımından mühim olan Rauf Bey'in anlattıklarını naklettikten sonra, geçelim onun ilk Meclis'deki çalışmalarına...

Meclis Grubu Başkanlığı'na getirilmek istenen, fakat bu teklifi «yorgunluğunu ve umumî vaziyetle, Meclis'in zihniyetini tedkike muhtaç» gördüğünden bahisle kabul etmeyen Rauf Bey, bir müddet sonra Nafia Vekili olmuş, bu vekillik yanı sıra Grup İkinci Başkanlığına da seçilmiştir. Rauf Bey'in Nafia Vekâleti başına getirilmesi ve Grup İkinci Başkanlığına seçilmesi, gıyabında cereyan etmiş, Rauf Bey de bu vazifeleri kabule mecbur olmuşsa da, bir müddet sonra, **«vazifenin bir ehline verilmesi»**nden bahisle Nafia Vekâleti'nden ayrılmış, istifası Meclis'ce kabul edilmemiş, fakat o, bu vekâlet başına **«tecrübeli ve liyakatli bir ehlinin getirilmesi»ne**, meb'usları ikna ile, istifasını kabul ettirmiştir.

Nafia Vekâleti başından bu şekilde ayrılan Rauf Bey, bir kaç ay sonra Hükûmet Başkanlığına getirilmiş ve Rauf Bey'in bugünkü tâbirle Başbakanlığı, İlk Meclis'in muhalif - muvafık bütün meb'uslarının ittifakıyle gerçekleşmiştir.

Rauf Bey'in, İcra Vekilleri Hey'eti Reisi/Hükûmet Başkanı oluşunu ve bu mevzuda Mustafa Kemal Paşa ile aralarında geçen konuşmayı nakletmeden evvel, ilk Meclis'in tamamının itimadını kazanan bu zâtın şahsiyyetini tesbit gaayesiyle, Mahir İz merhumun onun hakkında yazdıklarını nakledelim... Diyor ki Mahir İz Bey:

«— Sağ ve solun sevgilisi olan, —ki o zaman sağ - sol tâbiri yoktu; Meclis'de Birinci ve İkinci Gurup vardı. İkinci Gurup muhafazakâr guruptu— **kahraman Hamidiye süvarisi Rauf Bey, İcra Vekilleri Hey'eti Reisi olduğu zaman herkes çok memnun, müsterih olup, huzur içinde idi. Açık kalbli, doğru ve cesur adamdı. Herhangi bir mes'ele için Meclis kürsüsüne izahat ver-**

mek üzere çıktığı zaman, Meclis kendisini itmi'nan içinde dinlerdi.»

Mahir İz merhumun bu teşhis ve tesbitine Samed Ağaoğlu da iştirâk etmekte ve: «Rauf Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin dikkate değer yüzlerinden bir başkasıdır. Daha başlangıçta, Temsil Hey'etindeki rolü, **«Hamidiye Kahramanı»**nı bütün Meclis'in sevdiği bir adam haline getirmişti. Malta'dan döner dönmez hemen Bayındırlık Bakanlığı ile vazifeye başladı, daha sonra Bakanlar Kurulu Başkanı sıfatiyle Millî Mücadele'nin son yılında hâdiselere hâkim insanlardan birisi oldu. Rauf Bey'in Birinci Meclis'deki konuşmaları ruhî bakımdan dikkate değer. Bu konuşmalar sık sık **«Allah»** ve **«Vicdan»** kelimeleri ve **«Ben bu toprağın nimetleri ile büyümüşümdür.»** cümlesi ile süslüdür. Hitabeti tesirli ve kuvvetlidir. Söylediklerinde hitap ettiği kitlenin içinde bulunan bütün fikirlerden birer parça vardır. Bunun içindir ki, zamanında yapılan gensoruları hep lehinde neticelenmiştir.» demektedir.

Rauf Bey'in, İcra Vekilleri Reisliğini kabul etmeden evvel Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı konuşma mevzuunda Feridun Kandemir Bey der ki:

«— Rauf Bey bâzı düşüncelerle, o günkü şartlar altında iktidar sorumluluğunu üstüne almak istemiyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, çoğunlukta olan kendi Müdafaa-i Hukuk Gurubu'nu başka bir aday üzerinde düşünmeye dâvet ettiyse de gurup, başka hiç kimsenin akla gelemiyeceği mülâhazasıyle mutlaka Rauf Bey'in seçilmesi noktasında ısrar etti. Mustafa Kemal Paşa da, tekrar Rauf Bey'i iknaa teşebbüs etti ve başbaşa gelerek, bütün meb'usların, istisnasız hepsinin mutlaka hükûmeti kurmasını istediklerini, kendisinin de samimiyetle aynı istekte bulunduğunu izahla:

«— Böyle kaahir bir ekseriyetin muhabbet ve itimadına mazhar olan, bilhassa senin gibi memleket uğrunda daima hayatını istihkar ederek fedakârlıktan çekinmeyen bir arkadaş artık hükûmet mes'uliyetini üstüne almakta tereddüd edemez. Yoksa, benim bilmediğim başka sebebler mi var?.. Kardeşim, lütfen açık söyle.»

Rauf Bey, bir ân düşünerek, açıkça cevap vermekten çekinmedi:

«— Paşam, dedi, **senin de bütün arkadaşların da lâyık ol-**

madığım iltifat ve teveccühlerinize nasıl teşekkür edeceğimi bilemem. Ancak, mademki açık söylememi istiyorsun, söyliyeyim: Ben bu vazifeyi kabul edersem, sen ötekilere yaptığın gibi benim de işime karışacaksın. Ben de buna tahammül edemiyeceğim ve çekilmek mecburiyetinde kalacağım. Halbuki benim imânım, bu orduların başında bu milleti senin kurtaracağın merkezindedir. Bu yüzden seninle anlaşmazlığa düşmeyi kat'iyyen kabul edemem.»

Mustafa Kemal Paşa bu anda:

«— Kardeşim, ben namussuz muyum?» deyince, şaşırıveren Rauf Bey, hayretle yüzüne baktı:

«— Ben, böyle bir şey söylemedim...»

«— O halde... Sana namusum üzerine söz veriyorum, Vekiller Hey'eti Başkanlığını kabul et, hükûmeti kur, senin hiç bir işine karışmayacağım.»

Bu konuşmayı nakleden Feridun Kandemir Bey: «Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in ifadesine göre, hakikaten bu dediğini yaptı» diyor ve bu cümleyi şu dip notu ile tamamlıyor: «İleride görüleceği vechile, sonunda bilhassa İsmet Paşa, çeşitli teşebbüslerle Mustafa Kemal Paşa'yı, Rauf Bey'in işlerine karıştırmak çabasından geri kalmamıştır.»

Hükûmet Başkanı Rauf Bey'in o günlerde karşılaştığı güçlükleri, emin bir kaynak olan Feridun Kandemir Bey'den dinleyelim... Diyor ki Kandemir:

«Muhalifler, bir yandan Mustafa Kemal Paşa'ya, bir taraftan Rauf Bey'e grup (İkinci Grup) adına Kara Vasıf Bey'i göndererek, mütemadiyen:

«— Ordumuzun muattal kalması doğru değildir. Sakarya Zaferinden beri hemen bir senedir ordu, bulunduğu yerde mıhlanmış kalmıştır. Kış geliyor. Yunanlılar ormanlık ve meskûn bölgelerde bulunduklarından kışa dayanabilirler, biz ise arkamız çırıl çıplak ovadır, kış tahribat yapacaktır. Bu vaziyette bu kış pek perişan olabilir. Halbuki bugün karşılıklı kuvvetlere göre, zaman bir taarruz yapmamıza çok müsaittir. Durmayalım karar verilsin, vakit geçiyor», diye tazyiklerde bulunuyorlardı.

İkinci Grubun (muhalefetin) şikâyeti bundan ibaret de değildi. İkinci Grup, Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında, sinsi sinsi ona sokulmak imkânlarını arayan bir takım meb'usların, ona

yakınlıklarını, onun haberi olmadan istismar ederek hükûmet işlerinden tutun, şurada burada giriştikleri münasebetsiz hareketlerle halk ve hattâ ordu içinde huzursuzluk çıkartmakta oluşlarından da fena halde şikâyetçi idiler. Yine bir gün Rauf Bey'e gelmişler:

«— Biz ordunun bir an evvel taarruza hazırlanması için çırpınırken; karşımızdakiler orduyu inhilâle (çöküntüye) uğratmağa çalışıyorlar», diye ordu zat işleri müdürü Osman Şevket Bey (Paşa) den dinlediklerini şöyle anlatmışlardı: «Telefon çalıyor, ben Mustafa Kemal Paşa'nın yâveriyim, emirleri var, kâğıdı kalemi alınız, terfi için söyleyeceğim isimleri yazınız» diyor, bir sürü isim sayıyor. Bunları yazarken, daha birkaç ay evvel terfi etmiş olanların isimlerini görüyorum. Karşımdakine vaziyeti anlatarak, muayyen bir zaman geçmeden terfi imkânı yoktur, dediğim zaman: «Sana ben Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerini tebliğ ediyorum. Başka lâf anlamam!..» diye telefonu yüzüme kapatıyor. Bu haller dışarıda asker arasında duyuluyor. Falan

İlk Meclis'den bir görünüş: Rey toplanıyor...

filân terfi ediyormuş, emir verilmiş şayiaları orduya yayılıyor. Ordunun terfi durumunu perişan bir hale getirmek istiyorlar. Vaziyeti işte size söylüyorum. Ne yaparsanız, yapınız.»

Bir başka gün, yine İkinci Grup adına Kara Vasıf Bey'le bâzı arkadaşları Rauf Bey'e gelerek, Mustafa Kemal Paşa adına, kat'iyyen kendi haberi olmadan hareket eden bâzı silâhşör tanınmış meb'usların, hükûmeti ve dolayısıyle bizzat Mustafa Kemal Paşa'yı halk nazarında küçültecek derecede yaptıkları taşkınlıklarla münasebetsiz hareketlerden şikâyet ederken: «Bir yerde güzel bir kız, güzel bir çocuk gördüler mi, sürükleyip götürüyorlar. İşi bu dereceye vardırdılar. Size gelmeden evvel kendilerine bu gibi çirkin hareketlerden kaçınmaları için münasip şekilde söyledik. İkaz etmek istedik. Aldığımız cevap: «Bu gibi haller erbab-ı zekâya âriz olan hastalıktır, vaz geçilmez» oldu. Bunu birkaç arkadaş arasında yüzümüze karşı, hem de gülerek söyleyen Topçu İhsan Bey'le nerede ise dövüşüyorduk.»

Feridun Kandemir, Rauf Bey'in bu gibi şikâyetler karşısında son derece müteessir olduğundan ve iki tarafı da idare etmek için mümkün olanı yaptığından bahisle o günlerde ortaya atılan **«Başkumandanlık Kanunu»**ndan bahsetmekte ve Rauf Bey'in bu mevzuda Mustafa Kemal Paşa ile Muhalefet (İkinci Grup) arasındaki arabuluculuğunu şöyle anlatmaktadır:

«— Muhalefete mensup meb'uslar, yürürlük süresi sona ermek üzere olan «Başkumandanlık Kanunu»nu tekrar uzatmak istemiyorlardı. Halbuki kanunun müddeti Ağustos'un beşinde sona erince, Mustafa Kemal Paşa, Başkumandanlıktan ayrılacaktı, bunun gerek orduda ve bilhassa düşman nazarında yapacağı tesir düşünülmüyordu. «Mustafa Kemal Paşa, Meclis Reisi ve dolayısiyle Devlet Reisi durumunda bulunurken bir de Başkumandanlık yetkileriyle techiz edilirse, başımıza diktatör kesilecektir. Zaten işleri berbat eden etrafı da bunu istiyorlar. Ordunun kumandanları, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi vardır. Mustafa Kemal de Devlet Reisi olarak bunların âmiri sayılır. Artık bir de Başkumandanlık diye ayrı ve olağanüstü yetki ile, kendisini sorumsuz, mutlak âmir vaziyetine sokamayız», diyerek bu kanuna muarız bulunuyorlardı.»

Rauf Bey bu mevzuda der ki: «Başkumandanlık Kanunu'nun Meclis'de müzakere edileceği günden bir gün evvel Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaretle, kendisine ertesi gün Meclis'de kopa-

cağını bildiğim büyük fırtınayı önlemek ve nihayet düşmanın ekmeğine yağ sürecek bir vaziyete sür'atle mâni olmak için eski mücadele arkadaşlarımız Ali Fuad ve Refet Paşalarla başbaşa görüşüp bir çare bulmak lüzumunu ileri sürerek, Refet Paşa'nın evinde toplanalım» dedim.

Mustafa Kemal Paşa bu teklifimi kabul ile, beni ve derhal dâvet ettiğimiz Ali Fuad Paşa'yı otomobiline alarak Refet Paşa'nın Keçiören'deki evine gittik. Orada, Meclis'deki Müdafaa-i Hukuk Gurubu Başkanı sıfatıyle evvelâ Ali Fuad Paşa, Başkumandanlık Kanunu'na karşı cephe alan meb'usların düşüncelerini izahla, bunların belki bir takım tesirler altında kalarak, tereddüde düştükleri noktanın, kendisinin hududsuz yetkilerle techiz edilmesi neticesinde sorumsuz bir vaziyet alması ihtimalinden korktuklarını anlattı ve yarınki Meclis'de çıkar da, durumu lâyıkiyle izahla ilerisi için memleketin herhangi bir oldu bitti karşısında kalmayacağını ve böyle bir vaziyet ihdasını kat'iyyen düşünmediğinizi samimiyetle anlatırsanız eminim bütün Meclis'i etrafınızda toplanmış bulacaksınız», dedi.

Mustafa Kemal Paşa evvelâ: «Tuhaf, niçin böyle düşünüyorlar, bunlara ne lüzum var? Ben bunlarla mücadele etmesini pekâlâ bilirim. Fakat buyurduğunuz gibi, bugünkü şartlar buna müsait değildir» dedikten sonra: «Mâdemki, vaziyetin icabı olarak böyle tavsiye ediyorsunuz; bunu dikkat nazarına alarak, memleketin istikbali ve şahsım hakkında duyulan bu endişeyi izale edecek tarzda konuşacağım», dedi.»

Başkumandanlık Kanunu, bu şekilde halledilir ve Rauf Bey'in İcra Vekilleri Hey'eti Reisliği/Hükûmet Başkanlığı, tâ Lozan Muâhedesinin imzasına kadar çeşitli gaailelerle devam eder... Meselâ, Büyük Zaferi müteâkıp bâzı kumandanların Meclis'in kararı alınmaksızın terfi ettirilmesi, Meclis'de yine gürültülere sebeb olmuş, saltanatın ilgası Rauf Bey'in Hükûmet Baskanlığı sırasında kanunlaşmış, Trabzon meb'usu Ali Şükrü Bey'in katli ise, Hükûmet Başkanı Rauf Bey'i pek müşkül bir durumda bırakmıştır.

Lozan Muâhedesi hazırlıkları ve o günlerin Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'in bu makamdan istifasiyle İsmet Paşa'nın Hariciye Vekili olarak Lozan'a gitmesi, Rauf Bey'in Başbakanlığı devresindedir. İsmet Paşa'nın Lozan'da takındığı tavır,

Rauf Bey'in Hükûmet Başkanlığından ayrılmasıyle neticelenmiş, daha evvel temas ettiğimiz gibi, İkinci Meclis'e de Sivas meb'usu olarak katılan Rauf Bey, bilâhare Millî Mücadele arkadaşlarından bâzılarıyle «Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası/Partisi»ni kurmuş ve bilindiği gibi, Şeyh Said olayını müteâkıp bu parti kapatılmış, bir müddet sonra da parti başındaki zevat, İzmir su'i-kasdi dolayısıyle İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılmışlardır. O günlerde Londra'da bulunan ve bu sebeble İstiklâl Mahkemesi'nde gıyaben muhakeme edilen Rauf Bey, 1935 yılının 5 Temmuz gününe kadar yurt dışında kalmış, bu arada Hindistan'a ve Çin'e gitmiş, Londra'ya dönüp bir müddet sonra Mısır'a geçmiş, bilâhare yurda dönmüş, bir ara Kastamonu Milletvekili olmuş ve İkinci Dünya Harbi'nin buhranlı günlerinde Londra Büyük Elçiliği'ne tâyin edilmiştir. Mahir İz merhum, Rauf Bey'in Londra Büyükelçiliği mevzuuna temasla:

«— Rauf Bey, İngiltere'de sefir iken, kardeşim, Londra Üniversitesi'nde hocalık ediyordu. **«Rauf Bey'i nasıl buldun?»** diye sordum. **«Dürüst ve büyük bir devlet adamı. Londra'dan Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği yazıları Ankara'ya gelip de dolap ve çekmecelerde unutulmuş, tozlanmış, hattâ bâzılarını açılmamış vaziyette görünce, çıkartıp oradaki erkânın yüzüne çarpmış olduğunu söylemişti.»** diye cevap verdi.» diyor.

Londra Büyükelçiliği'nden istifa suretiyle ayrılan Rauf Bey'e bilâhare devrin Başvekili Şükrü Saraçoğlu tarafından Vaşington Büyükelçiliği teklif edilmişse de kabul etmemiştir!..

Rauf Bey'in şahsiyyetini olduğu kadar, hariciyemizin halini de tesbit bakımından pek mühim olan bu red kararının esbab-ı mucibesini okuyalım:

«— Yazık ki, hariciyenizde benim (Londra Büyükelçiliğinden) ayrıldığım gündenberi değişmiş bir şey yoktur. Aynı keşmekeş, aynı lâubalilik, aynı sorumsuzluk sürüp gidiyor. Bozuklukların sebebi olduğunu söyleyerek sözde iş başından uzaklaştırdığınız Hariciye Vekilini, Paris gibi hele şu zamanda son derece önemli bir merkeze Büyükelçi gönderdiniz. Ötede, devletin başına gaaile açacak derecede karma-karışık işler yapan bir başka elçiyi de, yerinden alıp başka bir yere aktarmakla kalıyorsunuz. Rast gelen, hâlâ bir yolunu bulup hariciyenizin özel kuriyesi sıfatiyle Avrupa merkezleriyle Ankara arasında mekik do-

kuyarak devletin önemli sırlarını etrafa yaya yaya kaçakçılığın envaını yapıyor. Londra'da bulunduğum sırada, **«Çok mühimdir», «Çok aceledir»** kaydıyle yazdığım birçok şifreleri Ankara'ya gelişimde, yâni, aylarca sonra, cevablarının verilmesi şöyle dursun, açılmamış bile olduklarını, tozlu dolablarda, çekmecelerde gözlerimle gördüm. Rica ederim, memleketin menfaatlerini hiçe sayacak kadar ihmalkârlıklar içinde yüzen böyle bir hariciyenin Vaşington Büyükelçiliğini nasıl kabul edebilirim?.. Memlekete hizmet edemiyeceğime kaani olduktan sonra, herhangi bir işin başına geçmek benim âdetim değildir...»

Rauf Bey bu esbab-ı mucibe ile Vaşington Büyükelçiliğini reddeder. Fakat devrin Başvekilinin o sırada Amerika'dan alınacak yardımdan bahisle: **«Vaşington Büyükelçiliği, bugünkü durumda, memleketimiz için hayatî ehemmiyeti haiz bir dâvânın hallini deruhte edecek bir makam olarak son derece mühimdir. Bu ciheti bilhassa tebarüz ettirerek tekrar rica ediyorum»,** sözü üzerine Amerika yolculuğuna çıkar. Ancak o, bu yolculuğu, Büyükelçi olarak devlet imkânlarıyle değil, kendi parasıyle yapar ve Amerika'daki temasları sonunda **«Türkiye'ye çeşitli yardımlarda bulunulmasını sağlayanlardan biri ve galiba ilki»** olur.

Millî Mücadele'nin ve ilk Meclis'in mühim sîmalarından biri olan Rauf (Orbay) Bey, gerek Millî Mücadele'deki, gerek daha sonraki hizmetlerine rağmen, hayatının son yıllarını maddî sıkıntı içinde geçirmiş ve Demokrat Parti devrinde, galiba Hamza Osman Erkan'ın teşebbüsüyle kendisine «hidemat-ı vataniyye» tertibinden maaş bağlanmıştır!..

Sabahattin Selek, «Anadolu İhtilâli»nde Millî Mücadele'nin ilk günlerinden bahisle: **«Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da biri askeri, diğeri siyasî iki kuvvete dayanmak zorunda idi. Askerlik bakımından Kâzım Karabekir ve Ali Fuad Paşalar, siyaset yönünden de Rauf Bey kendisine destek oldular»,** diyor. Bu tesbit doğrudur. Ancak, bilindiği gibi, Millî Mücadele başındaki bu zevat arasında sonraları türlü ihtilâflar belirmiş ve Rauf Orbay misâli bâzı kimseler bir kenara itilivermişlerdir!.. Bu durum nasıl meydana gelmiş ve kimler bu hale sebeb olmuşlardır?..

Rauf Bey'in hâtıratında sık sık «etraf» kelimesi geçer ve Millî Mücadele başındaki zevat arasındaki ayrılıktan bu «etraf» mes'ul tutulur... Kimlerdir bu «etraf»?.. Bu mevzuda Falih Rıfkı

Atay'ın «Çankaya»sından birkaç satır nakledelim... Diyor ki, Falih Rıfkı:

«Atatürk, bir akşam sofrada yanında oturan bir hanıma, sofranın öbür ucunda oturan birini gösterip:

«— **Bu adamın ne bayağı olduğunu bilmezsiniz,** demişti. **Hani çöp tenekesi vardır. İçine her türlü süprüntü konur. Ne kadar boşaltsanız dibinde yapışık bir şeyler kalır. İşte bu, o şeylerdendir.»**

Hanım şaşırarak:

«— **Aman Paşam, öyleyse ne diye sofranıza alıyorsunuz?»** demesi üzerine:

«— **Haaa... işte onu da sen bilmezsin kızım»,** cevabını vermişti.»

Aynı mevzua Rauf Bey de temasla, Kandemir'e demiştir ki: «Biz, yâni Mustafa Kemal, Ali Fuad, Kâzım Karabekir Paşalar Millî Mücadele'ye **Kuvay-ı Milliye Ruhu** ile atıldık. Ve biz bu ruhla işe başladığımız zaman, bu ruhtan nasibi olmayanlar İstanbul'da sıcacık yuvalarında, memleketin uğradığı büyük felâkete sadece seyirci, hattâ bizim hareketimizi mânâsız, memlekete zararlı sayarak, yalnız kendi rahatlarını sağlamak endişesiyle yan gelmiş oturuyorlardı. Dikkat et, bir tarafta bir dâvâya inanarak kendilerini feda edenlerle, inanmayarak yan gelmiş oturanlar...

Millî Mücadele işte böyle başladı ve tam bir yıl böyle devam etti. Ondan sonra, **«inanmayanlar»** yavaş yavaş bir takım tesirlerle, hattâ daha ziyade zorluklar duyarak **«inanmış görünüp»** bize ister istemez katılmağa başladılar.

Fakat bunlarda **Kuvay-ı Milliye Ruhu** denen şeyden eser yoktu, olamazdı. Olsaydı, pek tabiî kabına sığmayarak, feveran ederek asıl vaktinde, zamanında kendini gösterirdi.

Lâkin bu bir kusur değildir, her insanda mutlaka Kuvay-ı Milliye Ruhu bulunmasını istemeğe hakkımız yoktur. Zaten bu istemekle olmaz, varsa var, yoksa yoktur. Anlatabildim mi?

«— Hayır Beyefendi, anlayamadım.»

«— Canım anlamıyacak ne var? Bizden sonra gelenler Kuvay-ı Milliye Ruhundan mahrum oldukları için, elbette inanmadıkları bir dâvâyı, inanır gibi görünerek yürüttüklerinden bu hale getirmişlerdir.»

*
* *

İSMET «İNÖNÜ» PAŞA

Birinci Büyük Millet Meclisi'nin mühim sîmalarından biri de: İsmet (İnönü) Paşa'dır!.. İlk Meclis'de Edirne meb'usu olan ve kurulan yeni Kabine'ye «Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili» olarak giren İsmet (İnönü) Paşa, o günlerde sadece Miralay İsmet Bey'dir. Ve Miralay İsmet Bey'in Anadolu'daki Millî Kıyam'a katılması kendi arzusu ile değil, Ankara'dan verilen bir emirle «Karakol Cemiyeti» tarafından gerçekleştirilmiş, derdest edilip Ankara'ya gönderilivermiştir!..

Kâzım Karabekir Paşa'nın İstanbul'dan Anadolu'ya geçmeden evvel kendisine yaptığı müracaata: **«Benim hiç ümidim kalmadı. Ben kararımı sana söyleyeyim mi Kâzım? Köylü olalım, askerlikten istifa edelim... Senin kaç liran var? Birleştirelim... Kâzım Ağa, İsmet Ağa olalım, hayatımızı çiftçilikle sürükleyelim!..»** cevabını veren Miralay İsmet Bey'in derdest edilip Ankara'ya gönderilmesi 20 Mart 1920 Cumartesi gününe rastlar!.. İsmet Bey/Paşa, böyle derdest edilip Ankara'ya gönderilmeden evvel aynı yılın Ocak ayında Ankara'ya gitmiş, fakat Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'nın hâtıratında kaydettiğine göre, bir kaç gün kalıp **«şahsına taallûk eden bâzı sebeblerle»** yine İstanbul'a dönmüştür!.. İsmet Bey'in bu şekilde Ankara'dan ayrılması —kendi ifadesine göre— gûya, **«İstanbul'daki vaziyeti Hey'et-i Temsiliye nokta-i nazarına göre tedkik etmek için»** imiş!.. Kâzım Karabekir Paşa, bu iddiaya temasla: **«İstanbul'daki vaziyeti, Hey'et-i Temsiliye nokta-i nazarına göre tedkik edecek bir çok arkadaşımız esasen İstanbul'da değiller miydi?»** der ve ilâve eder: **«İsmet Bey'in İstanbul'a gitmesi, zannederim doğru olmadı.»**

Ankara'dan İstanbul'a «vaziyeti Hey'et-i Temsiliye nokta-i nazarına göre tedkik etmek üzere» giden fakat bu mevzuda hiç bir şey yapmayan, hattâ Meclis-i Meb'usan'daki Rauf (Orbay) Bey ve arkadaşlarıyle dahi temastan kaçınan İsmet Bey o günlerde İstanbul'da Harbiye Nezâreti'nin Sulh Hazırlıkları Komisyonu'nda vazifelidir. Kendisinin Anadolu'ya geçerek Millî Kıyam'a katılması mevzuunda Karakol Cemiyeti'nin yaptığı ilk müracaat bir netice vermemiş, bilâhare **«Mutlaka gönderilmesine»**

dılır Ankara'dan alınan emir üzerine yapılan ikinci müracaata İsmet Bey fazlasıyle sinirlenip:

«— Orada yapılacak bir şey yok... Asker yok, silâh yok, para yok... Karşıda dünyanın bütün orduları var. Ne ile, ne yapılacak bunlara? Şaka mı bu?» diyen İsmet Bey'e, gerekli her şey'in Ankara'ya gönderildiği hatırlatılmışsa da, o gitmemekte direnip:

«— Ne gönderiyorsunuz, kaç kişi? Taşıma su ile değirmen döner mi? Muazzam teşkilât ister, vesait ister, imkânlar ister...» diyerek son sözünü söylemiştir!..

İsmet Bey'in/ Paşa'nın bu cevabı ve Ankara'ya geçip Millî Mücadele'ye katılmama tavrı üzerine Karakol Cemiyeti mensublarından Ali Rıza Bey'in hazırladığı plân tatbika konmuş ve Cemiyete mensub bâzı kimseler farkedilir bir şekilde İsmet Bey'i tâkibe başlamışlardır!.. Düşman işgâli altındaki İstanbul'da böyle devamlı takib ediliş (!) İsmet Bey'i rahatsız etmiş ve bu kerre o, Karakol Cemiyeti'ne müracaatla İngilizler tarafından ısrarla tâkib olunduğundan (!) bahisle Cemiyet'ten yardım istemiştir!..

Böylece Karakol Cemiyeti eline düşen İsmet Bey, İngilizlerin tâkibinden (!) kurtarılmak üzere evvelâ Üsküdar'da Bağlarbaşı'ndaki Özbekler Tekkesi'ne götürülmüş, o günlerde aynı Tekke'ye gûya tâkipten kaçıyormuş gibi bir bahane ile Binbaşı Saffet (Arıkan) Bey de gelmiştir!..

O yıllarda Özbekler Tekkesi, düşman işgalindeki İstanbul'dan Anadolu'ya geçecekler için ilk istasyondur. Bu istasyonda bir kaç gün bekletilen İsmet Bey, bilâhare daha emin bir yerde saklanılmak (!) üzere, ötelere, Maltepe'deki Talimgâh Kumandanlığı'na götürülüp, Yenibahçeli Şükrü Oğuz Bey'e teslim edilmiştir!..

Maltepe'deki Talimgâh Kumandanlığı'nda kendisini emniyette hisseden (!) ve evine döneceği günleri bekleyen (!) İsmet (İnönü) Bey'in karşısına günün birinde akşama yakın Yenibahçeli Şükrü Bey dikilip askerce bir selâm vermiş ve kendisini Ankara'ya sevke mecbur olduğunu söyleyerek ona bir nefer elbisesi uzatıp:

«— Lütfen bunları giyiniz!.. Kaybedilecek vaktimiz yoktur ve aldığım emir kat'îdir. Hava kararddıktan sonra yola çıkacak-

sınız!..» demiştir... İsmet Bey bu sözü işitince yine isyân etmiş, Ankara'ya gitmenin bir mânâsı olmadığını, büyük devletlerin muazzam ordularına topsuz, tüfeksiz, parasız, pulsuz hiç bir şey yapılamayacağını söyleyip, gitmemekte ısrar etmişse de, Karakol Cemiyeti, aldığı kat'î emri yerine getirmiş ve çuvallarla yüklü bir öküz arabası üstünde İsmet (İnönü) Bey'i Ankara'ya sevketmiştir!.. İsmet Bey'e bu mecburî seyahatinde (!) Binbaşı Saffet (Arıkan) Bey refakat etmiştir!..

Miralay İsmet Bey'in İstanbul'dan Ankara'ya götürülüşü, Karakol Cemiyeti mensublarından ve sonraları CHP'nin ilk İstanbul Müfettişlerinden avukat Refik İsmail Bey'in anlattıklarına göre, aynen yukarıdaki şekilde cereyan etmiş ve gariptir, bütün bunlar İsmet Paşa'nın sağlığında yazılıp söylenmesine rağmen, Paşa bu iddiaları ne tekzip, ne de tavzih etmiştir!..

Miralay İsmet Bey'in Ankara'ya bu şekilde götürülüşünü anlatan Refik İsmail Bey, devamla diyor ki:

«— Aradan yıllar geçti, Kurtuluş zaferi, sonra sulh nimeti ile huzur geldi. Ben de, İstanbul CHP müfettişi bulunuyordum ki, Ankara'da bir akşam Çankaya'ya yemeğe davet edildim. Daha başka davetlilerin de bulunduğu sofrada otururken, Atatürk pek neş'eli bir halde, bu olayı hatırlamış olmalı ki, bana:

«— Sahi Refik Bey, anlat bakalım, İsmet nasıl bohçaya girmişti? Şunu bir anlat!..» diye tıpkı şimdi size söylediğim gibi anlattırmıştı. O akşam dâvetliler arasında bulunan, eski «Karakol Cemiyeti» âzası arkadaşlardan Edip Servet Bey de, benim meskût geçtiğim bâzı noktaları anlatarak:

«— Paşam, gerçi bohçaya girdi ama, sokuncaya kadar neler çektiğimizi sormayın...» deyişiyle herkesi güldürmüştü.

Bir başka gün Atatürk, Tokat'ta bulunduğu sırada, yakınlarıyle sohbet arasında, oradaki Kolordu Kumandanı Sedad Paşa'dan bahsederken:

«— Tuhaf şey, demişti, hayatımda birkaç kişi için yoktan vazifeler ihdas ederek, kendilerini müşkül vaziyetlerden kurtarmışımdır. Meselâ Sedad Paşa ile Fuad (Erdem) Paşa'yı Millî Mücadeleye iştirâk etmediler diye Meclis çok hırpalayacaktı. «Kendilerini vazife ile İstanbul'da bırakmıştım» dedim de kurtardım. Ne isabetli olmuş, işte şimdi biri mükemmel bir kuman-

dan, diğeri mükemmel bir harp tarihçisi. **Entre-nous** (söz aramızda) **bizim İsmet de öyle olmadı mı idi?..»**

Refik İsmail Bey'in bu anlattıklarını, Feridun Kandemir'in Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'dan naklettikleri de te'yid etmektedir: İstanbul'dan gelen bâzı zevatı karşılamak üzere arkadaşlarıyle birlikte Ankara'nın Akköprü mevkiine giden Mustafa Kemal Paşa'nın orada «Hoş geldiniz» diye herkesin elini sıkarken, bir köşede sessizce büzülmüş oturan İsmet (İnönü) Bey'i tamamen görmemezlikten geldiğini, ne selâm, ne sabah kendi hâline bıraktığını yazan Feridun Kandemir Bey, bu mevzuda Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'dan şunları naklediyor:

«— Ben, bu vaziyete üzülerek gittim kendisine hoş geldiniz, dedim. Ve yanıma alarak Karargâhıma götürdüm. İsmet Bey bu defa, bir daha ayrılmamak üzere bizlere katılmıştı. Karargâhımdaki vazifelerimizi aramızda arkadaşça taksim ettik. Fevkalâde salâhiyetli Büyük Millet Meclisi toplanıp millî müdafaa vaziyetimize bir şekil verinceye kadar, ben «Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığı» ve «Yirminci Kolordu Komutanlığı» vazifelerini muhafaza edecek, İsmet Bey de vekilim olacaktı. İsmet Bey, bu suretle bir dereceye kadar müteselli oldu ve bir müddet böylece çalıştık.»

Burada bir nokta üzerinde bilhassa durmak isteriz. Baştarafta kaydettiğimiz gibi, İsmet (İnönü) Bey'i Maltepe'deki Talimgâh Kumandanlığı'ndan Ankara'ya gönderen zât: Yenibahçeli Şükrü Oğuz Bey'dir. Bu zât ve arkadaşları, yalnız İsmet Bey'i/Paşa'yı değil, daha pek çok kimseyi işgâl altındaki İstanbul'dan Ankara'ya göndermeyi başarmışlar, bu arada ordu için gerekli mühimmat ve malzemeyi de nice tehlikelerle gizlice Anadolu'ya geçirerek Millî Mücadele'nin o acı günlerinde pek mühim hizmette bulunmuşlardır. Ancak, bu Yenibahçeli Şükrü Oğuz Bey, bilâhare İstiklâl Mahkemesi savcısının isteği üzerine tevkif edilmiş ve Topçu İhsan Bey riyasetindeki İstiklâl Mahkemesi'nde muhakeme edilip beraat etmiştir. Dinleyelim şimdi, Şükrü Oğuz Bey ile arkadaşlarının fevkalâde mahkeme huzuruna çıkarılışlarının sebeblerini!.. Diyor ki, Yenibahçeli Şükrü Oğuz Bey:

«— Millî Mücadele'nin başında, daha sonra millî kahramanlar arasına girenlerden çoğu, emr-i vâkilerle ve ancak, İstanbul

işgâl edildikten sonra çaresiz kalarak Anadolu'ya geçmişlerdir. Bunların hepsinin vasıtamızla ve ancak bizim için malûm olan mahallerde, bizim tesbit ettiğimiz yollardan geçirilerek Ankara yoluna çıkarılmış olmaları, kendileri için ifşa edilmesi mahzurlu hakikatlar arasına girmişti. Birçoklarını, gözlerini bağlayacak kadar ihtiyat göstermeğe mecbur olarak İstanbul hududları dışına çıkarıyorduk. O tarihlerde, İstanbul'daki malzeme ile, muhtelif vasıtalara baş vurarak ele geçirilen harp malzemesi de, ancak, cesur ve yiğit taka kaptanlarının binbir zahmete katlanarak İnebolu'ya iletmeleriyle ordumuzun ihtiyacı temin ediliyordu. Bu fedakâr insanlar, birçok hakikatları da biliyorlardı ki, zaferden sonra, bunların açıklanması birçoklarını huzursuz edecek mahiyette idi. İstiklâl Mahkemeleri faaliyete geçince, daha sonra asıl ve esası olmadığı anlaşılan bir çok ihbarlar ve ithamlarla, bu ilk günlerin cefakeş insanları, mahkeme huzuruna çıkarıldılar. Eziyetli günler geçirdiler. Neticede, hemen hepsi beraat etti ama, sadece siyasetle değil, bir vatan hizmetine bile kırgın ve tevbe edecek kadar mahzun ve bedbin oldular. Öylelerini bilirim ki, himmet ve emekleriyle dolu olan o ilk günlerin hâtıralarından bahsedildiği zaman, gözlerinin yaşardığını bile belli etmek istemezlerdi.»

Yenibahçeli Şükrü Oğuz Bey ile arkadaşları hakkında beraat kararı veren İstiklâl Mahkemesi Reisi Topçu İhsan Bey'in bilâhare İsmet Paşa tarafından meşhur **«Yavuz - Havuz Dâvâsı»** ile bir kenara fırlatılıp atılıverdiğini ve hattâ «irtikâb» suçundan hapse mahkûm olduğunu hatırlatarak geçelim, İsmet Bey'in/ Paşa'nın ilk Meclis'deki durumuna...

Yukarıda görüldüğü gibi, Miralay İsmet Bey'e Ankara'da Ali Fuad (Cebesoy) Paşa sahip çıkar, onu Yirminci Kolordu Kumandanlığı Vekilliğine getirir. İsmet Bey/Paşa, Ali Fuad Paşa'nın cephede bulunduğu günlerde ona vekâlet ederken, bir ara Konya'daki Onikinci Kolordu Kumandanlığı'na getirilirse de Refet (Bele) Paşa'nın Konya'ya gelmesiyle yine Yirminci Kolordu'daki vazifesine döner. İlk Meclis'e Edirne meb'usu olarak girer ve Millî Mücadele başındaki arkadaşlarının feragati ile, kurulan yeni Kabinede Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'ne getirilir. Okuyalım, Mustafa Kemal Paşa'nın bu mevzuda Kâzım Karabekir ve Ali Fuad Paşalara yazdıklarını:

«— Büyük Millet Meclisi'nin çeşitli icra salâhiyetlerini Meclis adına tâkip edebilmek için her hizmete bakmak üzere Meclis tarafından birer icra vekilinin seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu arada; Millî Müdafaa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'ne, sizlerin bilfiil cephede askerî harekât başında bulunmanız hasebiyle Ankara'ya gelmiş olan Fevzi (Çakmak) Paşa'nın Millî Müdafaa Vekâletine ve Miralay İsmet (İnönü) Bey'in de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'ne tâyinleri buraca münasip görülmüştür. Fikir ve mütalâalarının sür'atle bildirilmesini rica ederim.»

Bu telgrafa Kâzım Karabekir ve Ali Fuad Paşaların verdikleri cevab müsbettir... Ancak, İsmet Bey, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nde muvaffak olamaz... Onun bu Vekâlet başında neler yaptığı, cephelerdeki kumandanların işlerini nasıl alt-üst ettiği, Ali Fuad Cebesoy'un **«Millî Mücadele Hâtıraları»**nda teferruatıyle kaydedilmiştir.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nde muvaffak olamayan İsmet Bey, bir müddet sonra Vekâlet uhdesinde kalmak üzere Garp Cephesi Kumandanlığı'na getirilir... Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'nın 1920 yılı Kasım ayı sonlarında Moskova Büyükelçiliği'ne tayini üzerine, Garp Cephesi, Şimal ve Cenup olarak ikiye ayrılmış, Şimal kısmı İsmet Bey'e; Cenup kısmı ise Refet (Bele) Bey'e verilmiştir. Ali Fuad Paşa bu duruma temasla, kendisinin Garp Cephesi'nden alınmasını: **«Bu hale, şüphesiz her çeşitten bir çok kimselerin birdenbire Ankara'da toplanması sebeb olmuştur. Bâzı kimselerde uyanan ihtiras, elbette yeni idareyi şahsi bir idare zihniyetine doğru çekecektir. Yeni idareden bir şeyler beklemiyenlerin de, bozgunculuk çıkarmaları mümkündü»,** şeklinde izah eder!..

Ali Fuad Paşa'nın Garp Cephesi Kumandanlığı'ndan alınıp, Moskova Büyükelçiliği'ne tâyininin sebeb ve neticelerini ayrı bir yazımızda inceleyeceğiz. Görelim şimdi, İsmet Bey'in Garp Cephesi Kumandanlığı'nda yaptıklarını: Bilindiği gibi, İsmet (İnönü) Bey'in hayatında Garp Cephesi Kumandanlığı mühimdir!.. Esasen o, ilk Meclis'de pek görünmez. Cephededir... Ve İsmet Bey bu devrede, Çerkes Ethem Vak'asının kahramanı, İnönü savaşlarının da muzaffer kumandanıdır (!!!). Yine bu dev-

rede, meşhur «Altıntaş Bozgunu», Eskişehir savaşının kaybedilmesi hep İsmet Bey'in eseridir!.. Halide Edib Adıvar'ın hâtıratında kaydettiği gibi: «Sakarya Savaşı'nda uyuyan» İsmet Bey: «Büyük Taarruz» da da müterediddiddir ve o, Büyük Taarruz'da «güzel bir levazım reisliği» yapmıştır!.. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey/Paşa'nın bu devredeki icraatı, meselâ, Çerkes Edhem olayı, İnönü savaşlarının iç yüzü, Altıntaş bozgunu vesairenin herbiri başlı başına bir tedkik mevzuudur ve bunların cümlesi, İsmet Paşa'nın aleyhindedir!..

Düşman sürülerinin temiz Anadolu toprağından sürülüp çıkarılması ve Millî Mücadele'nin zaferle neticelenmesinden sonra, İsmet Paşa'nın politika hayatı başlar ve bu devrede o, ilk olarak Mudanya Mütarekesi'nde Türk hey'etine başkanlık edip müzakereleri Ankara'dan aldığı emirlerle neticelendirir!.. Daha sonra da Lozan'a giderek «Lozan Antlaşması»nı imzalayıp «Lozan Kahramanı» (!) oluverir!..

Lozan'dan söz edildiği günlerde, hükûmet başında Rauf (Orbay) Bey bulunmakta, Hariciye Vekâletini ise, Yusuf Kemal (Tengirşenk) işgal etmektedir. İsmet (İnönü) Paşa'nın Lozan'a gidecek hey'ete başkanlık etmesini Rauf Bey tavsiye eder ve Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hariciye Vekâleti'nden istifasıyla İsmet Paşa'nın Hariciye Vekili olup Lozan'a gitmesi temin edilir. Daha evvel temas ettiğimiz gibi İsmet Paşa'nın Lozan'da hükûmete karşı takındığı tavır, Lozan'ın imzasını müteâkıp Rauf Bey'in başbakanlıktan istifasına yol açmış ve Lozan'dan dönen İsmet Paşa, hükûmet reisliğine getirilmiştir.

İlk Meclis'e Edirne meb'usu olarak giren İsmet (İnönü) Paşa, ölümüne kadar Meclis'e bulunmuş, uzun yıllar işgal ettiği Başbakanlık makamından Mustafa Kemal Paşa'nın hayatının son yıllarında uzaklaştırılmış, bilâhare «MİLLÎ ŞEF»lik devri başlamış ve 1950'de Demokrat Parti İktidarı ile Devlet Reisliğini kaybeden İsmet Paşa, 27 Mayıs harekâtını müteâkıp Başbakan olabilmişse de, kısa bir zaman sonra Başbakanlığa da, CHP'nin değişmez Genel Başkanlığına da vedâ etmek mecburiyetinde kalmıştır!..

— « ☆ » —

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ «KARA ÖRTÜ»NÜN HİKÂYESİ

Mehmed Âkif Bey merhum, meşhur «Bülbül» şiirini, Yunanlıların Bursa'yı işgâli dolayısıyle yazmıştır. Âkif, Ankara'nın Taceddin Dergâhı'nda:

«Ne zillettir ki, nakuus inlesin beyninde Osman'ın
Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın

Ne husrandır ki, en şevketli bir mâzi serâb olsun;
O kudretler, o satvetler harâb olsun, turâb olsun.

Çökük bir kubbe kalsın mâbedinden Yıldırım Hân'ın
Şenâatlerle çiğnensin muazzam kabri Orhân'ın

Ne haybettir ki, vahdetgâh-ı dînin devrilip taş taş
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş

Yıkılmış hânumanlar yerde işkenceyle kıvransın
Serilmiş gövdeler, binlerce, yüzbinlerce doğransın

Dolaşsın sonra, İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem
Benim hakkım, sus ey bülbül senin hakkın değil mâtem!»

diye feryâd ederken; vahşî Yunan sürüleri cibilliyetleri iktizası Bursa ve havalisini yakıp yıkmaktalardı!.. Ve o acı günlerde böyle feryâd eden yalnız Mehmed Âkif Bey değildi... Büyük Millet Meclisi'nde meb'uslar Bursa'nın işgâli dolayısıyle hükûmetten hesap sormaktalardı...

Osman Gazi ölüm döşeğinde iken, oğlu Orhan Gazi tarafından fetholunan Bursa, 8 Temmuz 1920 Perşembe günü Yunanlılar tarafından işgâl edilmiş ve bu işgâl olayı Meclis'de sert münakaşalara sebeb olmuştur. Bu sert münakaşaları kaydetmeden evvel, Meclis'in 18 Temmuz 1920 günkü içtimaında ele alınan otuz imzalı takriri okuyalım... Deniliyor ki, bu takrirde:

Riyâset-i Celîleye:

Birinci makarrımız (merkezimiz) **olan Bursa'nın, sefil Yunanlılar tarafından işgâli ve bu işgâl neticesiyle din ve vatan**

kardeşlerimizin dûçar olduğu mezâlimin tesiratına iştirâk ettiğimizin bir nişânesi olmak üzere celsenin yirmi dakika tatili ile riyaset kürsüsünün pûşîde-i siyah (kara örtü) **ile örtülmesini teklif eyleriz.**

Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi'nin tedkikinden öğrendiğimize göre, Meclis'in o günkü toplantısına başkanlık eden Celâleddin Ârif Bey, yukarıdaki takriri re'ye koymuş ve kabulünü müteâkıp celseyi yirmi dakika tatil ederek, riyaset kürsüsü bir kara örtü (pûşide-i siyah) ile örtülmüştür. Ancak, Bursa'nın işgâli Meclis'de öylesine derin bir üzüntü meydana getirmiştir ki, duyulan ıstırabı, riyaset kürsüsünün bir kara örtü ile örtülmesi dindirememiş ve günün birinde Afyonkarahisar meb'usu Mehmed Şükrü (meşhur Şükrü Hoca) Bey, verdiği bir takrirle, Bursa'daki kuvvetlerimizin başında bulunan Bekir Sami Bey ile Bursa Valisi Hacı Muhiddin Bey'in Divan-ı Harbe sevkedilmemeleri dolayısiyle Meclis Tahkikatı açılmasını istemiştir. O günlerde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) olan Miralay İsmet (İnönü) Bey, bu takrir münasebetiyle Meclis'de yaptığı konuşmada:

«— Cephede, düşman karşısında vazife gören zevat için söz söylerken çok dikkatli olmak lâzımdır. Eğer sokakta lâlettâyin işittiğimiz bir sözü, tahassüsat-ı millîye olarak kabul edersek, falan ve filân kumandan böyle yapmıştır diyerek dedikodu yolunu tutarsak, bu, tehlikeli bir yol olur» derken; **«burada herkesin söz söylemeye hakkı vardır»** sesleriyle sözü kesilmiş; Manisa meb'usu Refik Şevket Bey: **«Ders istemeyiz efendim»,** diyerek müdahalede bulunmuş, okunan Cephe Kumandanı'nın raporu meb'usları tatmin etmemiş, bu arada söz alan Mustafa Kemal Paşa da zaman zaman tenkide uğramıştır.

Bursa Kumandanı ile Valisi'nin düşman gelmeden evvel şehri terkettiklerini, binaenaleyh Divan-ı Harb'e sevkedilmeleri gerektiğini ileri süren takrir sahibi Şükrü Hoca, İsmet (İnönü) Bey'in, her iki şahsın cezalandırılmalarını icab ettiren bir cürümleri bulunmadığı yolunda Cephe Kumandanı Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'dan alınan raporu okuyup: **«Buna rağmen ne yapmamız lâzımdır?»** diye sorması üzerine:

«— Ortada tezad var: Bir taraftan herkes vazifesini yapmış, bir taraftan cephelerde sukut olmuş. Bendeniz, hakikatın

ihracı için Meclis Tahkikatı talep ediyorum. Mütehassıs bir hey'et mes'eleyi tedkik etsin» diyerek iddiasında ısrar etmiş, Şükrü hoca'yı, Bosim Atalay ve Dr. Mazhar Beyler de desteklemiş, İsmet (İnönü) Bey'in söz alıp ilk görüşünü tekrar etmesini müteâkıp, Mustafa Kemal Paşa konuşmuş ve aşağıda görüleceği gibi, onun verdiği izahat da tenkide uğramıştır. Dinleyelim şimdi Meclis'deki müzakereyi:

Mustafa Kemal Paşa: «— Efendiler! Garp Cephesi Kumandanına emniyetiniz ve itimadınız varsa, onun söylediği sözün nazar-ı dikkate alınması lâzımdır. Hey'etinizden bir şey sormak istiyorum: Bekir Sami Bey'i ne için itham etmeli? Bu iddiada ısrar eden zatın sebeb olarak gördüğü şeyler nelerdir? Müddeî olan, rica ederim, lütfen benden sorsun, ben cevap vereyim.»

Hamdullah Suphi Bey: «— Bursa'dan alınan bütün malûmat, Bursa'dan gelen meb'uslar, bizi temin etmiştir. Düşman civara gelmeden, şehirden çıkmıştır.»

Mustafa Kemal Paşa: «— Çok aldanıyorsunuz beyefendi hazretleri.»

Hamdullah Suphi Bey: «— Soran sizsiniz, cevap veriyorum. Rica ederim, eğer meb'usluk sıfatını tanıyorsanız, dürüşt (sert) söylemeye hakkınız yoktur.»

Mustafa Kemal Paşa (devamla): «— Müsaade buyurun, cevap veriyorum. Bu zatın söylediği umumiyetle yalandır ve yanlıştır.»

Hamdullah Suphi Bey: «— Müsaade buyurun, yalan değildir, yanlış değildir. Asla efendim...»

Mustafa Kemal Paşa: «— Ben söz aldım, söz söylemek hakkı benimdir. Efendiler, Bekir Sami Bey Bursa'yı terketmiştir. Ve ben kendi imzam tahtında Bursa işgâl edilmeden evvel emir verdim. Harekât-ı askeriyyenin istilzam ettiği hareketin doğrusu, Bursa'yı terketmekti.»

Nafiz Bey (Canik/Samsun): «— O halde siz de mes'ulsünüz.»

Mustafa Kemal Paşa (devamla): «— Kumandanlara Bursa'yı terkediniz dedim ve ben bu emri verdiğim zaman Hey'et-i Aliyyenize bilmünasebe izahat vermiştim. Harekât-ı askeriyyede mevzuubahis olması lâzım gelen şey, eldeki kuvvetlerin ne-

ticeye kadar her hangi bir mevkii muhafaza etmesi değildir. Binaenaleyh, Bekir Sami Bey'in Bursa'yı terketmiş olması gibi bir mes'ele yoktur. Filân veya falan yeri muhafaza etmek harekât-ı askeriyyede esas değildir. Muahaze edilecek nokta, filhakika Bursa'yı Bekir Sami Bey niçin daha evvel terketmemiştir. Budur tenkid olunacak şey efendiler. Yoksa Bursa'yı terk etmiş olması mühim değildir.

Hâşim Bey (Çorum): «— Şu halde yine emr-i âlînizi tutmamıştır.»

Mustafa Kemal Paşa (devamla): «— Filhakika benim emrettiğim zamanda tahliye edilmiş olsaydı, bugün ordumuza bir Fırka dahi ilâve edilmiş olacaktı. Binaenaleyh sözlerimi tekrar ediyorum: Mes'elede, tarz-ı telâkkide bir hatâ vardır, bir yanlışlık vardır.

.....

.....

Ancak, mevzuubahis olan kumandanlar hakkında tedkik ve teftişten evvel bir çok söz söylenmiş olduğu için, bâhusus Meclis-i âlînizde kendilerine tecavüz edildiği için, bu adamlar sarsılmıştır. İşte böyle sarsılmış olan kimselerin kumanda başında bulundurulması düşmanlarımız için faydalı olacağı düşünülerek Hey'et-i Vekile sırf Meclis-i âlînizin hareketinden ve muamelesinden dolayı bunlara işten el çektirmiştir ve bununla iktifanın mâkul olacağı kanaatinde bulunuyor. Çünkü bunları Divan-ı Harb'e vermek için elde hiçbir vesika yoktur. Efendiler, Hamdullah Suphi Bey'in ne için düşman gelmeden kaçtı, sualine cevaben diyorum ki: Daha evvel tahliyesi için ben emir vermiştim.»

Hamdullah Suphi Bey: «— Bunu vaktiyle söylemeliydiniz Paşa Hazretleri.»

Meclis'in 14 Ağustos 1920 Cumartesi günkü toplantısı bu şekilde uzayıp gider. Neticede takrir sahibi Şükrü Hoca'nın, Meclis Tahkikatı talebinde ısrarına mukabil, Trabzon meb'usu Hüsrev Bey, izahatın kâfi görülerek gündemin diğer maddelerine geçilmesini teklif eder ve bu teklif ekseriyetle kabul olunup Meclis Tahkikatına lüzum görülmez...

O nazik günlerin pek nazik mes'elelerinde böylesine hassasiyet gösteren Meclis, bu hassasiyetini, kendi kendini feshe-

dinceye kadar sürdürmüş ve bilindiği gibi, milletin yediden yetmişe gayretiyle düşman sürüleri memleketten sürülüp çıkarılmış, bu arada Meclis'in riyaset kürsüsüne örtülen **(pûşide-i siyah)** kara örtü de, İstanbul meb'usu Ahmed Mazhar Bey'in verdiği bir takrirle 6 Eylül 1922 günü kaldırılmıştır. O acı günlerin hâtırası olan **«siyah örtü»** bugünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi Müzesi'nde maalesef yoktur, kaybolmuştur!.. Hattâ, ne kadar acıdır ki, Müze idarecilerinin böyle bir örtüden de haberleri yoktur!..

—« ☆ »—

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ NİÇİN KURULDU, NASIL ÇALIŞTI VE DÂVÂ DOSYALARI NE OLDU?

İstiklâl Mahkemeleri, İlk Büyük Millet Meclisi'nin 11 Eylül 1920 günkü içtimaında kabul edilen 21 sayılı kanunla kurulmuş ve bu fevkalâde mahkemelerin faaliyeti, o tarihten günümüze dek geçen elli küsur yıla rağmen —maalesef— karanlıkta kalmış, aydınlığa kavuşamamıştır.

Bu, faaliyeti karanlıkta kalıp aydınlığa kavuşmayan İstiklâl Mahkemeleri'nin içyüzü nedir?.. Bu fevkalâde mahkemeler niçin kurulmuş, nasıl çalışmış ve o mahkemelerce hükme bağlanan dâvâlara aid dosyalar ne olmuştur?.. Biz bu sualleri, en emin kaynak olan Büyük Millet Meclisi zabıt ceridelerinden istifade ile cevablandırarak bir zamanlar adı korkuyla anılan İstiklâl Mahkemeleri'nin içyüzüne ışık tutmaya çalışacağız.

Bilindiği gibi, Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'da açılmış ve bu Meclis, açılışından hemen bir hafta sonra **«Hiyanet-i Vataniye Kanunu»**nu kabul etmiştir. Afyonkarahisar meb'usu Mehmed Şükrü (meşhur Şükrü Hoca) Efendi tarafından teklif olunan ve Meclis'in 29 Nisan 1920 günkü toplantısında kabul edilen 2. sayılı bu kanunla: **«Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyânı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan herkes hâin-i va-**

tan» kabul edilmiş, aynı kanunun ikinci maddesinde de, bu çeşit kimselerin ölüm cezasına çarptırılmaları yer almıştır.

Düşman sürülerinin Ankara önlerine kadar geldiği o acı günlerde mer'iyette olan bu «Hiyanet-i Vataniye Kanunu»na rağmen yurdun muhtelif mıntıkalarında yer yer isyânlar başgöstermiş, bu arada asker kaçakları çoğalmış, hattâ Meclis zabıtlarına geçen korkunç bir hakikata göre, mevcudu seksen, yüz olan bâzı taburlardaki asker sayısı üçe dörde kadar inmiştir!.. Bu vahîm hal karşısında hükümet yedi maddelik bir kanun teklifi hazırlamış ve bu kanunla bir milletin tehlike anlarında başvurabileceği en şiddetli tedbirler getirilmiş, meselâ «**Hükümetçe gösterilen müddet içinde geri dönmeyen kaçak ve bakaya efradın evleri yıkılır, malları ve hayvanları alınır**» hükmü kanunun birinci maddesinde yer almış, ancak bu madde, Millî Müdafaa Komisyonu'nca: «Ev yıkılması memleketimizin esaslı bir servetini yok edeceğinden uygun bulunmamış ve zaten harap bir halde olan köylerin bu suretle yıkılması yerinde görülmeyip, muhacirlerin yerleştirilmesi için zorluklar içinde çırpınan hükûmetin bu suretle alınacak evleri muhacirlere tahsis etmesi» uygun görülerek kanun maddesi değiştirilmiştir.

Hükûmetçe hazırlanan ve Komisyondan yukarıdaki tadilâtla geçen kanun teklifi, Meclis'in 8 ve 9 Eylül günkü toplantılarında görüşülmüş ve bu kanunun müzakeresi sırasında Meclis'de iki fikir ortaya çıkmıştır: Bir kısım meb'uslar, kanunun bir zaruret olduğunu ve ancak bu sayede cephe gerisinin tutulabileceğini öne sürürlerken; bâzı meb'uslar da, bu kanunun memleketi ve halkı büyük bir korkuya düşürerek millî mücadeleyi arkadan vuracak kuvvetleri çoğaltıp halkı paniğe uğratacağı fikrinde birleşmişlerdir. Kanunun müzakeresi Meclis'in 11 Eylül 1920 günkü 63'cü toplantısında da devam etmiş ve o günkü içtimada Saruhan (Manisa) meb'usu Refik Şevket (İnce) yeni bir kanun tasarısı getirerek asker kaçaklarının Büyük Millet Meclisi tarafından kurulacak İstiklâl Mahkemeleri'nde muhakeme edilmelerini teklif etmiştir. Okuyalım getirilen bu, Cephe firarîleri hakkındaki kanunu:

«Mucib sebeblerini şifahî olarak arzedeceğim aşağıdaki teklifim kabul edilirse kaçma sebeblerinin önüne geçilebileceğini zan ve tahmin ediyorum:

Madde: 1) Vazifeli ve gönüllü olarak askerlik hizmetine girmiş olup da kaçanlar veya her ne surette olursa olsun kaçmaya sebebiyet verenler ve kaçanın yakalanma ve götürülmesinde gevşeklik gösterenler ve kaçakları saklayanlar, yiyecek ve elbise verenler hakkında sivil ve askerî kanunlarda bulunan hükümleri ve icabı halinde de diğer ceza kararlarını müstakil olarak almak ve infaz etmek üzere Büyük Millet Meclisi âzalarından İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunmuştur.

Madde: 2) Bu mahkemeler âzasının adedi yedi olup Büyük Millet Meclisi'nin ekseriyeti ile seçilirler ve içlerinden en fazla rey alan reis addolunur.

Madde: 3) Bu mahkemelerin adedini ve mıntıkalarını Vekiller Hey'eti'nin teklifi üzerine BMM. tayin eder.

Madde: 4) İstiklâl Mahkemeleri'nin kararları kat'idir.

Madde: 5) İstiklâl Mahkemeleri'nin emir ve kararlarını yapmayanlar veya yapmaktan kaçınmak isteyenler bu mahkemeler tarafından muhakeme edilir.

Madde: 6) Her İstiklâl Mahkemesi kâtip ve müstahdemlerinin maaşları ayda yüz lirayı geçmiyecektir.

Madde: 7) Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'i olur (yürürlüğe girer).

Madde: 8) Bu kanunun tatbikine Millî Müdafaa, Maliye, Dahiliye ve Adliye Vekilleri memurdur.»

Aynen naklettiğimiz bu meşhur kanun tasarısının mucib sebeblerini, teklif sahibi Refik Şevket Bey o gün Meclis'de yaptığı uzun bir konuşma ile izah etmiş, bilâhare Abdulkadir Kemalî (Kastamonu), Tevfik Rüşdü (Menteşe/Muğla), Hamdullah Suphi (Antalya), Besim Atalay (Kütahya), Muhiddin Baha (Bursa), Necati (Saruhan) ve Rasih (Antalya) gibi meb'uslar söz alarak tasarının leh ve aleyhinde konuşmuşlardır. Bu arada, Bolu meb'usu Tunalı Hilmi Bey'in, kurulacak mahkemelere **«Millet Mahkemeleri»** adı verilmesi yolundaki teklifi reddedilmiş ve Refik Şevket Bey'in teklifi, hemen hemen aynen kabul olunarak İstiklâl Mahkemesi âzalarının seçimi yapılmıştır.

Niçin kurulduğunu böyle kısaca kaydettiğimiz ilk İstiklâl Mahkemeleri'nde müddeiumumî/savcı yoktur ve kanunun birinci maddesinde sarahatle belirtildiği gibi, bu mahkemeler yalnız asker kaçaklarıyle alâkalı suçlara bakmakla vazifelendirilmişler-

dir. Ancak, kanunun kabulünden hemen on beş gün sonra İstiklâl Mahkemeleri'nin salâhiyeti arttırılmış, Antalya Meb'usu Rasih Efendi ile iki arkadaşının verdikleri takrir, Meclis'in 26 Eylül 1920 günkü 73'cü içtimaında kabul edilerek, Büyük Millet Meclisi'nin emellerine ve maksadlarına aykırı olarak düşman maksad ve menfaatini temin yollu teşvik ve ifsadatta bulunanlar, memleketin maddî ve mânevî kuvvetlerini her ne suretle olursa olsun, kırmaya ve azaltmaya çalışanlar, düşman hesabına askerî ve siyasî casusluk edenlerle Hıyanet-i Vataniye Kanunu'ndaki suçları işleyenleri muhakeme salâhiyeti de, 28 sayılı kanunla İstiklâl Mahkemesi'ne verilmiştir.

«Cephe firarileri (kaçakları) **hakkında kanun»** başlığını taşıyan 21 numaralı kanunla kurulan ve yukarıdaki 28 sayılı kanunla salâhiyetleri artırılan ilk İstiklâl Mahkemeleri o tarihten 1 Ağustos 1922'ye kadar yurdun ihtiyaç duyulan şehirlerinde çalışmalarını sürdürmüşler ve 1922 yılında Rauf Orbay'ın İcra Vekilleri Hey'eti Reisliği (Başbakanlığı) sırasında Meclis'ce çıkarılan **«İstiklâl Mehakimi** (Mahkemeleri) **Kanunu»** ile yeni bir şekle bağlanmışlardır.

«İstiklâl Mahkemeleri Kanunu», Büyük Millet Meclisi'nin 29 Temmuz 1922 günkü toplantısında görüşülmeğe başlanmış ve üç gün devam eden hararetli münakaşalardan sonra 31 Temmuz günü kabul edilmiştir. 249 sayılı bu yeni kanunla kurulan İstiklâl Mahkemeleri, ilk İstiklâl Mahkemeleri'nden farklıdır. Meselâ; a) Yeni İstiklâl Mahkemeleri'nde savcı vardır ve bu savcıya mahkemece verilen kararlara itiraz hakkı tanınmıştır. İtirazı BMM. tetkik ve halledecektir. b) İlk mahkemelere kanunda yazılı olmayan cezayı vermek salâhiyeti tanınmışken, yeni mahkemelere bu hak verilmemiştir. c) Yeni mahkemelerin idâm hükümleri kat'i değildir, Meclis'in tasdiki lâzımdır. d) İlk mahkemelere verilmeyen bâzı salâhiyetler yeni mahkemelere tanınmış, meselâ, devletin dahilî ve haricî emniyeti aleyhine işlenen suçlar ile siyasî su'i-kasd, asker ailelerine tecavüz, seferberlikte vesait-i nakliye tedariki komisyonlarının sui-istimali ve bilcümle memurların rüşvet ile memuriyet nüfuzundan istifade ederek halka zulüm ve işkence yapmaları gibi suçlara bakmak salâhiyeti de, yeni mahkemelere verilmiştir.

Bu şekilde kurulan yeni İstiklâl Mahkemeleri'ne, 1925 yı-

lında, kat'i olarak idâm cezasına hükmetme salâhiyeti de tanınmış ve bu mahkemeler 3 Kasım 1926 tarihine kadar çalışmalarını sürdürüp, bu tarihte faaliyetlerini tatil etmişler, nihayet 4 Mayıs 1949 günü de, Adnan Adıvar ile Cihat Baban'ın müştereken yaptıkları bir teklif sonunda Büyük Millet Meclisi'nce lâğvedilmişlerdir. Bu ilga sırasında Meclis'in İçişleri Komisyonunca hazırlanan gerekçede, İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'ndan bahisle aynen şöyle denilmektedir: **«Bu kanunun, tatbikatına aid mahfuzatta birçok muhassenatı (iyilikleri) ve bir hayli de mahzurları ile birlikte, Türk hukuk tarihine tevdii daha isabetli olacaktır.»**

Komisyonun bu şekilde, **«muhassenatı»** ve **«mahzurları»** ile birlikte Türk hukuk tarihine tevdi etmeği münasip gördüğü İstiklâl Mahkemeleri'nin icraatını biz iki devrede inceleyeceğiz. Şöyle ki; İstiklâl Mahkemeleri'nin **«muhassenatı»**, Millî Mücadele'nin o acı günlerinde pek büyük olmuş, bu mahkemeler o devrede aldıkları kararlarla iç ve dış düşmanların mel'anetlerine mâni olmuşlardır. Unutmamak gerekir ki, İstiklâl Mahkemesi fevkalâde bir mahkemedir ve bu fevkalâde mahkeme devletin varlığını ve bekasını temin gayesiyle kurulmuştur. Nitekim, İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun ilk Meclis'deki müzakeresi esnasında meb'uslar, bu kanunla normal zamanlara aid hukukî esaslardan ayrılındığı, fevkalâde mahkeme teşkilinin Anayasa'ya aykırı olduğu, buna rağmen günün fevkalâde şartlarına göre bu fevkalâde mahkemelerin kurulmasına ihtiyaç duyulduğu esasında birleşmişlerdir. Bu bakımdan, İstiklâl Mahkemeleri'nin o devre ait icraatı —hatâlarına rağmen— bu mahkemelerin sevab, komisyonun tâbirince «muhassenat» hanesine kaydolunabilir...

İstiklâl Mahkemelerinin ünlü (!) siması: «Kel Ali» namıyle mâruf Ali Çetinkaya.

mış, meselâ Kâzım Karabekir Paşa: **«İstiklâl Mahkemeleri, adından da anlaşılacağı gibi İstiklâl Harbi zamanına aittir. Biz, Şeyh Said'e karşı İstiklâl Harbi mi, yapıyoruz? İsmet Paşa hazretleri İstiklâl Mahkemeleri'ni ıslâhat âleti zannediyorlarsa pek ziyade yanılıyorlar.»** diyerek bu hatâya temas etmiştir. Ve o devirde İsmet Paşa'nın büyük gürültü ile vazifeye çağırıp isyân bölgesine gönderdiği İstiklâl Mahkemesi bakınız, nelerle meşguldür!.. Mahkeme hey'eti âzasından Avni Doğan hâtıratında diyor ki:

«— Şark İstiklâl Mahkemesi'nin başkanlığına Mazhar Müfid, savcılığına Süreyya Örgeevren, âzalıklarına da aldıkları oy sırasıyle Bozok meb'usu Avni (Doğan), Kozan meb'usu Ali Saip, Kırşehir meb'usu Lütfi Müfid beyler seçilmişlerdir. **Her âzaya açık bir Ford otomobil alınmış ve ayrıca bir de kamyon tahsis edilmişti.**

Haydarpaşa istasyonundan tahrik edilen bir hususî tren, hey'et âzasıyle kâtibleri ve mahkeme emrine verilen emniyet memurlarını alarak Konya istasyonuna geldi. Ben, hey'ete orada katıldım. Tren, bir büyük salon ile beş altı kompartımanlı üç vagondan ibaretti.

Bavullarımla salona girdim, baştan başa açık olan salonun bir kısmı, battaniye ve yatak çarşafları ile bölünmüş ve bir Harem Dairesi vücuda getirilmişti. Meğer bu hazırlık, Mazhar Müfid Bey'in baldızı hanım içinmiş. Kâtipler, emniyet memurları önemli kişilerin gurur ve edası içinde beni iyice süzdüler. Benim de mahkeme âzası olduğumu öğrenerek lütfen bir kompartıman ayırdılar. **Biz bu minval üzere Adana'ya kadar seyahatimize devam ettik. Adana'da bir gece kaldık. Sabah hep birlikte yola çıkmak için, Adana'nın «Taşçıkan» denilen eğlenme yerinde uyuyarak geç kalmış olan bir arkadaşımızı bekledik. Fevzipaşa istasyonundan sonra seyahatimize otomobillerle devam edecektik. Burada da beklenmedik bir protokol meselesiyle karşılaştık: Kimin otomobili önde gidecekti? Bu önemli mesele, birkaç küfür ve atışmalarla halledilebildi!..**

Biz, memleketin birliğini tehdid eden büyük bir isyânın bastırılması ve suçluların cezalandırılması ile vazifeli idik. Şeyh Said'in adamları, on dört vilâyeti ayağa kaldırmışlar, hükûmet memurlarını kovmuşlar ve geçici bir idare kurmuşlardı. **Bütün**

bunlara rağmen, İstiklâl Mahkemesi başkan ve âzaları arasında normal bir münasebetin kurulduğunu görmek nasib olmadı. Herkesin kendine göre bir politikası, kendine göre bir hukuk anlayışı vardı. Hey'eti Hâkime karar için bir odaya toplandıkları zaman, sık sık görüş ayrılıkları kendini gösterir, kavgalar başlar, bazan tabancalar çekilirdi.»

Şark İstiklâl Mahkemesi âzalarının o günlerdeki durumunu, bu şekilde, içlerinden birinin itirafiyle tesbit ettikten sonra, **«İzmir Su'i-kasdi»** sanıklarını muhakeme eden İstiklâl Mahkemesi Reisi'nin tutumu üzerinde de durmak gerek... Cumhuriyet tarihine «İzmir Su'i-kasdi» diye geçen ve bir mânada İttihatçılığın tasfiyesi olan bu meşhur su'i-kasd dâvâsına bakan İstiklâl Mahkemesi'nin reisliğini, Halk Partisi'nin **«Kel Ali»** namiyle marûf Ali Çetinkaya'sı yapmıştır. Bu münasebetle hemen kaydedelim ki, Ali Çetinkaya'nın başkanlığını yaptığı bu İstiklâl Mahkemesi, **«Dört Aliler Mahkemesi»** ünvanıyle meşhurdur ve bu dört Ali şunlardır: 1) Kel Ali, 2) Kılıç Ali, 3) Necib Ali, 4) Rize meb'usu Ali... Bunlardan Kel Ali mahkeme reisi, Kılıç Ali ile Rize meb'usu Ali azâ, Necib Ali ise müddeiumumî/savcıdır ve bu savcı, istediği bütün idâm kararlarını mahkemelerden alabilmesiyle ün kazanmıştır...

Bilindiği gibi, İttihad ve Terakki, Harb-i Umumî'yi müteakip «Teceddüd Fırkası/Partisi» adını almış ve İmparatorluğumuzun başını yiyen İttihatçı çılgınların bir kısmı o kara günlerde firarı irtikâb ederek soluğu yurt dışında alırken; bir kısmı da, İkinci Meşrutiyet arifesinde dost diye iş ve elbirliği yaptıkları İngilizler tarafından Malta Adası'na sürülmüş, bu arada bâzı İttihatçılar Anadolu'ya geçerek Millî Mücadeleye katılmış, bâzıları ise, olayların inkişafını bekleyerek bütün olup bitenlere seyirci kalmış, bilâhare Malta'dan dönenlerin bir kısmı Ankara'ya giderken, bir kısmı seyirci guruba katılmış ve bu son gurup mensupları, vatanın düşman istilâsından kurtarılmasını müteakip İttihatçılığı diriltmek sevdasına düşmüşlerdir!.. İşte bu, İttihad ve Terakki'yi dirilmek sevdasına düşenlerin hemen hepsi İzmir Su'i-kasdi ile alâkalı görülüp İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılmış ve bu adamların cümlesini, evvelâ İzmir'de, bilâhare Ankara'da Kel Ali başkanlığındaki mahkeme muhakeme etmiştir.

Kel Ali de, eski bir İttihatçıdır!.. İttihad ve Terakki'ye gir

miş, hattâ İttihatçıların meşhur «Teşkilât-ı Mahsusa»sında çalışmış ve garibtir, İttihatçıların tasfiyesi de, bu eski İttihatçıya nasib olmuştur!.. Ali Çetinkaya'nın, İzmir Su'i-kasdi dolayısıyle karşısına dikilen eski İttihatçı arkadaşlarına karşı takındığı tavır, tedkike şayandır!.. Kel Ali, bu muhakeme esnasında, su'i-kasd olayını âdeta bir tarafa atmış ve İttihatçıların icraatının hesabına sormuştur!.. Bakınız, İttihatçılar arasında «Küçük Talât Bey» diye anılan Merkez-i Umumî âzasına sorduğu suallere:

«— Fırkanız/Partiniz hükümet işlerine de karışır, iktisadî meselelere de burnunu sokardı değil mi?.. İaşe işlerine karışmak, halkı soymağa başlamaktı değil mi?.. Sizin maddî, manevî mes'uliyetleriniz vardı, şu iaşe kepazeliklerini bilmez olur musunuz?..»

Ve başka bir sual:

«— Karma karışık işler! Karma karışık işler!.. Fırka kodamanları halkın ekmeği üzerinde oynarken devlet neredeydi?..»

Bu kere de Enver Paşa meselesiyle ilgili bir sual:

«— Şimdi şu Enver Paşa ile çalışmalarınıza gel bakalım Bakü Kongresini yaptınız. Enver Paşa ile beraber İslâm İttihadı Cemyieti'nin Türkiye Şubesi'ni kurdunuz. Gazi Paşa'ya Zinovyef'in (o devrin komünist enternasyonali şefi) **sözlerini yazdın. Sonra bunları daha kimlerle görüştün?.. Sonra filân filân işler?. Ankara'ya gönderdiğiniz adamlar?. Bütün hareketleriniz Millî Mücadele aleyhindedir. Bak şu yazdığın mektuba...»**

Bir mektup okur ve tekrar sorar:

«— Hadi şimdi de şu Hacı Sami meselesini söyle!.»

«Küçük Talât Bey» denilen adama bunları soran Ali Çetinkaya, İttihatçıların meşhur Dr. Nâzım Bey'inden de bakınız, neyi öğrenmek istiyor:

«— Bu memleketi durup dururken siz harbe soktunuz. Netice malûm!. Şimdi Umumî Harb'e girebilmek için hangi devletlerle, ne gibi esaslar dahilinde anlaştığınızı söyleyin bakalım..»

Bu suali âdeta bir tekdir tamamlıyor:

«— Felâket gelip çatınca nasıl çekip kaçtınız? Hem de en yakın arkadaşlarınıza bile bir Allahaısmarladık demeden!..»

Sual ve tekdirler bu şekilde uzayıp gider ve Kel Ali, İttihatçıların Hariciye Nâzırlarından mason Ahmed Nesimi'ye sorduğu:

İstiklâl Mahkemesi huzurunda çıkarılanlardan bir gurup...

«— Harbe nasıl girildi?..» sualine şu cevabı alır:

«— Ben Hariciye Nâzırı oldum ama, siyasetle meşgul değildim. Zaten karım da siyasetle uğraşmama müsaade etmiyordu!..»

İzmir Su'i-kasdi sanıkları arasında bulunan ve muhakemesi sonunda idâm edilen İttihatçı fedâi İsmail Canbolat'a sorulan şu sual ve alınan cevap ise, hayli mânidardır!..

Sual:

«— Bütün İttihatçıların Mason olduğu söyleniyor, ne dersiniz?..»

Ve müdhiş bir cevap:

«— Siz ne biliyorsanız, ben de onu biliyorum!..»

Eski bir İttihatçı olduğunu baştarafta kaydettiğimiz Ali Çetinkaya'nın, İzmir Su'i-kasdi sanıkları arasındaki İttihatçı dünkü dostlarına karşı takındığı bu, yukarıda izahına çalıştığımız yanlış tavır, esefle kaydedelim ki, o mücrim İttihatçıları âdeta birer mazlûm haline getirmiş ve İmparatorluğumuzun başını yiyen o suçlular bâzı çevrelerce kahraman sayılmışlardır. Ki İstiklâl Mahkemesi'nce idâm olunan gûya maliyeci dönme Cavid bunlardan biridir!..

Gönül isterdi ki, eski İttihatçılardan, nice büyük cinayetlerinin hesapları böyle bir su'i-kasd dâvâsında sorulmamalı, hele bu hesabı eski bir İttihatçı olan Kel Ali hiç sormamalı ve böylece İttihatçıların mel'anetleri sözde bir muhakeme ile kapatılmamalı idi!.. Acaba Kel Ali, İstiklâl Mahkemesi'ndeki bu tutumuyla vaktiyle İttihad ve Terakki'ye girerken karanlık bir odada ettiği yemine mi sâdık kaldı ki?!

*
* *

Muhtelif tarihlerde yurdun çeşitli yerlerinde çalışmalarını sürdüren İstiklâl Mahkemeleri'nin hükme bağladıkları dâvâlara aid dosyaların ne olduğuna da kısaca temas edelim... Bu husus, birinci Büyük Millet Meclisi'nin 17 Haziran 1922 günkü toplantısında ele alınmış ve Konya meb'usu Mûsâ Kâzım Efendi'nin riyaset ettiği bu içtimada Rauf (Orbay) Bey'in bir tezkeresiyle İstiklâl Mahkemeleri ile alâkalı evrak meselesi müzakere edilmiştir.

Rauf Bey tezkeresinde, İstiklâl Mahkemeleri evrakının tasnif edilmeden gelişi-güzel çuvallara doldurulup Meclis Başkan-

lığına teslim olunduğuna, Amasya'da kurulan İstiklâl Mahkemesi evrakından bâzılarının Erkân-ı Harbiye Riyasetince (Genelkurmay Başkanlığınca) istendiğine, ancak istenen evrakın mühim bir kısmının bulunamadığına, dosyalarla dolu çuvalların mühürlerinin bozulması dolayısıyle İstiklâl Mahkemesi âzalarının evrak arama işine katılmaktan çekindiklerine temas etmekte ve bu hususta Meclis'ce acele bir karar alınmasını istemekte idi.

Rauf Bey'in bu talebi, Meclis'in o günkü içtimaında hararetli münakaşalara sebeb olmuş ve ilk sözü alan Gümüşhane meb'usu Hasan Fehmi Bey, bahismevzuu evrakın tasnifine Meclis başkanlığının salâhiyeti olduğunu, bu sebeple dosya ile dolu çuvalların açılmasında bir mahzur bulunmadığını ileri sürmüşse de, Rauf Bey bu görüşe itiraz ederek şunları söylemiştir:

«— Bu evrakın tarihî ve içtimaî ehemmiyeti vardır. Bunlar Tapu kaydı değildir, Allah ve tarih önündeki muhasebenin evrak-ı müsbitesidir. Yalnız Amasya İstiklâl Mahkemesi'nin evrakı otuz, kırk çuvaldır. Evvelce bâzı evrakın celbine hey'etimiz karar vermiş, getirilmiştir. Şimdi ise, bu kararları vermiş olan meb'us arkadaşlarımız bile el sürmekten çekiniyorlar. Bu durumda idare heyeti kendisinde nasıl salâhiyet görebilir?»

Rauf Bey'in bu görüşüne Kars meb'usu Cavid Bey de iştirak eder ve:

«— Diyelim ki, bütün hâdisata vaz-ül-yed olan yüksek hey'etiniz karar verdi, bir hey'et tefrik ettiniz, bunları bugün için tedkik ve intac etti. Fakat sorarım: On, yüz, bin sene sonra ne olacak? Elbette çocuklarımız ve torunlarımız bu evrakı bir bir tedkik edecekler. Çuval ne demek efendim? Fasulye mi saklıyoruz? Şimdiye kadar bunların yegân yegân tasnif ve temhiri (mühürlenmesi), **sağlam sandıklara yerleştirilmesi ve gayet muntazam birer fihristinin yapılması icab ederdi»** diyerek mevcut durumdan şikâyet etmiştir. Daha sonra Amasya meb'usu Ömer Lütfi Bey söz almış ve İstiklâl Mahkemeleri'ne aid evrakın bugünkü perişan halinden, yalnız o mahkemelerde vazife görmüş şahısların mes'ul olmadığını, mes'uliyetin bugün Meclis'e aid olduğunu, bu durumda da acele bir hey'et teşkil edilerek **«tarihî, adlî, hattâ insanî vazife»**nin yerine getirilmesini istemiş, Er-

zurum meb'usu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in yaptığı konuşma ise büyük gürültülere sebeb olmuştur. Dinleyelim Hüseyin Avni Bey'i:

«— İstiklâl Mahkemeleri birçok idâm kararı vermiş, birçoklarını da sürgün etmiştir. Bunların çocukları, yakınları, akrabaları vardır. Yarın fevkalâde zamanlar geçip nizamî adalet cihazı vatanın mukadderatını tedvire başladığı zaman, fevkalâde zamanların mikyaslarını ancak bu evrak içinde tedkik ederek anlayacak olanlar, böyle bir haktan mahrum kalırlarsa bu kararı vermiş olanları lânetle yâdetmezler mi? (Gürültüler... Kararlar Meclis namına verildi sesleri) **Müsaade buyurunuz. Evet, aynı şeyi söylüyoruz efendim. Bu kararların memleketin âli menfaatleri ve vatanın kurtarılması için verildiğini isbat edecek olan vesikaların mahvolmaktan korunması için tedbir arıyoruz. Hattâ, bu kararları vermiş olan arkadaşlarımızın Meclis Hey'et-i Umumîyesi'ne karşı mes'uliyeti tamamlanmış değildir, devam etmektedir.»**

Meclis'in o günkü toplantısında münakaşalar bu şekilde uzayıp gitmiş, nihayet Şarkî Karahisar meb'usu Ali Sürurî Efendi'nin takriri kabul olunarak: **«Vazifesine hitam verilmiş olan İstiklâl Mahkemeleri'ne aid evrakın, o mahkeme hey'etinden burada mevcut zevat ile Meclis Riyaseti idare memurları tarafından müştereken, muntazam surette tasnifi, cetvel tanzimi ve Meclis'in diğer mühim evrakı meyanında bu dosyaların da saklanması»** karar altına alınmıştır. Ancak, alınan bu kararın tatbik mevkiine konup, konmadığı hususunda Birinci Büyük Millet Meclisi zabıtlarında herhangi bir kayıt yoktur. İlk Meclis'in kendi kendini feshetmesinden sonra kurulan ve İstanbul gazetecilerini yargılanan, Şeyh Said İsyânı dâvâsına bakan, bilâhare İzmir Su'i-kasdi sanıklarını muhakeme eden İstiklâl Mahkemelerine aid dosyalar ise Meclis arşivindedir. Tarihin malı olan bu dosyaların serbestçe tedkiki için rahmetli Kâzım Karabekir Paşa, Meclis Reisi bulunduğu yıllarda bâzı teşebbüslere girişmişse de, bu teşebbüsler bir netice vermemiştir!..

Görüldüğü gibi, bizim iki devrede incelediğimiz İstiklâl Mahkemeleri çalışmalarının ilk devresine aid dosyaların âkıbeti meçhuldür. Bu devrede kurulan yirmi üç İstiklâl Mahkemesi'nden hangilerinin dosyaları olduğu gibi saklanabilmiştir, bilmiyoruz!.. Yine yukarıda görüldüğü gibi, vatanın düşman istilâsından kur-

tarılmasından sonra kurulan İstiklâl Mahkemeleri'ne aid dosyaların tedkiki ise, yarının gerçek tarihçisinin himmetine kalmıştır!.. Temennimiz, elli küsûr yıl evvel çalışmalarını durduran İstiklâl Mahkemeleri evrakının elde mevcut olanlarının bir an evvel müdekkiklerimizin tedkikine açık bulundurulması ve böylece İstiklâl Mahkemeleri üzerindeki kalın esrar perdesinin kaldırılıp bu fevkalâde mahkemelerin çalışmalarının tam mânasıyle aydınlığa kavuşmasıdır.

*
* *

Niçin kurulduklarına ve nasıl çalıştıklarına sayfalarımızın müsaadesi nisbetinde temas imkânı bulduğumuz İstiklâl Mahkemeleri reisi, âza ve savcılarından bâzılarının âkıbetlerini de kısaca kaydedelim:

Meşhur **«Yavuz - Havuz Dâvâsı»** kahramanı Topçu İhsan Bey, İstiklâl Mahkemesi reisliğinde bulunmuş bir kimsedir. Cebelibereket (Osmaniye) meb'usu olan ve sonraları «Eryavuz» soyadını alan İhsan Bey, Sakarya Savaşı'nı müteakip ortaya çıkan Ali İhsan (Sabis) Paşa —İsmet İnönü ihtilâfında, İsmet Paşa'ya rağmen, Ali İhsan Sabis hakkında adem-i tâkip kararı veren İstiklâl Mahkemesi Başkanıdır!.. Topçu İhsan Bey, 1923 yılı sonlarında hilâfet ve halife ile alâkalı bir neşriyat dolayısıyle eski meb'uslardan Lütfi Fikri Bey'i ve bâzı İstanbul gazetecilerini yargılayan İstiklâl Mahkemesi'ne de başkanlık etmiştir. Bir rivâyet vardır, derler ki: İhsan Bey riyasetindeki İstiklâl Mahkemesi hey'eti, vazifeye başlamak üzere, Ankara'dan İstanbul'a gelirken, o devrin Başbakanı İsmet (İnönü) Paşa, Ankara istasyonunda Topçu İhsan Bey'in koluna girerek onu bir kenara çekmiş ve İstiklâl Mahkemesi Reisine, sanık gazeteciler arasında bulunan Hüseyin Cahid Yalçın'dan bahisle:

«— Cahid'i mutlaka asacaksın!..» demiştir. İsmet Paşa'nın arzusu budur amma, İhsan Bey başkanlığındaki İstiklâl Mahkemesi hey'eti, aralarında İsmet Paşa'nın «mutlaka asılmasını» istediği biri de bulunan İstanbul gazetecilerini beraat ettirmiş ve Topçu İhsan Bey'in gerek Ali İhsan Paşa, gerek bu İstanbul gazetecileri dâvalarındaki tutumu, o İstiklâl Mahkemesi Reisi'nin mimlenmesine sebeb olmuştur!.. Tek parti devrinde **«MİLLÎ ŞEF»** diye anılan İsmet Paşa'nın, İstiklâl Mahkemelerini nelere

âlet etmek istediğini tesbit bakımından pek mühim olan yukarıdaki olaylar sonunda Topçu İhsan Bey, «Yavuz - Havuz Dâvâsı» dolayısıyle Divan-ı Âli huzuruna çıkarılmış ve eski İstiklâl Mahkemesi Reisi irtikâbtan iki yıl hapse mahkûm olmuştur!..

Şark İstiklâl Mahkemesi Reisi Mazhar Müfid Bey'in Samed Ağaoğlu'na söylediğine göre: Topçu İhsan Bey, bu «Yavuz - Havuz Dâvâsı»nda «tamamen mâsum»dur ve «bâzı kimselerin düşmanlığına mâruz kalmış»tır... Ancak, Topçu İhsan Bey «Yavuz - Havuz Dâvâsı»nda mâsumdur amma, İttihatçıların fedâiler grubundan olan ve nice karanlık işlerde boy gösteren bu adam, Cumhuriyetin ilk yıllarında kendisini dev aynasında görmüş, hattâ bir ara, Osmanoğulları'nın yurt dışına çıkarılmasıyla ilgili kanun maddesi Meclis'de görüşülürken: **«Ölülerinin mezarlarındaki kemikleri dahi hudut haricine atılmalıdır!..»** diyecek kadar kendinden geçmiş ve Samed Ağaoğlu'nun tâbiriyle: **«Büyük - küçük bütün dağları yalnız Allah'ın yarattığını ve yaratabileceğini, İstiklâl Mahkemeleri Başkanlıklarından, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti'nin ilk ve son Bahriye Bakanlığından Divan-ı Âli'nin sanık parmaklıklarına indiği gün anlamıştır»!..**

İhsan Bey, bu şekilde irtikâbdan iki yıl hapse mahkûm olurken, onun riyaset ettiği mahkemenin savcısı **Vasıf Çınar**, bilâhare Moskova Büyükelçisi olmuş ve orada **«sebebi tıbben meçhul garib bir apandisit krizi sonunda»** ölmüştür!.. Yine İhsan Bey Başkanlığındaki mahkeme âzasından **Refik Koraltan'ın**, hayatının son yıllarında Yassıada'da başına gelenler ise, cümlenin malûmudur!..

Ayrı bir yazımızda bütün sebeb ve neticeleriyle inceleyeceğimiz meşhur Şeyh Said İsyânı dolayısıyle Şark'da vazife gören İstiklâl Mahkemesi, bir günde kırk yedi idâm kararı vererek rekor kırmıştır!.. Bu, idâm kararı rekorunu elinde bulunduran İstiklâl Mahkemesi âzasından Ali Saib Ursavaş da, 1935 yılında Gazi Paşa'ya su'i-kasd iddiasıyle soluğu ağır ceza mahkemesi huzurunda alanlardandır!..

Daha evvel kaydettiğimiz «Dört Aliler Mahkemesi» Reisi «Kel Ali» namıyle mâruf Ali Çetinkaya'nın son günleri hakkında söylenenleri nakledemiyeceğiz!!! Aynı mahkemenin meşhur Kılıç Ali'si ise rivâyete göre: «... **son günlerini yatakta, kafası ve**

hayalleri sehpalarda sallanan morarmış yüzlü arkadaşlarıyle dolu; tek başına kâh ağlayarak, kâh gülerek hayatını bitirmiştir!..»

Başlı başına bir tedkik mevzuu olan İstiklâl Mahkemeleri'ni, böylece hulâsa edebildikten sonra, bu mevzuu, o mahkemelerin ikinci devre çalışmaları dolayısıyle yazılanlardan biri ile kapatalım. Feridun Kandemir diyor ki:

«— Zaman zaman mütalâalarını aldığımız bütün tanınmış hukukçularımızın da sarahatle belirttikleri gibi, hiçbir hakikî ve âdil mahkeme, hiçbir vicdan sahibi hâkim, bu İstiklâl Mahkemesi'nin kararnâmesine imza atamaz!»

«İşte bu kadardır ol hikâyet,
Bâkisi güzâf-ı bî nihayet.»

—« ☆ »—

İSMET İNÖNÜ'NÜN SAKARYA SAVAŞINDAKİ YERİ !..

İsmet (İnönü) Paşa, Sakarya Savaşı sırasında Garb Cephesi Kumandanı'dır ama, bir iddiaya göre, bu Garb Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Sakarya Savaşında «fiilen yoktur»!.. Peki nerededir Sakarya Harbi'nde İsmet Paşa?!.. O günlerde cephede bulunan ve gördüklerini yazan Halide Edib Adıvar'ın hâtıratına göre: İsmet Paşa, Sakarya Savaşı sırasında bir tahta sandalye üstünde uyuyakalmıştır!..

Halide Edib'in bu iddiasına ve Sakarya Savaşı mevzuunda yazdıklarına geçmeden evvel, İsmet Paşa'nın o günlerdeki durumunu, Kâzım Karabekir Paşa'ya çekilen Refet, Fevzi, Mustafa Kemal imzalı ve 6 Ağustos 1921 tarihli telgrafı okuyarak öğrenelim... Makine başında «pek aceledir» kaydıyle Karabekir Paşa'ya çekilen telgraf şudur:

«Son muharebeleri müteâkip Garb Cephesi büyük kısmının Sakarya hattı gerisine kadar çekilmesi üzerine, umumî efkârda husule gelen heyecan, bilhassa Meclis'de büyük akisler doğur-

muş ve bir haftadanberi geceli gündüzlü devam eden gizli celselerde, hükûmetçe, lâzım geldiği gibi izahat verilmiş ise de, Meclis'in pek büyük bir ekseriyetle vâki olan talebi neticesinde, Büyük Millet Meclisi'nin emir ve kumandaya aid yetkisini, Meclis adına fiilen kullanmak üzere Büyük Millet Meclisi Reisi'nin Başkumandanlığı üstüne alması ve İsmet Paşa Hazretlerinin sadece ordusu ile iştigalini temin için esasen istifayı lüzumlu görmesi üzerine, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinde, resmî tebliğde arzolunan tâdiller yapılmış ve efkârdaki heyecan teskin edilebilmiştir.»

Bu telgraftan da anlaşılacağı üzere Sakarya Savaşı arifesinde İsmet Paşa, yalnız Garb Cephesi Kumandanıdır. Meclis'deki sert tenkidler neticesi onun üzerindeki diğer vazifeler alınmış ve o günlerde Başkumandanlığa Mustafa Kemal Paşa getirilirken, Fevzi Paşa Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Refet Paşa da Müdafaa-i Milliye Vekili olmuşlardır.

Kâzım Karabekir Paşa, yukarıdaki telgrafa ve İsmet Paşa'nın o günlerdeki durumuna temasla der ki: **«Ankara'nın doğusuna kadar ric'at nasıl düşünülür? Eskişehir'in veya Sakarya'nın müdafaası diye bütün kuvvetleri bir hat üzerine yayarak, cenahların birinde mukabil darbe için kuvvet toplanmaması hatâsını anlatmak istiyorum. Sakarya'da sol cenahta kuvveti toplayarak bir karşı taarruzla muharebeyi kazanmak mümkündür. Sağ cenahta bir iş görmeye, ne arazi ve ne de Sakarya'nın vaziyeti müsaitti. Böyle bir hatâlı toplanış, ordumuz için felâket olurdu. İsmet Paşa, kuvvetleri sağ cenah gerisine toplamış, Fevzi Paşa bunu tashih ederek sol cenaha sevketmişti.»**

Sakarya Savaşı arifesinde bu durumda olan İsmet Paşa'nın, savaş sırasındaki durumu da şudur... Halide Edib Adıvar yazıyor:

«— Yemekten sonra Albay Arif ile beraber Mustafa Kemal Paşa'nın odasında oturduk ve sabahın beşine kadar subaylar durmadan raporlarını getirdiler. Arada bir İsmet Paşa geliyor, yorgun bir halde, bir tahta sandalyenin üstünde uyuklaya kalıyordu. Mustafa Kemal Paşa daima askerî mes'eleler üzerinde duruyor, harita üstündeki kırmızılı mavili iğneleri oradan oraya götürerek askerî harekâtı tanzim ediyor, topçu kuvvetini, mühimmatı ve asker azlığını düşünüyordu.

Sakarya Savaşı'nda Refet Paşa'nın, millî müdafaanın başı sıfatıyle ne kadar önemli bir hizmette bulunmuş olduğunu anladım. Sakarya ordusuna cephane, mühimmat göndermek için memleketin her tarafını arar tarardı. Erkân-ı Harbiye Reisi olan Fevzi Paşa da, ordunun zaferini, insan ve mühimmat bakımından Refet Paşa'ya borçlu olduğumuzu söylerdi. Fakat Refet Paşa'nın kendisi bütün bu zaferin köylü kadınların marifeti olduğunu, yayan yürüyerek orduya yardım ettiklerini söylerdi.

25 Ağustos'da savaş başladı. İlk günleri Yunanlılar yer kazanıyordu. Ufak tepeleri birer birer ele geçiriyorlardı. Bu tepeler askerî bakımdan çok önemli idiler. Mustafa Kemal Paşa, onların Çal tepesini alıncaya kadar korkulacak birşey olmadığını, fakat Haymana'ya girerlerse bizim de kapana tutulacağımızı söyledi.

Ben, Yusuf Akçura ve Binbaşı Ali Bey'le karargâhta Alagöz tepesine çıkarak savaşı seyrettik. Alagöz tepesinden aşağı doğru inen sonsuz vadiler ve toprak yığınları, kırmızı mavi renklere boyanmış gibiydiler. Çal tepesi bunların üstünde bir dev gibi yükseliyordu.

Bir hafta geçmeden Çal tepesi düştü. Korkunç bir sessizlik, Mustafa Kemal Paşa sövüyor, aşağı yukarı dolaşıyor ve geri çekilme emrini verip vermemekte tereddüt ediyordu. Bir subay odaya girerek:

«— **Fevzi Paşa sizi telefonda arıyor, efendim**» dedi.

Gece yarısından sonra saat tam iki idi. Bana orası, o gece bir tiyatro sahnesi gibi geldi. Mustafa Kemal Paşa, karşıdaki odadan telefon ediyor, ben de kapıya dayanmış dinliyordum. Sofa, ayakta dimdik duran subaylarla doluydu. Herkes bekliyordu.

Mustafa Kemal konuşuyor: **«Siz misiniz Paşa Hazretleri? Ne? Vaziyet lehimizde mi dediniz? Doğru anladım mı? Haymana hemen hemen işgal edilmiştir. Ne? Yunanlılar kuvvetlerinin sonuna gelmiş, ric'at edecekler?..»**

Orada duranların yüzleri ışıldıyor. Konuştuktan sonra Mustafa Kemal Paşa geldi. Yunanlılar daha ileri gitmeden, önlerine göndereceği kuvveti temin için plân yapmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa'nın gözleri o gece Dante'nin Cehennemi'nde yananların gözleri gibi, anlatılmayacak kadar acı içindeydi.

«— Dinleniniz Paşam, yatınız!» dedim.

«— Hayır, haydi bir kahve daha içelim» diyerek, kendisine hizmet eden Ali Çavuş'a seslendi. Eğer bazan raslantı bir hareket bir milletin kaderini değiştirebilirse, işte Fevzi Paşa'nın telefonu böyle bir raslantı oldu.

Fevzi Paşa'nın hakkı vardı. Ertesi gün Yunanlılar Haymana'ya hücum edemeyecek kadar yorgundular. Oradaki gedik bizim tarafımızdan kapatılmıştı. Dördüncü Tümen Kumandanı Kemaleddin Sami Paşa üç Yunan tümeniyle dövüşüyordu...»

Halide Edib'in —o günlerdeki adıyla Halide Onbaşı'nın— anlattıkları böyle devam edip gidiyor... Peki, bu ölüm-kalım savaşında İsmet Paşa nerededir?.. Okuyalım, Halide Edib'in yazdıklarını:

«— Arada bir İsmet Paşa geliyor, yorgun bir halde, bir tahta sandalyenin üstünde uyuklaya kalıyordu.»

— « ☆ » —

ALİ İHSAN PAŞA - İSMET PAŞA ANLAŞMAZLIĞI

Birinci Dünya Savaşı'nın ünlü kumandanlarından Ali İhsan Paşa, Mondros Mütârekesi'nin —veya daha doğru tâbiriyle: Mondros Teslimnâmesi'nin— imzalandığı günlerde, Musul'un kaybı üzerine karargâhını Nusaybin'e çeken Altıncı Ordu başındadır. Bu havalide İngilizleri bir hayli uğraştıran ve mütâreke hükümlerine rağmen, olayların inkişafını bekleyerek emrindeki askeri terhis etmeyen Altıncı Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa, o acı günlerde şımarık İngiliz Generali Allenby'nin arzusu üzerine çeşitli oyunlarla İstanbul'a çağrılmış ve Haydarpaşa'ya ayak bastığı ân, İngilizlerce tevkif edilerek Malta Adası'na sürülmüştür.

İkibuçuk yıl Malta'da esir kalan Ali İhsan Paşa, bilâhare bâzı arkadaşlarıyla Ada'dan kaçarak İtalya'ya geçmeye muvaffak olmuş, fakat İtalya'da fazla kalmayıp hemen yurda dönerek Ankara'ya gitmiştir. Aşağıda bir görgü şahidinin açık şahadetinden de anlaşılacağı gibi, Ali İhsan Paşa, Ankara'da Ordu Kumandanlarına mahsus merasimle karşılanmış ve kısa bir zaman

Ali İhsan (Sabis) Paşa.

sonra da, Birinci Ordu Kumandanlığı'na tayin edilerek Garb Cephesi'ne gönderilmiştir.

Bilindiği gibi o günlerde, Garb Cephesi Kumandanı İsmet (İnönü) Paşa'dır. Ve İsmet Paşa'nın Garb Cephesi Kumandanlığındaki icraatı malûmdur!.. İsmet Paşa'dan daha kıdemli olan, buna rağmen onun kumandası altına girip Birinci Ordu Kumandanlığıyla cepheye koşan Ali İhsan Paşa ile İsmet Paşa arasında bu devrede birtakım anlaşmazlıklar görülmüş ve bu anlaşmazlıklar sonunda, İsmet Paşa, Ali İhsan Paşa'yı İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarmıştır. Bir iddiaya göre: «Tarihlerimiz, emri altındaki Ordu Kumandanını, sivil vasıflı bir ihtilâl mahkemesine veren ve onun cezalandırılmasını isteyen tek Cephe Kumandanı olarak İsmet Paşa'yı göstermektedir.»

İsmet Paşa'nın arzusuyle İstiklâl Mahkemesi'ne verilen Ali İhsan Paşa'nın dâvâsma, Topçu İhsan Bey riyasetindeki hey'et bakmış ve bu hey'ette meşhur Kılıç Ali de âza olarak bulunmuştur. İstiklâl Mahkemeleriyle alâkalı bâzı meseleleri küçük bir kitapda toplayıp 1955 yılında yayınlayan Kılıç Ali Bey'e göre, bakınız bu dâvâ nasıl bir seyir takib etmiştir. Diyor ki, Kılıç Ali Bey:

«— Sakarya zaferinden sonra ordu Eskişehir - Afyon hattında iken, bir de Ali İhsan Paşa mes'elesi tahaddüs etmiş ve bu mes'ele Meclis koridorlarında hayli dedikodulara ve bir takım tefsirlere sebeb olmuştur.

Ali İhsan Paşa, malûm olduğu üzere, ordumuzun değerli kumandanlarından biri idi. Mütârekeden sonra İngilizler tarafından Malta'ya nefyedilmişti. Paşa bilâhare Malta'dan kaçarak, 5 Teşrinievvel/Ekim 1921 Çarşamba günü akşamı saat yedi otuzda Ankara'ya gelmişti. Kendisini karşılayanlar arasında ben de vardım ve Ali İhsan Paşa'yı ilk defa orada görüyordum. Belli idi ki, menfa hayatı onu üzmüş, saçlarını beyazlatmıştı. Buna rağmen dimdik, halinde canlılık vardı. Başkumandan Gazi Paşa da kendisini karşılamak üzere istasyonda bulunuyordu. Ali İhsan Paşa trenden iner inmez, Gazi onu gayet samimî surette kucakladı. Gazi Paşa, ciddî ve iyi bir kumandan bildiği bir arkadaşının kendisine iltihak etmiş olmasından çok memnundu. Esasen Ali İhsan Paşa'nın kaçtığını ve İtalya topraklarına ayak bastığını duyunca, memnuniyetlerini izhar etmişler ve kendisi va-

tana döndüğü zaman Ordu Kumandanlarına mahsus merasim yapılması için icab edenlere emir vermişlerdi. Ali İhsan Paşa geldikten kısa bir zaman sonra, Garb Cephesi'nde Birinci Ordu Kumandanlığı'na tayin edildi.

O zaman selâhiyetli kumandanlardan işittiğimize göre, Ali İhsan Paşa, İsmet Paşa'dan iki sınıf evvel olduğundan emir ve kumandasına girmeyi kendisi için küçük görmüş, fakat bir asker itaatiyle vazifeyi kabule mecbur olmuş. Bununla beraber kumandayı deruhde ettikten sonra İsmet Paşa'yı her vesile ile tenkide başlamış. Fakat bu tenkidlerini, mütalâa ve itirazlarını, aldığı emirleri bir kumandan sıfatıyle ifa ettikten sonra yaparmış. Tabiî bu arada İsmet Paşa'yı bir takım zorluklara uğratmıştı. Bu sebeple Cephe Kumandanı ile aralarında oldukça açıklık peyda olmuş. Nihayet İsmet Paşa bu harekete tahammül edememiş ve Ali İhsan Paşa'yı verdiği emirlere itaat etmediğinden ve mâdunu mafevk aleyhine tahrik ettiğinden vesaireden şikâyet ederek, kendisinin İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edilerek muhakeme ve tecziyesini istemişti.»

Bu durumda Ali İhsan Paşa'nın Birinci Ordu Kumandanlığı'ndan alınarak o makama Nureddin Paşa'nın getirildiğini ve Ali İhsan Paşa'nın da **«1 Numaralı Ankara İstiklâl Mahkemesi»**ne tevdi edildiğini, Mahkeme Hey'eti'nin Nureddin Paşa ile birlikte Ankara'dan hareket edip Sivrihisar ve Aziziye'ye gittiğini kaydeden Kılıç Ali Bey, devamla diyor ki:

«— Burada Ali Hikmet Paşa'nın karargâhında bir iki gün kalarak İsmet Paşa - Ali İhsan Paşa vaziyetinin içyüzünü tedkik etmeyi ve bâzı malûmat toplamayı faydalı gördük. **Bütün söylentiler ve yaptığımız tahkikat itiraf etmeliyim ki, Ali İhsan Paşa'nın lehinde çıkıyordu.** Hattâ bu birkaç günün bir gecesinde, Ali Hikmet Paşa karargâhında mahkememiz şerefine bir dâvet yapılmıştı. Kolordunun fırka kumandanları, Erkân-ı Harbiye'si ve bâzı alay kumandanlarıyle civar kolordu kumandanlarından bâzıları da bu ziyafette ve bu ziyafeti takip eden müsamerede bizimle beraber bulunuyorlardı.

Yemekten kalktıktan sonra çok sevdiğim Kolordu Kumandanı merhum Kemaleddin Sami Paşa beni yemek çadırından aldı. Koluma girdi, çadırın arkasındaki düzlükte hayli gezinti yaptık. **Bana İsmet Paşa ile Ali İhsan Paşa arasındaki gerginliğin sebeb-**

lerini ve içyüzünü uzun uzadıya izah etti, buna rağmen Ali İhsan Paşa tecziye edilecek olursa, kararın hiçbir zaman adilâne telâkki edilemiyeceğini anlattı.

Akşehir'e geldiğimiz zaman, Cephe Kumandanı İsmet Paşa, bizi gayet samimî surette istikbal etti. Karargâhına gittik. Orada görüştük. Sonra da bize tahsis edilen eve geldi. Orada da başkaca Ali İhsan Paşa hakkındaki nokta-i nazarını uzun uzun izah ettikten sonra, bize oldukça kalın bir dosya tevdi etti ve sözlerine şunları ilâve etti:

«— Didine didine mükemmel bir ordu yaptık. Neden sonra dâvâya iltihak etmiş olan Paşa hazretlerine buyurunuz, başına geçiniz dedik. Teslim ettik. Şimdi o bizi yere vurmak istiyor. Buna müsaade edemeyiz. Bilhassa etmemelisiniz. Ordunun emir ve inzibatı tehlikededir. Bu nokta-i nazardan işe ehemmiyet vermenizi rica ediyor ve kendisinin tecziyesini talep ediyorum.»

Mahkeme hey'eti Cephe Kumandanının iddiasını dinledi. Tevdî ettiği dosyayı baştan aşağı kılı kırk yararcasına tedkik etti. Bu zengin dosya içerisinde Ordu Kumandanı aleyhinde medarı itham olacak hiçbir noktaya tesadüf etmedik. Ve derhal dâvânın mahkememize aidiyeti olamıyacağını beyan ile dosyanın iadesine karar verdik ve ertesi günü de Ankara'ya döndük.»

Garb Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın İstiklâl Mahkemesi hey'etine söylediği yukarıdaki sözlere dikkat etmek gerek!.. Ali İhsan Paşa'nın Millî Mücadele'ye geç katıldığından «neden sonra dâvâya iltihak etmiş olan» diye şikâyet eden İsmet Paşa, kendisinin Ankara'ya apar-topar götürüldüğünü unutmuşa benziyor!.. Ali İhsan Paşa, Malta esâreti dolayısıyle dâvâya geç iltihak etmiştir. Doğrudur... Fakat ya İsmet Paşa?!.. İstanbul'da bulunan, Anadolu'ya geçmesi için yapılan bütün teklifleri reddeden, hattâ bir defasında vazife ile Ankara'ya kadar gelmişken ikaz edilmesine rağmen yine İstanbul'a dönen, nihayet M. M. grubunca zorla Ankara'ya götürülmüşken, Ali İhsan Paşa'nın esâreti dolayısıyle Millî Mücadele'ye geç katılışından nasıl şikâyet etti ki?..

Gerek bu durum, gerek İstiklâl Mahkemesi hey'etinin **«kılı kırk yararcasına incelediği»** İsmet Paşa'nın şikâyetlerinde medarı itham olacak bir noktaya rastlanmaması gösteriyor ki, İsmet Paşa bu dâvâda haksızdır ve Ali İhsan Paşa masumdur.

Daha evvel temas ettiğimiz gibi, Ali İhsan Paşa'yı beraat ettiren İstiklâl Mahkemesi Reisi Topçu İhsan Bey, bu dâvâ dolayısıyle İsmet Paşa'ca mimlenmiş ve daha nice olaylardan sonra günün birinde bir tarafa atılıvermiştir!..

Ali İhsan Paşa, İstiklâl Mahkemesi'nden beraat ettikten bir müddet sonra Bornova'da Galip Paşa Divan-ı Harbi'ne verilmiş ve tekaüde sevkedilmiştir. Kılıç Ali Bey bu karardan bahisle: **«Divan-ı Harbe dâvet edilen selâhiyetli askerî makam sahiplerinin «mes'elenin bir incir çekirdeğini doldurmayacağı» hakkındaki şahadetlerine rağmen, tekaüde sevkedildiğini işittiğimiz vakit cidden hayrete düşmüş ve teessür duymuştuk»** diyor.

İsmet Paşa'nın arzusu ile İstiklâl Mahkemesi'ne verilip beraat eden, bilâhare Divan-ı Harb kararıyle yukarıda görüldüğü gibi tekaüde sevkedilen Ali İhsan Paşa, İkinci Dünya Harbi'nde İsmet Paşa'ya yazdığı bir ikaz mektubu dolayısıyle on yıl hapse de mahkûm olmuştur!..

— « ☆ » —

İSMET PAŞA'NIN LOZAN'DA YAPTİKLARI !..

Lozan'dan söz edildiği günlerde hükûmet başında bulunan Rauf (Orbay) Bey, Lozan Muâhedesi'nin imzasını müteakip Başvekillikten ayrılmış ve **«Hamidiye Kahramanı»**nın bu istifasına, İsmet (İnönü) Paşa'nın Lozan müzakereleri boyunca takındığı tavır sebeb olmuştur... Bu mevzuda Rauf Bey'in anlattıkları, İsmet Paşa'nın o günlerdeki durumunu tesbit bakımından olduğu kadar Lozan'ın içyüzünü teşhir yönünden de mühimdir!.. Okuyalım evvelâ, İsmet Paşa'nın Lozan'a gidecek heyet başına nasıl getirildiğini... Devrin hükûmet reisi Rauf Bey diyor ki:

«— Hey'etimize benim başkanlık etmemi istiyorlardı. Ben ise, karşımıza gelecek devletlerin hey'etlerine, hariciye vekilleri başkanlık ettiğinden, bizim de Hariciye Vekilimiz Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'i göndermemizi doğru buluyordum. Fakat

Yusuf Kemal Bey, başkan olarak gittiğim takdirde bana refakat edeceğini ileri sürerek bu vazifeyi kabul etmeyince, Mustafa Kemal Paşa'ya ben, «Mudanya Konferansı'nı başarı ile idare ederek istenen neticeye ulaştırabildiği için, sulh müzakerelerine de onun gitmesi münasip olur» diye İsmet Paşa'yı tavsiye ettim.

Bu teklifim üzerine, yapabilir mi, yapamaz mı münakaşaları oldu. Bence, yapılamıyacak bir şey yoktu. **Zira sulh esaslarımız zaten malûm olduğu gibi, Lozan'da ileri sürüp savunacağımız mühim konuların hepsini, çok evvelden Hariciye Vekâleti'ndeki yetkili uzmanlar uzun boylu çalışarak teferruatıyle tesbit edip dosyalar halinde hazırlamışlardı. Bundan başka Dr. Rıza Nur, Hasan Saka gibi değerli elemanlarla da takviye olunan murahhaslar heyeti, daimî surette temasta bulunacağı Ankara'dan verilecek talimattan da faydalanacaktı. Nitekim de, öyle olmuştu.**

İsmet Paşa, heyet başkanı olarak Lozan'a gidince, müzakereler esnasında, ne suretle olursa olsun, zorluklarla karşılaştığı ânlarda hükümet başkanı olarak benden, mütalâa ve fikir sorar, ben de, vekil arkadaşlar ve çok defa Mustafa Kemal Paşa ile de istişare ederek, kendisine takip edeceği hat ve hareketi bildirdim. Lozan Konferansı işte bu şekilde çalışarak, bâlli başlı dâvâlarımız üzerinde tartışmalara sahne olurken, günün birinde İsmet Paşa'nın bir takım düşünceler ve belki de orada maruz kaldığı sıkıntılı vaziyetlerin tesiriyle huzursuzluklar göstererek hükümetle bâzı anlaşmazlıklara yol açtığı görüldü.

İsmet Paşa, bilhassa hükümetten sorduğu şeylere, sıkışık durumlarda istediği talimata bizim pek geç cevap vererek kendisini müşkül vaziyetlere soktuğumuzdan şikâyet ediyordu. Bu şikâyetleri bazan doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'ya yapıyordu. Halbuki, şifre yalnız hükûmet başkanlığında bulunduğundan, çektiği telgraflar yine benden geçiyordu.

Biz, İcra Vekilleri Hey'eti olarak, o günlerde ilk iş edindiğimiz Lozan müzakerelerini gece gündüz gereken hassasiyetle, dakikası dakikasına takip ettiğimizden, herhangi bir sualin geç cevaplandırılması gibi ihmalimiz kat'iyyen bahis konusu olamazdı. Sorulan şeylerin hiç birinin cevabı geciktirilmiyordu. **Ancak, henüz sulh ile istikrara kavuşmamış olan Avrupa'da olduğu gibi,**

memleket içinde şehirler arası telefon ve telsiz gibi muhabereyi sür'atle sağlayan vasıtaların mevcud bulunmadığı o günlerde, bilhassa İsviçre, yâni, Lozan ile tek muhabere hattımız, Köstence yolu ile olandı. Bu yol da, o sırada duruma hâkim olan İngilizlerle Fransızların kontrolu altında idi.

Şuracıkta istitraden kaydedeyim ki, bu yoldan yaptığımız muhabereleri, İngilizlerin ellerine geçirip, şifrelerini de hal ederek okuduklarını, bizzat o zamanki İngiltere Hariciye Vekili Mister Çörçil, son yıllarda yayınladığı hâtıralarında anlatmaktadır!..

Şu halde, Lozan'daki heyetimiz başkanlığının benden beklediği cevapların gecikmesi sebebi, kendiliğinden meydana çıkmış oluyor.

Murahhas heyetimiz başkanı ile hükûmet arasında hâsıl olan anlaşmazlık bundan ibaret değildi: Konferansdan çok daha önce Hariciye Vekâleti'nde hazırlattığımız sulh esaslarımıza göre, yurdumuzun işgal ettikleri en mamûr yerlerini, sebebsiz olarak yakıp yıkarak harebezara çeviren Yunanlılardan tamirat bedeli istiyorduk. Bu yüzden, Lozan'da, Yunanlılarla hayli tartışıldı. Bu konuda ara bulmak isteyen İ'tilâf devletleri, tamirattan vazgeçmemiz için bize Trakya sınırımızda «Karaağaç»ı bırakmak teklifinde bulunmuşlardı.

Hükûmet başkanı olarak ben, Mustafa Kemal Paşa ile mutabık kalarak bu teklifi kabul etmeyip: **«Karaağaç'ın ehemmiyeti yoktur. Ona karşılık tamirat bedelinden, yâni, tazminat istemekten vazgeçemeyiz.»** diyorduk. Sonra, Harb-i Umumî başlarında, henüz bizim harbe girmediğimiz günlerde inşaları tamamlanıp, bedelleri de tarafımızdan tamamen ödenmiş olduğu halde, memleketimize getirilecekleri sırada, İngilizlerin el koymuş oldukları «Sultan Osman», «Sultan Reşad» ve «Fâtih» drenotlarımızın tahminen on iki milyon İngiliz altını tutan bedellerinin geri verilmesi mes'elesi vardı. Bu, İngilizlerin sarih bir borcu idi ve bu da Karaağaç'a karşılık verilmek istenmiyordu!..

Murahhas heyeti başkanı, Karaağaç'ı gözönünde büyüterek, tamirat ve tazminattan da, bu alacaktan da vazgeçilmesi taraftarı idi. Hattâ sonunda: **«Vazgeçtim, Karaağaç'a karşı terk ettim»** dedi. Ben ise, «Karaağaç'ı bırakıp gerektiğinde demiryolunu Edirne'nin içinden geçirebiliriz. Binaenaleyh, Karaağaç'ın ehem-

miyeti yoktur» diyordum. Bu noktada murahhas heyetimiz başkanı ile aramızda uzun muhaberelerle tartışmalar oldu.

Lozan'da karşımızda bulunanlar her mes'elede ve bilhassa bu tamirat ve tazminat mes'elelerinde bizden fedakârlıklar istemekte ve ancak bu fedakârlıklara katlandığımız takdirde öteki mes'eleler üzerinde anlaşmaya varılabileceğini ileri sürmekte idiler. Durum bu merkezde iken, murahhas heyetimiz başkanının bizden habersiz kararlara ve taahhütlere girişmesi ihtimalini önlemek için çok hassas ve müteyakkız bulunmam gerekiyordu ve benim hükûmet başkanı olarak ve Mustafa Kemal Paşa ile mutabık kalarak belirttiğim bu hassasiyet, murahhas heyetimiz başkanını nedense sinirlendiriyordu.»

Rauf (Orbay) Bey hâtıratında, İsmet Paşa'nın Lozan'daki durumunun zamanla nerelere vardığını şöyle anlatır: «Kuponlar ve imtiyazlar mes'eleleri hakkındaki vaki olan iş'arıma verdiği 26 Haziran 1923 tarihli cevapta sinirlilik dozunu bütün bütün arttırarak: «Konferans müzakerelerinde murahhas heyetinin esaslı talimat kayıtlarından başka olarak bütün teferruatıyle Ankara'dan idare arzu ve temayülü, müzakerelerin memleket için en faydalı bir surette idaresini ve hayırlı sulha varmak kudretini murahhas heyetinden selbetmektedir» dedikten sonra şu cümleyi ihtiva ediyordu: **«Hükûmetce tercih buyurulan bu şeklin «93 Seferi»nin Saraydan idaresinden farkı yoktur. Bize karşı itimatsızlık ve kifayetsizliğimiz hakkında mütemadiyen izhar buyurulan kanaat devam ettikçe, bizim vasıtamızla sulh akdi ihtimal haricindedir. Hükümetin nokta-i nazarını İ'tilâf devletlerine aynen kabul ettirmek kanaatinde olan bir heyetin ve bittabi zât-ı vâlâlarıyle, taalluku hesabiyle Maliye Vekili Beyefendi'nin bizzat mes'uliyeti deruhte ve konferansa hareket buyurmalarını rica ederiz.»**

Murahhas heyeti başkanının telgrafındaki bu mütecaviz ifade, beni olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşa'yı da son derece müteessir etti. İkimiz de hayretler içinde kalarak sinirlenmiştik. Vekiller Hey'etinde okunduğu zaman, bütün vekil arkadaşlar da aynı hislerle mütehassis olarak üzüntü içinde kaldılar. İsmet Paşa'nın, milleti temsil eden yüzlerce kişilik bir Meclis'in icra vasıtası olarak seçtiği bir Vekiller Hey'eti ile, benim ve Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir titizlikle düşüne taşına, mem-

leket menfaatlerine uygunluğu üzerinde ittifak ederek verdiğimiz kararları, istibdâdı temsil eden saraydan verilmiş kararlara benzetmesi her şeyden evvel, onun bunca yıldır muttasıf olduğunu bildiğim «ağır-başlılık ve olgunluk» vasıflarıyle kabili telif değildi. Hele **«evvelce verilmiş olan talimattan başka olarak, bütün hat-ı hareketimin teferruatıyle Ankara'dan idaresi isteniyorsa, ben bırakıp döneyim siz benim yerime gelin, İ'tilâf devletlerine istediklerinizi kabul ettirin»** deyişi karşısında benden fazla Mustafa Kemal Paşa sinirlenmiş ve hemen o gün kendisine çektiği bir telgrafla: **«Çok asabi bir halde yazmış olduğunuz** telgraftan dolayı sizi haksız buldum» demişti.

Mustafa Kemal Paşa, murahhas heyeti başkanının bu hırçınca ve yersiz çıkışından duyduğum teessür ve infiali pek haklı bulduğunu ifade etmekle beraber, bunu yalnız benim şahsıma aid telâkki etmememi, verilen kararlarda re'yi olduğunu, kendisinin de hattâ bütün vekil arkadaşların da, aynı haksız târize uğramış olduklarını, ancak zamanın nezaketi hasebiyle şimdilik bunu hoş görmemiz gerektiğini söyledi.

Ben:

«— Nasıl hoş görebiliriz? İsmet Paşa evvelce talimat üzerine talimat isterken, şimdi âdeta işi kimseye sormadan yapmak istiyor. Buna nasıl muvafakat edebiliriz? Bu olmaz. Vekiller Heyeti de buna muvafakat edemez» deyince, Mustafa Kemal Paşa da:

«— Evet, elbette olmaz, dedi, **şimdi ona vereceğimiz son talimatı tesbit edelim.»**

Birbirimize bakarak bir an durduk. Sonunda kat'i kararla murahhas heyeti başkanına: **«Son teklifimizi kabul ederlerse imza et, etmezlerse inkıta** (müzakerelerin kesilmesini) **ilânla dön gel»** demeği münasib gördük. Mustafa Kemal Paşa biraz daha düşündükten sonra, buna şu iki cümleyi ekledi: **«Avakıbı** (sonu) **ne olursa olsun, bunu silâh kuvvetiyle halle kudretimiz vardır. Ordumuz hazır ve hattâ sabırsızdır.»**

Lozan'a verdiğimiz son talimat budur. Fakat bu da ötekiler gibi Köstence'den geçerken İngilizler tarafından alınıp okunmuş olduğundan, 23 Temmuz 1923 günü Lozan'da sulh muâdesi imzalanmıştır.

İngilizler, malûm Entellicens Servis'lerinin çeşitli imkânlarıyle sırlarımızı ararken; ellerine geçirip okudukları bu haklı tehdidimizden kuşkulanıp da muâhedeyi imzalamamış olsalar ve böylece inkita (kesilme) bir oldu-bitti haline gelseydi, ordumuz elbette Trakya'ya yürüyecekti. Çünkü daha fazla duracak bekleyecek durumda değildik. Silâhı elinde bekleyen ordunun, hattâ, Lozan'daki murahhas heyetinin milyonlarca lira masrafı oluyordu. Daha fazla bekleyemezdik. İngilizler de bunu biliyorlardı.»

Devrin Başvekili Ranuf Bey, Lozan'ın imzasından bahisle: «Sulhun takarrür edişinin ertesi günü, İcra Vekilleri Hey'eti Reisi olarak son imzayı, Lozan Murahhaslar Heyeti Başkanlığına çektiğim telgrafın altına attım» diyor ve ilâve ediyordu:

«— Telgrafı çektikten sonra, ertesi günü, Meclis İkinci Reisi Ali Fuad Paşa ile birlikte, Çankaya Köşkü'ne giderek Mustafa Kemal Paşa ile buluştuk. Yemeği orada, hep birilkte yedik. Sofrada Lâtife Hanım da vardı. Sulh meselelerini konuşurken, Paşa:

«— **İsmet de, Lozan'dan yola çıkmış geliyor»** deyince gülümseyerek:

«— **Evet** öyle... **Ben de, müsaadenizle gidiyorum»** dedim ve anlattım:

«— **Lozan'dan yazdığı telgraflar ve aldığı vaziyet dolayısıyle konuştuklarımız malûm... Gerçi, onun yalnız beni değil, tâirizlerine sizi de, vekil arkadaşları da hedef edindiği ve zaman icabı bunu hoş görmemiz gerektiğini söylemiştiniz ama, ben ne olursa olsun, bir daha İsmet Paşa ile yüz yüze gelemem ve artık onunla birlikte imkânı yok çalışamam. Esasen, sulh muâhedesini imzalamış olduğu gibi, bunu tatbik işini de ona bırakmak doğru olur düşüncesindeyim.»**

Mustafa Kemal Paşa şaşırdı:

— **«Demek onu istikbal de etmiyeceksin?»**

«— **Hayır,** dedim, **beni mazur görün, bunca yersiz tâirizlerden sonra, artık İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem... Yarın Sivas'a seçim daireme gidip biraz istirahat edeceğim. Zaten Meclis de** yok.» (O günlerde İlk Meclis dağılmış, İkinci Meclis ise henüz toplanmamıştır.)

Müteessir oldu ve gayet samimî görünen yumuşak bir sesle:

«— Raufcuğum, dedi, **ne söyliyeyim bilmem ki, haklısın... Bu muhit adamı ahlâksız yapıyor.»**

«— Paşam üzülme, dedim, **bir düzine namuslu adamla sen bu memleketi mükemmel idare edersin.»**

Bu, Mustafa Kemal Paşa ile son görüşmemiz oldu. Sofradan kalkınca, biraz daha ayak üstü, fakat bu konulara hiç temas etmeden görüştük ve kucaklaşarak vedâlaştık.

Ertesi günü Sivas'a giderken, İcra Vekilleri Hey'eti Başkanlığından istifamı yazdım ve «ben Sivas'tan bildirince, verirsin» diye Ali Fethi Bey'e bıraktım. Sivas'ta bir müddet kaldım. Meclis toplanınca, kendisine bildirişim üzerine, Fethi Bey, istifanâmemi Meclis Başkanlığına verdi. Sivas'tan sonra İzmir'e, epeydir görmemiş olduğum validemin yanına gittim. Bir müddet orada kaldım ve İstanbul'a döndüm.»

— « ☆ » —

«YÜZELLİLİKLER»E DAİR

Lozan Andlaşmasına bağlı umumî af protokolü dışında bırakılarak Cumhuriyet tarihine «Yüzellilikler» diye geçen yüz elli kişi kimlerdir?.. Bunlar hangi esasa göre tesbit edilip tabiiyetten ıskatla vatanda temellük ve tevarüs hakkından mahrum edilmişlerdir?.. «Yüzellilikler»in cümlesi hain-i vatan mıdır, yoksa bu listeye tesadüfen girmiş olanlar da var mıdır?.. Ve o yüz elli kişi, bilâhare nasıl afv edilmişlerdir?.. Bu sualleri sayfalarımızın müsaadesi nisbetinde izaha çalışacağız. Şöyle ki:

Beynelmilel bir andlaşmada af protokolünün şart olduğunu ileri sürerek bu protokol dışında kalacakları tesbit etmek meselesini ilk defa Kastamonu meb'usu Yusuf Kemal (Tengirşenk) ortaya atmıştır. Bilindiği gibi, Yusuf Kemal Bey, Lozan arifesinde Hariciye Vekili iken istifa ederek bu makamı İsmet (İnönü) Paşa'ya bırakmış ve böylece İsmet Paşa'nın Lozan'a gidecek hey'ete başkanlığı temin edilmiştir. O günlerde olayların içinde bulunan zevatın hâtıratından öğrendiğimize göre, afv protokolü dışında bırakılacak kimselerin tesbiti hükûmeti uzun zaman

meşgul etmiş, bu arada arşiv teklif edilmiş, bir ara İstiklâl Mahkemeleri dosyalarından istifade düşünülmüş, fakat bütün bu çalışmalara rağmen Lozan'a giden heyetimiz eline bir liste hazırlanıp verilememiştir. Lozan'da afv protokolü müzakerelerini idare eden Dr. Rıza Nur bu mevzuda der ki:

«— Biz, sadece harb hali dolayısıyle ve harb suçlusu olarak işe karışmış olanları karşılıklı affedelim diyorduk. Venizelos, Türkiye'deki Rumları düşünerek umumî bir afv istiyordu. Fransızlarla İngilizler arasında da prensip farkları vardı. Bizim için ise ehemmiyetli olan, millî cidâl sırasında başımıza dert olmuş bâzı insanlarla siyaset icabı, zaferden sonra mevcudiyetleri arzulanmıyan adamlardan kurtulmak için bir çare bulmaktı. İşin içyüzü buydu... Fakat kim kimi istemiyor, bilinmiyordu. Devletin henüz muntazam bir arşivi de yoktu. Meslekdaşım Dr. Adnan (Adıvar), Dahiliye Vekili iken bu işi yapmıya kalkıştı, olmadı. Olamazdı da... Ne ise, olsa idi sanki netice ne olacaktı? Bu da ayrı bahis. İstenseydi, dosyalara birkaç fiş eklenir olur biterdi.

Lozan'da elimizde hiçbir şey yoktu. İsmet Paşa'yı yokladım. O da, muhakkak bâzılarının memlekete gelmesini, yerleşmesini, olup bitenlere karışmasını hiç istemiyordu ama, onun gibi, istemediklerini istemiyenler de pek çoktu. Hepsini ayrı ayrı tesbit etmek de kimsenin hakkından gelebileceği bir iş değildi. Nihayet bir gün, Ankara'dan bir iş'ar alındı: Umumî afv protokolünde mutabakatımızı bildirecektik. Fakat istisnalar şarttı. Bu istisnaların sayısını tam ve kat'i olarak bilmiyorduk. Bir çokları memleketi zaten kendiliklerinden bırakıp gitmişlerdi. Kolларından «gel!» diye çekseydik gelmezler, gelemezlerdi. Bunlar kaç kişiydi? Tam olarak bilinmiyordu... Aynı ceza ölçüleri içinde kimlere vatan toprakları yasak edilecekti? O da bilinmiyordu.

Bütün bu meçhuller içinde meseleye bulunmuş olan çare ve hal tarzı, çok şayan-ı dikkatti: Umumî afv beyannâme ve protokolüne, isimleri tesbit hakkı hükûmete aid olarak bir rakam kabul ettirecektik. Şimdi mesele daha basitleşmişti: Az geldiği zaman yeni dertler çıkarabilecek olan bu rakamı da Ankara bildirdi: Yüz elli dediler.»

Yüz elli rakamı böylece tesbit edilmiş, ancak —Rıza Nur merhumun dediği gibi— bilâhare bu yüz elli kişinin tesbiti bir

dert olmuştur. O günlerin mühim adamı Topçu İhsan Bey'in hâtıratma göre, bâzı kimseler hissî kararlarla listeye dahil edilmiş ve tesbit olunan yüz elli rakamının doldurulmasında müşkülât çekilmiş, bu müşkülât da henüz bir arşivin kurulamamasından doğmuştur. Hattâ, hükûmetin «yüzellilikler»le ilgili kararnamesinde görüleceği gibi, Dahiliye Vekâleti'nin tasdik edilmek üzere Vekiller Hey'etine sunduğu listede yüz kırk dokuz kişi vardır ve bir kişi —Köylü gazetesi sahibi Refet— hükûmetçe listeye ilâve edilerek yüz elli rakamına ulaşılmıştır.

«Yüzellilikler» listesinin nasıl hazırlandığını tesbit gayesiyle Topçu İhsan Bey'in hâtıratının bâzı kısımlarını nakledelim... Diyor ki, İhsan Bey:

«— Kâzım (Özalp) Paşa bana, bâzı isimler saydı. Demek ki, bunlar Hey'et-i Vekile'de (Bakanlar Kurulu'nda) mevzuubahs olmuştu. Söylenilen isimlerden bâzılarını, ancak düşünerek hatırladım. Bunlar, ilk günlerde, infiratçılık (tefrika/ayrılık) cereyanlarına kapılmış insanlardı, daha sonra Dâmâd Ferid Kabinelerinde vazife almış olanlarla, onlara fikren ve bedenin yardım etmiş olanlar vardı. Fakat garib olan şu idi ki, kıstas (ölçü) bu olunca, asıl akla gelenlerden bâzıları yoktu. Bu tenakuzu Kâzım Paşa'ya söyledim. Gülerek şu cevabı verdi:

«— Canım, İsmet Paşa'nın murahhas hey'eti reisi olarak bâzı şahsî «afv»lar yapmaya hakkı yok mu?»

Topçu İhsan Bey Kâzım (Özalp)ın gülerek söylediği bu söze benzer bir sözü İsmet Paşa'dan da duymuştur. Lozan'ın ilk devresinden sonra yurda dönen İsmet Paşa'ya yukarıdaki endişesini bildiren İhsan Bey'e, İsmet Paşa gülerek şu cevabı vermiştir:

«— İhsan Bey! Görüyorum ki, bu mevzuda çok heyecanlısın... Senin de, listeye girmesini istediğin kimse varsa açık söyle. Boş yerimiz var!..»

Yüz elli rakamı bu şekilde doldurulmuş ve böylesine doldurulan bir listeye elbette tesadüfen girenler de olmuştur!.. Buna rağmen, şu hususu bilhassa kaydetmek isteriz ki, bu «yüzellilikler» listesinde, tabiiyetten ıskatla hudud haricine çıkarılmak cezasına değil, hemen idâma müstahak olanlar pek çoktur!.. Yüz elli kişi arasında, tâ Sultan İkinci Abdülhamid Hân devrindenberi türlü karanlık işler içinde olan, bilâhare Millî Mücade-

le'de de aynı karanlık ve kirli işleri irtikâb edenler vardır!.. Ancak bunlar, çeşitli yollarla yurt dışına kaçmayı becerebildiklerinden, tabiiyetten ıskat edilmişler, böylece daha büyük cezalardan kurtulmuşlardır. Muharrir Refik Halid Karay hâtıratında, meşhur Ali Kemal'in yakalandığı günlerde, soluğu İngiliz Sefareti'nde alıp, İngilizlerin yardımıyle yurt dışına kaçanların halini, kendisine has üslûbu ile pek güzel anlatmaktadır. «Yüzellilikler» arasında bulunan Refik Halid de, o günlerde evvelâ İngiliz Sefâreti'ne sığınmış, fakat oradaki fecî şartlara tahammül edemeyip Sefârethane'den ayrılmış, bilâhare Fransızlar vasıtasıyle memleketi terketmiştir. Bu şekilde yurdu terkedenlerin hemen hepsi yüz elli kişi arasındadırlar. Bunlar içinde bir Albay Sadık Bey vardır ki, bu adam İttihatçıların Manastır Teşkilâtı'nın mühim bir elemanıdır ve İngilizcidir. Meşrutiyeti müteakip İttihatçıların Almanca kanadı Selânik yâranı ile arası açılmış ve muhalefete geçerek Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'nı kurmuş, sonraları da İngilizlere para ile ajanlık yapmıştır. Bu mevzuda tanınmış hariciyecilerimizden Galip Kemalî Söylemezoğlu'nun hâtıratında geniş bilgi vardır. Ve «yüzellilikler» içinde böyle Albay Sadık Bey misâli, daha pek çok İngilizci bulunmaktadır!.. Bu bakımdan, yüz elli rakamının müşkülâtla doldurulmasına ve o liste içine tesadüfen girmiş kimselerin bulunmasına rağmen, içlerinde «hâin-i vatan» olanlar elbette vardır ve bunlar, hâinlere lâyık cezadan, yurt dışmda olmaları dolayısıyle kurtulabilmişlerdir!..

Nasıl hazırlandığını böyle hulâsatan izaha çalışıtığımız «Yüzellilikler»e ald listede adı geçen yüz elli kişi şunlardır:

Sultan Vahideddin'in maiyyetinden: 1) Yâver-i Has: Kiraz Hamdi Paşa, 2) Hademe-i Hassa Kumandanı: Zeki, 3) Hazîne-i Hassa müfettişlerinden: Kayserili Şabanağa, 4) Başmâbeynci: Ömer Yaver, 5) Tütüncübaşı: Şükrü, 6) Yâverandan: Erkân-ı Harb Miralayı Tahir, 7) Seryâver: Avni, 8) Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hâkan-i Emîni: Refik.

Kuvây-ı İnzibatiye'ye dahil hükûmet âzaları: 9) Şeyhülislâm: Mustafa Sabri Ef., 10) Adliye Nâzırı: Ali Rüşdü, 11) Ziraat ve Ticaret Nâzırı: Cemal, 12) Bahriye Nâzırı: Cakacı Hamdi, 13) Maarif Nâzırı: Rumbeyoğlu Fahreddin, 14) Ziraat ve Ticaret Nâzırı: Kızılhançerli Remzi.

Sevr'i imzalayan hey'et âzaları: 15) Maarif Nâzırı: Hâdi, 16) Âyan'dan, Şûrây-ı Devlet Reisi Rıza Tevfik (Şair Rıza Tevfik Bölükbaşı,) 17) Bern Elçisi: Reşad Halis.

Kuvây-ı İnzibatiye mensubları: 18) Kuvây-ı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik Paşa, 19) Süleyman Şefik Paşa'nın yâveri: Süvari yüzbaşısı Bulgar namıyle mâruf Tahsin, 20) Kuvây-ı İnzibatiye Erkân-ı Harbi: Albay Ahmed Refik, 21) Kuvây-ı İnzibatiye Makineli Tüfek Kumandanı ve Dâmâd Ferid'in yâveri: Tarık Mümtaz (Göztepe), 22) Kuvây-ı İnzibatiye kumandanlarından: İzmir Kolordu Kumandanı Ali Nâdir Paşa, 23) Kuvây-ı İnzibatiye mensublarından vo Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi'nden: Kaymakam Fettah, 24) Kuvây-ı İnzibatiye'den: Çopur Hakkı.

Mülkî ve Askerî eşhas: 25) Âyan'dan: Konyalı Zeynelabidin, 27) Cebel-i Bereket Mutasarrıfı: Fâni-zâde Mes'ud, 28) Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası/Partisi lideri: Albay Sadık, 29) Malatya Mutasarrıfı: Bedirhânî Halil Rami, 30) Divan-ı Harb Reisi: Nemrut Mustafa, 31) Manisa Mutasarrıfı: Giritli Hüsnü, 32) Uşak Belediye Reisi: Hulûsi, 33) Adapazı Kaymakamı: Hain Mustafa, 34) Tekirdağ Müftüsü: Hâfız Ahmed, 35) Afyonkarahisar Mutasarrıfı: Sâbit, 36) Gaziantep Mutasarrıfı: Celâl Kadri, 37) Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası Umumî Kâtibi: Adanalı Zeynelâbidin, 38) Evkâf Nâzırı: Vasfi Hoca, 39) Harput Valisi: Ali Galip, 40) Bursa Müftüsü: Ömer Fevzi, 41) Bursa Valivekili: Aziz Nuri, 42) İzmir Kadı Müşaviri: Ahmed Âsım, 43) İstanbul Muhafızı: Nâtık, 44) Dahiliye Nâzırı: Âdil, 45) Dahiliye Nâzırı: Mehmed Ali, 46) Adana Valisi: Abdurrahman, 47) Edirne Valisi ve Şehremini/Belediye Reisi Vekili: Salim, 48) Kütahya'da Yunanlılar'a Mutasarrıflık eden Hoca Rasih-zâde İbrahim, 49) Karahisar-ı Şarkî Meb'usu: Ömer Fevzi, 50) Çanakkale Mutasarrıfı: Mahmud Mâhir, 51) İşkenceci namıyle mâruf: Mülâzım Âdil, 52) İşkenceci namıyle mâruf: Mülâzım Refik, 53) Kırkağaç Kaymakamı: Şerif, 54) İstanbul Merkez Kumandanı: Emin, 55) Kilis Kaymakamı: Sadullah Sami, 56) Sâbık Dahiliye Nâzırı, dâvâvekili ve Bolu Mutasarrıfı: Osman Nuri.

Çerkes Ethem ve etrafındakiler: 57) Çerkes Edhem, 58-59) Edhem'in kardeşleri Reşid ve Tevfik, 60) Kuşçubaşı Eşref, 61) Eşref'in kardeşi: Kuşçubası Hacı Sami, 62) Akhisar Kumandanı: İzmirli yüzbaşı Küçük Edhem, 63) Düzceli Mehmed oğlu Sami,

64) Burhaniyeli Halil İbrahim, 65) Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmed, 66) İzmit Mutasarrıfı: İbrahim Hakkı, 67) Hendek'in Sünbüllü köyünden: Osman, 68) Berzek Tahir, 69) Adapazarı'nın Harmantepe köyünden: Maan Şirin, 70) Söke Ereğlisi'nin Tekeli köyünden: Koca Ömer oğlu Hüseyin, 71) Brav Said, 72) Maan Ali, 73) Adapazarı'nın Dolusinan köyünden: Kâmil, 74) Hamid Ahmed, 75) Eskişehirli Sefer Hoca, 76) Kirmastı'nın Karaorman köyünden: Hârun Reşid, 77) Bigalı Nuri Bey oğlu İsâ, 78) Adapazarı'nın Şahinbey köyünden Kâzım, 79) Gönen'in Tuzakçı köyünden Lampat Yakup, 80) Gönen'in Bayramiç köyünden Kumpat Hâfız Said, 81) Gönen'in Keçeler köyünden mütekaid Binbaşı Ahmed, 82) İzmir'de Dâvâvekili Said, 83) Şamlı Ahmed Nuri.

Basın mensubları: 84) İstanbul gazetesi sahibi: Said Molla 85) Serbestî gazetesi sahibi: Mevlân-zâde Rıfat, 86) İzmir'de Müsavat gazetesi sahibi: İzmirli Hâfız İsmail, 87) Aydede gazetesi sahibi: Refik Halid (Karay), 85) Bandırma'da Adalet gazetesi sahibi: Bahriyeli Ali Sami, 89) Edirne'de Temin, Selânik'te Hakikat gazeteleri sahibi: Nir Mustafa, 90) Köylü gazetesi başyazarı: Ferid, 91) Alemdar gazetesi sahibi: Ref'i Cevad (Ulunay), 92) Alemdar gazetesinden Pehlivan Kadri, 93) Adana'da Ferdâ gazetesi sahibi: Fâni-zâde Ali İlmî, 94) Balıkesir'de İrşad gazetesi sahibi: Trabzonlu Ömer Fevzi, 95) Haleb'de Doğruyol gazetesi sahibi: Hasan Sadık, 96) Köylü gazetesi sahibi: İzmirli Rifat.

Polisler: 97) İstanbul Polis Müdürü: Gâvur Tahsin, 98) İstanbul Polis Müdürvekili: Kemal, 99) İstanbul Birinci Şube Müdürü: Şerif, 100) İstanbul Birinci Kısım Başmemuru: Hâfız Said 101) Emniyet Umum Müdürvekili Ispartalı Kemal, 102) Arnavutköy Merkez Memuru: Hacı Kemal, 103) Polis Başmemurlarından: Namık, 104) Edirne Polis Müdürü: Fuad, 105) Adana Polis Müdürü: Poliçenli Yusuf, 106) Unkapanı Merkez Memuru: Sakallı Cemil, 107) Büyükdere Merkez Memuru: Mazlûm, 108) Beyoğlu İkinci Komiseri: Fuad, 109) Şişli Komiseri: Nedim.

Diğer Şahıslar: 110) Uşaklı Madan oğlu Mustafa (27 Mayıscılardan Cemal Madanoğlu'nun babası), 111) Fabrikatör Bursalı Cemil, 112) Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu: İbrahim Sabri, 113) Süleymaniyeli Kürt Hakkı, 114) İngiliz casusu meşhur Çer-

kes Ragıb, 115-116) Tarsuslu Kâmil Paşa-zâde Selâmi ve Kemal; 117) Fransız subaylığı yapan Haçinli Kazak Hasan, 118) Binbaşı Çerkes Beklr, 119) Bursalı fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi: Necip, 120) Eşkiya reisi Süngülü Çerkes Davud, 121) Umur-ı İslâmiye Müfettişi İzmirli Ahmed Hulûsi, 122-140) Gönen'in Tuzakçı köyünden: Yusuf oğlu Remzi, Bayramiç köyünden: Hacı Kasım oğlu Zühdü, Balcı köyünden: Kocagözün Osman oğlu Şakir, Bekir oğlu Arap Mahmud, Deli Hasan oğlu Salim, Muratlar köyünden: Koç Mehmed oğlu Koç Ali, Hüseyin oğlu Kara Kâzım: İvacık köyünden: Mehmed oğlu Aziz; Keçeler köyünden: Balcılı Ahmed Çavuş, Topal Ömer oğlu İdris, Abdullah oğlu Deli Kasım, Tuğ oğlu Mehmed Ağa, Rüstem köyünden: Gardiyan Yusuf, Bali köyünden: Ömer oğlu Eyüb, Topal Şerif oğlu İbrahim; Kızıklar köyünden Palloço oğlu Kemal, Gönen'in Çerkes mahallesinden Makineci Mehmed oğlu Osman, Hasan onbaşı oğlu Kemal, 141) Susurluk'un Yıldız köyünden Molla Süleyman oğlu İzzed, 142-147) Manyas'ın Bolcaağaç köyünden Kurtoğlu İsmail; Hacı Yakup köyünden: Çerkes Said oğlu Salih, Maktûl Şevket'in kardeşi İsmail; Kızık köyünden: Ali Bey oğlu Sabit; Değirmenboğazı köyünden: Kadir oğlu Kâmil, Kadir oğlu Kâzım Efe, 148) Kütahya'nın Keçeler köyünden muhtar Hacıbeyoğlu Canpulad, 149) Marmara'nın Kayapınar köyünden Yusuf oğlu İshak, 150) Gönen'in Keçidere köyünden Hüseyin oğlu Galib.

Baştarafta kaydettiğimiz gibi, «yüzellilikler»in mühim bir kısmı, meşhur Ali Kemal'ın yakalandığı günlerde İngiliz Sefârethanesi'ne sığınarak Mısır bandıralı «Egypt» vapuruyle yurt dışına kaçmayı becermişlerdir. Bu rivâyete göre, bu firarîlerin sayısı dört yüzden fazladır. Bu dört yüz küsur firarîden bir kısmı, meselâ şu meşhur Albay Sadık, Gümülcineli İsmail ve sâbık Dahiliye Nâzırı Mehmed Ali, Romanya'ya geçmek üzere Dedeağaç'da vupuru terketmişlerdir, bir kısmı da Pire limanında Yunanistan'a çıkmaktan utanmamışlardır!.. Korkunç bir iddiaya göre firarîlerden «İşkenceci» namıyle mâruf Mülâzım Âdil de, Yunanistan'a çıkmış ve Yunan ordusunda Jandarma Yüzbaşılığını kabul edecek derecede alçalmıştır!.. Bu mel'un, bu hâyâsızlığı yanı sıra, gurbetzede arkadaşlarını Yunan makamlarına jurnal mel'anetini de irtikâbdan çekinmemiştir!..

İçlerinde bu tip kimselerin de bulunduğu firarîlerin son ve

mühim kısmı İskenderiye'de Mısır toprağına ayak basmış ve İngilizlerin himâyesinde İstanbul'dan kaçan bu adamlar, orada bir müddet mahallî hükûmet tarafından korunmuşlarsa da, bilâhare kendi kaderlerine terkedilmişlerdir!..

Bu şekilde İngiliz himâyesinden mahrum kalan firarîlerden bâzıları Mısır'a yerleşmiş, bir kısmı da Sultan Vahîdeddin'in Hicaz'da bulunduğu o günlerde Mekke yolunu tutarak akıllarınca son Pâdişah himâyesinde günlerini gün etmeyi düşünmüşlerdir!.. Bu arada, Şair Rıza Tevfik, Ürdün Emiri Abdullah'ın himâyesine mazhar olmuş, muharrir Refik Halid Karay da, Beyrut civarındaki Cuniye kasabasına yerleşmiştir.

Bu dört yüz küsur firarînin mühim bir kısmı «yüzellilikler»dendir. Bunlar arasında bulunan bâzı ilim ve san'at adamları, muhtelif İslâm ülkelerinde itibar görmüşler, bir kısmı en ağır işlerde çalışarak alın teriyle karınlarını doyurmuşlar, bir kısmı ise, türlü karanlık ve kirli işler peşinde koşarak ömürlerini tüketmişlerdir!.. İkinci Meşrutiyet devrinin ve meşhur 31 Mart Vak'ası'nın mühim sîmalarından Mevlân-zâde Rifat bunlar arasındadır. Bu alçak, bir ara San Remo'ya giderek zaruret içinde kıvranan Sultan Vahîdeddin'den dahî para istemekten utanmamış, hattâ işi dolandırıcılığa kadar götürmüştür!.. Meşhur Gümülcineli İsmail de, aynı yoldadır ve «Yüzellilikler» arasındaki bu tip kimselerin bütün işleri, bir kelime ile rezaletten başka bir şey değildir!..

Yüzellilikler'in hepsinin vatan hâini olmadıklarını, listeye tesadüfen girmiş olanların da bulunduğunu baştarafta bilhassa kayda lüzum görmüştük. Bu gerçek, o adamların yurt dışında geçirdikleri devrede olanca açıklığıyle tebellür etmiş, vatan hâinleri türlü karanlık işler peşinde koşup alınlarına vurulan damganın sahibi olduklarını her hâlleriyle isbat ederlerken; bir kenarda alın teriyle ekmek parası kazanmak yolunu tutanlar da olmuş, böylece suçlularla suçsuzlar ayrılmış ve bu hâl «yüzellilikler»in affına kadar böylece sürüp gitmiştir.

Yüzellilikler'in affı 1938 yılında gerçekleşmiştir. Gerçi bu tarihten evvel iki defa daha böyle bir afv düşünülmüşse de tahakkuk etmemiştir. Cumhuriyetin ilânının onuncu yıldönümü dolayısıyle çıkarılan umumî affa, yüzelliliklerin de dahil edilmesine teşebbüs edilmiş, fakat bu teşebbüs bir netice vermemiştir.

Bilâhare, Hatay dâvâsının zaferle neticelenmesi üzerine afv meselesi tekrar ele alınmış, ancak bu teşebbüs de gerçekleşmemiştir. «Yüzellilikler»in affına Halk Partisi içinde bir grup insan, meselâ, şu «Kel Ali» diye anılan Ali Çetinkaya, Recep Peker, Cevded Kerim İncedayı, Mümtaz Ökmen, Necip Ali, Şükrü Saraçoğlu gibi kimseler daima muhalefet etmişlerdir. Bunlar arasına Halk Partili bâzı kalemşörler de katılmış ve bu muhalefet, «Yüzellilikler»den Refik Halid Karay'ın Cumhuriyet'in ilk yıllarında «Akşam» gazetesinde hâtıratını neşre teşebbüs ettiği günlerden, affın gerçekleştiği tarihe kadar devam etmiştir.

1938 yılının yaz aylarında «Yüzellilikler»in affı tekrar ortaya atıldığı günlerde, yukarıda adlarını saydığımız eşhastan Ali Çetinkaya hemen zamanın Başvekili Celâl Bayar'a koşarak endişelerini (!) bildirmiş, bu arada Cumhuriyet gazetesi sahibi ve meb'us Yunus Nadi de gazetesindeki yazılariyle «Yüzellilikler»in affına karşı çıkmıştır!.. **«Af için bizim reyimiz koskocaman bir pasodur»** başlıklı yazısıyle, afv teşebbüsüne karşı çıkan Yunus Nadi gazetesiyle açtığı bu kampanyayı günlerce sürdürmüş, ancak Yunus Nadi'nin gazetesindeki bu muhalefet, basında itibar görmemiş, hattâ Falih Rıfkı Atay ve Necmeddin Sadak gibi hükümete yakın muharrirler dahi, Yunus Nadi'nin açtığı kampanyaya iştirak etmemişlerdir!.. Bâzı muhalif gazetecilerin geçmiş olaylardan hisse kaparak sık sık İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılışlarını hatırlayıp, haklı olarak susmayı tercih ettikleri o günlerde, afv lehinde neşriyat yapan yegâne gazeteci Muhiddin Birgen olmuş, bu zat «Tanin» gazetesindeki iki makalesiyle afv teşebbüsünü desteklemiştir.

«Yüzellilikler»in affı ile alâkalı kanunun esbab-ı mucibesini devrin Başbakanı Celâl Bayar hazırlamış ve kanun Halk Partisi içindeki müfritlerin muhalefetine rağmen Meclis'den çıkmıştır. Müfritlerin yürüttüğü kulis faaliyeti, af kanununun esbab-ı mucibesi ile tesirsiz bırakılmış ve böylece «Yüzellilikler»in affı gerçekleşmiştir. Bu afv kanununun kabul edildiği tarihte hayatta bulunan «Yüzellilikler»den bâzıları yurda dönmüş, bir kısmı ise affa rağmen gelmemiş veya gelememiştir. Dönenler arasında: Şair Rıza Tevfik, muharrir Ref'i Cevad Ulunay ve Refik Halid Karay gibi tanınmış kimseler vardır. Şeyhülis'âm Mustafa Sabri Efendi, affa rağmen yurda dönmemiş 1954 yılında Kahire'de

vefat etmiştir. Keza, Çerkes Edhem de gelmemiş, yurt dışında ölmüştür.

Sayfalarımızın müsaadesi nisbetinde izaha çalıştığımız «Yüzellilikler»le ilgili bu yazımızı, baştarafta kaydettiğimiz gerçeği tekrarlayarak bitirelim: «Yüzellilikler» diye anılan yüz elli kişi, alelâcele ve hazırlıksız bir hükûmet kararnâmesi ile tabiiyyetten ıskat edilmişlerdir. Bilinen gerçek odur ki: Bu yüz elli kişi arasında vatan hâinleri bulunduğu gibi, tesadüfen o listeye girmiş olanlar da vardır...

— « ☆ » —

«PAŞA! BATI TRAKYA RÜYANA GİRMİYOR MU?!..»

Yazımıza başlık yaptığımız: **«Paşa! Batı Trakya rüyana girmiyor mu?»** sözü ilk Meclis'in mühim simalarından Aydın meb'usu Esad Hoca-Efendi tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda İsmet (İnönü) Paşa'ya söylenmiştir ve bu pek ibretâmiz sözün tamamı aynen şudur:

«— Paşa! Garbî Trakya rüyana girmiyor mu? Mazlumların feryadlarını uykunda duymuyor musun?»

O devirde böylesine bir dille İsmet Paşa'ya «Lozan Kahramanlığı»nın (!!!) nelere mal olduğunu hatırlatabilen Hoca Esad Efendi, Millî Mücadele'nin gerçek kahramanlarından biridir!.. Yunan sürülerinin temiz Anadolu toprağına ayak bastığı günlerde Aydın cephesinde mühim hizmeti görülen ve «Cephe Müftüsü» vazifesiyle o havaliyi köy köy dolaşıp halkı «Millî Kıyam»a teşvik eden Es'ad Efendi, yalnız bu hizmetle kalmayıp Aydın cephesinde düşmanla bizzat savaşmış, ilk Meclis'e Aydın meb'usu olarak katılmış, bilâhare İkinci Meclis'de de meb'usluk yapmıştır. Daha evvel bir yazımızda temas ettiğimiz gibi Es'ad Hoca Efendi, Lozan'a kafa tutanlardandır ve Lozan'a **«hayır!»** diyen on dört meb'us arasında ve başında o da vardır!..

Hoca Es'ad Efendi, Lozan Antlaşması'nın acı neticelerini görmüş, bu antlaşma ile Batı Trakya'dan Anadolu'ya gelen yüzbinlerce muhacirin perişan haline bizzat şahid olmuş ve bu yürek-

ler acısı manzara karşısında Mübadele, İmar ve İskân Vekili'nden hesap sormuştur!..

«Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti», Lozan'ı müteâkip kurulmuş ve bu Vekâletin başına Bursa meb'usu Refet Bey getirilmiştir. Balkan Harbi, Harb-i Umumî ve nihayet Millî Mücadeleden çıkmış harap Anadolu'ya yüzbinlerce muhacirin yerleştirilmesi o devirde başlı başına bir fâcia olmuş ve Es'ad Efendi, Meclis Başkanlığı'na verdiği bir takrir ile 27 Ekim 1924'de Mübade, İmar ve İskân Vekili Refet Bey'den şu suallerin cevablandırılmasını istemiştir:

1) Ne kadar mübadil ve muhacir gelmiştir?
2) Bunların ne kadarı iskân edilmiştir?
3) Ve Vekâlet nereleri imar etmiştir?..

Es'ad Efendi'nin bu suallerini cevablandırırken Vekilin verdiği rakamlar, Batı Trakya fâciasının derecesini tesbit bakımından pek mühimdir!.. Refet Bey'in beyanına göre: Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin kurulduğu sırada, Selânik'de toplanan ve yekûnu dört yüz bine baliğ olan muhacirler, Yunan sürüleri tarafından soyulmuş, türlü işkence ve hakarete ma'ruz kalmış, salgın hastalıklar önlenememiş ve Yunan hükûmeti Lozan'daki taahhütlerini yerine getirmemiştir!.. Bu muhaceret esnasında 269 kişi yollarda, 870 kişi de Vekâletçe hazırlanan misafirhânelerde ölmüştür. Böylesine bir muhacerette bu kadar ölümün normal olduğunu söyleyen Vekilin konuşmasını, Es'ad Efendi oturduğu yerden:

«— **İnanana bin sevab...**» diyerek kesmiş, Vekil ise devamla:

«— Bunlar resmî kayıtlardır efendi hazretleri. Harb-i Umumî'de ordular bile daha çok telefat vermişlerdir!.. En ağır telefat Malarya'dan oluyor. Mücadeleye başladık. Çoğu çiftçi ve san'atkâr olan muhacirleri yerleştirdik. Hayatlarını kazanmıya başladılar. Düşman, işgâl ettiği mıntıkalarda köyleri malûmu âliniz yakmış, yıkmıştır. Buralara yerleştirilen muhacirlerin istihsal hayatına başlamaları zaman mes'elesidir. Karadeniz'i Puntos hükûmetleri için hazırlıyan Rumlar, buraları harabeye çevirerek gitmişlerdir. O havaliye beş altı bin ev yaptırmak lâzımdır. Bunun için de yirmi milyon liraya ihtiyaç vardır. Elimizde ise, hepsi hepsi bir buçuk milyon lira mevcut.»

Refet Bey'n bu izahatını müteakıp Hoca Es'ad Efendi söz almış ve: **«Vekil, duyduklarını; bendeniz de gördüklerimi anlatıyorum»**, diyerek başladığı konuşmasına şöyle devam etmiştir:

«— Gördüklerim çok elimdir. Ölenler, gelenlerin asgarî beşte biridir. Bu, bir sahne-i harbin kıtalinden büyük fâciadır. Vekil, harbi misal verdi. Biz, sulh içinde iskân siyaseti yaptığımızı iddia ediyoruz. Sadece Aydın vilâyetinden üç yüz bin Rum gitmiştir. Arkadaşlar! Rumların evleri de, bağları da, incirlikleri de, zeytinlikleri de vardı. Aydın'a altmış dört bin muhacir yerleştirildi. Geri kalan evler, bağlar, arazi ne oldu? Kimlere verildi? Hârikzedegân (yangına uğramış) **adı altında, vaktiyle evi yanmış olanlar veya bu yolda bir mazbata uyduranlar, en güzel evlere yerleştiler, muhacirler sokakta kaldı!..**

Mahir Efendi (Kastamonu): «— O kadar mı? Emval-i metrûkeye yerleşip de, kendi evini kiraya verenlere ne demeli?»

Mazhar Müfid Bey (Denizli): «— İstizah lâzım, istizah!.. Herkes bildiğini söylesin.»

Feridun Fikri Bey (Dersim): «— Reis Beyefendi! Dahilî Nizamnâme sarihtir. Sual ve cevap, suali soranla Vekil arasında cereyan eder. Umumî müzakere açılmasını Es'ad Efendi Hazretleri, sual sahibi olarak taleb etmelidirler. Hepimizin bir çok bildiklerimiz var. Memlekette mübadele ve iskân mes'elesi, üzüntü verici fâcialara yol açmıştır. Burada, bunların hepsi ortaya dökülmelidir. Zaten bu Vekâletin ilgası için hükûmetin bir lâyiha hazırladığı söylenilmektedir.»

Dersim meb'usu Feridun Fikri Bey'in bu konuşmasından sonra Es'ad Hoca-Efendi tekrar söz alır ve sualinin istizaha çevrilmesinden bahisle:

«— Evet efendim, bunu ben de rica ve istirham ediyorum. Suallerimin cevabına ağlamamak için güldüm. Hâdise, İmar ve İskân Vekâleti'nin ilgasi ile ne başlar, ne de biter. Oh! Bu ne basit iş arkadaşlar!.. Bir taraftan sizlerin, bu büyük milletin şefkat ve hamiyyetine iltica etmiş ırkdaşlarımızdan binlerce ölü, namütenahi su'i-istimal, liyakatsizlikler, sonra da Vekâletin bir ilga kanunuyla her işin içinden kolayca sıyrılıvermek! Böyle şey olmamalı, buna müsaade etmemelisiniz efendiler... Binlerce şe-

hîdin yetimi, huzur-u Rabbülâleminde bizden şekvacıdır. **(Bravo sesleri, yaşa hoca sesleri)** Bravo diye iç dökmek de kâfi değildir. Bu bravolar vazifesini yapmış olmak şartiyle Vekile, Hükûmete müteveccih olmak lâzımdı. Biz, kürsüdeki lâflarla kendimizi kurtaramayız. Allah'ın ve tarihin hükmünden kurtaramayızl Hani bizim, tatbiki için yemin ettiğimiz, ahd ü peymanda bulunduğumuz bir Teşkilât-ı Esâsiye Kanunumuz (Anayasa'mız) ve onun bir de altmış birinci maddesi vardı?.. Bu madde mucibince Divan-ı Âlî teşkil olunacaktı... Vekillerimiz mes'uliyetten âzâde midirler? Aramızdan çıkmış olan bu arkadaşların, Vekâlet sandalyesine oturmalarıyla beraber, kendilerine, İnd'Allah, bir kuvve-i ilâhiyye mi nasib olunuyor? İniltilere kulak verirseniz burada rahat oturamazsınız!.. **(Ruşen Eşref** (Ünaydın) **Bey'e bakarak):** Ey muharrir efendi! Memleketi dolaşsaydın, benim bu sözlerime tebessüm etmez, kalemini hakikatın kanına batırır, içine göz yaşını da kor, musibete mânen iştirakten münezzeh olurdun!.. Arkadaşlar! Vekillerin bütün yaptıklarının mahz-ı keramet ve adalet olduğuna inanıyorsak, burada işimiz ne?.. **(Gürültüler, alkışlar).** Şimdi bir takrir veriyorum. Kabul etmek de elinizde, reddetmek de elinizde... Ben vazifemi yapmış oluyorum.»

Hoca Es'ad Efendi'nin verdiği takrir, Meclis Reisi Fethi (Okyar) tarafından reye konur ve takririn kabulü ile sual istizaha çevrilerek, Es'ad Hoca-Efendi'ye söz verilir.. Dinleyelim şimdi, Es'ad Efendi'nin Meclis'in 30 Ekim 1924 günkü içtimaında yaptığı konuşmayı... Diyor ki Es'ad Hoca:

«— Vekil beyefendinin Meclis-i Âli'nin huzuruna çıkacak yüzü, mazerete dair sözü yoktur. Zira, idarî hatâları pek çoktur. Görmüş olduğum mıntakalarda, mübadiller iskândan mahrum, sefalete mahkûmdurlar!.. Ellerinde olanları yemiş bitirmiş, perişan bir vaziyettedirler. Biz, Umumî Harbi de görmüş insanlarız. Harb içinde dahi böyle fâcialar cereyan etmemişti. (Doğru sesleri). **Dağlıyı ovaya, ovalıyı dağa iskân etmişlerdir!.. Sadece İzmir'de Çingene Manok isimli bir Ermeninin doksan evine, evet arkadaşlar, doksan evinden bir tanesine bile hârikzede, mübadil, muhacir yerleştirilmemiştir!.. Kimler oturuyor bu evlerde?!..**

Vekâlet, kadrosunu amel-i manda adamlarla doldurmuştur. Emin olun arkadaşlar, bu biçârelerden rüşvet istiyenler olmuş-

tur!.. Bana isim verdirmeyin... Vekil beyefendiye birisini haber verdim, tahkik etti, doğru çıktı, değil mi Refet Bey! Söyle!..»

Bu suale, Mübadele, İmar ve İskân Vekili Bursa meb'usu Refet Bey: **«Evet, o memuru azlettim»** cevabı verir, Hoca Es'ad Efendi konuşmasına devamla:

«— Ya azledilmeyenler? Habaseti yanlarında kalanlar? Arkadaşlar! Ölü soymaktan, nebbaşlıktan (kefen soyuculuğundan) **daha hazin olan bu irtikâb, alâkasızlık, ihmal, dört yüz bin muhaciri berbad-ı perişan etti. Yüreğim yanıyor ve mes'ullerinin cezalandırılmasını taleb ediyorum.»**

Bilâhare Kastamonu meb'usu Hasan Fehmi Efendi söz alır.. Hükûmetlerin kudretinin fevkalâde zamanlardaki icraatiyle belli olabileceğini söyler, muhacir ve mübadil mevzuundaki imtihandan hükûmetin başarı ile çıkamadığını iddia ile:

«— Kastamonu'ya, Sinop ve havalisine iskân edilmiş muhacirleri gördüm. Teessürümden harabım efendiler!.. Bir insana yeni mesken, yeni vatan, yeni muhit temin edilirken, onun o âna kadarki şerait-i hayatiyesi tedkik edilmez mi?.. Bir tohumun bütün topraklarda intâşı (çimlenmesi) dahi, şerait-i lâzıme ararken, muhacir ve mübadillerin, rastgele, memurların masa başındaki kur'a efradı misillû iskânı, bu asrın ve ne yaptığını bilen bir teşkilâtın işi midir?.. Bu vekâlet, bunun için mi kurulmuştur? Kastamonu'nun dahilî aksamına, Tuna'da asırlardanberi balıkçılık yapan âileler getirilip yüz üstü bırakılmışlardır.»

Ragıp Bey (Kütahya): «— Yüz üstü bırakılır mı, iskân edilmişlerdir.»

Hasan Fehmi Efendi (devamla): «— Hayır efendim.. Tahminin bu kürsüde yeri yoktur. **(Bravo sesleri).** Yüzüstü bırakılmışlardır. İnanmazsanız gider, görürsünüz Ragıp beyefendi...»

Hasan Fehmi Efendi'den sonra, yine Kastamonu meb'uslarından Halid Bey söz alır, tarihimize **«evlâd-ı fâtihan»** diye geçen insanların şimdi dilendiklerini söyler, bilâhare Dersim meb'usu Feridun Fikri Bey **«Meclis tahkikatı»** ister: Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin elden imzalanan bir kanunla kurulduğunu iddia eder. Trabzon meb'usu Muhtar Bey, elden imzalanan bu kanuna: **«Koridor kanunudur. Koridorda imzalattırıl-**

mış olan kanundur» der. Denizli meb'usu Mazhar Müfid Bey ise, kış mevsiminin yaklaşmakta olduğunu, açıkta kalan, açlıktan can çekişen muhacirlerin derdine acele derman aranmasını ister ve:

«— **Bu dertleri düşünerek ve artık müsbet olarak, koridorlarda imzalanmış kanunlara karşı hassas olalım!»** der. Sinop meb'usu Dr. Rıza Nur, «Koridor kanunları» tâbirinin bir **«safha-i tarihiye»** olarak izahını Mazhar Müfid Bey'den ister... Ancak, Meclis Reisi, kanunun usulüne uygun olarak Meclis'e arzedildiğinden bahisle Mazhar Müfid Bey'e söz vermez ve: **«Mazhar Müfid Bey yanlış söylemişlerdir, sehv etmişlerdir»** der. Mazhar Müfid Bey, Meclis Reisi'nin bu sözüne şiddetle itiraz eder:

«— **Reis Bey! Sehv eden sensin. Yanlış söylemiş isem, aşağıya iner, kürsüye çıkar, öylece yanlış, doğru diyebilirsin. Ben söylediğimi bilirim. Riyaseti terk et de, öyle konuşalım** (şiddetli gürültüler). **Yine söylüyorum, yine de söylüyorum: Koridor kanunudur o!.. Yine söylüyorum, yine söylüyorum.»** (Gürültüler).

Mazhar Müfid Bey'in böylesine ısrarına rağmen, Meclis Reisi Fethi Bey:

«— **Söz vermiyorum, oturunuz!»** sözü ile onu susturur. Bilâhare, Feridun Fikri Bey'in **«Meclis Tahkikatı»** takriri rey'e konur. Fakat Meclis'de ekseriyet kalmamıştır, oylama gelecek celseye kalır... Bu arada «Fırka/Parti disiplini»nden söz edilir ve neticede, «Meclis Tahkikatı» teklifi, işbu «Fırka disiplini»ne uyularak reddolunur!..

— « ☆ » —

ATATÜRK'Ü ÖLDÜRMEK İSTEYEN KADIN!..

Cumhuriyet tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya hazırlanan su'i-kasdler mühim bir yer tutar. Çeşitli sebeblerle hazırlanan bu su'i-kasdlerden birine daha evvel temas etmiş ve şu «Kuşcubaşı-zâde» diye anılan Eşref ve Hacı Sami kardeşlerden, Hacı Sami'nin teşebbüs ettiği su'i-kasdi incelemiştik. Zaman zaman diğerlerine de temas imkânı arayacağımız bu su'i-kasdler dizi-

sinden bugün ele alacağımız olayın kahramanı bir kadındır ve bu kadın, Mustafa Kemal Paşa'nın annesinin ölmüş kocasının yeğeni Fikriye'dir.

Fikriye, Balkan Harbi'nin o acı günlerinde Selânik'in düşman eline geçmesi üzerine Zübeyde Hanım'la birlikte İstanbul'a gelmiş ve Mustafa Kemal'in Beşiktaş'da tuttuğu bir evde Paşa'nın annesiyle birlikte oturmağa başlamıştır. Bir müddet sonra Mısırlı biriyle evlenip Kahire'ye gitmiş, fakat kocasıyle geçinemeyip, İstanbul'a dönmüştür. Mütareke yıllarında Mustafa Kemal'in oturduğu Şişli'deki eve sık sık gidip gelen Fikriye'nin o günlerdeki durumu aşırı bir hâl almış ve bu aşırı hâl, Paşa'nın âilesini endişeye düşürmüştür. Bu mevzuda Atatürk'ün enistesi Mustafa Mecdi Bey der ki:

«— Bizim âilece Fikriye dediğimiz bu çok güzel hanım, karabeti dolayısıyle bilhassa Zübeyde Hanım'ı sık sık ziyarete gelir, Akaretler'deki evimizde günlerce misafir kalır ve bu arada Mustafa Kemal Bey'i de bir ağabey gibi sevip sayar, her hizmetinde bulunurdu. Hele nikâhlanarak birlikte Kahire'ye gittiği bir Mısırlı ile geçinemeyip İstanbul'a dönüşünden sonra bütün bütün bize bağlanmış, Mustafa Kemal Bey'in de üstüne titreyerek her işini bizzat görmeğe, ona hakiki bir kardeş gibi bakmağa başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçinceye kadar bu böyle devam etti ve Paşa, Sivas Kongresi'ni topladıktan sonra Ankara'ya giderken, Fikriye Hanım da, İstanbul'dan kalkarak İnebolu - Kastamonu yoluyla Ankara'ya gitti. Fakat hayli zamandan beri Fikriye'nin, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gösterdiği fazla alâka ve merbutiyetten mânâlar çıkardıkları halde, Paşa'nın bunu pek tabiî ve hoş görüşünden dolayı herhangi bir şekilde Fikriye'yi evden uzaklaştırmaya teşebbüs edemeyerek üzülen Zübeyde Hanım'la kızı (Makbule Atadan) bu defa, Ankara'ya gidişi emr-i vâkii karşısında çok müteessir oldular. Zira, İstanbul'da iken, aynı evde daima dikkatli bulunup durumu idare ederek —korktukları evlenme ihtimalini— önledikleri halde, şimdi uzakta kalarak, Fikriye'nin dilediği gibi harekette serbest kalışına seyirci olmaktan başka bir şey yapamayışları her ikisini de üzüyordu.»

Mustafa Kemal Paşa'nın enistesinin işaret ettiği bu gerçeğe, Halide Edib Adıvar da katılmakta ve Zübeyde Hanım'ın

«Fikriye'ye pek «teveccühü» yoktu» demektedir. Lord Kınross ise, aynı mevzua temasla: «Mustafa Kemal, annesinin evindeki baskılardan sıkıldığı için Şişli semtinde dar, uzun, büyücek bir ev tuttu. Bu arada âilesinin ısrarıyle evlendiği bir Mısırlıdan boşanmış olan kuzini Fikriye de, bu evde kendisini ziyarete gelebiliyordu. Mustafa Kemal'in ona karşı ilgisinin uyanmasında genç kadının açığa vurduğu duyguların büyük payı vardı. Fikriye'nin onun kahramanlığına karşı beslediği tapınırcasına saygı, zamanla sevgiye dönüşmüş, şimdi Şişli'deki evde, Zübeyde Hanım'ın baskısından da kurtulan genç kadın, çekingenliğini büsbütün atmış ve Mustafa Kemal'le aralarında çok yakın bir bağ kurulmuştu» diyor.

İngiliz yazar ve gazetecisinin bahsettiği bu, Mustafa Kemal Paşa ile Fikriye Hanım arasındaki «çok yakın bağ» bilâhare âile arasında başlıbaşına bir mes'ele olmuş ve Atatürk'ün eniştesinin anlattıklarına göre bakınız, nerelere kadar varmıştır... Diyor ki, Mustafa Mecdi Bey:

«— Fikriye'nin, hakikaten Zübeyde Hanım'ın endişe ettiği kadar niyetinin kötü olduğunu, ben kısa bir zaman sonra Ankara'ya giderken uğradığım Kastamonu'da evine misafir olduğum Posta Telgraf Başmüdüründen öğrendim. Bu zât bana, bir müddet evvel Fikriye Hanım'ın İnebolu'dan Ankara'ya giderken evinde misafir kaldığını söylerken, onun: **«Mustafa Kemal Paşa ile evlenmeğe gidiyorum. Vâkıa annesi ile hemşiresinin buna razı olmadıklarını biliyorum amma, artık şerlerinden kurtuldum. Ne olursa olsun evleneceğim...»** dediğini anlattı. Ben de kendisine: «Fikriye hakikaten böyle demişse, kendi kendine gelin-güvey olmak hevesine kapılmış demektir. Her halde aklından zoru olmalıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine karşı şefkat ve samimiyetten başka bir hissi yoktu; evlenmek aklından bile geçmez. Esasen Paşa evlenmeyi bile düşünmemiştir. Çok rica ederim bu sözleri bana söylememiş olun ve kimseye de bundan bahsetmeyin» dedim ve Ankara'ya gittim.

Orada Fikriye'yi yine Paşa'nın en yakın, en sâdık ve cefakâr bir akrabası durumunda, üstüne titrer bir halde buldum. «Paşam!» diye gözlerinin içine bakarak her emrini yerine getiriyor, o da: «Fikriye...» diye büyük bir samimiyetle onu en mahremi, yakını biliyordu. Bir aralık bir işim için Mersin'e gitmiştim. Bak-

tım, Paşa'dan bir telgraf, beni Ankara'ya çağırıyor, kalktım gittim. Çankaya'ya varışımda beni görünce, valideleriyle hemşirelerini Ankara'ya getirmeye karar verdiklerini ve hemen İstanbul'a giderek onları alıp, İzmit'e getirmemi, orada mülâki olacakları Türk dostu Fransız edibi Klod Farrer'le görüştükten sonra birlikte Ankara'ya dönüp, artık buraya yerleşmemizi emrettiler. Ben ise, valideleriyle hemşirelerinin Fikriye hakkındaki vaziyetlerini düşünerek, bunun doğru olamıyacağını, Fikriye burada iken bizim de gelip aynı çatı altında oturmamız rahatlarını kaçıracağını münasip bir şekilde anlattım. Bunun üzerine: «Valide ile hemşireyi İzmit'e getir. Ben, Klod Farrer'le görüştükten sonra yalnız valideyi alır, Ankara'ya getiririm. Siz de hemşire ile İstanbul'a dönersiniz» buyurdular. «Peki, emredersiniz» dedim. Fakat İstanbul'a giderken mühim bir işim çıktığından Zübeyde Hanım'la kızını —âile yakınlarından Salih Bozok'un enişte si— Ali Saib Bey vasıtasıyle İzmit'e getirttim.

Sonradan öğrendiğime göre, İzmit'e vardıkları zaman, daha evvel Mustafa Kemal Paşa'nın esbabı istirahatını temin ve ikametgâhı hazırlamak için oraya gönderilmiş olan Fikriye Hanım'la karşılaşınca, Zübeyde Hanım her ne kadar itidal ve sükûnetini muhafaza etmiş ise de, Makbule Hanım, âsabına hâkim olamıyarak etrafındakilere: **«Bunu neden buraya getirdiniz?»** diye çıkıştıktan sonra, bizzat Fikriye'ye de hayli tarizlerde bulunmuş ve onun mukabelesi üzerine de iş büyümüştür.»

Fikriye Hanım'la Makbule Atadan arasındaki bu geçimsizlik sonraları daha hadd bir safhaya varmış ve günün birinde Çankaya'da şöyle bir olay cereyan etmiştir. Yine Mustafa Mecdi Bey anlatıyor:

«— Bir müddet sonra Makbule Hanım, ana hasretine dayanamadığından, fena rüyalar gördüğünden bahisle mutlaka Ankara'ya gitmek istediğini söyledi. Muvafakat etmedim. Nihayet ısrarı üzerine, Fikriye ile kavga etmeyeceğine Kur'an-ı Kerîm'e el basarak yemin etmesi ve bu yeminine riayet etmezse kendisinden ayrılmamı peşinen kabul etmesi şartıyle, «peki» dedim.

Böylece mutabık kalarak iki gün sonra Ankara yolunu tuttuk. Varınca tabiî, doğruca Çankaya'ya gittik. İlk karşımıza çıkan Fikriye, hiç bir şey olmamış gibi, samimî ve tabiî bir halde, «hoş-

geldiniz» diye istikbâl edip, Paşa'nın köşkte bulunmadığını, cepheye gitmiş olduğunu anlatarak:

«— Siz yabancı değilsiniz. Fuad (Bulca) **ile Cevad Abbas Beylerin hanımları da burada... Buyurun, hep beraber yemek yiyelim»,** dedi ve sofraya dâvet etti.

Baktım, hepimizin önünde birer ufak kadeh... Tam bu sırada Fikriye, dönüp de Makbule Hanım'a:

«— Abla! Sen niye içmiyorsun?..» deyince bir anda kıyamet koptu!.. Birdenbire renkten renge girerek ateş kesilen Makbule Hanım:

«— Vay! Sen benim rakı içtiğimi nereden biliyorsun? Beni, kocamın yanında maskaramı etmek istiyorsun?..» diye köpürdü.

Köşkte bu kadar insan var. Hepsine karşı mahcub vaziyete düşüyoruz. Allah'tan ki, Atatürk yok, cephede... Fakat olmasa da, bu gürültünün ne münasebeti var? Hemen cebimden kâğıdı kalemi çıkarıp:

«— İşte, «boş kâğıdını yazıyorum!» der demez, Makbule Hanım işi anladı. İstanbul'da iken yemin ile verdiği sözü hatırladı. Yerinden kalkarak odadan çıktı. Zaten hepimizin iştihası kaçmıştı. Hep kalktık.»

Olaylar bu şekilde devam edip gider. Bu arada Fikriye hastalanır. Veremdir... Büyük Taarruz'un zaferle neticelendiği günlerde, onun Avrupa'da bir sanatoryumda tedavisine karar verilir. Halide Edib (Adıvar), Fikriye'yi, Ankara - İstanbul yolculuğu esnasında Bozüyük - Bilecik arasındaki Karaköy istasyonunda görür. Şöyle anlatıyor Halide Edib, Fikriye'nin o günkü hâlini:

«— Gece saat onda lokomotifte bir bozukluk oldu. Biz dışarıya çıktık. Bir takım otomobiller geliyordu. Durdular. Baştakinden Mustafa Kemal Paşa çıktı:

«— Dönüyor musunuz hanımefendi? Kâzım Karabekir Paşa'yı size takdim edeyim» dedi.

Kâzım Karabekir, Doğu'dan döndüğü vakit ben cephede olduğum için onu ilk defa görüyordum. Çok ağırbaşlı ve iradeli bir adama benziyordu. Mustafa Kemal Paşa dedi ki: **«Ben, Fikriye Hanım'ı sanatoryuma götürüyorum, iyi değil.»**

Fikriye Hanım veremdi. Doktorlar sanatoryum tavsiye etmiş-

lerdi. Fakat, bu acele gidişte İzmir'in etkisi vardı. **«Veda edebilir miyim?»** dediğim zaman, Mustafa Kemal Paşa, arkasındaki otomobilin kapısını açtı, kendisi geri çekildi. Fikriye Hanım, kürklere sarılmış oturuyordu. Ellerimi yakaladı... Kürkünün içinde çok zayıf görünüyordu. Değişmişti. Hasta olduğu anlaşılıyordu. Gülümsemek için güçlük çekiyordu. Bu yüz, bir acının ifâdesiydi.

«— Ben Avrupa'da bir sanatoryuma gideceğim. Doktorlar, iyi olursun diyorlar», dedi.

«— İnşâallah Fikriye Hanım. Keşke bu kadar uzatmasaydınız?»

«— Ben gitmek istemedim (daha sonra, Ankara'da Hayati Bey'in anlattığına göre, sanatoryuma götürülmesine karar verildiği ândan itibaren ağlamaya başlamış). Fakat Paşa direndi. Bir iki gün İstanbul'da kalacağım.»

«— Ondan sonra sanatoryuma, değil mi?.»

«— Birkaç gün de Paris'de kalıp, daha önce kendime esvab (giyecek şeyler) yaptırmak istiyorum.»

Zavallı, nasıl bir kaygı ile yüzümü inceliyor, Paris modeli esvablarla tekrar göze gireceğini umuyordu. O kadar acıdım ki, gözyaşlarımı zor tutabildim. Boynuna sarıldım.

«— İyi olacaksın», dediğim zaman, «İnşaallah» diye o da boynuma sarıldı, yanaklarımdan öptü. Ben de veda ederek ayrıldım.»

Halide Edib Adıvar'ın bu yazdıklarını, İngiliz yazar ve gazeteci Lord Kınross da kitabına almış ayrıca —nereden tahkik etmişse— bu ayrılış mevzuunda şunları da yazmıştır: **«Bu, bağlantıya son vermek için uygun bir durumdu. Fikriye, Gazi'ye yük olmaya başlamıştı. Oysa, onun, başkalarının hastalığıyla uğraşmaya tahammülü yoktu. Fikriye Hanım'ın kendisine yapışmasına sinirleniyordu.»**

Fikriye, böylece Avrupa'ya gider ve Münih'de bir sanatoryum'a yatar... Bu arada düşman sürüleri Anadolu'dan sürülüp çıkarılır, bir müddet sonra da, Mustafa Kemal Paşa, İzmir'e gider. Ve bilindiği gibi orada Lâtife Hanım'la evlenir... Atatürk'ün Lâtife Hanım'la evlenmesini, bilâhare ayrılmasını ayrı bir yazımızda inceleyeceğiz. Ancak şu kadarını kaydedelim ki, bu evlilik, Münih Sanatoryumu'nda yatan Fikriye üzerinde bir şok tesiri yapmıştır. Halide Edib bu mevzuda der ki:

«— Onunla Münih Sanatoryumu'nda bulunan bir kadın, bana, Paşa'nın evlendiğini orada haber aldıktan sonra, Fikriye'nin pek çok ağlamış olduğunu söyledi. Durmadan göz yaşları içinde, âdeta hummalı bir şekilde aşk hikâyesini tekrar eder dururmuş. Münih'den iyi olmadan ayrılmış.»

Mustafa Kemal Paşa'nın evliliği, o yıllarda Anadolu Ajansı bültenlerinde şu satırlarla yer almıştır: «Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle Uşşakî-zâde Lâtife Hanımefendi'nin emr-i mesnunu akidleri (sünnet olan evlenmeleri), bugün saat beşte Göztepe'de icra edilmiştir. Akid merasimi fevkalâde sade olmuştur. Müşir Fevzi (Çakmak), Kâzım Karabekir Paşalar hazeratı, Başkumandan Paşa hazretlerinin, Vali Mustafa Abdülhalik (Renda) Bey'le Seryâver Salih (Bozok) Bey de Lâtife Hanımefendi'nin şahidleri bulunuyorlardı.

Paşa Hazretleri ve Lâtife Hanımefendi, şahid ve dâvetlilerden mürekkep bir masada karşı karşıya oturmuşlardır. Paşa Hazretleri, Kadı Efendi'ye hitaben **«Efendi hazretleri! Biz Lâtife Hanım'la evlenmeye karar verdik. Lûtfen muamele-i lâzımesini yapar mısınız?»** demiştir. Bunun üzerine Kadı Efendi, evvelâ Lâtife Hanım'a teveccüh ederek:

«— On dirhem gümüş mihr-i müeccel ve aranızda tekarrür eden mihr-i muaccelle hâzır-ı bil-meclis Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle tezevvücü (evlenmeyi) **kabul ediyor musunuz?»** demiş ve Lâtife Hanım: **«Kabul ettim»** cevabını vermişlerdir. Kadı Efendi, müteâkiben Paşa hazretlerine de aynı suali irad etmiş ve müşarünileyh (adı geçen): **«Evet, kabul ettim»,** buyurmuşlardır.

Duâyı müteakiben tarafeyn (iki taraf), hâzirun (hazır bulunanlar) tarafından pek samimî bir surette tebrik edilmişlerdir.

Anadolu Ajansı, millet ve memleketi halâs ve necata îsal eden büyük müncîmizle, yüksek tahsille iktisab-ı feyz ve kemal eylemiş bulunan Lâtife Hanımefendi'nin mazhar-ı saadet olmalarını niyaz ve tazarru eyler.»

Anadolu Ajansı'nın bu haberi, yurt içindeki gazetelerde olduğu gibi, yabancı basında da çeşitli fotoğraflarla yer almış ve Münih Sanatoryumu'nda yatan Fikriye işbu haberi sanatoryumdaki hasta bir Alman kadının elindeki gazeteden öğrenmiştir.

Fikriye bu haberi öğrendiği günlerde zaten huzursuzdur!.. İddiaya göre: Mustafa Kemal'e yazdığı mektupların hiçbirine cevap alamıyan Fikriye, Münih'deki Türk Konsolosluğu'nun yakın alâkasından da mahrum kalmış, yakın zamana kadar kendisini sık sık ziyaret eden Konsolosluk mensupları son günlerde Fikriye'yi aramaz olmuşlar, yalnız sanatoryum masraflarını muntazaman ödemekte kusur etmemişlerdir.

Mustafa Kemal'in evlendiği günlerde Fikriye'nin tedavisi henüz tamamlanmamıştır, bir iki ay daha sanatoryumda kalması gerekmektedir. Ancak Fikriye, Paşa'nın evlendiği haberini aldığında sanatoryumdan çıkmaya karar vermiş, fakat doktorlar buna müsaade etmemişlerdir. Genç kadın bu durum karşısında bizzat sanatoryum başhekimine müracaat etmiş, bu arada Münih Konsolosunu çağırtıp onunla görüşmüş ve neticede sanatoryumdan ayrılmayı becermiştir!..

Fikriye'nin yurda dönüşü ve Ankara'ya gidip Çankaya'ya çıkışı mevzuunda çeşitli iddialar vardır: Bâzılarına göre, Fikriye Çankaya'daki köşkte Mustafa Kemal Paşa ve Lâtife Hanım tarafından kabul edilmiş, hattâ bir kaç gün Köşkte misafir edilmiş, bilâhare Lâtife Hanım'ın takındığı tavır üzerine köşkten ayrılmaya mecbur olmuş, bu arada ziyaret etmek istediği eski ahbablarından da alâka görmemiş, böylece her kapının yüzüne kapandığı bir ânda tekrar Köşke çıkarak Mustafa Kemal'e hediye olarak Paris'den aldığı tabancayı Paşa'ya takdim ile veda etmek istemişse de, durumu şüpheli görülüp, Mustafa Kemal'le görüştürülmemiş ve böylesine bir istiskalle Köşk'ten ayrılan Fikriye, bindiği fayton içinde Çankaya sırtlarında tabanca ile intihar etmiştir!..

Başka bir iddiaya göre ise, Fikriye, Ankara'ya gelip Çankaya'ya çıktığında, Başyâver Rusuhi Bey onun durumundan şüphelenmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesine müsaade etmemiş, bu hareketten müteessir olan Fikriye de, Köşk'ten ayrıldığında intihar etmiştir.

Bu iki iddiadan ilki akla yakın değildir!.. Zira, Mustafa Kemal'in evlendiğini duyduğunda henüz tedavisi tamamlanmamış olan Fikriye, yukarıda görüldüğü gibi, Sanatoryumdan zorla ayrılıp hemen alelâcele yurda dönmüş ve Çankaya'ya çıkarken de

çantasına bir tabanca yerleştirmeyi unutmamıştır!.. Fikriye'nin arzusunun Mustafa Kemal'le evlenmek olduğu, o günlerde ise Paşa'nın Lâtife Hanım'la evlendiği düşünülürse, Fikriye, her halde sıhhatini feda edip sanatoryumdan zorla ayrılarak bu evliliği tebrike gelmemiştir!.. Verem olan ve tedavisi için Avrupa'ya giderken dahi, Paris'de kalıp, kendisine esvab (giyecek şeyler) almayı hesaplayan, bu hâliyle de Halide Edib'in yukarıda kaydettiği gibi: «Paris modeli esvablarla tekrar göze gireceğini uman» Fikriye Hanım, bu umudunu kaybettiği ân, doktorların bütün ısrarlarına rağmen sanatoryumu âdeta zorla terketmiş ve soluğu doğru Çankaya'daki köşkte almış, fakat ne Paşa'yı, ne de Lâtife Hanım'ı görememiştir. Fikriye'nin çantasındaki tabancanın Mustafa Kemal'e hediye getirildiği iddiası ise, hiç akla uygun değildir. Bu iddiayı öne sürenler, Fikriye'nin Çankaya'daki Köşkte birkaç gün misafir edildiğini de kaydettiklerine göre, şayet o tabanca hediye olarak getirilmiş olsa idi, Fikriye onu Köşk'e indiği gün Paşa'ya takdim eder, uğradığı istiskalden sonra götürmezdi.

Bu mevzuda umumî kanaat odur ki; Fikriye, Mustafa Kemal'le evlenmeyi, Paşa'nın daha Anadolu'ya geçmesinden evvel tasarlamış, baştarafta kaydettiğimiz gibi, Mustafa Kemal'in annesinin ve kız kardeşinin muhalefetine rağmen bu arzusundan vazgeçmemiş, verem olup tedaviye giderken dahi ümidini kaybetmemiş, ancak, Paşa'nın Lâtife Hanım'la evlendiğini öğrendiğinde, hemen yurda dönerek, Mustafa Kemal'i öldürmeyi düşünmüşse de muvaffak olamamıştır!..

Bâzı kaynaklar, Fikriye'nin hem Mustafa Kemal'i, hem de Lâtife Hanım'ı öldürmeyi veya her ikisi önünde kendisinin intihar edeceği üzerinde de durmuşlardır. Yine bâzı kaynaklara göre, Fikriye'nin Çankaya sırtlarında bir fayton içindeki intiharı, bilâhare Mustafa Kemal'le Lâtife Hanım arasındaki geçimsizlikte de müessir olmuştur.

—« ☆ »—

VAKİF MÜLK, YARIM ASIR EVVEL NASIL KORUNUYORDU?!..

Yıllardanberi gazete sütunlarında, parti kongrelerinde, hususî meclislerde, konferans ve seminerlerde sık sık öne sürülen bir şikâyet mevzuu vardır: Vakıfların, **«şart-ı vakıf»a** (vakıf yapanın koştuğu şarta) aykırı olarak başka işlerde kullanılması!.. Bu haklı şikâyet, yıllar boyu devam edegelmesine rağmen ne hikmetse (!) ilgililerce ele alınmamış, ancak son bir iki yıl içinde Vakıflar idaresi başına geçen hamiyyet sahibi bâzı memleket evlâdları kanayan bu yaraya parmak basmasını bilmişlerse de, yapılan büyük tahribat dolayısıyle henüz kat'î bir netice alamamışlardır. Günümüzde vakıflar, hâlâ «şart-ı vakıf»a aykırı işlerde kullanılmakta ve herhalde bu durum, o vakıf sahibi zevatın kemiklerini sızlatmaktadır!..

Bugün, ecdâd yadigârı bâzı vakıf mülklerinde içki satıladursun ve turizm maskesi altında bâzılarında da fuhuş yapılagelsin, biz, yarım asır evvel Büyük Millet Meclisi'nde cereyan eden müzakereleri nakille, dedelerimizin değil, babalarımızın vakıf mal ve mülkü nasıl bir titizlikle koruduklarını izaha çalışacağız. Okuyalım şimdi, Meclis'in 6 Nisan 1924 günkü iştimaında geçen münakaşaları...

Maârif eski Vekillerinden Vâsıf Çınar ve elli dört arkadaşı Meclis Başkanlığı'na verdikleri bir takrirle, medrese arsalarının, üzerlerine ilkmektep yaptırılmak üzere hususî idarelere verilmesini isterler. Bu takrir, Bütçe Encümeni (o günkü tâbiriyle: Muvazene-i Maliye) tarafından, Vakıfların «şart-ı vakfı» öne sürülerek reddedilir ve olay Meclis'de bakınız ne müdhiş münakaşalara sebeb olur:

Vâsıf Bey (Saruhan/Manisa): «— Ben bu takriri, elli dört arkadaşımla beraber verdim. Elli dört arkadaş, Meclis'in temayülünü temsil etmez mi?. Muvazene-i Maliye Encümeni, memleketin maârif ihtiyacıyle kıvrandığı bir zamanda, böyle bir tedbiri nasıl oluyor da reddediyor, hayret ediyorum. Meclis-i âliniz arzusunu ve temayülünü izhar ettiği halde mesdud (kapalı) ve metrûk (kullanılmaktan vazgeçilmiş) kalarak harab olmıya mahkûm medreselerin yerine, milletin en büyük ihtiyacı olan mekteplerin yapılmasına müsaade etmemek ne demektir?..»

Hâfız Şahin Efendi (Gaziantep): «— Yalnız, Meclis-i âlinin temayülü yoktur. Meclis-i âli, sizin elli dört arkadaşınız değildir. Vâsıf beyefendi!..»

Vâsıf Bey (devamla): «— Sizin şahsî temayülünüz olmayabilir. Çünkü, istikbal için bir ümidiniz vardır. Fakat o ümidleriniz serabdır, Hoca Efendi!..»

Hüseyin Hüsnü Efendi (Isparta): «— Hiçbir zaman serab olamaz. Hiçbir zaman serab olmayacaktır.»

Vâsıf Bey: «— Bağırmaktan hiçbir şey çıkmaz. O devir geçmiştir. Yeniçeri devri geçmiştir.»

Hüseyin Hüsnü Efendi (Isparta): «— Cumhuriyet vardır, adalet vardır. Cumhuriyet âdildir. Cumhuriyet devri adalet devridir. Anladın mı?..»

Vâsıf Bey: «— Tabiî.»

Hüseyin Hüsnü Efendi: «— Bunlar beyhude lâkırdılardır.»

Kâzım Paşa (Meclis Reisi): «Hüseyin Hüsnü Efendi, susunuz rica ederim. Elbet siz de konuşacaksınız. Hatip sözünü bitirsin.»

Vâsıf Bey (devamla): «— Osmanlı İmparatorluğu'nun idare edildiği teokrasi devrinde, maârif için yapılmış bir himmeti (Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin teşebbüsü kasdolunuyor) sizler şimdi nasıl esirgiyorsunuz?. Bu tedbirleri almazsanız, tevhid-i tedrisattan beklenilen tahakkuk eder mi? Bir senedir millet, evkaf kanunları bekliyor. Benim verdiğim takrir, evkaf kanunlarıyla alâkalı değildir. Eğer medrese binalarını, arsalarını ve akarat-ı vakfiyesini taleb etmiş olsaydım. Kanunları bekleyelim denilebilirdi. Hayır Efendiler! Öyle bir şey istediğim yoktur. Ben, bugün kapatılmış ve metrûk olan medrese binalarını ve onların arsalarını, çacuklarımızın cahil kalmaması için istiyorum. İşte o kadar...»

Yunus Nadi Bey: «— Medreselerin avdeti ihtimalini tasavvur eden mi vardır ki, böyle bir karar vermekten ihtiraz edilmektedir (sakınılmaktadır).

Reşid Ağa (Malatya): «— Efendiler! Ortada bu kadar uzun uzun münakaşa edilecek bir şey yoktur .Çünkü hey'et-i celilece ister karar verilsin, ister verilmesin, bir medrese harab olmuş,

arsası kalmış ve oraya bir mektep inşa edilmek istenmiş de, hangi Evkaf Müdürü mümanaat etmiştir? **(Çok doğru sesleri. Mümanaat edilmiştir sesleri).** Hayır!.. Hiçbir ferd mâni olamaz, ister karar verilsin, ister verilmesin **(Gürültüler).** Vâsıf Beyefendi'nin kararında ısrar etmenin sebebi başkadır: Kendisi Maârif Vekili iken, salâhiyeti olmadan ve bunun harici emirler vermişti. Şimdi, yerine getirilmemiş olan o kanunsuz emri burada bir takrirle yerleştirmek istiyor. İşte işin içyüzü budur.» **(Alkışlar, yaşa Reşid Ağa sesleri. Gürültüler, öyle değil sesleri.)**

Hüseyin Hüsnü Efendi (Isparta): «— Öyle... Öyle...»

Vâsıf Bey, Hüseyin Efendi'nin üstüne yürür: «— Sen ne bağırıyorsun? Sen burada ne oluyorsun?»

Hüseyin Hüsnü Ef: «— Sen ne oluyorsun? Sen kimsin? Ben vatanımın meb'usuyum. Senin gibi ısmarlama değilim. Sen kimi tehdid ediyorsun? Sen necisin? İllâllah elinden. Bıktık, usandık.» (Gürültüler.)

Vâsıf Bey: «— Kimden intikam alıyorsun?» **(Gürültüler)**

Kâzım Paşa (Meclis Reisi): «— Hüseyin Hüsnü Efendi, Vâsıf Bey! Rica ederim, yerlerinize oturunuz.»

Hüseyin Hüsnü Efendi: «— Öyle mugayir-i kanun emir ver, sonra da ört-bas etmeye kalk!» **(Gürültüler)**

Reis: «— Susunuz efendim.»

Hâfız Şahin Efendi (Gaziantep): «— Reis Paşa hazretleri! Sükût nasıl olabilir?» **(Gürültüler)**

Reis: «— Rica ederim, bir vak'a söylendi, hiddet edildi, bitti. Münakaşayı tevali ettirmekte mâna yoktur.»

Hâfız Şahin Efendi: «— Bu vaziyet, söz söyleme vaziyeti değildir, hücumdur Reis Paşa hücumdur. Doğrudan doğruya Hoca Efendiyi dövmiye hücum ediyor.»

Reis: «— Efendim, o ona, o da ona söylediler. Fazla devam ederlerse Nizamnâmeyi tatbik ederiz.» **(Devam Reşid Ağa sesleri)**

Reşid Ağa (devamla): «— Efendim, böyle bir madde kabulüne hiç lüzum yoktur. Bir medrese harab olmuş, arsası kalmış. Oraya mektep inşa etsinler, idare-i hususiyeye versinler emin

olunuz hiçbir şahıs müdahale etmeyecektir. Çünkü böyle bir yerin mezbelelik olarak kalmasını kimse istemez. Yalnız bir şey'in aslı verilirken fer'i kalır mı? Tabiî o da devrolunacaktır. Bir memlekette dört beş medrese arsasının satılmasıyla, maârife devredilmesiyle, iki muallimin maaşı bile çıkmaz. Bundan ne olur efendiler, tedbir mi bu?..»

Mûsâ Kâzım Ef. (Konya): «— Vakfın bütçesini, hususî idareye, şuraya buraya vermekle, vakfın imkânını kısmış veya kaldırmış olabilirsiniz. Fakat hukuk bakımından vakfın mahiyetini tağyir ve tebdil edemezsiniz. Yarın, bu vakıfların mütevellileri ve ahfadı, vakfın şartı ne oldu derse ne diyeceğiz?» ,

Rasih Ef. (Antalya): «— Yâni, bu karar karşısında mahkemeye giderlerse ne olacaktır?»

Mûsâ Kâzım Ef. (devamla): «— Bu, doğru bir şey olmaz. Çünkü vakıftır. Bunların bir kısmı idare-i hususiyelere verilirse, o zaman ortada vakıf kalır mı? Tarihe intikal ettiği söylenen medreselerin müstağni-i anh olanlarının satılması başka mes'eledir. Yunus Nadi Bey'in medreselerin avdeti mi arzu ediliyor diye kendilerine mahsus olan vaziyetiyle tehdidâmiz beyanatta bulunması şâyân-ı teessürdür. Evkaf mevcud ise, yardım yapar. Fakat evkafın malını, emval-i metrüke gibi yağma etmek câiz olamaz.» **(Bravo sesleri, alkışlar)**

Hakkı Tarık Bey (Giresun): «— Mûsâ Kâzım Efendi ağır, çok ağır bir ithamda bulunmuşlardır. **(Pek doğru söylemiştir sesleri)** Emvâl-i metrûke gibi bir yağmaya meydan vermemek lâzımdır demişlerdir. **(Pek doğru söylemiştir sesleri)** Eğer takrir böyle bir netice verecekse ben hemen geri alırım. **(Hiç durma, al, sesleri).** Fakat öyle değildir.»

Meclis'de bu şekilde uzayıp giden münakaşalar gösteriyor ki, babalarımız vakıf mal ve mülkün **«şart-ı vakfı»**na sâdık kalarak, medrese arsalarının ilk mektep inşâsı için dahi verilmesine müsaade etmemişlerdir!..

Heyhat!.. Bugün vakıf mülk içinde sabahlaradek hora tepilmektedir!..

— « ☆ » —

TÜRBELER KAPATILIRKEN BİR MÜNAKAŞA!..

Türbelerin kapatılmasıyle ilgili hükûmet kararnâmesi 2 Eylûl 1925 günü yayınlanmıştır. Hemen o gün tatbik mevkiine konulan bu kararnâme, İcra Vekilleri Hey'etinin (Bakanlar Kurulu'nun) Reisicumhur başkanlığında yaptığı toplantıda tanzim edilmiş ve devrin Maârif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, o toplantıda, türbelerin bir kısmının kapatılmasına itirazla aşağıdaki konuşmayı yapmıştır. Hâtıratında: **«Haber almıştık, Hey'et-i Vekile'nin bu toplantısına Mustafa Kemal Paşa da iştirâk edecek. Onun Vekiller Hey'etine gelmesi çok mühim bir meselenin konuşulacağına veya ağır bir kanun tasarısının geçirileceğine delâlet ederdi. Muayyen saatte o içeri girdi. Çünkü Vekiller Hey'eti'nin müzakeresine türbelerin kapatılmasına dair kanun tasarısı arzolunmuştu.»** diyen Hamdullah Suphi Bey, ilâve ediyor: **«Söz aldım. İçtimaa riyaset eden Mustafa Kemal** Paşa'ya sordum:

«— Paşam, bu kanunda vuzuhsuz bir nokta mevcud olduğunu zannediyorum: Hangi türbeler mevzuubahis? İstanbul'da bizim mahallede Bukağılı Dede Türbesi vardır. Bu zat kimdir, bilmiyorum. Hayatta zavallı insanlara ümid vermiş, teselli vermiş azizlerden biri midir? Sözleri anlaşılmadığı için kendisine keramet atfedilmiş meczublardan biri midir? Bunu ne ben biliyorum, ne bilene rastgeldim. Selâmî Dede, Merkez Efendi, Baba Haydar Türbeleri mi? Yoksa tarihimizi yapan, bize kurtardığınız vatanı bırakan, isimleri milletimizin şereflerini teşkil eden tarihî kimseler mi? Bunu lûtfen tasrih eder misiniz?»

O, bana bir cümle içinde sert bir bakışla ve dik bir sesle:

«— Hepsi, dedi. Bütün türbeler.»

«— Paşam, başta saydıklarımın türbelerini kapatmak değil, bu türbeleri temel taşlarına kadar söktürseniz itiraz etmek benim aklımdan geçmez. Fakat öbürleri, bize bir vatan bıraktıkları için size bir vatan kurtarmak imkânını veren tarihimizin, mazimizin sahibi olan büyük insanlar... Onların türbeleri nasıl kapatılır?.. Ben, iki erkek çocuk babasıyım. Beş mektepte hocalık ettim. Hocalık ile hayatımın sonunu bulacağımı sanıyorum. Memleketin gençlerine, o memleketi bir devlet olarak, bir vatan ola-

rak kendisine verenlerin kim olduğunu öğretmek için benim elimde ressamlığım yok. Şehirlerin Belediye bahçelerinde memleket büyüklerinin heykelleri yok. Müzeler, eserleri ile doludur. Fakat evleri bir ziyaretgâh haline getirilmemiştir. Büyükleri, çocuklarımıza tanıtmak için onların yalnız kemikleri dağılmış birer türbeleri var. Onu da kaparsanız, yeni nesli nasıl yetiştireceğiz?

Düşünüyorum: Bizim memleketimiz büyük adamlarını tanımak için ne kadar fakirdir, çâresizdir. Avrupa'da, kendisine benzemek istediğimiz o diyarda ölmüş büyüklerin adları birer ziyaretgâhdır. Onların elleri sürünen eşya mukaddesat sırasına geçmiştir. Seyranlarda bir baba, bir mektep hocası çocuklarını bir heykelin karşısına götürür, tunca, mermere geçen hizmet sahibinin tercüme-i halini anlatır. Onların müzelerde resimleri teşhir edilmiştir.

Bunlardan hiç biri bizde yok. Koskoca bir mazi göçüp gitmiş, binlerce vatan bâdiminin mezar taşlarına yalnız isimleri yazılmış ve başlarına kavuklar veya fesler geçirilmiş. Fakat yüzleri yok, bu sebeble yüzlerini tanımak bile muhaldir. Elimizde yalnız bir köşe vardı: Onların türbeleri!.. Hiç olmazsa yavrularımızı, gençlerimizi bu türbelere götürüyor ve oradaki kemiğin karşısında yine mâzi ve tarih hissini veren düşüncelerimizi anlatabiliyorduk. Demek bunların da kapısını artık örtülü bulacağız.»

Reisimizin çok kızdığını, sâbit bakışından ve çatılmış kaşlarından seyrediyordum. Başvekil (İnönü) Paşa seslendi.

«— **Hamdullah Suphi Bey, buraya gelip oturur musunuz?**»

Kenardan bir iskemle çekti. Bana yanında yer verdi, gittim, onun yanına oturdum. İsmet Paşa, masanın altından dizime hafif bir yumruk dokundurdu. Devlet Reisi hâlâ yüzüme bakıyordu.

«— **On sene bekle, bütün türbeleri sana vereceğim**» dedi.

Teessürle mukabele ettim:

«— Paşam, demek bütün söylediklerim yanlış anlaşıldı. Benim hiç bir türbeye ihtiyacım yok. Demin size tarihimizi yapmışlar derken hatırladığım isimlerin sahihleri çocukluğumdan, gençliğimden beri gönlümde boydan boya uzanmış yatıyorlar. Onların türbeleri benim içimdedir.»

Gazi Paşa diğer arkadaşlarına sordu:

«— Başka söz isteyen var mı?»

Söz isteyen olmadı. «O halde reyinize koyuyorum» dedi ve kanuna geçti.

Baştarafta emas ettiğimiz gibi, türbeler, İcra Vekilleri Hey'eti'nin (Bakanlar Kurulu'nun) 2 Eylül 1925 günkü içtimaında aldığı bir kararla hemen o gün kapatılmış ve gariptir, o yıllarda Maârif Vekili olarak türbelerin kapatılmasına karşı çıkan Hamdullah Suphi Tanrıöver, daha sonraki yıllarda Büyükelçilikten emekliye ayrılıp İstanbul meb'usu olarak Meclis'e girdiği devirde de, kapatılan türbelerin açılması üzerinde durmuş, meselâ: CHP'nin 1947 yılındaki Kurultay'ında şu konuşmayı yapmıştır:

«— Arkadaşlar, milletler toprağa dayandığı kadar, manevî temellere de dayanır. Bu temellerden birisi, milliyettir. Milliyetimizin kaynağı tarihimizdir. Fakat uzun senedenberi, 1925'den beri, tarihimizi yapmış olanların türbeleri kapalıdır. Ben bu hususteki fikrimi yirmi beş sene evvel müdafaa ettiğim gibi, İstanbul Üniversitesi'nde de söyledim, gazeteler yazdılar. O vakit söylediğim gibi, şimdi burada da söylüyorum: Milliyetçi Kurultay (CHP Kurultayı'nı kasdediyor), Türk gençliğinin yetiştirilmesi mevzuubahis olduğu zaman, Türk tarihini yapanların türbelerinin niçin böyle bırakılmış olduğunu bir dakika düşünmek istemez mi?»

CHP Yedinci Kurultay Tutanağı'ndan öğrendiğimize göre, Hamdullah Suphi Bey, yukarıdaki sözlerine devamla bir mühim olay nakletmiştir. Dinleyelim, hitabetiyle meşhur hatibi:

«— Muhterem arkadaşlar! İstanbul'da tramvaya binerek Sultan Mahmud Türbesi'nin önünde iniyorum. (İstanbul'da tramvay işlediği yıllarda Divanyolu'nda Sultan Mahmud Türbesi'nin önü ve karşısı «Türbe Durağı» idi). Türbeye bakıyorum: Petro'dan daha büyük ıslahat yapmış olan bu zat hakkında (Sultan Mahmud türbesinde: İkinci Mahmud, Sultan Abdülâziz ve Sultan İkinci Abdülhamid Hân medfundurlar), İstanbul'un muhtelif fakültelerine mensup birisi beni durdurup sorsa: **«Efendi, mes'ullerinden biri de sensin. Tarihimizin bu hârikulâde adamının, ıslahat kahramanı olan bu zâtın, bu pâdişahın** (Halkın «Gâvur pâdişah» dediği İkinci Mahmud'u Hamdullah Suphi böyle

görüyor!..) **türbesinin pencereleri neden kapalı? Koca türbe tozdan, kirden görünmüyor, eşyasını naklettiniz, kapısını kapadınız»** dese, muhterem arkadaşlar, lûtfen bana cevap veriniz, ben ne diyeyim?

Arkadaşlar, millî terbiyeden bahsettim. Müsaadenizle bir küçük misâl vereceğim: Geçen sene İstanbul'a bir Fransız mektep gemisi geldi. Subaylar merak etmişler, Ortaçağ devrini kapayan, asrî tarih devrini açan, koskoca bir İmparatorluğun bânisi Sultan Fâtih'in türbesini ziyaret etmişler. Birkaç camı kırık, tozlardan içerisi görülmez, kapısı kilitli... dönüp gitmişler.

Ben de şahsen böyle bir tecrübede bulundum, son derece acı, son derece güzel. Size nakletmeye lâyık buluyorum: Yugoslavya'nın üç büyük şairinden birisi Bükreş'de büyükelçi olarak vazife gördü. Sekiz ay uğraştım, onu İstanbul'a getirdim. Kalbinden biraz hasta idi. Maksadım, İstanbul'un güzelliklerini göstererek, eşsiz âbidelerini tanıtarak, sihir ve füsunu önünde şairin kalemini memleketimin lehinde kullandırmak, bir şiir yazdırmaktı.

Bu yabancı şair ve büyükelçi ile gezdiğimiz gibi, Tataresko, Titulesko ile de dolaştık. Medeniyetimizin bir şaheseri olan Süleymaniye Camii'ni beraber ziyaret ettik. Sultan Süleyman'ın türbesini de gezmek arzusuna düştüler. Beraber türbeye yürüdük, baktık, kapısı kapalı. On, onbir yaşlarındaki çocuklar orada oynuyorlar! En kabadayısına yaklaştım: «Oğlum, acaba türbedarı bulabilir misin?» dedim. Cevab verdi: «Onu bulmak çok zordur, isterseniz arayalım» dedi.

Vaziyeti biliyordum, söyleyecek şey bulamadım. Onlar: **«Galiba tâmir var»** dediler, fakat iskele yok. Kafamı kurcalıyorum, o kadar kurcalıyorum ki, o dakikaya yarayacak bir şey söylemek istiyor, fakat bulamıyordum. Nihayet şunları söyleyebildim: **«Bir müddet mazi ile alâkamızı kesmek istedik, onun için türbeleri kapattık»** dedim. Yabancı diplomat hayretle yüzüme baktı: **«Ciddî mi söylüyorsunuz?»** dedi. Cevap verdim: **«Ciddî»** dedim.

Şu sözleri söyledi:

«— Tarihi olmıyan milletler tarih huzurunda esatir, efsane uydururlar. Sizin ise, büyük bir tarihiniz vardır. Bu tarihi yapanların türbesini nasıl kapatıyorsunuz?»

Hamdullah Suphi Tanrıöver, CHP Kurultayı'nda yaptığı bu konuşma yanı sıra Eminönü Halkevi'nde de (şimdiki MTTB Genel Merkezi binası) aynı mevzuda bir konferans vermiş ve içlerinde Orgeneral Fahreddin Altay'ın da hazır bulunduğu büyük bir kalabalık kendisini heyecanla dinlemiş, konferans sonunda da Hamdullah Suphi ile Fahreddin Altay Paşa arasında bir münakaşa geçmiştir. Konuşmasında, türbelerin açılmasına temasla:

«— Aziz gençler, biz olgunları üzen en mühim mesele, pâdişah türbelerinin kapalı bulunmasıdır. Fâtih'in, Yavuz'un, Kanunî'nin türbeleri niçin kapalıdır? Bir yabancı, bu cihanşümul hükümdarların mezarlarını da merak edecektir. Bunları ziyarete açmak elzemdir. Bu pâdişahların hizmeti cümlemizce malûmdur. Bunlara çok şey borçluyuz. Büyükelçi olarak bulunduğum Bükreş'te, tanıştığım devlet adamları, ilim müntesibleri bizim bu lüzumsuz hassasiyetimizin sebebini bana müteaddid defalar sormuşlar ve cevap alamamışlardır» diyen Hamdullah Suphi, konferansını müteakip riyaset odasında istirahat ederken Fahreddin Altay da oraya alınmış ve konferans hakkında intibalarını soranlara:

«— **Ben Hamdullah Suphi Bey'in fikrine iştirak etmiyorum!»** deyip, riyaset odasında bulunanların huzurunda Hamdullah Suphi'ye:

«— Buyurduğunuz cereyan başlarsa, bu memleketin nereye gideceğini kestirmek kaabil olmaz. Pâdişah türbelerinden sonra, evliya türbeleri açılır, sonra halkın türbelere adakları başlar, gene paçavralar, bezler sarılır, gene kapıların önü mezbahalara benzetilir, gene hacı, hoca, derviş, softa meydanı alır ve bütün inkılâblarımız tehlikeye düşer» demişse de, Hamdullah Suphi bu görüşe itirazla:

«— Hayır, hayır paşam... Millet bu safhayı çoktan atlatmıştır, böyle şeyler tekerrür etmez ve olamaz, memleket rüşdünü ispat etmiş ve inkılâbları benimsemiştir» cevabını vermiş ve uzayan münakaşa sonunda Fahreddin Altay Paşa görüşünde ısrar ederek Hamdullah Suphi'nin fikirlerine katılmamıştır...

—« ☆ »—

ŞAPKA KANUNU'NUN KABULÜ VE İSKİLİPLİ ÂTİF HOCA'NIN ŞAHÂDETİ!..

Bu yazımızın «Şapka Kanunu'nun kabulü ve İskilipli Âtıf Hoca'nın şahâdeti» başlığını taşıması bir bakıma pek garibtir!.. Evet, garibtir, zira Âtıf Hoca merhumun «Şapka Kanunu» ile ne alâkası vardır?.. Hayır!.. İskilipli Âtıf Hoca'nın «Şapka Kanunu» ile bir alâkası yoktur... Hoca Merhum, ne meb'ustur, ne de politikacı.. O, Şapka Kanunu'nun kabulünden çok evvel yazıp, «Âtıf Efendi Kütüphanesi» neşriyatı arasında yayınladığı **«FRENK MUKALLİTLİĞİ»** adlı eseri dolayısıyle «Şapka Kanunu»na muhalefetten «İstiklâl Mahkemesi» huzuruna çıkarılmış ve savcının hakkında «üç seneden az olmamak üzere hapis cezası» istemesine rağmen, mahkemece «idâm» cezasına çarptırılıp hakkındaki bu ceza 1926 yılının 3/4 Şubat gecesi Ankara'da infaz olunmuştur!..

Kimdir İskilipli Âtıf Hoca?.. Evvelâ bunu kaydedelim, bilâhare Hoca merhumun İstiklâl Mahkemeleri huzuruna çıkarılışını ve darağacındaki şahâdetini inceleyelim...

İskilipli Âtıf Hoca, ulemây-ı benamdandır. 1875 yılında İskilip'in Topbane köyünde doğmuştur. Akkoyunlu aşiretinin İmamoğulları'ndan Kara Halil Efendi'nin torunu ve Mehmed Ali Ağa'nın oğludur. Âtıf Hoca, henüz altı aylık iken annesinin vefatıyle öksüz kalmış ve kendi ifadesiyle mebadi-i ulûm/ilk tahsilini köyünde yapmış, bilâhare İskilip'de Hoca Abdullah Efendi'nin rahle-i tedrisinde bulunmuş, on beş on altı yaşlarında İstanbul'a gelerek yedi yılda medrese tahsilini tamamlayıp Darülfünun'un İlâhiyat Şubesi'ne kaydolunmuştur.

Âtıf Hoca, Fatih Dersiâmlarından olup bu vazifesi yanı sıra Kabataş Lisesi'nde Arabî hocalığı da yapmış, bir ara medrese arkadaşlarından Kırımlı İbrahim Tâli Efendi'nin delâletiyle Kırım'a gidip kırk gün kadar orada kalmış, İkinci Meşrutiyet'in ilânını müteakip —Siyasî hiçbir faaliyeti olmamasına rağmen— meşhur 31 Mart Vak'ası'nda tevkif edilmişse de, bir haftalık bir mevkufiyetden sonra «affedersiniz bir yanlışlık oldu!» sözü ile serbest bırakılmış, o yıllarda bir taraftan Dersiâmlık vazifesine devam ederken, diğer taraftan da «Sebilürreşad» mecmuasında

neşriyata başlayıp, makaleleriyle bütün İslâm âleminde tanınmaya başlamış, «Donanma Cemiyeti» çalışmalarına yardımcı olup bu meyanda «Nazar-ı Şeriatte Kuvay-ı Bahriye ve Berriye» adlı eserini yazmış ve Sadrâzam Mahmud Şevket Paşa'ya yapılan su'i-kasdde yine hiçbir alâkası olmamasına rağmen, Sinop'a sürülmüş, oradan evvelâ Çorum'a, sonra Boğazlıyan'a sevkedilmiş, bilâhare Sungurlu'ya gönderilmiş, nihayet yine «bir yanlışlıktan» bahisle özür beyan edilerek İstanbul'a dönmesine müsaade olunmuştur!..

Âtıf Hoca, İstanbul'a döndüğünde «İptidaî Dahil Medresesi Umum Müdürlüğü»ne tayin edilmiş ve bu devrede Hoca merhum yalnız memleket dahilinde değil bütün İslâm âleminde haklı bir şöhrete kavuşmuştur. Meselâ o günlerde, Âtıf Hoca'nın başında bulunduğu medreseyi ziyarete gelen Amerikan Sefâreti erkânından bazıları, Hoca'ya İslâmiyet mevzuunda pek çok sualler sormuşlar, ayrılırken de Âtıf Hoca'nın elini öpmekten ve:

«— Keşke mümkün olsa da, sizin talebeniz sıfatıyle burada, yanınızda kalıp bir hazîne olduğu anlaşılan ilminizden, fazlınızdan hisseyap olsaydık» demekten kendilerini alamamışlardır!.. Yine bu devrede Meşîhat Makamı'na müracaatla bâzı sualerine cevap isteyen bir İtalyan müsteşriki, Şeyhülislâm tarafından Âtıf Hoca'ya gönderilmiş ve işbu İtalyan müsteşriki, sualerine Hoca'dan öyle cevaplar almıştır ki, ayrılırken:

«— Ben Arabistan'ı, Hindistan'ı gezdim. Oraların da en tanınmış âlimleriyle temas ettim. İtirafa mecburum ki, onların hiçbiri beni sizin kadar tenvir edemedi. Senelerdenberi fikrimi kurcalayan pek çetin meseleleri, siz en ikna edici şekilde hallederek beni cidden ihyâ ettiniz. Her tarafa yayılan şöhretinizin pek haklı olduğunu şimdi daha iyi anlamış bulunuyorum» diyerek memnuniyetini izhar etmiştir.

Hoca merhum, o yıllarda dünyanın her tarafından pek çok mektuplar almış, sorulan sualleri cevaplandırmış, medreselerin ıslahı için istenen program ve nizamnâmeleri hazırlayıp göndermiş, hattâ bu arada Avrupa'da yayınlanan bâzı müsteşrik mecmualarının yazı taleplerine dahi muhatap olmuş, yurt dışından yapılan pek cazip teklifleri **«ben memleketimden ayrılamam»** diyerek kabul etmemiştir. Âtıf Hoca merhumun ilmine ve bütün

İslâm âlemine yayılan haklı şöhretine misâl olmak üzere kısaca kaydedelim ki, Baron Uşida adlı Japon Büyükelçisi, memleketimize geldiğinde resmî makamları mu'tad ziyaretinden hemen sonra Âtıf Hoca'yı ziyarete koşmuş ve Hoca ile yaptığı musahebeden sonra:

«— Sizin gibi birkaç hoca efendi daha mevcud bulunsaydı, İslâmiyet bütün Şarkta pek çabuk yayılırdı, bundan eminim» demiştir!..

Hoca merhum, ilmi yanı sıra faziletiyle de temayüz etmiştir. Maaşların muntazam verilmediği bir devirde Âtıf Hoca, Rasim isimli bir arkadaşıyla birlikte sağa sola koşup, tanıdığı mevki sahibi bâzı kimselerin tavassutu ile Dersîâmların maaşlarını çıkarmağa muvaffak olmuş, ancak bu samimî gayret «hocaları harekete teşvik» ve «mercii tecavüz» telâkki edilip Rasim Efendi Bodrum kalesine sürülmüş, Âtıf Hoca bu kerre de Rasim Efendinin imdadına koşarak arkadaşlarına: «Bizi maişet derdinden kurtarmak için nefsini feda ederek çalışan, bu sebeble sürgün edilen Rasim Efendi'ye yardım etmeliyiz» diyerek, arkadaşının derdine derman ararken, bu defa da kendisi «bir sürgünü himâye» suçu ile mimlenmiş ve baştarafta kaydettiğimiz Hoca'nın Kırım seyahati bu «mimlenmek»ten doğmuştur!..

Sultan Vahideddin devrinde, bir Ramazan günü Sarayda iftar ede nve ayrılırken Pâdişah tarafından kendisine verilen hediye dolayısıyle:

«— Kulunuzu ihsân almaya alıştırmamanızı niyaz ederim, efendimiz» diyen Âtıf Hoca, bir bayram vesilesiyle emektar odacılarından Salih isminde birinin, âilesinin pek güzel baklava yaptığından bahisle Hoca merhuma hediye getirdiği bir tepsi baklavayı kabül etmeyip geri çevirmiş, ertesi gün de emektar odacısının kalbini kırmış olması ihtimalini düşünerek:

«— Oğlum, ne yapayım, elimde değil. Hediye Pâdişahtan da gelse kabul edemem. Beni afv et» diyerek eski odacısını ziyaretle gönlünü almıştır.

Âtıf Hoca, «Teali-i İslâm/İslâmın Yükselişi Cemiyeti» kurucularından olup bu Cemiyet'in başkanıdır. Memleketimize dışarıdan gelen Müslümanların birbirini tanıması ve o yıllarda sınırlarımız dışında kalan milyonlarca dindaş ve ırkdaşımızla bir rabıta tesisi gayesiyle kurulan bu «Teali-i İslâm Cemiyeti»,

İzmir'in Yunan sürüleri tarafından işgâlini müteakip ilk protesto hareketine geçen kuruluşlardan biridir. Âtıf Hoca merhum, bu Cemiyetin başkanı olarak ulemâdan bâzı zevatla İ'tilâf devletleri mümessillerini ziyaret etmiş ve o alçakça tecavüzü en ağır bir dille protesto etmiştir!..

Âtıf Hoca, bu şekilde Dersiâm olarak talebe okutur, idareci olarak başında bulunduğu Medreseyi ıslah eder ve Mesihat Makamı'ndaki âzalığına devam ederken, birçok eser te'lifine de

İskilipli Âtıf Hoca merhum...

muvaffak olmuş ve «Âtıf Efendi Kütüphanesi» neşriyatı olarak, bizzat yazdığı şu eserleri yayınlamıştır: «Mir'at-ül İslâm», «İslâm Yolu», «İslâm Çığırı», «Din-i İslâm'da Müskirat», «Nazar-ı Şeriatte Kuvay-ı Bahriye ve Berriye», «Tesettür-ü Şer'i», «Muayyene-tüt-Talebe», «Medeniyet-i Şer'iye» ve nihayet 1924 yılında yayınlanan ve İskilipli Âtıf Hoca'yı darağacına götüren: «Frenk Mukallitliği».

«Frenk Mukallitliği» adlı eser, 1924 yılında yayınlanmıştır. 671 sayılı Şapka Kanunu'nun kabulü ise, 25 Kasım 1925'dedir. Yâni, Hoca merhumun eseri, kanunun kabulünden çok evvel yayınlanmıştır!..

Bilindiği gibi, Şapka Kanunu'nun kabulünden evvel Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu ve havalisi seyahatine çıkmıştır. 1925 yılının 24 Ağustos günü Ankara'dan hareketle başlayan bu seyahatte Gazi'nin yanında meb'uslardan Nuri (Conker), Fuad (Bulca), Riyaset-i Cumhur Umumî Kâtibi Tevfik (Bıyıkoğlu), Başyâver Rüsuhi ve yâver Muzaffer Beylerle Muhafız Alayı Kumandanı İsmail Hakkı (Tekçe) bulunmuşlardır. Tevfik Bıyıkoğlu'nun «**Reisicumhur Hazretlerinin 1925 Sonbahar Seyahatleri**» ve İnebolu hey'eti arasında Kastamonu'ya gelen Mustafa Selim İmece'nin «**Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri**» adlı eserlerinden öğrendiğimize göre, Mustafa Kemal Paşa bu seyahatte başı açık gezmiş, fakat elinde bir Panama şapka taşımıştır. Maiyyetindekilerden yalnız Nuri (Conker) ile Fuad (Bulca) da birer Panama şapka giymişlerdir.

Bu seyahatte evvelâ Çankırı'ya uğranmış, bilâhare Kastamonu'ya geçilmiştir. Kastamonu'da merasimle karşılanan Gazi, o gün Mareşal üniformasını giymiş, askerî birlikleri teftişten sonra Belediyede bir kabul resmi tertiplenmiştir. Bu kabul resminde halkın dertlerini dinleyen Mustafa Kemal Paşa, Kastamonuluları pek dertli görür: Toprak yeterli değildir. Mahsül değersizdir. Yol yoktur. Yıllardanberi birbirini kovalıyan savaşlar dolayısıyle tarlalar sahipsiz kalmıştır. Üretilen mal ihtiyacı karşılayamamaktadır. Para yoktur. Hayvancılık can çekiştirmektedir. Dokuma tezgâhları çalışmamaktadır... vs...

Gazi, bilâhare Belediye'den Hükûmet Konağı'na geçer. Yollara biriken halkın başları açıktır. Hattâ, Kastamonu Müftüsü de sarığını çıkarıp eline almıştır!..

Kastamonu'dan İnebolu'ya gidilir. İnebolu'ya Gazi, yine başı açık ve elinde Panama şapkasıyle girer. Büyük merasimle karşılanır. 27 Ağustos Perşembe günü Türk Ocağı'nda meşhur «Şapka Nutku»nu irad eder... Okuyalım bu nutkun kıyafetle ilgili kısmını:

«— Efendiler! Türkiye Cumhuriyeti'ni tesis eden Türk halkı medenîdir. Tarihte medenîdir, hakikatte medenîdir. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi söylüyorum, medenîyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, fikriyle, zihniyetiyle medenî olduğunu isbat ve izhar etmek mecburiyetindedir. Medenîyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, âile hayatı ile, yaşayış tarzı ile göstermek mecburiyetindedir. Velhasıl medenîyim diyen Türkiye'nin hakikaten medenî olan halkı, baştan aşağıya vaz'ı haricisiyle dahi medenî ve mütekâmil insanlar olduğunu fiilen göstermeğe mecburdurlar. Bu son sözlerimi vazıh ifade etmeliyim ki, bütün memleket ve cihan ne demek istediğimi suhuletle anlasın. Bu izahatımı hey'eti âliyenize bir sualle tevcih etmek istiyorum. Soruyorum: Bizim kıyafetimiz millî midir? (Hayır sesleri). Bizim kıyafetimiz medenî ve beynelmilel midir? (Hayır, hayır sedaları).

Size iştirak ediyorum. Tâbirimi mazur görünüz, altı kaval, üstü şişane diye ifade olunabilecek bir kıyafet, ne millîdir ve ne de beynelmileldir. O halde kıyafetsiz bir millet olur mu arkadaşlar? Böyle tavsif olunmağa razı mısınız arkadaşlar? (Hayır, hayır, kat'iyyen sesleri).

Arkadaşlar! Turan kıyafetini araştırıp ihyâ eylemeğe mahal yoktur. Medenî ve beynelmilel kıyafet bizim için, çok cevherli milletimiz için lâyık bir kıyafettir. Onu iksa' edeceğiz (giydireceğiz). **Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantalon, yelek, gömlek, kravat, yakalık caket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siper-i şemsli serpuş. Bunu açık söylemek isterim: Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, simokin gibi, frak gibi, işte şapkamız!..»**

Mustafa Kemal Paşa'nın bu meşhur İnebolu Nutku'ndan hemen sonar, 1925 yılının 2 Eylül günü, Tekke ve Türbe'lerin kapatılmasına, dinî kıyafetler ve memurların başlarına giyecekleri serpuşlara dair hükûmet kararnamesi» yayınlanır; 4 Eylül'de İstanbul'da, Taksim'de verilen baloya Türk kadınları şapka ile gelirler; 29 Ekim'deki Cumhuriyet Bayramı'nda şapka giyilir ve ni-

hayet 25 Kasım 1925'de, 671 sayılı «Şapka Kanunu» kabul edilir...

Memurların şapka giymelerine dair 2 Eylül 1925'de yayınlanan hükûmet kararnâmesinden ve aynı yılın Cumhuriyet Bayramı'nda şapka giyilmesinden sonra, yurdun bâzı yerlerinde şapka aleyhine bir takım olaylar patlak verir. Meselâ Sivas'da ve Erzurum'da şapka aleyhine kıyam edenler İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanıp mahkûm olurlar, hatta Erzurum'da bir ay müddetle Örfi İdare/Sıkı Yönetim de ilân olunur. Mahkûmiyetlerin birbirini kovaladığı o günlerde henüz «Şapka Kanunu» çıkmamıştır. Nihayet 15 Kasım 1925'de Konya meb'usu Refik (Koraltan) ve arkadaşları şapkanın millî serpuş olarak kabulü yolunda Meclis'e bir kanun tasarısı getirirler. Bu tasarı Encümenlerden geçip Meclis'e geldiğinde, tasarı aleyhinde yalnız Bursa meb'usu Nureddin Paşa konuşur: Gerek kanun tasarısının, gerek daha evvel yayınlanan hükûmet kararnâmesinin Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'na (Anayasa'ya) aykırı olduğunu iddia ederse de, şiddetli protesto ile karşılaşır ve neticede tasarı kanunlaşır. Şudur 671 sayılı «Şapka Kanunu»nun birinci maddesi: **«Türkiye Büyük Millet Meclisi âzaları ile idare-i umumiyye ve mahalliyye ve bilûmum müessesata mensup memurin ve müstahdemin, Türk Milleti'nin giymiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedirler. Türkiye halkının da umumî serpuşu şapka olup, buna aykırı bir alışkanlığın devamını hükûmet men'eder.»**

Dikkat edilirse «Şapka Kanunu»nun bu maddesinde: «TBMM âzaları ile idare-i umumiyye ve mahalliye ve bilûmum müessesata mensup memurin ve müstahdemin Türk Milleti'nin giymiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedirler» kaydı bir acaibtir ve şapkanın millet tarafından benimsendiği, ancak meb'usların ve memurların şapka giymekte geç kaldıkları gibi bir mâna vardır!..

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, «Şapka Kanunu»nun kabulü 25 Kasım 1925'dedir. Âtıf Hoca'nın tevkifi ise, Kanunun kabulünden bir yıl sonra 1926 yılının sonbaharına rastlar. O yılın bir Cumartesi günün akşam saatlerinde Âtıf Hoca merhumun İstanbul'da, Lâleli'deki evinin kapısı vurulur. Bu sırada Hoca merhum akşam namazını kılmaktadır. Kapıyı, refikası Fatma Zahide Hanım açar. Gelenler sivil polislerdir... Hocayı görmek istediklerini söylerler. Fatma Zahide Hanım, hemen yukarı çıkarak o sırada namazını bitirmiş olan Âtıf Hoca'ya:

«— **Sizi aşağıdan istiyorlar**» der. Hoca merhum, kapıya indiğinde bir sürü insanla karşılaşır ve kendisine has kibarlığıyla onları içeri alır.. Gelenler evi arayacaklarını söylerler. Söylerler ama, ellerinde herhangi bir arama emri yoktur!.. Buna rağmen Âtıf Hoca onları çalışma odasına götürür ve:

«— Kütüphanem işte burasıdır, buyurun» der ,sonra da memurları serbest bırakmak arzusu ile, oradan ayrılıp başka bir odaya çekilir. Hattâ, refikası Fatma Zahide Hanım'a memurlara birer kahve pişirmesini söyler ve pişirilen kahveyi bizzat götürüp, baskıncılara ikram eder!..

Sivil polisler yalnız kaldıkları odada, Hoca merhumun kütüphanesini alt-üst ederler!.. Yıllardanberi itina ile toplanmış, hazırlanmış, yerleştirilmiş kitaplar ve notlar birbirine karışır ve oda tam bir baskın mahalli manzarası arzeder!.. Ancak «Sadra şifa verecek» hiçbir şey bulamazlar ve bu kerre polislerin başındaki âmir, Âtıf Hoca'ya:

«— Sizi der, Müdüriyete kadar götürmeye memuruz!»

Hoca merhum, ellerinde bir tevkif müzekkeresi bulunup bulunmadığını sorar... Hayır, yoktur böyle bir tevkif müzekkeresi!.. Tıpkı evi arama emri bulunmadığı gibi!..

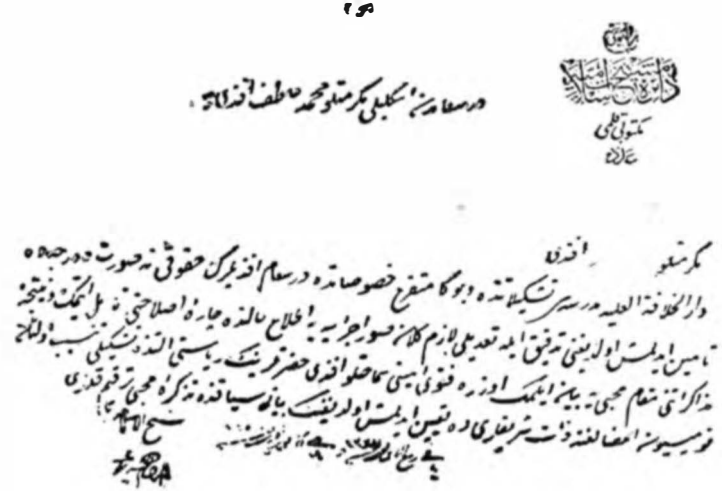

Âtıf Hoca'nın bir komisyona tâyini ile alâkalı Meşihat tezkeresi.

Âtıf Hoca, işi uzatmak istemez ve:

«— Peki... Buyurun gidelim.» der. Hoca merhum bu sözü söyler ama, kızı Melâhat:

«— Baba! Bizi kime bırakıp gidiyorsun?» diyerek feryad eder! Âtıf Hoca:

«— Kızım, sizi Allah'a emanet ediyorum» sözü ile evinden çıkar!.. İşte, çıkış bu çıkıştır!..

Ulemây-ı benamdan İskilipli Âtıf Hoca böylece tevkif edilir!.. Onu, bir müddet İstanbul Polis Müdüriyeti'nin dar, pis küçücük bir odasında tutarlar!.. İhtilâttan men edilmiştir, kimseyle görüştürmezler. Hattâ, refikası Fatma Zahide Hanım'ın Hoca'yı uzaktan olsun görmesine dahi müsaade etmezler! Âtıf Hoca, o pis hücrede namaz kılabilecek temiz bir köşe dahi bulamaz!.. Günlerce ifadesini almazlar!.. Nihayet bir gün âdet yerini bulsun diye sözde isticvab ederler. Bu sorgu sual esnasında bir Başkomiser, korkunç bir cür'et ve cehaletle:

«— Sen nihayet cahil bir medrese hocasısın, başından büyük işlere ne karışırsın?!..» diyerek Hoca merhumu tekdir eder!..

İlmi ve faziletiyle temayüz eden ve adı bütün İslâm âleminde hürmetle anılan İskilipli Âtıf Hoca'ya o günlerde İstanbul Polis Müdüriyeti'nde reva görülen muamele işte budur!..

Hoca merhum, İstanbul Polis Müdüriyeti'nde böylesine acı günler geçirir... Nihayet günün birinde polis nezaretinde Giresun'a sevkedilir... Âtıf Hoca'nın Giresun'a gönderileceğini, insaflı bir polis memuru herşeyi göze alarak gidip Hoca'nın refikasına haber verir. Fatma Zahide Hanım, koşup Polis Müdüriyeti'ne gelir ama, Hoca'yı bulamaz... Çıkıp perişan bir halde Galata rıhtımının yolunu tutar ve köprü üzerinde, Hoca merhumun iki polis muhafazasında götürülmekte olduğunu görür!.. Bir bir güçlükle yanına yaklaşıp bir para çıkınını Hoca'ya vermeğe muvaffak olur!..

Âtıf Hoca, Giresun'da «İstiklâl Mahkemesi» huzuruna çıkarılır!.. Niçin getirilmiştir Âtıf Hoca, Giresun'a?..

İddiaya göre: Giresun'da meczubun biri «Şapka Kanunu» aleyhine kıyam etmiş ve yakalandığında, İstanbul'daki İskilipli Âtıf Hoca ile muhaberede bulunduğunu, Hoca'nın şapka giyilme-

«Kel Ali» namıyle mâruf Ali Çetinkaya başkanlığındaki
İstiklâl Mahkemesi.

sinin caiz olmadığı yolunda yazdığı mektup üzerine şapka giymediğini ve başkalarını da şapka giymemeye teşvik ettiğini söylemiştir!..

Giresunlu meczub bunu iddia etmiştir ama, İstiklâl Mahkemesi, o adamın Âtıf Hoca ile mektuplaşmadığını tesbit etmiş, hattâ, bu arada Hoca'nın «Frenk Mukallitliği» adlı eserini tedkik edip, «Şapka Kanunu»nun kabulünden çok evvel yayınlanan bu eserde de mes'uliyeti mucib bir hal görmemiştir. Ancak, Hoca serbest bırakılmamış ve yine polis nezaretinde İstanbul'a gönderilmiştir!..

Âtıf Hoca merhum, Giresun İstiklâl Mahkemesi'nce suçsuz görülüp İstanbul'a gönderilmiş ve başka bir suçla itham edilmediğine göre, serbest bırakılması gerekirken; bu kerre de Ankara'ya sevkedilip yine «İstiklâl Mahkemesi» huzuruna çıkarılmıştır!..

Ankara İstiklâl Mahkemesi, o günlerde bir kasaba manzarası arzeden Ankara'nın Hacı Bayram Camii civarında iki katlı eski bir binada çalışmakta ve bu pek ünlü İstiklâl Mahkemesi'ne «Kel Ali namiyle mâruf Ali Çetinkaya başkanlık etmekte, iddia makamını ise Necip Ali (Küçükağa) işgal etmektedir: **«Dört** Aliler Mahkemesi» (Kel Ali, Kılıç Ali, Necip Ali, Rize Meb'usu Ali) diye şöhret bulan Ankara İstiklâl Mahkemesi Savcısı Necip Ali, daha evvel kaydettiğimiz gibi, istediği bütün idâm cezalarını mahkemeden alabilmekle ün kazanmıştır. Ve Âtıf Hoca merhum, işte bu ünlü, «Dört Aliler Mahkemesi»nde yargılanıp darağacına çıkarılmıştır!..

Âtıf Hoca'nın muhakemesi safahatına geçmeden evvel, pek ibretâmiz bir olay üzerinde duracağız. Bu olay Ankara İstiklâl Mahkemesi âzalarının zihniyetini ve çalışma şeklini tesbit bakımından mühimdir. Olayın görgü şahidi ise Şevket Süreyya Aydemir'dir!.. Aynı mahkemede komünizm propagandası suçundan yargılanan bu görgü şahidi diyor ki:

«— Biz mahkeme binasına girince evvelâ alt kat sahanlığında veya odaların aralarında bir yerlerde oturtulduk. Yukarıda bir takım hareketler oluyordu. İnenler, çıkanlar, getirilenler, götürülenler vardı. Fakat bir aralık yukarda kopan bir gürültü, bütün hareketleri durdurdu. İri yarı, pehlivan yapılı bir mahkeme üyesi, merdivenin başında bağırıyor, tepiniyordu. Başında koca-

man bir kalpağı vardı. Hasır şapkalı bir gencin yakasına yapışmış tartaklayıp duruyordu:

«— Nedir bu kepazelik?. Bu şapka da ne oluyor?. Baban da mı şapka giyerdi?. Anandan mı şapkalı doğdun?..»

Sonra sözler, muameleler daha da sertleşti. Arkasından kuvvetli bir tekme yiyen genç, merdivenlerden aşağı tekerlendi. Çantası bir tarafa, şapkası bir tarafa gitti. Fakat heybetli üye hâlâ hıncını alamıyordu. Basamakların başında boyuna bir takım küfürler, ağır tâbirler savuruyordu. Şapkasını, çantasını güçbelâ toparlayan genç kendini sokağa attı. Artık bu tâbirleri işitemeyecek kadar uzaklaşmıştı. Bu genç bir gazeteci idi (Hikmet Şevki). Şapka giymenin henüz kanunlaşmadığı, fakat bâzı atılganların şapka giyebildiği günlerdi. Bu genç gazeteci de, başına hasır bir şapka geçirmiş ve mahkeme binasına haber derlemek için şapkayla gelmişti.

.....

.....

Aradan bir zaman geçti. Gene mahkemeye çağrıldık...

İstiklâl Mahkemesi'nin iki katlı kerpiç binasına girdiğimiz zaman, evvelâ gene aynı sahanlıkta, aynı tahta sıralara oturtulduk. Yukarda gene aynı hareketler, getirilenler, götürülenler vardı. Bir aralık üst sahanlığın başında aynı iri yapılı üye göründü. Fakat şimdi başında bir hasır şapka vardı. Mahkeme salonundan çıkarılan bir hükümlü grubunun merdivenlerden indirilmesine nezaret ediyor, bir sıra emirler veriyordu. Hükümlüler arasında sarıklı bir müderris **(Âtıf Hoca)** göze çarpıyordu. Müderrisin başında fes ve sarık vardı. Cübbesi ve kıyafeti temizdi. Suçu, o sıralarda yayınlanan Şapka Kanunu'na muhalefet etmekti. Fakat bu suç birtakım ithamlarla da karışınca mahkemeden en ağır hükmü yemişti. Artık son saatlerini yaşıyordu.

Hoca'nın yüzü sâkindi. Metanetini muhafaza ediyordu. Yalnız dudakları kımıldıyor ve galiba bir duâ okuyordu. Fakat eskiden kalpaklı ve şimdi hasır şapkalı zat, bu hükümle de kanmamış gibiydi. Bağırıyor, çağırıyordu. Acaba Hoca'yı bir tekmeyle merdivenlerden aşağı yuvarlayacak mı diye bekledim. Fakat olmadı. Müderris, bu sözler kendisine değilmiş gibi bekledi. Sonra sağanak geçince yürüdü. Muhafızlarının arasında merdivenlerden indi. Önümüzden geçerken dudakları gene kımıldıyordu.»

Âtıf Hoca merhum, işte bu zihniyetteki kimseler tarafından yargılanıp «idâm»a mahkûm edilmiştir!.. Ve bu kerre Âtıf Hoca, İstiklâl Mahkemesi huzurunda yalnız değildir... Yurdun muhtelif yerlerinden «Şapka Kanunu»na muhalefetten toplananların cümlesi, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne gönderilmiş, Hoca merhumdan evvel ilk muhakemeleri görülen bu zevata bilâhare Mahkemenin şu kararı bildirilmiştir:

«— Harekâtınızın Erzurum, Giresun, Rize ve Sivas isyânlarında âmil olan İstanbul'daki Âtıf Hoca ve hempalarının meselesiyle alâkadarlığına vâkıf olan hey'et, dâvânızın onlarla birlikte bir kül olarak rüyetine karar verdi.»

Âtıf Hoca merhumun Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde muhakemesine 26 Ocak 1926 Salı günü başlanmış ve bu tarihe kadar, bu mahkeme «Şapka Kanunu»na muhalefetten kaç kişiyi yargıladı ise, hiç birinde Âtıf Hoca aleyhine bir şey bulamamıştır...

1926 yılının 3 Şubat gününe kadar devam eden bu dâvâda zaman zaman pek garip sahneler görülmüştür!.. Meselâ sanıklar arasında bulunan gazeteci Ömer Rıza (Doğrul), kendisine bir şey sorulmadan: «1890 senesinde Kahire'de doğdum. Mısırlıyım ve Mısır tabiiyyetindenim. Dinî ve içtimaî makaleler yazarım» diye konuşmaya başlamış ve Ömer Rıza'nın bu sözleri, Mahkeme Reisi'nin: «Hey'et-i hâkime huzurunda sual sormadan konuşulmaz: Hele böyle Mısırlı olduğunu söylerek bu memlekette kendisine bir hak ve mevki temini arzusu ile imtiyazlı yaşamak isteyenler asla hoş görülmez. Size bunu ihtar ederim!..» sözleriyle susturulmuş, bilâhare bu olay, Halk Fırkası nâşir-i efkârı «Hakimiyyet-i Millîye» gazetesince ele alınıp Falih Rıfkı (Atay) tarafından pek ağır bir dille Ömer Rıza'ya çatılmıştır. Okuyalım Falih Rıfkı'nın yazdıklarını:

«Türk milletine şapka giydiriyoruz diye tekmil memleketi al kana boyamak isteyen mürtecilerle beraber İstiklâl Mahkemesi iskemlesinde tesadüf ettiğimiz bu halis Müslüman, şimdi bize İngiltere devleti fahimesinin himâyesiyle müftehir bir Mısırlı gururu ile bakıyor. İşte şeriat kahramanlarının içyüzü!.. İki sene evvel Ankara düşmanları tarafından bulandırılan su duruldukça vaktiyle göremediğimiz ne fâcialar meydana çıkacak, cübbelerini pasaport bohçasına çevirmiş ne sarıklı ecnebilere te-

sadüf edeceğiz. Lâkin Türk milletinin çilesi dolmuş, sabrı tükenmiştir. Onu aldatmak, sefil su'i-kastlere kurban etmek isteyenler için, Türkiye toprakları üzerinde yer kalmamıştır.»

Falih Rıfkı'nın bu yazısıyle Türk toprakları üzerinde yaşamasına razı olmadığı Ömer Rıza (Doğrul), gariptir, muhakemesi sonunda İstiklâl Mahkemesi'nce hudut harici edilmiş ve yine gariptir, aynı Falih Rıfkı, yukarıdaki yazısıyle pek hırpaladığı Ömer Rıza ile sonraları aynı Meclis'de milletvekilliği yapmıştır!..

Âtıf Hoca'nın dâvâsına bakan Ankara'daki İstiklâl Mahkemesi zabıtları incelendiğinde görülür ki: Mahkeme Reisi Kel Ali, karşısına dikilen her sanık veya şahide sorduğu suallerle bu dâvâyı Âtıf Hoca merhumun üzerine yıkmağa çalışmış, bütün mâharetini bu yolda kullanmıştır!.. Meselâ, «Frenk Mukallitliği» adlı eseri satan kitapçıların isticvabında, bu kitabın hangi tarihte kimlere satıldığı üzerinde ısrarla durmuş, ancak kitapçıların «Frenk Mukallitliği»ni Şapka Kanunu'ndan çok evvel sattıkları, Kanunun kabulünden sonra tek kitap olsun satmadıklarını söylemeleri üzerine bağırmış, çağırmış ve Âtıf Hoca'nın mahkûmiyetine medar olacak birşeyleri zabta geçirtmek istemiş, ancak bütün gayretine rağmen Hoca merhum aleyhine bir şey bulamamıştır!..

Bu meyanda sanıklar arasındaki meşhur Tahir'ül-Mevlevî'nin, bir sual üzerine Âtıf Hoca'nın şahsiyyetine temasla:

«— Âtıf Hoca'yı âlim ve fazıl bir zat olarak tanırım. Memleketine bağlı birçok münevverler yetiştirmiş, celâdet-i fikir sahibi bir âlimdir. Mustafa Sabri Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında Âtıf Hoca bana, Mustafa Sabri Efendi'nin Kuva-yı Milliye aleyhine bir beyanname hazırlattığını ve bunu bütün ulemâya imzalatmak istediğini söyleyince, birlikte Meşîhat Dairesi'ne giderek Mustafa Sabri Efendi'yi gördük ve bu teşebbüsüne şiddetle itiraz ettik, beyannâmeyi de imzalamadık. Bunun üzerine birkaç gün sonra Ziraat Nezâreti'ndeki vazifemden azledildim» sözleri Mahkeme Reisi Kel Ali'yi hiç memnun etmemiş ve hemen ma'hud suale geçerek:

«— Âtıf Hoca'nın «Frenk Mukallitliği» kitabını siz de sattınız mı?» diye sormuş, Tahir'ül-Mevlevî'nin:

«— Evet, intişarını müteakip ben de beş tane satmıştım.» cevabı üzerine isticvabı kâfi görerek Âtıf Hoca'nın muhakemesine geçilmiştir.

Ankara İstiklâl Mahkemesi 26 Ocak 1926 Salı günü Âtıf Hoca'nın muhakemesine başlar ve Mahkeme Reisi Kel Ali mu'tad hüviyyet tesbitinden sonra Âtıf Hoca'ya sorar:

«— Ne zamandan beri siyasetle meşgul oluyorsunuz?»

Cevab:

«— Ömrümü ilim ve irfana hasretmiş bir kimseyim. Siyasetle hiçbir zaman meşgul olmadım, öyle ki, kütüphanemde dahi siyasete aid tek kitap yoktur. Ancak bir defa, siyasete temas eder bir hareketim olmuştur ama, o da vatan kaygusuyladır: Yunanlıların İzmir'i işgâli üzerine bir beyannâme yazarak İ'tilâf devletleri mümessillerine vermiş ve şen'i tecavüzü protesto etmiştim. Eğer bu hareketim siyasî sayılırsa, yaptığım işte bundan ibarettir. Kurduğum cemiyetler ise, tamamen ilmî cemiyetlerdir. Bunlardan «Cemiyyet-i Müderrisin», isminden de anlaşılacağı üzere müderrislerimizin hukukunu müdafaa ve himayeye muhtaç talebe-i ulûma hizmet gayesiyle kurulmuştur. Ben bir ilim adamıyım. Siyasetle meşgul olmadım, olmak niyetinde de değilim.»

«— Siz böyle diyorsunuz ama, siyasetle meşgul olduğunuzu söyleyenler var.»

«— Herkes hakkında çeşitli şeyler söyleyenler daima bulunur. Benim hayatım meydandadır. Siyasetle meşgul olduğumu iddia edenler bunu isbata mecburdurlar. İsbata dâvet edilmelidirler. Aksi halde bedhahların iftiralarına itibar etmek caiz olmaz...»

Ve nihayet ma'hud sual:

«— «Frenk Mukallitliği» kitabını ne zaman, niçin yazdınız?»

«— O kitabı senelerce evvel yazmıştım. Maksadım sarihti. Mukallitliğin her türlüsü kötüdür. Japonya gibi âleme örnek olabilecek bir şekilde terakki ve medeniyete kavuşmuş milletler de, gözümüzün önündedir: Garbın iyi taraflarını, ilmini, fennini, her türlü lüzumlu ve faydalı taraflarını almışlar, fakat millî an'anelerini muhafazada da örnek olmuşlardır. Biz de, Garbın birçok şeylerini tedkik edip medeniyet yolunda ilerlemeye mecburuz. Ancak bu işi yaparken, körü körüne ve lüzumsuz yere,

onlarda vardır diye mukallitlik/taklitçilik yapmayalım, demek istemiştim.»

«— O kitabı bastırmadan evvel kimseye gösterdiniz mi?..»

«— Elbette... Basılmadan, hattâ matbaaya verilmeden evvel kopya ettiğim sekiz nüshadan birini İstanbul Maarif Müdürlüğü'ne, iki nüshasını da Matbuat Umum Müdürlüğü'ne verdim. Okudular, tedkik ettiler, hattâ: «Hoca Efendi, çok mühim ve lüzumlu bir mevzua temas etmişsiniz. Sa'yiniz meşkûr **olsun» diyerek beni tebrik ile usulen eserin neşrine müsaade ettiler...»**

İstiklâl Mahkemelerinin meşhur savcısı: Necip Ali (Küçükağa).

Frenk Mukallitliği'nin bu şekilde resmî makamların müsaadesiyle basılmış olması, Âtıf Hoca'yı mutlaka mahkûm etmek isteyen Mahkeme Reisi'ni şaşırtmıştır!.. Kel Ali, bu şaşkınlıkla sorar:

«— Demek böyle oldu, öyle mi?»

Ve kahredici ikinci cevab:

«— Evet, aynen böyle olmuştur. İlgili makamlardan sorulabilir. Ayrıca, eserin neşri için verilen resmî ruhsat tezkeresi de dâvâ dosyasmda mevcuttur!»

«— Peki, şapka kararnâmesinden sonra bu kitaptan sattınız mı?»

«— Hayır!. Kararnâmenin neşrinden sonra bu kitaptan tek nüsha olsun satılmamıştır. Ama, kararnâmenin neşrinden evvel alıp okumuş olanlar elbette vardır.»

«— Bu kitabın zararlı olduğundan bahsediyorlar, ne dersiniz?»

«— Sualiniz dolayısıyle şunu arzedeyim: «Frenk Mukallitliği» yayınlandığı zaman, «Son Telgraf» gazetesi kitap ve benim aleyhimde neşriyat yapmıştı. Mahkemeye müracaat ettim. Dâvâ sonunda mahkeme hey'eti, kitabın zararlı olmadığını ekseriyyetle kabul ederek gazeteyi yüz lira manevî zarar vermeğe mahkûm etti. Bu karar dahi, dosyada mevcuttur.»

Âtıf Hoca'nın muhakemesi bu şekilde devam eder ve Mahkeme Reisi, bütün gayretkeşliğine rağmen aradığını bulamaz!.. Şahidlerin, diğer sanıkların ve bizzat Âtıf Hoca'nın isticvabı şu gerçeği sarahatle ve katiyyetle ortaya koymuştur ki: «Frenk Mukallitliği» adlı dâvâ mevzuu kitap, «Şapka Kanunu»nun kabulünden çok evvel yazılıp yayınlanmış, neşrinden evvel resmî makamlarca tetkik edilip, yayınlanması uygun görülmüş, üstelik bu kitap daha evvel muhtelif dâvâlar dolayısıyle mahkemelerce incelenip **«zararlı olmadığına»** karar verilmiştir!..

Sarahatle ve kat'iyyetle tebellür eden bu gerçek karşısında Âtıf Hoca ne ile itham olunacak ve Hoca'nın mahkûmiyetine nasıl yol açılacaktır?!.. Mahkeme Reisi Kel Ali, şaşkın ve perişandır!.. Birşeyler yapmak, Hoca aleyhinde bir delil bulabilmek için çırpınır durur ve Âtıf Hoca'dan sonra mahkeme huzuruna getirilen sanıklardan Yağlıkçı-zâde Mustafa ve Hüseyin Efendilerle, Uşak İmam-Hatip Mektebi Müdürü Antepli Salih Hoca'yı sual

yağmuruna tutar ve dönüp dolaşıp: «Frenk Mukallitliği» adlı kitaptan ne zaman, kimlere, kaç tane sattınız? sualini sorar!.. Gerçek ortadadır ve alınan cevap hep aynıdır: «Frenk Mukallitliği», şapka kanunundan evvel yayınlanmış; şapka kararnâmesinden sonra ise, satılmamıştır!..

Şapka Kanunu'na muhalefetten yargılanan Âtıf Hoca ile diğer eşhasın muhakemeleri 31 Ocak 1926 günü sona ermiş ve dâvâ, savcının iddianâmesini okuması için 2 Şubat gününe bırakılmıştır. Mahkemenin bu kararı aldığı gün, İstiklâl Mahkemesi âzası Kılıç Ali İstanbul'a gelmiş ve gazetecilere verdiği beyanatta:

«— Âtıf Hoca ile arkadaşlarının muhakemesi bitmiş gibidir. Karar bir iki güne kadar tefhim edilecektir. Yapılan muhakeme neticesinde, son irticâ hareketiyle İstanbul'un hiç bir veçhile alâkadar olmadığı, bir kat daha teeyyüd etmiştir. Esasen mahkemenin İstanbul'da bulunduğu zaman yapılan tahkikat da o zaman ilân olunduğu gibi, bu neticeyi vermişti. Âtıf Hoca ve arkadaşlarının muhakemesi bu hususu te'yid etmiştir.»

Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin «Dört Aliler»inden biri olan meşhur Kılıç Ali Bey'in bu beyanatı, görüldüğü gibi, Âtıf Hoca'nın beraat vesikası mahiyetindedir!.. Hoca İstanbul'da oturduğuna, İstanbul'un ise Ankara'daki dâvâ ile alâkası bulunmadığı Kılıç Ali'nin kat'i beyanıyla sabit olduğuna göre, bu beyanat o günlerde umumî bir inşiraha vesile olmuş ve Âtıf Hoca'nın daha evvelki muhakemelerinde olduğu gibi, bu kerre de temize çıkacağı, böylece «adalet»in tecelli edeceği beklenmiştir.

Baştarafta kaydettiğimiz gibi, Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde iddia makamını «Dört Aliler»den bir diğeri, şu meşhur Necip Ali (Küçükağa) işgal etmektedir. Bu meşhur savcı, Şapka Kanunu'na muhalefetten yargılananlar hakkındaki iddianâmesini 2 Şubat 1926 Salı günü okumuş ve sanıklardan Babaeski Müftüsü Ali Rıza Efendi'nin idâmını, Âtıf Hoca ile dokuz arkadaşının üçer seneden az olmamak üzere hapisle küreğe konmalarını, Tahir'ül-Mevlevî ile beş arkadaşının sürgün edilmelerini, Ömer Rıza (Doğrul)un hudud haricine çıkarılmasını, diğerlerinin ise beraatlerini talep etmiş ve dâvâ, sanıkların müdafaalarını yapmaları için ertesi güne bırakılmıştır.

O gece Ankara Cezaevi'nin küçücük hücrelerinde kör bir

ışık altında bütün sanıklar müdafaalarını hazırlarlarken Âtıf Hoca ile Tahir'ül-Mevlevî aynı odadadırlar. Bizzat Tahir'ül-Mevlevî'nin anlattığına göre: Âtıf Hoca, o akşam yatağının üzerinde müdafaasını yazarken bir ara dalmış, bir müddet sonra gözlerini açtığında hemen kucağındaki kâğıtları toplayıp, tatlı bir tebessümle sırtını taş duvarlara dayayıvermiştir!.. Tahir'ül-Mevlevî'nin:

«— **Hocam, pek çabuk uyandınız?»** sualine: **«Uykudan murad hâsıl oldu.»** cevabını veren Âtıf Hoca devamla:

«— **Allah'ın Rasulünü gördüm. Bana: «Âtıf!** Bize gelmek istemiyor musun ki, müdafaa yakmazla meşgulsün» **buyurdular. Fahr-i Kâinat Efendimiz'in bu iltifat-ı seniyyelerinden sonra müdafaanâme yazmaktan teeddüb ederim.»** demiş ve yazmakta olduğu kâğıdı yırtmıştır!..

Ertesi günü, gazetecilerin ve halkın hıncahınç doldurduğu küçücük mahkeme salonunda «Dört Aliler Mahkemesi», sanıkların müdafaalarını dinlemiş, sıra Hoca'ya geldiğinde, Hoca merhum:

«— **Müdafaayı mucip bir suçum yoktur. Vicdanınızın vereceği hükme intizar ediyorum»** demiş, bilâhare mahkeme heyeti karar için müzakereye çekilmiş, bir saat kadar sonra açılan celsede, mahkeme reisi Kel Ali, elindeki kâğıdı zabıt kâtibine uzatarak:

«— **Okuyunuz»** demiş ve okunan bu kararın sonunda, Babaeski Müftüsü Ali Rıza Efendi ile Âtıf Hoca, Ankara İstiklâl Mahkemesi kararıyle idâma mahkûm edilmişlerdir!..

Âtıf Hoca merhum, bu karar gereğince 3/4 Şubat 1926 Çarşamba/Perşembe gecesi Ankara'da idâm edilmiştir!.. Hükmün infazı sırasında hazır bulunan ilgililerin bizzat itiraf ettikleri gibi, Âtıf Hoca merhum, tevkifindenberi devam edegelen metanetini darağacı altında da muhafaza etmiş, saati sorup, sabah namazını kılmış ve:

«— **Son sözün nedir?»** sualini **«Kelime-i Şehâdet»**le cevaplandırıp, emaneti Rabbine teslim etmiştir... «Rahmetullahi aleyh.»

Âtıf Hoca merhumun şahâdeti gecesi, refikası Fatma Zahide Hanım bir rüya görmüştür. Bu rüyada Âtıf Hoca İstanbul'daki evinin bahçesinde, kendi eliyle dikip yetiştirdiği çam ağacı

altında abdest almakta, biricik kızı Melâhat da babasına su dökmektedir. Hoca merhum, aldığı abdesti müteakip refikasıyla kızına: Ben artık gidiyorum, sakın ağlamayın. Yalnız bana yedi Yâsin okuyun...» demiştir.

Bu rüyânın tesiriyle uyanan Fatma Zahide Hanım'ın o sabah kapısını ilk çalan Sahaflar çarşısının meşhur Şakir Hoca'sı olmuş, Âtıf Hoca'nın bu yâr-i kadîmi o günkü gazetelerin iç sayfalarında verdiği: «İrticâ kitapları müellifi olup İstiklâl Mahkemesi'nce idâma mahkûm olan İskilipli Âtıf Hoca ile Babaeski Müftüsü Ali Rıza Hoca haklarındaki idâm kararı bu sabah infaz edilmiştir.» haberi üzerine o sabah hemen Hoca'nın âile efradını idâm haberine hazırlamak gayesiyle Âtıf Hoca'nın evine koşmuş, gazetelerin yazdıklarından haberi olmayan Fatma Zahide Hanım'in ısrarıyle o gün Ankara Cezaevi Müdürlüğü'ne bir telgraf çekilip Âtıf Hoca'nın sıhhati sorulmuş ve bu telgrafa ertesi gün şu cevap verilmiştir:

«— Hoca Âtıf vefat etmiştir!..»

— « ☆ » —

SÜLEYMAN NAZİF BEY VE BÂZI TARİHÎ FIKRALAR

Kara bir gün muharriri Süleyman Nazif Bey, 1870 yılında Diyarbekir'de doğmuştur. Babası Said Paşa (bu Said Paşa, Eğinli Said Paşa ve Küçük Said Paşa ile karıştırılmamalıdır) erbab-ı kalemden olduğu gibi, adını aldığı dedesi Süleyman Nazif de tanınmış bir kalem sahibidir. İlk tahsilini memleketinde yapan, bu arada babasından Arapça ve Farsça öğrenen Süleyman Nazif Bey, bilâhare kendi gayretiyle Fransızcayı da öğrenmiş ve onbeş yaşında Diyarbekir mektupçuluk kalemine girerek memuriyete başlayıp valiliğe kadar yükselmişse de, o, memuriyet hayatındaki hizmetlerinden ziyade kalemiyle şöhret bulmuştur. 1897'de Avrupa'ya giderek sekiz ay kadar Paris'de kalan Süleyman Nazif Bey, yurda dönüşünde Bursa mektupçuluğuna gönderilmiş, İkinci Meşrutiyeti müteakip Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul ve Bağdad valiliklerinde bulunmuş, bilâhare çalış-

malarını tamamen gazeteciliğe hasrederek Tasviriefkâr'da çalışmış, «Hak» ve «Hâdisat» gazetelerini yayınlamıştır.

Süleyman Nazif Bey, meşhur «KARA BİR GÜN» yazısının muharriridir. Birinci Cihan Savaşı'nı müteakip İstanbul'a giren şımarık Fransız generali Franşe d'Espre'nin küstahlığı dolayısıyle yazılıp, «Hâdisat» gazetesinde neşrolunan bu meşhur makale, Süleyman Nazif Bey'i o küstah Fransız generalinin karşısına çıkarmış ve «Kara Bir Gün» yazarı, küstah Fransız generaline makalesindeki ağır uslûbla: **«Ben, bu yazımdan dolayı sizden afv istemiyorum, çünkü vazifemi yaptım. Fakat siz bir Fransız generali sıfatıyle vazifenizi yapmadınız. Fransa'nın ve tarihin sizi affetmesini arzu ederim»** diyerek düşman karşısında ezilip büzülmemiş, bilâhare aynı cesaret-i medeniyye ile 23 Ocak 1920 günü Üniversite'nin konferans salonundaki «Piyer Loti Günü»nde de işgâl kuvvetlerine çatmış ve rivayete göre, onun Malta'ya sürülmesine Üniversite'deki bu konuşması sebeb olmuştur.

Malta'da acı günler geçiren ve yurda dönüşünde gazeteciliğini Sedad Simâvi'nin «Resimli Gazete»sinde sürdüren Süleyman Nazif Bey, 5 Ocak 1927 tarihinde vefat etmiş, «Kara Bir Gün» muharririnin cenazesini bir hayır kurumu kaldırmış (!), Edirnekapı Kabristanı'ndaki mezarını ise, İstanbul Belediyesi yaptırmıştır!.. Ne diyelim, şairin dediği gibi: «Eyyam utansın bînasib erbab-ı himmetten.»

Şair, gazeteci, muharrir, idare adamı olarak tanınan Süleyman Nazif Bey, yaman bir heccav olduğu gibi, fıkra ve nükteleriyle de şöhret bulmuştur... Okuyalım bu, meşhur hiciv, fıkra ve nüktelerinden bâzılarını:

● Süleyman Nazif Bey merhum, «Hâdisat» gazetesini yayınladığı günlerde, odasına, bir tarafında Akrapol'un, diğer tarafta Ayasofya'nın resimleri bulunan Yunanlıların «Megola İdea» haritalarından birini asmış ve Akrapol'un altına **«Kinim»**; Ayasofya'nın altına da **«Dinimdir»** kelimelerini yazmıştır!..

● Malta'dan dönüşünde bir gün Şair Ahmed Haşim'e rastlayan Süleyman Nazif Bey, Malta'daki ıstırabın derecesinden bahisle, İngilizlerin esirlere, konservenin ilk icad olunduğu devir-

Süleyman Nazif Bey merhumun meşhur «Kara Bir Gün» makalesi kendi el yazısı ile...

den kalma konserveler yedirdiklerini söyler. Ahmed Haşim: **«İnsan etinden mi?»** diye sorunca:

«— Yoook, der, **İngilizler hiç insan etini başkalarına yedirirler mi?!..»**

● Mütâreke yıllarında İstanbul işgâl altında iken, yolda birbirine bağlı üç nakliye arabasını iki katırın çektiğini gören bir dostu, Süleyman Nazif merhuma: **«Nasıl oluyor da, bu kadar yükü iki katır çekebiliyor?»** deyince; merhum, şu cevabı verir:

«— Bu da bir şey mi sanki? Koskoca Osmanlı İmparatorluğunu üç katır sürükledi ya...»

● Birinci Cihan Savaşı yıllarında bir ara maişet derdiyle kömür ticaretine başlayan Süleyman Nazif'e bir dostu: «Senin gibi tanınmış bir edibin ve yıllarca valilik yapmış bir idare adamının kömürcülükle uğraşması pek abes bir iş doğrusu» deyince, merhum, şu cevabı verir:

«— Hâdiseler gösteriyor ki, bu muharebeden kimse yüzünün akı ile çıkamayacak!.. Bu keşmekeşde hiç olmazsa benimki kömür karası olsun!..»

● Süleyman Nazif Bey'i İttihatçılar sevmezdi. Bu iddiayı, şu fıkra te'yid ediyor: Süleyman Nazif Bey Bağdad'da vali iken, oradaki bir şahıstan şikâyetle Dahiliye Nezâreti'ne yazdığı yazıda: **«Ben bu herifi ya mahvederim, yahut kendim mahvolurum!»** der. Dahiliye Nâzırı Talât Bey/Paşa, bu yazıyı ziyaretine gelen Celâl Sahir'e göstererek şu cümle ile Süleyman Nazif Bey hakkmdaki kanaatini ortaya kor:

«— Benim için iki ihtimal de iyidir!..»

● İttihatçılar Süleyman Nazif'i sevmedikleri gibi, o da İttihatçıları hele Enver Paşa'yı hiç sevmezdi. Süleyman Nazif Bey Malta'da iken, Enver Paşa'nın babası da sürgünler arasındaydı. Bir gün, Süleyman Nazif Bey, Enver Paşa'nın babasına: **«Seni burada bir İngiliz kadım ile evlendirelim»** der. Sebebi sorulunca da:

«— Türk kadını ile evlendi, oğlu Osmanlı İmparatorluğunu batırdı. Şimdi İngiliz kadını ile evlenirse bu kere doğacak çocuk

da, İngiliz İmparatorluğunu batırır ve böylece biz de sürgünden kurtuluruz» cevabını verir.

● Malta sürgünleri arasında bulunan Enver Paşa'nın babası, bir gün, bir sohbet esnasında: «Allah günahımı affetsin, İçki kullandım ama, harama hiç uçkur çözmedim» deyince, Süleyman Nazif Bey durur mu ya, hemen:

«— Ah! demiş, **o uçkuru keşke helâla da çözmeseydin!..»**

● Süleyman Nazif Bey, İttihatçılar İçin şu fıkrayı anlatırmış:

«— Bir baba oğluna, Osmanlı tarihinde kaç tane Selim vardır, diye sormuş. Oğlu, «üç» diye cevap vermiş. Peki, ya kaç tane Abdülhamid vardır? diye sorunca, oğlu «iki» demiş. Bu cevap üzerine babası itiraz etmiş ve:

«— İşte bunu bilemedin, demiş, **İttihad ve Terakki Merkez-I Umumîsi'nde kaç tane âza varsa, o kadar da Abdülhamid vardır!..»**

● Süleyman Nazif Bey, İstiklâl Marşı şairimiz Mehmed Âkif Bey'le Karaköy Köprüsü'nü geçerken, yanlarına yaklaşan bir adam aç kaldığından bahisle birkaç kuruş ister... Süleyman Nazif, adama sorar:

«— Sen okur yazar mısın?»

«— Hayır!..»

Süleyman Nazif Bey bu cevap üzerine Âkif'e döner ve hayretle:

«— Allah Allah, der, **nasıl olur da okur-yazar olmıyan bir adam aç kalır!»**

● Bir gün, bir meclisde İçtihatçı Dr. Abdullah Cevded'in cimriliğinden söz edilir. Hazır bulunanlardan biri: **«O,** der, **meteliğe kurşun atar.»** Bunu duyan Süleyman Nazif Bey:

«— Hayır! O, meteliğe kurşun değil, göbek atar!» cevabını verir.

● Yolda Süleyman Nazif'e rastlayan Dr. Abdullah Cevded, müdhiş bir telâş ile: «Sorma başıma gelenleri... Bir mürettip hatâsına kurban oldum: Bir manzumemde: **«Ben vatanın öksüzü-**

yüm» diye yazmıştım, **«Ben vatanın öküzüyüm»** şeklinde çıkmış» der. Süleyman Nazif Bey bunu duyunca, bir kahkaha koparır ve:

«— Yahu, buna mürettip hatâsı demezler, mürettibin sevabı derler!» cevabını verir.

Yazımızı, Süleyman Nazif merhumun bugünün bâzı gazetelerine de pek uyan şu fıkrasıyle bitirelim: Sedad Simâvi'nin yayınladığı «Resimli Gazete»de, yazıdan çok resim bulunur ve Sedad Simâvi, Süleyman Nazif'den sık sık, kısa yazı yazmasını istermiş. Bu hale pek canı sıkılan merhum, bir gün:

«— Resimli Gazete değil, gazeteli resim!» deyivermiş...

— « ☆ » —

TÜRKÇE İBÂDETE (!) DAİR

Türkçe ibâdeti evvelâ Ali Suâvi çılgını ortaya atmış, bilâhare bu bâtıl dâvâya Ziya Gökalp sahip çıkmıştır!.. Ziya Gökalp, bir gün Üniversitenin Sosyoloji Enstitüsünde, Birinci Cihan Harbi'nin doğurduğu pahalılıktan, sefaletten, ihtikârdan bahsolunurken, konuşulanları duymamazlığa gelir ve birdenbire «Vatan» başlıklı manzumesini okumaya başlar:

«Bir ülke ki, camiinde Türkçe ezan okunur,
Köylü anlar mânasını namazdaki duânın.
Bir ülke ki, mektebinde Türkçe Kur'an okunur,
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Huda'nın
Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın!..»

Ve ilâve eder: **«Siz böyle idealleri kendinize rehber edinin, hayat sıkıntılarının acısını duymazsınız»!..** Böylece Türkçe İbâdet gibi bâtıl bir dâvâ tekrar ortaya atılır ve çeşitli tezahürleriyle günümüze kadar gelir. Bu bâtıl dâvânın seyri hakkında birkaç vesika vereceğiz. Şöyle ki:

1928 yılında İstanbul İlâhiyat Fakültesine mensup bir hey'et tarafından hazırlanan İslâmiyeti ıslah (evet, yanlış değil, İslâmiyeti ıslah) projesinde **«ibâdetin dili»** bahsinde deniliyor ki: **«İbâdetin lisanı Türkçe olmalıdır. Âyetlerin, duâlarm, hutbele-**

rin Türkçe şekilleri kabul ve istimal edilmeli (kullanılmalı) **ve mâbedlerde bu esasta teşkilât yapılmalıdır.»**

Devam edelim, **«İslâmiyeti ıslah»** (!) projesini okumaya: **«Mâbedlerimiz temiz, muntazam, kaabil-i ziyaret ve kaabil-i iskân bir hale getirilmelidir. Mâbedlerde sıralar, elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mâbedlere girilmesi tercih edilmelidir. İbâdetlerin son derece bedii ve heyecanlı bir şekilde yapılması temin edilmelidir. Bunun için usul dairesinde teganniye müsait müezzinler, imamlar yetiştirmek lâzımdır. Ayrıca mâbedlere musikî âletlerinin kabulü dahi lâzım gelir. Mâbedlerde ilâhî mahiyetinde esrî ve enstrümantâl musikiye kat'i ihtiyaç vardır.»**

Projenin bâzı maddeleri bunlardır ve bu korkunç dalâlet ve hiyanet vesikasının altındaki imzalar şunlardır: **«Prof. M. Fuad Köprülü, Prof. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Prof. İsmail Hakkı İzmirli, Prof. Halil Halid, Prof. Halil Nimetullah, Prof. Mehmet Ali Aynî, Prof. Şerafeddin Yaltkaya, Prof. Arapgirli Hüseyin Avni, Prof. Hilmi Ömer ve Prof. Yusuf Ziya!..** Aynı hey'ete dahil oldukları halde, rahmetli **«Baban-zâde Ahmed Naim Bey** ile, yine rahmetli **Prof. Ferid Kam,** imzadan istinkâf etmişler ve «İslâmiyeti ıslah» (!) projesini imzalamamışlardır.

Yukarıdaki reformcu profesörler misâli biri daha var: Tevfik Nevzat Çağdaş... Bu reformcu da gaflet ve dalâletini bakınız nerelere kadar götürmüş!.. «Türk - Anglo Amerikan Postası» adlı mecmuada diyor ki: **«İbâdet tarzımızın, bundan sekiz asır evvel bile kütleyi tatmin edecek mahiyette olmadığını sezen ve buna çare arayan ilk büyük Müslüman, Mevlâna Celâleddin-i Rumî'dir. Halkın, ibâdet yerlerine içten gelen bir neş'e ile, isteyerek ve severek gitmelerini temin kasdıyle mâbedlere musiki ile raksı koydu. Gariptir ki, garbın en ileri milletleri, kiliselerine musikiyi ondan kaç asır sonra koyabilmişlerdir. Ancak, mâbedlere musiki sokulması bile bugünkü namaz tarzımızda bir tadîl ve ıslah ameliyesi yapılmadan bütün halkı ve bilhassa bu gibi şeylerle hiç alâkalı olmıyan gençliği ve kültür seviyesi yüksek kimseleri oraya koşturmak için kâfi gelmeyecektir. Çünkü, musiki dinlemek için saz salonları ve radyolar genış mikyasta imkân ve saha hazırlamışlardır. O halde yapılacak şey, namaz şeklinin tebdilidir.**

Hâlâ devam etmekte olan ibâdet tarzımıza karşı büyük Mevlânâ: «Ser bezemin dün beheva miküned / Gûy ibâdat-ı Huda miküned» Yâni, «başını yere koyuyor, kıçını havaya kaldırıyor; zavallı, Allah'a ibâdet ettim sanıyor» **dediği zaman, hakiki tapınmanın böyle olmıyacağına ne güzel işaret etmiştir. Namazın bugünkü şekli değişmelidir. Sandalyeler üzerinde rükûu geçmeyecek şekilde yapılacak ibâdetin en beynamaz ve en mâbedgiriz olanları da camiye çekeceği şüphesizdir.»**

Bu satırlardaki gaflet, dalâlet veya hiyanetin hangi birini düzeltelim bilmem ki?!.. «Men çi gûyem tamburem çi güyed» misâli Mevlâna **ne yapmış, ne** söylemiş, bu zavallı reformcu **ne** anlamış!..

Elimizde yine aynı mevzu ile alâkalı «Tek Parti Devri»nin İzmir meb'usu Münir Birsel ile Zonguldak meb'usu Şinasi Devrim'e aid bir rapor var: Bu iki meb'us, CHP Müstakil Grubu Başkanvekilliğine verdikleri 17 Nisan 1945 tarihli raporun «A» bendinin ikinci maddesinde: **«Kur'an ve din tatbikatının öztürkçe olarak tanzim ve tertibi»** demişler, aynı bendin üçüncü maddesinde: **«İbâdet yerleri Türk'ün geleneğine uygun bir tarza konularak, Halkevleri'nin ibâdet yeri, ibâdet yerinin de Halkevi'ne benzer bir şekilde ifrağını»**, dördüncü maddesinde: **«Ruhbanlığın icabatı olan herşeyin silinmesi ve ezcümle sarık, cübbe ve din tatbikatında kullanılan her nev'i kıyafetin ilgasını»**, beşinci maddede: **«İbâdet usul ve zamanlarının tanzimini»**, altıncı maddede: **«Diyanet İşleri Reisliği yerine Dil Kurumu'na benzer bir teşkilât ikâme edilerek, din teşkilâtının devlet bünyesinden çıkarılıp millete maledilmesi»**ni CHP'lilerin mütalâaları olarak raporlarına almışlar ve raporun sonuna da, bu iki meb'us kendi fikirleri olarak şunları kaydetmişlerdir: **«Kur'an ve din tatbikatının öztürkçe olarak tanzim ve tertibinin bir dil ve kültür işi olarak tedkiki»!..**

Bir ara bu Türkçe ibâdet (!) meselesine bir papaz da burnunu sokmuş, Rum Patrikhanesi'ne mensup Yakovas adlı İslâm düşmanı papaz, yayınladığı «Nurlu Ufuklar» adlı kitabında, İslâm dininde inkılâp yapılmasını, Türklerin mukaddes kitaplarının Arapça değil (!), Türkçe olması lâzım geldiğini, her milletin kendi lisanı ile ibâdet etmesi gerektiğini yazarak bu bâtıl ve bozguncu dâvâya o da katılmıştır!..

Türkçe ibâdet mevzuunda 27 Mayıs hareketini müteakip idareye el koyan Millî Birlik Komitesi'nde de bâzı faaliyetler görülmüştür. Cemal Gürsel, ezanın Türkçe okunması hakkında Komiteye bir teklif getirmiş, bu teklif uzun münakaşalara sebeb olmuş, neticede re'ye müracaat edilmiş ve yapılan oylamada Cemal Gürsel'in teklifi bir rey farkı ile reddolunmuştur.

Pek çok vesika arasından sadece birkaçına temasla izaha çalıştığımız bu Türkçe ibâdet (!) meselesi, görüldüğü gibi bir ilericilik hastalığı olarak zaman zaman nüksetmektedir!.. Ve hemen kaydedelim, bu hâl, şâyet kötü bir niyyetin eseri değilse, mutlaka korkunç bir cehaletin nitecesidir!.. Bu ikisinden biri... Bunun başka türlü izahı yoktur!.. Bu mevzuda bugünlük şu kadarını kaydedelim ki: Kur'ân-ı Kerîm nâzil olmuş, Hadîs-i Şerîfler tesbit edilmiş, hepsi de hak mezhep olmak üzere dört mezhep teessüs etmiş ve herşey, Âyet ve Hadîs hükümlerine tıpa-tıp uygun olarak yerli yerine oturtulmuştur. Müslüman olan, İslâm dairesinin içine giren herkes bu dinin esaslarına bilâkaydüşart uymak mecburiyetindedir. Lâ ikrahe fiddin / Dinde ikrah, zorlama yoktur... Dinde ikrah, zorlama olmadığı gibi, dinin esaslarına keyfemayeşa müdahaleye de kimsenin hakkı yoktur!..

—« ☆ »—

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA DAİR

Millî Mücadelemizin ünlü kumandanlarından Kâzım Karabekir Paşa, düşman sürülerinin Ankara önlerine kadar gelebildiği o acı yıllarda hem Kolordu Kumandanı, hem de İlk Meclis'de meb'ustur. Kâzım Karabekir'in bu durumu İkinci Meclis'de de devam etmiştir. Ve bu durumda olan yalnız Kâzım Karabekir Paşa değildir: Ali Fuad (Cebesoy), Cafer Tayyar (Eğilmez), Refet (Bele) gibi zevatın İkinci Büyük Millet Meclisi'ndeki meb'uslukları yanı sıra ordu saflarındaki vazifeleri de devam etmiş ve o devrede bu zevata, ya meb'usluk, ya ordudaki vazifelerinden birini tercih etmeleri teklif edildiğinde, ordudan ayrılarak Meclis'deki vazifelerine devama başlamışlardır.

Bu şekilde ordudan ayrılıp meb'usluğu tercih eden İstiklâl Harbi'mizin ünlü kumandanları, bilâhare «Terakkiperver Cum-

huriyet Fırkası/Partisi»ni kurmuşlardır. Cumhuriyet tarihinde ilk ciddî muhalefet partisi bu **«Terakkiperver Cumhuriyet fırkası»**dır ve bu Fırka'nın başında Kâzım Karabekir Paşa vardır. Sebeb ve neticelerini ileride incelemeye çalışacağımız **«Şeyh Said İsyânı»**, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına sebeb olmuş, o günlerde hükûmet başında bulunan Fethi (Okyar) istifâ etmiş, yeni hükûmeti İsmet (İnönü) Paşa kurmuş, meşhur **«Takrir-i Sükûn Kanunu»** çıkarılmış, İstiklâl Mahkemeleri tekrar vazifeye çağırılmış ve neticede hem Şeyh Said İsyânı bastırılmış, hem de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmış, bir müddet sonra da, ilk ciddî muhalefet partisi içindeki kumandanlar meşhur «İzmir Su'i-kasdi» dolayısıyle İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılmışlardır.

İzmir Su'i-kasdi ayrı bir tedkik mevzuudur. Bu meşhur dâvâyı incelerken, Millî Mücadele kahramanı paşaların bu su'i-kasd işine karıştırılmalarının sebeblerine temas edeceğiz... Bugünlük şu kadarını kaydedelim ki: İzmir Su'i-kasdi dolayısıyle İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılan paşalar o meşhur dâvâ sonunda beraat etmişler ve halkın samimî sevgi gösterileri içinde evlerine dönmüşlerdir. Bu mevzuda Ali Fuad Cebesoy der ki:

«— 15 Temmuz'da öğleye doğru serbest bırakıldık. Derhal muhterem arkadaşım Kâzım Karabekir Paşa ile birlikte dışarı çıkmayı kararlaştırdık. Karabekir Paşa, Ankara'dan gelip Yalılar'da bir akrabasında misafir bulunan zevcesinin yanına gidecekti. Ben de onlardan biraz uzakta Göztepe'de oturan teyzemin oğlunun evine gidecektim. Ben ilk vasıta ile İstanbul'a dönecektim. Karabekir Paşa, âilesiyle birlikte bir müddet İzmir'de istirahat edecekti.

Bu karar üzerine Tevkifhaneden beraber çıktık. Bir aydanberi bir odanın içerisinde hareketsiz kalmamız bizi, gideceğimiz yere uzak da olsa, yürümeye sevketti. İzmir'in Yalılar istikametinde bir hayli uzaklaştıktan sonra, şimdi hatırlayamadığım bir noktaya gelince etrafımızı sarmağa başlayan halkın kesafeti çoğalmış, serbest yürümek imkânsız bir hale gelmişti.

«— Paşalarımızı bize bağışlayan Allah'a homdolsun!» sadaları gittikçe çoğalıyordu. Bunları işitince gayri ihtiyarî Karabekir Paşa'ya dönerek:

«— Paşam, şimdi hakikî surette beraat ettik» dedim. O da şu cevabı verdi:

«— Çok doğru söylüyorsunuz, bu sesler ezilmiş olan ruhlarımızın acılarını teskin edecektir.»

Büyük bir kalabalık teşkil eden bu samimî halkın ortasında yorulmadan taze bir ruhla yürümeğe devam ediyorduk. Çok geçmedi, bu temiz ruhlu halkla başbaşa yürümemizi kıskanmışlardı. Resmî açık bir otomobil halkı yararak bize yaklaştı, durdu. İçinden bir yâver çıktı ve kapıyı açtı:

«— Vali Bey tarafından geliyorum, sizleri istediğiniz yere götüreceğim» dedi. Rahatımızı ve samimiyetimizi bozan bu resmiyet karşısında ikimiz de gayri ihtiyarî mukavemet etmiş, yâvere şu cevabı vermiştik:

«— Vali Paşaya teşekkür ederiz, fakat gideceğimiz yere kadar yaya gitmeğe karar verdik.»

Yâver, aldığı emrin ifası hususunda kendisine yardım etmemizi, bu kalabalıkta yürüyemiyeceğimizi, yorulacağımızı söyledi, otomobile binmemizde ısrar etti. Tabiî o esnada hiç bir kuvvet bizi cebren otomobile bindiremezdi. Burada da halkın temiz ruhu ve akl-ı selimi imdadımıza yetişti:

«— Biz sizi otomobile bindireceğiz, bâzılarımız da yanınızda oturacağız. Otomobil yavaş yavaş yürüyecek, kafile bozulmıyacak» dediler.

Halkın kararını kabul etmeğe mecbur olduk. Kâzım Karabekir'in misafir olacağı eve kadar bu şekilde gittik. Onu bıraktıktan sonra aynı alay, aynı yavaş hareketiyle Göztepe'ye doğru yürümesine devam etti. Mükerrer teşekkür ve ricalarım üzerine halk yavaş yavaş dağıldı. Teyzemin oğlunun evinde iki üç gün kaldıktan sonra «Gülcemal» vapuriyle İstanbul'a döndüm. Bu defa kamaramın kapısında sivil memurlar beklemiyordu.»

Karabekir Paşa ve arkadaşları, İzmir Su'i-kasdi dâvâsı sonunda politikadan ayrılıp Meclis'den çekildiler. Bir müddet sonra da, sicillen emekliye sevkedildiler. Millî Mücadele kahramanlarının bu şekilde emekliye ayrılmaları, devrin Millî Müdafaa Vekili Recep (Peker) ile, Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Reisi/Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak arasında kararlaştırılmış ve gariptir, bilâhare İnönü devrinde Mareşal da aynı şekilde emekli oluvermiştir!..

Emekliye sevkedilen Kâzım Karabekir Paşa ve arkadaşları, bu emeklilik devresinde büyük geçim sıkıntısına uğramışlar ve ıstıraplı günler, yıllar geçirmişlerdir!.. Biz bugün, Paşalardan birinin ıstırabına temas edecek, Kâzım Karabekir Paşa'nın bizzat yazdığı **«İki Damla Gözyaşı»** şiirini nakledeceğiz.

İKİ DAMLA GÖZYAŞI

Yetmiş lira ile bir mütekaid adam
İken, ikiz kızımız da doğdu olduk tamam.
Evet, tamam, çünkü herkes kaçıyor benden
Ve ben, sabahları erken
Yavruların hazırlıyorum sütlerini

Kaçıp gitti evdekiler
Parasız kim kimi bekler.

Tam bu sırada hastalık saldırdı bize
İki yavrumla anneleri diz-dize,
Sancılar altında kıvranıyorlardı
Hayatımın kalmamıştı artık tadı.
Kalmamıştı elimde hiç satacak
Peki, ya bu hastalara kim bakacak?
Vejetalin eritmek için sarılmıştım kepçeye
Fakat doktor parası sığmıyordu hiç bütçeye.

Satmıştım elimde olanı
Yemişdik maziden kalanı.

Düşünüyordum, iki elimde başım
Dalmışım, bunalmışım.
Seslendi refikam:
— Paşam! Paşam!
Nedir bu ye'sin?
Nerede her günkü neş'en?
Hastalığım artar seni böyle görürsem.
Bu günler de geçer, üzülme sakın,
Nerede ise gelir doktorlar, vakit yakın

— Doktorlar mı gelecek, dedin,
Acı, pek acı, bir şeyler söyledin!
Söylemeğe bulamıyorum mecal
Verecek vizita param yok İclâl!..

Borç felâkettir şuna buna
Giremem bu tehlikeli oyuna.

Yanıyordu ellerimde başım,
Cevab verdi yüksek arkadaşım:
— Dedelerimden kalma yadigâr
Bir pırlanta ile bir saatim var
Gönderin Bedestana sattırın
Bu ağır yükü benden attırın
Bu yüksek ruhlu bir Türk kızıydı
Türk varlığının bir yıldızıydı
Taşı, saati uzattı bana
Ben de gönderdim «sat» salonuna
Bir kaç yüz lira geldi geriye
Sıkıntıyı attık biz ileriye
Fakat refikam,
Döndürürken duvara başını
Gördüm iki damla göz yaşını.
Dedim: Lânet olsun böyle geçime!
Artık, düştüm ben de kendi içime.
Kulaklarım içimi dinliyor,
Her yerim inliyor.
Gözlerim içime bakıyor
Ve gördüğüm yeri yakıyor.
Kalbimi deldi o iki damla yaş,
Haksız yere idi bu çetin savaş.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu şiiri, 15 Ocak 1928 tarihini taşır ve bu mısralarda görünen derin ıstırab daha yıllar boyu devam eder!.. Kâzım Karabekir Paşa, o ıstırablı yılları domates yetiştirerek geçirmiş ve bu ıstırabı yalnız o değil, diğer arkadaşları da duymuş, meselâ: Cafer Tayyar Paşa, Beşiktaş'da bir odun deposunda satış memurluğu yapmış; Ali Fuad Paşa ise, yamalı pantolonla gezmekten çekinmemiştir!..

— « ☆ » —

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN HÂTIRATINDAN KORKANLAR!..

Kâzım Karabekir Paşa'nın «İzmir Su'i-kasdi» dolayısıyle İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılıp beraat ettiğine, bilâhare sicillen emekliye sevkedilen Paşa'nın uzun yıllar geçim sıkıntısı çektiğine daha evvel temas etmiştik...

Karabekir Paşa'nın o yıllarda sıkıntısı yalnız geçim derdi olmamış, kayınpederinin yardımıyla satın alabildiği Erenköy'deki evinde âdeta, cemiyetten tecrid edilmiş bir vaziyette günlerini geçiren Paşa, daimî polis tarassutu altında bulundurulmuş, sık sık gönderilen tehdid mektuplarıyle de devamlı iz'ac edilmiştir!.. Belirli belirsiz bir şekilde imzalanan ve gûya Ermeniler tarafından gönderilen bu tehdid mektuplarında, Paşa'nın «Şark Fâtihliği»nden bahisle Doğudaki icraatının intikamı alınacağından söz edilmiş ve **«Ömrünün son günlerini yaşadığını iyi bil!.. Şarkta Fâtihlik taslıyarak yaptığın zulmün, işlediğin cinayetlerin hesabının sorulmayacağını zannetme!.. Bunca mazlûmun âhı ile lâyık olduğun cezaya çarptırılacağın gün yaklaşmaktadır!.. Ne yapsan, nereye gitsen elimizden kurtulamayacaksın... Unutma, günlerin sayılıdır...»** sözleriyle Paşa, devamlı tehdid edilmiştir!..

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, gûya Ermeniler tarafından gönderilen bu mektupların mahiyeti Karabekir Paşa tarafından pek çabuk anlaşılmış ve o yıllarda kendisini ziyaret cesaretini gösterebilen bir kaç vefakâr dostuna bu tehdid mektuplarını gösteren Paşa, o mektupların nerelerden geldiğine bakınız nasıl ışık tutmuştur... Diyor ki, Kâzım Karabekir Paşa:

«— Ne de olsa serde Harb-i Umumîden kalmış istihbaratçılık var... Şu mektuplara dikkat ediniz. İşte, kaldırıp ışığa tuttuğunuz bu kâğıtlardaki (T.C.) filigranlarını görüyorsunuz değil mi?!.. Nereden geldikleri anlaşılıyor amma, neden gönderirler, onu anlamak güç!.. Herhalde, kendilerine Ermeni süsü vererek bu işi yapan bizimkiler, beni korkutarak tamamen evime kapanmağa mecbur etmek istiyorlar. Yarabbi! Bu ne kafadır böyle!.. Bari kullandıkları kâğıda dikkat etseler!..»

Kâzım Karabekir Paşa'yı bu mahiyetteki mektuplarla teh-

did edenlerin kimler olduğunu aşağıda göreceğiz... Millî Mücadele'nin ünlü kumandanı Karabekir Paşa, böyle bir taraftan polis tarassutu altında tutulur, diğer taraftan yukarıda görüldüğü gibi sık sık mektupla tehdid edilirken, günün birinde o devrin «Milliyet» gazetesinde «Ankaralının Defteri» adıyle bir seri yazı neşrine teşebbüs edilir. «Milliyet» gazetesi, Siirt meb'usu Mahmud Bey'e aiddir. Eşki İttihatçılardan, hem de İttihatçıların fedâiler grubundan olan bu Siirt meb'usu Mahmud Bey, «Ankaralının Defteri» başlıklı yazı serisini gazetesinde okuyucularına şu satırlarla takdim etmiştir: «Elimizde bir «Ankaralının Defteri» var. Bu defterde millî inkılâbın tâ ilk günlerinden itibaren hâdiseler günü gününe kaydedilmiş... Bunların içinde Gazi'nin ilk günlere aid faaliyetlerine, Meclis'de ve hariçte yürüttüğü politikanın hususiyetlerine, Birinci ve İkinci Büyük Millet Meclisi'nin içyüzüne, millet kürsüsünde ve koridorlarındaki müsbet ve menfî çalışmalara, cephe hayatına, ilk günlerin türlü türlü zihniyet ve telâkkilerine, hâsılı Ankara'nın umumî ve hususî hayatına dair, bugüne kadar işitilmemiş pek meraklı intibalar var. İnkılâp tarihinin karanlıklarda kalmış bir çok noktaları var. Bunları aydınlatacak ışığı bu notlarda bulacaksınız...

İşin, bir de şu ciheti var: «Ankaralının Defteri»ndeki bu intibaları okuduktan sonra, kafalarımızda yaşayan bâzı putlar, hâfızamızı dolduran bâzı kanaatler mutlaka yıkılacak, parçalanacaktır. Şimdiye kadar doğru bildiğimiz bir çok şeylerin yalan olduğunu öğreneceğiz. Kafalarımızı dolduran yalan yanlış şeyler yerine temiz hakikatlerin geçmesinden, nihayet inkılâp tarihimizle hakikatin zaferini görmek hazzı duymayacak vatandaş olur mu?..»

«Milliyet»in bu takdim yazısı gerçek tarihin öğrenilmesi yönünden elbette mühimdi. Elbette «hakikatin zaferini görmek hazzını duymayacak vatandaş» yoktu... Bu bakımdan Milliyet'in bu yeni yazı serisi merakla beklenmeye başlandı. «Kafalarda yaşayan bâzı putların ve hâfızalarımızı dolduran bâzı kanaatlerin» nasıl yıkılıp parçalanacağı herkesde derin bir ilgi uyandırmıştı. Nihayet 1933 yılının 24 Mart günü «Ankaralının Defteri» tefrikaya başlandı. «Millîci» imzasını taşıyan yazı serisi ilk günde, yıkıp parçalamak istediği putlardan birini açıkladı... Bu zât: Ali Fuad (Cebesoy) Paşa idi!.. Millî Mücadele'de Garb Cephesi Ku-

mandanlığı yapan ve bu vazifede İsmet (İnönü) Paşa ile halef-selef olan, bilâhare Moskova Elçiliği'ne tâyin edilen Ali Fuad Paşa'nın icraatından istihza ile bahsedilmekte ve Çerkes Edhem olayı Ali Fuad Paşa'ya mal edilmekte idi!..

«Ankaralının Defteri»nin mahiyeti, bu ilk gündeki neşriyatıyle anlaşılmış ve yıkılıp parçalanacak diğer putlar merakla beklenmeye başlanmıştı... Nihayet 27 Nisan günkü yazıda Kâzım Karabekir Paşa ele alınmış ve nice tarihî vesikanın bangır bangır haykırdığı hakikatler korkunç bir cür'etle tahrif edilerek Şark Cephesi Kumandanı Karabekir Paşa'ya pek insafsız bir dille çatılmıştır!..

Siirt meb'usu Mahmud Bey'in «Milliyet» gazetesindeki bu neşriyatı, aşağıda görüleceği gibi pek acaib işlere yol açmış ve neticede Karabekir Paşa'nın başına «İzmir Su'i-kasdi»nden sonra ikinci bir dert olmuştur!.. Olayı, sayfalarımızın darlığı dolayısıyle bütün teferruatıyla nakledemiyecek, hulâsaten kayd edeceğiz. Şöyle ki: «Milliyet» gazetesinde «Ankaralının Defteri» devam ederken, Kâzım Karabekir Paşa, kendisiyle alâkalı neşriyata devamlı cevap vermiş ve gazetenin tahrif ettiği olayları vesikalarla yalanlamıştır. Kâzım Karabekir Paşa «Milliyet»in iddialarını altı mektupla çürütmüş ve o yıllarda alâka ile takib olunan Karabekir Paşa'nın mektupları diğer bâzı gazetelerce de yayınlanmıştır. Bu arada «Ankaralının Defteri» başlıklı yazı serisinde «Millîci» imzasını kullananın «Milliyet» gazetesi sahibi, Siirt meb'usu Mahmud Bey olduğu açıklanmış, «Milliyet»in yanı sıra «Hâkimiyet-i Milliye» gazetesi de Karabekir Paşa aleyhindeki neşriyata katılmış ve bütün yazılanlar Anadolu Ajansı bültenlerinde dahi yer almıştır!..

Sütunlarının Karabekir Paşa'nın yazacaklarına açık olduğunu ilân eden «Milliyet», Paşa'nın altıncı mektubundan sonra yazdıklarını yayınlamamış ve «Milliyet» gazetesinin Kâzım Karabekir Paşa aleyhine yürüttüğü neşriyat, günün birinde pek ustaca bir oyunla bambaşka bir safhaya intikal ettirilmiş, buram buram mugalâta kokan bir izahla, Karabekir Paşa'nın söyleyecek sözü kalmadığı «Milliyet» okuyucularına duyurulmuştur!.. Bizzat gazete sahibinin imzasıyle yayınlanan bu yazıdan sonra Paşa'nın mektupları yayınlanmamış ve böylece susturulan Karabekir Paşa aleyhine «Milliyet» gazetesi söylemediğini bırakmamıştır!..

Kâzım Karabekir Paşa.

Gerçek elbette «Milliyet»in yazdığı gibi değildi!.. Millî Mücadele'nin mühim sîması Kâzım Karabekir Paşa'nın yazıp söyleyeceği daha pek çok hakikatler vardı... Vardı ama, bu hakikatleri yayınlayacak neşir organı o devirde yoktu!.. Böylesine bir devirde Paşa, «Milliyet»in korkunç bir cür'etle tahrif ettiği gerçekleri bir kitapla cevablandırmaya karar verdi ve bu kitap 1933 yılının Mayıs ayında matbaaya verildi. Kitabı «Sinan Matbaası» basıyordu. Kısa bir zamanda dizilip basılan ve «Milliyet»in iddialarını vesikalarla çürüten bu eser, Mayıs ayı sonlarında tamamlanmış, fakat piyasaya çıkmadan matbaadan alınıp imha edilivermiştir!!!..

Kâzım Karabekir Paşa'nın kitabını böyle mer'i kanun hükümlerine rağmen, imha edenler kimlerdir?.. İddiaya göre, bu

usulsüz işten, İstanbul Valisinin, Savcısının, Emniyet Müdürünün haberleri yoktur!.. Matbaa sahibi Sinan Omur (bilâhare «Hüradam» gazetesini yayınlayan zât), kitabın tamamlandığı ve henüz piyasaya tevzi edilmediği gün, sokak ortasında iki şahıs tarafından yakalanmış ve hemen bir araba ile Harbiye'deki Radyo Evi karşısında bir eve götürülmüştür!.. Sinan Bey'in ifadesine göre, kendisini böyle sokak ortasında yakalayıp alelâcele alıp götürenler polis olmayıp, CHP İstanbul teşkilâtı fedâilerindendirler!.. Biri «İzbandut gibi acaib bir mahlûk» olan bu iki fedâinin Sinan Bey'i yakalayıp götürdükleri ev ise, o devrin meşhuuur adamı Ali Çetinkaya'ya (Kel Ali'ye) aiddir!.. Böyle «devlet içinde devlet» misâli bir güçle güpe gündüz yolu çevrilen Sinan Bey'in götürüldüğü evde Kılıç Ali, Kâzım (Özalp), Cevded Kerim (İncedayı) ve Sinop meb'usu Recep Zühdü bir aradadırlar... Dinleyelim şimdi o evde Kılıç Ali ile Sinan Omur arasında geçen konuşmayı... Matbaa sahibi Sinan Bey diyor ki:

«— Buyur ettikleri salona girer girmez, baktım Kılıç Ali Bey... Ha, demek beni görmek isteyen zât, bu imiş... Fakat ben bu zâtı tanımam, yalnız gazetelerde gördüğüm resimlerinden bilirim. O ise, sanki kırk yıllık dostummuş gibi, gülümseyen bir çehre ile: «Hoş geldiniz» diye hararetle elimi sıktı. Şaşkın şaşkın yüzüne baka kalmışım... Rüya mı görüyorum, benim burada ne işim var?.. O ise, hiç oralarda değildi. Pek nazik ve mültefit bir halde hatırımı soruyordu. Nihayet asıl maksadına gelerek, fakat yine pek yumuşak ve gönül okşayan bir tavırla:

«— Sinan Bey,» dedi, «Kâzım Karabekir Paşa'nın bir kitabını basmışsınız. Arkadaşlar söylediler, nedir bu kitap?»

«— Görmediniz mi beyefendi, herhalde görmüşsünüzdür bu kitabı.»

Ve hakikaten Kılıç Ali Bey bu kitabı görmüştü. Çünkü matbaada kitap basılırken, aldıkları gizli tertibatla, formalardan aşırmak suretiyle baskı esnasında kitabı okudukları, daha sonra anlaşılmıştı.

Fakat Kılıç Ali Bey, şimdi hiçbir şeyden haberi yokmuş da, bu kitaptan henüz yeni haberdar oluyormuş gibi görünmeyi tercih ediyor ve:

«— Bilmiyorum, vakıa bahsettiler bu kitaptan ama, muh-

teviyatını bilmiyorum. Kâzım Karabekir Paşa, bu kitabı ne maksatla bastırmıştır?»

Kılıç Ali Bey, Paşa'nın maksadını da biliyordu. Çünkü onu (Karabekir Paşa'yı) bu kitabı yazmağa teşvik, hattâ ısrarla sevkedenler, yine kendi en yakın arkadaşları idi.

«— Efendim, dedim, nasıl bilmezsiniz. Siirt meb'usu Mahmud Bey'in «Milliyet» gazetesinde devam edip gitmiş olan neşriyatını görmemiş olmanıza imkân var mı? Orada, hattâ en heybetli resimlerini birinci sayfaya koyarak, Kâzım Karabekir Paşa'ya günlerce «ne duruyorsunuz, söyleyecek bir şeyiniz varsa, sütunlarımız yazılarınıza açıktır. Tarihe hizmet etmek için bunları yazmak da vazifenizdir, sizi yazmaktan kim men'ediyor?» deyip durmadılar mı?.. İşte Paşa da, bu teşvik ve ısrar üzerine kitabı yazıp, bastırmıştır. Esasen kitapta, zararlı denebilecek bir kelime bile yoktur.»

Kılıç Ali Bey:

«— Hayır, diyor, bu kitap muzırdır. Kâzım Karabekir Paşa bu kitabı, Gazi Paşa'ya karşı yazmıştır.»

Ben de tekrar ediyorum:

«— Hayır beyefendi, kitap meydandadır. Gazi Paşa hazretlerine dokunan tek satır, tek kelime dahi bulamazsınız. Ben tâbi' (kitabı basan) olarak, dikkatle tedkik ettiğim bu kitapta, herhangi bir şekilde zararlı denebilecek hiçbir şey görmedim. Niçin telâş buyuruyorsunuz? Bu kitap, vesikalara müstenid bir hâtırattan ibarettir. Ve esasen arzettiğim gibi, Halk Fırkası (CHP) organlarının: «Millî Mücadele tarihini aydınlatmak için hâtıralarınızı neşretmeniz memleket ve millete karşı vazifenizdir. Sizi bu vazifeyi yapmaktan kim men'ediyor? «Şarkılı ibret» (Karabekir Paşa'nın Doğu'daki yetimlerin şarkı ve marş ihtiyacını karşılamak üzere yazıp Erzurum'da yayınlanan kitabı kasdolunuyor) yazacağınıza bunları yazsanız...» diye teşvik edişleri üzerine neşre karar vermiştir. Demek ki, Fırkaca/Partice de isteniyor. Ben de zaten, bu mülâhaza ile basmak işini üzerime aldım.»

Ne dedimse, Kılıç Ali Bey dinlemiyor:

«— Hayır, diyor, sen bilmezsin, biz İstiklâl Mahkemesi'nde bu adamı asacaktık ama, yine Gazi Paşa müsaade etmedi.»

«— Niçin asacaktınız bilmem ama, benim bildiğim, hattâ yarı resmî mahiyetteki Hükûmet ve Fırka gazetesi «Milliyet»in

de son günlerde tekrar edip durduğu veçhile, Kâzım Karabekir Paşa ömrü boyunca bu memlekete canla başla hizmet etmiş bir kumandandır. Bunun böyle olduğunu siz de inkâr edemezsiniz.»

«— Sen bilmezsin Sinan Bey... Biz asacaktık onu... Hulâsa... bu kitap muzırdır.»

Lâf anlatmaktan usandım artık:

«— Bu kitap sizin nazarınızda muzırsa, yâni, herhangi bir şekilde zararlı buluyorsanız, ben ne yapabilirim?.. Kuvvet, kudret elinizdedir. Ne isterseniz yaparsınız.»

«— Ne demek yâni?..»

«— Öyle ya beyefendi, isterseniz çıkarmazsınız.»

«— Çıkarmamak mı? Nasıl olur, bu mümkün mü?.. Kitap alelusûl müddeiumumîliğe (savcılığa) verilecek, orası tedkik edecek, eğer zararlı bulursa, gereken takibatı yapacak... Usûl, kanun bu... Biz buna nasıl mâni olabiliriz?»

«— Demek ki, müddeiumumîliğin kitabı zararlı bulmayacağından siz de eminsiniz!..»

«— Orasını bilmem... Ancak, bu kitap bizce zararlıdır. Fakat, müddeiumumîlik böyle telâkki etmeyebilir ve kitabı serbest bırakabilir, siz de satışa çıkarırsınız.»

«— Aman efendim, öyle şey olur mu? Maazallâh! Zâtıâlinizin zararlı telâkki buyurdukları bu kitabı, kim serbest bırakırsa bıraksın, satışa çıkarmak benim haddime mi düşmüş?»

«— Neden?»

«— Nedeni var mı beyefendi? Hıyanet-i vataniyye ile mahkûm olduğum gündür, kime meramımı anlatabilirim ki?..»

Kılıç Ali Bey'le Kâzım Karabekir Paşa'nın kitabını basan Sinan Omur arasındaki konuşma bu şekilde devam edip gider ve sonunda Sinan Bey sorar:

«— Beyefendi, kısacası şu, şimdi siz ne yapmak istiyorsunuz, lütfen bana onu söyleyiniz.»

Kılıç Ali cevap verir:

«— Bu kitabı bize verir misin?»

«— Zait lâf beyefendi... Böyle şey bahis mevzuu olur mu? Siz ver dedikten sonra ben vermemezlik edebilir miyim? Ne isterseniz onu yaparsınız.»

«— O halde, bu kitapları olduğu gibi bize teslim et.»

«— Emredersiniz ancak bunun kâğıt vesaire gibi birçok masrafları oldu.»

«— Ben sana onları veririm. Onu ayrıca görüşürüz, o ciheti merak etme, hallederiz. Yarın gelir, beni görürsün.»

Böylece mesele halledilir (!) ve Sinan Bey yanında CHP fedâisi bulunduğu halde matbaasına döner... Diyor ki, Sinan Bey:

«— Neye uğradığımı bilemez bir halde, zihnim karma karışık, üzüntü içinde matbaaya döndüm. Ne yapacağımı, şimdi ne olacağını düşünüyordum. Artık matbaadan ayrılamazdım, beklemeğe mecburdum.»

Sinan Bey böyle şaşkın bir halde bekleyedursun, o gece yarısına yakın matbaa önünde bâzı kimseler belirir, birkaç itfaiye arabası da sokak başına yanaşır!.. Gelenler: «Hâkimiyet-i Milliye» gazetesi sahibi ve Sinop meb'usu Recep Zühdü Bey ile Halk Partisi İstanbul teşkilâtından Şaban ve Kâzım adlı şahıslardır...

Gazeteci ve meb'us Recep Zühdü Bey sorar:

«— Hani nerede kitaplar?..»

Matbaa sahibi Sinan Bey, gelenlerin önüne düşer ve kitapların bulunduğu odayı açarak:

«— Buyurun!» der.

O anda Recep Zühdü'nün emri duyulur:

«— Haydi çabuk, doldurun çuvallara!..»

İtfaiye erlerinin yardımıyle Karabekir Paşa'nın kitapları çuvallara doldurulur, arabalara taşınır ve doğru Cağaloğlu Hamamı'nın yolu tutulur. Gidenler hamam sahibini bulamazlar orada... Dönüp Hoca Paşa Hamamı'na inerler ve haman sahibini bulup kitapların külhanda yakılacağını söylerler!.. Ancak, hamam sahibi itiraz eder ve:

«— Bizim külhanda böyle yığın halinde kitap yakılmaz, ıskaralar tıkanır» der. Bu itiraz üzerine Recep Zühdü kumandasındaki kafile Topkapı yolunu tutar ve sûrların dışındaki tuğla harmanlarından birinde Karabekir Paşa'nın kitapları yakılır!.. Bilâhare, baskın olayından evvel beş adet kitabın Kâzım Karabekir Paşa tarafından matbaadan aldırıldığı duyulur ve bu kitapların da imhâsı için 4/5 Haziran gecesi sabaha karşı Paşa'nın Erenköy'deki evi basılır, yazılı kâğıt namına ne bulunursa çuvallara

doldurulup götürülür!.. Aynı gece Cafer Tayyar Paşa'nın ve bir gün evvel Karabekir Paşa'yı ziyarete gelen eski Kastamonu meb'usu (Yunan Generali Trikopis'i esir alan) Dadaylı Halid Bey'in de evleri aranır ama, oralarda da, o beş kitap ele geçirilemez!..

Bu beş kitap ele geçirilseydi ne olacaktı sanki?!.. O kitaplar da yakılarak Paşa, elindeki tarihî vesikalardan mahrum mu edilecekti?.. Elbette ki hayır!.. Kâzım Karabekir Paşa hâtıratının ve pek kıymetli vesikaların birkaç suretini çıkartmış ve bunları emîn yerlerde muhafaza altına almıştı. Nitekim sonraları, saklanan bu hâtıratın bir kısmı yayınlanmıştır ve bugün o eserler kitapçılarda serbestçe satılmaktadır!..

Bilindiği gibi, Kâzım Karabekir Paşa, hayatının son yıllarında meb'us seçilmiş ve Büyük Millet Meclisi Reisliği yapmıştır... Yazdığı kitap piyasaya çıkmadan tuğla harmanında yakılan, bir gecenin sabah saatlerinde evi aranıp, yazılı nesi varsa alıp götürülen, devamlı polis tarassudu altında tutulan Paşa'nın, sonraları meb'us olup, Büyük Millet Meclisi Başkanlığına getirilişindeki **«sır»** nedir ve Kâzım Karabekir Paşa'nın vefatı hakkında ileri sürülen iddialar ne derece doğrudur?.. Bunları başka bir yazımızda ele alıp inceleyecek, bugün ise, Paşa'nın notlarından bir bölümü naklederek bu mevzuu bitirecek, nakledeceğimiz bu bölümle, Kâzım Karabekir Paşa'nın hâtıratından neden korkulduğunu izaha çalışacağız... Diyor ki, Kâzım Karabekir Paşa:

«— 18 Temmuz 1923'de, Ankara istasyonundaki binada, Teşkilât-ı Esâsiye'nin (Anayasa'nın) tâdili müzakeresinde vaziyet tamamiyle aydınlandı. Teşkilât-ı Esâsiye'de yapılmasını muvafık gördükleri tâdillerin ikinci müzakeresi imiş... Bana haber verilmemişti. Bugün ben tesadüfen bulundum.

Fethi (Okyar) Bey, Mahmud Esad (Bozkurt) Bey, Tevfik Rüşdü (Aras) Bey, Nafıa Vekili Fevzi Bey, Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, Ziraat Vekili Sabri Bey, Matbuat Umum Müdürü Ağaoğlu Ahmed Bey, meb'uslardan: Ziya Gökalp, İhsan, Rasim vardı. Erzincan meb'usu Saffet Bey kâtiplik vazifesi görüyordu.

Ben geldiğim sırada Tevfik Rüşdü Bey konuşuyordu:

«— Ben kanaatimi Millet kürsüsünden dahi haykırırım!

Kimseden korkmam! Teşkilât-ı Esâsiyemizde dinimiz apaçık yazılmalıdır!..»

Ben söz aldım ve sordum:

«— Teşkilât-ı Esâsiye'de dinimizin İslâm olduğu yazılıdır Tevfik Rüşrü Bey! Hangi kanaati haykıracaksın? Ve Teşkilât-ı Esâsiye'ye apaçık hangi dini yazdıracaksın? Hıristiyanlığı mı?..»

Mahmud Esad Bey söz aldı ve sertçe cevap verdi:

«— Evet, Hıristiyanlığı!.. Çünkü İslâmlık terakkiye mânidir. Bu dinle yürünemez, mahvoluruz! Ve bize kimse de ehemmiyet vermez.»

Ben söz alarak:

«— İslâmiyetin terakkiye mâni olduğu, Avrupalıların uydurmasıdır. Bu meseleyi istediğiniz kadar münakaşa edebiliriz. Fakat münakaşaya tahammülü olmayan bir mesele varsa «Din değiştirmek gayreti»dir. Netice: **İslâm kalırsak mahvolmayız, fakat bu din değişterme oyunuyla bizi kolay mahvedebilirler.** Hıristiyan Bizansı, Müslüman - Türk yıkmış ve yerine geçmiştir. İngilizler, Fransızlar, 1855'de İslâm Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak yaparak Hıristiyan Rus İmparatorluğuna karşı harb ettiler... İçinden yeni sıyrıldığımız Cihan Harbi'nde Almanya, Avusturya - Macaristan ve Bulgaristan Hıristiyan devletleri yine Müslüman - Türk'le ittifak yaptı ve İ'tilâf devletlerine karşı birlikte harb etti. «Yüzümüze kimse bakmazmış!..» Ne demek?»

Fethi Bey söz alarak bana gayet sert cevap verdi:

«— Evet Karabekir!.. Türkler, İslâmlığı böyle kabul ettiklerinden böyle kaldılar. Ve İslâm kaldıkça da, bu halde kalmaya mahkûmdurlar... Bunun için İslâm kalamayacağız.»

Ben de aynı sertlikte şu cevabı verdim:

«— Fethi Bey, bu yabancı fikri şiddetle reddederim! Geri kalmaklığımıza âmil olan şey bir değildir: Fütûhatçılık, temsil kudreti gösterememek, Avrupa'nın ilim ve irfan cephesiyle temassızlık, idarede istibdâd gibi mühim sebebler vardır. Aynı yanlışlıkları yapan Hıristiyan devletlerin de yıkılıp gittiğini bilmez değilsiniz. Bir zelzelenin hakikî sebeplerini araştırmayıp onu gülünç bir sebebe bağlamak kadar, bu, «İslâmlık terakkiye mânidir» fikrini de garib bulurum. Bu yabancı ve tehlikeli fikrin aramızda da ilmî münakaşaya tahammül edemeyecek kadar taraftar bulmasından çok müteessir oldum. Fakat ben iddia ediyorum ki,

Türk Milleti ne dinsiz olur, ne de Hıristiyan olur... Hakikat budur!.. Bir milletin asırlardanberi en mukaddes duygularını bir hamlede atabileceğinize inanışınız objektif bir görüş değil, hayalinizdir. Böyle bir harekete cür'et, memlekette kanlı bir istibdâd ile başlar!.. Ve İstiklâl Harbi'nin samimî birliğini de birbirine katar. Nasıl bitebileceğini de söyleyebilirim: Düşmanlarından kanı pahasına istiklâlini kurtaran Türk Milleti, hürriyeti kendi evlâdlarına boğdurmayacak, buna cür'et edenlerin de hakkından gelecektir Fethi Bey!..»

Müslüman - Türk'ü Hıristiyanlaştırma gayretinin nerelere vardığını ayrı bir yazımızda inceleyeceğiz.

—« ☆ »—

MİLLÎ TÜRK TALEBE BİRLİĞİ TARİHİNDEN BİR SAYFA: RAZGRAD OLAYI

MTTB'liğin kuruluşunun altmışıncı yıldönümü dolayısiyle

4 Aralık günü, Millî Türk Talebe Birliği'nin kuruluşunun yıldönümüdür... Bu yıl, kuruluşunun altmışıncı yıldönümü kutlayan memleketimizin bu en eski, köklü ve güçlü yegâne talebe cemiyetinin nasıl, ne şekilde ve hangi şartlar altında kurulabildiğine daha evvel muhtelif vesilelerle temas ettiğimizden bugün bu husus üzerinde durmayacak, yalnız Millî Türk Talebe Birliği'nin şerefli tarihinden bir sayfa açarak örnek bir talebe hareketini nakle çalışacağız. Şöyle ki:

1933 yılının 17 Nisan günü, o devirde devletin yarı resmî haber organı olan Anadolu Ajansı bültenlerinde korkunç bir haber yer almış ve bu korkunç haber o gün bütün gazetelerle birlikte radyo vasıtasıyle de efkâr-ı umumîyeye duyurulmuştur. Okuyalım, Anadolu Ajansı'nın Sofya muhabirine atfen verdiği bu korkunç haberi:

«Bu gece Deliorman'ın göbeği olan Razgrad kasabasındaki Türk mezarlığı organize edilmiş iki yüz kişilik bir Bulgar kala-

balığı tarafından tahrip edilmiştir. Mezarlık, kasabanın kenarındadır. Mütearızlar (taarruz edenler) **evvelâ mezarlık bekçisinin barınmakta olduğu kulübeyi yıkmışlar ve Türk halkı heyecan ve korku içinde bekleşirken, tel örgüleri keserek mezarlığa girmişler, bütün taşları yıkmışlar, taze mezarları açmışlar, yüz elli kadar cenazenin kemiklerini dışarı çıkarmışlardır.**

Bu pek feci hâdise, Deliorman Türkleri arasında derin bir heyecan uyandırmıştır. Türk ahali bugün bütün gece kirlenen ve tanınmaz bir hale gelen mezarlığın kenarına toplanarak ana, baba, kardeş ve evlâdlarının harap edilmiş kabirleri önünde ağlaşmaktadırlar.

Razgrad müftüsü, cemaat reisi ve Türk halkının imzalarıyle, Bulgar nâzırlarına, parlamentodaki grupların şeflerine, Bulgar gazetelerine telgraflar çekilmiştir. Türkler halen yangın yerine çevrilmiş mezarlıklarında, delik-deşik edilmiş sevdiklerinin cesedleri karşısında gözyaşlarıyle döğünmektedirler.»

Bu haber gazeteler ve radyo vasıtasıyle yurt sathına yayıldığında bütün memlekette müdhiş bir infial uyandırmış ve o günlerde Türkiye'ye henüz gelmiş olan yeni Bulgar elçisi Gospodin Antony, gazetecilere verdiği beyanatta, evvelâ Türkçe bildiğini iftiharla ilân edip, bilâhare olayı şu şekilde te'vile yeltenmiştir:

«— Hâdise maalesef vakidir ve sebebi şudur: Razgrad Belediyesi, yapmak üzere olduğu bir park için Türk mezarlığını da, istimlâk etmek zaruretini duymuş, fakat mahallî Türk halkının mukavemetine maruz kalmıştır. Mezarlıklar her yerde halk tarafından mukaddesattan sayıldığı için, bu mukavemet de mazur görülür. Ancak, mezarlıkların bu kâbil imar işleri için istimlâki de o kadar tabiî sayılmalıdır. Razgrad'daki hâdise de bundan doğmuştur. İstimlâk muamelesinin çok yavaş gittiğini gören bazı müfritler, bu işi akıllarınca en kestirme yoldan hâl ve fasl etmek için bu hâdiseyi meydana getirmişlerdir. Buna rağmen, şüphe yok ki, mazur sayılamazlar. Ancak, son aldığım haberlere göre, hâdisenin asıl müsebbibleri «Rudna Zastika Cemiyeti»dir ki, bu Cemiyet bir takım müfritlerden müteşekkil bir topluluktur. Hâdise bu bakımdan mazur görülmelidir. Bizim daima ve herşeye rağmen inandığımız şudur: Türk - Bulgar dostluğu, lâzım değil, elzemdir.»

Memleketimize yeni gelen Bulgar elçisi, bu beyanatıyle Türk - Bulgar dostluğunu lâzım değil ,elzem göredursun, Bulgar Başvekili Gospodin Muşanof da, vahşet olayını ajanslara verdiği bir beyanatla şöyle ört-bas ediveriyordu: «Bu hareket, Türk ahalinin dinî hislerine karşı yapılmış bir taarruz değildir. Esasen mücrimlerin adliyeye teslimi için icab eden emirleri verdim.»

Bulgar başvekili ile Bulgaristan'ın yeni Türkiye elçisinin, Razgrad'daki Türk mezarlığına yapılan menfur taarruzu bu şekilde te'vil etmeleri, Müslüman - Türk'ü **«Barbar Türkler»** diye anmayı bir vazife edinen haçlı âlemini tatmin edip, zevahiri belki kurtarıyordu amma, Türkiye'deki MİLLÎ ŞUUR sahibi gençlik bu politik beyanatlara iltifat etmemiş, hattâ o günlerde Cenevre'ye giden ve bu yolculuk esnasında Sofya'ya uğrayıp, Bulgar yetkili makamlarıyle Razgrad olayını görüşen devrin Hariciye Vekili Tevfik Rüşdü Aras'ın alelâcele Ankara'ya ulaştırdığı **«Hâdise halledilmiştir, mesele kalmamıştır!»** gibi acaib mesajı dahi milleti tatmin etmemiş, bu çeşit basit ve beylik lâflara kimse kulak vermemiş, nihayet günün birinde, Millî Şuur sahibi gençlik, Millî Türk Talebe Birliği öncülüğünde harekete geçerek Müslüman - Türk'ün asaletine yakışır bir jestle örnek bir talebe hareketine vesile olmuştur.

Razgrad Hâdisesi diye anılan olay, 20 Nisan 1933 Perşembe günü cereyan etmiş o devrede Millî Türk Talebe Birliği Başkanı olan Yüksek Mühendis Mektebi son sınıf talebesi Tevfik İleri'nin (Demokrat Parti iktidarında Maarif Vekilliği yapan ve Yassıada Mahkemesi'ndeki metanetiyle şöhret bulan rahmetli Tevfik İleri) Razgrad'daki menfur tecavüzü takbih gayesiyle yüksek tahsil talebesinin yapacağı protesto hareketi için ilgili makamlara yaptığı müracaata müsade edilmemiş, buna rağmen Üniversite gençliği, beşer onar kafileler halinde evvelâ Beyoğlu'na çıkıp Pangaltı'daki Bulgar Konsolosluğu önünde toplanmış, Tevfik İleri'nin burada bir otomobil üzerine çıkarak yaptığı kısa konuşmadan sonra Feriköy'deki Bulgar mezarlığına doğru yürüyüşe geçilmiştir.

Olay, bu yürüyüş esnasında büyümüş, yüksek tahsil talebesi arasına liseliler yanı sıra halk da katılmış ve bu muazzam kalabalık Feriköy'e vardığında, Bulgar mezarlığının polis ve jan-

darma tarafından çevrildiğini görmüştür!.. Devrin hükûmetinin mukabil bir taarruzu önlemek gayesiyle aldığı bu tedbir lüzumsuzdu!.. Zira, gençler oraya, Bulgar mezarlığına tecavüz için gitmemiş, Bulgarların vahşetine şâhâne bir jestle cevap vermek üzere toplanmışlardı... Nitekim, polis ve jandarmanın aldığı olağanüstü tedbirlere rağmen, Bulgar mezarlığına çeşitli yollarla girilmiş ve mezarlığa giren gençler, Bulgarlar gibi kabirlere tecavüzle cesedleri oraya buraya savurmamış, Tevfik İleri'nin: **«Bulgarlar bizden insanlık ve medeniyet dersi almalıdırlar. Biz, ölülere hakaret değil, hürmet ederiz»** sözlerinden sonra, getirdikleri çelengi mezarlığa koymuşlar ve ellerindeki çiçekleri kabirler üzerine serpiştirmişlerdir!..

Bu şâhâne jesti müteakip Bulgar mezarlığını terkeden gençler, Pangaltı Karakolu önünde takviyeli polis kuvvetlerince durdurulmuşlar ve kalabalık arasından seksen kişi yakalanarak nezarete atılmışlardır!.. İçlerinde Birlik Başkanı Tevfik İleri, Birlik Umumî kâtibi Tıp Fakültesi'nden Şükrü Kaya gibi gençlerin de bulunduğu bu seksen kişiden bilâhare elli yedisi serbest bırakılıp, yirmi üçü tevkif edilmiş ve bu gençler İstanbul Barosu'nun en ünlü avukatları tarafından müdafaa edilip 25 Nisan'da tahliye olunmuşlar, daha sonra da çıkarılan af kanunundan istifade etmişlerdir.

Millî Türk Talebe Birliği'nin tarihinde bu çeşit pek çok örnek talebe hareketleri vardır... Dün, ecdâdının, yurt dışındaki kabirleri mevzuunda böylesine hassasiyet gösteren bu köklü ve güçlü talebe teşekkülü, bugün de, ecdâd yadigârı Anadolu'ya ve Anadolu'nun bütün meselelerine sahip olabilmenin şuur ve gururu içinde Türkiye'yi maddede ve manâda tam imar dâvâsına sahip, temiz, tertemiz memleket evlâdları elindedir. Anadolu'nun muhtelif vilâyet ve kazalarındaki konferanslarım dolayısıyle bizzat müşahede ettiğim bu gerçeği, bugün bu vesileyle ifadeye fırsat bulurken, Millî Türk Talebe Birliği mensuplarına başarılar diler, altmışıncı yıldönümünü samimiyetle kutlarım.

— « ☆ » —

«MUTLAKA NAMAZIN KILINMASI ŞARTTIR»

Yazımıza başlık yaptığımız bu **«mutlaka namazın kılınması şarttır.»** sözü Fahreddin Altay Paşa'ya aiddir ve Atatürk'ün cenaze namazının kılınıp kılınmaması mevzuunda söylenmiştir.

O yıllarda Birinci Ordu Kumandanı olan ve Atatürk'ün cenaze merasimine kumandan tayin edilen Fahreddin Altay Paşa diyor ki:

«— Bu görevi aldığım vakit onunla beraber olduğum yıllar gözlerimin önünden geçip gidiyordu. Çanakkale Savaşı'nda ve Millî Mücadele yıllarındaki beraberlik, inkılâp yıllarındaki ideal arkadaşlığı, bana verdiği yakın dostluk... Ne hazin bir sonuç!..

Yardımcılığıma Korgeneral Cemil Cahid Toydemir verildi. Bu merasimle bütün dünya ilgileniyordu. İngiltere, Çanakkale'de de savaşan Mareşal Birtfood'u memur etmiş, komşu devletler birer bölük asker ve diğer devletler de birer hey'et göndermişlerdi.

Programa göre, cenaze İstanbul'dan alınacak, Ankara'ya gönderilecekti. Ankara'ya sordum:

«— CENAZE NAMAZI İSTANBUL'DA MI, yoksa ANKARA'DA MI KILINACAK?..»

Akşama kadar bir cevap alamadığım için akşam tekrar soruyordum.

«YARIN SABAH BAŞBAKAN CELÂL (Bayar) BEY, GENEL SEKRETER HASAN RIZA (Soyak) BEY'LE ORAYA GELECEK, GÖRÜŞÜRSÜNÜZ.» cevabını aldığım vakit hayret ettim. Acaba bunda görüşecek ne var?..

Ertesi sabah geldiler. Dolmabahçe Sarayı'nda, Toydemir'le beraber buluştuk, düşünceleri: **«İstanbul'da veya Ankara'da cenaze namazı esnasında bâzı dinî olaylar meydana gelmesinden lâik hükûmet çekiniyormuş, namaz kılınmazsa olmaz mı?»**

Kendilerine:

«— Bir şey olacağını sanmam, mutlaka namazın kılınması şarttır. Bu gelenek olmuş dinî bir vecibedir. Namaz kılınmazsa bu millet elli sene sonra, yüz sene sonra mezardan çıkarır, namazını kılar. Onun için, namaz kılınmayacaksa beni vazifemden affetmenizi rica ederim.»

Toydemir de bana katılmıştı. Bu defa:

«— Evet, namazı kılınsın amma, mutlaka bir camide kılmak mecburi midir?»

«— Hayır, namaz her yerde kılınabilir. Burada, içeride veya dışarda namazı kılar, cenazeyi götürürüz.»

Böylece muvafakat hâsıl olunca Celâl (Bayar) Bey:

«— Vakıflar Müdürü Şerafeddin Efendi'yi davet edelim, namazı o kıldırsın» diyerek toplantıya son verdi.

Ertesi sabah Saray'da birkaç saf teşkil edilmiş, Şerafeddin Efendi imam olarak cenaze namazını kıldırmış, sonra tabut omuzlarda taşınarak top arabasına konulmuş, oradan Sirkeci'ye büyük merasimle ve uzun yol boyunca dökülen İstanbul halkının göz yaşlarıyle nakledilerek Yavuz zırhlısına emanet edilmiş ve İzmit'de trene vagonun penceresinden bindirilmek suretiyle Ankara'ya getirilmişti...»

Fahreddin Altay Paşa'nın bu anlattıklarına göre, Atatürk'ün cenaze namazı, devrin hükûmetinin tereddüdüne rağmen, onun ısrarıyla kılınmıştır... İngiliz yazar ve gazetecisi LORD KINROSS'un 1964 yılında yayınlanan «Atatürk — Bir Milletin Yeniden Doğuşu» adlı eserinde ise, Atatürk'ün cenaze namazı kızkardeşinin (Makbule Atadan'ın) ısrarıyle kılınmıştır. Bu münasebetle kaydedelim ki, LORD KINROSS, yukarıda adı geçen kitabını yurdumuza gelerek, Cumhurbaşkanlığı arşivine kadar çeşitli kaynaklardan istifade ederek yazmış, hattâ eserinin baştarafına koyduğu «Teşekkürler» başlıklı yazısında, gördüğü kolaylıklar dolayısıyle o günlerin Reisicumhuru Cemal Gürsel başta olmak üzere bir çok zevata minnetlerini bildirmiş, yaptığı böylesine derin tedkike rağmen kitabında pek çok hatâdan kurtulamamış, dilimize çevrilen ve yurdumuzda defalarca basılan yediyüzelli küsur sayfalık bu hacimli kitapdaki yanlışlıkların, hatâların tashihi ise, yarının gerçek tarihçisinin himmetine kalmıştır!..

Lord Kinross, Atatürk'ün ölümü ve cenaze merasimi bahsinde, Fahreddin Altay Paşa'nın iddiasının aksine diyor ki: **«Kızkardeşinin ısrarıyla kılınan cenaze namazından sonra, tabut erlerin çektiği top arabasına yerleştirildi ve alay Saray'ın rıhtımından ağır ağır yola çıktı.»**

«Tek Adam» müellifi Şevket Süreyya Aydemir ise, üç cilt-

lik kitabında, ne Fahreddin Altay Paşa'nın, ne de Lord Kınross'un iddialarına temas etmemiş, sadece: **«19 Kasım Cumartesi sabahı saat 8.10'da, Saray'ın büyük salonunda ve tabutun arkasında cenaze namazı kılındı»** demiştir.

Atatürk'ün cenazesinin İstanbul'dan Ankara'ya naklini bildiren 20 İkinciteşrin/Kasım 1938 tarihli ve 5218 sayılı «Cumhuriyet» gazetesi, o günkü merasimi bütün teferruatıyle bildirirken, kılınan cenaze namazı hakkında da şunları yazıyor:

«— Meş'aleler artık son ışıkları saçıyor. Koca kumandanlar gözyaşlarını tutamıyorlar. Salonda herkesin gözü yaşlı.

Tabutun kolları takılarak salonun ortasına getirildi. Dinî merasim yapılacak ve cenaze namazı kılınacaktı. Tabutun arkasında saflar bağlandı.

İmamet vazifesi İslâm Tedkikleri Enstitüsü Ordinaryüs Profesârü Şerafeddin Yaltkaya, müezzinliğini de, hususî müezzini Hafız Yaşar Okur aldı.

Altı meş'alenin aydınlattığı salonda birden lâhuti bir ses yükseldi:

«Tanrı Uludur...

«Tanrı Uludur...

«Tanrı Uludur...

«Tanrının rahmeti sizin üzerinize olsun.»

Namaz kılınırken salonun sessizliği içinde yalnız ağlıyanların hıçkırıkları duyuluyordu.»

«Cumhuriyet» gazetesinin dinî merasim hakkında yazdıkları bu kadardır. Bilindiği gibi, o yıllarda ezan «Tanrı Uludur» şeklinde okunurdu. Atatürk'ün cenaze namazını kıldıran Şerafeddin Yaltkaya (Bu zat, bilâhare Diyanet İşleri Reisi olmuştur), o günkü usule uymuş ve namazın tekbirini de **«Allahü Ekber»** yerine, **«Tanrı Uludur»** şeklinde almış, namazın sonundaki **«selâm»**ı da **«Tanrının rahmeti sizin üzerinize olsun»** diyerek Türkçeleştirmiştir!..

Atatürk'ün cenaze merasimiyle ilgili neşriyatta, kılınan cenaze namazından pek bahsedilmemektedir. Bu, herhalde Fahreddin Altay Paşa'nın baştaraftaki **«cenaze namazı esnasında bâzı dinî olaylar meydana gelmesinden lâik hükümet çekiniyormuş»** iddiasıyle alâkalı olsa gerek... O günlerde Celâl Bayar Başbakan olduğuna ve Celâl Bayar, namaz kılmayı lâikliğe aykırı gör-

düğüne (!) göre, belki de, hükûmetin tereddüdü bizzat Celâl Bayar'ın görüşünden doğmuştur!.. Bu mevzuda merhum Ali Fuad Başgil'in yazdıklarıyla, Celâl Bayar'ın yukarıdaki görüşünü aydınlatalım. Diyor ki, merhum Ali Fuad Başgil:

«— **Bundan iki sene evvel** (yazı, 1960'da yazıldığına göre, 1958'de), **bizim Devlet Reisi'miz, Türkiye'yi ziyarete gelen, Müslüman bir Devlet Reisi'ni, arzusu üzerine, Cuma namazına kadar götürmüş,** «Camie girmez misiniz?» **demesine cevap olarak:** «Biz lâikiz» **demiştir.**

1958'de Celâl Bayar Devlet Reisi olduğuna ve bu zat, Cuma namazı kılmayı lâikliğe aykırı bulduğuna göre, acaba, Atatürk'ün cenaze namazının kılınmasından çekinen hükûmetin tereddüdünde, o devrin Başbakanı Celâl Bayar'ın rolü olmuşmudur ki?!..

— « ☆ » —

ADNAN MENDERES'İN İDÂMINDAN SONRA!..

Adnan Menderes merhum, 1899 yılında Aydın'ın Sarayiçi mahallesinde doğmuş ve bilindiği gibi, altmış iki yaşının içinde İmralı Adası'nda idâm edilmiştir!.. 27 Mayıs hareketini müteakip Kütahya'da tevkif edilen, bilâhare Yassıada'da kurulan fevkalâde mahkemede idâma mahkûm olup, bu cezası Millî Birlik Komitesi'nde dokuza karşı on üç oyla tasdik edilen Adnan Menderes, Cumhuriyet tarihinin idâm olunan ilk Başbakanıdır!..

Darağacı altında son sözü: «**Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda, devletime ve milletime ebedî saadetler dilerim**» olan Adnan Menderes merhumun, 27 Mayıs günü başlayan aleyhindeki kampanya idâmından sonra da devam etmiş, Yassıada Mahkemesi'nde bakılan «Örtülü ödenek» ve «Haksız iktisab» dâvâları, bilâhare eşi ve çocukları aleyhine yürütülmüştür!.. «Yüksek Adalet Divânı» adıyle Yassıada'da Demokrat Parti mensublarını muhakeme eden fevkalâde mahkeme, hükümlerin tebliğini müteakip Ankara'ya taşınmış, bu arada mahkeme başkanı Salim Başol yerine Selman Yörük getirilmiş, ancak Divanın meşhuur savcısı Egesel, iddia makamının Başsavcısı olarak vazifesine devam etmiştir!..

O günlerde 1961 Anayasası yürürlüğe girdiğine göre, geçici Anayasa ahkâmınca kurulan «Yüksek Adalet Divânı» adlı fevkalâde mahkemenin faaliyetini tadil etmesi gerekirken, gerek bu Divan, gerek Yüksek Soruşturma Kurulu çalışmalarını sürdürmüşler ve «Haksız iktisab» dâvâsı dolayısıyle Adnan Bey'in eşi Berrin Menderes'le evlâdları: Yüksel, Mutlu ve Aydın Menderes aleyhine dâvâya devam etmişlerdir!.. «Haksız İktisab» denilen dâvâya yeniden başlandığı o günlerde türlü garib olaylar cereyan etmiş, meselâ, Adnan Bey'i pek seven (!) ve gûya onun matemini tutan bâzı kimseler, Menderes âilesine «reddi miras» talebinde bulunmalarını tavsiye etmişlerdir!.. Adnan Bey merhumun eşi ve çocukları şayet bu tavsiyeye uyup da «reddi miras» talebinde bulunurlarsa, o Adnan Bey hayranları (!), «âilesi bile Adnan Menderes'e sahip çıkmamış ve işte reddi miras talebinde bulunmuşlardır» diyerek, merhum aleyhine yeni bir kampanya yürütecekler, böylece Adnan Bey'i tamamen küçülteceklerdi!.. Fakat Menderes âilesi bu oyuna gelmedi ve **«Rahmetli Adnan Menderes'in mirasını bütün maddî ve manevî neticeleriyle kabul ediyoruz»** diyerek sözde dostların oyunlarını boşa çıkardılar!..

Merhum Adnan Menderes'in idâmını müteakip cereyan eden olaylar başlı başına bir tedkik mevzuudur. O devrede hükûmet başında bulunan İsmet İnönü bu olaylarla ilgilenmiş, 27 Mayıs'da ve müteakip günlerde adı sık sık duyulan Ekrem Alican Başbakanla Menderes âilesi arasında teması temin etmiş, bir ara Adalet Partisi ilk Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, Mendereslerin ıstırabını devrin Reisicumhuru Cemal Gürsel'e kadar götürmüş, ancak bütün bu faaliyete rağmen Menderes âilesi aleyhindeki dâvâ ısrarla yürütülmüş, icra yolu ile Adnan Bey'in mallarının satılmasına geçilmiş, bu arada Çakırbeyli Çiftliği'nin mahsulüne dahi el konulmuş ve bütün bu işler İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan devrilip, Suat Hayri Ürgüplü Kabinesi'nin kurulmasına kadar devam etmiştir.

Haksız iktisab dâvâsı dolayısıyle, Yüksek Soruşturma Kurulunca Menderes âilesinden istenen para: 1.489.265.30 TL. dır!.. Bu dâvâya 6 Aralık 1961 günü başlanmış ve Menderesler'in avukatı, bu dâvâda Vasfi Göksu tarafından sorguya çekilmiştir. Bu, Vasfi Göksu nam kimse, Yüksek Adalet Divânı yedek üyelerin-

Adnan Menderes merhum, Londra'daki uçak kazasından sonra yurda dönüşünde böylesine bir tezahüratla karşılanmıştı.

dendir. İddiaya göre bu adam: «Yassıada esas hükümlerinin hepsine katılmış ve hiçbir muhalefet şerhinde bulunmamıştır. Adnan Menderes hakkındaki idâm kararına katılmış ve infazda da bulunmuştur.» Haksız iktisab dâvâsında Yüksek Soruşturma Kurulu'na verilen ilk bilirkişi raporu Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanlarından biri tarafından hazırlanmış ve rahmetli Adnan Bey'in 1950 - 1960 yılları arasında bir milyon 486 bin 265 lira 30 kuruş haksız iktisabda bulunduğu bu raporda zikredilmiş, daha sonra bu rakam, 286 bin 293 liraya indirilmiş, nihayet Yüksek Adalet Divânı'nın Büyük Millet Meclisi'nce fesh edilmesini müteakip bu dâvâya Ankara Üçüncü Ağırceza Mahkemesi'nde bakılmış ve muhakeme sonunda: **«Adnan Menderes'in gayrimeşrû iktisabı yoktur»** hükmü Mahkemece tescil edilmiştir!..

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, merhum Adnan Menderes'in idâmından sonra eşi ve çocukları aleyhine yürütülen dâvâlarda pek garib olaylar cereyan etmiş ve bakınız, mahkemeler ne çeşit iddialara bakmak mecburiyetinde kalmışlardır!.. Meselâ, Emekli Sandığı Ankara Dokuzuncu Asliye Hukuk Mahkemesi'nde açtığı bir dâvâ ile Menderes'in eşinden üç bin beş yüz otuz beş liranın tahsilini talep etmiştir!.. İstenen bu para, Adnan Menderes'in Başbakan olarak Bursa'ya yaptığı bir seyahatte Çelik Palas'da kaldığı ve orada verdiği ziyafetle, telefon, sabun vesaireye aittir!.. Çelik Palas, Emekli Sandığı'nındır ve Adnan Bey merhum bu parayı ödemediğinden şimdi o borç (!) eşinden istenmektedir!..

Bu dâvâda, o yıllarda Bursa Valisi olan şimdiki Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil şahid olarak dinlenmiş ve şu ifadeyi vermiştir:

«— Adnan Menderes, Bursa'ya Başbakan sıfatıyle müteaddid defalar ziyarette bulunmuştur. Bir defa olsun Çelik Palas'da kalmamıştır!.. Bizim evde, yâni, Vilâyet Konağı'nda kalırlardı. Şerefine verilen ziyafetler, özel idare ağırlama tertibinden veya Ticaret Odası tarafından ödenirdi. Bunlar normaldir. Ve bugün dahi böyle olmaktadır.»

Bu ve benzeri şahidliklerle Emekli Sandığı'nın açtığı dâvâ reddedilirken; bu kere Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Yüksel Menderes aleyhine açtığı bir dâvâda, Irak Kral naibi Prens Abdülil-

lâh tarafından Adnan Menderes'e hediye edilen dört safkan Arap atının gümrük rüsumunu istiyordu!.. Oysa rahmetli Adnan Bey, Ankara'da o yıllarda inşasına başlanan ve hâlâ devam eden camiin yapılmasına şahsî hesabından yirmi bin lira teberruda bulunmuş, Irak Kral naibi tarafından kendisine hediye edilen o kıymetli dört safkan Arap atını da Cami Yaptırma Derneği'ne bağışlamış, atlar Jokey Kulüp tarafından satılarak bedeli cami inşaatına harcanmıştı. Bu husus mahkemece tesbit edilmiş ve o dâvâ da düşmüştür!..

Bu arada «Örtülü ödenek» dâvâsında da türlü gariblikler görülmüş, meselâ CHP'li Faik Ahmed Barutçu'nun Londra'da tedavisi için rahmetli Adnen Bey'in örtülü ödenekten yaptığı yardım suç sayılmamış, buna mukabil Demokrat Partili herhangi bir ihtiyaç sahibi hizmet adamına verilen para dâvâ mevzuu olmuştur!!!.

Böyle kısaca temas imkânı bulduğumuz Adnan Menderes'in idâmından sonraki dâvâlara muhtelif mahkemelerde bakılmış, pek çok şahid dinlenmiş, Adnan Bey merhuma yabancı devlet adamlarınca hediye edilen eşyalar mevzuunda çeşitli yazışmalar olmuş, hattâ bu arada Papalık Büyük Elçisi'ne dahi müracaat edilmiş, Menderes âilesi aleyhindeki dâvâlar büyük alâka ile takip edilmiş ve neticede, **«Adnan Menderes'in haksız iktisabı yoktur. Merhum Başbakan harcamalarında şahsî gelirini kullanmıştır»** hükmü evvelâ bilirkişi, sonra da Mahkeme kararıyle tesbit ve tescil edilmiştir!..

— « ☆ » —

MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ'NİN BÖLÜNMESİNE DOĞRU...

27 Mayıs hareketini müteakip memleket idaresine el koyan «Millî Birlik Komitesi»nin bölünmesi, zâhiren 13 Kasım 1960'dadır. Bilindiği gibi, o gün Komite üyesi on dört subay emekliye sevkedilmişler ve derdest edilip —evet, bu tâbir doğrudur, derdest edilip— alelâcele yurt dışına çıkarılıverilmişlerdir!.. Ancak, bu 13 Kasım 1960 tarihini Millî Birlik Komitesi'nin gerçek

bölünme tarihi olarak kabul etmek, doğru değildir!.. Zira, 27 Mayıs'dan bu yana yayınlanan pek çok vesika, hâtırat ve beyanat açıkça ortaya koymuştur ki, Millî Birlik Komitesi, kurulduğu günden itibaren bünyesinde birlik, beraberlik, tesanüd gösterememiş, ahenk içinde çalışıp salim bir iş görememiştir!.. Komite'yi meydana getiren eşhas arasında çeşitli grublaşmalar olmuş ve bu grublardan her biri Millî Birlik Komitesi çalışmalarını kendi düşünceleri istikametinde idareye çalışmış, bu arada Komite'nin faaliyetlerine Komite dışındaki bâzı subaylar tarafından müdahale vuku bulmuş, bilhassa CHP'yi tutan bir kısım Komite üyesi subayların durumu o günlerin başlıca meselesi haline gelmiş ve böylesine bir topluluk elbette salim kararlar alamamıştır... Bu bakımdan, Millî Birlik Komitesi, daha kurulduğu gün bölünmüş, nihayet 13 Kasım 1960'da bu bölünme resmen ve âlenen ilân olunmuştur!..

13 Kasım'a neden, niçin gelinmiş, oyunu kimler hazırlamış ve bu oyun sahneye nasıl konulmuştur?.. Bugün için bilinen bir gerçektir ki, 13 Kasım'ı perde arkasından idare eden adam, ölümünden sonra MİLLÎ KAHRAMAN ilân olunan İsmet İnönü'dür!.. 13 Kasım'da İsmet Paşa'ya, Komite İçindeki CHP taraftarı bâzı kimseler yardımcı olmuş, bu arada Reisicumhurluk va'di ile Cemal Gürsel elde edilmiş ve bütün bu çalışmaların sonunda, Millî Birlik Komitesi lâğvedilerek, on dört subay soluğu yurt dışında almışlardır!.. 13 Kasım hareketinin kahramanının İsmet İnönü olduğu, Cemal Gürsel'in Reisicumhurluk, diğer Komite âzalarının da «Tabiî Senatörlük»le elde edildikleri, İsmet Paşa'nın sağlığından pek ağır bir dille yazılıp, söylenmiş; yapılan bu çeşitli neşriyata rağmen, İsmet Paşa, yazılıp söylenenleri ne tekzib, ne de tavzih edebilmiş, susmayı tercih ederek o pek ağır ithamları kabul mecburiyetinde kalmıştır!..

13 Kasım'da yurt dışına çıkarılan, veya daha doğru bir tâbirle sürülen, sürgün edilenlerin durumuna aşağıda temas edeceğiz. Görelim şimdi, 13 Kasım arifesinde olup bitenleri... 27 Mayıs hareketinin mühim sîmalarından Orhan Erkanlı anlatıyor:

«— 27 Mayıs daha başlangıçta birkaç bakımdan ihtilâl niteliğini yitirmişti. Evvelâ Komite'nin lideri yoktu. Gürsel hiç bir zaman bir ihtilâl lideri olamadı ve olamazdı. Bu bir yaratılış ve

yetişme meselesidir. Komite'de, devamlılık fikri ve genel bir siyasî yön de mevcut değildi. Hakem rolüyle sahneye çıkmış ve kardeş kavgasını ayırmak için geldiğimizi ilân etmiştik. İhtilâlci nitelikleri yitiren bir askerî yönetimin, zamanla erimesi, parçalanması ve tarihe gömülmesi normal bir neticedir. İsmarlama lider olmaz, seçimle lider tayin edilmez. İhtilâl lideri, anadan doğma liderdir. Buhranlar, olaylar içinden çıkar, etrafına karakteri, bilgisi ve cesareti, siyasî fikirleriyle kendisini daha ilk safhalarda kabul ettirir. Gürsel, bütün bu vasıflardan yoksundu.

27 Mayıs, ilk günden itibaren yanlış takdim edildi. Kesin hatlarıyle belli olan siyasî bir yön, tutum, ortaya koyamadı. Daha önceleri bâzı temel konuların tesbit edilmesi yeterli değildi. Böyle olduğu kısa zamanda anlaşıldı. Niçin ihtilâl yapıldığı ve nereye gidileceği halka anlatılamadı. Atatürkçülük'ün arkasına sığınarak ve kendisine hakem görevi vererek işe başladı.

Millî Birlik Komitesi üyelerini ve ona yardımcı olanları üç kategoride mütalâa etmek yanlış olmaz: Gerçek İhtilâlciler, müdahaleciler ve ne yapacağını bilmeyen kararsızlar... Çatışmalar ilk haftalarda başladı. Bir kısım üyeler, karakterleri, uzun yıllar ihtilâlci gizli örgütlerde çalışmanın verdiği sezgiler ve prensipleri icabı, 27 Mayıs'a bir ihtilâl havası vermek istiyorlardı. Fakat bunlar arasında da tam bir birlik, siyasî ve sosyal görüş anlaşması yoktu. Genellikle Sol'a açık bir düzen kurmak istedikleri halde bunun adını koyamadılar...

Müdahaleciler veya statukocular diyebileceğimiz ikinci grup, başta Gürsel, çoğunlukla 27 Mayıs'a on ikiye çeyrek kala katılan, kolay ele geçirilen iktidar şaşkınlığı ve sorumluluk endişesinden sonuna kadar kendini kurtaramayanlarla, Halk Partisi sempatizanlarından teşekkül ediyordu. Bunlar, olayın ağırlığı ve sorumlulukları altında ezilmiş, korku ve endişelerden kurtulamamış, bir an önce kendilerine sağlam bir statü sağlayarak bu işden kurtulmaktan başka bir düşünceleri olmıyan kişilerdi. Bu hava içinde, dışarıdan uzatılan elma şekerleri üzerine sinekler gibi konmaktan çekinmediler. Gürsel, Cumhurbaşkanlığını nişan alırken, bâzıları tabiî senatörlük formülüne can kurtaran simidi gibi sarıldılar ve bir daha bırakmadılar.

Dışardan beslenen ve desteklenen bu grup; «Bir an önce

millî birlikçiler gitsin, biz gelelim, zaten iktidar bizim hakkımızdır» diyenlerle ittifak halindeydiler. Gürsel'in tâbiriyle: «Gerdeğe girecek dâmâd heyecanı içinde» **sıra bekleyenler için hiçbir engel kalmamıştı, daha doğrusu bir engel vardı: Komite'nin radikal kanadı... Halkın oylarıyla bir türlü yenemedikleri, üç seçimde de alt edemedikleri Demokrat Parti iktidarı yıkılmış, ufukta iktidar güneşi doğmuştu... Erken yapılacak bir seçimi muhakkak kazanacaklarına emindiler. Seçimler gecikirse denge kendi aleyhlerine bozulacağından, kazanma şanslarının azalacağından endişe ediyorlardı. Belki Millî Birlik Komitesi başarılı olur, halk tarafından tutulur ve bir parti haline gelebilirdi. Kuvvetli bir lider eski Demokrat Partilileri kısa zamanda toplardı. Rakipsiz şampiyonluk imkânları kaçırılmadan seçimler yapılmalı ve hasret kaldıkları iktidara kavuşmalıydılar. «Erken seçimde sayılmayacak faydalar vardır» sloganı zaten söylenmiş ve işletiliyordu. O halde acele etmek, vapuru kaçırmamak lâzımdı. Bu niyetleri vatan, millet edebiyatıyla süslemek ve gizlemek, ustası oldukları, bir işdi. Millî Birlik Komitesi'nin fonksiyonu onlar nazarında, bir polis ve jandarma göreviydi. Bu görevin birinci kısmı bitmiş, yâni Demokrat Parti yıkılmıştı. Seçime kadar suçluları cezalandırmak, enkazı temizlemek ameliyeleri de sona erer ve memleket, bir zamanlar başkalarının arzu ettiği ve kendilerinin tenkid ettikleri gibi, dikensiz gül bahçesi halinde kucaklarına düşerdi. Bütün mesele son dikenleri, yâni, bizleri temizlemekti. Bu pürüz de ortadan kaldırıldıktan sonra, yollar açılacak, yıllardır seçimlerle gelemedikleri iktidara, boşluklardan faydalanarak geleceklerdi. Hesap bu, düşünce bu idi. Bu arada memleketin durumu, yapılacak reformlar, halk v.s. mühim değildi. Bu işleri ancak kendileri bilirdi ve zamanı gelince yaparlardı...**

Üçüncü grup ise, kuvvet ve emniyet dengesine göre iki kutup arasında dolaşan, fikir ve fiilî güçleri olmayan, bu hey'ete yanlışlıkla ve tesadüfen katılan kişilerdi. Fakat oyları vardı. Bizim de —demokratik bir sistem içinde çalışan bir meclis olduğumuza göre— bu oylara ihtiyacımız vardı. Hiçbir işe yaramıyan bu grup en fazla itibar görüyordu. **Böyle bir ekiple iktidara gelen; liderlerden, siyasî yönden, devamlıklıktan yoksun 27 Mayıs'dan nasıl bir sonuç beklenebilirdi?..»**

Devam edelim 13 Kasım arifesinde olup bitenleri takibe... yine aynı kaynak; Orhan Erkanlı anlatıyor:

«— Komite daima dış tesirlere maruz kaldı. Komite üyelerinden bâzıları, partilerin ve bâzı kişilerin birer ajanı gibi çalıştılar; olup biten herşeyi, gizli tasavvurlarımızı komite dışına sızdırdılar. Bu faaliyetleri delilleriyle o zaman tesbit ettik, aramızda münakaşalar oldu, fakat açığa vurmadık, bugün de lüzumsuz bulurum.

Başlangıçta çoğunluk ve gerçek güç, ihtilâlci grubun elinde idi. Zaten, böyle olmasa, yapılan birkaç icraat dahi vücud bulmazdı. Sonraları Gürsel bizden uzaklaştıkça ve yeni Anayasa tasarısına **«Tabiî Senatörlük»** müessesesinin gireceği belli olunca, çoğunluğu kaybettik. Zira, ortadaki grup diğer tarafa kaymıştı. «Tabiî Senatörlük» müessesesinin fikir babası İnönü'dür. İhtilâlden birkaç ay sonra, İnönü'nün yakınlarına: **«Bu çocukların durumları ne olacak? Artık orduya dönemezler, iktidarı devrettikten sonra ne yaparlar, bu meseleyi** düşünmeliyiz» dediği bilinmektedir. Bu meseleyi, daha birçok kişiler düşünüyorlardı: Komite üyeleri, Anayasa Komisyonu ve politikacılar. Bu fikir, Komite içindeki Halk Partisi taraftarlarınca, bize ve Anayasa Komisyonu üylerine intikal ettirildi ve tasarıya girdi.

Tabiî Senatörlük tekîifi başlangıçtan itibaren ihtilâlci kanatça benimsenmemiş, bunun bir tuzak olduğu ileri sürülmüştür. Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı, Tabiî Senatörlük, Komite içindeki ve dışındaki bâzı generallere sivil idare döneminde vaad edilen yüksek kumanda mevkileri gibi, ihtilâlcilerin şahsî güvenliklerini sağlayıcı formüller tesirini göstermiş ve Komite fiilen ikiye bölünmüştü. Aslında da taraflardan birinin diğerini tasfiye ederek, 27 Mayıs'ı sona erdirmek veya ihtilâlci bir iktidar niteliğiyle devam ettirmekten başka çare kalmamıştı. Tam bu sırada bize yakınlığıyle tanınan komite dışındaki bir albayın içki masasında: **«Bunların hepsini paketleyip yurt dışına süreceğiz»** demesi, işleri iyice karıştırmış, herkes şahsî emniyeti için özel tedbirler almıya, birbirini takip ettirmeye başlamıştı. Bir ihtilâl ekibi bu hale düştükten sonra, çatışma ve bölünme kaçınılmaz bir sonuç olacaktı.

Durumu biz de görüyor, kıymetlendiriyorduk. Ancak, henüz ümidimizi tamamen yitirmemiştik, bir çare bulmak çabası içindeydik. Bu maksatla, Kasım ayı başlarında birkaç arkadaşla be-

raber Florya'da bulunan Gürsel'i ziyaret ederek meseleyi açtık. Bütün ihtimalleri ve muhtemel neticelerini izah ettik. Gürsel üzgün, fakat kararsız görünüyordu. Bizden arkadaşlarla tekrar konuşmamızı, gerginliği hafifletmemizi ve bu arada çareler düşünmemizi istedi. Kendisi de temaslar yapacak ve tedbirler arayacaktı. Ankara'ya dönünce bir seri toplantılar yaptık. Bütün köprülerin atıldığını, karşılıklı bir korku ve itimadsızlığın herkesi sarmış olduğunu gördük. Kimse Komite toplantılarında dahi durmuyor, çoğunluk sağlanıp oturum açıldıktan sonra merdiven altlarında, odalarda gizli toplantılara gidiyorlardı.

Gürsel ile bir defa daha görüşmek istiyordum. Başbakanlık'da kendisini ziyaret ettim. Zaman zaman şiddetlenen uzun bir görüşme yaptık. Gürsel, Kurucu Meclis'i bir an önce kurmak ve seçimlere gitmek arzusunda idi. Bizi, Kurucu Meclis'i geciktirmekle itham ediyordu. **Kendisine «Biz Kurucu Meclis'e taraftarız, ancak bu Meclis'in bir Halk Partisi meclisi olmamasını, yıkılan Demokrat Parti'nin de temsil edilmesini istiyoruz. Bu meclis, milletin tümünü temsil etmeli ve halk tarafından benimsenmelidir. Aceleye getirmeyelim, biraz daha üzerinde çalışalım diyoruz.»** Paşa, gün kaybetmek niyetinde değildi. **«Peki, başlanılan ve yarım kalan işler, reformlar ne olacak?»** deyince Paşa baklayı ağzından çıkardı: **«Merak etme, ben yine devletin başında olacağım ve bu işlere devam edeceğiz,»** dedi. Gürsel'i, Cumhurbaşkanı olacağına kesinlikle inandırmışlardı. **«Paşam, sizi Cumhurbaşkanı yapmazlar, aldatıyorlar»** deyince, Gürsel kızdı ve: **«Buna güçleri yetmez, beni Cumhurbaşkanı seçmeyen meclisi dağıtırım, ordu her zaman benim emrimdedir.»**

Gürsel'in tahmini doğru çıkmış ve Cumhurbaşkanı olmuştu. Fakat, Kurucu Meclis bahsinde de bizim dediklerimiz çıkmış, Meclis, yüzde doksanı Halk Partili olan kişilerden kurulmuştu. Kurucu Meclis'in çıkardığı 1961 Anayasası bu nedenlerle hiç bir zaman eski Demokrat Partililerce ve bunların bir bakıma devamı olan AP tarafından benimsenmedi. Seçim kanunu ise, her dönem bir değişikliğe uğradı. Çünkü, bu kanunla Halk Partisi'nin kazanmasını sağlayacağına inanılan esaslar getirilmişti. Eğer Kurucu Meclis daha geniş bir temsil kabiliyetiyle ve halkın arzuları dikkate alınarak teşekkül etseydi, belki sonraki yıllarda hâdiseler olmaz veya azalırdı.»

Millî Birlik Komitesi'nin 13 Kasım arifesindeki durumu, Orhan Erkanlı'ya göre budur ve bu durum Komite'nin diğer âzalarınca da te'yid edilmekte, o günlerdeki mevcud keşmekeş mevzuunda bütün kaynaklar ittifak etmekte, hattâ bazı sert çıkışlardan, kavgalardan dahi bahsedilmektedir! Meselâ: Orhan Erkanlı ile Mucip Ataklı arasındaki sert münakaşanın kavgaya döndüğü sırada, bâzı komite üyelerinin müdahalesiyle önlendiği ve Erkanlı'nın, Mucip Ataklı'ya:

«— Senin gözlerinde dolaşan ölüm korkusunu zaten uzun zamandır görmekteydim.» diye bağırdığını, Komite'nin bir toplantısında konuşan bir yüzbaşıya, Cemal Madanoğlu'nun:

«— Biz bu uzun işleri bırakalım, bizim bunlara aklımız ermez. Vazifemiz Demokrat Parti iktidarını yıkmaktı, yıktık bitti. Çağıralım İsmet Paşa'yı iktidarı devredelim; biz de kenara çekilelim» dediği, Yüzbaşının ise:

«— Paşam, siz istediğiniz yere gidebilirsiniz, kimse sizi zorla tutmuyor. Zaten yanlışlıkla geldiğiniz ve bir türlü vazifenizi, fonksiyonunuzu idrak edemediğiniz bu topluluk bir İhtilâl Meclisi'dir. Burada herkesin rütbesi ve sıfatı eşittir ve birdir. İhtilâl Meclisi üyeliği... Burası kışla değil, siz de general değilsiniz. Oturduğunuz yerden müdahale etmeyin, fikriniz varsa, söz alın ve kürsüden söyleyin. Şunu da bilin ki, biz İsmet Paşa'nın kiralık askerleri değiliz ve olmayacağız. İhtilâl, İsmet Paşa'yı iktidara getirmek için yapılmamıştır. Her defa İsmet Paşa'ya iktidarı devretmekten bahsediyorsunuz, kimin malını kime veriyorsunuz?.. Millî Birlik iktidarının gerçek sahibi Türk ordusudur, biz onun temsilcisiyiz. İktidarı, zamanı gelince yapılacak seçimleri kazanana devrederiz. Önce devrimler yapılacak, sonra da seçimler...» şeklinde Madanoğlu'nu susturduğunu ve aldığı bu cevaptan sonra Cemal Madanoğlu'nun iki ay Komite toplantılarına katılmadığı ve neticede Madanoğlu'nun «fendi»nin yüzbaşıları yendiği, yani 13 Kasımla genç subayların tasfiye edildiği yazılıp söylenmiştir...

«14'ler»in yurt dışına nasıl çıkarıldıklarına ayrıca temas edeceğiz.

— « ☆ » —

13 KASIM OLAYI VE 14'LER!..

Yassıada'da kurulan fevkalâde mahkemede Adnan Menderes ve arkadaşlarının «Anayasa'yı ihlâl» suçu ile muhakemelerine lüzum gören «Millî Birlik Komitesi», 13 Kasım 1960 günü bizzat kendisi mevcud Anayasa'yı çiğnemiş ve Komite üyesi ondört genç subayı yurt dışına çıkarıvermiştir!.. Evet, 13 Kasım günkü olayla «Anayasa çiğnenmiştir» diyoruz, zira 1 numaralı geçici Anayasa hükümlerine göre: Komite üyelerinden herhangi biri, istifa suretiyle Komite'den ayrılabilirdi amma, ağır bir suçla suçlanmadan ve bu ağır suç Mahkeme kararına bağlanmadan kimse Millî Birlik Komitesi'nden azil ve ihraç edilemezdi!..

Bu sarih ve kat'î Anayasa hükmüne rağmen, on dört üye, Mahkeme kararı olmaksızın Komite'den ihraç olunmuşlar ve pek fecî şartlar içinde yurt dışına çıkarılmışlar, sürgün edilmişlerdir!.. Bilindiği gibi, 13 Kasım'ın «fikir babalığını», ölümünden sonra MİLLÎ KAHRAMAN (!) diye anılan İsmet İnönü yapmış ve 13 Kasım'dan üç gün evvel iki Cemal Paşa (Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu) anlaşarak ondörtler olayını gerçekleştirmişlerdir!.. Şöyle ki: Devrin Devlet Başkanı, Silâhlı Kuvvetler Başkumandanı, Hükûmet Reisi ve Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel, 9 Kasım günü İstanbul'dan Ankara'ya gelir. Gürsel'i hava alanında karşılayanlar arasında Cemal Madanoğlu da vardır. Gürsel, adaşı Madanoğlu'nu «Sen benimle gel» diyerek arabasına alır. İki Cemal Paşa yolda konuşmaya başlarlar. Daha evvel bahsettiğimiz Millî Birlik Komitesi içindeki keşmekeşe temas eden Madanoğlu, Gürsel'e sorar:

«— Hâlâ bir karar veremediniz mi?»

Bu sual üzerine Gürsel, kararını açıklar ve der ki:

«— Yahu, biz bunların yedisini yakalayıp Erzurum kalesine kapatsak olmaz mı?»

Komite içindeki genç subaylara diş bileyen «onların yanında kendisine kompleks gelen, cehaletini anlayan» Madanoğlu, aradığı fırsatı bulmuştur!...

«— Tamam, der, **siz bu işi bana bırakın, ben herşeyi ayarlarım.»**

Böylece 13 Kasım olayı, 9 Kasım günü karara bağlanır!.. Madanoğlu, daha evvel aynı mevzuu Sıtkı Ulay'la görüşüp anlaşmış, ayrıca Gürsel'in başyâveri Ağasi Şen de, bu iki paşa ile işbirliği yapmıştır. Madanoğlu, 9 Kasım günü Gürsel'den ayrılır ayrılmaz hemen faaliyete geçmiş ve Komite âzalarından bâzılarının daha muvafakatini almıştır. Ancak, acele eden ve türlü sebeblerle Komite üyelerinin hepsiyle konuşamayan Madanoğlu, «tasfiye» meselesinden şu yedi kişiyi haberdar edememiş, dolayısıyle 14'lerin tasfiyesini Millî Birlik Komitesi âzalarından Suphi Karaman, Kadri Kaplan, Ahmed Yıldız, Muzaffer Yurdakuler, Kâmil Karavelioğlu, Mehmet Özgüneş ve Selâhaddin Özgür ancak 13 Kasım günü haber almışlardır!..

13 Kasım'da tasfiye edilecek Komite üyesi sayısı evvelâ yedi iken, bilâhare bu rakam ondörde baliğ olmuş ve 11 Kasım günü Çankaya Köşkü'nde yapılan son toplantıda, bu tasfiye edilecek genç subayların Erzurum kalesine kapatılmasından vazgeçilerek, bunların yurt dışına çıkarılmalarına karar verilmiştir!..

13 Kasım harekâtının İstanbul bölümü Birinci Ordu Kumandanı Cemal Tural'a verilmiş, ayrıca tasfiye taraftarı bâzı Komite üyeleri de durumu takip için İstanbul'a gelmiş, Ankara'da ise, harekât, Çankaya Köşkü ile Ankara Kumandanlığından yürütülmüş, devrin Dahiliye Vekili Muharrem Kızıloğlu ile Başbakanlık Müsteşarı Hilmi İncesulu da bu harekâta katılmışlardır. Hazırlanan plâna göre: 13 Kasım Pazar günü sabahı saat beşe bir kala 14'lerin hepsinin evlerindeki telefonları kesilmiş ve yediye beş kala, birer subay yanlarında sivil polislerle 14'lere kapalı birer zarf teslim etmişlerdir. Okuyalım bu zarfların içindeki Cemal Gürsel imzalı yazıyı:

«Sayın .....

1) Türk Silâhlı Kuvvetleri adına millete verilen sözün yerine getirilmesinde uğranılan aksaklıklar ve güçlükler karşısında vaki istek üzerine Millî Birlik Komitesi'ni feshetmiş bulunuyoruz.

2) Başarmış olduğunuz yüksek hizmete lâyık bir şekilde size verilecek olan dış görevi beklemenizi, bu müddet içinde memleketin ve şahsınızın menfaati bakımından evinizden dışarı çıkmamanızı, ziyaretçi kabul etmemenizi, aksi takdirde hak-

kınızda altı ve yirmibeş numaralı kanunların hükümlerinin tatbik edileceğini ve bugünden (13 Kasım) itibaren emekliye sevk edilmiş bulunduğunuzu bildiririm.»

Bu yazı, Komite'nin şu üyelerine tebliğ edilmiştir: Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Ahmed Er, Münir Köseoğlu, Rıfat Baykal, Numan Esin, Dündar Taşer, Orhan Erkanlı, Fazıl Akkoyunlu, Mustafa Kaplan, Şefik Soyuyüce, Muzaffer Özdağ, Muzaffer Karan, İrfan Solmazer.

Millî Birlik Komitesi içinde beklenen bölünme, böylece gerçekleşmiş, aynı gün radyo ile yayınlanan bir bildiri ile, Komite feshedilip, yirmi üç kişi ile tekrar kurulduğu millete duyurulmuş ve o gün yurtta fevkalâde emniyet tedbirleri alınmıştır. Bu arada hemen kaydedelim ki, Cemal Gürsel, 14'lerin tasfiyesinde Millî Birlik Komitesi'ni toptan feshedip bütün icrâî yetkileri kendi elinde toplamaya teşebbüs etmiş, hattâ radyodan okunacak bildiri bu esas üzerine hazırlanmış, fakat başta Cemal Madanoğlu olmak üzere diğer Komite âzaları buna itiraz etmişlerdir. Yirmi üç kişilik ikinci Millî Birlik Komitesi bu itiraz neticesi kurulabilmiş ve Gürsel teşebbüsünde başarı kazanamamıştır!..

Ondörtlerin toplanması ve yurt dışına sürgün edilmeleri pek fecî şartlar içinde geçmiş, kendilerine, evlerinden dışarı çıkmamaları tebliğ edilmişken, bilâhare bunların bir kısmı Ankara'da Mürted Hava Üssü'nde toplanarak ihtilâltan men'edilmişler, bu arada İstanbul'da, Levent'deki evinden alınan Orhan Erkanlı, evvelâ Harbiye'ye götürülmüş, sonra Erzurum'a nakledilmiş, daha sonra o da Ankara'ya getirilmiştir. Bu arada, tasfiye hareketini öğrenen Orhan Kabibay, Kadıköy'de bir dostunun evinde gizlenerek neticeyi beklemiş ve Kabibay'ın bulunması bir dert haline gelmişken, bilâhare kendiliğinden ortaya çıkarak teslim olmuştur...

14'lerin nasıl ve ne şekilde yakalanıp, yurt dışına çıkarıldıklarını tesbit ve teşhir için Orhan Erkanlı'nın anlattıklarının bir kısmını dinleyelim:

«Askerî bir uçakla Mürted hava üssüne indik. Manzara, kovboy filmlerini andırıyordu. Uçaktan inince elinde tomson makinalı tabancaları tutan bir sürü asker ve subay gördüm ve ne oluyoruz diye etrafıma bakındım. Acaba başka bir uçak daha mı gel-

Cumhuriyet

M. B. K. Lâğvedildi ve Yeniden Kuruldu, 14 Üye Affedildiler, Gürsel Basına İzahat Verdi

Karar dün sabah 7.30' da ilân olundu ve aynı saatte affedilen üyelere bildirildi

Gürsel'in dün akşam yaptığı basın toplantısı

Ankara notları

Demokrat Parti mensubları Yassıada'da «Anayasayı ihlâl» suçu ile yargılanırken, Milli Birlik Komitesi geçici Anayasayı bizzat çiğneyip Komite âzalarından on dördünü pek feci şartlar içinde yurt dışına sürüp çıkarmış ve bu karar basında böyle yer almıştı!..

miş de, içinden bir sürü eşkiya iniyor diye?.. Meğer beni karşılamaya gelmişler, gerçi bu tip merasimlere alışmıştım. Fakat bu kadarı cidden fazla ve gülünçtü. Mürted, tam bir hapishaneydi. Yattığımız küçük odanın pisliği, perişanlığı, görülecek gibiydi. Mürted'de üç gün kaldım. İki olayı hâlâ hatırlarım: Ertesi günü hareket edeceğimiz bildirilmişti. Evimden getirdiğim notları, kitapları tasnif ediyordum. Kapı vuruldu ve irtibat işleriyle görevli bir yedek subay içeri girerek, biraz da şımarık bir uslûb içinde: «Efendim, Madanoğlu'nun emri, kitaplarınızı ve eşyalarınızı kontrol edeceğiz» deyince tepem attı, günlerdir gerilen sinirlerim boşaldı, yatağın üzerinden fırlayarak subayın üzerine atıldım: «S..... beni sen değil, seni buraya gönderen «..... bile arayamaz, defol!» Subay kapıyı zor kapattı. Harb esirlerine bile böyle davranılmazdı. Rütbeye göre herkesi bir üstü muayene eder, herkes birbirini selâmlardı... Aynı gece Kayserili erin davranışı bu terbiyesizliğin izlerini hafifletti. Hizmetime bakan Kayserili bir er vardı. Saat yirmi iki sıralarında elinde bir gaz tenekesiyle odama gelince, ne olduğunu anlayamadım ve «Oğlum, bu ne?» dedim. Tenekenin içinde sıcak su vardı. Anadolu çocuğunun temiz yüzü kızardı: «Kumandanım, yarın sabah gurbete gideceğinizi öğrendim, size su ısıttım, lâzım olur diye düşündüm.» Bu sözleri duyunca gayrı ihtiyarî gözlerim ıslandı, teşekkür edecek halim kalmadı, er sessizce odadan çıktı.»

Millî Birlik Komitesi, çıkardığı 127 sayılı kanunla 14'leri Dışişleri Bakanlığı dış teşkilâtında müşavirliklere tayin etmiş ve bu kanun hükümlerine göre iki yıl yurt dışında kalan 14'ler bilâhare yurda dönmüşlerdir.

14'ler olayını, Cemal Gürsel'in 13 Kasım'ı müteâkip İngilizce Times dergisine verdiği beyanatla bitirelim:

«— 14'ler duâ etsinler ki, işin içinde ben vardım. Yoksa hepsi de kurşuna dizileceklerdi. Buna ben mâni oldum!..»

Bu beyanat ne derece doğrudur, 14'lerin kurşuna dizilmelerine Cemal Gürsel mi mâni olmuştur, yoksa 13 Kasım tasfiyesini —pek az istisnasıyle— tesvib etmeyen ordu mu?.. Bu sualin cevabı ayrı bir tedkik mevzuudur.

(İKİNCİ CİLDİN SONU)

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5
Dandânakan'dan Malazgirt'e 7
Sultan Melik-Şah'ın vefatı 11
Çelebi Sultan Mehmed'e dair 14
Dev bir şahsiyyet: Karamânî Mehmed Paşa!.. 16
Hadım Sinan Paşa'nın şahâdeti 19
Kemal Paşa-zâde Şemseddin Ahmed Efendi 21
İlk kapitülasyon ve sonrası 24
Preveze Zaferi 26
Mimarimiz şaheserlerinden Süleymaniye Camii 30
Şehzâde Bâyezid'in idâmı 33
Don-Volga kanalı teşebbüsü ve bir gerçek! 36
Bir bozgun ve sonrası 39
Tarih boyunca Kıbrıs'da Türk adaleti 42
Üçüncü Murad tahtda çıkarken 45
Sultan Üçüncü Murad'ın ölümü ve 47
Üçüncü Mehmed'in cülûsu ve idâm edilen ondokuz şehzâde! 50
Kösem Sultan'ın marifetleri! 52
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve İkinci Viyana muhasarası 55
Sakız Adası'nın istirdadı ve Mezemorta Hüseyin Paşa . . 57
Baltacı'nın Pruth Seferi ve bir profesörün hezeyanları! . . 59
«Patrona İhtilâli» ve Nevşehirli'nin idâmı 64
Tepedelenli Ali Paşa isyânı! 66
Navarin Baskını! 68
Islâhat Hatt-ı Hümâyûnu ve Âli Paşa! 72
«Kuleli Vak'ası» nedir? 74
Bir talebe nümayişi ve sonrası 77
«Hal' Erkânı» işbaşında!.. 80
Sultan Abdülâziz Hân'ın hal'i!.. 82
Sultan Abdülâziz Hân'ın katli!.. 85

Meşrutiyetçilik oyunundan bir sahne! 94
Beşinci Murad'da cinnet alâmetleri! 97
Hüseyin Avni Paşa'nın sonu!.. 98
Midhat Paşa'nın ölümü 100
Beşinci Murad'ın hal'i!.. 105
Rahmetle anılan bir zat: Yusuf Kâmil Paşa 108
«93 Harbi» ve Midhat Paşa!.. 112
Bir kuyruklu yalan!.. 115
Diplomat mı, at canbazı mı?!.. 118
Parti değil çete! 121
Hürriyet kahramanı denilen biri: Resneli Niyazi Bey!.. . . 125
İkinci Meşrutiyet'in İlk Meclis'i Meb'ûsanı!.. 133
İrticâ Oyunları provaları!.. 136
Bir lüpçülük örneği! 138
Düşen takke altında sırıtan kel! 141
Enver Paşa, Saraya nasıl dâmâd oldu? 144
Enver Paşa ve Almanlar!.. , ... 148
Harb-i Umumî'de Sarıkamış Faciası! 151
Talât ve Enver Paşaların mali namusu! 154
Esrarengiz bir yangın! 162
Örnek bir Adliye Nâzırı: Abdurrahman Nureddin Paşa . . 166
Tevfik Fikret'e dair 169
Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın Beylerbeyi Sarayı'nda geçirdiği günler!.. 173
Sultan Vahideddin'e dair 180
Talât Paşa'nın Sultan Vahideddin'i hal' teşebbüsü 184
Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın vefatı 187
«Ağla Rezil Ağla!..» 190
Dâmâd Ferid Paşa ve Sevr Faciası 194
Mareşal Fevzi Çakmak Anadolu'ya nasıl geçti? 199
İlk Meclis'den bâzı simalar: Ali Şükrü Bey 207
» » » » Hüseyin Avni «Ulaş» Bey . . 211
» » » » Mehmed Âkif «Ersoy» Bey . . 217
» » » » Rauf «Orbay» Bey 221
» » » » İsmet «İnönü» Paşa 235
Büyük Millet Meclisi'ndeki «Kara Örtü»nün hikâyesi . . . 242
İstiklâl Mahkemeleri niçin kuruldu, nasıl çalıştı ve dâvâ dosyaları ne oldu? 246
İsmet İnönü'nün Sakarya Savaşı'ndaki yerli 261
Ali İhsan Paşa - İsmet Paşa anlaşmazlığı 264

İsmet Paşa'nın Lozan'da yaptıkları! 269
«Yüzellilikler»e dair 275
«Paşa! Batı Trakya rüyana girmiyor mu?!» 284
Atatürk'ü öldürmek isteyen kadın!.. 289
Vakıf mülk, yarım asır evvel nasıl korunuyordu?!.. . . . 298
Türbeler kapatılırken bir münakaşa!.. 302
Şapka Kanunu'nun kabulü ve İskilipli Âtıf Hoca'nın şehâdeti 308
Süleyman Nazif Bey ve bâzı tarihî fıkralar 327
Türkçe ibâdete (!) dair 332
Kâzım Karabekir Paşa'ya dair 335
Kâzım Karabekir Paşa'nın hâtıratından korkanlar 340
Millî Türk Talebe Birliği tarihinden bir sayfa: Razgrad olayı . 350
«Mutlaka namazın kılınması şarttır» 354
Adnan Menderes'in idâmından sonra! 357
Millî Birlik Komitesi'nin bölünmesine doğru 361
13 Kasım Olayı ve 14'ler! 368

ÇİLE Yayınevinin Kendi Neşriyatı

İSLÂM TARİHİ. Yazan: **Hayati Ülkü**. Peygamberimizin (a.s.) zuhurundan günümüze kadar tam ve tekmil bütün İslâm Tarihini haritalarla, indekslerle, hicrî - milâdî tarihlerin karşılıklı listeleriyle, şecerelerle ve akıcı bir üslûpla anlatan muazzam eser. .....

MUHAMMEDİYE. Yazan: **Yazıcıoğlu Muhammed.** Sadeleştiren: **Abdülkadir Akçiçek.** Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in üstünlüklerini, mükemmeliklerini anlatan ecdadımızın asırlardır elinden düşürmediği bu kıymetli eserin tamamını ilk defa eksiksiz olarak herkesin anlayacağı bir dille bugünkü Türkçeye çevirttik (sadeleştirdik). İzahlar açıklamalar yapılarak neşredilmiştir. Büyük boy şahane altın yaldızlı bez cilt. .....

İSLÂM İLMİHALİ. Yazan: **A Fikri Yavuz,** Baskıya hazırlayanlar: **Ahmed Davudoğlu - Mehmed Emre.** Her müslümana öğrenmesi farz olan bütün Muamelât ve dinî bilgileri anlatan temel kitap. Büyük boy ciltli. Emsalsiz eser. ...

ÖLÜM VE ÖTESİ. (Kabir - Kıyamet - Âhiret Cennet - Cehennem Hayatı.) Bir heyet hazırladı. Güvenerek okuyunuz. .....

YEMEK VE TATLI KİTABI. İslâm - Türk mutfağına uygun helâl yemek reçeteleri. **Sevim Bilner** hazırladı. Her hanımın müracaat kitabı.

BİR ANNENİN FERYADI. (10. Baskı) Kapışılan, heyecan tufanı bir roman. **Raif Cilâsun.**

Hz. VEYSEL KARANİ. Yazan: **Raif Cilâsun.** Bu eser, Tabii'nin hayırlısı ve muhabbet ehlinin ulusu Veysel Karani Hz.'lerinin hayatını anlatmaktadır. Yeni çıktı. .....

BEKLENEN SABAH. Raif Cilâsun'un yazdığı bu romanda doğru ve ilâhî yoldan ayrılan nesillerin nasıl bir uçuruma yuvarlandığını hayret, ibret ve dehşetle okuyarak elinizden bırakamıyacaksınız. .....

HARAM LOKMA (Roman). **Raif Cilâsun.** Halkın derdini dile getiren bir roman. 3. Baskı.

KISAS-I ENBİYÂ ve TEVÂRİH-İ HULEFÂ (PEYGAMBERLER ve HALİFELER TARİHİ) Yazan: **A. Cevdet Paşa.** Sadeleştiren: **M. Muhsin Bozkurt.** Eseri Tetkik ve Takdim: **Ahmed Davudoğlu**. Bu şahane kitapta başta Hz. Muhammed (S.A.V.) olmak üzere bütün Peygamberlerin ibret ve dehşet dolu hayatlarını, mucizelerini, emir ve yasaklarını, savaşlarını okuyacaksınız. Ayrıca Dört Büyük Halife devrini ve diğer İslâm hükûmetlerinin tarihini herkesin anlıyacağı bir Türkçe ile yazmaktadır. Eserin tamamını hiç eksiksiz İKİ CİLT BİR ARADA neşrettik. Büyük boy, 1144 sahife.

ESER HAKKINDA

Tarihimiz tezatlarla doludur. Nice gaflet, dalâlet, hattâ hiyanet erbabı büyük tanıtılmış; buna mukâbil nice gerçek büyükler unutulmuş, unutturulmuştur.

Bu hak ve hakikat kalpazanlığının acı neticesi olarak bugünün genç adamı, tarih sahifelerine altın harflerle yazılması gereken büyüklerimizden birçoğunun isimlerini bile duymamıştır.

Böylece birçok cüceler devleştirilmiş, birçok devler de cüceleştirilmiştir.

«Yalan Söyleyen Tarih Utansın» başlıklı bu eser, bazısı asırlardan beri süregelen bu gibi haksızlıkların tâmiri maksadıyla kaleme alınmış bulunmaktadır.

Kitabımız bu mevzuda, genç tarihçi ve mütefekkirlerimiz arasında müsbet ve yapıcı araştırma ve intikadlara vesile olabilirse kendimizi bahtiyar addederiz.

Bir hakikat kalmasın dünyada nihan!..

ÇİLE YAYINLARI

SEÇİL OFSET İZMİR